This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

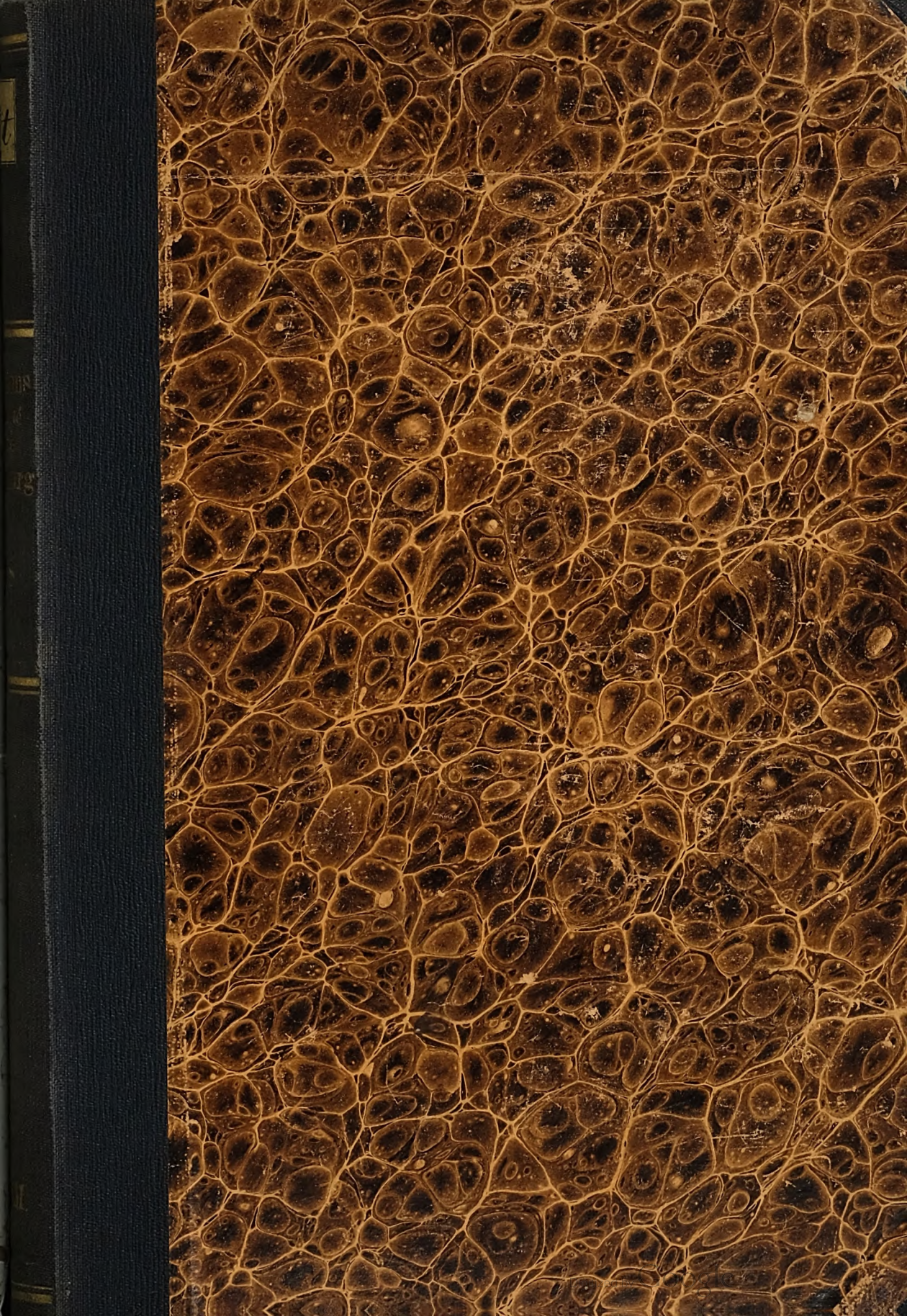

Belg. 213 t

Publications

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Belg. 213 c

25
1888

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

Tome XXV.

NOUVELLE SÉRIE.

Tome V.

Vis unita major.

1888.

MAESTRICHT,
Typographie du „Courrier de la Meuse".

1889.

375g

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Digitized by Google

Digitized by Google

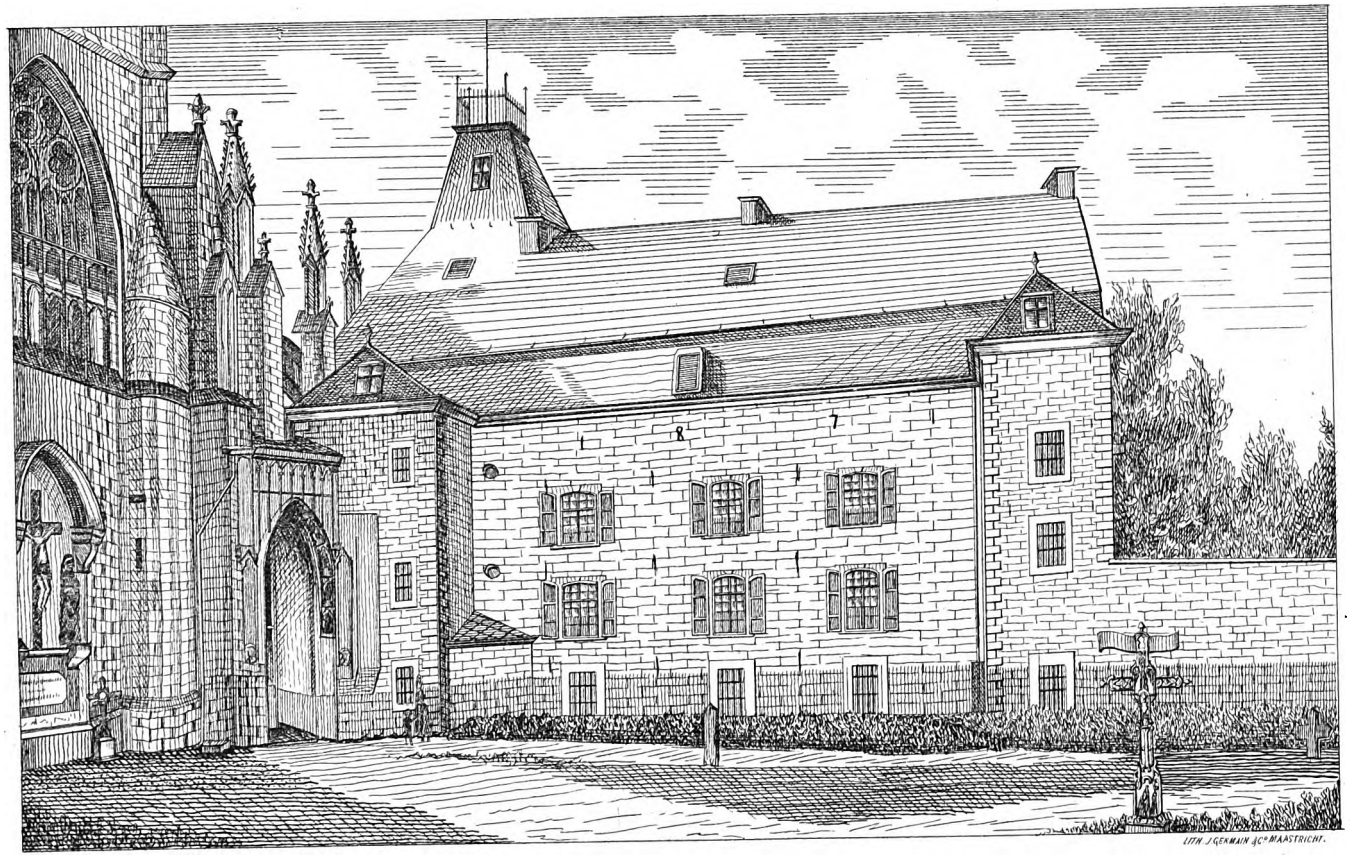

PROOSTDIJ VAN MEERSSEN (Oostzijde)

Digitized by Google

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

Tome XXV.

NOUVELLE SÉRIE.

Tome V.

Vis unita major.

1888.

MAESTRICHT,
Typographie du »Courrier de la Meuse".

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Digitized by Google

Beknopte Geschiedenis

der

Proostdij van Meerssen.

VOORWOORD.

Op een afstand van ongeveer een uur ten noorden van Maastricht, bevindt zich het uitgestrekte dorp Meerssen, waarvan de kom, in een aangenaam dal op den oever der snelvlietende Geul gelegen is. Dit riviertje is niet alleen bekend wegens de smakelijke forellen die het oplevert, maar ook, in minder gunstigen zin, wegens de herhaaldelijke overstroomingen, die het door zijne snelheid en eene wispelturigheid, welke men bij grootere rivieren niet licht zal aantreffen, veroorzaakt. In oude tijden was Meerssen eene voorname plaats, die in vele geschiedboeken vermeldt wordt; nu heeft het veel van zijn ouden luister verloren; de reiziger die met den trein voorbij snelt en den conducteur het op zijn Fransch uitgesproken, *Mersenne* hoort uitgalmen, zal niet op de gedachte komen, dat dit landelijk dorp, de plaats is, waarvan hij in zijne studiejaren heeft hooren verklaren, dat er tractaten werden gesloten en koningrijken verdeeld. Alleen de kerk, een monument van grootsche vormen, herinnert aan dat roemrijk verleden. Het overige is verdwenen en Meerssen is op den dag van heden een Limburgsch dorp, zoo als er vele zijn.

Het verleden van deze plaats en meer in het bizonder de kerk en de proostdij naast die kerk gelegen, zullen het onderwerp wezen van de bladzijden die hier volgen.

Onze mededeelingen zijn niet zeer talrijk. Het weinige wat wij verspreid in boeken aantroffen, zullen wij aan den voet der bladzijden bekend maken. Drie kleine verhandelingen over enkele punten der geschiedenis van dit merkwaardig gesticht zijn ons bekend. Wijlen

Digitized by Google

Mgr de Ram schreef in de verslagen der Belgische Akademie eene: *Notice sur les chartes relatives à la prévôté de Merssen et sur un sceau de l'empereur Fréderic Barberousse.* Deel XIX.

De heer Alex. Schaepkens schreef een opstel getiteld: *Cartulaires de la prévôté de Meerssen*, hetwelk wij in deel I p. 135—153 der *Publ.* etc. *du Limb.* aantreffen, en eindelijk verscheen een opstel van vier bladzijden, getiteld: *Aanteekening over Meerssen* in de *Korte Schets der geschiedenis van het land van Valkenburg,* door G. C. Ubaghs.

Ook de ongedrukte bescheiden zijn niet menigvuldig; een doorloopend archief der proostdij van Meerssen is ons niet bekend. In het staatsarchief te Brussel zijn een groot getal perkamenten en papieren aanwezig, die bij gelegenheid van de opheffing van de abdij, zijn in beslag genomen. Wij troffen er onder anderen een klein cartularium op papier, maar wij gelooven niet dat dit archief een zamenhangend geheel vormt.

In het Rijksarchief te Maastricht bevinden zich een aantal gicht- en schepenregisters waarvan het oudste in 1675 begint, voorts een register met pachtbrieven der proostdij, een register met allerhande perkamenten en een cartularium op papier hetwelk in 1884 ten voordeele van het archief werd aangekocht.

In het bisschoppelijk archief van Roermond bevinden zich eenige stukken over de vereeniging der proostdij met de dotatie van den bisschop, ingevolge eene bul van den Paus Pius IV uit 1561, en over het pensioen, hetwelk de bisschoppen in lateren tijd uit de inkomsten dezer proostdij trokken.

Wat over Meerssen in de archieven der stad Reims bewaard wordt, is ons niet bekend.

Uit een brief van J. L. Aussems, pastoor te Meerssen, geschreven aan den bisschop van Roermond, onder dagteekeningvan 24 Februari 1802, blijkt, dat de archieven, die met zorg in de proostdij van Meerssen bewaard werden, na de confiscatie door den laatsten proost, den Heer Debouille, waren weggevoerd en elders verborgen. De pastoor verhaalt, dat hij den proost reeds over een maand had geschreven, om te weten waar die stukken gebleven zijn, maar dat hij nog geen antwoord heeft bekomen.

Deze armoede aan bronnen over een der oudste kloosters van ons vaderland, heeft ons aangespoord om eenige oude onuitgegeven stuk-

Digitized by Google

ken, al zijn er ook bij van minder gewicht, hier als bijlagen uit te geven. Wij dachten: daar waar het voorname, het groote ontbreekt kan soms het kleine, het mindere, dienst doen en nuttig zijn.

Maastricht, 20 Juni 1888.

Jos. HABETS.

Digitized by Google

Digitized by Google

De proostdij van Meerssen.

§ I. Oudste bescheiden over Meerssen.

Meerssen komt in de oudste bescheiden, die in de Latijnsche taal geschreven zijn, onder den naam van *Marsana*, *Marsena*, *Marna* en *Marsna* voor, namen die het misschien sedert de eerste eeuwen van het Christendom heeft gedragen, want deze plaats was bij de oude Romeinen reeds bekend en door allerlei lieden uit hun midden bewoond. Men verhaalt zelfs dat Meerssen zou gesticht zijn geworden door de *Marsati*, eene oude bevolking uit Noord-Nederland (1) en dat er een tempel van Mars zou gestaan hebben; maar wij zijn van gevoelen dat deze vermoedens ontspruiten uit de toevallige gelijkluidendheid der benamingen en op geen andere vertrouwbare gronden steunen (2).

Dat er evenwel Romeinen gevestigd zijn geweest en wel gedurende verscheidene geslachten, bewijst de aanwezigheid van talrijke grondvesten van Romeinsche gebouwen die bij de kerk en in den omtrek gevonden zijn. Deze gebouwen lagen langs de Romeinsche heerbaan van Tongeren over Maastricht naar Heerlen (Coriovallum) en Gulik (Juliacum). Gemelde weg liep te Maastricht, door middel eener vaste brug, over de Maas en vormde te Meerssen, waar hij meersch- en broekgronden moest doorloopen en de Geul overschrijden, eenen elleboog die zich naar het dal der Geul toekeerde en den rechter oever dezer rivier tot aan Valkenburg, op eene zekere hoogte volgde, om zich dan met een nieuwen boog over de bergen, in de richting van Klimmen, naar Heerlen te wenden.

Te *Marsana* bezaten de Romeinen verscheidene landgoederen, waarvan wij alleen die zullen bespreken, welke in of bij den kom van het dorp zijn gelegen, en die wij in der tijd hebben opgedolven. Tusschen Meerssen en Bunde ongeveer halfweg bevinden zich overblijfsels van twee Romeinsche gebouwen, ter plaatse genaamd *De Putsteeg*. Het eene heeft gelegen in den akker langs den weg naar Bunde en het

(1) Menso Alting. Geographia antiqua p. 94.

(2) Eug. Gens aangehaald in *Publ.* etc. *du Limb.* II, p. 209. De Romaansche vorm *Marna*, *Marsna*, *Marsana* en *Marsena* komt van het verdorven Latijnsch woord *marescus* of *mara* (zie Littré op het woord Marais) terwijl het nederdietsche *Meerssen* van *Meersch* afkomt. (Zie Kiliaan in voce *meersch*). Beide beteekenen een moeras of natte plaats waar het water een slechten uitweg vindt.

Digitized by Google

ander eenige passen verder naar den kant van Maastricht in een boschje met struikhout beplant. Wij hebben deze grondvesten in het jaar 1865 geconstateerd maar niet onderzocht (1). Verder hebben wij in de *Steenkuil* langs dienzelfden weg en op denzelfden kant van dien weg, dicht bij de eerste huizen van Meerssen, Romeinsche daktegels en potscherven ontdekt, afkomstig van eene derde Romeinsche huisplaats (2).

Ten Oosten, even buiten het dorp, langs den rijksweg die naar Valkenburg leidt en niets anders is dan de herstelde Romeinsche heerbaan, hebben wij in 1865—1866 de belangrijke villa *Herkenbergh* opgedolven en onderzocht. De uitkomst van dit naauwkeurig onderzoek vindt men beschreven in de Publications de la Soc. d'hist. et archéologie du Limbourg, deel VIII p. 379. Deze merkwaardige villa was zeer uitgestrekt en schijnt aan eenen zeer bemiddelden landheer behoord te hebben. Het front der gebouwen, die wel door een honderdtal personen konden bewoond worden, was ongeveer 50 meter lang. Men trof er badtoestellen met marmer en beeldhouwerk versierd; een prachtig kapiteel in Corintischen stijl onderschraagde het dak. De keuken en de eetzaal waren veelkleurig beschilderd en voorzien van fijn aarden vaatwerk en keurige drinkschalen; men at er niet alleen ossen- varkens- en schapenvleesch, maar ook hazen, patrijzen, kippen, everzwijnen, ree- en hertenvleesch. Zelfs ontzeide men zich de weelde niet van zich op oesters te vergasten, wier smaak verhoogd werd door wijnen, die men gewis uit Italië en Gallië liet komen, want de druif die misschien ook toen reeds tegen over de villa op den Oversten-Herkenberg geteeld werd, was zuur en slecht. De bewoners waren zeer ontwikkelde lieden. Verscheidene hunner — zoo niet allen — konden lezen en schrijven. De vrouwen en meisjes maakten gebruik van reukdoosjes en droegen armbanden, oorringen, haarnaalden en juweelen; de mannen beminden de jacht en het dobbelspel; de kinderen droegen amuletten. De geheele omgeving, waarin zij zich bevonden, duidt op eene ver gevorderde ontwikkeling en groote beschaving.

Deze gebouwen schijnen gedurende de eerste invallen der barbaren verwoest te zijn; zij gingen door brand, op het einde der tweede eeuw onzer jaartelling, te gronde.

In het dorp zelf van Meerssen zijn tot hiertoe maar weinige over-

(1) Publ. etc. du Limb. II, p. 211.
(2) Publ. etc. du Limb. XVIII, p. 141.

Digitized by Google

blijfsels uit het Romeinsche tijdperk aan het licht gekomen. De reden daarvan schrijven wij toe aan de omstandigheid dat er de woningen, gelijk in de steden, dicht bij elkander gebouwd zijn en de grond er te dikwijls is omgewoeld, zoodat het zoeken daar moeielijker valt dan elders. Enkel ter plaatse, waar zich vroeger het afgebroken gedeelte der oude proostdij bevond, is het ons in 1867 gelukt, met medehulp van onzen vriend, den Heer Baron Rudolf de Lamberts de Cortenbach, die toen de proostdij bewoonde, te zoeken en te vinden. Naast de fondeering van den afgebroken kerktoren ontdekten wij Romeinsch metselwerk, fragmenten van platte en gebogen daktegels en talrijke potscherven: wel een bewijs dat dáár, ten tijde der Romeinen, een gebouw heeft gestaan. Verder in de tuinen vonden wij wel Romeinsche tegels en potscherven maar geen metselwerk, waarvan de Romeinsche herkomst met zekerheid kon geconstateerd worden.

Men weet dat de Romeinen na de uitroeiing der Eburonen door Cesar, hier te lande eene kolonie Sunici, die zij uit Germanië hadden ontboden, hebben geplaatst. Deze kolonie strekte zich uit tusschen Maastricht en Aken en besloeg ongeveer hetzelfde gebied als de voormalige landen van Overmaas en de nieuwe bewoners, die grootendeels de Romeinsche zeden aannamen, bouwden, zoo niet geheel, dan toch ten deele, hunne huizen met steenen uit de mergelgroeven van Valkenburg, Meerssen, Houthem, Berg, Geulhem, Bemelen, Gronsfeld of Maastricht.

Onze mergel is een steensoort van ouds bekend, want Plinius bespreekt denzelven met de volgende woorden: In Belgica provincia candidum lapidem serra, qua lignum faciliusque etiam, secant (1). Alhoewel nu ons gewest niet tot de eigenlijke provincia Belgica, in engen zin, maar wel tot de Gallia Belgica behoorde, is het evenwel mogelijk dat de Romeinsche schrijver de groeven uit den omtrek van Maastricht heeft op het oog gehad, zoo als wij elders hebben aangetoond. Ook de bewoners van Meerssen, die in het land der Sunici gevestigd waren, hebben zich bijna uitsluitend van deze steensoort als bouwmateriaal bediend. Al hunne huizen en gebouwen, waarvan men de grondvesten heeft teruggevonden, werden daaruit gebouwd, en

(1) Plinius Hist. nat. 36e Boek, 44 hoofdstuk. Het overige van dezen volzin heeft betrekking op den leisteen, ook een Belgisch product. Zie daarover : Bijdragen en mededeelingen der Nederlandsche Akademie, jaargang 1888, 3de Reeks, Deel V.

Digitized by Google

het is best mogelijk, dat de Romeinsche woning, die later onder den naam van proostdij voorkomt, oorspronkelijk een openbaar gebouw is geweest, dat zich bevond langs de heerbaan bij den overgang der Geul en bij het groot moeras of broek, hetwelk destijds tusschen de Geul en de Maasbrug was gelegen en door Tacitus als zich „in angustis" bevindende wordt aangeduid (1).

Wij vermoeden zulks, omdat in den regel, hier te lande, de Romeinsche staatseigendommen zich gedurende het Frankisch tijdperk in handen van den fiscus der Frankische koningen bevonden. Zoo is de Maasbrug te Maastricht, die met den heerweg een Romeinsch domein was, in bezit der Frankische Koningen en der Duitsche Keizers gebleven. Ook de latere proostdij van Meerssen, was eenmaal eene Frankische villa der Karolingers.

In het jaar 847, in de maand Februari, werd „secus municipium Trejectum, in loco, qui dicitur Marsna", een capitularium geteekend, waarbij de drie broeders, Keizer Lotharius I, Lodewijk, Koning van Duitschland en Karel de Kale, Koning van Frankrijk elkander den vrede belooven en zich vereenigen om gezamenderhand hunne vijanden, de Noormannen te wederstaan (2). In een handvest van Karel den Kale uit hetzelfde jaar wordt deze plaats eene *villa* genoemd (3) en in de annalen van St. Bertin, op het jaar 851, een *palatium*. Er bestond dus te Meerssen een Koninklijk paleis of palts, waar de vorsten en koningen van tijd tot tijd hun intrek namen. Zulke landgoederen met of zonder vorstelijke residentie trof men ook te Herstal, Theux, St. Martens-Voeren, Elsloo, Neufchâteau, Mesch en elders aan. Dat de koninklijke Palts of residentie van Meerssen daar gelegen was, waar vroeger Romeinsche gebouwen stonden en later de bekende proostdij werd aangelegd, blijkt ten duidelijkste uit de schenkingsbrieven van koningin Gerberga, die wij later zullen bespreken. Dit is niet alleen óns gevoelen maar ook dat van den geleerden schrijver der „Histoire du Limbourg" pastoor Ernst, een man die met de geschiedenis onzer gewesten uitstekend bekend was (4).

In 851 vergaderden de drie vorstelijke gebroeders nogmaals te

(1) Tacitus Hist. IV, 66 en Publ. etc. du Limb. XVIII p. 71—74.
(2) Miræus Codex don. piarum p. 59. Baluzius Capitularia II p. 41, Van Mieris Charterboek van Holland I, 14.
(3) Grandidier, Hist. eccl. de Strasbourg. Deel II, p. 228.
(4) Ernst, Hist. du Limb. I, p. 327.

Digitized by Google

Meerssen: „secus municipium Trejectum, penes locum qui dicitur Marsna, iterum convenerunt". Zij besloten toen de vroegere oneenigheden te vergeten en het oude tractaat van vrede te handhaven (1).

In de Annales Fuldenses wordt Meerssen op het jaar 870 genoemd: „locus qui dicitur Marsana juxta Mosam" (2).

In de streek tusschen Meerssen en Herstal, hoogst waarschijnlijk ter plaatse, waar zich nu het kasteel van Eijsden bevindt, had „in procuspide super fluvium Mosam" den 8 Augustus 870, na den dood van Lotharius II, eene verdeeling van het Rijk plaats. Op de plaats der verdeeling schijnt toen geene „villa regia" gestaan te hebben, groot genoeg om de twee erfgenamen met hun talrijk gevolg te herbergen, want koning Lodewijk nam zijn intrek in het paleis te Meerssen en zijn broeder Karel, te Herstal. Karel bekwam toen het westelijk gedeelte van het rijk, waaronder zich ons gewest, dat toen de Maasgouw heette, bevond (3). Beide vorsten bleven niet lang in bezit dezer erfenis; Lodewijk stierf in 876 en Karel in 877.

Hunne opvolgers Lodewijk de Stamelaar, zoon van Karel den Kale en Lodewijk van Saksen, zoon van Lodewijk den Duitscher, oneenig zijnde over de erfenis van Lotharingen, hielden eene samenkomst te Meerssen en bij die gelegenheid schonk koning Lodewijk, door een charter van 13 Sept. 878, eenige tolvrijheden aan Frederik, abt van de abdij Morbach in Duitschland. Deze akte werd geteekend: „Actum Marsa (Marsna) in colloquio duorum fratrum, in Dei nomine feliciter" (4). Deze samenkomst schijnt lang te hebben geduurd, want eenige weken later, den 1 Nov. 878, begaven zij zich naar de *villa regia* Voeren (5) en vernieuwden het verbond, hetwelk hun beider vaders in vroegere jaren gesloten hadden (6).

Meerssen bleef intusschen in het bezit der koningen van Lotharingen, die over onze gewesten bleven regeeren, en onderging, tijdens de

(1) Pertz, Monumenta, Scriptores I, p. 445 en Balluzius, Capitularia II, p. 45.
(2) Dom Bouquet, VII p. 67, 198 en 603.
(3) Miræus, Op. dipl. I, 28,
(4) Dom Bouquet: Recueil des Historiens de France IX, p. 329. Het is opvallend dat zich de twee neven hier „fratres" noemen. Misschien moet dit charter op het jaar 870 gebracht worden.
(5) Wellicht St. Martensvoeren, waar zich tot op het einde der vorige eeuw, een kapittel van Kanoniken bevond, waarvan de Keizer en later de Koning van Spanje de vergeving had. Zie: Maasgouw van 1886 p. 69.
(6) Balluzius, Capitularia II, 277.

Digitized by Google

invallen der Noormannen, het lot van Tongeren, Maastricht en Voeren: het werd verbrand en verwoest (1).

Arnold van Carinthië in 896 Duitsch Keizer geworden schonk de kroon van Lotharingen aan zijnen natuurlijken zoon Swentibold. Maar na den dood van Arnold, voorgevallen in 898, boden de grooten des Rijks, over Swentibold misnoegd, den troon aan Lodewijk het kind, die thans zeven jaren oud en Koning van Duitschland was. Swentibold zijne kroon willende behouden, nam de wapens tegen zijne vijanden op en liet het leven, den 13 Augustus 900, in een gevecht dat bij Born aan de Maas plaats had. Hij werd te Susteren, waar zijne dochters Benedicta en Cecilia de hul hadden aangenomen, begraven. De jonge Lodewijk kwam nu in het bezit van Lotharingen, en daar hij in 911 kinderloos overleed, volgde hem Karel de eenvoudige, Koning van Frankrijk op. Deze schonk nu Lotharingen, met den titel van hertog, eerst aan Renier, graaf van Henegouwen en daarna aan diens zoon Giselbert, een heerschzuchtig vorst, die zijn zetel vestigde te Maastricht en steeds in twisten leefde. Aanvankelijk hield Giselbert de partij van Karel den eenvoudige, Koning van Frankrijk, die hem Lotharingen had opgedragen, maar verzette zich weldra tegen den Koning, die hem daarop in eene verschansing te Herberich (Harburg), ter plaatse waar destijds de Geul en de Maas een schiereiland vormden, tegenover Hartelsteyn, kwam belegeren (2). Giselbert werd overwonnen, maar wist te ontsnappen daar hij zich langs den muur der vesting liet glijden en daarna over de rivier zwom. Met twee zijner aanhangers trok hij over den Rijn en begaf zich naar Hendrik, hertog van Saksen, zijn schoonvader, die hem met den Franschen Koning verzoende. Giselbert kreeg nu in het jaar 922 zijne oude bezittingen terug en daaronder volgens den kronijkschrijver Richer, de plaatsen: Maastricht, Jupille, Herstal, Meerssen, (Marsna), Lith in Noordbrabant en Chevremont bij Luik (3).

Nadat Koning Karel de Eenvoudige was afgezet, werd Lotharingen aan den schepter onderworpen van Hendrik I, bijgenaamd den Vogelaar, Koning van Germanië, die Giselbert in het bestuur dezer provincie

(1) H. Welters, De Noormannen te Elsloo, in de Publ. etc. du Limb. X, p. 362.
(2) Zie mijn opstel over de Veste Harburg bij Reekheim, in de Dietsche Warande, deel VIII, p. 68.
(3) Richeri: Histor. libri quatuor, uitgave van Pertz, p. 33.

Digitized by Google

bevestigde en hem in 929 zijne dochter Gerberga ten huwelijk schonk (1).

Giselbert sneuvelde in een slag bij Andernach, aan den Rijn, in het jaar 939 en zijne weduwe hertrouwde kort daarop met Lodewijk van Overzee, Koning van Frankrijk. Het was in hare hoedanigheid van Koningin, dat zij in het begin des jaars te Herten bij Roermond vertoefende, de proostdij van Meerssen stichtte, begiftigde en aan de abdij van St. Remigius te Rheims schonk.

Deze schenking willen wij hier uitvoerig bespreken, omdat zij, om zoo te zeggen, den grondslag vormt, waarop het overige van ons opstel rust.

§ II. Gerberga, Koningin van Frankrijk, schenkt den palts van Meerssen aan de abdij van den H. Remigius te Reims.

De abdij van Reims was een der beroemdste Benedictijnerkloosters van Frankrijk. Zij werd gesticht in 590 naast het graf van den H. Remigius, die in 533 als bisschop dier stad gestorven is, en wiens heilige overblijfsels in 1049, op last van Paus Leo IX uit eene naburige kapel naar de kerk der monniken werden overgebracht. De Pausen, Joannes XIII en Innocentius IV, schonken aan deze abdij den eeretitel van *archimonasterium* en de Koningen van Frankrijk namen niet alleen dit gesticht onder hunne hooge bescherming, maar verrijkten hetzelve tevens met vorstelijke geschenken. Eene der voornaamste, en voor ons buiten kijf de belangrijkste, is die van Koningin Gerberga uit 939 (2).

Deze had het Koninklijk erf van Meerssen van haren eersten man Giselbert tot huwelijksgift ontvangen, aan wien Karel de Eenvoudige het had afgestaan. De stichtingsbrieven noemen dit goed een *prædium* (een landgoed) of een *alodium* (een vrijgoed), toegewijd aan den H. Petrus. Zulke toewijding van koninklijke residentiën moet ons niet verwonderen, want de Keizers en Koningen bezaten bijna overal op hunne villa's eene kerk of paltskapel (capella palatii), waaraan geestelijken en soms geheele kapittels verbonden waren. Wij herinneren hier alleen aan de cella van Susteren, die door Pipijn aan den

(1) Art de vérifier les dates p. 630.
(2) Migne, Dictionnaire des Abbayes, p. 667.

Digitized by Google

H. Willibrord werd geschonken en aan de villa St. Martensvoeren wier kapittel tot op het einde der vorige eeuw is blijven voortbestaan. Te Meerssen was ten tijde van Gerberga eene dergelijke paltskapel met kapittel aanwezig, toegewijd aan den H. Petrus, die nu aan de monniken van Reims werd overgedragen en tot in de twaalfde eeuw bestaan bleef.

Wat aanleiding gaf tot deze overdracht wordt in het charter volgenderwijs vermeld: Te Reims bevindt zich een klooster toegewijd aan den H. Remigius, den doorluchtigen leeraar en apostel der Franken. Gerberga's wensch is, dat deze instelling bloeie en door de aanwinst van talrijke goederen moge welvaren. Om tot dit doel te geraken heeft zij verlof gevraagd aan haren broeder den Keizer van Duitschland Otto I en de zaak in handen gegeven van graaf Arnulf, haren getrouwen voogd, die tevens belast is met de investituur.

Het eigenlijk *prædium* van den H. Petrus te Meerssen, dat nu werd weggeschonken, bestond: uit het landgoed Meerssen met alles wat er bij behoorde, te weten *Cluma* en *Litta* en de aanklevigheden van *Hertra* en *Angeledura* met hun toebehooren en allerhande andere inkomsten, die vroeger uit den fiscus aan den landheer, als tafelgoed, betaald werden: „superadditis rebus aliis, quæcumque ex ipso fisco in jus dominicum jam olim devenerant". Wij zijn van gevoelen dat de latere proostdij hare heerlijke rechten over Meerssen, Klimmen, Lith, Herten en Angledura aan deze laatste dispositie van den stichtingsbrief ontleende. (Zie Bijlage N° 1).

Bij deze schenking evenwel moet niet gerekend worden de nona, eene soort tiende, welke de Munsterkerk van Aken toen reeds te Meerssen bezat en haar den 4 Juli 930 door Keizer Hendrik was geschonken (1). Later zullen wij zien dat de abt Peter van Reims in 1220 een accoord aangaat met het Munster te Aken betrekkelijk de uitbetaling dezer nona.

In de meeste plaatsen hierboven genoemd, of in hunnen omtrek, bezat de abdij van Reims, reeds vóór de schenking van Gerberga cijnsen en renten. Uit het oudste polypticum of gedenkboek dezer abdij, opgesteld omtrent het jaar 847 onder het episcopaat van bisschop

(1) Door Keizer Hendrik I, werd ook bij die gelegenheid de nona der villae Reekhem, Elsloo, Herstal, Sprimont enz. aan de Kerk van O. L. Vrouw te Aken weggeschonken. Zie Quix, Gesch. der Stadt Aachen. Codex Dipl. p. 8 en 9.

Digitized by Google

Hincmar, blijkt, dat toen reeds het klooster cijnsen en ander inkomsten bezat te *Marsna*, *Schina*, *Becha*, *Schimorta*, *Litta*, *Angeledura*, *Retinis* etc. (1) Bemerken wij hier in het voorbijgaan, dat wij geene redenen vinden om aan de echtheid van deze plaats van het polypticum te twijfelen en dat er aan eene latere interpollatie niet met grond kan gedacht worden. Wij hebben hier met twee afzonderlijke lijsten van goederen te doen; met die namelijk, welke het polypticum ons verstrekt en met die, welke wij in het schenkingsdiploom van 968, aantreffen. De reden waarom Gerberga juist Meerssen en geen ander landgoed, meer in de buurt van Reims gelegen, wegschonk, was dan ook wellicht omdat de abdij van Reims reeds aanmerkelijke goederen in de Maasgouw had, die in de nabijheid der bezittingen van den koninklijken palts van Meerssen gelegen waren. Bijgevolg zal de schenking van Gerberga voor de monniken van Reims eene zeer gewenschte zijn geweest, ja meer gewenscht zelfs dan zulks gewoonlijk gebeurde, want zij vermeerderde hier te lande aanmerkelijk hunne eigendommen.

Wat er ook van zij, kort na de schenking van 968 was de toestand der eigendommen der proostdij van Meerssen als volgt:

1. *Marsna* is het oude koninklijke landgoed Meerssen, hetwelk in de schenkingsbrieven een *prædium*, land- of een *alodium* of vrijgoed wordt genoemd. Dit vrijgoed was nog al uitgestrekt: „habens mansos LXXXII cum terris videlicet cultis et incultis, silvis, pratis, vineis et pascuis, campis, molendinis, aquis, aquarumque decursibus, exitibus et regressibus". De oppervlakte der goederen van de proostdij door Gerberga geschonken, bedroegen dus 82 mansi, eene zekere maat, die volgens tijd en plaats in grootte verschilde, zoodat zich het woord *mansus* niet juist verklaren laat. Volgens Papias is een *mansus* twaalf morgen (jugera), doch volgens Hincmar 12 bunders groot. (Op het laatst der vorige eeuw bezat de proostdij te Meerssen, ongeveer 200 bunders). Deze schenking bevatte verder bebouwde en onbebouwde landerijen, voorts bosschen, weiden, wijnbergen en besloten akkers, molens, rechten op het water der Geul en op deszelfs stroomgebied, het recht van uitgang en toegang, enz.

De proostdij bezat twee molens te Meerssen, eene gelegen op den oever der Geul, in de buurt van het klooster en de andere genaamd

(1) Guérard, Polyptique de l'abbaye de Saint-Remy, de Reims p. 108.

Digitized by Google

de Kruismolen te Rothem (1). Dat in dit schenkingsdiploma van wijnbergen wordt gesproken mag den lezer wel verwonderen, maar wij bemerken dat destijds, en ook nog later tot in de XVI^de^ eeuw, in onze provincie veel wijn werd gebouwd. Wij kennen in het oude kerspel Meerssen geene plaatsen beter geeigend voor de kultuur der druiven dan de Wingartsberg onder Ulestraten en het bovengedeelte van den Herkenberg, ten oosten van Meerssen, naar den kant van Raer. Dáár zullen de wijnbergen wel gelegen hebben, waarvan onze stichtingsbrief spreekt, want dáár zou ook nog heden de wijndruif bij voorkeur gedijen (2).

„De proost van Meerssen was" — zooals Bachiene verhaalt (3) — „zoo veel als de ambachtsheer van het dorp, die er een proostschout aanstelde, voor wien alle akten van realisatie moesten verleden worden. Hij bezat daar en daaromstreeks vele tienden en had ingevolge het „jus personatus" dat is het recht van benoeming der pastoors niet alleen te Meerssen zelf, maar ook van de omliggende parochiën: Klimmen, Schimmert, Hulsberg, Houthem, Ambij en Bunde, gelijk ook te Schin-op-Geul". Zoover Bachiene; wij bemerken daarop, dat al deze rechten, zelfs die der tiende en van het patronaat over de kerken van Meerssen, Klimmen en Schin op-Geul uit de schenkingsbrieven voortvloeien. Wat de dorpen Houthem, Hulsberg, Ambij en Bunde betreft, deze waren in 968 nog geene parochiën en zijn eerst later als filiaalkerken, onder het patronaat van den proost gekomen.

2. *Cluma* of Klimmen bij Valkenburg. Deze plaats wordt in het polypticum van 847 niet genoemd en is bijgevolg door den schenkingsbrief van 968 eene geheel nieuwe aanwinst geworden voor de proostdij. De proost van Meerssen benoemde er den pastoor, trok de tiende en was gehouden tot het leveren der tiendeklok en het repareeren der kerk; ook bezat hij er vele gronden. Onder de parochie Klimmen behoorde, als filiaalkerk, het naburige Hulsberg.

---

(1) De Kruismolen, nu een landgoed toebehoorende aan den Heer Louis Regout, Lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal, wordt sedert eenigen tijd ook wel eens *Kruisdonk* genoemd. Wij bemerken dat het woord *donk*, als plaatsnaam, alleen in het voormalig Geldersch en het Brabandsch gedeelte van ons vaderland, maar nooit in de voormalige landen van Overmaas, voorkomt. Deze naamsverandering van *Kruismolen* in *Kruisdonk* dient dus vermeld te worden, opdat onze geleerde etymologisten niet op het dwaalspoor worden gebracht en er aanleiding tot vergissing worde gegeven.

(2) Zie ons opstel: De Wijnbouw in Limburg in *Publ.* etc. *du Limb.* III, p. 384.

(3) Vaderl. Geogr. V, p. 1043.

Digitized by Google

3. *Schinna* of Schin-op-Geul, is eene aloude parochie, die reeds in 847 als eene plaats wordt genoemd, waar de abdij van St. Remigius te Reïms bezittingen had. Onder de dorpen, die Gerberga in 968 schonk, komt Schin niet voor. De proost van Meerssen benoemde er den pastoor, trok de tiende en was verplicht de kerk te onderhouden. Onder deze parochie ressorteerde oorspronkelijk het nabijgelegen stadje Valkenburg, dat bij brieven van 5 Dec. 1281 daarvan werd gescheiden en tot zelfstandige parochie verheven. (Bijlage N° 13).

4. *Becha* of Beek. Ook deze plaats wordt niet genoemd in de fondatiebrieven van Gerberga, maar was reeds in 847 een dorp, waar de abdij van Reims rechten bezat. Het patronaat en de tiende der kerk van Beek behoorden sedert het jaar 1252 aan den landkommandeur der Duitsche-Orde te Aldenbiessen en te voren aan adelijke Heeren (1). De bezittingen der proostdij te Beek bepaalden zich uitsluitend tot eenige heerlijke rechten, cijnsen en gronden.

Schînmorta, nu Schimmert, komt niet voor in de schenkingsbrieven van Gerberga, maar was in 847 een dorp, waar de abdij van Reims inkomsten bezat. De proostdij van Meerssen bezat er in latere dagen eene hoeve met verscheidene bunders land. De kerk was eene filiaal van Meerssen, en de proost genoot er de tiende, benoemde den pastoor en moest de kerk onderhouden.

Litta of Lith, in Noordbraband, was eene plaats, die in beide documenten, in het polypticum des jaars 847 en in de schenkingsbrieven van Gerberga voorkomt. Dit dorp wordt doorgaans Lithoijen, (Lith en Oijen) of *Litta minor* genoemd, om het te onderscheiden van Groot-Lith, hetwelk een eigendom was der domkerk van Luik en in de buurt lag. Over de lotgevallen van dit dorp raadplege men de geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch door Schutjes, die menige bizonderheid vermeldt (2). De parochiekerk was toegewijd aan den H. Remigius; het patronaat behoorde sedert 1147 aan de abdij van Reims en werd bij akte van 11 Mei 1612 aan de abdij van Berne door den aartsbisschop van Reims, als commenditaire-abt, overgedragen. De Heerlijkheid was reeds den 22 Nov. te voren aan Johan van Dadenborgh, tegelijk met de tiende verkocht.

(1) Hennes, Codex Diplom. ord. theuton. II, p. 93.
(2) Schutjes. Het Bisdom 's Hertogenbosch IV, p. 729.

Digitized by Google

Hertra of Herten is niet het dorp Herten in de Belgische provincie Limburg, zooals De Ram in zijn opstel over Meerssen beweert, maar Herten aan de Maas bij Roermond, waar de proostdij van Meerssen, in latere tijden, vele goederen en inkomsten bezat, die zij in 1222 aan de abdij van O. L. Vrouw-Munster te Roermond heeft verkocht.

Angledura en *Retinis* zijn twee dorpen in de buurt van Luik. Zij komen voor op het polypticum des jaars 847 en behooren dus tot de oorspronkelijke bezittingen van de abdij van St. Remigius te Reims. Wijlen de Heer Grandgagnage was van gevoelen, dat men niet met zekerheid kon zeggen of Angleur en Retine bij Luik overeenstemden met de plaatsen Angledura en Retinis (1), maar de Heer Charles Piot verzekert, dat daaraan geen twijfel is, daar de proostdij van Meerssen tot op het einde der vorige eeuw te Angleur in bezit is gebleven der Heerlijke rechten (2).

Dit zijn de voornaamste bezittingen der proostdij van Meerssen, welke in de oudste diplomen besproken worden. Na verloop van tijd kwamen evenwel veranderingen in dezen toestand; enkelen dezer hebben wij zoo even vermeld, hier zij gezegd dat Limmel, hetwelk civiel onder Meerssen bleef, kerkelijk in betrekking tot de abdij Susteren stond, welker abdis aldaar de tiende trok en den pastoor benoemde. Valkenburg, vroeger een gehucht van Schin-op-Geul, werd zoo als wij hierboven hebben verhaald, in 1281 daarvan gescheiden en bleef met Meerssen in geene betrekking meer. Ulestraten en Schimmert waren in de middeleeuwen afhankelijke kapellen van Meerssen. Die van Ulestraten werd zelf in 1580 door den bisschop van Roermond bij de kerk van Meerssen ingelijfd (3). Later in 1804 werd zij daarvan gescheiden en in 1834 tot onafhankelijke parochie verheven. De kerk van Bunde voerde nog in 1558 den titel van *capella vel appendix* der kerk van Meerssen en de pastoor droeg den naam van vicarius perpetuus, maar in 1613, tijdstip der vereeniging van het beneficie van Ste Agnes met de pastorie, voerde de pastoor den titel van paro-

(1) Grandgagnage, Mémoire sur l'origine des noms de lieux du Pays de Liége, p. 105.

(2) Piot, Mémoire sur les Pagi de la Belgique, p. 126.

(3) De oorspronkelijke kapel van Ulestraten lag te Berchem, bij Vlieck, aan den put en werd in 1558 bediend door den rector Dirk Loeff en in 1567 door Heer Joannes Heppen. Deze kapel werd in het begin dezer eeuw afgebroken en door de tegenwoordige kerk van Ulestraten vervangen, die den 27 Juli 1806 werd ingezegend.

Digitized by Google

chus. In 1558 droeg ook de kerk van Amby, een gehucht van Meerssen, den naam van capella en die van Schimmert dien van appendix (1).

Het dorp Houthem, ook eene buurt van Meerssen, onderging hetzelfde lot. Ten tijde van den H. Gerlach, die omtrent het midden der XII^de^ eeuw leefde, bestond er in dit dorp nog geene kerk en de bewoners woonden de heilige diensten te Meerssen bij. De geschiedschrijver van dezen Heilige, een tijdgenoot, verhaalt dat Gerlach aanvankelijk onder de leiding der Benedictijnen van Meerssen en later onder die der Augustijnen van Kloosterrade stond; van een pastoor of kapelaan te Houthem is geen spraak. Wat meer is, hij verklaart uitdrukkelijk, dat wanneer Gerlach van den Bisschop van Luik verlof kreeg om mis te laten lezen in zijne cel, de geestelijken van Meerssen daarover klaagden, voorgevende dat het verboden was mis te lezen buiten de parochiekerk (2). Houthem maakte toen bijgevolg nog deel uit der parochie Meerssen.

Eenige jaren later evenwel vinden wij te Houthem reeds een kerkje. De bul van Paus Lucius III, gegeven in het jaar 1182, ter bevestiging der eigendommen der proostdij, noemt Houthem eene *villa cum capella*, een dorp met eene kapel (3). Deze kapel wordt ook nog vermeld in eene akte des jaars 1195, gegeven door Adolf van Altena, aartsbisschop van Keulen. Gedurende de geheele middeleeuwen bleef de betrekking tusschen Meerssen en Houthem dezelfde. De kapel van Houthem werd in 1567 nog bestuurd door een vicarius perpetuus en droeg den naam van „appendix de Meerssen" (4).

Het hoofddoel waarom Gerberga zulk eene groote schenking aan de monniken van Reims aanbood, was op de eerste plaats, om de gunst van den grooten Heilige en Voorspreker der Christenen, Remigius, deelachtig te worden en verder om Gods genade te verwerven voor de zielerust van wijlen haren echtgenoot Giselbert en diens ouders Raginer en Aberada. Zij wil dat het stift van Reims, als zijnde het hoofd van Frankrijk, door vele geschenken verrijkt worde en dat de monniken ten allen tijde ijverig bidden voor haar en haren overleden echtgenoot.

---

(1) Analectes pour servir à l'hist. ecclésiastique de la Belgique I, p. 190.
(2) Vita St. Gerlaci, cap. XII.
(3) Publ. etc. du Limb. I p. 138.
(4) Analectes pour l'hist. eccl. de la Belgique I p. 192.

Digitized by Google

De schenking werd goedgekeurd en geschiedde in bijwezen van Gerard, bisschop van Toul, Graaf Emmo of Immo van Chevremont, Ansfried graaf van Leuven en stichter der abdij Thorn bij Roermond, Graaf Isaac van Kamerijk, Wibert, stichter der abdij van Gembloux, in Brabant en verscheidene anderen. De plaats waar de koningin met haar hof vergaderde en de akte geteekend werd, was de: „villa *Hacta*, in comitatu de Mosaugo". Men is het niet eens over de schrijfwijs van dit woord, dat in het handschrift onduidelijk schijnt geweest te zijn; er zijn afschriften die hebben *Hacta*, anderen *Harta* en weer anderen *Sarta*. De lezing *Harta*, die wij bij den Brabantschen Chronijkschrijver De Dynter aantreffen, schijnt het best met de waarheid overeen te stemmen; eigenlijk schijnt hier bedoeld te wezen de villa Hertra of Herten, waarvan in de akte zelve is gewag gemaakt, zoo dat Gerberga ook de villa weg schonk, waar zij het charter liet opstellen (1).

De stichting van Gerberga werd den 29 Nov. 986 door den Roomschen koning Otto (2) en den 26 April 1044 door den Roomschen koning Hendrik III bevestigd (3). Eindelijk keurde Paus Calixtus, in 1118, de bezittingen der abdij van Reims goed en noemt daarbij: „In episcopatu Leodiensi allodium *Mersene* cum ecclesiis et omnibus ad allodium pertinentibus. Item in eo *Littam* cum ecclesia et omnibus que ad allodium pertinent" (4).

§ III. Afschaffing van het wereldlijk kapittel. De monniken van Reims nemen hunnen intrek in de koninklijke residentie en vestigen er eene proostdij hunner orde. Verdere bescheiden.

Hierboven hebben wij ons gevoelen uitgedrukt betrekkelijk den toestand van de villa Meerssen voor derzelver overdracht aan de monniken van Reims. De geschiedschrijver Miræus is het met ons eens dat er te Meerssen voor de komst der monniken een kapittel van kanoniken heeft bestaan: „Primitus — zegt hij — in Meerssen canonici residerunt, quibus paulatim decedentibus monachi Benedictini ex abbatia Rhemensi, circa annum 1145, successerunt" (5). Dit kapit-

(1) De Dynter, Chronicum Brabantiæ II p. 309.
(2) Marlot Metropolis Rhemensis historia II, p. 32.
(3) Marlot ibid. p. 87.
(4) Afschrift in het staatsarchief te Brussel.
(5) Miræus Op. dipl.

Digitized by Google

tel is zelfs niet dadelijk opgeheven, maar werd geleidelijk afgeschaft, zoodat de oprichting der proostdij eerst in 't midden der twaalfde eeuw heeft kunnen plaats hebben.

Deze opheffing en verandering geschiedden met toestemming van Alexander I, bisschop van Luik, Herman van Horne, aartsdiaken van Kempenland en onder hoogere goedkeuring van Paus Innocentius II.

In 1134 (1) bepaalde bisschop Alexander op aandrang van Odo of Otto, abt van St. Remigius te Reims, dat de kanoniken van Meerssen, zoodra ze uitsterven, mogen vervangen worden door monniken, hetwelk ook zou gebeuren met de opengevallen betrekking van Heer Frederik, proost van het kapittel, die overleden was. Het toezicht over de clerici van het kapittel, dat tot hiertoe door een klerk, dien de abt benoemde, werd gehouden, zouden de broeders nu zelven gaan uitoefenen. Ook zouden zij voortaan een bekwamen priester kiezen en aan den bisschop ter bevestiging voorstellen, deze zou met de zielzorg over het volk belast worden en de inkomsten genieten die hem de broeders toekenden.

Deze brief werd gegeven aan den abt Odo, op het oogenblik dat hij vertrok naar het algemeen Concilie, dat te Pisa vergaderde, en waar bisschop Alexander van Luik, wegens simonie, werd afgezet. Misschien dacht de onheilvermoedende bisschop door deze schenking een voorspreker te vinden in den abt van Reims. Deze ondervond evenwel bij den Paus meer succes voor zijne eigene zaak, dan wel voor die van bisschop Alexander. (Zie Bijlage N° 2).

In 1136 werd deze schenking goedgekeurd door Herman van Horne, aartsdiaken van Kempenland, die zich beroept op de goedkeuring van bisschop Alexander en op die van Paus Innocentius, welke laatste evenwel nog niet had plaats gehad. De akte werd opgesteld onder bisschop Albero, die in 1136 den bisschoppelijken zetel van Luik beklom, en ook persoonlijk aan deze schenking zijne goedkeuring hechtte. (Zie Bijlage N° 3).

Eindelijk gaf ook Paus Innocentius II zijne goedkeuring aan het werk van bisschop Alexander, eene schenking die volgens hem reeds door den aartsdiaken Herman en diens medebroeders was goedge-

(1) Ons afschrift van het charter draagt het jaartal 1136, hetwelk moet veranderd worden in 1134, zijnde eene andere dagteekening niet overeen te brengen met de feiten, die er in vermeld worden en met de latere charters. Bisschop Alexander overleed den 6 Juli 1135.

Digitized by Google

keurd. De akte werd door den Paus uitgevaardigd te Pisa, den 21 November 1136. Uit dezen confirmatiebrief blijkt, dat de proost van Meerssen den pastoor dier plaats met toestemming van den abt en van de kloosterbroeders van Reims moest benoemen, dat deze pastoor priester moest wezen en al de episcopale en synodale rechten betalen die volgens gebruik, ten laste der dorpsgeestelijken vielen, en eindelijk dat de wereldlijke geestelijken met inbegrip van den proost, door monniken, na verloop van tijd, zouden vervangen worden (1).

Deze verandering had een twintigtal jaren later haar beslag nog niet gekregen, want ten tijde van den H. Gerlach, die toen leefde, was de proostdij nog door monniken en clerici bewoond (2). Deze heilige boeteling had zich te Houthem, onder de parochie Meerssen, als kluizenaar, in een hollen eik gevestigd. Dit viel niet in den smaak der monniken en klerken van het klooster van Meerssen, die den heilige bij den bisschop van Luik als een zonderling aanklaagden. De schrijver, die kort na den dood van Gerlach, de levensbeschrijving van den Heiligen opstelde, noemt werkelijk te Meerssen tweederlei geestelijken: „Præpositus — zegt hij — et monachi, simul et clerici cellae Merssensis, qui in vicino manebant tantæ rei novitate attoniti" etc. De clerici waren dus nog niet uitgestorven en door monniken vervangen. De H. Gerlach overleed te Houthem den 5 Januari 1172 (3).

In het jaar 1145 werden de bezittingen en vrijheden van de proostdij Meerssen bevestigd door Hendrik II, bisschop van Luik en door keizer Koenraad. De bisschop keurt alles goed wat zijne voorgangers Alexander en Albero, alsook de aartsdiaken Herman en Paus Innocentius ten voordeele van Meerssen hebben gedaan. Hij ook veroorlooft dat de klerken, die nog aanwezig zijn, door monniken worden opgevolgd en dat een priester, door den aartsdiaken goedgekeurd, de parochie zou bedienen, zoo dat de monniken van de parochiediensten geheel vrij blijven (4).

De goedkeuring des Keizers is veel gewichtiger. Wij lezen daarin dat de Abt van Reims, Odo, naar Utrecht reisde en daar door den Keizer in de bezittingen van Meerssen bevestigd werd. Op de eerste plaats handhaafde de Keizer de abdij van Reims in het bezit van

(1) Zie Miræus Op. dipl. I, p. 386.
(2) Vita Sti Gerlaci apud Bolland. ad 11 Januarii.
(3) Vita Sti Gerlaci apud Bolland. I, p. 308.
(4) Ernst. Hist. du Limb. VI, p. 4.

Digitized by Google

Marsna, en in hare goederen te *Herta*, *Cluma*, *Litta*, *Angledura* en *Becca* en laat toe dat de monniken in bezit geraken der openvallende prebenden van het Kapittel te Meerssen. Tot hiertoe was er geen voogd geweest dan de Roomsch-Koning, om de bezittingen van den H. Remigius te Reims te verdedigen. De Keizer zorgt nu dat er een wettige ondervoogd worde aangesteld en regelt den toestand der voogdij als volgt:

Ten eerste zal deze voogd op de drie jaargedingen het derde gedeelte der geldboeten ontvangen. De proost zal den schout en de schepenen van Meerssen aanstellen of ontslaan zonder verlof van den voogd. Over de inkomsten van de cijnsen der proostdij zal de proost, zonder tusschenkomst van den voogd, door schout en schepenen laten oordeelen. Zou evenwel bloed zijn gestort, de ban gebroken of een roof zijn gepleegd, dan kan de proost niet laten oordeelen, zonder dat de voogd aanwezig zij, die in dit geval het derde gedeelte der boeten zal trekken. In zake van schatting en dienstplicht, die *bede* genoemd worden, wil de Keizer niet dat de voogd tusschenbeide kome (1).

Verder werd nog bepaald, dat indien er onder het district van Meerssen, eenig belast goed, bebouwd of onbebouwd, of eenige molens door de erven vrij gemaakt worden (emancipata fuerint), de monniken dit terug konden vorderen, zonder tusschenkomst van den voogd. Eindelijk kon de proost bosschen of plaatsen, waar zich struiken en doornen bevonden, zonder verlof van den voogd, ten voordeele zijner kerk, aan ieder wien hij maar wilde, in jaarcijns uitgeven.

Ten slotte bepaalde de Keizer dat een ieder die tegen deze voorschriften handelde, honderd ponden goud zou verbeuren, waarvan de eene helft kwam ten voordeele der keizerlijke kamer en de andere ten voordeele van de abdij van St. Remigius te Reims. Het doel van dit keizerlijk voorschrift is blijkbaar. Koenraad wil paal en perk stellen aan de gewone plagerijen der ondervoogden, die destijds in den regel de abdijen ten onder brachten. „Hoc etiam latere posteros nolumus — zegt hij, — quod singula ecclesiæ Sti. Remigii privilegia in præfatis possessionibus nullum specialiter advocatum determinant, nisi regem Romanorum. Nostræ quidem discretionis est, legaliter providere tam

(1) Over de rechten van den voogd te Meerssen raadplege men: Slanghen het Markgraafschap Hoensbroeck p. 247.

Digitized by Google

legitimum monachis advocatum, qui potius prodesse noverit quam obesse, potius alodium tueri quam vastare (1).

Deze maatregelen, hoe wijs ook uitgevaardigd, waren op den duur niet in staat om orde te brengen.

In 1140 bekent Godfried met den baard, hertog van Braband, dat hij aan de abdij van St. Remigius het dorp *Litha* (Litoyen), hetwelk hij gedurende langen tijd in onrechtvaardig bezit had gehad, in tegenwoordigheid van keizer Koenraad heeft teruggegeven en belooft de schenkingen, door Gerberga, koningin van de Franschen aan de monniken van Reims gedaan, in de toekomst te eerbiedigen (2).

Deze verzoening was niet van langen duur, want in 1158, gedurende de minderjarigheid van hertog Godfried III, namen de Brabanders wederom bezit van Litha. Keizer Frederik Barbarossa belastte toen Renoud van Dassel, aartsbisschop van Keulen en Hendrik van der Leyen, bisschop van Luik, om het onrecht te doen herstellen. Deze bewerkten, dat volgend accoord tot stand kwam:

In het jaar 1160 bekende, op hun aansporen, de jonge hertog van Braband, Godfried III, dat hij het vrijdorp *Litta*, behoorende aan de proostdij van Meerssen, gedurende twee jaren onrechtvaardig had in bezit gehouden, maar dat hij nu over die daad berouw heeft en tot inkeer is gekomen. Op last van den keizer en na waarschuwing van den aartsbisschop van Keulen en van den bisschop van Luik, heeft hij dit dorp aan den H. Remigius teruggegeven en zijn afstand in tegenwoordigheid zijner baroenen met eed bevestigd. Verder belooft hij geene inbreuk meer te maken, noch door de zijnen te laten maken, op de eigendommen van het klooster van Reims. Onder de getuigen dezer akte bevonden zich, Philippus, abt van Parc, Simon, proost van Leuven, Theodoricus, proost van Meerssen, Willem, kanonik te Brussel en anderen (3).

Hiermede hielden evenwel de rooverijen niet op, want in het jaar 1200 verklaarde ook hertog Hendrik van Braband dat hij de „villicatio Littae minoris", welke door zijne ambtenaren onrechtvaardig was in bezit genomen, heeft teruggegeven. Hij bepaalt dat de kerk van Reims het recht bezit om in dit dorp schout en schepenen aan

(1) Miræus op. Dipl. I p. 105.
(2) Miræus, Op. dipl. I, p. 185.
(3) Miræus, Op. dipl. I, p. 185. Zie een diploom van den bisschop van Luik daarover Bijlage 5.

Digitized by Google

te stellen, met voorbehoud nochthans van zijne rechten op de voogdij dier plaats. Verder wil hij, dat al de tienden van beembden en andere gronden, die te Lith op zijne gronden of op de gronden van anderen wassen, voortaan zonder tegenspraak aan de monniken van Reims zullen gegeven worden. Getuigen dezer akte waren: Hendrik van Cuyck, de graaf van Megen, Willem en Arnold van Wezemale, Richard proost van Meerssen en anderen. Zie Bijlage N° 7.

In 1147 had eene schenking plaats door zekere Ludgardis van *Mereheim*, onder *Herten*, en hare kinderen Conrardus, Rogerus en Theodorus. Men weet dat zich te *Herten* voorname bezittingen van den H. Remigius bevonden. Ludgardis schonk aan de proostdij van Meerssen acht mansen grond, waarvan er zes te *Posterholt* met eene tiende en andere aanhoorigheden en twee in het dorp *Linne* gelegen waren. Dit vrome werk geschiedde door tusschenkomst van Hendrik, bisschop van Luik en in bijzijn van Alexander, proost van Luik, Amalricus, aartsdiaken van Luik, Reppo, abt van Rode (Kloosterrade), Goswinus van Valkenburg en anderen. De schenkers bepaalden daarbij, dat voortaan een monnik naar Herten zou worden gezonden om er dienst te doen, dat hij uit deze stichting zijn onderhoud zou hebben en voor de stichters mocht bidden. Zie Bijlage N° 4 (1).

De bisschop van Luik, Hendrik van der Leyen, schonk den monniken, in dat zelfde jaar 1147 eene nieuwe gunst. Hij bepaalde namelijk dat het personaat der kerken van *Marsna, Clumma, Schinna, Huisberga* en *Litta*, nadat de tegenwoordige bedienaars zullen gestorven zijn, zal overgaan op de proostdij van Meerssen, die voortaan persoon of erfpastoor zal wezen dezer plaatsen (2). De proostdij zal er een priester of „vicarius perpetuus" benoemen, die niet jaarlijks herroepbaar is en deze parochiën zal besturen, voor belooning bekomende een gehalte, waaruit hij kan leven; de overige inkomsten dezer parochiën zullen door de monniken worden genoten. Getuigen dezer akte waren Odo, abt van Reims, Hugo, prior, Wido, proost en anderen (3).

Ook Keizer Frederik I was voor de monniken gunstig gestemd;

(1) Dit stuk werd afgedrukt deel I, p. 142 der Publ. etc. du Limb., maar zeer gebrekkig.

(2) Over den titel en de rechten van persoon zie onze Kerkgeschied. van het bisdom Roerm. I, p. 299.

(3) Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 5.

Digitized by Google

hij bevestigde in 1152, den tweeden dag na zijne krooning te Aken, de eigendommen der Kerk van Reims, haar door Gerberga geschonken. Deze bestonden in: „*Mersnam* cum fisco et omnibus appendiciis, scilicet *Hartha*, *Cluma*, *Litta*, *Angledura*, *Scuma* (Scumart) et *Becca* quæ ad eum pertinent necnon in pago Mosago, *Coslan* cum omnibus appendiciis suis, id est *Beethem*, *Glana*, *Capella*, *Peffemlibach* atque *Mons sancti Remigii*" (1).

Dit charter, hetwelk wij aan de Dynter ontleenen, is zeer verdorven. Wij bemerken dat de zeven eerste plaatsen, die opgenoemd worden, in de Maasgouw zijn gelegen, maar welke dorpen door Coslan en de volgenden bedoeld worden, is ons niet bekend.

Het charter van Keizer Koenraad uit het jaar 1145 was niet in staat geweest om den strijd over de voogdij van Meerssen te slechten. Immers wij zien dat door een diploma, gegeven te Paderborn in 1152, Keizer Frederik zich genoodzaakt acht een geschil te eindigen, ontstaan tusschen de monniken van Meerssen en hun voogd Goswyn heer van Valkenburg en Heinsberg (2). De monniken — zegt het charter — hadden meermalen geklaagd over de groote krenking, die zij in hunne rechtsmacht van wege voormelden Goswyn hadden ondervonden. De Keizer zond toen den deken van Aken, zijnen scholtis en Macelinus zijnen maarschalk ter plaatse, die de zaak onderzochten en daarover rapport uitbrachten. Daarna bepaalde de Keizer welke emolumenten in de drie jaargedingen (tribus placitis generalibus) aan den fiscus des Keizers, aan de rechtbank (curia) en aan den voogd moesten uitgekeerd worden, en eindelijk werd bepaald, dat de bank van Meerssen voortaan geen anderen voogd dan den Keizer of iemand van wege den Keizer aangesteld, mogt aanerkennen. Zie hier den tekst:

„In tribus generalibus placitis tertia pars omnium, quæ acciderint Domini Regis est; quæ vero reliquæ ad curiam pertinent. Alio autem tempore, si quid forte emerserit, videlicet effusio sanguinis, vel latrocinium, prima quidem Domini Regis est, altera vero Curiæ, tertia autem Comitis erit. Præterea in tribus singulis generalibus Placitis, viginti solidos et unum ex debito jure Dominus rex habebit et modium tritici.

(1) De Dynter, Chron. Brab. II, p. 93.

(2) Miræus I, p. 537, heeft Henneberg voor Heinsberg; er bevindt zich een betere uitgaaf van dit charter in de Ram. Notice sur des chartes relatives à la prévoté de Mersen, in de Bulletins de l'Académie royale de Belgique XIX.

Digitized by Google

„Supersunt adhuc tres curiæ: *Cluma*, *Schinna* et *Schimortera*, quæ partim in singulis praedictis placitis decem et novem solidos et modium tritici reddunt: praeterea sexaginta et unum et dimidium avenae maldra in natali Domini solvenda. Adhuc etiam prædicta curia, *Cluma* scilicet, quadraginta maldra, pro *Marna*, domino quoque regi persolvet: in saepe dictis placitis *Becca* etiam sex solidos, toto autem anno duodecim avenae maldra, duobus sumbrinis minus.

„Asserit præterea sæpedicta Curia Marnensis et veraciter affirmat, se nullum prorsus debere habere advocatum, nisi vel ipsum dominum regem, vel eum quem ipse propria manu sibi substituerit. Hac veritate cognita de curia Marnensi, sub obtentu gratiæ nostræ præcipimus, ne ultra præscriptum servitium quisquam advocatus majus servitium in posterum expostulare præsumat".

De strijd met den voogd Goswijn, die nu beslecht werd, schijnt destijds nog al opspraak gemaakt te hebben, want Wibald, abt van Stabeloo, schrijft dienaangaande in een brief gedagteekend voor 't feest St. Pieter en Paulus, aan Arnold, bisschop van Keulen, het volgende: De monniken van Meerssen hebben veel te lijden door de kuiperijen van zekeren Goswijn, en zoo gij ze niet onder uwe hoede neemt, zullen zij schandelijk bedrogen worden (1).

Den 27 Mei 1178 nam paus Alexander III de personen en de goederen der proostdij Meerssen in zijne bescherming. Daaronder bevonden zich: „curiam *Mersnae* cum pertinentiis suis, *Clumam* cum pertinentiis suis, *Scignam* cum pertinentiis suis, *Scimorteram* cum pertinentiis suis, *Beccham* cum pertinentiis suis, *Hertenam* cum pertinentiis suis, *Littam* cum pertinentiis suis, *Berclara* cum jure suo, *Bettecove* cum jure suo, quindecim solidos apud *Hara*, *Lotto* cum jure suo, *Westingue* cum appenditiis suis, personatus ecclesiarum *Mersnae*, *Clumae*, *Scignae*, *Hulesbergae*, *Littae* et chorum ecclesiae de *Mersnae* monachis ad serviendum Deo et quatuor capellas ad eandem ecclesiam pertinentes et ad capellas pertinentia, quas præpositus ita ordinet ut ibidem serviatur Deo. Præpositus qui ibidem est, omnes ministeriales prædictarum curiarum villicos, scabinos decanos, comitem, forestarios ponere et deponere poterit" (2).

---

(1) De latijnsche tekst bij Martene en Durand Ampl. Coll. I, p. 528 is: „Monachi sancti Remigii, qui sunt in *Marsna* multum vexantur calliditate Goswini, quos nisi pietas vestra protexerit, omnino illudentur".

(2) Miræus Op. dipl. I, p. 183.

Digitized by Google

Dit charter noemt nog andere bezittingen dan de zeven eerste die wij reeds vroeger besproken hebben. *Berclara* is Berkelaer onder Echt, waar ook het Munsterklooster te Roermond in latere tijden goederen bezat. *Bettecove* is ons niet bekend; wij hebben wel eens gedacht aan Uijkhoven bij Geul op de Maas. Met *Hara* zal wel het tegenwoordig Borgharen bedoeld wezen, in welker buurt de proostdij in 1257 een bosch bezat (1). *Lotto* is het tegenwoordig Leuth aan de Maas; met *Westinge* of *Westingue* weten wij geen weg, misschien Geistingen bij Maeseyck, waar de proostdij eigendommen bezat. De vier kapellen waarvan hier wordt gewag gemaakt, zijn de kerken van: Bunde, Ambij, Houthem en Schimmert. Eindelijk bepaalt de paus nog, dat al de ambtenaren der schepenbanken en hoven onder de jurisdictie van Meerssen door den proost moeten benoemd worden.

De opvolger van Alexander III, paus Lucius III, bekrachtigde de bezittingen der proostdij van Meerssen den 15 Mei 1182, ongeveer in dezelfde bewoordingen, uitgenomen de volgende regels over de inkomsten van den vicarius perpetuus, die de pastorie van Meerssen bediende: „Prebenda autem sacerdotis de voluntate abbatis sancti Remigii et totius capituli et prepositi Marsnensis constituta hec est: Decima de *Houthem* magna et minuta, et in eadem villa quatuor bonnaria terre cum omnibus oblationibus capelle ejusdem ville, exceptis his que in obsequiis defunctorum, presente defuncto, solent offerri; de illis enim quarta pars erit sacerdotis. Item quarta pars omnium oblationum ecclesie de *Marsna* et in tota parochia quarta pars de beneficio unctionis infirmorum, et de eleemosinis que tam ipsi sacerdoti quam monachis relinquuntur quarta pars, et de censu Sti Remigii viginti solidi Leodiensis monete. Cetera omnia ad ecclesiam illam spectantia auctoritate apostolica usibus monachorum sunt collata. Item ad eorum usus decime novalium totius parochiae et totius allodii conceduntur" (2).

Eindelijk werd in het jaar 1185 nog eene bevestiging gegeven door Adolf, aartsbisschop van Keulen, waarin voorkomt, dat de monniken van Meerssen het koor der kerk tot het verrichten van de diensten tot hunne dispositie moeten hebben (3).

(1) Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 9.
(2) Publ. etc. du Limb. VI, p. 200.
(3) Publ. etc. du Limb. VI, p. 201.

Digitized by Google

Zekere Dirk, een edelman uit den omtrek van Meerssen, had zich met zijne neven eenige rechten aangematigd op eene tiende, behoorende aan de proostdij. In 1190 werd tusschen de monniken en dezen Dirk en zekeren Godfried, die ook daarop aanspraak maakte, het volgend accoord aangegaan. Aan Dirk worden 5 ponden en 12 bunders bosch gegeven en aan Godfried zes ponden en drie bunders bosch, los en vrij gedurende de eerste vijf jaren; maar na dat deze vijf jaren verstreken zijn, zullen beide edellieden vijf denariën van elk bonder, als erfpacht, aan de proostdij betalen. De bovengenoemde tienden zullen intusschen, als onbetwist eigendom, aan de monniken blijven. Getuigen dezer akte waren, onder anderen, als geestelijken: Willem, persoon te Meerssen, Willem en Hugo, priesters. Van de leeken: Goswijn van Valkenburg, voogd van Meerssen, Godfried de Mosa, Goswijn van Haskesdael, Arnold van Hiabeke (Jabeek), Immo van Clummen (1).

Een twist, ontstaan tusschen de monniken van Meerssen en de inwoners der parochie over de kerkdiensten, werd voor het hof van Rome gebracht; de paus benoemde den proost van St. Andrieskerk te Keulen en den scholaster van den dom aldaar tot scheidsrechters, met last om dien strijd in der minne te eindigen. Deze stelden de volgende bepalingen vast: Te Meerssen moeten aanwezig zijn één pastoor en drie priesters, die de HH. diensten verrichten in de buitenkapellen, (wellicht te Bunde, Ambij en Houthem). Deze priesters zullen bij beurten, ieder eene week de getijden der metten en de Mis in de parochiekerk te Meerssen bijwonen. Ook zal dan elk, in zijne week, het doopsel en de sacramenten toedienen. Zij zullen gehoorzaam wezen aan den proost, die de macht heeft ze te benoemen en te ontslaan; deze zal aan elk hunner jaarlijks vijf mudden koren (modios annone) en een pond Luiksch betalen.

Getuigen dezer akte, die in 1197 gesloten werd, waren: Otto van Valkenburg, aartsdiaken van Kempenland, Winricus, deken van St. Servaas te Maastricht, en Goswijn van Valkenburg, voogd der kerk van Meerssen. (Zie Bijlage N° 6).

In 1200 stond als proost aan het hoofd der kerk van Meerssen een man, die in groot aanzien was bij Koning Otto IV, welke hem met zekeren H. van Aquilea, met een lastbrief aan den Paus, naar Rome

(1) Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 8.

Digitized by Google

zond. Volgens dezen brief zou weldra tusschen Koblents en Andernach, eene vergadering der grooten des Rijks, ter aanerkenning van een der pretendenten op de keizerlijke kroon, plaats hebben (1).

Zoover over de lotgevallen der proostdij.

Aan het einde van dit hoofdstuk deelen wij een uittreksel mede uit een Polypticum der abdij van Reims (2), hetwelk ons voorkomt te kunnen dagteekenen uit de twaalfde of uit het begin der dertiende eeuw, aangezien eigendommen te *Herten*, die in 1220 verkocht werden, daarin nog worden opgenoemd. In dit Polypticum bevinden zich al de cijnsen en keurmeden der abdij van St. Remigius, zoo wel in de Nederlanden als in Frankrijk gelegen. Ons uittreksel bevat de cijnsen, renten en keurmeden der proostdij Meerssen. Deze waren gelegen te Angleur en Retines bij Luik, te Meerssen, te Klimmen, te Schin-op-Geul, te Schimmert, te Nuth, te Weert (Vuertena), te Geistingen bij Maeseyck, te Litoyen, te Berkelaer onder Echt en te Herten. Welke plaats door *Fulta* bedoeld wordt weet ik niet. Ziehier nu het stuk, waarvan ik den 26 Juli 1888 te Parijs, heb afschrift genomen:

De *Angletura* exeunt in f. s. M. (3) de censu solidi IIII, et denar. IIII et dim., in f. s. Andreae XIII sol. et den. VI, in pasca VIIII sol. in medio julio III sol. et IIII den. dim., in medio aug. II sol. et III den. sunt in summa XXXII sol. denar. VI.

De *Retinis* in festo s. R. de censu sol. III et VII denar et dim., in festo s. Andreae, VI sol., in medio aug. VII. sol. et III denar. Sunt in summa XVI sol. et XI den.

De *Marsna* in f. s. R. (4) de censu. VI libr. et VIII sol. et VIIII, den., in pasca. I libra. et X den. in medio aug. porci magni. XLII. Sunt in summa. VII libr. VIIII, sol. den. VII.

De *Clumena* in pasca IIII librae et XVI sol. in medio maio arietes LXXV. in festo s. Lamberti IIII librae et XII sol. Sunt in summa, VIIII, librae, et III sol.

De *Schina* in pasca I libra et VIII sol. in medio maio XVII arietes, in f. s. Lamberti I libra et IV sol. Sunt in summa II librae et XII sol.

De *Schinmottera* in pasca I libra, sol. II et III den. in medio maio arietes XIII, et dimid. in festo. s. Lamberti, I libra. II sol. III den.

(1) Migne Innocentii III romani pontificis opera omnia III, p. 1046.
(2) Polypticum der abdij van Reims op de Bibl. nationale te Parijs, Section des manuscrits latins, N° 9903, Afschrift uit de XVII^de eeuw.
(3) In festo S^ti Martini.
(4) In festo S^ti Remigii.

Digitized by Google

De *Nutta.* VII sol. III den. Sunt in summa II librae XI. sol. VIIII den.

De *Vuertena* in f. s. R. X sol.

De *Gestinga* I libra. XII sol. XI den.

De *Lutta,* I libra II sol et dim.

De *Fulta* XIII sol. IIII den. De *Berolar* V sol. De molendino de *Scina* in pasca V sol. Sunt in summa IIII librae VIII. sol. VIIII. den.

De VII mansis et dimidio qui sunt in *Hertena* exeunt in nat. III sol. VIII den. in pasca. V. sol. in medio maio V. sol. in medio iulio. XV porci. Est quoque in eadem villa unus. qui solvit in f. s. R. VI, sol. et III denar. Est et unus alius masus. De capitaliciis XVIII den. de *Litta* in pasca II librae, sol. V, et in festo s. R. librae II, sol. V et porci VII, exeptis capitaliciis. Sunt in summa librae IIII.

Dit uittreksel werpt een helder licht op het voorgaande; het leert ons kennen wat in het schenkingsdiploma van Gerberga door *jus dominicum ex fisco* moet verstaan worden. Dit waren heerlijke rechten en bijdragen in geld en natura, die oorspronkelijk door de hoorigen aan den Koninklijken palts moesten geleverd worden.

§ IV. Geschiedenis der proostdij gedurende de dertiende en de veertiende eeuw.

Zoo even hebben wij gehandeld over den voogd van Meerssen en diens rechten; de Keizer had de voogdij opgedragen aan de Heeren van Heinsberg-Valkenburg. In een charter van 1204 beloofde de Roomsch-Koning Philips van Zwaben, deze betrekking aan den Hertog van Braband, indien de tegenwoordige voogd Goswijn van Valkenburg daartoe wilde verlof geven (1). Deze toestemming schijnt niet gevolgd te zijn, want de Heeren van Valkenburg bleven ook nog later de voogdij bewaren en eerst in 1381, toen de Heerlijkheid Valkenburg met Braband vereenigd werd, treden de hertogen van Braband (en dan nog in hunne hoedanigheid als heer van Valkenburg) als voogd op. In een stuk van 13 Februari 1414 verklaart hertog Antonius, dat hij als heer van Valkenburg de proostdij van Meerssen moet beschermen en als voorstander derzelve moet optreden. Hij ging toen ook over tot de benoeming van een nieuwen plaatsvervanger als ondervoogd, want hij had tot hiertoe geen eigenlijken plaatsvervanger aangesteld, maar de bescherming van Meerssen opgedragen aan Willem

(1) Butkens, Trophées de Brab. I, preuves, p. 56.

Digitized by Google

van Merode, kastelein van Valkenburg en aan Goswinus van Cortenbach, voogd des lands. Deze hadden evenwel hunnen verschuldigden plicht niet gedaan, want Willem van Merode was eensdaags zoo ver gegaan, dat hij om genoegen te doen aan zekeren kardinaal, de deuren der proostdij had doen openbreken en de vruchten der monniken laten weghalen, zonder zich daartegen te verzetten.

Tengevolge dezer geweldenarijen had de proost besloten met zijne religieusen te vertrekken, maar de hertog trad tusschen beide en benoemde nu als zijn plaatsvervanger een ondervoogd in den persoon van Reiner van den Berghe, genaamd Trips, raadsheer en kastelein van het kasteel van Daelhem; deze zou nu optreden als: „gardien, protecteur et défenseur du Prévost et des dits Religieux de Meerssen et de toutes les rentes, revenus et autres biens qui y appartiennent." (Zie Bijlage N° 19).

Zoover over de voogdij van Meerssen; nu een woord over Herten.

In Maart 1220 verkocht Petrus, abt van Reims, aan de Munsterabdij te Roermond de hoeve van *Herten* (curtem de *Hertene*) met alle hare gerechtigheden voor de som van honderd en vijftig mark, Keulsch geld, uitgezonderderd het recht van den voogd, hetwelk ongedeerd moest blijven. (Zie Bijlage N° 6). In dezelfde maand en hetzelfde jaar werd eene akte opgemaakt, waardoor Dirk, heer van Heinsberg en voogd van Meerssen, dezen verkoop, in zijne hoedanigheid van voogd over deze hoeve, goedkeurt. (1)

Welken omvang de hoeve van Herten had, wordt verhaald in een stuk der dertiende eeuw, dat wij onder de Bijlagen N° 7 mededeelen. Dit document beschrijft op de eerste plaats de grenzen van dezen hof en bepaalt de rechten die de heer van Valkenburg, als voogd, daarop bezit. Deze hoeve had een bizonder gerecht met schout en schepenen; alle overtredingen en transactiën, die op het grondgebied derzelve plaats hadden, moesten voor deze bank worden behandeld. (Zie Bijlage N° 7.)

Hierboven hebben wij gesproken over de *nona* van Meerssen, eene soort tiende, die aldaar door het Munster van Aken jaarlijks werd ingebeurd. Over deze invordering ontstond, in 1221, geschil tusschen den proost van Meerssen en de Kanonniken van Aken. Deze laatsten beweerden dat de proostdij gehouden was de „nona" te betalen van

(1) Sivré, Inventaris der archieven te Roermond, III, p. 190.

Digitized by Google

al de goederen die zij in de bank van Meerssen bezaten, terwijl de proost meende dat eenige goederen waren uitgezonderd. Partijen kwamen nu tot volgend accoord: De proostdij van Meerssen zou voortaan eigenares wezen der nona van Meerssen, zoowel wat aangaat de vruchten als de gelden, „ tam in annona quam in denariis ", onder voorwaarde dat zij jaarlijks aan den „ obedientiarius " van het stift van Aken, daarvoor zou betalen eene recognitie van tien Luiksche marken, de mark gerekend tegen twintig solidi of schellingen. De betaling zou in twee termijnen geschieden, de eene helft met het feest van den H. Lambertus (17 Sept.) en de andere op Pinksterdag. (1)

In November 1237 ging ook Dirk, edelheer van Valkenburg, met den abt van Reims en den proost van Meerssen over het bosch van Hartert onder Meerssen volgend accoord aan: De heer van Valkenburg zal uit dit bosch hebben het hout van vier mansus, af te meten tusschen Limmel en de Maas, de geheele lengte van het bosch door. De grond, waarop dit hout wast, alsook het overige van het Harterterbosch zal eigendom blijven der proostdij van Meerssen, en de heer van Valkenburg belooft daarop geene aanspraak te maken. Voorts zullen de eikels van dit bosch voor een derde gedeelte komen ten voordeele van den Heer en twee derden voor de proostdij. Van de aanspraak der bewoners van Maastricht, Limmel, Itteren, Haren en van anderen op het sprokkelhout der boomen, op de boomen die dreigen om te vallen en van andere rechten, die deze lieden meenen te hebben, houdt Heer Dirk de monniken vrij.

Zijne ridders en vassalen (castellani) Adam van Haren, Alard van Haskesdale, Goswijn Ducker en Adam van Meerssen beloven deze overeenkomst te helpen handhaven (2).

Eenigen tijd later schijnt een tweede accoord tusschen de proostdij en Dirk van Valkenburg gemaakt te zijn. Dirk kreeg toen het gansche bosch, tegen eene jaarrente van een gouden denarius, jaarlijks te betalen aan de abdij, met St. Remigius in den herfst, terwijl de proostdij voor haar behield vier afzonderlijke „ mansi " en de tiende van het geheele bosch. Daar deze bepalingen evenwel niet streng werden nagekomen, ging Waleram heer van Valkenburg, Dirks zoon,

(1) Quix, Gesch. der Stadt Aachen, II, p. 106.
(2) Ernst, VI, p. 9.

Digitized by Google

den 6 December 1257 met de monniken een nieuw accoord aan hetwelk luidt als volgt: De Heer van Valkenburg zal hebben het geheele bosch van *Hartert*, ook dat gedeelte hetwelk nu is uitgerot en in akker veranderd. De proost van Meerssen zal zijne vier mansen door palen en vaste grenzen doen afsluiten en mag die alzoo tot zijn nut en voordeel gebruiken of in akkerland veranderen. De buurlieden die meenen eenig recht te hebben op het bosch, zullen hun recht niet mogen uitoefenen op deze vier mansi, zoo als zij zulks ook niet mogen doen op het overige bosch, want zij hebben hunne rechten afgestaan. Verder zal de proost van Meerssen op het bosch en op de gebroken gronden het tienderecht mogen uitoefenen, zoowel op de vruchten als op het hooi: tam annonæ quam fœni. Deze bepalingen moeten in voege blijven zoo lang het woud van Hartert bestaat, hetzij als bosch of als akkerland. Dit accoord werd aangegaan te Meerssen en de akte, in Maart van het volgend jaar geteekend, werd bezegeld door Reinaud graaf van Gelder, Goswijn heer van Borne, door de gebroeders Adam, Goswijn en Ogerus van Haren, Jan van Haskesdael en anderen. (1) Van dezen brief gaf de officiaal van Reims den 9 November 1434 een vidimus dat wij als Bijlage N° 21 mededeelen.

In 1242 kwam tusschen beide partijen nog een ander accoord tot stand. Door eene akte van 9 Mei 1242 bekent Dirk, heer van Valkenburg, dat hij een stuk grond gelegen bij Klimmen en geheeten de *Ravensbergh* in cijns heeft uitgegeven aan de monniken van Meerssen voor eene sterling, jaarlijks te betalen met St. Remeis in den wijnoogst, verklarende verder dat de tiende van deze gronden ten eeuwigen dage zal toekomen aan het godshuis van Meerssen. Deze schenking had plaats te Beek, in tegenwoordigheid van den proost der HH. Apostelen te Keulen, van Falco, proost van Meerssen, van den scholaster van St. Servaas te Maastricht en van de edellieden Alard van Haskedale, ridder en van Ducker van Berghe (2).

Den 4 Februari 1244 verklaren de drie gebroeders Gerard van Oud-Valkenburg, ridder, Goswijn, kanonnik te Maastricht en Gislebert, dat hun vader, Reinard van Bunde, in der tijd geruild heeft eene tiende, leenplichtig bij den abt van Reims tegen den ondersten

(1) Er staat aan het slot. Actum anno 1275 in die beati Nicolai episcopi et datum eodem anno, mense Martio. Wij bemerken dat het nieuw jaar destijds in het bisdom Luik begon met Paschen. Zie Ernst VI, p. 29, en hierna Bijlagen N° 11.

(2) Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 10.

Digitized by Google

molen van Valkenburg. De kinderen keuren deze daad van wijlen hun vader goed en noemen de volgende voorwaarden die partijen wegens die ruiling moeten nakomen. Ten eerste zal de proost van Meerssen aan hun broeder Adam 'sjaars, en na diens dood aan de erven, geven een malder haver en twee malder rogge. Alle bewoners, die op voormelden molen maalplichtig zijn, zullen dit blijven; iemand nalatig wordende zullen de monniken van Meerssen bij den Heer van Valkenburg op redres aandringen. Verder verklaren de gebroeders, dat zij uit dien molen 'sjaars een half mud rog van de *molster* der molen, „dimidium modium annone quod dicitur *moltura* annone" aan den proost zullen betalen. Getuigen dezer akte waren: Alard van Haskesdael, Goswinus Ducker, Heer Adam van Haren, Heer Goswinus de Barkum (1); voorts uit de bank van Meerssen: Goswyn Ourous schout, Peter van Hemcoiven, Gerardt Bludt, Godfried van Werde, Rogerus van Wingarsberg, Dirk van Moervolt en Tilman van Werde. (2)

In een tweede charter uit Mei 1244 wordt bepaald, dat Adam van Bunde aan den proost van Meerssen de kleine tiende, de cijnsen en de overige tienden, die op zijne gronden lasten, moet betalen. (3)

In 1262 verklaart Dirk, heer van Valkenburg, dat hij den molen van Gerard van Oud-Valkenburg, door koop heeft verkregen en dat hij dienaangaande 's jaars aan den proost van Meerssen schuldig is, een half malder rog uit den molster. Nu wil hij dezen molen verkoopen en om zulks los en vrij te doen, stelt hij dit half malder ten laste van zijnen molen te Meerssen. De proost van Meerssen keurt deze verandering goed. (Zie Bijlage N° 10).

Robertus van Thorote, bisschop van Luik, bepaalde bij akte van 22 November 1243, in overleg met den aartsdiaken van Kempenland en den abt van Reims, dat de tegenwoordige pastoor van Meerssen overleden zijnde, hij tot het *Kerkedom* of de „portio congrua" van die plaats zou benoemen een priester, wiens inkomsten konden geregeld worden als volgt: De abt en het klooster van Reims zullen hem toezetten eene jaarlijksche inkomst van twintig marken Luiksch, uit de goederen der *Kerkeria* van Meerssen; hiermede moet hij

(1) Berchem onder Ulestraten.
(2) Quix, Schloss und Kapelle Bernsberg, p. 80.
(3) Ibid. p. 82.

Digitized by Google

tevreden wezen. Evenwel zal hij nog hebben wat hem door de geloovigen per testament wordt toegekend en de penningen, die hem geofferd worden bij gelegenheid van het afnemen der biecht. Het overige zal te goede komen aan de monniken van Meerssen, die vier moeten in getal zijn en een prior: „et ibi residebunt quatuor monachi cum priore". Deze laatste zinsnede leert ons dat de naam van proost van Meerssen nu tijdelijk heeft plaats gemaakt voor een prior en dat het getal monniken te Meerssen voortaan niet grooter zal zijn dan vier leden, hetgeen tot op den tijd der suppressie der proostdij voortdurend is gebleven (1).

In een charter van Mei van het volgend jaar, komt de bisschop op deze zaak terug en regelt meer in het bijzonder de betaling der twintig mark, die den investitus moeten betaald worden. Deze zal, in de plaats daarvan, trekken de groote tiende, de kleine tiende en de offerande van het altaar te Houthem en 30 Luiksche schellingen uit de offeranden des altaars te Meerssen. Andere inkomsten zullen de pastoors van Meerssen niet vorderen; alleen de bisschop van Luik houdt zich voor, van na verloop van tijd, deze overeenkomst te mogen veranderen. (Zie Bijlage N° 8).

In Mei 1244 slechtte Dirk heer van Valkenburg een geschil, gerezen tusschen Heer V. proost van Meerssen en Heer Adam, ridder en voogd der proostdij. Deze laatste had geweigerd, in zijne hoedanigheid van voogd, de cijnsen en tienden te betalen, die hij moest geven van zijne eigene gronden. De heer van Valkenburg liet de zaak onderzoeken en gaf den voogd Dirk, die zich aan deze uitspraak onderwierp, ongelijk (2).

In 1245 had eene dergelijke regeling plaats met Goswijn Duker van Berge, ridder. Deze verklaarde nu ook, dat hij tiende schuldig was van zijne goederen gelegen in de nabijheid van Bergh, onder het gebied van Meerssen. (Zie Bijlage N° 9).

In het dorp Beek bezaten de ridders der duitsche Orde van Alden-Biessen 28 bunders akkerland, op eene plaats genaamd *Stocke*, gelegen bij het gemeene bosch, genoemd de *Grate*, (Graatheide), welke gronden belast waren met eene jaarlijksche cijns ten voordeele van den proost van Meerssen. De ridders hadden deze gronden onbelast

(1) Martene en Durand, Ampl. Coll. I, p. 1276.
(2) Ernst, Hist. du Limb. VI p. 13.

Digitized by Google

en bijgevolg wederrechtelijk verkocht, zoodat daarover een geschil ontstond, hetwelk bij akte van den 9 Juni 1271 (1) volgenderwijs werd bijgelegd. De Landkommandeur Matthias van Frankfort en de Kommandeur van de balie Biessen, Frederik van Papenhoven, erkennen hunne fout en wijzen nu voor dezen cijns als nieuw pand aan, hunne hoeve te Geleen met 25 bunders akker. Getuigen dezer akte waren Godfried, ridder, voogd van Valkenburg, Godfried, schout (villicus) van Beek, Gerard genoemd Gans, Arnulf van Geverich, Willem Scermus, Reiner van Haustehegen, Jan broeder van Godfried den schout, Andries van Printhagen en Andries Schriflart, schepenen der bank van Beke en anderen. (2)

De twist over de portio congrua tusschen de monniken en den pastoor van Meerssen, waarvan wij op het jaar 1243 gesproken hebben, was in 1271 heviger geworden dan ooit.

Door tusschenkomst van de Heeren des lands waren de monniken gedwongen geweest om pastoors te Meerssen aan te stellen, onwaardig voor dit ambt en niet resideerende, zoodat de parochiedienst niet naar behooren werd verzorgt. Nu verscheen op last van den bisschop van Luik, de aartsdiaken van Kempenland, Engelbert van Isenburg om orde te stellen aan den strijd. Hij liet den prior van Meerssen en den pastoor dier plaats beloven, van zich aan zijne regeling te onderwerpen en bepaalde toen bij akte van 24 Mei 1271, het volgende:

De prior en de monniken zullen de kerk dagelijks gebruiken, om er volgens den Regel van den H. Benedictus de getijden te bidden en de Hoogmis te doen en te dienen. Gastvrij zullen zij wezen; vrede, eendracht en stichting zullen zij onder de bewoners der parochie bevorderen en zich onderwerpen aan de uitspraak van vroede mannen, opdat elke steen des aanstoots worde weggenomen. Wanneer de tegenwoordige investitus van Meerssen, Nicolaus de Remis, zal zijn vertrokken of gestorven, zal de tijdelijke prior, zoo als van ouds bepaald is, pastoor wezen van Meerssen en het naburige Houthem, en zal zich in dat ambt laten vervangen door een vicarius perpetuus, dien hij aan den aartsdiaken ter benoeming zal voordragen. De prior moet evenwel als teeken van pastoor de bisschoppelijke,

(1) De akte is gedagteekend: feria tercia post dominicam Factus est dominus.
(2) Hennes, Urkundenbuch des D. Ordens II, p. 418.

Digitized by Google

aartsdiakenale en landdekenale rechten betalen, zooals dit ook elders gebruikelijk is. De vicarius moet den prior-pastoor gehoorzaam wezen en eerbied bewijzen; hij zal de kapittels en de bisschoppelijke synoden bezoeken en de statuten, die er uitgevaardigd worden, den volke bekend maken. De vicarius zal de emolumenten genieten, die zijne voorgangers hebben genoten, ingevolge de bepaling van bisschop Robert van Thorote uit 1244. (Zie Bijlage N° 10). Hij zal bij zijne installatie den eed zweren van de kerk van Meerssen en de kapel van Houthem persoonlijk te bedienen en zoo hij nog geen priester is, van binnen het jaar priester te worden. Hij zal bij zich nemen een kapellaan dien hij op eigen kosten moet onderhouden, zoodat hij nooit zonder medehulp mag blijven. Eindelijk zal hij nog beloven van nooit tegen te spreken, wat er verordent is betrekkelijk de kerk van Meerssen en hare onderhoorige kapellen.

Deze regeling werd ook goedgekeurd door den bisschop van Luik en diens domkapittel. (1)

In den loop van het volgend jaar kwam de aartsdiaken op deze regeling terug; hij bracht een bezoek te Meerssen en bepaalde, bij akte van 5 Mei 1272, nog het volgende: Overwegende dat aan de kerk van Meerssen van ouds vier priesters zijn verbonden geweest, om den dienst der parochie, die zeer volkrijk en bizonder uitgestrekt is, te doen; in het oog houdende dat een enkele kapellaan de zieken niet kan bezoeken en bedienen en verder overwegende dat de emolumenten die bepaald zijn voor één kapellaan, toereikend zijn voor het onderhoud van drie, besluit: Dat de vicaris te Meerssen voortaan zal bijgestaan worden door twee priesters als medehelpers of kapellanen. Deze kapellanen zullen bij beurten, elk eene week, de kapel van Houthem bedienen, en zou er tusschen beiden geschil ontstaan, zal de vicaris de zaak beslissen. Zou de vicaris hunne hulp noodig hebben bij het bezoeken der zieken of het bedienen der Sacramenten, zullen zij steeds moeten paraat wezen. De vicaris zal evenwel voorzichtig wezen van geen voorkeur te geven of afkeer te toonen voor of tegen een zijner medehelpers, maar zal ze beiden met dezelfde liefde behandelen; om die rede zal hij ook geen van beiden in zijn huis opnemen.

Voorts beval de aartsdiaken dat de vicaris van Meerssen voortaan

(1) Zie Publ. etc. du Limb., VI, p. 207.

Digitized by Google

niet meer dan de helft der geheele tiende van Houthem zal genieten, de andere helft latende aan zijne twee medehelpers. De overige emolumenten van den vicaris en van diens medehelper, die bij vroegere ordonnantie geregeld waren, zullen voortaan in drie portiën verdeeld worden, waarmede zich de drie geestelijken moeten tevreden stellen, verbiedende tevens dat zich iemand hunner verstoutte de stervenden aan te sporen, om hem persoonlijk en in het bijzonder aan te wijzen voor het verrichten van diensten, zooals maandstonden en jaargetijden, die in het gemeen worden gedaan.

Nog beval de aartsdiaken dat de prior van de proostdij van Meerssen, in zijne hoedanigheid van investitus, de twee coadjutoren van den vicaris, wanneer zulks noodig is, zal ter bevestiging aan den aartsdiaken voorstellen. De drie parochiepriesters zullen ook deelnemen aan de dagelijksche getijden en de hoogmis, die door den prior en de monniken worden gezongen. Ook de priesters van de kapellen te Bunde, Amby en Schimmert moeten van tijd tot tijd te Meerssen dienst doen.

Zoo zal de priester der kapel te Bunde elke vierde week, volgens oud gebruik, te Meerssen zijn parochiedienst verrichten, maar zal te Bunde moeten gehuisvest blijven om het volk bij te staan en de Sacramenten toe te dienen. De prior of investitus van Meerssen zal dezen priester jaarlijks uitbetalen een mark Luiks en vijf mudden (modios) koren, het mud gerekend tegen 26 vaten. De benoeming van den priester te Bunde behoort aan den prior of investitus te Meerssen.

De vicarius van den prior te Meerssen, zal op zijne kosten, de dekenale en aartsdiakenale synoden moeten bijwonen en de besluiten derzelve den volke bekend maken, terwijl de prior als investitus, alleen tot het bezoeken der generale synode van den bisschop gehouden is.

Verder zullen de vicarius en de priesters van Meerssen den prior als hun patroon en investitus eerbiedigen en gehoorzamen; zij zullen in zijne handen den eed doen om te resideeren in de parochie Meerssen en de kapel van Houthem persoonlijk te bedienen; zij zullen geene andere betrekking, tegelijk met die van Meerssen, aannemen en beloven dat in geval zij bij hunne benoeming nog niet priester zijn, zich binnen het jaar laten de wijdingen toedienen. Ten slotte zegt

Digitized by Google

de aartsdiaken, dat in geval één der geestelijken zich tegen dit reglement bezondigde, hij zal gestraft worden naar gelang de overtreding. (1)

Door deze regeling werd een einde aan dezen twist gemaakt.

Hier boven hebben wij gezien dat het dorp Schin-op-de-Geul, een der oudste bezittingen is geweest van de abdij van St. Remigius te Reims, die er reeds in het jaar 847 vasten voet had. Tot de parochie Schin behoorde het stadje Valkenburg, waar zich eene kapel of hulpkerk bevond, toegewijd aan den H. Nicolaas; bij diploom van 5 December 1281 heeft Otto van Gulik, aartsdiaken van Kempenland, deze kapel of filiaalkerk van Schin afgescheiden en tot zelfstandige parochie verheven. Aanleiding tot deze scheiding gaf: Ten eerste de groote afstand van Valkenburg tot Schin; verder, dat de weg dien men daarheen moest volgen, bergachtig, lastig, vuil en glibberig was, bizonder in winterdag, zoodat de pastoor (plebanus) van Schin niet altijd, bij tijds kon aanwezig zijn voor het verrichten van zijn dienst, en dat meermalen de kerkdiensten er onder leden en de HH. Sacramenten, tot groot perijkel der zielen, niet bij tijds konden toegediend worden. Verder waren de kerk van Schin en de kapel van Valkenkurg, beiden, genoegzaam van inkomsten voorzien om twee pastoors te onderhouden, zoo als Waleram, heer van Valkenburg en andere geloofwaardige mannen dit konden getuigen.

Deze gronden in overweging nemende en den raad volgende van Waleram den gebiedenden Heer, van Abraham, proost van Meerssen, van Gerard, pastoor te Schin en van andere vroede mannen, besloot de aartsdiaken beide kerken te scheiden. De kapel van Valkenburg zou diensvolgens in de toekomst bezitten alle de noodige kerkerechten en een eigen pastoor: „ baptisterium, sepulturam, chrisma, oleum infirmorum, oleum sacrum et etiam suum proprium habeat sacerdotem, qui ibidem residentiam faciat personalem et divina celebret in eadem et populo oppidi de Valkenborg omnia ecclesiastica exhibeat Sacramenta, qui ibit ad Capitula et concilia et omnia alia faciat que sollicitudo ipsius ecclesie de Valkenborg exigit et requirit, salvo jure matriculario et luminaris ipsius matricis ecclesie de Schinne ".

Voorts zou de nieuwe pastoor van Valkenburg en diens opvolgers

(1) Publ. etc. du Limb., VI, p. 213.

Digitized by Google

hebben uit de stichtingen, gemaakt door Waleram heer des lands en diens voorzaten, 's jaars zeven mark Luiksch geld en verder het vierde gedeelte der offerande der kerk en der vrome schenkingen, uitgezonderd die, welke gedaan zijn aan het Gasthuis te Valkenburg en die voortaan daaraan zullen blijven. De overige drie deelen der offers en der legaten aan de kerk en der overige legaten, uitgezonderd die welke vermaakt worden aan het Gasthuis, zouden dienen tot onderhoud der drie kapellanen van Valkenburg, waarvan er één dagelijks op het slot moest mis lezen; de andere zou lezen in het Gasthuis en de derde in de parochiekerk aan het altaar van den H. Georgius. Deze drie kapellanen waren overigens gehouden, alle dagen den pastoor bij te staan in het bidden der getijden, in de kerk en bij het zingen der Hoogmis, en moesten den pastoor in zijne kerkelijke zorgen behulpzaam zijn, wanneer door hem zulks vereischt werd.

Eindelijk vermaande de aartsdiaken den pastoor van Valkenburg en zijne kapellanen, van hun patroon niet lastig te vallen wegens vermeerdering van inkomen, en de inwoners van Valkenbnrg, van bij hem niets te vragen voor misbenoodigdheden (fertura), voor een misboek, eene groote klok of andere zaken, de patroon zijnde wel schuldig zulke dingen te verstrekken aan moederkerken, maar niet aan kapellen. De pastoor van Schin zal als patroon der nieuwe parochie voortaan den resideerenden pastoor of vicarius perpetuus benoemen en ter institutie aan den aartsdiaken voordragen. De drie kapellaniën blijven intusschen ter vergeving aan den heer van Valkenburg. Deze regeling had plaats onder toestemming van Waleram, heer van Valkenburg, Abraham, proost van Meerssen en Gerard, pastoor te Schin.

Deze scheiding werd in al hare bepalingen ten uitvoer gebracht, behalven in een punt, namelijk wat het doopen betrof. De kerk van Valkenburg bezat geene doopfont en de pas geboren kinderen moesten, gelijk weleer, naar Schin, ter kerstening worden gebracht, hetwelk te weeg bracht, dat meermalen kinderen ziek werden en zonder doopsel stierven, omdat de ouders huiverden hen te dragen langs lastige, verre en slechte wegen. Deze beweegredenen spoorden eenigen tijd later Reinaud, heer van Valkenburg en Montjoie aan, om in 1319 den bisschop van Luik, Adolf van der Mark, die zijn bloedverwant was, te verzoeken van ook deze zaak te willen regelen. De

Digitized by Google

bisschop belastte toen bij brief van 11 Juni 1319 den kanonik en aartsdiaken, Jacob van Moylant, een geestelijke geboortig uit Kleef, met de vereffening (1). Deze trad in overleg met Hugo, proost van Meerssen, heer Nicolaas, pastoor te Schin en heer Willem, rector der kerk van Valkenburg. Daarna werden de parochianen van Schin en van Valkenburg, die zich bezwaard mochten gevoelen over het plaatsen eener doopfont in de kerk van Valkenburg, naar Luik geciteerd om op zekeren dag en uur hunne redenen aan te geven; en daar niemand verscheen, gaven de aartsdiaken van Kempenland, Percheval de Carreto, de proost en de pastoors hun verlof, ter plaatsing van voormeld doopbekken.

Daar het aanwezig zijn eener doopvont in eene kerk, volgens het kerkelijk recht het ware kenteeken is eener onafhankelijke parochie, bepaalde Jacob van Moyland, als gevolmachtigde van den bisschop, nog het volgende: Tot aandenken aan de moederkerk en tot teeken van onderwerping en eerbied zal voortaan de pastoor van Valkenburg jaarlijks aan dien van Schin betalen zes solidi, munt van Luik en vijf en een halven Tourschen groot, makende 8 denarii. De helft dezer som zal moeten voldaan worden op het feest der geboorte van den H. Joannes den Dooper en de andere helft op Kerstdag. Voortaan zal ook de pastoor van Valkenburg de helft betalen van het *jus Cathedratici* en *Obsonii* en de pastoor van Schin de andere helft. En eindelijk zal de pastoor van Valkenburg dien van Schin ook ontlasten van de bijdragen, die men *Rata* noemt en gegeven worden aan den bisschop, of den aartsdiaken, door de broeders van het dekenaat.

Hiermede eindigt het verhaal der oprichting der parochie van Valkenburg. Keeren wij nu naar ons onderwerp terug.

Eenige weken voor den slag van Woeringen in 1288, werd Meerssen door een schrikbaren brand verwoest. Hertog Jan van Brabant, van eenen strooptocht in den omtrek van Duren terugkeerende, trof te Maastricht den bisschop van Luik, Jan van Vlaanderen, zijn bontgenoot. Bij die gelegenheid liet hij door zijn hoofdman, Herman van Wittem, wraak nemen op den Heer van Valkenburg en deed Meers-

(1) De kanonik der domkerk van Luik, Jacob van Moylant, maakte den 8 febr. 1359 zijn testament.

(1) Van Heelu, De slag van Woeringen, vers 3868—3876.

Digitized by Google

sen in brand steken. Van Heelu bezingt dit feit in de volgende woorden:

„Want, Her Herman van Witham
Reet, op ene avendstonde,
Ute Tricht, ende begonde
Bi Mersene, int lant
Van Valkenborch, te stekene brant,
Dat men den roec daer af wale
Op sach gaen tote Voerendale
Daer her Waelrave ende sine lieden laegen."

§ V. Verdere bescheiden over de proostdij tot op den tijd der oprichting van het bisdom Roermond in 1561.

In de XIV^de^ en XV^de^ eeuw vinden wij over Meerssen geene merkwaardige feiten vermeld. Enkele aanteekeningen zullen wij mededeelen ter gelegenheid van de beschrijving der kerk; hier volgen eenige bijzonderheden, die de proostdij en het dorp meer in het particulier aangaan.

Den 12 Mei 1331 bekrachtigde Jan III, hertog van Brabant, de vrijheden der proostdij en nam hare goederen en rechten overal waar die zich bevonden, in zijne bescherming. Ook erkende hij toen dat schout en schepenen te Meerssen, in naam van den proost, moesten recht spreken en dat deze officieren door den proost moesten benoemd worden. (Zie Bijlage N° 14).

In het jaar 1335 gaf de Hertog een tweeden brief, waarin hij zijne ambtenaren oplegt van de monniken van Meerssen te beschermen en alles wat de abdij van Reims betreft, te eerbiedigen. (Zie Bijlage N° 15.)

De nonnen van het klooster van St. Gerlach te Houthem, der orde van den H. Norbertus, waren aan de proostdij eenige cijnsen schuldig, lastende op hunne gronden, gelegen onder de banken van Klimmen en Meerssen. Den 23 Augustus 1402 werd tusschen den proost van Meerssen en deze nonnen daarover volgende akte gepasseerd. De nonnen bekennen dat zij aan den proost van Meerssen schuldig zijn 's jaars 12 en een halven Rijnschen gulden, waarvan 3½ gulden moet betaald worden in Mei en het overige met St. Remigius; daarvoor stellen zij vijf hunner medezusters als leendraagsters aan (mansionariæ) en wanneer eene dezer komt te overlijden, zal voor schout en schepenen van den proost eene nieuwe worden

Digitized by Google

aangesteld, die dan de keurmede betaalt. Verder bekennen de nonnen dat zij aan de proostdij schuldig zijn, 's jaars 8 vaten haver en vier kapuinen en aan den deken 12 denarii, te betalen met Kerstmis. Zij stellen als onderpand dezer schulden, hare goederen te *Raer*, *Heeck*, *Waelhem*, *Ransdael* en *Cardenbeek*.

Deze akte werd bezegeld door Dirk Ruckart proost van St. Gerlach, Mechtildis van Eelen priorin, Philippa van Heer subpriorin en door de getuigen Jan van Kefelen (1), Jan Hoyn, Nicolas Hoyn (2), Jan Struver van Hulsberg, Gerard van Houthem, schout van den proost van Meerssen enz. (Zie bijlage N° 16).

De emolumenten van den vicarius perpetuus van Meerssen werden in charters der jaren 1243 en in 1271 geregeld; deze regeling schijnt later evenwel in het vergeetboek te zijn geraakt, want in 1415 ontstond wederom een geschil, hetwelk eerst voor het officialaat van Luik en daarna voor den officiaal van Keulen, in hooger beroep, werd behandeld. De uitspraak van den officiaal van Keulen had plaats den 8 Sept. 1415; appellant was Nicolaas de Warco, proost van Meerssen, tegen Goswijn de Castro, pastoor dier plaats en de vicarii Gerard Quadeverve, Theodorik Loef en Hendrik Pistoris. Het proces handelt over het bezit der offerande van de altaren, over het recht van het zingen en het lezen der Mis op het hoog altaar, over het recht van het H. Sacrament en het H. Oliesel aan de parochianen uit te deelen, over het recht van kelk, misboek en kleederen te mogen gebruiken en dat om over den koster te mogen beschikken. De officiaal van Keulen bevestigde het vonnis van dien van Luik. Acht jaren later, den 1 Oct. 1423, deed ook het hof van Rome zijne uitspraak en stelde den proost in het ongelijk. (Zie Bijlage N° 20) (3).

In 1464 viel Marcus van Baden, momber van het prinsdom Luik, aan het hoofd van een zwaar leger in het land van Valkenburg en berende omtrent St. Gillis in den oogst, de veste Valkenburg, waartegen hij evenwel het hoofd stiet. Hij nam bij die gelegenheid zijn intrek in de proostdij van Meerssen, waar hij de eerste nacht logeerde. Zijn volk campeerde intusschen rondom in de buurt. (4)

In April des jaars 1476 zond de proost van Meerssen zijnen die-

(1) Kyfelen bij Gangelt.
(2) Jan en Nicolaas Hoen van Hoensbroeck.
(3) Zie ook de Maasgouw van 29 Maart 1884.
(4) Publ. etc. du Limbourg, VII, p. 207.

Digitized by Google

naar meester Hendrik naar Sittard, waar de pastoors van het dekenaat Susteren in kapittel vergaderd waren en verzocht hun advies over de wijs hoe in hun dekenaat de lammertiende gehouden werd. Deze traden in beraad en gaven met hunnen landdeken, Heer Johan Wolff, eene „cleernis" die ook in latere tijden tot richtsnoer heeft gediend op dit stuk. Voor dit advies betaalde de proost twee rijnsche gulden. (1)

In de jaren 1473 en 1474 kwam „de felle en euvelmatige hertog van Borgondië", Karel de Stoute, en legde zijne troepen te Meerssen en omtrek in kwartier. Hij deed in Juli 1474 zijn pavilioen oprichten, op den Husscheberg, in het bosch genoemd Horst, terzelfder plaats waar hij ook 't jaar te voren had gekampeerd. Zijne troepen lagen rondom Maastricht: te Haren, te Itteren, Bunde, Meerssen, Elsloo, Stein en Urmond. „Zij namen alles — zegt een tijdgenoot — wat zij konden krijgen en dreven jammer over de arme huisluiden, die ze sloegen, staken en uitschudden; zij braken de kerken open en haalden er de spijs en drank uit die er door de boeren verborgen waren".

Kort daarop nam hij zijn verblijf tusschen Haesdal en Raer, waar vele tenten werden opgeslagen en een groot park werd aangelegd. (2) Op St. Jacobusdag, den 25 Juli, brak hij op en toog over Nuth, langs Kathagen, om de stad Neuss te gaan belegeren. In het volgend jaar, na de afstraffing van Neuss, keerde hij naar Maastricht terug en zijn volk logeerde op de dorpen, rondom de stad. Ook ditmaal werd Meerssen hard medegenomen (3).

Gedurende de twisten, tusschen de Arenbergers en den bisschop van Luik, werd Meerssen zeer geplaagd. Op St. Valentijnsdag 1487, zijnde den 14 Februari, kwam Robrecht van Arenberg met eene groote bende te paard en te voet, wel 1100 man sterk, naar Meerssen en plunderde de kerk en de proostdij. Een gedeelte der inwoners was gevlucht in den toren der parochiekerk, ten getale van 127 man, en hielden zich daar schuil. Deze werden niet uitgelaten of zij moesten 500 gulden rantsoen betalen. Vijf of zes inwoners verloren het

(1) Publ. etc. du Limb. VII, p. 52.
(2) De Vetere Busco verhaalt in zijne chronyk, Ampl. Coll. p. 1356, dat Karel gedurende zijn verblijf te Meerssen, Montfort liet belegeren, Roermond innemen en Venlo afstraffen met eene krijgscontributie van 30,000 gulden.
(3) Publ. etc. du Limb., VII, p. 45—46.

Digitized by Google

leven en toen de stroopers wegtrokken, namen zij wel 300 landlieden ter gijsseling mede. Deze vrijbuiters bleven in het land van Valkenburg liggen van 's Woensdags tot het Zaturdags achtermiddag en brandden te Schimmert dertien huizen neder en overal, waar zij konden, de huizen der burgers van Maastricht, op wien zij erg verbeten waren, wel 12 of 13 in getal. Van Meerssen trok de Heer van Arenberg naar den kant van Heerlen. (1)

In het jaar 1507, na den dood van hertog Philippus van Borgondië, kwam Braband en de landen van Overmaas in handen van Karel V, die toen nog een klein kind was. De hertog van Gelder, Karel van Egmond, maakte daarvan gebruik, om zijne krijgslieden in onze omstreken te laten rooven en branden. Zij trokken eerst naar Geleen, Beek en Elsloo, daarna naar Schinnen, Amstenrade en Heerlen, voorts naar Schinveldt, waar ze 32 man, die zich in de kerk gevlucht hadden, dood sloegen en eindelijk naar Meerssen, waar ze overal roofden, zengden en doodsloegen, zonder dat de Brabanders, die te Maastricht lagen, hun te hulp kwamen. Want — zegt de chronijkschrijver aan wien wij deze bijzonderheden ontleenen — het land was in kinderhanden. Væ terræ cujus rex puer est (2).

In het begin der XVI^de^ eeuw onderging de proostdij van Meerssen eene merkbare verandering; zij werd op aanvraag van den aartsbisschop en abt van Reims door Paus Julius II bij het moederklooster van den H. Remigius ingelijfd, zoodat nu voortaan de proost moest benoemd worden door den commandataire-abt der moederabdij, zijnde in casu de aartsbisschop Robert, van Reims. Tot deze incorporatie had aanleiding gegeven een twist, ontstaan over het bezit der proostdij tusschen Gerard de Baudart, nu overleden, en Carsilius van den Bergh genaamd Trips, den tegenwoordigen proost. Tengevolge dezer inlijving mocht de commandataire abt nu zelf de proostdij beheeren of door een gevolmachtigden laten beheeren, volgens zijn beste goeddunken.

Keizer Karel V keurde deze incorporatie bij brieven van 3 December 1516 goed, onder voorwaarde dat de kerkdiensten te Meerssen niet daaronder zouden lijden: „et quod ipse abbas archiepiscopus et vicarius divinum officium aut servitium debitum et consuetum,

(1) Chronyk van Maastricht in de Publ. etc. du Limb., I, 82.
(2) Publ. etc. du Limb. VII, p. 195.

Digitized by Google

juxta primævam ejusdem Prepositurae institutionem fieri, celebrari et decantari faciant et curabunt." Verder dat de abt de gebouwen van Meerssen, de hoeven en huizen niet zou laten vervallen en vergaan, maar helpen onderhouden en bewaren. Deze incorporatie bracht geene verandering in het personeel te weeg, de monniken bleven aanwezig, alleen werd de proost vervangen door een vicarius of plaatsvervanger, die geheel afhankelijk was van den abt, maar overigens den naam van proost bleef dragen. Ten slotte dezer akte nam de Keizer de proostdij in zijne bescherming en bevestigde hare rechten en privilegiën. (Zie Bijlage N° 22). Eenigen tijd later hechtte dezelfde Keizer, bij akte van 27 Januari 1538, nogmaals zijne goedkeuring aan deze inlijving. (Zie Bijlage N° 23).

Sedert het jaar 1536, of misschien nog vroeger, stond aan het hoofd der proostdij Meerssen, zekere Godfried d'Aspremont, die in 1530 ook nog de abdij van Echternach in Luxemburg verkreeg. Den 4 Mei 1547 verpachtte hij de goederen der abdij van Echternach aan Laurens Meys te Maastricht en den 13 Juni daaropvolgende, die van de proostdij Meerssen aan denzelfde, voor zes jaren. Daarover ontstond een proces, waarin de bekende Wamesius als advokaat optrad (1).

Na den dood van dezen proost beweerde de regeering van koning Philip II, zich beroepende op een privilegie, gegeven in 1515 door Paus Leo X aan Keizer Karel V, dat zij den proost van Meerssen mocht benoemen; maar de pauselijke gunst was alleen aan Keizer Karel gegeven en niet aan diens opvolgers en bepaalde zich uitsluitend bij de prelaturen en de waardigheden waarover de Paus kon beschikken en waartoe de post van proost te Meerssen niet kon gerekend worden; zoo was het gedecideerd in den raad van Brabant in 1539. De benoeming tot deze proostdij heeft nooit behoord aan den Paus, den Keizer, den Hertog van Brabant en den Heer van Valkenburg maar is steeds geschied door den abt en het convent van Reims, zooals onder anderen blijkt uit de benoemingsbrieven van de proosten Carsilius van Berghe en Arnold van Glimes. Deze laatste was raadsheer van Philips, hertog van Borgondië en Brabant (2).

Ten slotte moeten wij nog een diefstal vermelden die onder dezen proost, in de proostdij van Meerssen, in October 1560, plaats had.

(1) Wamesii Centuria III, cons. 61, p. 195.
(2) Zie Wamesii Responsorum centuria I, consil. 12, p. 48—50.

Digitized by Google

Zekere Goert Driessens klom op een avond, terwijl de proost ziek te bed lag, door een venster en stal een zijner bursetten en drong tot in de keuken door. Gevangen genomen zijnde verklaarde de dief dit gedaan te hebben, opdat het geld niet door de Franschen zou geroofd worden. Daar de burset van staal was, werd zij gerestitueerd, zonder dat er iets was uitgenomen. Maar hij was in bezit van drie daalders, die hem door Meerten Salm, een zijner medeplichtigen, die den proost eene lederen burset had gestolen, waren ter hand gesteld. (1)

§ VI. Inlijving der proostdij van Meerssen bij de dotatiegoederen van den bisschop van Roermond in 1561. De monniken van Reims komen weer in het bezit der proostdij.

Bij bul van 7 Augustus 1561, werd door paus Pius V het bisdom Roermond, hetwelk door zijn voorganger Paulus IV was opgericht, nader omschreven en voorzien van inkomsten. De paus declareerde de proostdij van Meerssen tot tafelgoed van den bisschop en schafte dezelve af, zoodat de monniken moesten naar hun klooster te Reims terugkeeren. De inkomsten dezer proostdij waren op 10,000 gulden geschat. De aartsbisschop van Reims, commendataire-abt dier abdij en het gezamenlijk convent protesteerden evenwel tegen deze afschaffing, te Brussel, te Parijs en te Rome, maar aanvankelijk zonder vrucht; de bisschop van Roermond hield zich aan de donatiebrieven van 1561, beheerde de goederen, trok de inkomsten, pachten, tienden enz., benoemde de pastoors die vroeger onder het patronaat der proostdij stonden en nam den titel aan van: Proost van Meerssen, heer van Klimmen, Meerssen, Beek en Lithoyen.

Hier melden wij eenige bizonderheden, die onder hun bestuur plaats grepen.

In het jaar 1580 vernam de bisschop van Roermond, Willem Lindanus, dat de pastoor van Meersson arm was en een inkomen genoot, hetwelk jaarlijks niet meer dan 25 malder koren opbracht. „Unde (pastor) non habet unde se, hoc præsertim temporum malitia sustentare et honeste intertenire hospitalitatemque, sicuti pastorem decet, excercere graviaque onera sustinere possit.” Om deze karige

(1) Archief te Brussel. Chambre des Comptes. Drossardie de Fauquemont.

Digitized by Google

bezoldiging te verbeteren, vereenigde de bisschop de kapel van Ste Catharina te Ulestraten met de proostdij van Meerssen. De rector dezer kapel was zonder zielzorg, hij moest ter week eene mis lezen, behalven in den vastentijd, wanneer hij er twee moest lezen en trok daarvoor 's jaars 20 malder koren. Deze missen en inkomsten werden nu met die van de pastorie van Meerssen vereenigd en door den pastoor of door iemand door hem daartoe gevolmachtigd, gelezen. (Zie Bijlage N° 24).

Een van Lindanus' opvolgers, Jacobus a Castro, verbeterde ook de inkomsten van den pastoor van Bunde, daar hij bij brieven van 15 Juli 1613, het beneficie der H. Agnes met de pastorie vereenigde. De pastoor van Bunde trok nu sedert dien, de inkomsten van dit beneficie, onder voorwaarde van wekelijksch twee missen, naar luid der stichtingsbrieven, te lezen of te laten lezen. (Zie Bijlage N° 27).

Bij brieven van 12 December 1596 had Albertus, landvoogd der Spaansche Nederlanden, de proostdij Meerssen onder zijne bescherming genomen en vrij van lasten verklaard, te gelijk met al de overige goederen van het bisdom Roermond, in de landen van Overmaas gelegen. Des niet tegenstaande, hadden de belgische ambtenaren den bisschop gedwongen van contributie te betalen; bisschop Cuyckius wendde zich nu klagend tot den kardinaal Andreas van Oostenrijk, die gedurende Albert's bruidsreis naar Spanje, over de Nederlanden regeerde; deze schonk hem bij brieven van 12 Januari 1599, andermaal vrijheid, met last aan de ambtenaren der kroon „ à continuer d'exempter les biens et revenues de la prévôté de Meerssen, de toutes contributions et quotizations, ensemble de tous logemens de gens de guerre, sans les en charger en manière que ce soit ou peut estre ". (Zie Bijlage N° 25).

De monniken der abdij Reims hadden intusschen niet stil gezeten; zij hadden geene moeite gespaard, noch bij de belgische regeering noch bij particulieren om weder in het bezit van Meerssen te geraken.

In het jaar 1600 beloofde een kannonik van St-Servaas te Maastricht, Waleram Tumelers, den abt van St. Remigius van op zijne kosten de proostdij wederom met de abdij van Reims te vereenigen, onder voorwaarde, dat hij Tumelers, zijn leven lang al de vruchten en inkomsten

Digitized by Google

dier proostdij tegen eene recognitie van 100 gulden 's jaars, zou genieten.

Deze kannonik was een zeer invloedrijk man, doctor der Universiteit van Bologna, hofraad van den Keizer en bij den Paus zeer in gunst. Hij overleed evenwel in September 1602 voor dat hij zijn doel bereikt had. Toen bood zich een andere Maastrichtenaar, de koopman Jan van Dadenborg onder bovengemelde voorwaarden aan, vermits betalende 's jaars eene recognitie van 150 gulden. Deze was gelukkiger. In 1607 beloofden de Aartshertogen Albert en Isabella de proostdij van Meerssen aan de abdij van St. Remigius te restitueeren na den dood van den tegenwordigen Bisschop van Roermond; de monniken zouden intusschen eene jaarrente genieten van 2000 gulden, elken gulden tot 40 grooten gerekend, te trekken uit de inkomsten der abdij van St. Amandus. Toen werd ook besloten dat de proostdij van Meerssen welke ledig stond, nu weder zou bewoond worden door twee religieusen uit Reims: „pour y satisfaire au service et fondations dont elle (la prévôté) est chargé et avoir soin à la reparation et entretinement de la dite maison, le tout sans aucuns frais du dit évêque de Ruremonde, lequel ne leur donnera en ce aucun obstacle, ainsi se contentera de la jouissance du revenu des dits biens." (Zie Bijlage N° 26).

Bisschop Cuyckius overleed den 7 October 1609 en nu kwam bij octrooi van de aartshertogen van 28 Febr. 1609 de abdij van Reims weder in bezit van Meerssen, wordende in de plaats daarvan aan den bisschop van Roermond eene jaarlijksche rente van 4000 gulden uit het kroondomein van Gelderland toegekend.

Den 14 Juni 1611 verpachtten de gevolmachtigden der Abdij van St. Remigius, Johan Lespagnol doctor in de Theologie en groot-prior en Oudard Bourgeois religieus en cantor derzelfde abdij, aan Johannes Olislagers, koopman te Maastricht, voor den termijn van negen jaren, de tienden, akkers en weilanden der proostdij van Meerssen: „Scavoir les grosses dismes du village dudit Meerssen, celle des onze bonniers de terre au lieu de *Bunde* et *Itter*, (celles) de *Clemmen*, de *Struch*, de *Vleck*, de *Witte Vrouwe*, *Ullestraet* et *Berghem*, de *Bergh*, de *Haesdal*, de *Roer*, d'*Amcoven* (1) d'*Ammy*, de *Retersbeek*, de *Hulsbergh*, de *Scheynes*, de *Valkenborch* et de *Schymmart*. A la

(1) Raer et Umkoven onder Meerssen.

Digitized by Google

charge d'en rendre et payer par chasqu'un an, au jour de sainct André les quantités de grains qui ensuivent: Scavoir est, quatre vingt seize muids et demy de seigle, quatre vingt quinze grands muids, douze septiers avoisne, trois muids, sept septiers froment, quinze stiers de navette et vingt-trois stiers de pois, mesure de Maestricht et 19 mootons gras. La quantité de 228 bonniers 15 verges et demi de terre labourable situées et assises, scavoir au terroir dudit Merssen; les environs de *Houlthem* et *Rothen* 139 bonniers 10 verges et demye; à *Clemmen* 44 bonniers 5 verges; à *Beeck* 18 bonniers et à *Schymmart* 36 bonniers, moyennant aussi par chacun an le nombre et quantité de 89 muyds, 9 stiers et demye de seigle; Et la quantité environ 14 bonniers de terre au terroir de *Scheynez* moyennant la quantité de 60 stiers avoisne, mesure de Maestricht. Les grains bons loyeaux et marchandables, bien vannés, crublez et nettoyés davantage.

„Ont encore baillé et délaissé au dict Olisleger la quantité de 28 bonniers, 19 verges de preits, situez au terroir dudict Merssen et environs, moyennant par chascun an la somme de 289 florins plus les dismes de foing dudict lieu de *Meerssen* a 90 florins, les dismes de *Littoye* a 180 florins, la pêscherie sur la rivière la Meuse et ce qui en appartient a la prevosté a 15 florins et 6 platz de poissons; les droits appartenant à la prevosté au villaige de *Geystengen* à 15 florins et les petites dismes de *Braucon* (Broekhem) près de Faulquemont a 3 florins, le tout monnaye de Brabant ayant cours a Maestricht... Sans en ce comprendre les terres et seigneuries d'*Arthenne* et *Anglure* situées au pays de Liége (1) leurs appartenant en dependances et une maison sise en la ville de Liége près le pont des Jesuites dépendant de la dite prevosté pour raison de la reunion de laquelle il y proces a present pendant audict Liége".

Bij brieven van denzelfden dag benoemden de bovengenoemde gevolmachtigden de Heer Jan Olisleger tot rentmeester der proostdij: „L'ont commis, député et estably et par ces présentes le commectent, députent et établissent leur receveur general et procureur spécial pour faire la récepte du dict revenu, tant ordinaire qu'extraordinaire de la prevosté de Meerssen, de quelque nature ou qualité se soit... luy donnant pouvoir de faire touttes contraintes, poursuites et dili-

(1) Rétines en Angleur bij Luik.

Digitized by Google

gences necessaires a l'encontre des fermiers et aultres detenteurs pour le recouvrement de ce qu'il pourront debvoir. Sera aussi tenu le dict Sieur Olisleger loger, d'an en an, faire entretenir et nectoyer les grains provenans de la dicte recepte, les garder et cacherner bien et duement dans la dicte ville de Mastricht, sans que pour cela il puisse pretendre aucune chose sinon le dechet a raison d'une muid ou demi sextier pour le muid desdids grains et 370 florins de Brabant pour gaiges."

De abdij van Reims was nu weder in het bezit van Meerssen getreden; maar aangezien de tijden slecht waren, de oorlog overal woedde en het niet zeker was of de monniken in het vreedzaam bezit der proostdij zouden blijven, hadden zij het voornemen gemaakt, om zich zoodra mogelijk van Meerssen te ontdoen. Eene gunstige gelegenheid bood zich aan en er kwam nog in hetzelfde jaar eene ruiling tot stand tusschen de abdij van Reims en die van Eaucourt. Deze overdracht zullen wij in het volgend hoofdstuk bespreken.

§ VII. De abdij van Eaucourt wordt eigenares der proostdij van Meerssen in 1611. Latere voorvallen tot op het tijdstip der verdeeling van het land van Valkenburg in 1661.

De overdracht der proostdij van Meerssen aan de abdij van Eaucourt werd bewerkstelligd door gevolmagtigden van St. Remigius te Reims en had plaats den 25 October 1611; de aankoopers waren dom Hubert de Marouval, abt, en de religieusen der abdij van Eaucourt in Artois. De abdij van Reims kreeg in ruiling eenige goederen die in Frankrijk waren gelegen en door hun gemakkelijker waren te bereiken. In deze ruiling waren niet begrepen de goederen te Litoijen bij 's Hertogenbosch en die van Angleur en Réthine bij Luik.

De goedkeuring dezer verkoopakte door de aartshertogen had plaats den 24 Augustus 1612. Ongelukkig is, noch het een noch het ander stuk, ons onder de oogen gekomen, zoo dat wij over den inhoud van deze ruiling maar weinige bijzonderheden kennen. In alle geval weten wij dat zij zeer bevorderd werd door het hof van Brussel, uit rede dat Eaucourt destijds deel maakte van de Belgische Nederlanden, terwijl Reims was gelegen in een vreemd land, hetwelk niet zelden vijandig tegen over Belgie gezind was.

Digitized by Google

Na de overdracht der proostdij Meerssen, zagen de monniken van Reims uit om ook een kooper te vinden voor de heerlijkheid, tienden, goederen en rechten van Litoyen, een dorp op de Hollandsche grens gelegen, meer dan honderd uren, zoo als zij voorgeven, van Reims verwijderd; Litoyen was hunne laatste bezitting op Nederlandsch gebied. Hun zaakgelastigde Jean Domartin, konnonik en vidame der kerk van O. L. Vrouw te Reims, droeg diensvolgens, bij akte gepasseerd te Meerssen den 22 November 1611, de heerlijkheid Litoyen over aan Johan Dadenborch, koopman te Meerssen, voor de som van 7500 ponden, fransch geld. De aartshertogen Albert en Isabella, keurden dezen verkoop goed en schonken hun de rechten van overdracht kwijt, onder voorwaarde dat de monniken van Reims geene ornementen of meubelen der kerk van Meerssen zouden medenemen; „à condition qu'ils ne pourront transporter aulcuns ornemens et utensiles de l'église de la dicte prévosté de Meerssen, ayant servi pour la célébration du service divin illecq, mais les debvront laisser au mesme effet, pour veu qu'avant pouvoir jouir de l'effet de notre présente grâce". Deze goedkeuring had plaats te Brussel den 29 November 1611 (1).

Maken wij nu kennis met de nieuwe heeren, waaronder de proostdij van Meerssen kwam te staan. Deze waren geene Benedictijnen gelijk die van Reims, maar behoorden tot de talrijke vergadering der kannoniken van den H. Augustinus, waartoe ook de abdij van Kloosterrade behoorde.

Eaucourt, *Aqua-curta*, *Aicurtia*, *Aiulcurtia* en *Aiulcurtis*, in het bisdom Atrecht, (département van Pas-de-Calais), niet ver van het stadje Bapaume, was eene abdij der orde van den H. Augustinus, toegewijd aan de H. Maagd. Zij werd gesticht in het jaar 1101 door Odo, priester en kluizenaar uit de buurt en door Lambert, bisschop van Atrecht, met vele privilegiën voorzien. In 1618 stond als abt aan het hoofd Isambard Lecocq, die zich de titels toelegde van graaf van Courcelles, heer van Ligny, Walencour, proost en heer van Meerssen, Klimmen, Beek enz. Zijne medekloosterlingen in dat jaar waren: Hubert Proyart prieur, François Lescaillet, Bénoit Clarembault, Christophe Roussel, Charles Fouquier, Louis Harduin, Engrand Daillet, Philippe de la Saulx, Pierre Robicquet, Augustin Plomion, Martin le

(1) Verkoopakte in het bisschoppelijk archief te Roermond.

Digitized by Google

Duc, Pierre Hanonin, Michel Marche, Pierre Routart, Charles Boucher en Michel Lefebvre.

Daar de abdij van Eaucourt niet in staat was om de geldelijke stipulatiën, die in de ruilingsakte bedongen waren, na te komen, heeft de aartshertog daarin voorzien en kocht Jan van Dadenborg zijn leeftocht voor 13,500 gulden af. De aartshertog trad nu zelf het vruchtgebruik en het bestuur der proostdij aan.

Intusschen bleef het hof van Brussel het voornemen koesteren om de proostdij Meerssen wederom in het bezit der bisschoppen van Roermond te brengen. De aartshertogen boden achtervolgens den monniken van Eaucourt in ruiling aan, de abdij van Cantinpré, in de voorstad van Kameryk gelegen en het prioraat van Saint-André-lez-Aire, in het bisdom St. Omer. Aan den raadsheer Maes, die zich toen te Rome bevond werd intusschen uit Brussel volgend schrijven gericht:

Cher et féal!

Entre les abbayes et prévostés, qu'à l'instance de feue Sa Majesté Catholique, nostre très-honoré seigneur et père, de très-heureuse mémoire, furent unies aux nouveaux éveschez a esté la prévosté de Meerssen, proche de Maestricht, que le pape Paul IV octroya estre incorporée pour servir de dot à l'evesché de Ruremonde, comme elle a faict quelques années, jusques à ce que l'archevesque de Rheims moderne a justifié que ladite prévosté dépendoit de la table abbatiale de Saint-Remy, qui est une abbaye principale annexée à son archevesché; au moyen de quoy il a soutenu que l'incorporation de ladicte prévosté estoit nulle et n'avoit peu subsister à son préiudice. Ainsy avons esté mues de la luy faire rendre et relascher, mesmes fournir par assignation sur nostre domaine à l'entretien des évesques de Ruremonde. Et depuis, désirans nous dépestrer de ceste charge, avons tout faict que l'abbé et couvent d'Eaucourt, en Artois, a moyenné un eschange d'un prioré et biens qu'il avoit en France contre ladite prévosté, soubz espoir qu'en récompense Sa Sainteté octroyeroit l'union audit Eaucourt de l'abbaye de Cantimpré, située aux faulxbourgs de Cambray, attendu qu'elle estoit ruinée et désolée par les guerres, et qu'en contre-eschange, ledit abbé d'Eaucourt estoit content de remectre ledit Meerssen en son pristin estat pour dot dudit évesché de Ruremonde. Toutefois pour diverses contradictions ce bon desseing n'a reussy. Maintenant nous sommes advertiz qu'audit pays d'Artois se trouve le prioré de Saint-André-lez-

Digitized by Google

Aire, diocèse de Saint-Omer, de nostre nomination et du mesme orde qu'Eaucourt (qu'est de Saint-Augustin) non dépendant d'aulcune abbaye; lequel l'on tient propre de pouvoir estre uny pour le rendre dépendant dudit Eaucourt; et moyennant quoy l'on parviendrait pour une bonne partie à la dite prévosté de Meerssen, du consentement de toutes parties; sans lequel Meerssen l'on ne peult jamais souffisamment doter l'Eglise de Ruremonde. Et comme cest evesché est du tout nécessaire en ce quartier, qu'il ne peut subsister sans fondation, nous vous en chargeons de faire toute instance vers Sa Sainteté à ce qu'elle veuille octroyer et aggréer l'union et l'incorporation dudit prioré de Saint-André à ladite abbaye d'Eaucourt, moyennant la réclamation de la prévosté de Meerssen au prouffict de la dite Eglise et evesché de Ruremonde à proportion de la valeur; luy remonstrant qu'icelle église ne peult demeurer d'ailleurs que par ledit Meerssen. Laquelle union du prieuré de Saint-André se debvoit requérir dez-maintenant, pour lors qu'il viendra à vaguer, à charge d'y maintenir le service divin à l'ordinaire. En quoy personne n'aura prejudice, sinon nous en nostre droict de nomination en vertu des concordats de France avecq le Saint-Siége, selon lesquels nous et nos prédécesseurs avons pourveu audit article, depuis que la souveraineté sur icelluy pays fut transportée par le traicté de Cambray de l'an 1529. Nous confions que pour tant de considérations, sadite Sainteté ne refusera chose sy raisonnable, moyennant que de vostre part soyent faictes les diligences et instances requises. Et Dieu vous ait, chèr et féal, en sa sainte garde. A Bruxelles XIX aougst 1616.

De onderhandelingen van den raadsheer Maes, liepen op niets uit. Den laatsten Juni 1619 werd tusschen de aartshertogen en de abdij van Eaucourt een definitief accoord gesloten, volgens hetwelk deze abdij zou eigenares blijven van Meerssen, maar jaarlijks eene rente betalen van 800 gulden, vormende een kapitaal van 16,000 gulden. Onderpand voor deze som, zouden gezet worden de proostdij van Meerssen en al de bezittingen van Eaucourt. Deze rente werd den 2 November 1619 geconstitueerd en de religieusen van Eaucourt bleven nu in het onbetwist bezit van Meerssen.

In Mei 1620 verklaarden de aartshertogen Albert en Isabella, dat de verkoop der proostdij van Meerssen had plaats gehad onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat de abt van Eaucourt aan den bisschop van Roermond, op St. Remigius 1619, zou uitbetalen de som van 15,000 gulden, of eene rente zou stellen voor deze som; dat evenwel volgens een rekwest van den bisschop van Roermond: „celuy-ci n'at

Digitized by Google

encore touché les dicts deniers capitaulx ou rente éschue au jour de St. Remy, a son grand dommaige et interest, demeurant cependant le dict évésché abandonné et despourveu de dot, faisant a craindre qu'a faulte de ce, icelluy evesché viendrait a s'extinguer au grand prejudice du Pays et extreme peril du salut des ames."

De aartshertogen verklaarden verder dat de abdij van Eaucourt bij brieven van 2 November 1619 eene hypotheek hadden gevestigd van 16,000 gulden, op alle hunne bezittingen, gronden en rechten te Meerssen en Eaucourt ten voordeele der Aartshertogen „ou de telle autre fondation ou cause pieuse que nous dénommerons." Dit was de toestand der zaak, toen de bisschop van Roermond wederom optrad en zijne aanspraak vernieuwde. Men kwam tot een accoord.

De zoo evengemelde rente van 800 gulden, op Meerssen gevestigd, werd op zijne aanvraag ten voordeele van zijn bisdom bestemd, in korting van 4000 gulden, die dit bisdom trok uit het domein van Gelderland, zoo dat dit domein voortaan 3,200 gulden zou betalen en de proost van Meerssen 800 (Bijlage N° 28). Deze toestand bleef onveranderd tot in 1663, toen de Hollanders over die som trachten te beschikken ten voordeele van den protestantschen predikant te Meerssen.

Een der eerste werkzaamheden der nieuwe eigenaars was hunne bezittingen te Meerssen door Koninklijke octrooien te doen bestendigen. Bij brieven van 2 November 1621 bevestigde Philip IV, Koning van Spanje, ten voordeele der abdij Eaucourt, de privilegiën, die in 1516 en 1538 door Keizer Karel V aan de proostdij Meerssen waren verleend geworden. „Deze proostdij, zegt de akte, is belast met eene jaarlijksche rente van 800 gulden."

De goederen en rechten der proostdij waren gedurende dezen strijd zeer ten onder gekomen. Vele misbruiken waren ingeslopen; de cijnskaarten en laathoven waren niet goed omschreven, zoodat men de hoorigen niet meer kende. Omtrent het tiendewezen bestonden nog grootere misbruiken, de boeren weigerden tiende te betalen of haalden hunne vruchten in, voor dat zij de operatie van het vertienen hadden ondergaan; de tiendepachters der proostdij leden daardoor veel schade.

Tot redres van deze misbruiken wendde zich de abt van Eaucourt aan den Koning van Spanje Philips IV, die bij brieven van 1622, 1626 en 1630 deze misbruiken trachtte tegen te gaan.

Digitized by Google

Den 21 Febr. 1622 gaf de Koning machtiging aan Nicolaas Olislagers, rentmeester, stadhouder en kaartmeester van den prelaat van Eaucourt te Meerssen, om brieven van terrier der cijnsplichtigen te Meerssen, Houthem, Schimmert, Schin, Klimmen en Hulsberg te mogen opmaken. Diensvolgens begaf zich de deurwaarder den 22 Mei 1622 ten huize der nalatige betalers, hun citeerende, om den 22 Juni daaropvolgende voor hem te verschijnen, opdat over beider goed recht zou kunnen geoordeeld worden. (Bijlage N° 29).

In 1626 klaagde dezelfde stadhouder Olislagers, uit naam van den prelaat van Eaucourt, hoe dat binnen verscheiden dorpen de tiendeplichtigen hunne tienbare vruchten, „by avent en ontyden coomen te vervueren, zonder henne vruchten eerst ende vooral te hoop gestelt te hebben om getelt te worden, tot groot achterdeel van den suppleant ende zijne pachters." Daarop belast Philips IV, bij missive van 20 Augustus van dat jaar, den deurwaarder van op een Zondag in de dorpen waar zulks noodig is, bekend te maken: „dat niemant wie hy sij, hem vervoirdere eenige tienbare vruchten oft graen voor ofte naer den sonnenopgank oft ondergank oft anderszins secretelyck op te laeden, oft van den velde te vueren." Verder van geene vruchten in te schuren, tenzij die eerst behoorlijk zijn gebonden en in hoopen gesteld en de suppliant en de tiendepachters daarvan verwittigd wezen. Dat eindelijk niemand tienbare vruchten mag inschuren voordat zij op den akker de verschuldigde tienden, zonder eenig bedrog, hebben gelaten, op straf van 50 Carolusgulden. (Bijlage N° 32).

Bij plakaat van 13 Juni 1630 werdt dit laatste besluit zonder onderscheid van text ingescherpt, reden waarom wij den inhoud onder de bijlagen niet mededeelen.

Uit een plakaat van 28 Mei 1637 blijkt dat de proostdij tienden bezat te Meerssen, Klimmen, Valkenburg, Schin-op-de-Geul, Hulsberg, Schimmert, Amby, Ulestraten en andere plaatsen uit den omtrek, en dat deze tienden werden geheven op „landen, beembden, ganzen, lammeren, vlas, hennep, enz." Dit plakaat scherpt nogmaals in de vroegere plakaten, gegeven op dit stuk. (Bijlage N° 33).

Bij schrijven van 21 Aug. 1642 belast de Koning van Spanje zijne ambtenaren dat de achterstallige cijnsen, renten en andere emolumenten der proostdij moeten op verzoek van den proost scherpelijk ingevorderd worden, conform aan de plakaten des jaars 1587. (Bij-

Digitized by Google

lage N° 34). Deze plakaat heeft waarschijnlijk betrekking op de toestanden van den tijd. Immers in 1632 werd de stad Maastricht door de Hollanders veroverd en deze dreigden ook de landen van Overmaas duurzaam aan zich te verbinden, hetgeen de Spanjaarden trachtten te beletten. Meerssen en omtrek was nu eens in handen der Spanjaarden en dan in die der Staatschen; deze laatsten dreigden de proostdij te vernietigen. Zoodat het volk vertrapt en uitgezogen, in deze beroerde tijden, niet meer kon of wilde betalen.

Het aanstellen van den boden te Meerssen was een prerogatief van den proost, hetwelk door dezen ten allen tijde was uitgeoefend. Deze bode kreeg zijne commissie „ om voogd en schepenen aldaar mitsgaders de gemeente te dienen, onder zijnen behoorlycken salaris ende andere emolumenten en voorts alles te doen wat een getrouwe sergeant of gerechtsbode schuldig is te doen." Des niet tegenstaande had de Drossard van Valkenburg zich in 1646 veroorloofd het bodenambt van Meerssen toe te kennen aan zekeren Jan Weyns en denzelven voorgesteld aan de schepenen van Meerssen om beëedigd te worden, 't geen geschiedde tot groote vilipendatie van den prelaat van Eaucourt, proost en heer van Meerssen, die daarover klaagde bij den Koning.

Bij brieven van maintenue van den 7 Juli 1646 bepaalde de regeering van Brussel dat de proost van Meerssen in zijn recht om het bodenambt van Meerssen te vergeven, moest gehandhaafd worden. (Bijlage N° 35).

Inwoners van Meerssen hadden zich onttrokken aan de jurisdictie van den proost, door hunne goederen niet te laten brengen op de gicht- of realisatieregisters der proostschepenen en der laathoven der proostdij. De proost had bij supplieken van 9 Januari en 15 Juni 1646 dienaangaande bij het hof van Brussel geklaagd. Een vonnis van het hof, van 11 December 1648 besloot, dat de schepenen van Meerssen: „ zich niet mogen vervoorderen van te staen over eenige akten van goedenissen ofte ontgoedenissen van erven of goederen onder Meerssen gelegen, dan in de qualiteit van proost-schepenen en laeten der proostdij, op straf van 50 gouden realen."

Onder de proostdijbank van Meerssen, behoorde in realibus ook het gehucht Broekhem met den hof van Strabeek en een huis te Houthemerberg, met alle gronden en landerijen, daaronder gehoorende, uit-

Digitized by Google

genomen de leengoederen van Koninkswinkel, die tot het Valkenburger leenhof in realibus gehoorden, zoodat de gichten of transactiën voor de proostbank van Meerssen, maar de personeele actiën voor het gerecht van Houthem moesten geschieden. Zoo duidde het eene verklaring der schepenbank van Houthem van 1 April 1721. (Bijlage N° 35).

§ VIII. De proostdij van Meerssen onder de Staten-Generaal.

Na de inneming der stad Maastricht in 1632, veroverden de Hollanders ook het land van Valkenburg en de overige landen van Overmaas, maar werden er meermalen door de Spanjaarden uit verdreven, zoodat dit gewest dan eens onder deze, dan wederom onder die regeering kwam te staan. In 1648 werd in den vrede van Munster bepaald, dat het, *uti possidetis*, op deze landen zou toegepast blijven, tot dat bij een speciaal tractaat blijvend daarover beslisd werd, hetgeen in 1662 plaats had. Men noemt dezen tusschentijd van 1648 tot 1662 het *interim*.

In het land van Valkenburg werd in 1648 zekere van Blauwensteyn door de Staten-Generaal tot beheerder der geestelijke goederen, die aan de Republiek waren vervallen verklaard, aangesteld. Ingevolge daarvan moesten alle abten, pastoors, kloosterlingen en domheeren, alsmede de rentmeesters en administrateurs hem hunne rechten op het bestuur van die goederen afstaan, en hem ter hand stellen de oorspronkelijke fondatiebrieven, registers, pachtcedels en andere documenten, betrekking hebbende op die geestelijke goederen. Het overgeven dier papieren moest geschieden binnen drie dagen, in de herberg „De Roos" te Maastricht. Bij verzuim zouden zware straffen volgen. Ook de pachters en huurders der voorschreven goederen moesten hunne pacht- en huurcedulen vertoonen en opgaaf doen der gepachte landerijen, tienden enz. Ook was bepaald dat geene enkele betaling meer mocht gedaan worden aan de vroegere administrateurs, op straf van dubbele vergoeding in handen van den aangestelden ontvanger (1).

In 1652 vernieuwden de Staatsche ontvangers hunnen aanslag op de geestelijke goederen, waartegen de regeering van den Koning van

(1) Slanghen, Bijdragen II p. 148 en 149. Zie ook Luzak, De landen van Overmaas sedert 1662, p. 157.

Digitized by Google

Spanje opkwam, als strijdig met het „uti possidetis" van den Munsterschen vrede. De proost van Meerssen beriep zich op de bescherming van den Koning van Frankrijk en bleef tamelijk ongemoeid.

Bij de verdeeling der landen van Overmaas tusschen Spanje en de Staten-Generaal, kwam de bank en de proostdij van Meerssen aan de Staten, die onmiddelijk eene nieuwe orde van zaken invoerden.

Bij plakaat van 5 Maart 1663 en Reglement van 15 October van dat jaar, bepaalden de Staten-Generaal: „dat alle papen, pastoors en priesters de landen van Overmaas moesten verlaten en dat zware straffen die hunner dreigden, welke terug zouden keeren (1) De geestelijke goederen waren in beslag genomen en derzelver beheer ter hand gesteld van een ontvanger. De godsdienstoefeningen der Katholieken waren verboden. De ambtenaren van den Staat moesten protestant zijn, de Katholieken werden afgezet. De Katholieke kerken der banken en heerlijkheden werden met predikanten bezet, die in de kerken en pastoriën de verdreven priesters vervingen. Hun werden de trouw- en sterfregisters overhandigd en in een woord het bestuur over de Katholieke parochiën toevertrouwd. Ook werden toen protestantsche scholen opgericht en de katholieke schoolmeesters afgedankt. Het kennelijk doel der Staten-Generaal was in de landen van Overmaas het Katholicisme uit te roeien en het Protestantismus in de plaats te zetten (2).

Nadat de enkele dezer plaatsen reeds voorzien waren van predikanten, besloten de Staten-Generaal „tot betere voortplantinge der gereformeerde religie aldaer," ook een predikant te Meerssen te benoemen, gebiedende dat hem jaarlijksch 500 gulden (800 fl. brab.) uit de inkomsten van den bisschop van Roermond, te Meerssen, zouden toegelegd worden. De bisschop verzette zich evenwel tegen dit onrecht, zoodat de Staten genoodzaakt waren, bij resolutie van 8 Juni 1663, hun vroeger bevel in te trekken.

Gelukkig dat deze godsdienstvervolging maar kort van duur was. In 1672 kwamen de Franschen hier te land; den 1 Juli 1673 veroverde Lodewijk XIV de stad Maastricht en de gezamenlijke landen van Overmaas, zoodat de godsdienst wederom vrij werd. Overal werden de kerken, die hun ontnomen waren, aan de Katholieken

(1) Geestel. plakaatboek I, p. 626.
(2) Luzac, De landen van Overmaas, p. 159.

Digitized by Google

teruggegeven; ook de geestelijken keerden uit de verbanning terug en aanvaardden hunne oude betrekkingen. Overigens bepaalde de Koning dat er volle godsdienstvrijheid zou heerschen. De protestanten konden de door hun gebouwde kerken betrekken of nieuwe timmeren; de belijders van beide eerediensten mochten landsbetrekkingen bekleeden. Dit geluk was evenwel niet lang van duur.

In 1678 had de vrede van Nijmegen plaats en de Staten-Generaal werden hersteld in het bezit der stad Maastricht, het graafschap Vroenhoven en hun aandeel in de landen van Overmaas. Wel is waar hadden de hollanders deze landen aan Spanje, voor diens hulp tegen de Franschen, toegezegd, maar nu de nood niet meer aan den man was, weigerden zij die terug te geven. Deze onzekere toestand waarin voortaan onze gewesten verkeerden, hebben veel bijgedragen om de Hollanders van de vervolgingskoorts terug te houden, want zij bleven bevreesd voor het spook der Spaansche pretentiën.

De oude wetten en reglementen kwamen weer in voege, de geestelijke goederen werden andermaal geconfiskeerd, de scholen in protestantsche handen gegeven en het land door protestantsche ambtenaren geregeerd; maar de geestelijken werden nu geduld en het *simultaneum*, dat is het gemeenschappelijk gebruik der kerken voor katholieken en protestanten te gelijk, kwam wettig in zwang. „De Staten-Generaal gaven daarop in 1680 aan de Roomschen hunne kerken terug, onder voorwaarde dat zij de Hervormden, die er eveneens hunne godsdienstoefeningen zouden houden, geen overlast zouden aandoen, noch reden tot ergernis geven. De Katholieken moesten de uren hunner godsdienstoefeningen regelen naar die der Hervormden. Het aanbrengen van nieuwe beelden en versierselen was niet geoorloofd. Bij den dienst der Hervormden zou een gordijn altaren en beelden bedekken" (1).

Daar de proostdij van Meerssen het eigendom was eener abdij, die sedert 1659 bij Frankrijk was ingelijfd, werd zij in de vredesonderhandelingen te Nijmegen door den Franschen ambassadeur in bescherming genomen. De proost bleef zijne oude rechten en voorrechten bewaren en bij Resolutie van den 18 Juni 1683 bepaalden de Staten-

(1) Luzac, De landen van Overmaas, p. 168. Het simultaneum werd voor de eerste maal in de Landen van Overmaas ingevoerd bij Resolutie van 15 April 1633.

Digitized by Google

Generaal, dat de proost van Meerssen met twee of drie religieuzen te Meerssen mochten blijven wonen, „op conditie dat zij zich zullen reguleeren naar de plakaten van Haar Hoogmogenden en zich niet bemoeien met de kerk, maar die te laten aan de gereformeerden. Verder zou de proost blijven in zijne gerechtigheden en in het bezit der collatie der pastorijen". Diensvolgens moesten de proost en diens medebroeders zich bepalen bij het gebruik van het koor der kerk dat hun van oudsher uitsluitend toekwam. De kerk zelve was simultaneum.

Sedert het jaar 1663 was de proost van Meerssen door de Staten-Generaal verplicht jaarlijks aan den predikant van Meerssen te betalen eene som van 500 gulden, die zij vroeger den Bisschop van Roermond hadden te laste willen leggen. In 1683 kwamen de monniken nogmaals op de zaak terug, zoo dat de bisschop om zijn goed recht te verdedigen volgende „Memorie" aan de Staten-Generaal moest zenden.

Hoogh. Mogende Heeren. Geeft met eerbiedinge te kennen den Bisschop van Ruremonde hoedat hij bericht becommen hebbende van alle 't gheene zeedert drie jaeren herwaerts voor Uwe Hoogh. Mog. is gepasseert ende geventileert wegens een jaarlijxse rente van 800 gulden soo het Bisdom van Roermond heeft te pretendeeren uit de goederen van de proostdije van Meerssen; signanteliek van de memoriën van den Heer Ambassadeur van Francrijck, mitsgaeders van de Heer extraordinaire envoyé van Spagnien, ende daarop gevolgde resolutiën van Uwe Hoogh. Mog. van den 2 Dec. 1682 en den 24 Sept. 1683 respective, dewelcke den proost van Meerssen soo verre tot sijn voordeel soekt te trecken, en daer uit infereeren, dat hem daardoor geinterdiceert soude sijn, om verders geene betalange van de voorss. rente aen het gemelte Bisdom te doen.

Den suppliant dan considereerende het groot nadeel dat sijn bisdom daerdoor soude komen te lijden ende nijet konnende bedencken, met wat schijn van reden bij soude konnen gesett worden uit het genot van een rente waer in het Bisdom 't sedert den jaere 1620 tot den jaere 1682 in vreedige possessie is geweest.

Heeft deselve noodigh gevonden sijn recours te nemen tot Uwe Hoog Mog. om dezelve grondig ende omstandig te berichten van de waere geschapenheijt deeser saecke, Verwachtende van derselver beroemde

Digitized by Google

equiteijt soodaenigh redres, ofte nader interpretatie, waerdoor den supt. mogh gemainteneert blijven in 't genott van de voorss. 800 guldens jaerlijcx.

„Het is dan sulcx, Hoogh. Mog. Heeren, dat in den jaere 1561 en 1569 bij d'erectie van de nieuwe Bisdommen, de proosdije ven Meersen door de Pauselicke bullen van Paulus en Pius met toelaetinge van den Coninck Philippus II, is gegeven ende geconstitueert geworden tot dote van het Bisdom van Ruremonde, hetwelck daervan in possessie gebleven sijnde tot den jaere 1600. Soo heeft sich eenen Canoninck van St. Servaes tot Maestricht genoemt Waleram Tomelerius geadresseert aen den Aerts-Bisschop van Reims als abt van d'Abdije van St. Remij, om op sijne costen de proostdije van Meerssen wederom te vereenigen met de voorss. abdij, van dewelcke sij sustineerden deselve eertijds gedependeert te hebben, mits genietende voor al sijn leven de vruchten ende opkomsten van Meersen voor een recognitie van hondert gulden jaerlijcx. Welchen Hr Tomelerius gedurende sijne poursuite komende te overlijden, soo heeft sigh in desselfs plaetse gepresenteert een ander genoemt Jan Dadenbourg mede van Maestricht, om dat begonne werck te vervolgen, op conditien voorss. mits betaelende jaerlijcx eene recognitie van 150 guld. en heeft doerin soo verre gereusseert, dat hij in den jaere 1608 bij decreet van den Ertz. Hartogh Albertus gedateert den 20 5bre desselven jaers heeft geobtineert ende verkregen dat de proostdije van Meerssen met alle de dependentiën wederom soude vereenigt werden met d'abdye van St. Remy, dewelcke daarvan in possessie soude werden gestelt, soo haest den bisschop alsdoen wesende soude sijn overleeden, om dese proosdije euwighlick en erffelick te besitten, als offt deselve noijt aen het Bisdom von Roermonde waere geincorporeert geweest. Waerop het volgende jaer den voorn. Bisschop sijnde commen te overlijden, soo is d'abdije van Reims reelick ende ganschelick gestelt in het besit van de proostdije van Meerssen, uitwijsens den brieff van de Ertz Hartogh in originali dato den 28 februarij 1609 (que prostat). Sijnde aan het Bisdom van Ruremonde in plaetse van dien tot een dote, door den Ertz Hartog Albertus gegeven ende geconstitueert een jaerlijxe rente van vier duijsent guldens en sulx niet uijt eenige geestelijke goederen, maer uijt sijn eijgen domeijnen in Gelderland. D'abdije van Reims dan alsoo sijnde in possessie van de

Digitized by Google

goederen van Meerssen, alhoewel daervan niet meer genietende als 150 gulden jaerliex, vermits den voorn. Jean Dadenberg, deselve sijn leven lanck volgens contract moeste blijven jouisseren voor de moeijte en costen die hij tot recouvrement van deselve aengewent hadde. Soo heeft den aertsbisschop ende d'abdie van Reims goetgevonden in den jaere 1611, om verscheijde redenen de voorm. proostdije van Meerssen te permuteren tegens andere goederen dewelcke d'abdije van Eaucourt in Artois gelegen onder 't gebiet van Franckrijck was besittende. En sulx om verscheijdene conditiën bij d'acte van permutatie bepaelt, onder anderen, dat d'abdije van Eaucourt tot haere laste saude nemen, om aen Jan Dadenberg voor afstand van sijn recht off jouissance viagère te betaelen de somma van 13500 gulden brabants; item noch aen Sr. Olisleger, oude pachter van de goederen, 900 guld., noch een jaerlijxse rente van 249 gulden te betalen aan de abdije van Reims, tot égalisatie van de gepermuteerde goederen.

„Alle welcke conditiën geaggreëert ende geapprobeert sijnde door sijne alderchristelijkste Majesteit ter eenre ende d'Ertzhartogen ter anderen sijden, soo hebben Haere Hoogheden sigh daeraen gelegen laeten sijn, om 't selve contract van permutatie ten spoedigsten te doen voltrecken, en werckstelligh te maecken. Ende vermits d'abdije van Eaucourt in dien tijt onmachtigh was om de beloofde penningen in de gestipuleerde termijnen op te brengen, soo hebben Haere Hoogheden deselve voor het meerendeel uit haere eijgene middelen geavanceert ende betaelt, ende daerenboven aen d'abdije van Eaucourt jaerlijxs meerder uijtgereijckt, als d'opkomsten van Meerssen konden importeeren, sulex dende de directie van de goederen van de proostdije van Meersen gebleven sijnde bij d'Ertzhertogen, tot den jaere 1618, soo hebben den abt en religieusen van Eaucourt voor den princen raet tot Brussel commen versoeken de vrije en libere jouissance van de proostdije van Meerssen, met alle de ap- en dependentiën van dien, waervan haer den eijgendom was geacquireert, bij het voorss. contract van permutatie met d'abdije van Reims ingegaen in den jaere 1611.

„Hetwelk den fiscael van haere Hoogheden wel avoueerden, maer pretendeerden eerst geremboursеert te sijn van de penningen dewelcke d'Ertzhertogen uijt haere eijgen middelen hadden geavanceert tot accomplissement van voorn. permutatie.

Digitized by Google

„Waarop dispuijt ontstaen sijnde soo is daerover bij wegen van minnelick accommodement geaccordeert ende vergeleeken in dato den zesten Junij 1619, dat den prelaat ende religieusen van Eaucourt komende tot de possessie ende libre jouissance van de proostdije van Meerssen, souden gehouden sijn uijtten hoofde voors. te betaelen, ende te constitueeren aen d'Ertzhartogen een jaarlijxse rente van 800 gulden, te redimeeren met een cap^le somme van 16000 gulden, daervoor stellende tot onderpant alle het temporeel van Eaucourt, ende specialiek de goederen van de proostdije van Meerssen. Waermede alle andere beloften ende promessen wedersijts geschiet, souden sijn en blijven gedoot ende voldaen.

„Welcke rente dan alsoo ende uijt oorsaeke voors. den 2 November 1619, geconstitueert sijnde, soo sijn de religieusen van Eaucourt getreeden tot het bezitt van de voors. proostdije, alles breeder ende claerder te sien bij d' acte van accort, gegeven te Diest au mois de May 1620.

„Waernaer den Bisschop van Roermond de bij requeste heeft komen representeeren aan Haer Hoogheden, dat den abt van Eaucourt deselve proostdije soude hebben geaccepteert ende aengenoemen met desen last ende conditie, dat hij op St. Remij 1616 aen het voors. Bisdom soude betalen een somme van 15000 guld. o st., daervoor constitueerende eene jaarlijxse rente, van welcke beloofte nochtans nergens en blijckt, en staet te gelooven, dat den bisschop van dien tijt t' onrecht moet zijn geïnformeert geweest.

„Altsoo terwijlen bij 't accoord off transactie voors. tusschen hare Hoogheden, ende den abt van Eaucourt opgericht, was besproecken, dat mits betaelinge van de voorm. jaerlijxse rente van 800 gulden alle andere conditiën en beloften souden komen te cesseren, soo hebben d'Ertshartogen in plaets van te antwoorden op het voors. versoeck van den bisschop van Roermond gecedeert en getransporteert euwiglick en erfelick aen het gemelte Bisdom, de voors. jaerlijxse rente van acht hondert gulden, dewelcke haer Hoogheden uijt haer eijgen particuliere penningen hadden geacquireerdt tot laste van den abt en religieusen van Eaucourt, ende waarvoor tot speciaal onderpant gestelt was de proostdije van Meerssen.

„Ende sulcx niet bij een simpele donatie, maer in minderinge van

Digitized by Google

soodaene 4000 guldens, als aen het bisdom van Roermonde tot een dote waren geassigneert op de domeijnen van Gelderlandt, uijt dewelcke het selve bisdom tot desen dagh toe niet meer is trekkende als 3200 guldens in consideratie van de voors. cessie van 800 guldens op de goederen van Meerssen, alles nader te sien bij d' acte van cessie gedateert in Maije 1620.

„'T sedert welcken tijt het Bisdom van Roermonde in vreedige possessie en genott van de voors. rente is geweest tot den jaere 1663.

„Als wanneer men Uwe Hoogh. Mog. verkeerdelick ende erroneus heeft komen berichten, dat voor desen uijt de opkompsten van voors. proostdije aen den bisschop van Roermonde was betaelt geweest eene jaarlijxse recognitie, waarop U Ho. Mo. aen den proost van Meerssen hebben gelieven te belasten bij resolutie van den 8 Junij 1663 de voors. recognitie voortaen niet meer te betaelen. Nemaer in plaetse van dien aen den Staet jaerlijcx uijt te keeren de somma van vijf hondert guldens tot onderhout van een predikant, uijt wijsens de copie hier bij genoempt sub D. Maar weinige maenden daernaer beter onderricht sijnde van de waere geschaepentheijdt deser saeke, en dat dese 800 guldens niet en sijn een recognitie, maar een gevestigde rente, dewelcke d'Ertzhertogen in haere domeijnen hadden gehadt, ende aen het bisdom van Roermonde voor veele jaeren gecedeert, soo hebben Uwe Hoog Mog. conform het advijs van den Raet van Staeten in dato den 25 Januarij 1664 bij resolutie van den 28 desselve maent bij de hierneffens gaende sub E ende F verstaen, dat den voorn. proost gehouden blijft de questieuse 800 guldens aen den bisschop van Roermond te voldoen.

„Te meer alsoo volgens het tractaet van vreede alle de goederen en opkomsten moeten blijven, ende volgen aen haere corpora, ende dat denselven proost diensvolgens de voors. 500 guld., als daermede niet gemeens hebbende, oock gehouden is te betaelen gelijeck deselve 500 guld. aen den staet sijn betaelt geworden 't sedert den jaere 1663, tot den jaere 1672 te samen met de 800 guldens aen het Bisdom van Roermonde, als geen gemeenschap met malkanderen hebbende (doch bij aldijen deselve proost evidenter sal konnen doen blijcken, dat de voors. 800 guld. jaerlijx soodanigen oorsaecke en fondament hadden, als hij in den beginne overgegeven hadde, sal denselven bij het verbot van de voors. 800 guld. jaerlijxs aen den voorn. bisschop niet uijt

Digitized by Google

tereijcken volgens de voors. Uwe Ho. Mo. resolutie van den 8 Junij 1663 werden gemainténeert, maer als hij uijt eenigen anderen hoofde de voors. pretentie van denselven bisschop soude willen debatteeren, dat hij sulx ordentelijck en voor den competenten rechter sal hebben te doen gelijck 't selve de verbo ad verbum bij de voors. resolutie is te sien). Wiensvolgens dan het bisdom van Roermonde gebleven ende gemainteneert sijnde in de possessie van de voorn. rente, soo en kan den tegenwoordigen bisschop sigh geensins imagineeren, door welke nieuwe redenen, off op welcken fondament men alsnu soude konnen renverseren die solemneele resolutie van U Ho. Mo. ende tegelijck sijn bisdom priveren van de joissance van de meergen. 800 guld. jaerlijcx.

„Naerdemael tot nu toe niemant heeft derven poseren, veel min evidenter doen blijcken dat de voors. 800 gulden van een andere oorsaecke ende nature soude sijn, als hierneevens ad oculum is gedemonstreert. Want Hoogh. Mogende Heeren het is klaer uijt het gededuceerde, dat dese rente niets gemeens en heeft met d'originale dotatie van het bisdom van Roermonde, noch oock geen emploij en is van die primitive pauselieke dotatie noch ook een recognitie in desselfs plaetse, gelijck men misschien aan U Hoog. Mog. verkeerdelijck heeft willen doen gelooven, mits dijen deselve dotatie naderhant is gecasseert en geretrancheert als offt de proostdije van Meerssen nojit met het voors. bisdom was vereenight geweest. Maer is deselve geheel, ende vrij wederom gegeven aen d' abdije van Reims in Champagne, aen dewelcke die eertijts hadde gedependeert en toebehoort, sonder eenige last off reserve voor den bisschop van Roermonde.

„Welcke proosdije alsoo twee jaeren beseten zijnde door d' abdije van Reims, is daernaer bij permutatie overgegeven aen den abt van Eaucourt. Voor dewelcke de Ertzhertogen een considerable somme van penningen geavanceert hebbende hebben tot laste van de voorn. abdije van Eaucourt geacquireert een losrente van 800 guld. jaars, en daarvoor bij speciaal onderpant verbonden de proostdije van Meerssen. Welke rente haere Hoogheden in den jaere 1620 uijt haere domeijnen hebben gealieneert, ende gecedeert aen het bisdom van Roermonde, waaruijt geen andere conclusie kan volgen, als dat deselve volgens den klaren sin en constante executie van de Munsterse vrede art. 43 moet verblijven bij het corpus waeraen de rente voor

Digitized by Google

dato gegeven ende gecedeert is geweest, sijnde het Bisdom van Roermonde. Of andersints soo soude alle andere geestelijcke goederen in beijdersijts landen gelegen met meerder reden aengeslaegen, ende tot een anderen Godtsdienst konnen geconverteert worden. Alsoo voor eerst d'Ertzhertogen dese rente niet en hebben geacquireert, noch gecedeert, als heeren van Valckenbourg maer als particuliere crediteuren van den abt en religieusen van Eaucourt, welcke rente in haere particuliere domeijnen sijnde, konden deselve cederen aen die het haer beliefden. Welcke cessie geschiet sijnde veele jaeren te bevoorens eer Uwe Hoog Mag. eenigh. recht van oorlog op de landen van Overmaese hebben verkregen, soo en konnen deselve (onder reverentie) een cessie bij de vorige souverainen gedaen niet retracteren en bij de veroveringen van Maestricht niet meer acquireeren, als er effectivelick bevonden wierde aen sijne Cat^e^. Maj^t^ in dat district toe te behooren.

„Ende vermits dan dese rente niet meer bevonden en wierde in de domeijnen van den koninck maer voor lange jaeren gecedeert te sijn aen een independante corpus, soo hebben U Hoog Mog. daerop geen recht konnen verkrijgen.

„Oock deselve tot haren Godts dienst post dato niet converteren, omdat alle goederen, renten en erven moetten volgen het corpus, waer aen deselve voor het tractaet van Munster waeren gehoorende, sijnde noch in dosen singulier, dat de principale debiteuren van dese rente sijn woonachtig in Artois onder 't gebiedt van Vranckrijk, den crediteur onder 't gebied van Spagnien ende d'hijpoteecq alleen onder 't ressort van Uwe Ho. Mo. dewelcke volgens de Munstersche vrede aen het corpus daeraen die voor dato gegeven is, niet magh werden afgetrocken, niet meer als alle andere geestelijcke renten en cijnsen, waeraen nijet alleen het onderpant, maer oock de originele debiteuren sijn residerende onder 't gebiet van U Ho. Mo. ende dewelcke nochtans blijven volgen aen d'uitlantse corpora waeraen die van outs behoorden.

„Derhalven den suppleant sigh voegende bij de nadere instantie van den heer Marquis de Castel Moncado, waerop alsnog geen antwoord is gevolght, versoeckt deselve seer gedienstelick dat Uwe Ho. Mo. ingevolgh van het Munstersche vrede-tractaat ende inhererende haere solemnele resolutie van den 28 Januarij 1664, gelieven te verclaeren,

Digitized by Google

dat den proost van Meerssen niet en magh discontinueren de betaelonge van de questieuse rente van 800 guld. jaerliex aen het bisdom van Roermonde, ende soo hij uit eenigen anderen hoofde deselve wil debatteren, dat hij sulcx voor den competenten rechter sal hebben te doen, sonder dat dese rente eenigh beletsel kan geven aan de betaelonge van de 500 guldens aen den Staet gedaen, als geen gemeenschap met den andere hebbende, gelijck deselve veele jaeren aen d'een en d'ander continuelick sijn betaelt totten jaere als de Fransen de stadt Maestricht hebben geoccupeert. T' welk doende etc.

Bij akte van 27 Juni 1694 verpachte de proost van Meerssen, Leonard Debraye de tienden der proostdij te *Haesdal,* aan Jan Willem Van der Heyden de Blisia, heer van Borgharen, voor een termijn van drie jaren. De voorwaarden dezer verpachting waren: „Le seigneur de Borgharen rendra chaque année a la prévosté dans les greniers d'icelle ou a Maestricht, pour le mois de Novembre, la quantité de 35 malders de seigle bon et leal grain, 35 grandes malders d'avoine, 12 mesures de froment d'hyver, 2 mesures de navette, un mouton gras ou 10 florins en la place, 25 patacons pour hantgelt par an aussy".

Bij Resolutie van 18 Juli 1725 bepaalden de Staten-Generaal, dat de proost en de drossard het recht bezaten eenen gerechtsbode te benoemen, vermits zij personen van de gereformeerde religie tot dien post aanstelden.

In 1736 bericht de proost van Meerssen aan de Staten-Generaal, dat hij de rente van 800 gulden, waarmede de proostdij belast was, aan den bisschop van Roermond had afgelegd, met eene som van 15,000 gulden. Dit bericht werd den schout van Montfort bekend gemaakt, die beslag had doen leggen op de bezittingen van den bisschop, wegens de beruchte zaak van den Heer van Eysschen, te Vlodorp (1).

Den 15 Augustus 1745 was Pierre Proyart, priester der abdij Eaucourt, door zijn abt, Noël Lemaire, benoemd geworden tot proost van Meerssen; maar deze was in 1748 „à cause de ses infirmités et indispositions continuelles, hors d'état d'exercer ses fonctions de prévost". Daarom vergaderden den 26 Juli 1748 „Charles Dubois,

(1) Over den verloopen monnik van Eysschen, zullen wij breedvoerig spreken in het tweede deel onzer Kerkgeschiedenis van het Bisdom Roermond.

Digitized by Google

prieur, Louis Le Mayeur et François De Mullet ontvanger, en het geheele convent en benoemden hun medebroeder Philippe Crépin tot sous-prévôt van Meerssen" pour faire les fonctions attachez à l'office de prévost tant du spirituel que du temporel, nommer et conférer tous les bénéfices dépendants de la dite prévosté, même ceux à charge d'âme et généralement avoir l'administration et jouir de tous les droits annexes a la prévosté; et en cas de mort de nostre confrère, Sr. Pierre Proyart, nous déclarons avoir nommé, constitué et étably notre confrere S. Philippe Crépin, prévost de la prévosté de Meerssen... à charge d'envoyer à la fin de chacune année, un état des biens, revenus et dépenses de la dite prevosté, plus un mémoire de ce qu'il conviendra à faire pour le bien et avantage d'icelle".

In 1748 verklaren de inwoners van Ulestraten, dat zij voornemens zijn hunne kapel onafhankelijk te maken van de kerk van Meerssen.

François de Mullet, abt van Eaucourt en diens gevolmachtigde Bernard Poisson, hadden besloten den proost Crépin, die in 1748 aan den ziekelijken Proyart was opgevolgd, wegens slecht beheer uit zijne betrekking te ontslaan. Deze trok de zaak voor den Staatschen rechter. Den 17 Nov. 1751 besliste de raad van Staten, te 's Gravenhage, als volgt: „déclare de maintenir et affermir l'impétrant (Crépin) dans sa possession vel quasi de la dite prévôté, pareillement dans la jouissance de tous les droits, prérogatives et émoluments d'icelle, rien en réservé, sur les mêmes pied et manière que ses prédécesseurs, comme prévots de Meerssen, les ont toujours possédés et perçus".

Sedert dat de protestanten te Meerssen in bezit waren der kerkelijke goederen, bestond er geene katholieke pastorie meer. Wel was er een huis aanwezig, waar de pastoors woonden, maar dit moest bij afsterven van elken postoor door diens opvolger, weder aangekocht worden. Den 2 Juni 1769 verpandde Heer Nicolaas Somya, kapelaan te Schinnen, zijn aandeel in het kasteel en de hoeve Haesdal, onder Schimmert, tot lichting van een kapitaal van 2000 gulden brab., die zijn broeder Arnold Somya, pastoor te Meerssen, te Maastricht had opgenomen, om het pastoreel huis te Meerssen, uit handen der erfgenamen van pastoor Meyers, den voorganger van Arnold Somya, terug te koopen. Getuige dezer akte was Heer Hen-

Digitized by Google

drik Meyers, geboren te Cardenberg onder Klimmen, pastoor te Gronsfeldt.

§ IX. Vernietiging der proostdij door de Franschen in 1797.

In het najaar 1792, verschenen de Fransche Republikeinen voor 't eerstemaal in het land en belegerden in het begin van 1793 de stad Maastricht, die kort daarop door de Oostenrijkers ontzet werd. In den loop van den volgenden zomer keerden de legers der Republiek terug; Maastricht viel den 4 November 1794 in hunne handen, en nu bleef niet alleen deze stad, maar de geheele omtrek duurzaam in hun bezit.

Over den toestand der proostdij vóór den inval der franschen, in 1792 en 1794, teekenen wij het volgende uit de kerkerekeningen van Meerssen aan. Den 12 Juni 1792 schreef proost De Leau voor 't laatste maal zijn naam in de kerkerekeningen. Deze was toen nog met twee andere Heeren in de proostdij aanwezig. Den 19 April 1794 werd de laatste rekening door de monniken opgemaakt. In het voorjaar 1794 bevonden zich te Meerssen talrijke geestelijken, die uit Frankrijk gevlucht waren. „Aan kerkewijn — zegt de ontvanger der kerkfabriek — heb ik, van af 6 Maart tot 18 September 1794, op welken laatsten dag de priesters zijn vertrokken, om de Franschen te ontvluchten, betaald 96 gulden. Dat verder het getal groote hostiën in het jaar 1794, zeer groot was, komt daarvan dat niet alleen de proost met vijf heeren de proostdij bewoondde, maar daarenboven nog verscheidene fransche priesters hier in Meerssen en in de omliggende gehuchten eene schuilplaats hadden genomen. Deze hebben allen bij het naderen der fransche armee de vlucht genomen naar Duitschland, den 18, 19 en 20 September 1794. In 1797 heb ik eene kist gekocht om de kerksieraden, gedurende den oorlog, daarin te verbergen. In Juni van dat jaar was de vervolging groot. Op Zondag den 11 Juni werd alhier maar eene mis gedaan, door een priester uit Maastricht, die noch predikant noch biechtvader was. Eene fransche wet hield in, „dat alle biechtvaders, pastoors of kapellaans, die niet beëedigd waren, zich van den kerkedienst moesten onthouden op straf van 500 livres en twee jaren gevangenis". Zoover de kerkregisters.

Digitized by Google

Met de fransche vluchtelingen, trokken ook de monniken van Meerssen weg en vestigden zich eerst te Dusseldorp en dan te Elberfeldt. Te Meerssen bleven nu alleen de pastoor met zijn kapelaan, om de parochiedienst waar te nemen. De Franschen voerden in 1796 de Fransche wetgeving in en lieten dien ten gevolge de kloosters en geestelijke instellingen opheffen en verkoopen.

Gelijk de meeste abdijen uit den omtrek van Maastricht, zoo als Hocht, Godsdal, St. Gerlach, Munsterbilsen en Herkenrade bezat ook Meerssen in deze stad een refugie, waar de religieuzen bij oorlogstijd of ander gevaar konden hunnen toevlucht nemen. Dit huis met tuin was gelegen in de Hooge-Brugstraat te Wijk, tegenover de Grachtstraat, en behoort nu aan den heer Hubert Van der Zyl, koopman in granen. Het is een flink huis met arduinen gevel, waarin zich het wapen der proostdij en dat van het keizerrijk bevindt. Dit kwam het eerst aan de beurt. Het werd den 19 Febr. 1797 (An V, 1 Ventose) aangekocht door Anna Lizetta Geelen, ex-religieuse te Maastricht, tegelijk met een huis der Dominikanen in de Spilstraat voor de som van 9600 livres.

Op denzelfden dag werd ook de proostdij met al de goederen liggende in den omtrek van Maastricht verkocht. Deze bezittingen bestonden uit de volgende perseelen:

Te Meerssen, de Proostdij zelve, aldus beschreven in het procesverbaal d'adjudication: „Une maison appelée la *Prevôté de Meerssen*, „consistant en un corps de logis, chambres de toutes espèces, caves, „greniers, écuries, basse-cour, colombier, grandes remises, étables, „étangs, jardins et prairies, contenant 8 bonniers, 9 grandes et 15 pe„tites verges."—En onder Meerssen verder circa 109 bunder grond (de Beukel, Leemkerbroek, Humkoverveld, Lustelcommers, Hoogvelt, Swerderbroek, Wistebampt, Couleventje, Hoogherkenbergh, Laagherkenberg, IJzerkuil, Indoog, Op het Veltje).

Onder *Rothem*, de hoeve de Cruismolen met 37 bunder, 14 groote en 10 kleine roeden, huizen, gebouwen, tuinen, bouw- en weiland, en afzonderlijk gelegen nog ongeveer te zamen 17 bunder (IJzerkuil „Vieille-route", Cruijsmeulen).

Onder *Beek*, de hoeve genaamd de *Proostdij van Meerssen* met 18 bunder grond er bij.

Onder *Schin op-Geul* te samen ruim 25 bunder grond (Proostdij van Meerssen, Kerkeveltje, Loosberg, Indencamp).

Digitized by Google

Te *Schimmert* te samen ruim 35 bunder land (Proostdij, in den Wekiel, Eenweye, Gekruis).

Onder *Climmen* te samen ruim 44 bunder (Proostdij, Achtbonder, Bodendries).

Deze aandeelen der proosdij, uitgenomen het Refugie, werden aangekocht door Tossanus Veerlings, koster te Meerssen, als lasthebbende van Dominicus Nivar te Maastricht en diens zuster Antoinette Nivar voor de som van 155,122 livres.

Zoo duidt het de verkoopakte.

De zaak had zich volgenderwijs toegedragen. De proost van Meerssen met zijne twee medegezellen, was zoo als wij hierboven gezien hebben naar Dusseldorp en later naar Elberfeld vertrokken en hield met Veerlings drukke briefwisseling.

Deze had last gekregen, om de proostdij uit handen der Republiek voor de abdij van Eaucourt terug te koopen, maar was daarna in onderhandeling getreden met den Heer Clement Roemers, advokaat te Maastricht en lid van het wetgevend. lichaam te Parijs, aan wien hij de preferentie gaf (1). Hij kocht dan ook de proostdij, zooals wij gezien hebben, niet voor den proost maar voor Dominicus Nivar en Antoinette Nivar, kooplieden, wonende op de Abtstraat te Maastricht. Deze waren zwager en zwagerin van den Heer Roemers, die weduwenaar was van Anna Maria Nivar; zij leenden eenvoudig hunnen naam in de akte, want als eigenaar trad nu weldra de Heer Roemers zelve op.

Roemers heeft de proostdij van Meerssen tot aan zijn dood die in 1838 voorviel, blijven bezitten. Van de gronden werd door hem maar weinig verkocht, maar de gebouwen liet hij voor een gedeelte afbreken en het overige door den franschen ingenieur Cavenne, tot buitengoed inrichten. Roemers bracht de laatste jaren van zijn leven te Meerssen door en overleed er den 25 December 1838, oud ongeveer 90 jaren. Deze man, die eene groote rol heeft gespeeld op Staatkundig gebied, was tevens iemand die de classische letteren met goed gevolg beoefende. Zijn grafschrift op het kerkhof te Meerssen getuigt van hem, dat hij geweest is: „jurisconsulte distingué, ancien échevin

(1) De familie Roemers stamt uit Hoogcruts onder Noorbeek, waar Jan Wijnand Roemers, de vader van den advokaat, geboren is.

Digitized by Google

de la ville de Maestricht, membre du corps législatif, commandant de la légion d'honneur et chevalier du lion Néerlandais" (1).

In Juli 1881 werden de gebouwen der proostdij, met de prachtige tuinen en daarbij gehoorende weiden en akkers, ter grootte van ongeveer 30 bunders, verkocht door Mevrouw Cruts Colpin voor de som van 120,000 gulden, aan den Heer Amadée Stevens-Daems, te Maastricht.

In de voorrede van dit opstel hebben wij gewag gemaakt van de archieven der proostdij en van hare lotgevallen gedurende de fransche Revolutie. Uit een brief van A. Wilmar te Meerssen, lid van den algemeenen raad van het departement van Nedermaas, den 20 term. jaar 11 (8 Aug. 1803), aan de prefectuur gericht, blijkt dat bij de komst der Franschen, in 1794, deze archieven door den proost Dubouille werden ingepakt in zes tonnen en twee kisten en aan hem Wilmar overgegeven, om naar Dusseldorp ten huize van zijn neef Castanje, fabrikant aldaar te worden verzonden. Deze stad kort daarna belegerd wordende, zijn deze papieren, door Castanje naar Duysborg gevlucht en zijn aldaar sedert dien tijd verbleven. De proost Dubouille verklaarde van zijnen kant, in een brief aan de prefectuur te Maastricht, gedagteekend Atrecht den 30 floréal jaar 11. (10 April 1804) hetzelfde.

In een anderen brief uit Atrecht van 18 brumaire jaar 13 deelt Dubouille, den prefect te Maastricht de noodige inlichtingen mede over den inhoud der gevluchte archieven: „Il y a dans les six tonneaux et les deux coffres — zegt hij — aucun vase, ni ornement à l'usage du culte, ni aucun objet d'argenterie à l'usage du culte, ni aucun objet d'argenterie à l'usage domestique. Quand au reste il m'est impossible de déterminer positivement ce qui se trouve dans les coffres et les tonneaux, parce que ayant dû prendre subitement la fuite à l'approche des armées victorieuses de la République française, j'ai inséré pêle-mêle, les archives, mes livres, mes meubles, mes écrits etc. sans en tenir une note; mais je me rappelle bien qu'il n'y a point de terrier, on y trouvera plusieurs volumes reliés et manuscrits touchant les capitaux des bancs de Meerssen, Beek, Climmen etc. Les titres originaux, selon ce que m'a dit M. Castanjen, ont été enlevés. On y trouvera peu de choses concernant l'histoire."

(1) Zie Biographie de Clément Roemers, in de Publ. etc. du Limb. IX, p. 217.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Intusschen werden door de fransche regeering onderhandelingen aangeknoopt met die van Berlijn, om de archieven van Meerssen naar Maastricht te doen overbrengen; maar de Heer Castanje vroeg 53 Louis d'or voor bewaringskosten en wilde dezelve aan geen lageren prijs uitleveren. De kosten van reis en verblijf van een gevolmachtigden belast om de archieven te halen, de transportkosten en de kosten van dépot, dit alles werd geschat op 2000 livres, die noch de regeering, noch de prefectuur, noch de gemeente Meerssen bereid waren te dragen. De gemeente Meerssen aangeschreven zijnde om een aandeel in de kosten te dragen, verklaarde de Heer Roemers den 8 Vend. jaar 13 (30 Sept. 1804) aan den prefect te Maastricht dat deze archieven, noch voor hem, noch voor de gemeente eenig nut konden hebben: „Quand à moi personnellement — zegt hij — je ne puis remarquer que j'aie le moindre intéret dans le recouvrement de ces archives, étant muni du meilleur titre qu'on puisse désirer pour constater ma propriété." Roemers doelt hier op zijne akte van aankoop van de proostdij uit het staatsdomein.

Eindelijk den 26 Vend. jaar 13 (18 Oct. 1804) besloot de minister van Binnenl. Zaken dat iemand naar Duysborg zou gezonden worden om de archieven in ontvang te nemen en naar Maastricht te voeren; waar deze later gebleven zijn weten wij niet.

Een laatste aandenken aan de vroegere toestanden levert ons het tegenwoordige gemeentewapen. Bij besluit van 16 Febr. 1874 (N° 24) schonk Willem III, Koning der Nederlanden, aan de gemeente Meerssen het gebruik van volgend zegel en wapen: Een schild van Sinopel, beladen met het zilveren beeld van den H. Remigius ten voeten uit, in bisschoppelijk gewaad, met kruisjes en nimbus van goud, houdende in de rechter hand de heilige ampula van goud, waarboven een duif van zilver; in de linker hand een bisschopsstaf van goud; te wederzijden van den bisschop twee kleine schilden: dat ter rechterzijde van zilver beladen met een van goud gekroonden rechtsgekeerden leeuw van keel met dubbelen staart en van goud gekroond (zijnde het oude wapen van Valkenburg) en dat ter linkerzijde gevierendeeld, kwartier 1 en 4 van lazuur met drie rijen gouden leliën, geplaatst drie aan drie, kwartier 2 en 3 van goud met dubbelen gekroonden arend van sabel (zijnde het wapen der voormalige proostdij van Meerssen), boven elk dezer wapens een zittende valk van sabel,

Digitized by Google

op een tak van natuurlijke kleur; het geheele schild omgeven van het randschrift: *Gemeentebestuur van Meerssen.*

Lijst der ons bekende proosten van Meerssen.

Fredericus præpositus, was de laatste overste van het wereldlijk kapittel, overleed voor 1136. (Zie Bijlage N° 2). De volgende zijn monniken.

Theodoricus præpositus in Marsna, komt voor in 1160 als overste der Benedictijner monniken. (Zie Martene en Durand Amplissima, Collectio I, p. 858).

Richardus præpositus, komt voor in 1200.

Willem, proost van Meerssen, verscheen met Gerard pastoor van Hulsberg, en Hendrik pastoor van Geleen, als getuige eener schenking aan het klooster van Heinsberg den 1 April 1201. (Zie Lacomblet Urkundenbuch II, p. 3).

Falco, proost van Meerssen in 1242. (Zie Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 10).

Broeder The . . . . . in 1262 proost van Meerssen. (Zie Bijlage N° 10).

Broeder A . . . . . proost van Meerssen in 1271 (1). (Zie Hennes Urkundenbuch der D. Orde II, p. 416).

Abraham, proost van Meerssen in 1282. (Zie Bijlage N° 13).

Broeder Hugo, proost in 1319. (Zie Bijlage N° 13).

Theobaldus Spynallo, proost in 1331. (Zie Franquinet, Inventaris der archieven van St. Gerlach, p. 42).

Gibodo de Nova Villa, proost in 1347. (Ibidem p. 161).

Johan de Befoert, proost van Meerssen in 1366. (Ibidem p. 172 en 174).

Matthias de Millemonte, proost in 1400. (Zie Jos. Habets, Gesch. van het Bisdom Roermond I, p. 384).

Nicolaas de Warc of de Warco, proost te Meerssen in 1414. (Zie Bijlage N° 19 en 20).

Arnold de Glymes, proost van Meerssen, die in 1440—1441 met den hertog van Brabant een proces had over de tiende van Haesdal onder Schimmert. (Staatsarchief te Brussel. Rekeningen van den rentmeester der domeinen van Valkenburg).

(1) Misschien dezelfde als broeder Abraham die volgt.

Digitized by Google

Otto van Davle, proost in 1456, werd den 9 April 1456 door het domkapittel van Luik beleend met het huis van Meerssen, au Torrent, te Luik. (Zie Analectes pour l'hist. eccl. de Belgique VI, p. 20).

Hendrik van Dadenborch, proost van Meerssen, gaat den 30 Oct. 1468 een verdrag aan met Iwan van Cortils, rentmeester der proostdij. (Zie Analectes etc. VI, p. 21).

Jan de Loz, proost te Meerssen, in 1484. (Zie de Ram, Chroniques Liégeoises p. 88).

Gerard de Baudart, monnik te Reims, maakte aanspraak in 1510 op de betrekking van proost, te Meerssen.

Carsilius van Bergh, genaamd *Trips*, deed in 1514 afstand van zijn ambt als proost, bij gelegenheid der incorporatie der proostdij bij de abdij van Reims.

Godfried d'Aspremont of *van Scherpenberg*, proost van Meerssen, werd den 17 Nov. 1537 bij den leenzaal van Curingen, te Hasselt, met eene rente beleend van 30 goudgulden, die Reiner van Kerkhem hem den 28 Aug. 1536 verkocht had. In 1539 werd zekere Matthias van Lutzraedt tot abt van de abdij Echternach gekozen, maar die keuze werd bij de regeering van Brussel door zekeren monnik Willebrordus tegengewerkt. Dit had ten gevolge dat Godfried van Aspremont tot abt van Echternach werd benoemd. Deze begaf zich naar Echternach, om bezit te nemen der abdij, maar werd door de kloosterlingen afgewezen, die verklaarden niemand als abt te erkennen dan den wettig gekozen Matthias van Lutzraedt. Godfried wist zich echter met geweld van het klooster meester te maken, toen op zekeren morgen het vee naar de weide was geleid; hij dreef Matthias op de vlucht, die kort daarna, zoo men meent aan de pest stierf. Hierop kozen de broeders Jacob van Oud-Eberstein tot abt, die zich te vergeefs tegen d'Aspremont zocht te verzetten en eindigde met abt te worden van het klooster Mitloch, waarna Godfried hem bewoog, om van zijne aanspraak op Echternach af te zien. Dit gebeurde en Godfried werd nu in zijne abdij door den paus bevestigd en te Luik als abt ingezegend. Hij bestuurde Echternach van 1540 tot 1562, wanneer hij zich wegens zijne zwakke gezondheid naar Meerssen begaf, waar hij nog steeds proost was, en waar hij op Pinksterdag van gemeld jaar 1562 overleed (1).

(1) Buccelinus Germania sacra II p. 176, Lux. De abdij van Echternach p. 16, en Wamesius Responsorum de jure pontif. tom. I p. 271, item Centurio III, cons. 61 p. 195.

Digitized by Google

Nicolaas van der Straten, proost van Meerssen, komt voor als kannonik van St. Servaas in 1529. In 1549 wordt hij als deken van het kapittel vermeld, welke waardigheid hij den 26 Nov. 1571 nederlegde. Van der Straten overleed den 24 Dec. 1574 en werd in de kerk der Kruisheeren te Maastricht, naast zijn vriend Henricus Dionysius S. J. begraven. (Zie Goethals, Dictionnaire Général, tome IV, in voce Straten).

Wilhelmus Lindanus, bisschop van Roermond (1561—1588) proost van Meerssen ingevolge de oprichtingsbul van het bisdom Roermond uit 1561.

Henricus Cuyckius, bisschop van Roermond en proost van Meerssen van 1596 tot 7 Oct. 1609.

Jacobus a Castro, bisschop van Roermond, bleef proost van Meerssen tot 1611.

Louis de Lorraine, archevêque duc de Reims, premier pair de France, légat né du St. Siége, abbé commendataire de l'archi-monastère et abbaye de Reims, proost van Meerssen in 1611.

Isembard Lecocq, abt en prelaat van Eaucourt, graaf van Courcelles, heer van Ligny, Walencourt etc., was in 1618 tevens proost van Meerssen, heer van Beek, Climmen enz.

Gislain Dantart, proost van Meerssen en monnik der abdij van Eaucourt, overleed te Meerssen den 3 April 1636.

Ludovicus Harduin, proost, overleed den 16 Nov. 1637.

Petrus Hanonin, overleed als proost den 11 Mei 1662. Hij werd begraven in den grafkelder die hij voor zich en de overige proosten in het koor der kerk had doen aanbrengen (1).

Franciscus Hatté, overleed den 26 Augustus 1682 en werd in het graf der proosten bijgezet.

Leonard Debraye overleed als proost den 13 Maart 1698, oud 75 jaren.

Augustinus Routart overleed als proost den 11 Augustus 1721.

Petrus Philippus Desprez overleed den 28 Aug. 1729.

Jean Claude De Larbre overleed den 5 Aug. 1745.

Pierre Proyart overleed den 10 Aug. 1748.

Philippe Crépin, proost van Meerssen en heer der hoofdbanken Meerssen, Klimmen en Beek, overleed den 13 Juni 1782.

(1) Deze grafkelder bestaat nog.

Digitized by Google

Pierre Hubert De Leau, geboren te Mori in Artois, overleed den 22 Juli 1793 en werd naast zijne voorgangers in het koor der kerk begraven.

Charlemagne Dubouille, geboortig van Atrecht, beleefde den ondergang der proostdij in 1797 en emigreerde naar Duitschland. De laatste abt van Eaucourt, genaamd Bultot, overleed te Atrecht in 1820. Dubouille is de eenige proost uit de abdij van Eaucourt, die niet te Meerssen begraven werd. De plaats van zijn overlijden is waarschijnlijk Atrecht.

§ X. De tegenwoordige kerk van Meerssen.

Deze kerk, vroeger proostdij- en parochiekerk, bevindt zich ten oosten der proostdijgebouwen, waartegen zij leunt, terzelfder plaatse waar oorspronkelijk de paltskapel der Karolingische Koningen gelegen heeft. Eenige overblijfsels van dit primitief gebouw, waren vroeger nog te erkennen aan den zuidelijken ingang. De tegenwoordige kerk, die geheel uit mergelsteen is opgetrokken, dagteekent uit de tweede helft der 14de eeuw; zij werd waarschijnlijk omstreeks 1380, naar een bepaald plan en in eens, volgens den toen heerschenden „ style rayonnant," gebouwd.

In den loop der volgende eeuw werd zij een prooi der vlammen; de sporen van dit onheil kan men op de rood gebrande binnen- en buitenmuren van het koor en der zijbeuken terugvinden. Op dezen brand doelt eene volksoverlevering meldende, dat een jongeling uit Meerssen, bij die gelegenheid het H. Sacrament op wonderbare wijze uit het midden der vlammen redde en in veiligheid bracht. Tot dit aandenken viert Meerssen jaarlijks eene plechtige Kermis, op H. Sacramentsdag en gedurende de octaaf (1).

In welk jaar deze brand plaats had is niet met juistheid te zeggen, want een stuk waaruit dit kan blijken is ons niet in de handen gekomen, maar wij vermoeden dat zulks in de tweede helft der XVde eeuw voorviel. In 1472 was men bezig de kerk te herstellen, maar de middelen ontbraken om den begonnen arbeid te voltooien. De monniken namen toen hunnen toevlucht tot een middel hetwelk destijds veel werd gebruikt, maar wat in handen van onvrome klerken zoo veel aanstoot gaf, dat het eenige jaren later de aanleidende oorzaak

(1) Over dezen brand zie Publ. etc. du Limb. VII, 214—215.

Digitized by Google

is geworden van de scheuring der Kerk in Duitschland. Het verzet van Luther tegen den Paus is ontsproten uit de misbruiken van de aflaatsverkondigingen.

Wanneer in de middeleeuwen eene groote kerk moest gebouwd worden en de belanghebbenden geen geld hadden om tot hun doel te geraken, namen zij niet zelden hunnen toevlucht tot het plechtig vragen van almoezen. De geestelijken torschten dan de wonderdoende relikwiën der Heiligen hunner kerk op de schouders en voerden die in plechtigen optocht door dorpen en steden rond, lazen aflaatsbrieven af en bedelden van deur tot deur.

Zulke handelwijs gaf dikwijls aanleiding tot misbruiken, die niet zelden in de kerkvergaderingen werden besproken en afgekeurd. De synodale statuten van het bisdom Luik, in 1288, onder het bestuur van Jan van Vlaanderen uitgevaardigd, bepalen dan ook over de misbruiken der *questuarii*, caput XXXIII, het volgende: De *questuarii* of rondtrekkende geestelijken, zullen persoonlijk niet preeken in de kerken en er hunne zaken blootleggen, wat ook hunne brieven dienaangaande vermelden, maar de pastoor der plaats zal hunne redenen volgens hunne verlofbrieven bekend maken. Hij zal de questores, de goliarden en alle anderen, die onbekend in zijne parochie komen, beletten in de kerk, op straat of op andere plaatsen te preken en hunne aflaten te verkondigen; hij zal hun en hunne volgelingen in den ban der Kerk doen en zoo noodig den sterken arm van het wereldsch gezag inroepen. Ook zal hij hun geen verlof geven om mis te lezen op de relikwieschrijnen die ze medevoeren (super archas), of hunne handbellen te luiden in de kerk of op straat. Ook zullen de parochiegeestelijken op zon- en feestdagen hunne parochianen vermanen, van onder straf van excommunicatie, naar zulke questores niet te luisteren, omdat die lieden dikwijls dwalingen en ketterijen onder het volk verspreiden, maar een ieder die ze aantreft zal gehouden zijn ze aan te klagen bij den pastoor, die ze zal overleveren aan den wereldlijken rechter, opdat door den bisschop over hun recht worde beslist" (1).

Zulke strenge bepalingen golden evenwel niet tegen de aflaatpredikers, die bij brieven van 21 Febr. 1472, van den bisschop van Luik verlof ontvingen, om in zijn bisdom almoezen voor de kerk van

(1) Statuts Synodaux de Jean de Flandre, in Pollain: Coûtumes du Pays de Liége I, p. 472—473.

Digitized by Google

Meerssen, die hersteld moest worden, in te zamelen. Wij deelen den inhoud van hun verlofbrief hier in korte trekken mede.

De bisschop begint met te zeggen dat een ieder volgens zijne goede of zijne kwade werken, eenmaal voor den opperrechter Christus zal geoordeeld worden. Deze waarheid leert ons de Apostel Paulus; het is dus voordeelig voor onze ziel, — zoo vervolgt hij — dat wij werken van barmhartigheid verrichten, want wie spaarzaam zaait zal spaarzaam maaijen en wie zaait in zegening zal ook zegeningen inoogsten.

Dan verhaalt hij hoe aan de kerk van Meerssen kostbare reparatiën moeten gedaan worden: „reparatione indigeat non modicum sumptuosa", zonder dat men in staat is die kosten te bestrijden. Hij spoort dus de geestelijken en de geloovigen van zijn bisdom aan, om door hunne aalmoezen dit werk te ondersteunen, zoodat zij door hunne menschlievendheid medewerken aan hunne eigen zaligheid.

De geestelijken, die de collecte deden, waren Arnold Gruter, Pieter Huigens, Jan Arnoldszoon en Gisbert van Turnhout, vier mannen, die door hun goed, zedelijk gedrag bij den bisschop voor dit goed werk waren aanbevolen. Bij hunne komst in eene parochie of in een klooster had de pastoor of de overste order, om zijne onderhoorigen in de kerk te vergaderen, opdat de afgevaardigden hunne brieven van aflaat en de brieven der mirakelen, die in de kerk van Meerssen geschied waren, konden aflezen. Deze afkondiging zoude plaats hebben, hetzij onder de mis, onder de vespers of op een ander uur. Gedurende den tijd dat de collectanten zich in eene parochie ophielden, zou zich het volk onthouden van slafelijk werk en zich tot vroomheid begeven ter eere van het H. Sacrament en der aflaten die geschonken werden aan hen, die hun offer voor den bouw der kerk van Meerssen brachten. De ceremoniën moesten geschieden door de geestelijken, getooid in hun geestelijk gewaad en dragende de geschoren kruin.

Aan het einde van dit stuk maakt de bisschop bekend dat hij aan al de geloovigen die aan dit goed werk bijdragen en rouwmoedig hunne zonden biechten veertig dagen aflaat verleent van de penitentie, die hun was opgelegd. Deze aflaat zou door niemand anders dan door deze vier collectoren verleend worden, terwijl hun verlof daartoe ook niet langer dan een jaar zou duren. (Bijlage N° 21).

Deze aflaatspredicatie voor de herstelling der kerk van Meerssen

Digitized by Google

werd door bisschop Lodewijk van Bourbon, bij brieven van 5 Juni 1479, nogmaals toegestaan. De collecteurs die toen rondtogen waren: Arnold Gruter, Petrus Hugonis, Johannes zoon van Arnold on Giselbert van Turnout. In weerwil veler moeiten was de kerk van Meerssen in het begin der volgende eeuw nog niet voldoende hersteld, want bij brieven van 5 Oct. 1501 schonk Jan van Horne, bisschop van Luik, aan de collecteurs Jan zoon van Arnold van Eersel en aan Mr Jacobus Gruter nogmaals de volmacht, om het bisdom Luik rond te trekken, aflaat te preken en de mirakelen te verkondigen die in de kerk van Meerssen geschied waren. Dit verlof werd ten slotte door denzelfden bisschop, den 20 Nov. 1504, nogmaals ten voordeele van Joannes zoon van Arnold van Eersel vernieuwd. Dit alles blijkt uit de origineele stukken, die zich in het staatsarchief te Luik bevinden (1). Deze Jan Arnoldszoon van Eersel schijnt de laatste geweest te zijn van den troep die voor de eerste reis in 1472 werden uitgezonden.

Of volgende aanteekening, die wij in eene oude chronijk aantroffen, tot den herbouw der kerk betrekking heeft, valt moeijelijk te zeggen. Zij luidt als volgt: „In het jaar 1517 den eersten Mey, zynde St. Philippus en Jacobus, werd te Meerssen de Sint tauwerenkas omgedragen, het was op een Vrydag (2)." In allen geval had deze „omgang" plaats een jaar voor dat Luther zijne predikatie begon tegen de collectanten voor de St. Pieterskerk te Rome.

Wij vermoeden dat uit de collecten die wij hier hebben besproken, zijn hersteld het dak, de toren en de afgebrande gedeelten der kerk; verder dat nieuw werden gebouwd, de kapel van O. L. Vrouw naast het koor, nu sacristie, het rijk versierd portaal aan de noordzijde, en het prachtig H. Sacramentshuis op het koor. De geheele herstelling heeft ongeveer veertig jaren geduurd.

Het H. Sacramentshuis of Theotheca staat op de evangeliezijde des altaars; het heeft den vorm van een hoogen toren, zamengesteld uit een aantal zamengepakte kleine torentjes; de stijl is de overgangsperiode uit de eerste jaren der XVIde eeuw. In de nissen door deze torentjes gevormd, treft men in „haut relief" tafreelen uit het oude testament, zooals het rapen van het manna in de woestijn, het

(1) Chartes de Val St. Lambert, N. 1394.
(2) Publ. etc. du Limb. I, p. 93.

Digitized by Google

offer van Melchisedech enz. Dit monument is zeer schoon en trekt de aandacht der kunstliefhebbers. Jammer dat het geverfd en door onkundige handen hersteld werd.

Het andere voorwerp dat uit den tijd der aflaatspreking onze aandacht trekt, is het noorder portaal, in gothischen stijl, met torentjes en beelden opgetrokken. Men treft er de beelden van engelen en oudvaders in gothische nissen geplaatst. Ook dit monument heeft veel geleden door de onhandige verbeteringen die er in 1821, door een metselaar uit het dorp werden aangebracht. Portalen als te Meerssen zijn in Frankrijk talrijk, maar komen in België en Nederland zelden voor.

In de kerk van Meerssen had in het jaar 1452 volgend voorval plaats. Eene vrouw kreeg twist met een jongeling; het wijf sloeg den jongeling zoo erg, dat er bloed stortte, zoodat de kerk ontheiligd werd en de bisschop van Luik moest worden ontboden om dezelve op nieuw te wijden en voor den heiligen dienst bruikbaar te maken (1).

In 1553 werd op bevel van den drossard van Valkenburg gevat Aert Goumont, als befaamd van de kerk van Meerssen gespolieerd te hebben, of die te helpen spolieeren en berooven. De inwoners van Meerssen wilden hem niet los laten. De zaak werd te Valkenburg tot twee reizen toe onderzocht, maar daar werd niets gevonden wat hem ten laste kon worden gelegd. Nadat hij 131 dagen op het kasteel had vastgezeten, werd hij den 29 Oct. 1554 los gelaten (2).

Ongeveer honderd jaren later leed de kerk van Meerssen in hare gebouwen een schade, die tot hiertoe niet hersteld is en waardoor het tegenwoordig kerkgebouw zeer ontsiert wordt. Zij verloor namelijk haren prachtigen toren. Ten westen der kerk, in den tegenwoordigen tuin der proostdij, liggen de grondvesten, in mergel, van den ouden toren der kerk. Den 9 Januari 1649, des avonds ten 9 ure, stortte deze ten gevolge van een hevigen storm omver en viel op een gedeelte der kerk. Daar de gemeente arm was en het land door den oorlog uitgeput, werd hij niet hersteld; de overblijfsels werden tegelijk met een gedeelte van het transept weggeruimd en dit werd met een platten muur afgesloten.

---

(1) Publ. etc. du Limb. VII, p. 16.
(2) Staatsarchief te Brussel, Chambre des comptes, Drossardie de Fauquemont.

Digitized by Google

Den 22 Augustus 1632 was de stad Maastricht door de Hollanders ingenomen, den 8 September daaropvolgend viel ook de stad Limburg in hunne handen. Alhoewel bij het accoord van beide overgaven de geheele vrijheid der Katholieke godsdienst zoo wel in de steden als op het land was bedongen, hadden de gecommiteerden der Hoogmogenden reeds den 15 April 1633 bepaald, dat overal in Limburg en Overmaas, in steden en dorpen het *simultaneum* zou worden ingevoerd, dat wil zeggen: „Daer twee kercken zijn, eene derzelver sal ingeruimd worden voor de gereformeerden, latende de andere voor die van de Roomsche religie, ende ter plaetse daer maer één kerck is, dat sij soodanige bekwame orde zullen hebben te stellen dat de voors. ééne kercke bij beurten op verscheyden wyzen ende sonder confusie moge dienen, soowel voor de exercitie van de gereformeerde als voor de roomsche religie respectieve ende daerenboven dat sij die alsoo geinstalleerde ofte noch te installeeren predikanten alsoock alle diegeene die onder haer gebiet professie doen van de gereformeerde religie by haeren godsdienst zullen moeten mainteneeren tegens alle gewelt, oppressie, vexatie ende onbehoorlycke beswaernissen." (1)

Deze verordening werd toegepast daar waar de Hollanders meester werden en schijnt in voege te zijn gebleven tot de op den tijd der verdeeling des lands in 1662.

In 1663 werd de kerk van Meerssen door de Staten-Generaal, die sedert 1661 aldaar meester waren, in haar geheel aan de Protestanten overgedragen, den proost en diens medebroeders alleen het gebruik van het koor overlatende. In 1673 evenwel hield die toestand, ten gevolge van den inval van Lodewijk XIV in de Nederlanden op; de Katholieken kregen toen hunne oude rechten terug. Maar toen in 1678 de Franschen vertrokken werd door de Hollanders de vroegere wetgeving hersteld, met deze verandering nogtans dat voortaan de protestanten en de katholieken wederom dezelfde kerk zouden gebruiken, zoodat het *simultaneum* hersteld werd.

Zooals wij zooeven zeiden bleef de proost van Meerssen in bezit van het koor der kerk. Hij verklaarde diensvolgens in 1730 dat de resolutie der Staten-Generaal op de begrafenissen in de kerken, op die van Meerssen niet toepasselijk was. De commissarissen deciseurs gaven den 30 October van dat jaar daaromtrent het volgend besluit:

(1) Resolutie der gecommiteerden van 15 April 1633.

Digitized by Google

„Commissarissen deciseurs van wegen Haar Ho. Mo. de Heeren Staaten Generael der vereenigde Nederlanden, soo buiten als binnen haere stadt Maestricht, gesien en geexamineert hebbende de requeste bij de eerw. classis van Maestricht en landen Overmaaze aen haer Ho. Mo. gepresenteert over de graven en grafrechten in de kercken en chooren, tot ondersteuning van de diaconye armen volgens resol^e van Haer Ho. Mog. van den 3 Juny 1715 gelyck meede over eenige swaarigheden en tegenkantingen tegens de selve resol^e gemovert bij eenige geestelycke personen, als onder anderen den proost van Meerssen, sustinerende t' choor der kercke aldaar, hem privative in eigendom toe te komen, sonder subjet te zijn aen de voorgem. resol^e, hebben ingevolgen de ress^e van Haer Ho. Mo. van den 15 Julij laastleden na ingenomen informatiën, zo van de leeden des eerw. classis, als wegens den proost van Meerssen, goetgevonden tot maintien van de ordres van den lande in de resolutie van den 3 Juny 1715 vervat te ordonneren:

„Dat alle graeven, zo in de kercken, chooren als onderkercken in den lande van Overmaeze, partage van Haer Ho. Mo. waar van de eigendom na behoorlijke publicatie en affixie aen de predicanten en kerckraaden binnen den gepressigeerden tijt volgens de resolutie van 3 Junij 1715 niet sal zijn gedoceert, zullen zijn en blijven aen de kerck in vollen eijgendom, sonder dat de selve graven door jemant sullen mogen werden geopent, als met voorkennisse van den predicant of kerckenraad, en dat van jeder lijck, t' welke bij vervolgh in de selve graven sal werden begraven, betaelt zal moeten werden een ducaton tot ondersteuning van de gereformeerde diaconye armen.

„Dat aen die geenen, die den eigendom van hunne graven zullen hebben aangetoont, sal werden uytgegeven een acte van eygendom, zonder dat voor de selve acte ofte oock voort' begraven in de selve graven bij vervolgh bij haer jetwes sal werden betaalt, dogh dat de selve echter sullen gehouden zijn, telkens bij t' openen van jeder graf daar van kennisse te geven, en te betaalen aen den coster oft dootgraver zo als van outs daar voor genooten heeft.

„Dat de selve eijgenaars in haare graven sullen mogen leggen die van haare familie en huysgesin, dogh bij aldien eenige vremden buijten haare familie en huijsgesin in de selve wilden doen begraven, alsdan meede daer voor sullen moeten betaelen een ducaton ten behoeve als vooren.

Digitized by Google

„ Dat de roomsche geestelijken sustinerende eenige graven te hebben in kercken ofte chooren, en als nogh haaren eygendom niet hebbende gedoceert, onder voorgeven dat niet souden subjet zijn aen de gem. resol^e van Haer Ho. Mo. van 3 Junij 1715, alsnogh sullen aengemaent werden, om binnen den tijt van eenen maendt den eijgendom hunner graven aen te toonen, ofte dat de selve anders sullen gehouden werden voor vervallen, en dat aan de selve als aen anderen acte van eigendom sonder eenige betaelinge sal werden uytgegeven, ende voorts zodanigh als hier vooren omtrent de eigenaars is geseght, met hunne graven sullen mogen handelen.

„ Dat de proost van Meerssen tot begraafplaats van sijne religieusen en desselfs bedienden sal blijven in de possessie van de acht graven op het choor van de kercke van Meerssen, dewelcke volgens desselfs overgegeve memorie, altoos hebben gedient tot particuliere begrafplaatsen der proosten en religieusen, welke acht graven ter presentie van de visitatores van t' classis en van den proost van Meerssen ofte iemandt van sijnen tweegen zijn genommert met 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, blijvende t' verder van t' choor tot gemeen gebruijck, sonder eghter dat int' selve choor jemand particulier sal mogen werden begraven, ten zij in de kerck bequame begraafplaatsen quamen te manqueren, zonder voort' openen van de selve acht graven oft recht van begraven in de selve jetwes te betalen, dogh dat de selve alvoorens kennisse sal moeten geven, en bij aldyen bij de begraffenisse sal moeten werden geluyt dat t' selve als omtrent alle andere begraffenissen verright sal werden door den coster, die daar voor soo veel sal genieten als van outs gebruyckelyck. Ende dat bij aldyen de proost voorn^t, eenige afgestorvene buijte sijne religieusen en bedienders sal doen begraven in de selven graven, alsdan daar voor ten behoeve van de gereformeerde armen sal moeten betaelen een ducaton voor jeder lijck.

„ Alle hetwelk soo wel plaats hebben sal omtrent de onderkercken, waerin men gewoon is te begraven, als namentlijck *Houthem*, *Hulsbergh*, *Voerendael* en *Welten*, *Haaren*, *Itteren*, *Lummel*, *Bunde* en *Ambij*, *Montenaken*, *Geertrij aen den Bergh*, *Margeraten* en *Holset*, als in de hooftkercken, sullende de eigendom der graven daer in gelegen meede als in de hooftkerk gelegen, moeten werden gedoceert binnen den tijt van drij maenden na de denuntiatie deses, ofte ver-

Digitized by Google

vallen blijven aen de hooftkercken, omme ten profijte der gereformeerde armen te werden geemploijeert, soo en in dier voegen als hier boven omtrent de graven en t' luijden in de hooftkercken is geordonneert, ten waare eenige particuliere concessie van Haer Ho. Mo. aen desen contrarierende voormaels moghte zijn verleent; gelijck meede die eenige schilden ofte wapenen in de kercken voornt. zullen willen ophangen, t' selve sullen moeten doen met kennisse van den predicant en kerckenraad, en betaalen voor jeder schilt oft wapenbord, twee ducatons ten behoeve van de diaconye armen, als boven. Actum, Maestricht den 16 Octobris 1730. (Waeren geteekent'). P. van Borssele van der Hooge; C. Leu de Wilhem."

Diensvolgens verstrekte de proost volgenden staat over de begrafenis der lijken, op het koor, aan de regeering.

TEGENWOORDIGEN STAET VAN HET CHOOR TOT MEERSSEN, NOPENDE DE GRAFFSTEDEN DIE ALDAER BEVONDEN WORDEN.

„ Eerstelijck aen de regte zijde van het Authaer, ligt een zerksteen waer onder verscheijde proosten begraven liggen.

„ Ten tweeden, voor de Communie banck, regt tegens over den voors. zerksteen, ligt een ander waer onder begraven sijn de canonicken regulier, off religieusen geresideert hebbende in de proosdije van Meerssen.

„ Ten derden, daer beneffens is een zerksteen waer onder twee proosten begraven liggen.

„ Ten vierden, daer beneffens is een groote zerksteen waer onder eenige religieusen begraven sijn.

„ Ten vijffden, daer beneffens is een zerksteen waer onder begraven ligt Godefroid D'Aspermont, proost van Meerssen.

„ Ten sesden, naest de voors. zerksteen eenen regt voor de deure der sacristie, is de graffstede waerinne de pastooren van Meerssen begraven worden.

„ Ten sevenden, achter de voornoemde graffsteden dieper naer t' choor in, is nogh een zerksteen, waer onder een proost begraven ligt.

„ Ten laesten ontrent het eijnde van t' choor digt aen het gestoelte is een kleen zerksteen, waer onder begraven worden dienaeren ende domestyken in dienste van de proosdije gestorven sijnde.

Digitized by Google

„Voorts soo is noijt jemants van de gemeente van Meerssen in het voors. choor begraven worden.

„Maer heeft het selve choor ten allen tijde, en nogh tot op den dagh van heden gestreckt tot eene separate graffstede van den proost en de sijnige, alles uijtwijsens de resolutiën van Haer Hoog Moo. waer bij de proosten van Meerssen in haere oude regten en geregtigheden zijn worden gemainteneert.

„Welck onvermindert, in dijen in toekomende tijden ijmant anders met participatie van den proost in t' voors. choor soude begraven werden als den proost ende de sijnige, soo verbindt sigh den selve in dat geval te doen volgen de betaelinge der regten bij Haer Hoog Mog. resolutie in dato den 3 Junij 1715 gestatueert.

„Zijnde te noteren dat t' voors. choor op privative costen van voornoemde proost altijt is geworden onderhouden ende gerepareert, gelijck als nogh onderhouden ende gerepareert werd.

„Sich verders onderwerpende als een getrouwe onderdaen aen alle andere bevelen van Haer Hoog Moogende; (was geteekent), S. J. C. De Larbre, Ps. etc."

Hierboven hebben wij gezegd dat zich de Staten-Generaal in 1662 in bezit hadden gesteld der goederen van alle inlandsche kloosters, kerken, pastorijen en beneficiën. Hieruit vloeidde, dat zij de kerken en pastorijen, die simultaneum waren geworden, nu moesten onderhouden, gelijk zulks vroeger de tiendeheffers deden. Deze hadden zoo als men weet het schip der kerk tot hun last, terwijl de gemeente den toren, en de pastoor het koor had te verzorgen.

Volgend voorval was oorzaak, dat de Hoogmogenden zich de herstelling der kerk van Meerssen moesten aantrekken.

In 1747 had de kerk van Meerssen veel te lijden door eenen hevigen stormwind, die een gedeelte van het dak nederwierp en ook aan den bouw veel schade veroorzaakte. Ziehier hoe de dorpmeesters dit ongeval in een rekwest aan de Staten-Generaal, in 1749, bekend maakten: „Door eenen geweldigen stormwind werd op den 12 Sept. 1747 het bovenste gedeelte van den achtergevel der kerk omver geslagen en op het welfsel derzelve vallende, had hetzelve voor een merkelijk deel doen instorten en aldus eene groote opening vindende, heeft de wind vele stukken op de zijbeuken geworpen die door het dak zijn gezakt; zoodat de kerk meer dan voor de helft

Digitized by Google

is ongedekt blijven liggen. De kerk is nu twee jaren ongedekt en open gebleven, zoodat bij winterdag regen en sneeuw door de gewelven dringt en deze zoodanig vervuilen en bouwvallig maken, dat de inwoners, met vrees voor hun leven, de kerk bezoeken."

Op dit rekwest adviseerden de Staten-Generaal bij resolutie van 6 Nov. 1749, als volgt: Het schip der kerk zal worden gerepareerd op 's lands kosten, volgens een bestek, hetwelk de lands rentmeester, van Essen, zal laten opmaken. De toren zal herbouwd worden door de ingezetenen, die daarvoor geld mogen opnemen en een matige omslag vestigen op de bevolking. Voor kerk en toren zullen de inwoners de noodige karweiden, met karren, paarden en botters contribueeren, op straf van 50 carolusgulden (1).

Deze restauratie moest binnen den tijd van zes jaren tot stand komen, hetwelk geschiedde. Maar hoe ze uitviel kan men licht bevroeden uit de omstandigheid, dat de toren, die in vroegere jaren was omgestort, niet werd hersteld en dat de kapel van de H. Barbara, in den zuidelijken zijbeuk werd toegemetseld en ingericht voor bergplaats ten gerieve van den protestantschen koster, die er hooi, strooi en boonestaken bewaarde. Zijn huis, waar hij school hield, lag tegenover de proostdij, dáár ongeveer, waar zich nu het grafmonument der familie Regout bevindt.

De fransche Republiekijnen, die zich hier in 1795 vestigden, verklaarden reeds aanvankelijk de uitoefening der verscheidene eeredienst vrij. Van deze gulden vrijheid maakte de katholieken van Meerssen nu gebruik. In 1796 teekende de pastoor het volgende in zijn Register: „De publieke processie die seeckerlijk over de honderd en achttien jaren hier niet meer gehouden was, ten oorzake der geuzerije, is in dit jaer 1796, op den feestdag van ons Heeren Hemelvaert met alle godvruchtigheid en stichting publieck door het dorp, nae de Hoogmisse, ten twaelf uren, voor t eerstemael uitgegaen. De Hoogmisse is gezongen geworden door vier choralen, met den alt en den Heer Schuts, alle suppoosten van het capittel van Sint Servaes tot Maastricht, dewelcke den Zeer Eerw. Roelants, canonik en cantor van gemeld capittel, tot luister van de processie, heeft permissie gegeven om naer Meerssen te gaen.

„Op den feestdag van het H. Sacrament is de Misse door gemelde

(1) Kerkelijk plakaatboek IV, p. 258.

Digitized by Google

Heeren en choralen andermael gezongen, ten 9 ure smorgens. Daerna is de processie andermael uitgetrocken langs Kuylen en op Raer, alwaer de zegen werd gegeven, tot vier malen toe, en waer eene zeer schoone kapel was opgericht. Eene dergelycke kapel bevond zich op de Cruysstraet aen het huis van Joannes Conings, alwaer desgelyks de benedictie werd gegeven. De processie is dit jaer ook nog uitgegaen op den dag der Octaef van den feestdag van het H. Sacrament en op den feestdag van den H. Bartholomeus, patroon dezer kerck, s' namiddags ten vier uren." (1)

Deze vrijheid duurde evenwel niet lang. Daar pastoor Aussems en diens kapellaan, de Heer Pluymaeckers, den eed weigerden van gehoorzaamheid aan de Republiek en haat aan het Koningschap, werd de kerk gesloten en voor den heiligen dienst onbruikbaar gemaakt. De parochiegeestelijken werden vervolgd en moesten zich schuilhouden bij de geloovigen, waar ze in schuren, op kamers en op zolders, de Mis lazen, doopten, biecht hoorden en de huwelijken voltrokken. De pastoor Aussems teekent in het Rekenboek der kerk volgende bijzonderheden aan, die hoewel voor een ander doel geschreven, evenwel voor de geschiedenis van dien tijd van gewicht zijn. Hij verklaart het volgende: „In de jaren 1798, 1799 en 1800 zijn geene kerkerekeningen gemaekt. Hier volgt de ontvang voor de kerk sedert dat de diensten hebben plaats gehad in de particuliere huizen, aangezien de kerk door de Franschen gesloten was. Uit de collecte gedaen onder mijne mis, wanneer ik heimelijk dienst deed te Vlieck, voor de kerk 12 guld. 18 st. — Uit de collecte gedaan onder mijne mis ten huize van Joanna Rooks, 67 gulden en 7 stuiver; welke gelden door den Heer Jos. Quaedvlieg zijn bewaerd geworden en den 30 Juli 1801 zijn overgegeven. — Sedert den 30 Juli 1801 heeft de collecte plaats gehad door pater Thomas Voncken (2), die destijds de pastorie bediende en door den heer kapellaan Pluymaeckers, tot dat op Sinxendag des jaars 1802, tot aller vreugde de kerk weder geopend werd. Deze collecte heeft opgebracht 197 gulden en 18 st. — Eindelijk heeft men nog eene collecte gehouden onder de geheime mis van den Heer Pluymaeckers, die sedert Sept. 1801 heeft opgebracht 19 gulden 5 stuiver."

(1) Register der Rekeningen der kerk van Meerssen.
(2) Thomas Voncken, geboren te Bunde, minderbroeder te Maastricht, overleed als pastoor te Geleen in 1855.

Digitized by Google

Het was ten gevolge van den vrede, in 1801 gesloten tusschen Napoleon, president der franscl.e Republiek en paus Pius VII, dat de katholieke eeredienst wederom hersteld werd. De kerk van Meerssen is diensvolgens, zooals hier boven gemeld is, door hun op Pinksterdag des jaars 1802 betrokken. De Protestanten, die op enkele personen, vormende drie of vier huishoudens, waren weg gesmolten, betrokken nu ook weder de kerk; zij wilden hunne aanspraak op het *simultaneum* niet opgeven, ofschoon artikel 46 der wet van 18 germinal jaar 10 (8 April 1802) bepaalde dat geen tweederlei eeredienst in het zelfde gebouw mogt plaats hebben.

Ook werd nu van den kant der regeering de kerkeraad van Meerssen weder hersteld, en de Protestanten drongen aan op de herstelling van den ouden toestand. Bij besluit van 21 April 1807 benoemde de consistoriale vergadering te Maastricht, den protestant J. van Slijpe, te Ambij, tot kerkmeester te Meerssen, „ in de hoop dat deze benoeming de bewaring der goede harmonie tusschen de roomsch-katholieken en de gereformeerde ingezetenen en het nut van beiden zal bevorderen. ”

Bij brief van 22 Mei daaropvolgende, verlangde van Slijpe met de katholieke leden van den kerkeraad zitting te nemen, maar werd in zijn voornemen belet door een brief van den prefect Roggieri, die den 30 Mei aan den maire van Meerssen het volgende melde: „ Je vous prie de n'avoir aucun égard à cette invitation du consistoire, attendu qu'il ne peut y avoir d'autres marguelliers que ceux qui tiennent de moi leur nomination ”.

In Aug. 1813 klaagde de maire van Meerssen bij den prefect, dat het „ psalmenplankje ” twee Zondagen naast elkander van den muur was genomen, „ il infère de cet acte qu'une injure a été faite à la communauté protestante ”.

Het Fransche Keizerrijk ging in 1814 te gronde; in het volgend jaar kwam het Koningrijk der Nederlanden tot stand. Onder Koning Willem I, bleef het simultaneum te Meerssen op den ouden voet, zoodat de Katholieken hunne kerkuren wederom moesten regelen naar die der Protestanten.

Over den toestand die het simultaneum in de landen van Overmaas had geschapen, verhaalde de Heer Simons, Lid der Kamer der representanten te Brussel voor het district van Maastricht, in Juni

Digitized by Google

1835, het volgende: „La jouissance en commun de ces temples par les Catholiques et les Protestants, date d'a peu près de l'an 1650. Il sera sans doute inutile de vous énumerer les inconvénients graves auxquels cette communauté de jouissance a continuellement donné lieu. Il me répugne de vous retracer à quel point les Catholiques devaient en quelque sorte acheter cette faveur sous la domination Hollandaise avant 1790. Je me bornerai à vous dire que chaque changement de gouvernement, ammena dans ces malheureuses communes (du Pays-d'Outremeuse) des désordres vraiment déplorables, et fut constamment le signal de rixes et de batailles sanglantes entre les deux parties, qui se disputaient à outrance la possession exclusive de ces temples. Maintes fois la force armée a été obligée d'intervenir pour rétablir l'ordre et arrêter l'effusion du sang. De là naturellement la haine implacable entre lès habitants et une tendance fanatique à se nuire les uns aux autres et à se susciter réciproquement des tracasseries de toute espèce.

„Combien de fois n'a-t-on pas vu, les dimanches et jours de fêtes, une poignée de Protestants prolonger à dessein le servico religieux, pour empêcher les Catholiques d'entrer dans l'église? Combien de fois n'a-t-on pas vu le ministre du culte catholique, avec un grand nombre de fidèles groupés autour de leur temple, bravant les intempéries de la saison pour attendre durant des heures entières jusqu'à ce qu'il plût aux protestants de leur en accorder l'entrée. Oui Messieurs, souvent les curés ont été dans l'impossibilité d'administrer aux moribonds les derniers secours de la religion, faute d'avoir accès á l'église. Je ne finirais pas Messieurs, si je voulais vous dérouler le tableau affligeant des avénies de toute espèce, auxquelles les catholiques ont été en butte, surtout avant l'époque de 1790".

Wat hier gezegd wordt over de moeielijkheden die plaats hadden voor het jaar 1790, geldt ook grootendeels over het simultaneum onder het bestuur van Koning Willem I. Stapels klachten werden van beide zijden bij de regeering over de vrijvingen, de rusie en de feitelijkheden die tusschen beide partijen plaats hadden, ingediend. De katholieken moesten elken zondag, vaak bij slecht weder en winterkoude, bij honderden voor de kerkdeur wachten, tot dat het den predikant behaagde met vrouw en kind en een paar ambtenaren, die in den regel zijne kudde vormden, de kerk te verlaten.

Digitized by Google

In September 1830 brak te Brussel de Belgische revolutie uit en Limburg nam deel aan den opstand. In het najaar verscheen het corps vrijwilligers van den generaal Millenet voor Maastricht, eene bende slecht gewapend, slecht gekleed en zonder krijgstucht. Deze hadden het gemunt op de protestanten, die ze als de voornaamste handlangers der Hollandsche regeering beschouwden. De inwoners maakten op vele plaatsen, zoo als te Beek, Gulpen en Heerlen van deze dispositie gebruik, om hunne kerken vrij te krijgen, en het *simultaneum* te doen ophouden. Dit gebeurde ook te Meerssen. Op zondag voor Kerstmis werd hun het gebruik der parochiekerk ontzegd. In weerwil der protestatie van den toenmaligen pastoor Reinerus Goffin, werd de kerkdeur door de vrijgezellen opengeslagen, de boeken met eenige kerkmeubelen der protestanten op het kerkhof geworpen, en tegelijk met de boonestaken van den protestantschen koster, openbaar verbrand. De hervormden bleven nu uit de kerk en hielden, daar hun getal zeer klein was, hunne godsdienstoefeningen in de kamer van een privaat huis.

Men moet de katholieke bewoners onzer streken zulk een geweldig optreden als hier niet al te kwaad duiden; het geslacht hetwelk in 1830 tot rijpheid was gekomen had geheel wat beleefd. Zij hadden een gedeelte van Limburg gekend als generaliteitsland, toen de geheele bevolking, behalven enkele uitzonderingen, beroofd was van allen staatkundigen invloed en van elke deelneming aan het bestuur; hunne ouders en zij zelven in hunne jeugd, waren parias's geweest, alleen dienende om belastingen op te brengen. Zulke herinneringen stemden tot bitterheid, en zij zagen in de hervormden, die zich onder Koning Willem I hier wederom kwamen nederzetten, een troep lieden die de oude toestanden, door de Franschen afgeschaft, wederom trachten in te voeren.

Bij besluit van Koning Leopold I, van 11 Juli 1835 werd bepaald: „Les consistoires protestants de *Beek*, *Meerssen*, *Heerlen* et *Galoppe* sont autorisé à faire construire, pour l'exercice de leur culte, dans chacune de ces quatre communes un temple, conformement au présent arrêté ".

Dit besluit der Belgische regeering had de heilzaamste gevolgen. De kerkeraad en het gemeentebestuur van Meerssen zonden den 12 en 14 Febr. 1836 een adres naar Brussel, om de regeering te bedan-

Digitized by Google

ken voor het nemen van dezen maatregel. „Le conseil de fabrique de l'église primaire catholique de Meerssen, reste pénétré de reconnaissance envers le gouvernement, pour lui avoir préparé les moyens à faire cesser le *simultaneum* du culte catholique romain et protestant, qui ayant été pratiqué dans leur église paroissiale, a été de tout temps le sujet de ses inquiétudes, parcequ'il fut le germe des dissentions entre les habitants. . . . .

„Conformément à l'arrêté royal du 10 août 1835, les actes de renonciation de la part des protestants et de notre acceptation ayant été passé, approuvé et ratifié, nous invitons le gouvernement à faire exécuter ultérieurement l'arrêté prédit, pour achever cette œuvre de paix, si bien commencé" (1).

Sedert dien is de kerk van Meerssen in handen der katholieken gebleven; een gedeelte der zelve werd in 1881—1884 doelmatig gerestaureerd, uit bijdragen geschonken door partikulieren, de fabriek, de gemeente, de provincie en het Rijk.

Lijst der ons bekende pastoors van Meerssen.

Wilhelmus clericus in Marna, komt voor in 1182. (Zie Publ. etc. du Limb. VI, p. 200) en Wilhelmus persona in Marna, die wel dezelfde persoon zal zijn, bij Ernst, Hist. du Limb. VI, p. 7.

Fredericus investitus de Meersen. Komt voor in 1234 als getuige in een diploom bij Ritz Urkundenbuch p. 163.

Nicolaus de Remis, pastoor te Meerssen en Abraham proost aldaar in 1271. (Zie Publ. etc. du Limb. VI, p. 213).

Goswyn a Castro komt in 1415 en 1423 voor als pastoor te Meerssen.

Aert van Coelmant, pastoor te Meerssen in 1534 en 1535.

Frans van Coelmont, overleed als pastoor te Meerssen den 16 Juni 1549.

Martinus Stercken, pastoor te Meerssen, deken en officiaal van het land van Valkenburg, komt voor in 1567—1610.

Leonardus Canisius, was pastoor te Meerssen in 1616.

Willem Vollers, komt als pastoor voor in 1622.

Jacobus Wyers, geboortig uit Meerssen, broeder van den bekenden

(1) Zie Kersten, Journal hist. et litt. I, p. 555—556.

Digitized by Google

licentiaat Petrus Wyers, te Overbunde, was pastoor in 1663. Hij werd den 29 Oct. 1670 pastoor benoemd te Roosteren, en beneficiant van het altaar der H. Maagd in de koninklijke kapel van St. Servaas te Maastricht.

Joannes Morees, S. Th. L., werd pastoor in 1672 en overleed in 1691, den 2 Februari. Hij ligt gelijk vele zijner voorgangers, in de kerk begraven.

Dominicus Petrus Hex, werd 15 Nov. 1673 pastoor te Ambij en Limmel, 3 Juni 1679 pastoor te Schimmert en 21 Juni 1691 pastoor te Meerssen, alwaar hij den 5 Nov. 1719, na eene pastoreele bediening van 28 jaren overleden is. Hij werd den 9 Nov. daaropvolgende in de kerk begraven.

Nicolaas Creften, geboortig uit Elsloo, vroeger pastoor te Geul werd in 1720 pastoor te Meerssen, waar hij den 3 Sept. 1739 aan eene beroerte overleed. De begrafenis had plaats in het koor der kerk en zijne uitvaart werd door den proost gehouden.

Petrus Stevens, werd pastoor benoemd door den proost De L'arbre en kreeg den 4 Dec. 1739 de bisschoppelijke institutie. Stevens overleed den 24 April 1754 en werd door den landdeken Meijers ter aarde besteld. Na zijn dood werd de parochie ad interim bediend door den priester Jan Willem Habets.

Michaël Meijers, vroeger pastoor te Klimmen, alwaar hij op de hoeve Cardenberg, eene der bezittingen van St. Gerlach, geboren was. Meijers werd benoemd door den proost Crépin, territoriale heer der hoofdbanken Meerssen, Klimmen en Beek en kreeg den 27 Mei 1754 de bisschoppelijke institutie. Hij overleed den 12 Febr. 1768 en werd door den landdeken Ruijters begraven.

Arnold Godfried Somya, geboortig uit Haesdal, onder Schimmert, nam den 24 Juni 1768 bezit der pastorie en vertrek den 14 Aug. 1782, als pastoor, naar Spaubeek.

Joannes Lambertus Aussems, geboren te Waterval onder Meerssen den 6 October 1745, werd den 24 Juni 1783 pastoor zijner geboorteplaats. Hij was gedurende 35 jaar in deze betrekking en beleefde de lastige dagen der Fransche omwenteling. Aussems overleed als kantonspastoor, den 20 Januari 1817 in den ouderdom van 72 jaren.

Joannes Stephanus Grouwels, geboren te Meerssen den 21 Sept. 1764, priester gewijd in 1789 en Lid der Duitsche Orde te Alden-

Digitized by Google

biessen sedert 1791, was kapellaan te Berg-Terblijt, toen hij in 1817 tot kantonspastoor van Meerssen werd benoemd. Grouwels overleed te Meerssen den 19 Mei 1832.

Renerus Goffin, geboortig uit Aelst, bij Sint-Truijden, overleed te Meerssen in 1839, in den ouderdom van 42 jaren, nadat hij aldaar elf jaren kapellaan, acht jaren pastoor en zeven jaren kantonaaldeken was geweest.

Gerardus Goffin, broeder van den vorigen, geboortig uit Aelst, overleed te Meerssen den 1 Febr. 1871, nadat hij was geweest twee jaren kapellaan te Hoesselt, 16 jaren pastoor te Beek en 20 jaren pastoor en deken te Meerssen.

Joannes Hoho, geboren te Maastricht, was vroeger kapellaan der kerk van St. Servaas te Maastricht, pastoor te Ambij en Gronsfeldt, werd deken en pastoor te Meerssen in 1871 en overleed aldaar in 1883.

Ludovicus Bemelmans, geboortig uit Hulsberg, vroeger kapellaan te Bingelrade en te Venlo, pastoor te Doenrade, werd deken en pastoor te Meerssen in 1883.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

N° 1. — 968 den 10—12 Februari. — Gerberga sticht en doteert de proostdij van Meerssen en schenkt die aan de abdij van St. Remigius te Rheims.

In nomine sanctæ et individuæ trinitatis. Gerberga divina dispensante clementia humilis Francorum regina: Cum omnis sancta ecclesia ab exordio christinæ religionis, rite dispositis quibuscunque ecclesiasticis utilitatibus, donis sit maxime ditata regalibus, dignum profecto ducimus, si morem antiquum sequentes ex rebus nostris eandem honorantes sublimamus, sperantes a domino bonis aeternalibus remunerari. cuius pietatis consilio actus nostros optamus in salutem dirigi: quo circa fidelium præsentium universitati simul et secuturorum notum sit posteritati quem admodum locum Sti Remigii magnifici doctoris Francorum apostoli admodum gaudentes rerum incrementis feliciter prosperari, ac multiplici bonorum copia fortunatum haberi, solemniter delegantes per manus fidelis advocati nostri comitis Arnulfi legitima vestitura, cum consilio, pietate quoque ac benigno assensu Domini Ottonis Imperatoris Augusti tradimus Sto Remigio quoddam juris nostri prædium in alodo in honore Sti Petri consecratum vocabulo *Marsnam* in comitatu Masaugo cum omnibus ad ipsum prædium pertinentibus id est: *Clumman* et *Litam* cum appenditiis suis, *Hertram* et *Angleduram* cum appenditiis suis, superadditis etiam rebus aliis, quæcumque ex ipso fisco in jus Dominicum jam olim devenerant, astantibus etiam immo collaudantibus atque confirmantibus Gerardo Tullensi episcopo atque comitibus Emmone et Ansfrido, non nullis quoque aliis nobilibus viris. Fidentes utique tanti patris et patroni nostri plurimum meritis adjuvari, totumque hoc agentes pro salute videlicet nostra et remedio senioris nostri piæ memoriæ Gisleberti, suique parentum patris scilicet et matris Rageneri et Albradae ea scilicet ratione, ut idem locus Sti Remigii, qui semper ab antiquo regiis donationibus utpote caput Franciæ fuerat honoratus,

Digitized by Google

nostris etiam donis regalibus ditescat et polleat uberius, ipsumque allodum ut sui proprium legitimo jure firmiter tenendo in perpetuum possideat, quatenus memoriam nostri ac praefati viri senioris nostri Gisleberti apud se jugiter fixam idem locus habeat suisque orationibus perpetuis et sacrificiorum muneribus et votis in conspectu Dei eiusdem memoriam piisime recolat. Ipsum autem alodum sub omni rerum integritate legitima ex terminatione constat habens mansos LXXXII^{os} cum terris videlicet cultis et incultis, silvis, pratis, vineis, et pascuis, campis, molendinis, aquis, aquarumve decursibus, exitibus et regressibus: Caeterum si quis forte olim tentaverit hanc traditionem regiam inquietare eique nefas aliquod ex adverso irrogare, poenas temeritati suae obnoxias, ut reus majestatis exsolvat immo etiam Deo et Sto Remigio cum omni emendatione juxta legis decretum satisfaciat, et sic haec regalis donatio nostra inviolabilis semper permaneat et inconcussa. Actum IIII: Idus Februarii A° Incarnationis Dominicae D.CCCCLXVIII: in præfato comitatu in villa quæ dicitur *Harta*. Anno XXXII: Regnante Domino Ottone inclito Imperatore ac Cæsare Augusto, filio quoque eius aequivoco regnante Anno VII: S. S. Domnae Gerbergae gloriosae reginae, quae regiae autoritatis manu hoc scriptum, quod fieri jussit, dignanter corroboravit, et aliis confirmare mandavit: S. juvenis magnae indolis Caroli: S. *Arnulfi* comitis, qui vice domnae reginae hanc traditionem fecit: S. *Emmonis* comitis, S. *Ansfridi* comitis, S. *Huberti*, S. item *Huberti*, S. *Gotramni*, S. *Franconis*, S. *Gerardi*, S. *Curvini*, S. *Adelstamni*, S. *Huniconis*, S. *Godelevi*, S. *Isaac*, S. *Theodorici*, S. *Onulfi*, S. *Wilberti*, S. *Rotlandi*, S. *Rageneri*. Data pridie Idibus februarii manu Domnae reginae et suscepta a Domno Abbate Hugone, qui ibi adfuit cum suo advocato Emmone praedicto Comite.

Klein Cartularium van Meerssen in het rijksarchief te Maastricht. Op het einde staat: Decerptum ex litteris parchemeneis originalibus.

N° 2. — 1134—1136. — Alexander I, bestuurder van het bisdom Luik, schenkt aan Odo, abt van St. Remigius, te Reims, verlof om het kapittel van Meerssen te veranderen in eene proostdij van monniken der orde van St. Benedictus.

Alexander Dei gratia Leodiensis episcopus reverendissimo Patri Ottoni abbati S^{ti} Remigii Francorum apostoli et Deo autore sibi commisse congregationi, debitum fidelis caritatis, quia veritas ait quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis: Hac voce dominica admonitus et

Digitized by Google

amore beati Remigii ductus, insuper ex presenti aspectu pie vestre religionis bono odore sancti Spiritus inspiratus jure episcopali in Ecclesia vestrâ *Marsnensi* vobis donavi et irrevocabiliter firmavi, ut decedentibus hâc vita clericis, qui sub constitutis prebendis deserviunt ibi et in locum Domini Frederici prepositi in presentiarum defuncti, monachi substituantur, ut in meliorem statum vigor sancte religionis inibi informetur. Præposituram si quidem clericorum, quam clericus licet a vobis electus hactenus tenuit, fratres vestri, quos illic ordinaveritis, in manu sua amodo retineant, et idoneum secerdotem, qui populi curam suscipiat sub prebenda quam dispensaverint, ipsi eligant et presentent: preterea censum, qui mihi debetur in ipsa ecclesia de jure pontificali ob festivitatem B. Lamberti, que solet a vobis celebrari et petii et obtinui, in refectionem conventus vestri ipso die solemnitatis deputavi, pro reverentia tanti patroni: Hec tibi venerabilis pater Abbas Odo proficiscenti ad vocationem generalis concilii a Domino papa Innocentio vocati devotione divine dilectionis et beati Remigii spontanea voluntate dedi et tuorum fratrum religioso conventui perpetuo possidenda confirmavi et hanc donationem meam proprii sigilli impressione signavi. Anno 1136.

Afschrift in het staatsarchief te Brussel.

N° 3. — 1136. — Herman van Horne, aartsdiaken van Kempenland, keurt de afschaffing goed van het wereldlijk kapittel van Meerssen en de oprichting eener proostdij van monniken.

In nomine sancte ac individue Trinitatis, notum facimus tam presentibus quam futuris, quod ego Hermanus gratia Dei Leodiensis archidiaconus, libertatem ecclesie que est in *Marsna*, Oddoni beati Remigii ejusque successoribus, sicut ab Alexandro Leodiensi episcopo concessa est et a Domno papa Innocentio confirmata, approbando confirmamus, confirmando approbamus: modum siquidem concesse libertatis ne errorem futuris generet, presenti scripto manifestamus: Est autem ut tam in prepositura quam in canoniis, decedentibus clericis monachi pro libitu abbatis beati Remigii loco illorum substituantur. Prepositus vero qui illi loco ex parte Domini abbatis prefuerit, sacerdotem sub tali prebenda, qualem ipsi prepositus demonstraverit, constitutum, cui cura animarum committetur, archidiacono conducet, et ipse sacerdos videlicet de omni episcopali et sinodali jure secundum consuetudinem Leodiensis episcopatus respondebit: Si quis autem hujus nostre confirmationis tenore perspecto contra eam temere venire tentaverit, quousque congrue satisfaciat, sententiam excommunicationis incurrat: hujus rei

Digitized by Google

testes sunt *Steppo* prepositus archidiaconus, *Dodo* archidiaconus, *Elbertus* archidiaconus, *Reynerus* archidiaconus, *Remro* decanus, *Henricus* sacerdos et alter *Henricus* sacerdos, *Reymbaldus* prepositus Sti Joannis, *Nicolaus* prepositus sancti Dionysii, *Wido* canonicus. Actum est hoc anno dominice incarnationis 1136, imperante Lothario III Romanorum imperatore augusto, anno regni ejus XIo, imperii III, presidente Leodiensi ecclesie episcopo Alberone secundo, indictione XIIIJ.

Staatsarchief te Brussel.

Albero, bisschop van Luik, geeft dezelfde goedkeuring als Alexander en de aartsd. Herman, 1136—1145.

No 4. — 1147. — Schenking van acht mansi met de tienden, aan den pastoor van Herten, door Luchardis van Mereheym.

In nomine sanctæ ac individuæ Trinitatis. Ego Henricus Ecclesiæ Leodiensis a Deo minister institutus piis petitionibus nunquam defui, autoritate insuper nobis collata, quod decrevi verbo, firmavi scripto, munivi sigillo, ut posteritas habeat inconvulsum, quod piæ devotionis patravit studium; huius itaque autoritas innixa præsedio nobis quædam Luchardis nomine de Mereheym tam ipsa quam et liberi eius Conradus, Rogerus, Theodoricus pro sua suorumque salute octo mansos, sex in villa quæ dicitur *Posterholt* cum decima et quidquid ad eos pertinet, duos in villa quæ dicitur *Linna* per manum meam Beato Remigio distribuit, ut monachus in loco qui dicitur *Herta* deputatus ex eis sibi necessaria inveniat et Deo omnipotenti pro se et pro suis preces indesinenter ibidem fundat: Cartulam igitur huius traditionis sigilli nostri impressione munivimus, ut de cætero nullus eam infringat, quod si quis attentaverit iram omnipotentis Dei incurrat, nec quod illicite appetit obtineat: huius rei testes sunt *Alexander* Præpositus, *Amalricus* Archidiaconus, Reppo Abbas *Rodensis* clerici, Gosewinus de *Monte Falconis*, Rogerus de *Bremen* nobiles, Lambertus de *Horr* et Arnulphus filius eius familie. Actum est hoc ab incarnatione Domini Ao 1147 indictione nona, regnante Conrardo, anno regni eius octavo.

Klein Cartularium van Meerssen in het Rijksarchief te Maastricht.

No 5. — 1160. — Hendrik van Leijen, bisschop van Luik, maakt bekend dat Godfried III, hertog van Braband aan de abdij van Reims heeft teruggegeven het dorp Lith (Litoyen), hetwelk hij onrechtmatig had in bezit genomen.

In nomine Sanctæ et individuæ Trinitatis: Ego Henricus Dei gratia Leodiensis Episcopus, quod vidimus et audivimus notum facimus futuris

Digitized by Google

et præsentibus. Dux Lotharingiæ Godefridus Lovaniensis propria voluntate et pravorum sugestione allodium Beati Remigii Remensis in *Litta* manu violenta invasit, unde diutius excommunicationi subjacuit. Cum vero ad se rediit et examen districti judicis formidare cæpit, dominum Abbatem Sancti Remigii felicis memoriæ Odonem accersiri fecit et astantibus filiis suis Godefrido et Henrico, frequentia etiam nobilium et ignobilium se iniuste allodium Beati Remigii in *Litta* possedisse confessus abdicavit, effestucavit, simulque cum filiis suis data fide tactis sacrosanctis reliquiis abjuravit, et ut hoc inconvulsum pumaneret scriptis et privilegio, quæ adhuc præsto sunt, confirmavit: Tertius vero Godefridus idem allodium eadem temeritate, qua et avus suis invasit sed imperatoria jussione astrictus, Domini etiam Archiepiscopi Coloniensis Reinaldi et nostris litteris commonitus destitit et præfatæ Ecclesiæ allodium suum eodem modo quo avus et pater suus reconfirmavit. Huius rei testes sunt: Dominus Alexander maioris Ecclesiæ Præpositus, Archidiaconi Obbertus, Reinerius, Amalricus, Balduinus, Aubertus Decanus, Abbas de S^to^ Laurentio, Abbas de sancto Jacobo, Abbas de Cornelio Monte, Abbas de *Florines*, Abbas *Helvens*. Comes *Lossensis*, Ludovicus advocatus, alii nobiles, Reinerus de *Crikebech*, Godefridus de *Lomes*, Anselmus de *Hunese*, ministeriales Lambertus et Arnulfus frater eius Theodoricus de Prato. Si quis igitur contra præfatam confirmationem ire voluerit, excommunicationi subiaceat et iram districti judicis incurrat. Actum est hoc anno ab incarnatione Domini M^o^ C^o^ LX° indictione VIII^a^.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht; op het eind staat: Decerptum ex litteris originalibus.

N° 6. — 1197. — Pauselijke scheidsrechters regelen de kerkdiensten der parochie te Meerssen en de inkomsten der parochiegeestelijken.

Theodoricus Dei gratia sancti Andree in Colonia prepositus, Radulphus majoris ecclesie scolasticus, omnibus ad quos he littere pervenerint finem bonum vitamque beatam: Causam que vertebatur inter monachos beati Remigii et parochianos ecclesie in *Mersene*, Dominus papa nostro examini commisit audiendam et fini canonico terminandam. Nos autem nichil quod ad nostrum spectaret officium obmittentes ad locum ipsum scilicet *Mersene*, ubi veritas melius potuit investigari accessimus, cumque difficilem litis videremus exitum, partes ad pacem et concordiam cum omni diligentia sumus exhortati, eis quoque consensum suum accommodantibus adjuvante Domino, prudentium virorum usi consilio

Digitized by Google

inter eos composuimus. Forma compositionis hec est: Preter legitimum pastorem in *Mersene* tres erunt ibidem clerici sacerdotes in capellis predicte ecclesie divina celebrantes officia, qui singulis diebus matutinis et misse intererunt matricis ecclesie, singuli per suas hebdomadas baptismum et cetera Sacramenta ministrantes. Iidem preposito loci illius debebunt obedientiam et de excessibus suis rationem, quos etiam si fuerint incorrigibiles idem prepositus destituere potest et alios instituere. Prepositus autem cuilibet eorum annuatim quinque modios annone, libram unam Leodiensis monete cum oblationibus, que illis obvenuint, assignabit: quoniam vero labilis est hominum memoria et homines malitiosi, hanc compositionem autoritate apostolica celebratam et ratione subnixam notitie posterorum scripto transmittere curavimus, sigillis nostris eam munientes et autoritate apostolica inhibentes ne quis, contra hanc paginam venire attemptaverit, quod si quisquam ausu temerario presumpserit, indignationem Dei omnipotentis sciat se incursurum et nisi resipuerit vinculo excommunicationis innodandum. Testes sunt hii: *Otto* archidiaconus, *Winricus* decanus S^ti^ Servatii, *Goswinus* advocatus ecclesie, magister *Giselbertus*, *Winandus*, *Lambertus* canonici S^ti^ Servatii, *Winricus* capellanus imperatoris. Acta sunt hec anno incarnationis Domini MCXCVII^o^, indictione XV^a^. (Inferius dependebant duo sigilla).

Staatsarchief te Brussel.

N° 7. — 1200. — De Heerlijkheid Lith, die door de lieden van den hertog van Brabant onrechtmatig was in bezit genomen, wordt door hertog Hendrik teruggegeven.

In nomme sancte et individue Trinitatis, omnibus ad quas presentis pagine notitia pervenerit salus et pax a Domino. Ne per succedentia dierum curricula facta notitie digna a posterorum facile possint elabi memoria, a viris prudentibus laudabilis emanavit circumspectio, ut ea de quibus dubia posset oriri altercatio vel testibus approbentur fidelibus vel scriptis commendentur autenticis: igitur quoniam omnium fidelium sua unicuique jura conservare illibata naturaliter interest discretioni, ad omnes generaliter et precipue spectat sancte ecclesie principes religiosorum loca et ecclesiasticas personas in suo jure regere, protegere et promovere, unde Ego Henricus dux Lotharingie notum facio tam presentibus quam futuris, quod villicationem *Litte minoris*, que est villa sancti Remigii Remis, quam eidem sancto pro remedio et salute anime sue venerabilis *Gerberga* Francorum Regina contulit, quam ministeriales mei in usus meos usurpaverant, libere restitui: ita ut procurator jam

Digitized by Google

dicte ecclesie, villicum, scabinos, decanum, qui jure suo fideliter presint pro libitu suo ponat et deponat, salvo in omnibus jure advocatie mee: decimas vero tam pascuorum quam aliarum terrarum, que in presenti coluntur vel in posterum colentur, ita de illis que in usus meos arantur ut de aliis recognovi et reddi sine aliqua altercatione volui, et uthoc ratum et inconvulsum in sequentia tempora ab omnibus perseveret, presenti pagina sigillo meo impressa subnotatis testibus confirmavi. Testes Henricus *de Cuich*, Comes *de Megene*, Wilhelmus, Arnoldus *de Wesmale*, Alardus *Rapa*, Wilhelmus *Ulpis*, Walterus *Bac*. Ex parte Ecclesie *Richardus* prepositus de *Meersen: Renerus* Monachus, Wilhelmus *Chirchere*, *Lambertus* clericus canonicus sancte Marie in *Trajecto*. Data per manus capellanorum *Franconis* et *Reyneri*, acta sunt hec anno dominice incarnationis millesimo ducentesimo.

Staatsarchief te Brussel.

N° 8. — 1222. — Petrus abt van St. Remigius te Reims, verkoopt aan de religieusen van de Munsterabdij te Roermond, de hoeve van Herten.

Petrus miseratione divina Sancti Remigii Remensis abbas totusque ejusdem loci conventus omnibus ad quos littere iste pervenerint, salutem in domino. Noverit universitas vestra quod nos de communi consensu curtem nostram de *Hertene*, sitam juxta *Ruremunde* cum omnibus appendiciis suis quam tunc temporis ibidem possidebamus venerabili domine Richarde abbatisse sancte Marie in *Ruremunda* ejusdem loci conventui pro centum et quinquaginta marcis, ad marcam de Colonia, in perpetuum vendidimus, hoc etiam apposito quod si aliqua dicte curti violenter vel injuriose per manus militum vel aliorum hominum ablata sint, cuncta que de his prefata abbatissa et moniales requirere quocumque modo vel recuperare potuerint, cum predictis pacifice possedebunt, nec nos aliquid de omnibus pretactis de cetero poterimus reclamare. Omnibus autem notum esse volumus hanc venditionem factam esse salvo jure advocati prefate curtis, cui sepedicte moniales in omnibus in quibus nos eidem ratione ejusdem curtis tenebamur, de cetero tenebuntur. Ut autem hec presens pagina perpetuam obtineat firmitatem eam sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari. Actum anno dominice incarnationis MCCXXIJ mense martio.

N° 9. — XIII^de^ eeuw. — Bijvank der voogdij van de Curtis of hoeve van Herten.

Innotescat presentibus et futuris quod fines sive terminum advocatie

Digitized by Google

curtis de Hertene hii sunt qui in sequenti enumerentur. Incipiunt enim in loco quodam qui vulgo nuncupatur *Temteberge* iuxta tiliam et iste terminus sese extendit ad locum qui dicitur *Beulo*, et iste alius locus transit per vicum iuxta aream que sita est iuxta rubum et iste rubus extenditur ad locum qui dicitur *Aventbruch*. Ab *Aventbruch* usque *Dumerich*. A *Dumerich* usque *Grundelose Merhe*. Ab hinc usque ad locum qui dicitur *Hake* usque *Horne*, ad aquam que dicitur *Beke*. A *Beoke* usque *Blickeworpe*. Ab hinc usque ad molendinum voleris et ad locum qui dicitur *Brumberg*. A *Brumberg* ad locum predictum de *Tenteberg*, in quo loco iudex curie de *Herten* iudicio presidere tenetur. Preterea si aliquis in bono excessit vel deseliquit emenda, huiusmodi excessus iudici de *Hertene* presentabuntur et ipse ulterius distribuit quibus fuerant distribuenda, et hec omnia prestat dominus de *Walkenburg*, per suas litteras et instrumenta super hoc confecta, que contulit conventui de Ruremunde; et amplius deponit per sua instrumenta, quod si aliqua iudicia emerserint infra terminos prenotatos, sive super capituli servicia vel alia qualicumque causa, judex de Herten super hys cognoscere et diffinire et sententiare de jure tenetur.

Privilegieboek der Munsterabdij
te Roermond.

N° 10. — 1244 in Mei. — Nadere regeling der Kyrkeria te Meerssen door den bisschop van Luik.

Robertus Dei gratia Leodiensis episcopus universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Noveritis quod nos pensata utilitate et augmentatione divini servitii in prioratu de *Meerssen*, Leodiensis diocesis, de consensu dilecti filii ac fidelis nostri domini Jacobi de *Trecis* ejusdem loci archidiaconi, viro venerabili et religioso abbati Sti Remigii Remensis et ejus successoribus abbatibus ejusdem loci duximus indulgendum, quod abbas predictus et sui successores, cedente vel decedente investito loci ad *Kerkeriam* de *Meerssen* presentent investitum, ubi de jure ac consuetudine fuerit presentandus, cui quidem investito de bonis ipsius *Kyrkerie* ad valorem viginti marcharum Leodiensium dicti abbas et conventus ad arbitrium boni viri assignabunt: hoc adjecto quod si quid eidem investito in testamentis legatum fuerit, aut oblatum a confitentibus illud cum predictis viginti marchis poterit retinere; residuum autem in usus monachorum ibidem Deo famulantium convertetur, et ibi residebunt quatuor monachi cum Priore. Nos vero inter predictos abbatem et conventum et investitum, sicut tenemur, omnem materiam litigii seu

Digitized by Google

questionis amputare volentes, et ut bona ipsorum sint discreta et in certis locis, quibus sint contenti, finaliter sint collocata et distincta, diligenti inquisitione per viros fide dignos et honestos facta, ad petitionem dictorum abbatis et conventus, dictas viginti marcas memorato investito et ejus successoribus fecimus assignari percipiendas in grossa decima ville que vocatur *Houtheym*, et in minuta decima, necnon in oblationibus altaris dicte ville, que omnia totaliter percipient libere et pacifice sepedictus investitus et ipsius successores, et preterea in oblationibus altaris de *Meerssen* recipient singulis annis triginta solidos Leodienses et in censu minuto ejusdem ville decem solidos Leodienses: Et hec omnia ita eis sufficient, quod nihil in aliis bonis dicte *Kyrkerie* de cetero poterunt reclamare: ad cautelam etiam nobis retenuimus potestatem, ut si forte idem assignamentum ad dictarum viginti marcharum estimationem ad plenum non sufficeret, nos defectum ejus juxta boni viri arbitrium supplere possemus: In cujus rei testimonium presentes litteras sigilli nostri munimine cum sigillo prefati archidiaconi fecimus roborari. Datum anno Domini 1244 mense mayo.

Staatsarchief te Brussel.

N° 11. — 1245 in Maart. — Goswinus Duker, ridder te Bergh, bij Valkenburg, verklaart schuldig te zijn aan den proost van Meerssen eene novaaltiende van zijne goederen, gelegen bij Bergh.

Universis præsentem paginam inspecturis Goossuinus dictus *Duker*, miles, salutem in Domino: Noverint Universi, quod ego decimam novalium de terris allodii Beati Remigii, quas juxta *Berghe* infra terminos de *Meerssen* possedeo, Præposito Ecclesiæ *Merssensi* solvere teneor. Et hoc tenore præsentium cum sigilli mei appensione profiteor. Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense Martio.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht. Op het einde staat: excerptum ex libro diplomatum Præposituræ Meerssensis folio 21.

N° 12. — 1262 in September. — Dirk heer van Valkenburg, eigenaar zijnde geworden van den Nedersten Molen bij Valkenburg, zet een half malder rog, dat tot diens last stond, nu ten laste van zijnen molen te Meerssen.

Theodoricus vir nobilis, Dominus de *Falkenbourcq*, omnibus præsens scriptum inspecturis cognoscere veritatem. Noverint universi quod cum

Digitized by Google

molendinum Gerardi militis de *Veteri Falkenbourcq*, quod dicebatur molendinum inferius situm juxta *Falkenbourcq* in allodio Beati Remigii ad nos iure emptionis devenisset et placuisset nobis ipsum molendinum de loco suo ex toto deposuisse et idem molendinum tenetur curiæ de Meerssen, annuatim in perpetuum in dimidio modio molturae habito propter depositionem dicti molendini, bonorum virorum consilio, statuimus de consilio fratris The: Præpositi de Meerssen et monachorum ibidem commorantium obligando nos et successores nostros ut nostrum molendinum quod habemus in villa de *Meerssen* teneatur, curiæ de *Meerssen* sub eodem jure quod dictum molendinum depositum tenebatur, videlicet quod dicta curia amodo in antea percipiet annuatim in perpetuum in nostro molendino præfato dimidium modium molturæ ad mensuram Trajectensem absolute infra festum Beati Martini hiemalis persolvendum. Si autem præfatum molendinum nostrum deponeretur, vel ad tale infortunium deveniret, quod præfatam annuam dictæ curiæ persolvere non posset, Nos tenemur dictam curiam conservare indemnem. In cuius rei testimonium fratri Th. Præposito de *Meerssen* et eius successoribus præsens scriptum contulimus sigilli nostri munimine roboratum. Actum anno Domini 1262 mense Septembri.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht. Aan het eind staat: Decerptum ex libro diplomatico Præposituræ Meerssensis folio 10.

N° 13. — 1281 den 5 December. — De kapel van Valkenburg wordt van de parochie Schin-op-de-Geul gescheiden en tot onafhankelijke parochiekerk verheven. Latere regeling uit 1319.

In nomine domini amen. Universis presentes litteras inspecturis Jacobus dominus de *Moylant*, dei gratia archidiaconus, commissarius ad infrascripta specialiter deputatus a reverendo in Christo patre ac domino, domino Adolpho, eâdem gratiâ Leodiensi episcopo, salutem in domino sempiternam.

Noverit universitas vestra, quod exposito dudum bonae memoriae domino Ottoni de *Juliaco* loci subscripti archidiacono, pro ecclesia seu capella de *Valkenborg*, filia matricis de *Schinne* ab ipsa matrice ecclesia multum distabat, et quia via per quam ibatur et itur de una ad aliam montosa esset et gravis, hyemali tempore lubrica et lutosa, ita quod *plebanus* ipsius ecclesiae de *Schinne*, qui utique tunc in dictam ecclesiam et capellam officiare consueverat propter locorum distantiam saepe

Digitized by Google

promptus haberi non poterat ad utrasque (sicut expediebat) officiandum; et quia ex hoc frequenter defectus plures, in divinis et ecclesiasticis sacramentis, parochianis dicti loci de *Valkenborg* provenerant et etiam pericula, quod est gravius, aninarum, eorumque proventus et reditus utrique ecclesiarum deputati sufficiebant, ad habendum in utraque ipsorum sacerdotem; praefatus Archidiaconus ex officii sui debito exquisito diligenter de praemissis ad preces et instantiam domini de *Valkenborg*, qui tunc erat tempore, accedente ad id consensu domini de *Meersen*, patroni ut dicebatur, dictarum ecclesiarum ac investiti earumdem, statuit et ordonnavit de ecclesiae et capellae separatione in hunc modum et sub infra scripta verborum forma.

Universis praesentes has inspecturis Otto de *Juliaco*, dei gracia Leodiensis archidiaconus salutem in Domino sempiternam. Universitati vestrae tenore praesentium innotescat, quod, cum ecclesia seu capella de *Valkenborg*, filia matricis de *Schinne*, ab ipsa matrice multum distet, viaque per quam itur de una ecclesia ad aliam, sit montosa, gravis, lutosaque et lubrica tempore hyemali, ita quod *plebanus* ipsius ecclesiae de *Schinne*, qui hactenus dictam ecclesiam officiare consuevit, propter locorum distantiam saepe promptus (ut expedit) haberi non possit, utrasque (sicut necesse esset) ad officiandum, ex quibus frequenter defectus plures in divinis officiis et ecclesiasticis sacramentes parochianis dicti loci de *Valkenborg* juxta quod convenit impendendis proveniunt, et etiam multa pericula, quod est gravius, aninarum, proventusque ac reditus utrique ecclesiarum deputati congrue sufficiant, ad habendum in utraque dictarum ecclesiae et capellae per se proprium sacerdotem, prout a nobili viro et domino W. de *Valkenborg* et etiam aliis fide dignis, saepius extitit intimatum supplicantibus et super his apponere dignaremur consilium opportunum. — Nos ex officio nostro, veritate prius super praemissis inquisita, statum dictarum ecclesiarum nostri archidiaconatus intendentes in melius (prout ad nos pertinet) reformare et praedicto periculo obviare ad preces dicti domini W. de *Valkenborg*, et tam de consensu Abrahae, praepositi de *Meersen*, patroni (ut dicitur) dictarum ecclesiarum, quam *Gerardi* investiti earumdem, bonorum et peritorum usi consilio, quantum in nobis est, ordinavimus et ordinandi permittimus, quod dicta ecclesia seu capella de *Valckenborg*, in perpetuum baptisterium, sepulturam, chrisma, oleum sacrum, oleum infirmorum et etiam suum proprium habeat sacerdotem, qui ibidem residentiam faciat personalem, et divina celebret in eadem, et populo *oppidi de Valkenborg* omnia ecclesiastica exhibeat sacramenta; qui ibit ad capitula et concilia et omnia alia faciat quae sollicitudo ipsius ec-

Digitized by Google

clesiae de *Valkenborg* (quam pro parochiali habenda caetero per presentes decrevimus) exigit et requirit, salvo jure matricularíae et luminaris ipsius matricis ecclesiae de *Schinne* antedictae, qui sacerdos dictae capellae seu ecclesiae de *Valkenborg* per nos admissus ad eamdem, in bonis redditibus a domino W. de *Valkenborg*, atque antecessoribus ejusdem collatis dictae ecclesiae de *Valkenborg*, annuatim septem marchas leodienses tantum et quartam partem oblationum et legatorum piorum ecclesiae seu capellae praedictae et etiam quatuor partes oblationum, omnium legatorum *Hospitalis* dicti loci percipiat et habebit, quibus demptis, volumus eumdem sacerdotem esse contentum. Legata autem dicti *Hospitalis* ipsi hospitali totaliter cedent, et in usus piorum de bonorum consilio convertentur. Aliae vero tres partes oblationum et legatorum dictae ecclesiae seu capellae de *Valkenborg*, una cum tribus partibus oblationum et non legatorum hospitalis de *Valkenborg* ante dicti, cedent in usus et commoditates *trium capellanorum*, quorum unus omni die missam in *castro* celebrabit; alius in dicto *hospitali* et tertius ad altare Sti *Georgii*, situm in dicta ecclesia seu capella de *Valkenborg*. Hoc adjecto quod ipsi tres capellani interesse debebunt et tenebuntur in dicta ecclesia seu capella de *Valkenborg* singulis diebus, cum sacerdote ibidem celebrante in missa majori et horis canonicis, et eidem sacerdoti subvenient, circa necessaria dictae ecclesiae seu capellae, cum fuerit opportunum. Nec volumus quod praedictus sacerdos ecclesiae praedictae seu capellae de *Valkenborg*, seu capellani praedicti supramemoratis altaribus deservientes super majoratione sive augmentatione beneficiorum suorum *patronum* suum impetrant seu molestent, aut parochiani dicti oppidi de *Valkenborg* ferturam ecclesiae suae seu capellae, librum missalem, majorem campanam vel aliquod aliud jus ab eodem exigant aut requirant, quae ratione juris patronatus et majoris decimae debentur matricibus ecclesiis, non capellis. — Item ordonamus quod investitus dictae ecclesiae de *Schinne*, *sacerdotem perpetuum* ad dictam ecclesiam seu capellam de *Valkenborg*, quandocumque vacaverit seu carebit sacerdote, nobis praesentabit instituendum in eodem. Dictus dominus W. de *Valkenborg* reliquos tres capellanos modo praedicto in dictis locis divina celebrantes, nobis etiam constituendos praesentabit. In quorum testimonium et perpetuam firmitatem ad preces, mandatum et consensum dictorum domini W. de *Valkenborg*, *Abrahae* praepositi de *Meersen*, *Gerardi* investiti de *Schinne* praesentem ordinationem sigilli nostri ad causas munimine fecimus roborari; et nos praedicti W. Dominus de *Valkenborg*, *Abraham* praepositus de *Meersen*, *Gerardus* investitus ecclesiae de *Schinne* in signum et testimonium, consensum praedictum adhi-

Digitized by Google

bentes sigilla nostra praesentibus duximus apponenda. Datum anno domini millesimo ducentesimo octuagesimo primo, in vigilia B. Nicolai.

Cumque postmodum praefatus dominus Episcopus ex parte Reynoldi domini de *Monyouwe* et de *Valkenborg* requisitus extitisset, quatenus cum ordinatio praedicti archidiaconi in omnibus secundum sui formam et tenorem fuisset a longis retro temporibus observata, eo excepto, quod ecclesia seu capella de *Valkenborg*, sacrum baptismatis fontem non habuerat nec habebat, sed ab ipsius ordinationis tempore citra, parvuli deferri consueverunt ad dictam matricem ecclesiam baptizandi sicut prius, ipsa conditione non obstante, ex quo pluries accidit, quod hujusmodi parvuli propter loci distanciam et viae discrimen decesserunt, minime baptizati concedere et permittere ac etiam ordinare dignaretur, quod in ipsa ecclesia de *Valkenborg* ad evitanda hujusmodi pericula fontes construerentur baptismales, in quibus parvuli dicti loci baptizarentur. — Praefatus dominus episcopus, aliis suis et ecclesiae Leodiensis arduis negotiis occupatus nobis in praemissis et ea fungentibus vices suas commissit in haec verba:

Adolphus dei gratia Leodiensis Episcopus venerabili viro nobis in Christo dilecto domino Jacobo de *Moylant*, eadem gratia Leodiensi archidiacono, sinceram in domino salutem. — Ex parte nobilis viri Reynoldi domini de *Monyouwe* et de *Valkenborg*, nostri fidelis et dilecti consanguinei, nuper extitit nobis intimatum, quod ecclesia parochialis de *Schinne* nostrae diocesis, quae est mater aut matrix ecclesiae vel capellae B. *Nicolai* sitae in villa de *Valkenborg*, tanta distantia remota est ab ejus appenditio, seu filia, videlicet capella praedicta, ubi tam ipse dominus *Reynoldus*, quam suorum copiosa multitudo subditorum commorantes, et ibidem sacrum fontem non habentes, propter viarum discrimina et gordorum quibus saepius involvuntur pericula, suos liberos ad recipiendum sacrum baptisma ad ecclesiam de *Schinne*, matrem dictae capellae et villae de *Valkenborg* secure deferre, seu deferri facere verentur, et nequeunt ut deceret, ita quod ob hujusmodi defectum, utriusque sexus pueri seu infantes, interdum morte praeventi, aut oblivione traditi parentum negligentia, aut remissione, vel alias diversimodo minime baptizantur, quod est in detrimentum animarum ipsarum et christianae religionis dispendium et gravamen. — Quapropter idem Dominus *Reynoldus* nobis pro se et suis subditis, praesentibus et futuris humiliter supplicavit, quatenus sibi de congruo circa praemissa remedio, prout ad nostrum spectat officium, subvenire dignaremur. Nos igitur, tanquam juri consonae supplicationi ejus, quam in visceribus gerimus charitatis, favorabiliter inclinati, praemissis periculis obviare

Digitized by Google

cupientes, de vestra discretione plene confisi, cum circa hoc personaliter intendere nequeamus, attendentes supplicationem fore justam, gratam ob augmentum catholicae fidei, vobis auctoritate ordinaria, tenore praesentium committimus et mandamus quatenus vocatis evacandis habito consilio et consensu investiti ecclesiae de *Schinne* pro se et suis successoribus investitis inibi, in futurum decernatis et faciatis et statuatis, quod ad laudem divini honoris et nominis salutem animarum supplicantium et suorum subditorum videritis expedire, committimus vobis in his et ea tangentibus vices nostras, contradictores et rebelles, si qui fuerint eadem auctoritate per censuras ecclesiasticas compellendo. Datum sub sigillo nostro ad causas in testimonium veritatis, anno domini millesimo trecentesimo decimo nono, feria secunda post festum S. Sacramenti.

Comparentibus in nostra [virtute et ratione praedictae commissionis] praesentia religioso vero fratre *Hugone*, praeposito de *Meersen*, dictae diocesis, ordinis Sti Benedicti, patrono dictae ecclesiae de *Schinne* et *Nicolao* ejusdem ecclesiae de *Schinne* investito ex una parte; et *Wilhelmo* plebano seu rectore dictae ecclesiae seu capellae de *Valckenborg* praedictae ex altera; praefatus *Wilhelmus* nomine suo, capellae praedictae et parochianorum ipsius nobis igitur humiliter supplicavit, quatenus jure matricis ecclesiae, salva auctoritate praedicti domini episcopi, nobis in hâc parte commissa, statueremus et ordinaremus praedictos fontes baptismales in ecclesia praedicta seu capella de *Valckenborg*, ut praedictum est, construi posse et debere. Nos vero citatis publice in ecclesiis praedictis de *Schinne* et de *Valkenkorg* omnibus illis, qui super praemissis dicerent aut crederent interesse, ut ad certam horam et diem compareant coram nobis *Leodii* daturi de jure suo, si quid haberent in praemissis et appositurì se si sua interesset, nemineque ex ipsis sic citatis comparante, qui se praemissis vellet opponere, de venerabilis et discreti viri *Perchevalli*, eadem gratia archidiaconi dicti loci et praepositi, investiti et plebani praedictorum voluntate et consensu, auctoritate ante dicti domini episcopi statuimus et ordinamus, quod praedicta memorati quondam domini *Ottonis*, archidiaconi praedicessoris ejus domini *Perchevalli* ordinatio, quam laudamus, ratificamus et approbamus secundum sui formam et tenorem quoad fontes baptismales et quoad alia omnia et singula contenta in eodem, ex nunc perpetuis temporibus firmiter et inviolabiliter observetur: Hoc salvo et eidem ordinatione adjecto quod dictus plebanus seu rector ecclesiae de *Valckenborg* in perpetuum investito ecclesiae de *Schinne* qui est et erit pro tempore sex solidos monetae leodiensis cum V et dim. grosso Turonensi Regis fran-

Digitized by Google

ciae bono et legali pro octo denariis computato de bonis ecclesiae praedictae de *Valckenborg* in signum subjectionis et honoris et recompensationis juris ipsius pro media parte in festo nativitatis B. Joannis baptistae et pro alia media parte in festo nativitatis domini, singulis annis exsolvet. Item solvet idem plebanus de *Valckenborg* de bonis ecclesiae ejusdem mediam partem *calhedratici* et *obsonii*, debitorum ab ipsa ecclesia matrice praedicta ipsumque investitum matricis ecclesiae super ipsa media parte dicti *obsonii* et *cathedratici*, quoties fuerit exsolvendum, servabit indemnem. Item solvet idem plebanus praedicto investito dictae ecclesiae matricis mediam partem *ratae*, seu partis dictum investitum contingentis, quarumcumque subventionum dominis Episcopo Leodiensi, vel loci archidiacono faciendarum imposterum sive concendarum per fratres consilii in quo praedicta ecclesia consistit. — In quorum testimonium sigillum nostrum proprium, una cum sigillis domini *Perchevalli* archidiaconi, *Reynoldi* domini de *Valckenborg*, *Hugonis* praepositi de *Meersen*, *Nicolai* investiti de *Schinne* praedictorum praesentibus litteris est appensum. Et nos *Perchevallus* dei gratia, dicti loci archidiaconus, *Reynoldus* dominus de *Monyouwe* et de *Valckenborg*, *Hugo* praepositus de *Meersen* et *Nicolaus* investitus de *Schinne* supra dictis recognoscentes, praemissa omnia et singula prout superius sunt expressa, vera esse et de nostris voluntate et consensu expressis esse facta sigilla nostra una cum sigillo dicti domini *Jacobi* praesentibus litteris ex certa scientia jussimus appendi in testimoniun veritatis. Datum anno domini millesimo trecentesimo decimo nono proxima feria tertia ante festum nativitatis Joannis baptistae.

Sic subscriptum : Dobbelsteyn, D. Mathias de Strucht.

Naar eene oude copie berustende in het kerkarchief der parochie Schin-op-Geul.

N° 14. — 1331 den 12 Mei. — Jan III, Hertog van Brabant, bekrachtigt de vrijheden der monniken van Meerssen en neemt hunne goederen in zijne bescherming.

Johannes Dei Gratia Lotharingiae, Brabantiae ac Limburgiae Dux : Notum facimus universis, quod nobis placet et ad hoc nostrum adhibemus consensum et volumus, quod praepositi in *Mersen* nunc et in futurum cum scabinis suis infra curiam eorum apud *Mersen* perpetuis temporibus placetare possint et debeant quandocumque eis placuerit et visum fuerit expedire de eorum censibus, reddetibus et curmedis sine

Digitized by Google

alia licentia a nobis vel a nostris successoribus vel aliis quibuscumque in posterum super eo requirenda vel habenda. Et quod ipsi praepositi cum hominibus suis placitare possint pro jure suo obtinendo et prosequendo infra curiam supradictam quotiescunque eis placuerit et sibi visum fuerit expedire. Item quod praedicti praepositi ibidem suos scabinos et precones ponant et ponere valeant pacifice et libere de caetero ad eorum voluntatem, cum haec sint ibidem hactenus fieri consueta. Insuper recipimus praepositum et suos successores praepositos de *Mersen* eorumque homines atque bona sua universa et singula sub potestate et dominiis nostris temporalibus ubicumque locorum existentia in nostram protectionem et defensionem, promittentes ab injuriis, oppressionibus atque violentiis eosdem fideliter defendere et tueri adversus quoscunque nec non contra universos, et quod nos ipsos defendemus ab omnibus expensis et exactionibus quomodolibet faciendis vel petendis ab eisdem, hospitalitate de jure debita dumtaxat excepta, quam si nos vel officiarii nostri de hospitio nostro recipere debeamus rationabiliter recipi volumus et moderate recipiemus, ita quod iidem praepositi nullam exinde habeant vel habere debeant materiam conquerendi. Insuper tenore praesentium mandamus et praecipimus universis et singulis justiciariis nostris atque subditis terrae nostrae de *Valkenborgh* et aliis quibuscumque praesentibus et futuris, quatenus ipsos praepositos in bonis et juribus suis et justis possessionibus suis pacifice teneant et defendant contra quoscunque, quotiescumque necesse fuerit. Et ne contra praemissa seu eorum aliqua permittant quomodolibet attemptari vel fieri, praemissaque omnia et singula ipsis praepositis in perpetuum pro nobis et nostris successoribus promittimus firmiter atque inviolabiliter conservare et adimplere bona fide, harum testimonio litterarum nostro sigillo sigillatarum. Datum et actum Bruxellae die Dominica post ascensionem Domini, anno eiusdem millesimo C.C.C. tricesimo primo.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht; op het eind staat: Decerptum ex litteris originalibus.

N° 15. — 1335. — Jan III, Hertog van Brabant, belooft nogmaals de leden der proostdij van Meerssen te beschermen en bij te staan.

Johannes Dei gratia Lotharingiae, Brabantiae et Limburgiae Dux. Notum facimus universis, quod nobis placet et ad hoc nostrum adhibemus consensum et volumus, quod praepositi in *Meerssen* nunc et in

Digitized by Google

futurum cum scabinis suis et aliis personis per eos evocandis prout alibi in suis litteris et privilegiis continetur, infra curiam eorum apud *Meerssen*, et alibi perpetuis temporibus placitare possint et debeant, quandocumque eis placuerit et visum fuerit expedire de eorum censibus, redditibus et curmedis sine alia licentia a nobis vel a nostris successoribus vel aliis quibuscumque imposterum super ea requirenda vel habenda. Et quod ipsi praepositi cum hominibus suis placitare possint pro jure suo obtinendo et persequendo infra curiam supradictam quotiescunque eis placuerit et sibi visum fuerit expedire. Item quod predicti praepositi ibidem suos ministeriales, villicos, scabinos, decanos, comitem, forestarios et praecones ponant et ponere valeant pacifice et libere de caetero ad eorum voluntatem, secundum quod in suis litteris, privilegiis et chartis continetur. Insuper recepimus et recipimus praepositum et suos successores praepositos de *Meerssen*, eorumque homines atque bona sua universa et singula, quaecunque, ubicumque locorum existentia in nostram protectionem, advocationem, et defensionem specialem, promittentes ab iniuriis, oppressionibus atque violentiis eosdem fideliter defendere et tueri adversus quoscunque, nec non contra universos, et quod per nos vel gentes nostras seu officiatos nostros eis aliquas exactiones vel oppressiones fieri non permittemus nec inferri, et quod nos ipsos defendemus ab omnibus expensis et exactionibus quomodolibet faciendis vel petendis ab eisdem vel a quibuscunque. Et quod, si contingat, quod absit, ob defectum nostrum vel gentium nostrarum dictam Domum dampna aliqua vel expensas incurrere, sustinere vel jacturam, nos eam servabimus et reddemus indempnem; promittentes etiam dicto praeposito pro nobis et successoribus nostris, quos ad hoc specialiter volumus obligari, omnia privilegia Ecclesiae Beati Remigii ac Dominii de *Meerssen*, ac litteras, chartas et instrumenta eisdem concessa, secundum tenores, conditiones et alia in eisdem concessa, secundum tenores, conditiones et alia in eisdem contenta tenere firmiter et inviolabiliter observare. Insuper tenore praesentium mandamus et praecipimus universis et singulis justiciariis nostris atque subditis terrae et aliis quibuscumque praesentibus et futuris, quatenus ipsos praepositos in bonis et juribus suis et justis possessionibus pacifice teneant et defendant contra quoscunque, quibuscunque et ubicunque necesse fuerit. Et ne contra premissa seu eorum aliqua permittant quomodolibet attemptari vel fieri, premissaque omnia et singula ipsis praepositis in perpetuum pro nobis et nostris successoribus promittimus

Digitized by Google

firmiter atque inviolabiliter observare, tenere ac adimplere bona fide; harum testimonio litterarum nostro sigillo sigillatarum et datarum anno a Nativitate Domini M° CCC° XXX^mo^ quinto.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht; op het einde staat: Decerptum ex litteris originalibus.

N° 16. — 1402 den 23 Augustus. — De proost en de mannen van het klooster van St. Gerlach te Houthem, bekennen eenige cijnsen schuldig te zijn aan de proostdij van Meerssen.

Universis et singulis praesentes litteras visuris et audituris nos Theodoricus dictus Ruckart praepositus, Dominae Mechtildis de Elen priorissa et Philippa de Heer subpriorissa totusque conventus sancti Gerlaci situs prope *Valkenborgh* ordinis praemonstratensis Leodiensis diocesis, notum facimus cum notitia veritatis, quod nos tenemur et obligati sumus venerabili et religioso viro Domino praeposito pro tempore existenti et curiae de *Meerssen* dictae diocesis Monacho Sti Remigii Remensis, ordinis Sti Benedicti, singulis annis perpetue et haereditarie de bonis nostris pertinentibus et spectantibus ad curias de *Meerssen* et *Clummen* duodecim florenos Renenses cum dimidio graviorum ponderum, tribus cum dimidio florenis semper solvendis et deliberandis quolibet anno in mense mayo, et aliis novem florenis solvendis et deliberandis in festo Beati Remigii ex tunc proxime instanti; pro quibus siquidem duodecim florenis Renensibus cum dimidio praefato Domino praeposito sive curiae de *Meerssen*, singulis annis perpetuo et hereditarie solvendis et deliberandis, nos praepositus, Domina, totusque conventus supradicti, constituemus et de jure constituere tenebimur quinque Domicellas mansionarias ex conventu nostro praedicto juxta consuetudinem, sententiam et iudicium scabinorum curiarum de *Meerssen* et *Clummen* praedictarum, talique in praemissis adjecta conditione, quod post obitum unius dictarum mansionariarum unam aliam Domicellam cum una cormeda loco illius defunctae coram officialibus praesscripti Domini praepositi de *Meerssen*, constituemus et de iure constituere tenebimur infra triginta dies semper subsequentes iuxta consuetudinem et iudicium scabinorum curiarum de *Meerssen* et *Clumen* contradictione cuiuscumque in praemissis nonobstante. Insuper recognoscimus nos teneri et obligatos esse praefato domino praeposito et curiae de *Meerssen* aut ipsius domini praepositi sculteto in octo vasis avenae et quattuor

Digitized by Google

caponibus, necnon decano in duodecim denarios bonae monetae, eis et eorum cuilibet singulis annis perpetue et hereditarie solvendis et deliberandis semper in festo nativitatis Christi: pro quibus siquidem omnibus et singulis superius descriptis et per nos ordinatis adimplendis et faciendis, Nos praepositus, domina priorissa et subpriorissa totusque conventus sancti Gerlaci supradicte obligamus et obligatas esse volumus curias nostras, nec non eorum pertinentia, videlicet, *Rodder*, *Heeke*, *Walheym*, *Raensdael*, *Cardenbecke:* Renunciamus insuper omnibus litteris per praesentes, quae dictas litteras et conventiones infringere possent vel gravare omni fraude et dolo et omnium jurium auxilio canonici et civilis, epistola divadiae novae constitutionis de dividenda actione quae nobis contra praemissa vel aliquid praemissorum quomodolibet possent suffragari exclusis penitus in praemissis et amotis. In cuius rei testimonium, fidem et firmitatem omnium praemissorum nos Theodoricus *Ruekart* praepositus, dominae Mechtildis de *Eelen* priorissa, Philippa de *Heer* subpriorissa, totusque conventus S^ti^ Gerlaci supradicti sigilla nostra propria praesentibus litteris duximus apponenda: et ad majorem securitatem omnium praemissonum supplicamus strenuis, providis et potentibus viris dominis Joanni de *Keveleen*, Joanni *Houijn* et Nicolas *Houijn* militibus, ac domicello Johanni Struver de *Hulsbergh* advocato territorii de *Falkenborgh*, nec non Domicello Gerardo de *Houthem* armigero et sculteto, ac Joanni dicto *Numegem*, Joanni de *Rodder*, Joanni *Cluppe*, Joanni de *Itter*, Wilhelmo dicto *Ieger*, Thilmanno de *Strobeke* et Arnoldo *Godden* scabinis praepositurae, sive curiae de Meerssen, quatenus praesentes litteras nobiscum sigillare vellent et dignarentur. Et nos Joannes, Joannes et Nicolaus milites, Joannes advocatus, Gerardus scultetus ac Joannes, Joannes, Joannes, Joannes, Wilhelmus, Thilmannus et Arnoldus scabini superius descripti, ob supplicationem, rogatum et requestam Domini Theodorici praepositi, Dominarum Mechtildis et Philippae totiusque conventus sancti Gerlaci supradicti sigilla nostra propria praesentibus litteris una cum sigillis eorundem duxumus apponenda in testimonium veritatis omnium et singulorum praemissorum, quia praescriptis conditionibus, promissionibus, ordinatis et factis per ipsas praesentes et personaliter interfuimus. Anno a Nativitate Domini Millesimo C.C.C.C secundo, mense Augusti die 23^a^.

Klein Cartularium van Meerssen in het
Rijksarchief te Maastricht.

Digitized by Google

N° 17. — 1412 den 6 April. — Antonius hertog van Braband bevestigt het privilegie van Keizer Frederik van 1152.

Antonius Dei Gratia Lotharingiae, Brabantiae et Limburgiae Dux, Sacrique Imperii marchio, notum facimus universis tam praesentibus quam futuris, nos vidisse ac per nonnullos Consiliarios nostros visitari fecisse quasdam literas patentes per Dominum Fredericum divae memoriae quondam Romanorum Regem, cuius anima cum fidelibus in pace requiescat, dudum Religiosis viris Abbati et fratribus Ecclesiae beati Remigii de Remis in Regno Franciae datas et concessas, quarum tenor sequitur in hunc modum: In Nomine sanctae et individuae Trinitatis, Fredericus divina favente clementia Romanorum Rex: si venerabilium et Religiosorum virorum justis petitionibus etc. (Zie dit charter bij Miræus Op. dipl. I, p. 116). Post quarum quidem litterarum praesentationem et visitationem pro parte dictorum Abbatis et Fratrum Ecclesiae Beati Remigii supradicti fuimus instanter requisiti, quatenus superscriptas litteras in Dominiis et terris nostris dignaremur facere inviolabiliter observari: Nos itaque attendentes huiusmodi petitionem fore justam et consonam rationi, seneschallis nostris Brabantiae et Limburgiae, nec non sculteto de *Buscoduci*, seneschallo et advocato nostris de *Falcomonte*, caeterisque omnibus et singulis justiciariis officiariis nostris ubilibet constitutis praesentibus et futuris districte praecipiendo mandamus, quatenus praefatos Abbatem et fratres, et praecipue Praepositum Ecclesiae denominatae de Meerssen, unde in saepedictis agitur litteris, omnibus et singulis gratiis, privilegiis, libertatibus et francisiis in dictis litteris contentis et declaratis uti et gaudere secundum formam et tenorem ipsarum litterarum perpetuis temporibus pacifice et quiete faciant et permittant absque impedimento seu perturbatione qualicumque: in cuius rei testimonium praesentibus litteris nostrum fecimus apponi sigillum, salvo in aliis jure nostro et in omnibus quolibet alieno. Datum apud Luxemburgum die sexta mensis aprilis post Pascha: Anno Domini: 1412.

Klein Cartularium van Meerssen in het Rijksarchief te Maastricht. Op het einde staat: Decerptum ex copia authentica.

N° 18. — 1412 den 6 April. — Antonius, Hertog van Braband, bevestigt het privilegie in 1335 door Hertog Jan van Braband aan den proost van Meerssen geschonken.

Antonius Dei Gratia Lotharingiae, Brabantiae ac Limburgiae Dux, sacrique imperii Marchio, universis praesentes litteras inspecturis vi-

Digitized by Google

suris seu audituris salutem et omne bonum. Notum facimus nos vidisse et per nonnullos consiliarios nostros cum magna diligentia visitari fecisse quasdam litteras patentes sigillo illustris et magnifici principis Domini Joannis quondam Lotharingiae, Brabantiae et Limburgiae Ducis predecessoris nostri, cuius anima cum fidelibus aeterne requiescat, sigillatas, quarum tenor siquitur et est talis. Joannes Dei gratia Lotharingiae, Brabantiae et Limburgiae Dux, etc. (Zie hierboven Bijlage N° 15). Quas quidem litteras ac omnia et singula in eisdem contenta, declarata, nos ad humilem supplicationem dilecti nostri praepositi ecclesiae nostrae de Meerssen et ob singularem affectionem, quam ad ipsam ecclesiam de Meerssen gerimus laudamus, approbamus, ratificamus et tenore praesentium de gratia speciali et certa scientia confirmamus; quapropter seneschallo et advocato nostro de *Falcomonte*, caeterisque aliis justitiariis et officiariis nostris dicti Ducatus nostri Limburgiae caeterarumque aliarum terrarum nostrarum inter Rhenum et Mosam existentium eorumque locum tenentibus et cuilibet ipsorum, prout ad eum pertinuerit, districte praecipientes mandamus et iniungimus quatenus dictum praepositum de Meerssen, suosque successores eiusdem praepositurae praepositos omnibus et singulis gratiis privilegiis, libertatibus et francisiis sibi per dictum ducem Joannem praedecessorem nostrum datis et concessis de caetero perpetuis temporibus secundum formam et tenorem praedictarum litterarum uti et gaudere pacifice faciant et permittant absque impedimento, molestatione, contradictione aut perturbatione qualicumque. In cuius rei testimonium praesentibus litteris nostrum fecimus apponi sigillum, salvo in eis jure nostro et in omnibus quolibet alieno. Datum apud Luxemburgum mense Aprilis die sexta: anno Domini 1412. Marchant: praesentibus Guilielmo Blondel, Henrico d'Ymbermont et Henrico de Bettangen.

Klein Cartularium van Meerssen, in het
Rijksarchief te Maastricht.

N° 19. — 1414 den 13 Februari. — Antonius, Hertog van Braband, geeft aan de proostdij van Meerssen een anderen voogd.

Antoine, par la grâce de Dieu, Duc de Lothier, de Brabant, de Lemborgh, marquis du Saint Empire, à tous ceux qui ces présentes lettres verront, salut; savoir faisons nous avoir reçu l'humble supplication de nôtre bien aymé Damp. Nicole de Warc, prevost de l'église de Meerssen, assise en notre terre et seigneurie de Faulquemont, contenante, que sa soit, ce que nous qui a cause de nôtre ditte seigneurie sommes

Digitized by Google

gardien, protecteur et defenseur du dit prevost, de sa ditte prevoste et de tous les biens, rentes et revenues, qui y appartiennent, avons pour celle cause plusieurs fois tant en nôtre personne, comme par nos lettres closes et patentes commandé et enioint expressement à Guilliaume de *Merode*, a present chastellain de nôtre chastel et a Gossuin de *Courtembergh*, advoué de nôtre ditte terre de Faulquemont et a chacun d'eux, que le dit suppliant maintenassent et gardassent de par nous en ses justes possessions et saisines et le deffendissent de toutes force et violence, afin que luij et ses religieux puissent seurement demourer en la ditte prevosté, y celebrer le service divin et jouir paisiblement de rentes, revenues et biens de la ditte prevoste selon l'intention de fondeurs, comme raison est. Neantmoins ils n'en ont rien fait et que plus est, le dit Guilliaume de *Merode* en allant et faisant contre nôtre dit commandement, est de nouvel venu en la ditte prevosté et illecques en sa presence a par ses varles et serviteurs en faveur d'un cardinal soij disant avoir droit en la ditte prévosté ou autrement de sa volonté indeue fait rompre les huis d'ycelle prevosté, prendre et emporter de fait ou bon luij a semblé les blez dont le dit prevost et ses dits religieux devoient avoir leur vivre et sustentation, ou au moins fut present et non contredisant a le faire, laquelle chose est de tres mauvais exemple au tres grand preiudice et dommaige du dit prevost, qui par ce est en voie de delaisser sa ditte prevoste, si comme il dit, si pour nous ne luij est sur ce pourvue de remede convenable, du quel il nous a humblement supplie. Pour ce est il que nous qui plus ne le voulrions souffrir ne dissimuler confians a plein de sens, prudommie, loyaulte et bonne dilligence de notre amé et fial chevalier, conseillier et chastelain de nostre chastel de Daellem, Messire Renier de *Berges*, yceluy Messire Renier avons fait, commis et ordonne et par ces presentes faisons, commettons et ordonnons de par nous et en notre nom, tant qu'il nous plaira, gardien, protecteur et deffenseur dù dit prevost, de ses dits religieux de la dite prévosté et de toutes les rentes, revenues et autres biens, qui y appartiennent, quelque part qu'ils soyent situez ou assis dessous, en luy mandant, commandant et enioignant expressement, que le dit prevost, ses dits religieux, lesquels ensemble leurs familliers et serviteurs, la ditte église, les maisons et tous les biens d'ycelle, nous avons prins et mis, et par ces mesmes presentes derechef prenons et mettons en et soubs nôtre protection et sauvegarde especiale, a la conservation de leur bon droit, il garde et deffende de toutes iniures, violences, griefs, oppressions et molestations indeues, et en oultre les maintiengue en touttes les justes possessions et saismes

Digitized by Google

de la dite prévoste et de toutes les rentes, revenues, prouffits et emolumens, qui y appartiennent, faisant le dit prevost dorennavant paisiblement joir et user et sancun luy vouloir aucune chose demander, si le poursiene selon droit et en la maniere qu'il appartient de raison. Car ainsi pour les considerations des susdites nous plaist il, et le voulons estre fait; et a notre dit conseiller en avons donne et donnons pleins pouvoir, auctorite et mandement especial par ces meismes presentes non obstant, que la ditte prevoste, les rentes, revenues et biens, qui y appartiennent, soient assis en nostre ditte terre et seigneurie de *Faulquemont* et hors des mettes de son office: en temoing de ce nous avons fait mettre notre scel a ces lettres. Donné à Paris le XIIIe jour de fevrier l'an de grace mil.CCCC et quatorze.

Par Monseigneur le Duc, Guillaume de Zayne at Guillaume Blondel presens.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht.

N° 20. — 1415 den 8 September. — Hendrik Grynchart van Westerholt, deken van St. Andries en officiaal van Keulen, doet uitspraak in zake van beroep, tusschen Nicolaus de *Warco*, proost der proostdij van Meerssen ter eenre en Goswijn de *Castro* pastoor te Meerssen en Gerard *Quadeverwe*, Theodorick *Loef* en Hendrick *Pastoris* „vicarii perpetui" der voormelde kerk ter andere zijde. Het proces handelt over het bezit der offerande der altaren, over 't recht van zingen en lezen der mis op het Hoog Altaar aldaar, over het recht van het H. Sacrament en des H. Oliesels uit te deelen aan de parochianen, over 't recht van kelk, misboek en kleederen te mogen gebruiken en om over den koster te mogen beschikken. De officiaal van Keulen bevestigde het vonnis van dien van Luik, waarbij de pastoor en de „vicarii perpetui" als bezitters van bovengemeld recht werden erkend.

In nomine Domini amen. Henricus Grynchart de *Westerholt* utriusque juris doctor, decanus ecclesie sancti Andree Officialis Coloniensis judex cause appellationis et partium appellationis infrascriptorum auctoritate metropolitica constitutus. Universis et singulis ad quos presentes nostre littere pervenerint salutem in domino et rei geste cognoscere veritatem cum noticio subscriptorum; noveritis, quod cum alias Dominus Nicolaus de Warco prepositus prepositure de *Mersen* leodiensis diocesis appellans, Goeswinum de *Castro*, rectorem sive investitum,

Digitized by Google

Gerardum *Quadeverwe*, Theodoricum *Loijff* et Henricum *Pistoris* perpetuos vicarios parochialis ecclesie de *Mersen* presbytros appellatos autoritate metropolitica predicta per certas nostras litteras executorias coram nobis peremptorie, ad certum diem, horam et locum competentem citare fecit et procuravit ad procedendum et per nos procedi videndum et audiendum in causa appellationis pro parte dicti appellantis ab auditore venerabilis viri domini officialis leodiensis contra prefatos appellatos ad nos et sedem coloniensem metropoliticam interposita et interjecta, prout de jure foret procedendum. Vigore cuius citationis introducta coram nobis judicialiter huiusmodi appellationis causa per procuratores partium predictarum. Et fundata jurisdictione nostra per exhibitionem instrumenti appellationis et nostre citationis cum suis executionibus transfixis. Et assignato proinde partis appellate certo termino dicendi contra appellationem in quo termino procurator appellatoris viva voce generaliter excepit contra nostram iurisdictionem et appellationem predictas, prehabita tamen ante omnia certa prestatione de non consenciendo in nos tamquam in iudicem competentem neque in nostram iurisdictionem nisi in quantum de iure, postea exhibito per procuratorem appellantis certi tenoris appellatorio libello sub hac verborum forma. Coram vobis venerabili viro domino officiali civitatis Coloniensis judice appellationis cause seu causarum et partium infrascriptorum competente autoritate metropolitica constituto dicit et de iure proponit Roricus de *Lyns* procurator, et nomine procuratorio religiosi viri domini Nicolai de *Warco* prepositi prepositure de *Mersen* ordinis sancti Benedicti leodiensis diocesis appellantis, contra Goeswinum de *Castro* se pro rectore seu investito; Gerardum *Quadeverwe*, Theodericum *Loeff*, Henricum *Pistoris* se pro vicariis perpetuis ecclesie parochialis de *Mersen* gerentes tam coniunctim quam divisim appellatos et quamlibet aliam personam pro eis coniunctim aut divisim legitime intervenire volentes. Quod cum alias prefati appellati antescriptum appellantem coram venerabili viro domino officiali curie leodiensis in causam traxerint sibique libellum ediderint super possessione vel quasi iuretam percipiendi oblationes proventus tam ad maius altare quam alia quecumque altaria sita in parochiali ecclesia de *Mersen*. Necnon super facultate seu possessione iuris celebrandi missarum officia in altari maiori parochialis ecclesie supradicte singulis diebus dum eis placuerit, etiam cum cantu vel sine cantu faciendique omnia que cure parochiali ecclesie de *Mersen* incumbunt necnon ecclesiastica sacramenta tam intra quam extra dictam ecclesiam infra ipsius ecclesie parochiam ministrandi eukaristiam cum oleo sacro in choro eiusdem ecclesie apud maius altare conser-

Digitized by Google

vandi missali ad celebrandum aliis libris pro divinis officiis ibidem secundum observantiam secularium presbyterorum peragendi; nec non utendi in dictorum divinorum officiorum celebrando calice ornamentis ac luminaribus dicte ecclesie et ad hec habendi obsequium matricularii ecclesie prenominate. Prefatus dominus officialis leodiensis in prefata causa seu causis perperam procedens salva tamen sua reverentia pro eisdem appellatis et contra ipsum appellantem diffinitivam sententiam promulgavit, pronunciando nulliter et de facto aut saltem inique prefatum appellantem dictos appellatos possessione percipiendi pretactas oblationes iniuste et indebite spoliasse, ipsosque appellatos ad possessionem dicti juris percipiendi oblationes supratactas fore et esse restituendas et restituit, eundem appellantem etiam condempnando ad restituendum oblationes supratactas; et ad hoc quod de cetero ipsos appellatos in iure percipiendi dictarum oblationum non impediet ad suum decretum caveat. Eundem ipsis in expensis condempnando aliaque multa iuxta petitionem appellatorum et pro eis contra dictum appellantem pronuntiavit, fecit et decrevit que in ipsius domini officialis sententia si sic dici debeat — quam, quatenus pro justificatione presentis appellationis et impugnationis ipsius sententie et non alias facit, inserit, et haberi vult pro inserta — plenius continentur (1); et cum a praefata sententia, si sententia dici mereatur tamquam ab iniqua, nullitate eius salva, fuerit et sit pro parte dicti domini prepositi legitime provocatum et appellatum infra terminum iuris et alias rite, apostolicis etiam petitis licet refutatoriis obtentis, petit dictus procurator quo supra nomine: Per vos venerabilem dominum officialem Coloniensem, cum vobis constiterit de premissis, sententialiter declarari: pro parte prefati prepositi legitime fuisse provocatum et appellatum et per dominum officialem leodiensem male sententiatum et condempnatum et restitutum eandemque sententiam in omnibus suis capitulis retractandam fore et retractari ipsumque appellantem ab impetitione ipsorum appellatorum absolvendum fore et absolvi et ipsos appellatos eidem appellanti in expensis tam priorum quam huius secunde instantiarum condempnandos fore et condempnari condempnatosque ad earum solutionem compelli remediis iuris. Hec dicit et petit melioribus iure, modo et forma quibus potest et debet, salvo iure addendi, mutandi, corrigendi in optimum, vestrum officium implorando. — Huiusmodi vero libello exhibito et lite de et super eodem legitime contestata per procuratores partium predictarum iuratoque de calumpnia vitanda et veritate dicenda cum clausulis consuetis, positoque et articulato per procuratorem appellantis,

(1) In de acte staat: continetur.

Digitized by Google

ipsisque positionibus et articulis per procuratorem, appellatorum in scriptis responsis impugnatoque et iustificato per procuratores hincinde more consueto per exhibitionem priorum actorum et ad huiusmodi acta affirmative responso, exhibitisque per procuratorem appellantis quibusdam aliis articulis in actis insertis et eisdem per procuratorem partis adverse in scriptis responso et eisdem articulis ultimo datis, per nos ad probandum admissis et ad hoc statutis certis terminis in quibus productis per procuratorem appellantis, nonnullis privilegiis et litteris apostolicis ac per procuratorem appellatorum ad bullas et ad sigilla eorundem affirmative responso, servatisque merito in eadem causa servandis, per nos unacum procuratore appellatorum citra consensum procuratoris appellantis cum potestate eandem conclusionem revocandi. Postea comparentibus in figura iudicii coram nobis in aula Archiepiscopali Coloniensi in qua iura reddi solent mane hora causarum ad iura reddenda consueto more pro tribunali sedente Rorico de *Lijnss* procuratore appellantis parte ex una et Egidio de *Merwele*, procuratore appellatorum parte ex altera et eorum quolibet nomine procuratorio partis sue et pro eadem de quorum procuratorum mandatis nobis apud acta cause eiusdem sufficienter constabat, antefato procuratorio quo supra nomine nostram in huiusmodi causa sententiam diffinitivam per nos ferri et promulgari postulantibus. Unde Nos Henricus officialis Judex antedictus pro tribunali sedentes solum Deum prae oculis habentes, eius nomine invocato, secundum ea que ex premissis omnibus et singulis vidimus audivimus et cognovimus ac iure cognoscimus et videmus, iurisperitorum consilio desuper communicato, sententiam nostram diffinitivam in huiusmodi causa in scriptis ferendam duximus et promulgandam ferimusque et promulgamus in hunc modum. In causa appellationis leodiensis coram nobis pendente inter religiosum dominum Nicolaum de *Warco* prepositum de *Mersen* ordinis Sti Benedicti, leodiensis diocesis, appellantem, parte ex una et dominos Goeswinum de *Castro*, rectorem sive investitum, Gerardum *Quadeverwe*, Theodoricum *Loeff* et Henricum *Pistoris* perpetuos vicarios ecclesie parochialis de *Mersen* appellatos, parte ex altera, Christi nomine invocato pro tribunali sedentes solum Deum pre oculis habentes per hanc nostram diffinitivam sententiam quam ferimus in hys scriptis, pronuntiamus, decernimus et declaramus per venerabilem dominum officialem leodiensem in dicta causa et inter easdem partes bene fuisse et esse processum, sententiatum et diffinitum eiusque processum et sententiam confirmandam fore et confirmamus et ab eisdem pro parte dicti appellantis male fuisse et esse provocatum et appellatum. Prefatum appellantem dictis appellatis in

Digitized by Google

expensis litis condempnantes earum taxatione nobis imposterum reservata. In quorum testimonium sigillum officialitatis curie coloniensis maius presentibus est appensum. Lecta, lata et in scriptis pronunciata fuit per nos hec nostra sententia diffinitiva, sub anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, indictione octava, mensis septembris die sabbati septima, hora et loco quibus supra, apostolica sede pastore carente, presentibus ibidem venerabilibus et discretis viris magistris Johanne *Spull*, Henrico *Clant* de *Gronyngen* in decretis licentiatis advocatis, Johanne de *Urdinghen* et Petro de *Hattorp* testium auditoribus et quam pluribus procuratoribus et notariis causarum communibus curie Coloniensis predicte, iuratis diversisque aliis utriusque sexus hominibus in pressura circumstantibus testibus ad premissa.

Origineel in het Rijksarchief
in Limburg.

N° 21. — 1434 den 9 November. — De officiaal van Reims geeft een vidimus der brieven van accoord in 1276 met den Heer van Valkenburg aangegaan, betrekkelijk het bosch van Hartert.

Universis praesentes litteras inspecturis Officialis Remensis salutem in Domino. Noverint universi, quod nos die dato praesentium litterarum, vidimus, tenuimus, palpavimus et diligenter inspeximus quasdam litteras bonae memoriae Domini Bartholomaei abbatis et conventus sancti Remigii Remensis, suorum sigillis in cera viridi cum cordulis in serico rubro confectis impendentibus, sanas et integras, non vitiatas, non cancellatas aut aliqua sui parte suspectas, sed omni vitio carentes formulam, quae sequitur, continentes: Universis praesentes litteras visuris Bartholomeus divina permissione abbas sancti Remigii Remensis, totusque eiusdem loci conventus salutem in Domino. Noverit universitas vestra, quod cum antecessores nostri cum bonae memoriae viro nobili Theodorico de *Falkenborch* milite quasdam conventiones seu conditiones iniissent, quas vir nobilis Walramus Dominus de *Falkenborch* et de *Monjoye*, filius dicti Domini quondam Th. recognoscit initas esse et factas fuisse et eas approbat in haec verba: In nomine sanctae ac individuae Trinitatis. Amen. Universis praesentes litteras inspecturis Walramus Dominus de *Falkenborch* et de *Monjoye* salutem in Domino. Quemadmodum per successorum genera solent temporum praeterire curricula, provida hominum adinvenit industria celebre facta celebri scripto committere ut universae carnis viam ingredientibus actoribus praeterita tanquam praesentia vivis innotescant successoribus, posteritas siquidem humani generis ob primi parentis culpam transgressionis, sicut labilis

Digitized by Google

vitae, sic et mobilis memoriae jacturam incurrit; igitur ne post succedentia tempora a successorum privetur memoria ad communem omnium perveniat notitiam, quomodo bonae memoriae Theodoricus Pater noster quondam Dominus de Falkenborch cum viris Religiosis abbate et conventu monasterii Sti Remigii Remensis super silva de *Hartert* in allodio Beati Remigii praedicti existente conventiones inierit in hunc modum, scilicet quod ipse Dominus quondam Th: pater noster praedictus successoresque sui dictam silvam haberent in perpetuum et a dicta Ecclesia tenerent pro denario aureo praeposito de *Meerssen* singulis annis in festo Beati Remigii in capite Kal. Octobris a Domino de *Falkenborch* in signum dominii persolvendo: Praepositus vero de *Meerssen* nomine Ecclesiae praedictae sancti Remigii Remensis de dicta silva quatuor mansos mediante eo sibi retinere et ibidem ubicunque decimas cum integritate recipere deberet nec non dictus pater noster consensum omnium hominum habentium usum in dicta silva procurare deberet adhiberi, et per hoc homines ipsos utriusque sexus a talliis seu exactionibus, quas ab eis recipit et recipere consuevit, liberare in perpetuum promisit et quittare: quas conventiones superius expressas sic initas profitemur et recognoscimus per praesentes, nec super praemissis probandis volumus contra nos esse nostrum aliud documentum, et quia ex parte patris nostri et nostra conventiones praedictae non ad plenum fuerunt observatae, nos bonorum usi consilio pro remedio animae patris nostri et nostrae in die beati Nicolai *Mersene* personaliter accedentes, hominibus in dicta silva usum habentibus a nobis propter hoc legitime convocatis super praemissis omnibus et singulis communi eorundem consensu requisito a nobis penitus et obtento, conventiones omnes et singulas praedictas, quantum in nobis est, ratas habentes approbamus ac etiam innovamus et promittimus per praesentes nullo ad hoc dolo vel fraude inducti fide a nobis corporali et juramento tactis sacrosanctis praestitis, quod contra ipsas conventiones per nos aut per alios facto vel verbo de caetero non veniemus, sed eas inviolabiliter observabimus in futurum. Et ne ipso negotio adhuc integro existente propter nudum pactum a dictis conventionibus resiliendi facultas alterutri partium tribuatur, de prudentium et bonorum virorum consilio, habita super his deliberatione competenti, quantum in nobis est, pactum seu conventiones praehabitas confirmantes in hunc modum: scilicet, quod silvam de *Hartert* et terras, a quibus pars dictae silvae exstirpata est, recepimus a praeposito de *Meersen* nomine ecclesiae Beati Remigii Remensis, eas nobis concedunt et eas sic nos recepisse recognoscimus pro annuo censu unius denarii annui, a nobis et successoribus

Digitized by Google

nostris dicto praeposito statuto termino persolvendi. Debet autem praepositus de *Meerssen*, qui pro tempore fuerit, quattuor mansos silvae ei retinere a dicta silva residua seorsim per metas et terminos separare et inde suam facere voluntatem, et ad agriculturam redigere prout sibi placuerit et omnes fructus inde seu ex his provenientes in suam convertere utilitatem: in illis autem quattuor mansis mansionarii vel homines, quicumque in dicta silva antea usum aliquem sive ius aliquod habebant seu reclamare poterant, nullum usum in illis quattuor mansis nec etiam in tota silva de caetero reclamabunt, nam illum usum sive illud jus effestucaverunt, et nos pro hac liberalitate eos ab omni tallia, exactione gratificamus, liberamus et absolvimus per praesentes nec non eorum in perpetuum successores, salva nihilominus praeposito de *Merssen* in dictis silva et terris perceptione omnium decimarum tam annonae quam foeni. Si autem contingeret, quod Deus avertat, nos vel aliquem de nostris successoribus contra praemissa vel aliquid praemissorum venire, nulla a nobis seu nostris successoribus valeat temporum diuturnitas, nulla dicto praeposito noceat praescriptio, quatenus semper sine temporis praefinitione in dictis quattuor mansis et in perceptione decimarum tam annonae quam foeni totius loci praedicti et denarii aurei annua solutione jus ecclesiae sancti Remigii Remensis praedictae quomodocunque contingente casu maneat inconvulsum et hoc sive tota silva sive pars silvae maneat, sive etiam tota sive pars ad agriculturam processu temporis redigatur, volentes ut si quae per incuriositatem omissa sint, quae acta vel apposita expresse valerent, quod ea subintelligantur et valeant ac si acta essent expresse et apposita successores nostros in praemissis omnibus et singulis observandis in perpetuum obligantes; consentimus etiam in hoc, ut si nos, successores nostros contingeret, (quod absit) contra praemissa seu alterum praemissorum quocumque modo venire, quod Dominus Leodiensis Episcopus, qui pro tempore fuerit, nos et successores nostros sine strepitu iudicii, qualicunque modo eidem constiterit, nos posset ad praemissa observanda per excommunicationis in personam nostram successorumque nostrorum et interdicti in terram nostram sententias coarctare, nos quo ad hoc jurisdictioni eiusdem realiter submittentes renunciamus in hac parte actioni in factum, exceptionibus doli mali, quod ita actum non est, prout scriptum est, illius specialiter juris beneficio, quo mediante a praemissis seu altero praemissorum quoquomodo resilire possemus praetextu actionum, exceptionum seu defensionum aliarum a nobis expresse non renuntiatarum, pro eo scilicet, quod de illis excogitatum non existit et omni alii iuris beneficio tam canonici quam civilis, tam ordinarii quam ex-

Digitized by Google

traordinarii, quod nobis ad impugnandum praemissa seu praemissorum aliqua posset aliquatenus suffragari. In cuius rei testimonium et munimentum praesentibus litteris sigillum nostrum duximus apponendum et ad petitionem nostram praesentibus apposita sunt sigilla virorum nobilium Reynaldi Comitis *Gelriae*, Domini Gosuini, Domini de *Borne* et aliorum, Adae, Gosuini, Ogeri fratrum de *Haren* et Joannis *Hasquedal* militum fidelium nostrorum. Acta sunt haec apud *Meerssen* anno Dominicae Incarnationis 1275, in die Beati Nicolai episcopi et datum eodem anno mense Martis. — Nos vero abbas et conventus praedicti per praesentes huiusmodi conventiones et conditiones sub forma praedicta recognoscimus factas fuisse et initas profitemur, promittentes quod eas omnes et singulas inviolabiliter observabimus dummodo dictus Waleramus et sui successores eas secundum formam et conditiones praedictas duxerint observandas, alioquin si dictus nobilis vel sui successores a dictis conventionibus seu conditionibus resiliverint, quod absit, vel ab aliquibus eorumdem, quod ex tunc in obtione nostra existat, vel ut idem nobilis ad instantiam nostram ad earumdem observantiam omnimodo per ordinarium compellatur, vel nos seu successores nostri ab eisdem conventionibus impune seu conditionibus resilire omnimodo valeamus et nos ad easdem de caetero non teneri. In cuius rei testimonium sigilla nostra praesentibus sunt appensa. Actum et datum anno Domini 1276 mense octobris. In cuius visionis testimonium praesentibus litteris sigillum curiae Remensis duximus apponendum. Datum per Dominum officialem magistrum Joannem Raymondi in decretis, Licentia alterorum dominorum officialium viva voce. Anno Domini 1434 nona die mensis Novembris.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht. Bladz. 125—141.

N° 22. — 1472 den 21 Februari. — Lodewijk van Bourbon, Bisschop van Luik, geeft verlof aan vier geestelijken om almoezen in te zamelen voor de herstelling der kerk van Meerssen.

Ludovicus de Bourbon Dei et apostolice sedis gratia episcopus Leodiensis universis et singulis abbatibus, abbatissis, prioribus, priorissis, ruralium conciliorum decanis, parochialium et aliarum ecclesiarum rectoribus, plebanis et eorum vices-gerentibus nostrarum civitatis et diocesis Leodiensis, ad quos presentes littere pervenerint, salutem in Domino sempiternam. Quum, ut ait apostolus, omnes stabimus ante tribunal Christi recepturi prout in corpore gessimus, sive bonum sive malum, oportet nos diem messionis extreme, misericordie operibus prevenire ac

Digitized by Google

eternorum intuitu seminare in terris que reddente Domino cum multiplici fructu colligere debeamus in celis, firma spe fiduciaque tenentes, quum qui parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus metet et vitam eternam.

Cum itaque sicut accepimus ecclesia sive prepositura sanctissimi Sacramenti de *Mersen* miraculosi, Leodiensis diocesis reparatione indigeat non modicum sumptuosa, ad quam faciendam dicte ecclesie non suppetunt facultates, nisi eidem per Christi fidelium pias elemosynas suffragetur, universitatem vestram rogamus, monemus et hortamur in Domino vobis in remissionem peccaminum precipientes, quatenus de bonis vestris vobis a Deo collatis pro reparatione predicta pias elemosynas et grata charitatis subsidia erogetis ut per hec et alia bona opera que Domino inspirante feceritis, possitis ad eterne felicitatis gaudia pervenire. Nichilominus vobis precipientes mandamus quatenus ad diem, horam et locum, prout latores presentium Arnoldus *Gruter*, Petrus *Hugonis*, Joannes filius Arnoldi, Ghiselbertus de *Turnout* nuntii dicte ecclesie, apud nos de vita et moribus commendati et alias ad hoc idonei clerici, vobis duxerint exponendum omnes parochianos vestros annos discretionis habentes convocetis in unum ad ecclesias vestras, dummodo tamen per hoc divinum officium nullatenus impediatur, injungentes eisdem et in remissionem peccaminum precipientes ut eo tempore ab omni opere mechanico cessent, ibique devote permaneant, in honorem Dei et Sanctissimi Sacramenti, atque ob reverentiam indulgentiarum benefactoribus collatarum, donec iidem nuntii merita atque miracula juxta scripta authentica manu notarii capituli nostri Leodiensis signata, infra vel extra missarum aut vesperarum solemnia et predicationis locum in habitu et tonsura clericalibus, ad plenum expresserint et negotium dicte ecclesie sit finaliter consummatum. Nos enim de omnipotentis Dei misericordia, beate Marie virginis, sanctique Lamberti martyris patroni nostri, omniumque sanctorum, ejus auctoritate, confisi, omnibus vere penitentibus et confessis qui pro reparatione predicta pias elemosynas erogaverint quadraginta dies indulgentiarum de injunctis eis penetentiis misericorditer relaxamus, presentibus post annum a data earumdem minime valituris; quas quidem indulgentias alium vel alios quam nuntios supradictos mitti districtius inhibemus, eas, si secus actum fuerit carere viribus decernentes.

Datum Leodii sub sigillo nostro ad causas anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, mense februarii, die vicesima prima.

Rijksarchief te Luik.
Cartulaire de Val St. Lambert N° 1394.

Digitized by Google

N° 23. — 1516 den 3 December. — Keizer Karel V keurt goed de incorporatie der proostdij van Meerssen bij de abdij van Rheims, en bevestigt hare rechten en privilegiën.

Carolus Dei Gratia Rex Castellae, Legeonis, Granatae, Aragonum, Navarrae, utriusque Siciliae, Hierusalem, Valentiae, Majoricarum, Sardiniae, Corsicae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Lotharingiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, Limburgiae, Luxemburgiae et Geldriae, Comes Flandriae, Habsburgensis, Tirolis, Arthesii, Burgundiae, Palatinus et Hannoniae, Lantgravius Alsatiae, Princeps Zweviae, Marchio Burgoniae et Sacri Romani Imperii, Hollandiae, Zelandiae, Ferretiae, Kiburgi, Namurci et Zutphaniae Comes, Dominus Frisiae, Marchio Slavoniae, Portusnaonis, Salinarum et Mechliniae: Universis et singulis praesentibus et futuris has litteras nostras inspecturis salutem: Cum praepositura de *Meerssen*, ordinis Sancti Benedicti, Ducatus nostri Brabantiae, Leodiensis diocesis, membrum dependens ab Archimonasterio Sancti Remigii Remensis eiusdem ordinis, nuper fuerit per sanctissimum Dominum nostrum Julium Papam modernum mensae abbatiali eiusdem Archimonasterii Sancti Remigii perpetuo unita, annexa et incorporata de consensu venerabilis et religiosi viri fratris Carselii de *Berghe* alias de *Trips* eiusdem praepositurae novissimi praepositi et possessoris, ac per resignationem de illa, quam tunc obtinebat, nec non per cessionem quondam defuncti fratris Gerardi de *Baudart*, dicti Archimonasterii, dum viveret, religiosi professi, asserentis etiam tunc sibi ius ad huiusmodi praeposituram competere, per Petrum *Delbens* clericum Florentinum eorundem fratrum Carsilii de *Berghe* et Gerardi de *Baudart* procuratorem, ad haec ab eis specialiter deputatum et expresse constitutum, in manibus praefati Sanctissimi Domini nostri Papae sponte factas et per eum admissas, prout in litteris et provisionibus apostolicis desuper confectis latius continetur. Pro parte Reverendissimi in Christo Patris, illustrisque Principis Domini Roberti Archiepiscopi et Ducis Remensis primi Paris Franciae ac abbatis seu commendatarii perpetui praedicti Archimonasterii Sancti Remigii nobis humillime supplicatum exstet, quatenus huiusmodi praepositurae de *Mersen* unionem, annexationem et incorporationem, ut praemittitur, per Sanctissimum Dominum nostrum Papam rite et legitime factas nostris etiam, in quantum opus esset, consensu, autoritate, confirmatione et decreto benigne comprobare, ac nostram desuper gratiam impartiri dignaremur. Notum igitur facimus, quod nos praemissis consideratis supplicationi eiusdem Reverendissimi in Christo Patris illustrisque prin-

Digitized by Google

cipis favorabiliter inclinati, eiusque in hac parte desiderio cum juris dispositione, prout liberalitatis et benevolentiae officium exposcit, subvenire cupientes, habita desuper consilii nostri matura deliberatione ex certa nostra scientia, autoritate et plenaria potestate, de gratia etiam speciali, harum serie praedictas unionem, annexationem et incorporationem huiusmodi praeposituraе de *Mers-en*, sicut premittitur, per sanctissimum Dominum nostrum factas, in quantum opus esset, ratas et gratas habemus eisque consentimus, nostram desuper autoritatem et decretum interponentes, nec non eidem Reverendissimo in Christo Patri, illustrique Principi Domino Roberto Archiepiscopo et Duci Remensi tanquam dicti Archimonasterii Sancti Remigii Abbati pro se suisque successoribus ipsius Archimonasterii futuris abbatibus concessimus, indulsimus, consensimus, concedimus, indulgemus et consentimus per easdem praesentes, quatenus suas huiusmodi litteras et provisiones apostolicas super eadem praepositura de *Meerssen* per sanctissimum Dominum Papam Julium, ut saepe dictum est, concessas libere possit et sibi liceat in terris et partibus nostris debitae executioni demandare, aut per procuratorem suum ad hoc sufficienter fundatum demandari facere, ac earum vigore possessionem dictae praepositurae de *Meerssen* accipere illamque regendam et in divinis deserviendam committere, fructus quoque redditus, proventus ac omnia jura et alia emolumenta percipere, non obstantibus constitutionibus, edictis et ordinationibus nostris in contrarium factis et promulgatis: Cui quidem procuratori commisso, deputato sive vicario ab eodem Reverendissimo Domino Archiepiscopo et Duce Remensi tanquam Abbate praelibati Archimonasterii sui committendo aut deputando ab ipso vel eius successoribus ad regimen dictae praepositurae de *Meerssen* volumus habitatores et subditos dictae terrae parere et obedire tanquam vero praeposito, et sicut ipsi fecerunt aut facere debuerunt aliis veris praepositis retroactis temporibus, cum ea tamen conditione quod erit semper licitum dicto Reverendissimo et eius successoribus abbatibus dicti Archimonasterii praefatum vicarium procuratorem commissum seu deputatum revocare et deponere aliumque committere et deputare quotiens eis placuerit et expedire visum fuerit, quem sic commissum praepositum sive vicarium et qui pro tempore commissi et deputati fuerint ad regimen dictae praepositurae de *Merssen* recepimus et recipimus cum honoribus et bonis universis et singulis praedictae Praepositurae ubicunque locorum existentibus in nostram defensionem et protectionem specialem, approbantes pro nobis et successoribus nostris omnia privilegia Ecclesiae

Digitized by Google

Beati Remigii dictam praeposituram de *Meerssen* concernantia, nec non litteras et instrumenta eisdem ab antecessoribus nostris concessa secundum tenores, conditiones et alia in eis contenta, quae inviolabiliter observari et firmiter teneri volumus et declaramus: Salvo tamen quod praedicta praepositura praetextu huius unionis et nostrae confirmationis in nullo defraudetur divino officio, aut servitio ibidem fieri debito et consueto, et quod ipse abbas, archiepiscopus et vicarius pro tempore existentes divinum officium aut servitium debitum et consuetum iuxta primaevam eiusdem praepositurae institutionem fieri, celebrari et decantari facient et curabunt, prout semper retroactis temporibus ibidem facta, celebrata et decantata fuerunt aut celebrari et decantari debuerunt quodque etiam non permittent aedificia, domus, curtes aut alia bona ad dictam praeposituram spectantia transire aut cadere in ruinam aut aliquo modo perire, sed illa debite et laudabiliter in suis reparationibus et aedificiis conservare, et ubi necesse erit nova aedificia construere et erigere aut construi aut erigi facere, et in eventum quod circa aliquid horum negligentes fuerint, tunc nos nostrique successores dicta bona libere apprehendere et per arrestum detinere poterunt et de fructibus et proventibus eorundem dictos defectus ad libitum adimplere sine contradictione cuiuscunque: Quo circa dilectis et fidelibus nostris cancellariis et gentibus nostri consilii in Brabantia, caeterisque omnibus et singulis justiciariis, officiariis et subditis nostris quibuscunque, quorum interest, intererit, sive quos praesens tangit negotium aut tangere et concernere poterit quomodolibet in futurum praesentibus et futuris seu eorum locum tenentibus mandamus expresseque jubemus ac praecipimus, quatenus praefatum Reverendissimum Dominum Robertum Archiepiscopum et Ducem Remensem tanquam abbatem dicti Archimonasterii Sancti Remigii Remensis, eiusque successores ipsius Archimonasterii futuros Abbates, nec non ab eo vel eis ad regimen dictae praepositurae vicarium commissum et deputatum seu committendum et deputandum nostris praesentibus consensu, indulto, decreto et gratia praedictis, omnibus etiam et singulis gratiis, privilegiis, libertatibus et franchisiis per praedecessores nostros praepositis Ecclesiae et Dominis de *Mersen* datis et concessis secundum eorum formas et tenores perpetuis futuris temporibus uti, frui et gaudere libere, pacifice et quiete faciant, patiantur et permittant, nullam illis aut eorum alicui impedimentum praestando vel inferendo, seu per alios quovis quaesito colore vel ingenio praestari vel inferri permittendo, quoniam ita nobis fieri placet: Quod ut firmum et stabile perpetuo duret et perseveret, sigillum nostrum, quo nos ac Dominus meus et avus Imperator usi sumus

Digitized by Google

durante nostra minoritate his litteris appendi fecimus. Datum in oppido nostro Bruxellensi die tertia mensis decembris anno Domini millesimo quingentesimo decimo sexto, Regni vero nostri primo.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht. Bladz. 153—167.

N° 24. — 1538, 27 Januari. — Keizer Karel V, keurt andermaal de incorporatie van Meerssen goed.

Carolus Divina favente Clementia, Romanorum Imperator semper Augustus, Rex Germaniae, etc. Cum alias Praepositura de *Mersen*, Ducatus nostri Brabantiae, Leodiensis Diocesis, Archimonasterio Sancti Remigii Remensis per felicis recordationis Dominum Julium Papam secundum unita et incorporata exstiterit, nosque dictam unionem, quatenus opus esset, adjectis etiam aliis per nos gratiis, confirmaverimus, prout haec atque alia in nostris desuper confectis litteris sub data in oppido nostro Bruxellensi die tertio mensis Decembris anni millesimi quingentesimi decimi sexti et quibus praesentes nostrae litterae transfixae sunt, plenius continentur, et deinde nobis pro parte Reverendissimi in Christo Patris Domini Roberti Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis de *Lenuncuria* vulgariter nuncupati, praefati Archimonasterii Sancti Remigii Remensis moderni Abbatis sive Commendatarii perpetui nobis expositum fuerit, quod licet tam ipse quam praedecessor suus immediatus unione et incorporatione, nec non confirmatione, beneplacito et gratiis nostris legitime usi fuerint, nihilominus ingruentibus diversis et notoriis postmodum bellorum motibus gravissimis, praefatum sancti Remigii Archimonasterium varia dampna, molestias, perturbationes, inquietudines et interesse circa praefatam Praeposituram, illiusque jura, redditus, proventus et emolumenta sustinuit et recepit in grave tam suum quam praefatorum unionis, et incorporationis ac nostrorum et in praefatis nostris litteris contentorum privilegiorum, beneplaciti et gratiarum praeiudicium, nobis propterea humillime supplicando sibi et Archimonasterio praefato per nos desuper provideri: Hinc igitur est, quod nos qui ecclesiarum profectibus et incremento de nostra et nobis innata benignitate libenter prospicimus, ex certa nostra scientia, sano accedente consilio et matura deliberatione ac autoritate nostra plenaria unionem et incorporationem necnon praefatas nostras litteras et in eis contenta omnia et singula, quas quarumque necnon unionis et incorporationis praedictarum tenores hic pro sufficienter et plene expressis, perinde ac si de verbo ad verbum inserti essent, haberi vo-

Digitized by Google

lumus et habemus cum eorum omnibus et singulis clausulis et cappitibus, laudamus, approbamus, ratificamus et autorizamus, eisdemque unioni et incorporationi, nec non omnibus et singulis in praefatis nostris litteris contentis et specificatis autoritatem, beneplacitum, consensum et perpetuam roboris firmitatem, quathenus opus sit, rursus et denuo adjicimus et concedimus supplentes omnes et singulos tam juris quam facti deffectus, si qui forsan intervenerint, in eisdem revocantes etiam cassantes et annullantes, nec non irritum et inane decernentes, si quid a quoquam quavis autoritate in contrarium hactenus fuerit attemptatum aut in futurum contigerit attemptari. Quo circa dilectis et fidelibus nostris Cancellario et gentibus nostri Consilii in Brabantia, caeterisque omnibus et singulis iustitiariis, officiariis et subditis nostris quibuscunque quorum interest, intererit, sive quos praesens tangit negotium aut tangere et concernere poterit quomodolibet in futurum, praesentibus et futuris seu eorum locum tenentibus, et qui pro parte Reverendissimi Domini Roberti Cardinalis suorumve successorum dicti Archimonasterii Sancti Remigii Remensis Abbatum fuerint requisiti, districte praecipimus et mandamus, quatenus praefatos Abbates, Conventum et Monasterium Sancti Remigii nunc et pro tempore existentes (quos et quod una cum dicta Praepositura de *Meerssen*, bonisque redditibus, proventibus, privilegiis, libertatibus, franchisiis et aliis juribus, nec non omnes et singulas personas eidem Praepositurae seu illius regimini et administrationi per praefatos Reverendissimum Cardinalem modernum successoresque suos dicti Archimonasterii Sancti Remigii Abbates, deputatas et constitutas seu deputandas et constituendas, quamdiu ibi per eos tollerabuntur et deputatae remanebunt, in et sub nostra speciali protectione praesentium tenore recipimus) antedictis unione et incorporatione, nec non omnibus et singulis sibi et Archimonasterio praefato in praetactis et praesentibus nostris litteris concessis, indultis et specificatis, plene, integraliter ac cum effectu uti, frui et gaudere permittant, non consentientes aut permittentes praefatum Reverendissimum Dominum Cardinalem suosque successores dicti Archimonasterii Sancti Remigii Abbates in praemissis quovis quaesito colore vel ingenio molestari, gravari, inquietari aut perturbari, sed sublatis quibuscunque, si quae forsan in contrarium accesserint, impedimentis, eosdem manuteneant et defendant, constitutionibus et ordinationibus aliisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque, quoniam ita nobis placet; in quorum omnium et singulorum robur et fidem sigillum nostrum praesentibus appendi fecimus. Datum in civitate nostra *Tholeti* die vigesima septima mensis Januarii anno

Digitized by Google

Domini millesimo quingentesimo tricesimo octavo. Regnorum nostrorum et Sacri Imperii Decimo nono, Hispaniarum vero et caeterorum vigesimo quarto.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht, bladz. 170—181.

N° 25. — 1580. — Willem Lindanus, bisschop van Roermond en proost van Meerssen, vereenigt het rectoraat der kapel van Ulestraten met de pastorie van Meerssen.

Wilhelmus Lindanus Dei et apostolica Sedis gratia episcopus Ruræmundensis, universis et singulis praesentes litteras nostras inspecturis et legi audituris salutem in eo, qui omnium est salus, Christo Jesu: Cum infrascriptorum agnitione veritatis: Sane exhibita nobis pro parte dilecti nobis in Christo Domini ac magistri Martini *Stercken* presbyteri pastores ecclesiae parochialis villae seu pagi de *Meerssen*, in comitatu *Valkenburgensi* nostri diocesis Ruræmundensis, moderni decani Christianitatis concilii ejusdem comitatus supplicatio continebat, quod ob modicitatem et tenuitatem fructuum et emolumentorum praetactae suae ecclesiae *Meerssensis* (quae summam viginti quinque malderorum siliginis communibus annis non excedens) non habeat unde se, hac paesertem temporum malitia sustentare et honeste intertenire, hospitalitatemque, sicuti pastorem decet, excercere, graviaque onera sibi ex pastorali officii solicitudine et laboribus incumbentia sustinere possit: Verum sicuti eadem petitio seu supplicatio subjungebat, si dictae suae curae pastorali, (quae singulis diebus onus unius missae annexum habet) Altare seu capella sub invocatione *divae Catharinae* virginis sine animarum cura in loco dicto *Ulenstraet*, sub eadem ecclesia de *Meerssen* situm et fundatum (quod singulis septemanis unius missae excepto in quadragesimali tempore duorum celebrationi astrictum est) cujus etiam fructus ad viginti malderos seliginis communibus annis æstimantur una cum suis redditibus, fructibus, juribus et emolumentis in perpetuum uniretur, incorporaretur et annecteretur, inde suis et suorum successorum in praementionata ecclesia de *Meerssen* pro tempore necessitatibus et tenuitati satis prospectum iri putaret, atque ex hujusmodi unione, incorporatione et annexione se suosque praedictos successores onera praefatae curae incumbentia subire posse speraret, supplicando ab id nobis, quatenus auctoritate nostra ordinaria et per decreta atque ordinationes sacrosaniti Concilii Tridentini nobis attributa praedictum altare sive capellam sine animarum cura una cum suis redditibus,

Digitized by Google

fructibus, juribus et emolumentis praetactae curae de *Meerssen*, in perpetuum unire, encorporare et annectere vellemus et dignaremur.

Nos igitur Wilhelmus episcopus antedictus qui totis viribus ad hoc ex pastoralis nostri officii sollicitudine noctes diesque annitimur ac intendimus, ut ecclesiae nobis subditae suis non fraudetur obsequiis et parochialium ecclesiarum Rectoribus qui propter exiguitatem fructuum debitis nequeant satisfacere oneribus; de competentia provideatur, attendentes hujusmodi petitionem esse justam et aequitati consonam, quodque etiam facta hujusmodi unione, incorporatione et annexione praefatus supplicans, ipsuisque pro tempore successores congruam sustentationem et competentiam ad onera pastoralia et alia quae indies imponuntur subeunda vix sit habiturus, post diligentem informationem desuper per nos receptam, accedente etiam ad hoc consensu pariter et assensu nostro in hujusmodi incorporatione, unione et annexione ejusdem altaris sive Capellae cujus ad nos, collatio seu jus praesentandi Rectorem ad id dum vacat seu rectore caret, ratione praepositurae necnon Dominii nostri praedicti pagi seu villae de *Mersschen* pleno jure spectat, et pertinere dignoscitur, necnon etiam discreti nobis in Christo dilecti magistri Arnoldi *Arnts*, praedicti altaris pro tempore Rectoris et canonice possessoris, qui in praetacta unione, incorporatione et annexione per nos fiendum consensit et praedicto altari sive capellae renunciavit, ac ad manus nostras sub certis conditionibus idem seu eandem resignavit seu dimisit, authoritate nostra ordinaria et per sacrum œcumenicum concilium Tridentinum nobis attributa et qua fungimur in hac parte praedictum altare sive capellam sub invocatione *divae Catharinae* virginis cum omnibus et singulis suis redditibus, fructibus, juribus, proventibus et emolumentis supratactis ecclesiae seu curae pastorali de *Mersschen* perpetuis futuris temporibus univimus, incorporavimus et annexuimus, prout unimus, incorporamus et annectimus in Dei nomine per praesentes, taliter quod praefatum Dominum ac magistrum Martinum, quem per praesentes in eodem altari sive capella rectorem instituimus) investiendo eumdem ac sibi providendo praesentium per traditionem de eodem cum juribus et pertinentiis universis ipsiusque in praedicta ecclesia de *Merschen* pro tempore successores pastores hujusmodi altare sive capellam, sic uti praemittitur, per nos canonice unitam, una cum praetacta ecclesia parochiali valeat possederi, liceatque praelibato Domino ac Magistro *Martino* ejusdem in hujusmodi parochiali ecclesia successores pro tempore corporalem, realem et actualem juriumque ac pertinentium ejusdem possessionem auctoritate nostra libere apprehendere, illuisque redditus, fructus, proventus,

Digitized by Google

jura et emolumenta percipere ac habere, atque in suos dictaeque ecclesiae sive curae pastoralis usus convertere ac perpetuo retinere. Salvo tamen quod onera dicto altari sive capellae incumbentia juxta fundationem suam per praefatum Dominum ac magistrum *Martinum* illiusque in eadem ecclesia pro tempore successores pastores perpetuis futuris temporibus supportentur, ita quod divinum officium per praemissa non diminuatur, ac juribus nostris et archidiaconalibus ac alterius cujuslibet (quibus per praemissa nullatenus derogare intendimus) in omnibus et per omnia semper salvis: harum testimonio litterarum sigilli nostri majoris ad causas appensione et propriae manus nostrae subscriptione munitarum et datarum Ruraemundae sub anno a Nativitate Domini 1580. (Erat signatum) Wilhelmus Lindanus.

Staatsarchief te Brussel.

N° 26. — 1599 den 12 Januari. — De Kardinaal Andreas van Oostenrijk verleent aan Cuyckius bisschop van Roermond een vrijbrief voor de proostdij en de goederen van Meerssen.

André par la Grace de Dieu Cardinal d'Austrice etc; Lieutenant Gouverneur et Capitaine General. Tres chers et bien aymez. De la part de tres Reverend Pere en Dieu Messire Henry Cuckius, Evesque de Ruremonde, nous a este remonstre et faict plainte de ce que non obstant les lettres de confirmation de sauvegarde et exemption a luy concedé par Monsieur l'Archiduc d'Austrice etc: passe environs un an pour tous les biens du dict Evesché gisans au pays d'Outremeuse et ses lettres closes a vous escriptes dez auparavant au mesme effect le 12 decembre 1596, vous pretendez depuis le partement de son Altesse les assubjectir au payement des contributions et quotizations, nous requirant partant d'y vouloir pourvoir de remede convenable, cause pourquoy nous vous faisons la presente vous ordonnans au nom et de la part de Madame la Serenissime Infante qu'ensuitte et conformité de l'intention de sa ditte altesse vous ayez a continuer d'exempter les biens et revenues de la Prevote de *Meerssen*, principal revenu du dit Evesché, gisant au Pays de *Fauquemont* de touttes les dittes contributions et quotizations, ensemble de tous logemens de gens de Guerre sans les en charger en manière que ce soit ou puisse estre et n'y faites faultes, a tant très Chiers et bien aimez notre seigneur vous ait en sa saincte Garde. De Bruxelles le 12 Janvier 1599.

Klein Cartularium van Meerssen in het Rijksarchief te Maastricht.

Digitized by Google

N° 27. — 1608 den 25 September. — De aartshertogen Albertus en Isabella bepalen, dat de bisschop van Roermond, zijn leven lang, in het genot zal blijven der proosdij van Meerssen en dat de abbij van den H. Remigius intusschen een jaargeld van 2000 gulden zou trekken van de abdij van Sint-Amandus.

Comme l'illustrissime Archevesque de *Rheims* abbé de *St. Remy* illecque et les religieux d'iceluy couvent ont fait instante poursuite vers leurs altesses serenissimes a ce qu'ils fussent remis a la jouissance de la Prevoste de *Meerssen* pays de Faulquemont, biens et revenus en dependans, qu'ils maintenoient avoir este unis a l'evesché de Ruremonde eux non ouyz et aultrement induement et partant telle union avoir été revoquée par le Pape Pie quatrième qui peu auparavant l'avoit faite et que sur ce de la part de leurs altesses fut este declaré aux agens du dit archevesque au mois d'août mil six cent sept qu'on ne trouvoit, quant a present, la matiere disposee pour oster au dit Evesche les dits biens, dont les Evesques avoient jouy et este mis en possession de longues années leur offrans néantmoins par forme de recompense de leur laisser suivre une pension annuelle de deux mille florins, de quarante gros, dont elles avoient affecte la nomination à l'abbaye de St. Amant en Tournesiz avec delivrance des enseignemens a ce servans pour en obtenir la confirmation en cour de *Rome*, dont ayant esté faite communication aux dits Sr Abbé et Religieux par leur dits agens et continuans iceux ce non obstant en leur susditte poursuitte première, finalement ayant sur ce este tenues quelques conferences, par ceux que leurs altesses avaient a ce commis avec le sieur de *Berny* ambassadeur du Roy très-chretien (qui en avait aussy faict instance par lettres), a este conceu et arreste soubs le bon plaisir de leur altesse, que le Reverendissime Evesque de Ruremonde moderne demeureroit en la libre et entière administration et jouyssance de tous les biens et revenus dependans de la ditte Prevosté sa vie durante, et qu'en lieu d'iceux les dits de St. Remy jouiront de la susditte pension de deux mille florins sur St. Amand, depuis les susdits mois d'Aoust mil six cent sept inclus, mais advenant le trepas d'icelluy, les dits de St. Remy rentreront en la jouissance des dits biens et Prevosté de *Meerssen*, dont ils dependent, tout ainsy et comme si la susditte union n'auroit este faite et ensuite de la revocation d'icelle sans aucune empechement; que lors aussy cessera la perception de la susditte pension a leur prouffict; ainsi demeurant la disposition d'icelle a leur dittes altesses, sy pouront les dits de St. Remy dez a present envoyer resider en la maison de la ditte prevoste et jouir des pourpris et enclos d'icelle au dit *Meerssen* deux Religieux de leur

Digitized by Google

couvent pour y satisfaire au service et fondations dont elle est chargee et avoir soing a la repartition et entretenement de la ditte maison, le tout sans aucuns fraix du dit Reverendissime Evesque de Ruremonde, lequel aussi ne leur donnera en ce aucun obstacle, ainsi se contentera de la jouyssance du revenu des dits biens. Dont estant fait rapport a leur dittes Altesses, icelles ont ratifié et agree comme elles ratifient et agreent par ceste le susdit reces et accord, ordonnans au dit Reverendissime de Ruremonde et tous aultres que besoing soit, d'eux regler selon ce, permettant aux dits de St. Remy le trespas d'icelluy advenu de se pouvoir remettre en la pleniaire administration, possessions et jouyssance des dits biens, comme ils estoient auparavant, sans qu'il leur soit besoing d'aultres lettres ou mandement que la presente et sans aultre procedure ou formalité de justice: et feront leur Altesse debvoir vers sa saintete, a ce que le susdit Evesché soit doté d'ailleurs la et ainsi qu'on trouvera lors estre requis: sy seront les dits agens des dits de St. Remy ayant sollicité cette poursuite, tenus de parcellement faire advouer le susdit Reces par les dits sieurs archevesque, abbé de St. Remy et le chapitre du dit couvent, auparavant entrer en la demeure de la maison au dit *Meerssen*, et y estant rentrez se comporteront en toutte modestie et avecq le respect vers le dit Evesque que convient: Faict a Bruxelles le vingt cinquieme de septembre l'an mil six cent et huit.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht; op het einde staat: Decerptum ex litteris originalibus.

N° 28. — 1613 den 15 Julij. — Jacobus a Castro, bisschop van Roermond en proost van Meerssen, vereenigt het beneficie van de H. Agnes te Bunde met de pastorie aldaar.

Jacobus Dei et sedis apostolicae gratia episcopus Ruræmundensis etc. Cum ecclesiae parochialis de *Bunde* ideo tenuite provisum esse dignoscatur, ut proprium parochum etiam parce sustentare vix sufficiat.... sitque in eadem ecclesia beneficium simplex sub titulo divæ Agnetis, cujus rector est dominus Decanus B. M. Virginis in *Trajecto*, cujus callatio ad nos tanquam praepositum Meerssensem spectat... nos volentes dictae ecclesiae sive pastorali curae melius providere, praefatum altare unimus, incorporamus pastoratui de *Bunde*, salvo ut pastor officio duarum missarum per hebdomadam vel per se vel per alium satisfacere teneatur. Actum 15 Julii 1613.

Staatsarchief te Brussel.

Digitized by Google

N° 29. — 1620, in Mei, vestigen de Aartshertogen Albert en Isabella de dotatiesom van het bisdom Roermond die de proostdij Meerssen moest betalen, op het Overkwartier van Gelderland.

Albert et Isabel Clara Eugenia Infante d'Espaigne, par la grace de Dieu archiducs d'Austrice, ducs de Bourgogne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg et de Gueldres, contes de Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgogne, de Thirol, Palatins et de Haynnau, de Hollande, de Zelande, de Namur et de Zutphen, marquiz du St. Empire de Rome, seigneur et dame de Frize, de Salms, de Malines, des dite villes et pays d'Vtrecht, d'Overyssel et de Groeninge, scavoir faisons a tous presens et advenir nous avoir reçeu l'humble supplication de tres révérend pere en Dieu nostre chier et feal l'evesque de Ruremonde, contenant comme l'abbé d'*Eaucourt* at accepté la prévoste de *Meerssene* dot du dit évesché, soubs condition, qu'il furniroit a la St. Remy de l'an mil six cens dix nœuf dernier, la somme de quinze mil florins ou constituerait rente pour icelle somme sur la dite prevosté au prouffict du dit evesché, et d'autant que le remonstrant n'at encores touché les dits deniers capitaulx ou rente escheue au dit jour de St. Remy, a son grand dommaige et interest demeurant cependant le dit evesché abandonné et despourvue de dot, faisant a craindre qu'a faulte de ce icelluy evesché viendrait a s'extinguer, au grand preiudice du pays et extreme peril du salut des ames; suppliant partant tres humblement, qu'il nous pleust d'ordonner au dit abbé d'*Eaucourt*, afin qu'il ait a payer au dit suppliant la somme de quinze mille florins, ou bien la rente, qu'il en peult avoir constituée, dont la premiere annee est escheue a la St. André dernier, et de continuer le dit payement d'an en an soubs l'acquit du suppliant, et sur celuy faire depescher nos lettres patentes en tel cas pertinentes. Pour ce est il que nous les choses susdites considerees et sur icelles en l'advis de nos tres chiers et feaulx les chiefs tresorier-general et commis de nos domaines et finances, Nous ces causes et aultres a ce nous mouvans, inclinans favorablement a la supplication et requeste du dit evesque de *Ruremonde* suppliant, avons a icelluy pour nous, nos hoirs et successeurs ducqs et duchesses de Brabant cedé et transporté cedons, et transportons par ces patentes la rente de huict cens florins de quarante groz la piece par an, en monnoye, evaluée selon les placcartz publiez en nostre pays et duché de Brabant, rechaptable moyennant la somme de seize mille florins monnoye susdite, que le dit abbé et religieux d'*Eaucourt* ont constituee, cree et hypotecquee le second jour du mois de Novembre, mil six cens

Digitized by Google

dix nœuf sur tous les biens de la dite prevosté de *Meerssene*, a scavoir terres laborables, pretz, dismes, et tous autres droicts et appartenances d'icelle, a nostre prouffict ou de telle aultre fondation ou cause pieuse, que nous denommerions, pour par le dit suppliant et ces successeurs en iouyr et posseder a tousjours, et ce sur, et en tant moings du dot du dit evesché presentement assigné sur nostre domaine de Gueldres, et dont l'évesque moderne est paye par les mains de nostre receveur general du dit Gueldres *Ydo Grammaye*, et le quel entendons doiz maintenant sera a l'advenant et a proportion de ceste rente diminuée, ordonnans au dit receveur-general, par ces presentes de suyvant ce soy regler au payement du dit dot, au quel effect avons de nostre plus ample grace, certaine science, auctorité et puissance absolue admorty, et admortissons par ces presentes la dite rente de huict cens florins par an, consentans, et accordans que les desheritances, adheritances, et aultres œuvres de loy en soyent faictes pardevant nos hommes de fief, ou gens de loy, qu'il appartiendra sans pour ce debvoir payer par le dit suppliant aucune recognoissance. Pourveu qu'avant pouvoir joyr de l'effect de ces dits presentes, il sera tenu faire presenter icelles tant au conseil de nos dites finances, qu'en nostre chambre des comptes en Brabant pour y estre respectivement enregistrees, verifiees, et internees a la conservation de nos droits, haulteur et auctorité la et ainsi qu'il appartiendra, parmy payant ausdits de nos comptes en Brabant l'ancien droict pour le dit interinement, si donnons en mandement a nos tres chierez et feaulx les chef, president, et gens de nos provinces, et grand conseils, chancellier, et gens de nostre conseil en Brabant ausdits de nos finances et de nos comptes au dit Brabant et a tous aultres nos iusticiers, officiers et subiectz cuy ce regardera, que de cette nostre presente grace, cession, transport, et admortissement aux charges, et conditions selon et en la forme et maniere que dict est, ils facent, seuffrent, et laissant les dits suppliants plainement, paisiblement, et perpetuelement ioyr, et vser, sans luy faire mettre ou donner, ny souffrir estre faict miz ou donne ores ny au temps advenir aulcun trouble, destourbier ou empeschement, au contraire en procedant par les dits de nos finances et comptes en Brabant a la verification, et interinement de ces dits presentes selon leur forme et teneur. Non obstant que par les ordonnances cy devant faictes sur la conduicte de nos domaines et finances soit en aultres deffendu et interdict d'accorder telz et semblables amortissiments, les paines et adstrictions continues es dites ordonnances et les sermens faictz sur l'observance d'icelles. Ce que ne voulons au cas present aucunement preiudicier au dict suppliant, ainsi

Digitized by Google

l'en avons releue et releuons par ces dites presentes, et par icelles des charge les dits de nos finances, et de nos comptes en Brabant, et tous aultres nos justiciers, officiers et subiectz, cui ce regardera des sermens par eulx respectivement faitz sur l'entretenement et observation des dites ordonnances, icelles demeurans neantmoings en tous aultres pointz et articles en leur plaine force et vigeur, non obstant aussi quelzconques autres ordonnances, restrictions, mandemens, ou deffences a ce contraires, et affin que se soit chose ferme et stable a tousjours, nous avons faict mettre nostre scel a ces presentes, saulf en autres choses nostre droit, et l'autruy en touttes. Donne a *Diest* au mois de May l'an de grace mil six cent et vingt.

Sur le plie estoit escrypt par les archiducs les sieurs de *Marles* et de *Compigny* chiefs, *Francois de Kinschot* tresorier general, *J. B. Maes*, commis des finances, et aultres presens. Signe *Verreycken* et au coste. Ces presentes lettres d'amortissement ont este vues en la chambre des comptes des mesmes archiducs en Brabant, et suyvant le contenu en icelles, illecq interrinees et enregistrees au registre des lettres d'amortissements et nouveaulx acquetz y tenu et reposant commenchant l'an 1608, sur le copercle marque des lettres DD. folio 67 verso 1 et folio 68 et 69 et verso 1 le 21 d'aoust 1620, et estoit signé de *Zoete*, et au dos les chefs tresorier general, et commis des domaines et finances des archiducs consentent et accordent tant qu'en eulx est que le contenu au blancq de cestes soit furny et accomply tant ainsi et en la mesme forme et maniere que Leur Alteses le veuillent, et mandent estre faict par icelluy blancq. Faict a Bruxelles au bureau des finances soubz les seingz manuels des dites chefs thresorier general et commis le 27 Juing seize cent et vingt et estoit signe *A. D'Ongnyes*, *J. B. Maes*, *de Seur*.

Rijksarchief te Maastricht.

N° 30. — 1621 den 2 November. — Filips IV, Koning van Spanje, bevestigt ten voordeele der abdij van Eaucourt het privilegie in 1516 en dat in 1538 door Keizer Karel V, aan de proostdij van Meerssen geschonken.

Philippe, par la Grace de Dieu, Roy de Castille, d'Aragon, de Leon, a tous ceux qui ces presentes lettres verront salut: Scavoir faisons nous avoir recu l'humble supplication des venerables notre cher et bien aimé en Dieu l'abbé et religieux du monastère de Notre-Dame d'*Eaucourt*, prévost et seigneur foncier de *Meerssen*, pays d'*Outremeuse*, *Clemmen* etc., contenant que les Ducs de Brabant ont donné cy-devant

Digitized by Google

et confirmé successivement à leurs predecesseurs prevosts du dit *Meerssen* divers droits, preeminences et prerogatives, pour la ditte prevoste, comme ils disoient apparoir par deux lettres patentes de confirmation, dont la teneur s'ensuit de mot a autre: Carolus Dei Gratia Rex Castillae etc.: (Zie N° 22). Carolus Divina favente Clementia etc. (Zie N° 23).

Et d'autant que les dits Remontrants ne pourroient deuement ny librement jouyr et user de biens, revenus, droits et privilèges de la ditte prevosté sans notre agreation et confirmation, estant ycelle prevosté envers nous tenue et obligee en huit cens florins de rente annuelle, ils nous ont très humblement supplie par nos lettres patentes de confirmation en tel cas pertinentes. Pour ce est-il, que nous ce que dessus considerés et veu en notre conseil ordonne en Brabant les dites deux patentes respectivement de l'an quinze cent dix et sept, et quinze cent trente huict, et ouy sur ce au preallable l'office fiscal, inclinans favorablement à l'humble requete de dits suppliants, avons ycelles deux patentes de confirmation et les prerogatives y reprieses, cy dessus inserées, confirmé, ratifié et approuvé, confirmons, ratifions et approuvons de notre grace speciale par ces presentes, a l'effect que les dits supplians en puissent et pourront pleinement et librement jouir sur le pied, selon la forme et aux conditions qu'elles ont este octroyées a ceux de la ditte église abbatiale de Reims, si donnons en mandement a nos tres chers et feaux les chancelier et gens de notre conseil de Brabant, et a tous autres nos justiciers et officiers quelconques et ceux de nos vassaulx et bassains seigneurs de notre dit pays de Brabant et de Ultremeuse, leurs lieutenants presens et advenir, qu'ils et chacun d'eulx en droit soy et comme a luy appartiendra, de cette nôtre presente grace de conformation, ratification et approbation en la forme et manière, que dit est cy dessus, facent soutenir et laissent les dits supplians pleinement et paisiblement jouir et user sans en ce leur faire, mettre ou donner, ny souffrir estre fait, mis ou donne aucun destourbier ou empechement au contraire. Car ainsi nous plaist-il. En tesmoin de quoy avons fait apprendre a ces presentes le grand scel dont les serenissimes Archiducqs ont usez par de ça jusques a present, et nous userons tant que le notre soit parachevé. Donnée en notre ville de *Bruxelles* le dixième jour de Novembre, l'an de grace mil six cens vingt et un, et de nos regne le premier.

Par le Roy:
A. de Frene.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht, bladz. 186—195.

Digitized by Google

N° 31. — 1622 den 21 Februari. — Nicolaas Olisleger, stadhouder en kaartmeester van de proostdij van Meerssen, vraagt aan den koning machtiging om de achterstallige laten en cijnsplichtigen te mogen vervolgen.

Philippus by der gratien Goeds Coninck van Castillien, van Arragon, van Leon, van Beyde Siciliën, van Jerusalem, van Portugael, van Navarre etc., Ertshertogen van Oostenryck, hertogen van Bourgognen, van Lotryck, van Brabant, van Limborch, van Luxembourch, ende van Gelre etc: den iersten van onzen Deurweerders oft Boeden macht hebbende t'exploiteeren binnen desen onsen Lande ende Hertochdomme van Brabant hier op versocht saluyt: Wij hebben ontfangen die supplicatie van Nicolaes Olisleger, inhoudende hoe dat hij als Stadthoudere ende Caertmeestere van den Prelaet van *Eaucourt*, Proost ende Grondheere tot *Meerssen*, inhoudende hoe dat hy in onzen Raede geordonneert in Brabant heeft verworven oepene brieven van Terrier om pertinentelyk te mogen kennen en weeten die Chynsen ende andere gerechtigheden hem in qualiteijt als boven competerende, soe tot *Clemmen* als *Meerssen* voorscreven ende gehuchten daeronder gehoerende, ende die debiteurs van de selve, welcke brieven oock behoorlyck zijn geëxploiteert respective op den ses en twintighsten, seven en twintighsten en acht en twintighsten December lestleden, naar uytwijsen van de relatie onder de selve brieven gestelt ende hoewel alle die voorscreven debiteuren binnen sesse weecken naer 't voerschreven exploict hun pertinentelijck hadden behoeren te verclaeren ende dat op de pene van sesse guldens by iegelijck in gebreeke blyvende te verbeuren, half tot prouffyt van syne Majesteyt en half van den suppliant, soe ist nochtans datter veele van de selve debiteuren hun daernaer niet en hebben gereguleert, maer zyn gebleven in gebreeken van te doen die voorscreven verclaringhe ende over sulxs gevallen in de voerschreven pene, tot betaelinge van de welcke, mitsgaeders tot naerdere voldoennige van de voerscreven Brieven den suppliant hun gerne soude bedwingen; soe heeft ons die voerscreven suppliant seer oitmoedelyck gebeden om onse oepene brieven ende provisie hier toe dienende. Waeromme soe eest, dat wij desen aengesien, U ontbieden ende bevelen daertoe committeerende by desen, dat ghij ten verseucke des voerscreven suppliants daeght die deffaillanten ende andere persoenen U by den voerschreven suppliant, te noemen, te compareeren t'eenen seekeren geleegene daege voor onse Lieven ende getrouwen die Cancellier ende Luijden van onsen voerschreven raede in Brabant om t'aenhooren alsulcken versueck ende

Digitized by Google

conclusie, als die voorschreven suppliant te daege dienende sal willen doen ende nemen, ten eijnde dat sij ende elcken van hen sullen verclaert woerden vervallen te zijn inde pene ende opene brieven van Terrier begrepen ende schuldigh zijn deselve te betaelen, ten minste voor soe veele als den suppliant magh aengaen.: Daerop bij de Gedeputeerdens t'antwordene en inder saecken voirts te procedeeren naer behoeren, overschrijvende ten voerschreven daeghe onsen voerscreven Cancellier ende luyden van onsen voerscreven raede wes ghij hier inne sult hebben gedaen, denwelcken wij ontbieden ende committeren by desen, dat sij partijen gehoirt goet, cort, onvertogen recht doen ende expeditie van justitien: Want ons alsoe gelieft: gegeven binnen onse stadt van Brussele den een en twintighsten February in het jaer XVI^{c} twee en twintigh van onsen Rycke de eerste.

G. Wouwere.

(Volght 't relaes van den Deurweerder in dese oepene brieven vermelt).

Eerweerdige, Eedele, wijse, voorsienege, seer discrete ende gebiedende heeren: den Cancellier ende andere Heeren van den Raede van Zyne Coninklyke Majesteit, geordineert in Brabant, Eere, Dienst ende Reverentie: U Eerweerdige believen te weeten, als dat ick hieronder geschreven Deurwaerdere von den selve Raede U onderdanighen Dienaer ter instantien van Nicolaes Olislager wyt crachte aan de oepene originele Brieven van Daeghsele ende Committimus van dato 21 February 1622, daeraen dese mijne relatie is gehecht; Op den 22 Maij 1622, my hebbe gevonden ende getransporteert binnen den Dorpe van *Meerssen*, naerdyen ick in presentie van veele omstaenders van de voorscreven brieven visie ende lecture hadde gedaen, daernae van wegen syne Coninklijke Majesteit als hertoch van Brabant gedaeght Mees *Daems*, Aret *Wijers* ende Lambricht *Janssen*, ende van daer hebbe ick my ten selven daeghe getransporteert tot *Houthem* ende aldaer als voren bedaeght Goosen *Wynants* ende Mathys *Bemelmans*, ende op den 23 Maij daernaer hebbe ick my gevonden tot *Schin op de Geul*, alwaer ick van wegen syne voerschreven Coninklijke Majesteyt hebbe gedaeght Lemmen *Heuts*, Claes *Huetgens* ende Reyncken van *Schin* ende op den 24 Maij daernae hebbe ick gegaen tot *Clemmen* ende soe ick dan aen veele persoenen de voerschreven brieven hadde voergelesen, daernaer van wegen syne voorscreven Coninckklyke Majesteit gedaeght Houb *Houben*, Lenart *Jongen* ende Merten *Duex*, ende vandaer hebbe ick mij ten selven daege getransporteert tot *Hulsbergh*, aldaar ick hebbe gedaeght Gielis *Spee*, Theunis *Rameekers*, Jeuck *Hanssen* ende Jan *Beckers*, ende van-

Digitized by Google

daer hebbe ick mij quant et quant geveught binnen den kerspele van *Schummert*, alwaer ick van wegen syne Coninckly ke Majesteit hebbe gedaeght Gerard *Odekercken*, Thijs *Leyckens*, Vaes en Gerard *Boshouwers*, om t' saemenderhandt, soe voor hen eyghen, als oock in den naeme van die andere meede defaillanten onder de voirscreven Bancke van *Meerssen*, *Clemmen* ende andere gehuchten daeronder gehoirende, om voor U Eerweerde te comen ende compareren tegen den 22ste der toecomende maent van Junio 1622 naestcomende, ten eynde als in den Dispositieve van de selve opene brieven: Ende omdat hier af niemant gheen ignorantie en soude hebben oft cunnen gepretendeeren, hebbe ick alomme binnen de voerscreven kerspelen de copye van de selve brieven op de kerckdeuren aldaer opgenagelt met den dagh van rechten daeronder gestelt etc: Van dwelck gedaen te hebben mij competeert voor myne vacatien rechten met dese mijne relatie als andersins t' saemen VII guldens vier stuver brabants, in oirconde etc.

Bosch.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht.

N° 32. — 1626 den 20 Augustus. — Besluit van koning Philips IV over het innen der tienden van de proostdij van Meerssen.

Philips by der Gratien Goidts Coninck van Castillien, van Arragon, van Leon etc: den iersten van onsen Deurwaerderen oft Boden macht hebbende t'exploicteren in desen onsen lande van Brabant hierop versocht saluijt. Wij hebben ontfangen die supplicatie van Nicolaes *Olislegers* stadhouder van den Eerwaerde Vaeder in Gode Prelaet van *Eaucourt* Proost tot *Meerssen* inhoudende, hoe dat hij binnen verscheyde Dorpen is hebbende verscheyde Thienden soo van terwe, spelt, raepsaet als andere tienbaere vruchten, daerinne hij ofte sijne pachters in 't collecteren van de selve tienden worden geinteresseert, overmits sommige Thiendegelders deselve bij avont en ontijden coomen te vervueren sonder henne vruchten eerst en vooral te koop gestelt te hebben om getelt te worden tot grooten achterdeel van den suppliant ende sijne pachters ende noch meer sijn soude indien daerinne bij ons niet en worde voorsien, soo hadt die suppliant oetmoedelijck om behoorlijcke provisie in sulcken cas dienende, waerom ist, dat wij desen aengesien U ontbieden daertoe committerende bij desen dat ghij ten verseucke van den suppliant oft sijnen gecommitteerde U transporteert alomme in de voerscreven Dorpen, daer die voerscreven suppliant de voorschreven thien-

Digitized by Google

den gewoonelijck is te heffen ende aldaer op eenen Sondagh oft anderen heijligen dagh den volcke meest vergaedert zijnde ende ter plaetsen, daer men gewonelijck is publicatie ende uijtroepinge te doene van onsen wegen interdiceert, uijtroept ende verbiedt, dat niemant, wie hij sij hem vervoirdere eenige thienbaer vruchten oft graen voor ofte naer den sonnen opgank oft onderganck oft andersints secretelijck op te laeden oft van den velde vueren noch te dragen, te doen ofte laeten vueren oft draegen, tensij dat 't selve ierst behoirlijck gebonden en in hoepen gestelt zij, ende die suppliant ende pachters daervan zij gewaarschout, om alsdan deze vruchten en graen naer oude gewoonte te mogen vertienden; dat insgelijks nyemant tot wat tijde van daeghe tzij hem vervoirdere eenige graenen ofte andere tienbaer vruchten inne te doen oft van den velde te vueren, tenzij dat sij daeraf op t' lant gelaeten hebben de gerechte tiende sonder eenigh bedrogh daerinne te doen, laetende den voorscreven suppliant, sijne pachters oft gecommitteerdens de voirscreven tienden paijselijck en vreedelijck verpachten, vertienden, collegeeren ende innedoen, soo dat behoort, sonder de selve tiendenaeren daerinne feijtelijck te beletten, misseggen oft injurieeren met woorden oft met wercken met eeniger manieren ende dat op de pene van vijftigh Carolus guldens te verbeuren bij eenijgelijcken contrarie te bekeeren, d'een derdendeel daer af tot onsen behoeve, het tweede derdedeel tot behoef van den officier daeronder het selve gebueren sal, ende het derde derdendeel tot behoeff van den aenbrenger, ende soo verre U dit doende gebeure eenige oppositie oft contradictie, onse voerschreven bevelen op te pene stadthoudende ende selve ierst ende vooral gesumeert zijnde niettegenstaande oppositie oft appellatie gedaen oft te doene ter contrarie en sonder prejuditie der selver daeght, d'opponenten te compareren t'eenen seekeren gelegenen daeghen voor onsen seer lieven ende getrouwen Cancelier ende Lieden van onsen Raede geordineert in Brabant, om aldaer die redenen van hunder oppositie op te doen ende te verclaeren, t' antwoorden en in der saecken voorts te procedeeren soo behooren sal ons en voorschreven Cancellier en raetslieden ten voorschreven daege overschrijvende t' geene des ghij hier inne sult hebben gedaen, denwelcken wij ontbieden ende bevelen, dat sij partijen gehoort, goet, cort recht doen ende expeditie van justitie, des te doene ende dat ter aencleift wij U volcomen macht en sonderlinge bevel geven bij desen. Ontbieden voorts en bevelen allen anderen onsen en onser vassallen oft smalreheeren rechteren, justicieren ende officieren, dijen dat aengaen mach, dat sij U dit doende gehoorsaem zijn, behulp ende bijstandt doen soo verre ghij 's be-

Digitized by Google

hoeft, ende sij des van U versoeght werden ende tegens de overtreders te procedeeren bij executie ende afnemen der voorschreven penen ende andersints soe behooren sal, want ons alsoo gelieft: Gegeven in onse stadt van Brussele den twintighsten dagh der maant van Augusto in 't jaer ons Heeren sestienhondert ende sesentwintigh, van onser Rijcken 't sesden.

A. Cools.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht, bladz. 208—216.

N° 33. — 1637 den 28 Mei. — Plakaat van Koning Philips IV, betrekkelijk de tienden der proostdij van Meerssen.

Philips bij der Gratien Goidts Coninck van Castillien, etc. etc: Den iersten van onsen Deurweerderen oft Boden macht hebbende t' exploiteeren in desen onsen Landen van Brabant hier op versocht saluyt: Wy hebben ontfangen die supplicatie van Nicolaes *Olislager* stadthouder ende Rentmeester van den Heere Prelaet van *Eaucourt* Proost ende Heere van *Meerssen*, *Clummen*, etc: inhoudende, hoe dat hij in qualiteijt voornoemd tot *Meerssen*, *Clummen*, *Valkenkorgh*, *Schinnen*, *Hulsbergh*, *Schummert*, *Ambij*, *Ulestraten* ende meer andere quartieren, rontom heeft ende treckt de thiende van de Landen, Bembden, Gansen, Lammer, Vlas, Kemp etc: soo est dat die gemeene onderdanen met dese trouble ende coniuncture van tijden hun vervoerderen bij ontijde van daege ende nachten naer sonnen onderganck en voor de sonnen opganck hunne vruchten in t' veld te binden ende ewegh te vueren, sonder in t' velt wettich verthient te zijn, badt ons daeromme oitmoedelijck om behoorlijcke provisie daer toe dienende. Waerom soo est, dat wij desen aengesien U ontbieden daertoe committeerende bij desen, dat ghij ten verseucke des voorscreven suppliants U transporteert alomme in de plaetsen der voorscreven thienden onderworpen zijnde, die welcke hij suppliant U noemen oft bij geschrifte sal designeren ende aldaer op eenen sondagh oft anderen heijligen dagh ten tijde van de Hooghmissen, den volcken meest vergadert wesende, ende ter plaetsen daer men in gelijcken cas gewoonlijck is uytroepen ende publicatie te doen van onsen twegen interdiceert, uytroept ende verbiedt, dat niemant, wie hij zij hem voordere syn cooren oft anderen thienbaer vruchten, ende daeraf hij suppliant gewoonelyck ende in possessie zijn thiende te hebben, voor oft naer den sonnen opganck oft onderganck oft andersints secretelyck op te laeden oft van den velde te vueren, te doen oft laeten vueren,

Digitized by Google

tenzij dat de selve ierst ende vooral behoorlijcken gebonden ende in gasten oft hoopen gestelt ende verthient zijn, laetende die waarachtige ende rechtveerdige tienden van den voorgenoemden Cooren ende andere thienbare vruchten aldaer gewassen den suppliant volgen, gelijck hij ende sijne voorsaeten oft hunne thiendenaers deselve thienden van allen ouden tijden gecolligeert ende ontfangen hebben gehadt, ende gelijck dat van rechtswegen behoort, sonder daerinne eenige fraude of bedroch te committeeren, ende dit op de pene van vijftien Rinsgulders te bekeeren d'een derdendeel daeraf tot onsen behoeve ende het tweede derdendeel tot behoeve van den officier van de plaetse, daeronder het selve gebeuren sal ende gecommitteerd sal worden, ende t' derdendeel tot behoef van den aenbrenger; ende soo verre U dit doende gebeure eenighe oppositie oft contradictie, onsen voorscreven verboden ende bevelen op te pene voorgenoemt stadthoudende, ende deselve ierst ende vooral gefurneert zijnde, niettegenstaande oppositie noch appellatie en sonder preiudicie der selver, daeght d'opponenten te compareeren t'eenen seekeren daeghe voor onzen seer lieven ende getrouwen die Cancelier ende Luijdens van onsen Raede van Brabant, om aldaer die redenen van sijnder oppositie oft contradictie op te doen ende te verclaeren, t' antworden ende in der saecken voorts te procedeeren soo behooren sal, onsen voorscreven Cancellier ende Raetsluijden, ten voorscreven daeghe overschrijvende, wes ghij in desen sult hebben gedaen, denwelcken wij ontbieden ende beveelen, dat sij partijen gehoort, goet, cort recht doen ende expeditie van justitie: Want ons alsoo gelieft. Gegeven in onser stadt Brussel den acht en twintigsten Meij XVI^{c} seven en dertigh.

Klein Cartularium van Meerssen in het
Rijksarchief te Maastricht.

N° 34. — 1642 den 21 Augustus. — Plakaat van Philips IV, Koning van Spanje, betrekkelijk het invorderen der cijnsen, renten, enz. der proostdij van Meerssen.

Philips by de Gratien Godts Coninck van Castillien, van Arragon etc. etc. den iersten van onse Deurweerderen oft boden macht hebbende te exploiteren binnen desen onsen Land ende Hertoghdom van Brabant hierop versocht, saluyt: Wy ontbieden U daertoe committeerende by desen dat ghy ten verseucke van den Proost van *Meerssen* doet expres ende scherp bevel van onsentwegen allen den gienen die hem uijt saecken van chynsen, renten ende andere innecomen, tsij in gelde, graene oft andersints iedt schuldigh inde ten achteren zyn ende van welke

Digitized by Google

schult ende t'achterheyt U blycken sal by de goede deugdelycke rekeningen, registeren, confessiën van debiteuren ende andersints soo veele dat 's genoegh zy, dat sy terstont ende sonder vertreck den suppliant die voorscreven t'achterheyt uytreykende, opleggen ende betaelen met oock de costen van deser uwer executien, die selve ende elck van hen doen toe op dats noot zy bedwingende by ende met alle behoorlycke wegen ende manieren van bedwange daertoe dienende, ende ingevalle van oppositie weygeringe oft vertreck gebleken als voor, die voorscreven chynsen, renten ende pachten niet excederende die somme oft weerde van ses Rynsguldens t' sjaars eerst ende vooral betaelt ende gefurneert zynde conformelyck de placaeten van den jaere vyftien hondert seven en tachtigh op de moderatie, quytscheldinge ende atterminatie van de chinsen ende renten gemaeckt, niettegenstaande oppositie oft appellatie, ende sonder preiudicie der selver daeght den opponent oft opponenten te compareren tot eenen sekeren gelegen daeghe voor onsen seer lieven en getrouwen cancellier ende andere luyden van onsen raede geordonneert in Brabant, om aldaer die redenen van synder oft hunder oppositien op te doen ende te verclaeren, t' antwoorden ende inder saecken voorts te procedeeren ende sien appoincteren soo behooren sal, onsen voorscreven cancellier ende raedtsluyden ten voorscreven daeghe overschryvende t' geene des ghy in desen sult hebben gedaen, denwelcken wy ontbieden ende bevelen dat sy, partyen gehoort, goet cort recht doen ende expeditie van justitie, want ons alsoo gelieft. Gegeven in onser stadt van Brussele den een en twintighsten Augusti XVI^{c} ende twee en veertigh.

A. Happart.

Klein Cartularium van Meerssen in het Rijksarchief te Maastricht.

N°. 35. — 1646 den 7 Juli. — Brieven van maintenue verleend door Philips IV over het bodenambt te Meerssen.

Philips bij der Gratie Goidts Coninck van Castillien, etc, etc: Den eersten van onse Deurweerdere oft Boden van onsen Raede van Brabant hier op versoght saluijt: Wij hebben ontfangen die supplicatie van onsen lieven en beminden den Prelaet van *Eaucourt* als Proost ende Heer van *Meerssen* etc., inhoudende hoe dat sijne predecesseurs ende successivelijck den suppliant van over X. XX. L. C: en meer jaeren waeren geweest in peijselijke en publique possessie vel quasi van te confereren het Boodeampt van *Meerssen* voorschreven, ende dijen

Digitized by Google

volgens bij formele commissie aen te stellen eenen gerichtsbode, die vooght en schepenen aldaer, mitsgaeders de gemeijnten soude dienen onder sijnen behoorlijcken salaris ende andere emolumenten daertoe staende, ende voorts alles vermogen te doen, gelijck eenen goeden ende getrouwen sergeant oft gerichtsbode schuldigh is ende vermagh te doen; ende hoewel dijenachtervolgens niemant en vermaght den suppliant daerinne te turbeeren, soo hadde nochtans desen niettegenstaande den Drossard s'lants van *Valkenborgh* nu onlangs het voorscreven Bodeampt bij Commissie geconfereert aen eenen Jan *Weijns* ende den selven voor gerichtsbode van *Meerssen* aengestelt, ende de schepenen aldaer gepresenteert, die den selven den eedt hadden afgenomen ende dienvolgens voor gerichtsbode geadmitteerd, den welcken vervolgens verscheijde dagementen en exploicten als gerichtsbode hadde gedaen, turberende den voorschreven Drossard, alsoo bij den feijtelyken voorstel den voorschreven suppliant en sijne voorschreve deughdelijke, publieque en peijsibel immemoriale possessie vel quasi, tot grooten naedeel van de gerechtigheijt des suppliants ende vilipendentie van sijne authoriteit hem competerende naer vermogens vande selve, om dewelcke te bewaren ende tegens den onbehoorlijcken te versien, badt die suppliant ons seer oidtmoedelijck om onse scepene brieven van maintenue in forma ende hiertoe dienende: Waeromme soo eest, dat wij desen aengesien U ontbieden daertoe committeerende bij desen, dat sooverre U blijcke van de possessie en gebruijke des voorschreven suppliants, mitsgaeders van de turbatien ende beletten hem daerinne gedaen, alsoo voorschreven is, sooveele des genoegh sij, ghij in dien gevallen daertoe geroepen den voorschreven Drossart ende alle andere die daerom sullen behooren geroepen te zijn, ende ghij des van wegen des voorschreven suppliants sult worden versoght tot alsulcken dagh, ure ende plaetse, als dat behooren sal, ende ghij hun bescheijden sult, den voorschreven suppliant in de voorschreven sijne possessie ende gebruijke van t' confereren het Bodenampt van *Meerssen* voorschreven, mitsgaeders van den baeten vruchten ende andere emolumenten daeraf coomende ende toestaende van onsen t' weegen houdt ende mainteneert ende doet houden en mainteneeren, doende expres en scherp bevel van onsen t' weegen, den voorschreven Drossard ende allen anderen, dien dat behooren sal ende ghij des van wegen als voore sult worden versoght, dat ghij den voorscreven suppliant van voorschreven collatie des voorschreven Bodeampts mitsgaeders van de vruchten ende profijten daertoe behoorende in der vuegen en manieren boven verclaert peijselijck en vredelijck doen en laeten possesseeren ende gebruijcken ende alle turbatiën ende belletten

Digitized by Google

den voorschreven suppliant daerinne gedaen terstonts sonder vertreck costeloos en schadeloos afdoen ende repareeren oft doen afdoen ende repareeren ende hem verdragen den voorschreven suppliant daerinne meer te turbeeren ofte molesteeren in eeniger manieren den selven Drossardt en allen anderen dien dat behooren sal daertoe, op dats noot zij, bedwingende bij ende met alle behoorlijcke weegen ende manieren van bedwange daer toe dienende, ende in gevalle van oppositie, weijgeringe oft vertreck daeght d'opponenten te compareeren tot eenen seekeren geleegene daeghe voor onsen seer lieven ende getrouwen Cancellier ende luijden van onsen Raede van Brabant om aldaer die redenen hunder oppositie, weijgeringe oft vertreck op te doen ende te verclaeren, t' antwoorden ende in der saecke corte te procedeeren naer behooren: onsen voors. Cancellier ende Raedtsluijden ten voorschreven daeghe overschrijvende wes ghij in desen sult hebben gedaen, denwelcken wij ontbieden, ende (gemerckt dat van alle materien possessoir ende van maintenue ons oft hen in onsen naeme de kennisse toebehoort) committeren, dat sij, partijen gehoort, goet cort onvertogen recht doen en expeditie van justicie, want ons alsoo gelieft. Gegeven in onser stadt Brussel den sevensten dagh van Juli XVI^c ses en veertigh.

A. Happart.

Klein Cartularium van Meerssen in het Rijksarchief te Maastricht.

N°. 36. — 1648 den 11 December. — De raad van Brabant te Brussel bepaalt op aandrang van den proost van Meerssen als suppliant, dat de goedenisse en ontgoedenisse der erven onder Meerssen moet geschieden voor de proostschepenen.

Gesien in den Raede van sijne Coninklijke Majesteijt geordonneert in desen sijnen lande ende hertogdomme van Brabant die copijen van de twee requesten bij den suppliant gepresenteert respectieve den negensten Januarij ende XV^en Junij 1646; Gesien ook die copije van de rescriptie bij de rescrebenten daer tegens gedient, mitsgaeders die replyque des voorscreven suppliants daer op gevolght, ende iterative requeste des selfs daerbij aen de rescrebenten den twintighsten October laestleeden iterativelijck was geordonneert en voorgaende appoinctementen te voldoene binnen andere veertien daegen naer de insinuatie, op pene van versteeken, en dat recht soude worden gedaen op de copijen, waervan d'insinuatie oock behoorlijck was gedaen door den gerichtsbode Matijs *Ruijters* daer toe geauthorizeert, als den voorschreven Raede

Digitized by Google

genoegh gebleeken zijnde. Ende mits der niet voldoeninge der voorschreven rescribenten, op al geleth, t' hoff houdende die voorschreven rescribenten voor versteeken van duplyque ende recht doende op de copijen, interdiceert aen de selve rescribenten hun niet te vervoorderen van te staen over eenige acten van goedenissen oft ontgoedenissen van erffven oft goederen onder *Meerssen* gelegen, dan inde qualiteijt als Proostschepenen ende Laethen van den suppliant op pene van vijftigh goude realen bij de rescribenten te verbeuren ten behoeve van sijne Majesteijt, contravenierende d'interdictie, ende voorts dat alle de voorschreven acten ende decreten als attentaet in prejuditie voortsgekeert, worden promptelijck costeloos ende schadeloos bij den voorschreven hove gecasseert, interdiceerende hun van gelijcken meer te doen op pene als voor, die voorscreven rescribenten tot dijen condemnerende in de costen hieromme geresen ter behoorlijcke taxatie ende moderatie van den voorschreven hove. Aldus gedaen binnen de stadt van Brussele den elften December XVI^c^ acht en veertigh.

A. Happart.

Klein Cartularium van Meerssen, in het Rijksarchief te Maastricht.

N° 37. — 1721 den 1 April. De luitenant-voogd en de schepenen van Houthem verklaren dat de gronden van het gehucht Strabach, uitgenomen de gronden van Koninkswinkel, gehooren onder het ressort der proostschepenen van Meerssen.

Wy Lieutenant vooght en schepenen der banke *Houthem*, land van *Valckenborgh*, Haar Hoo. Moo. partage, verclaeren mits desen, ter requisitie van den heer Charles *du Bois de Duissant*, viceproost van *Meerssen*, dat het dorp ofte het gehucht van *Broeckem* mitsgaders den hoff *Strabach* met een huys en *Houtemer Bergh* met alle landerijen en gronden daar onder gehoorende, ter exclusie van het *Coninxwinckel leen*, in realibus resorteren onder de caerten van *Gennop*, deselve caerten, voor zoo veel het reëel aen gaet is teritoir van de voors. hooftbanck van *Meerssen* ende privativelyck onder de selve judicature onderworpen, moetende de gichten en realisatien van voors. gehuchten van *Broeckem*, mitsgaders den hoff van *Strabach* met een huys en *Houtemer Bergh* ende derselver landeryen daaronder gehoerende, ter exclusie van het voors. *Coninxwinckel leen*, geschieden voor den proostschout en schepenen der hoofdbancke *Meerssen*: doch aangaende de personaliteyt, soo staande selve ter judicature van desen gerechte van *Houthem*. Ter waere oirconde hebben wij desen door onsen secretaris doen depescheren en met ons ordinaire zegel becraghtigen. Actum den 1 April 1721.

(get.) J. V. Stockeram, Secret.

Digitized by Google

N° 38. — 1796 den 4 Juni. — Beschrijving der gebouwen van de proostdij van Meerssen, gedaan door de schatters Laguesse en De Heusch.

L'an quatrième de la République française une et indivisible, le 16me jour du mois de prairial, en exécution de la commission à nous donnée par l'administration centrale du Département de la Meuse inférieure en dâte du 25 Ventose dernier. Nous *Laguesse* et *De Heusch*, commissaires experts soussignés, demeurant le 1er à *Maestricht*, le 2me à *Eycbilsen*, nous sommes transportés accompagnés des citoyens Servais *Smeesters*, agent municipal du canton de *Meerssen* et Toussaint *Verlings*, fermier par nous requis sur un bien national appellé la ferme de la prévôté, située sur le territoire de la commune de *Meerssen*, lequel provient de la ci-devant prévôté de *Meerssen*, contenant cinquante et trois bonniers, six et trois quarts verges petites de terres labourables, jardins, prairies, plantes et differents corps de bâtiments, loués par parties à différents particuliers et par différents baux, comme il est détaillé au tableau ci joint. Les dits baux sont tous passés devant les cidevants prévôts et signés par eux, pour le terme de six ans qui expireront en 1798 vieux style à la réserve de celui du cultivateur Toussaint *Verlings*, qui est passé et signé par le citoyen *Bleron*, receveur des Domaines de l'arrondissement, pour le terme de six ans, qui ont commencé le 5me jour du mois de floréal 3me année républicaine et finissant en même jour de la 8me année ou le 24 du mois d'avril 1801 vieux style.

Tous les batiments, le jardin, un verger et une prairie entourrés d'une muraille de blocs de sable très délabrée, contenant dans son enceinte 3 bonniers 6 verges grandes et 3 petites.

Le corps de batiment principal placé au levant et joignant à l'église à neuf pièces au rez-de-chaussée. Savoir :

1° Un vestibule ou corridor, long de 28 pieds sur 7 de largeur.

2° Une chambre à coucher de 13 pieds quarrée.

3° Une idem qui servoit de bureau, de 12 pieds sur 9.

4° Une antichambre de 12 pieds quarrée.

5° Une salle de 24 pieds sur 21.

6° Une place à manger de 20 pieds sur 12.

7° Une cuisine de 25 pieds sur 19.

8° Un garde manger de 14 pieds sur 11.

9° Une brasserie de 28 pieds sur 20 où il se trouve une chaudière, une cuve et autres ustencilles, servant à faire la bierre.

Au premier étage sont trois quartiers et deux vestibulles.

Digitized by Google

1er QUARTIER :

1° Un vestibulle de 13 pieds sur 9.
2° Une chambre de 19 pieds sur 10.
3° Une idem de 19 pieds sur 15.
4° Une idem de 28 pieds sur 20.
5° Une idem de 17 pieds sur 12.

2me QUARTIER :

1° Un vestibulle long de 28 pieds sur 9 de large.
2° Une chambre ou se trouve une alcove et deux armoires, longue de 17 pieds sur 12.
3° Un cabinet de 10 pieds sur 9.
4° Un idem de même grandeur.
5° Une place ou était la bibliothèque, de 12 pieds sur 9.
6° Une petite place ou se trouve des comodités de 7 pieds sur 5.
7° Une chambre de 16 pieds sur 12.

3me QUARTIER.

1° Une chambre de 12 pieds quarrée.
2° Une idem de 13 pieds quarrée.
3° Une idem de 12 pieds sur 9.

AU 2me ÉTAGE.

1° Un vestibulle de 13 pieds sur 9.
2° Une chambre de 20 pieds sur 12.
3° Un cabinet de 12 pieds sur 5.
4° Une place de comodité de 8 pieds sur 6.
5° Une chambre de 16 pieds sur 12.
6° Un grenier de 20 pieds sur 17.
7° 2 idem de 10 pieds sur 8.
8° Un idem de 28 pieds sur 20.

Au dessus du second étage et des greniers susdits, est un autre grand grenier qui s'étend sur toutes les places du bâtiment et qui est en très mauvais état, ainsi que la pluspart des planchers et les murs qui sont en blocs de sable. Sous le dit bâtiment est une grande cave separée en cinq parties.

Près de la porte d'entrée au nord, contre le mûr de l'enceinte est

Digitized by Google

une petite maisonnette couverte d'ardoises, en deux pièces basses et un petit grenier qui servait de logement au portier.

Contre le dit mûr à quelque distance, dans un même bâtiment couvert d'ardoises est le poulaillier en deux pièces, l'une de 13 pieds sur 9. L'autre de 9 sur 6.

Les étables aux cochons aussi en deux pièces de 11 sur 9 chacune.

Joignant le dit batiment est une remise de 30 pieds sur 11, aussi couverte d'ardoise.

La grange touche à la ditte remise, sa longueur dans l'intérieure est de 71 pieds sur 30 de largeur ; il se trouve dessous deux caves longues de 22 pieds et large de 15 chacune, une espèce de remise propre à l'aprovisionnement des houilles, longue de 30 pieds et large de 12 et une bergerie de la même longueur et largeur.

Entre les murs de l'enceinte et ceux de la grange est un petit bâtiment d'aisance, large de 8 pieds et long de 20.

Sur la même file, toujours au nord et contre la dite grange, est un autre bâtiment couvert de tuilles, composé de deux pièces au rez-de-chaussée, qui sont une remise et un laboratoire, l'une et l'autre de même longueur et largeur, qui est 30 pieds sur 15 et surmontées d'un grenier à foin de 30 pieds quarré.

Vis-à-vis la grange, vers le milieu de l'enceinte, sont les écuries dont le bâtiment a intérieurement 70 pieds de longueur sur 32 de largeur, partagé en quatre parties, pour les cheveaux et pour les vaches, au dessus un grenier aussi de 70 pieds sur 32, au dessous un cave voutée en briques, longue de 32 pieds sur 15 de largeur. Le bâtiment est couvert d'ardoises.

Joignant les dittes écuries, donnant sur le jardin et en face du bâtiment principal est une vieille tour quarrée, au dessus est un colombier, au dessous une câve voutée aussi en blocs de sable de 15 pieds quarrée. La ditte tour est couverte d'ardoises.

Vis-à-vis du coté du midi est une autre vieille tour de forme octogone où il y a trois petites places, l'une sur l'autre, grande de 8 pieds servant à serrer les outils du jardinier, la fleche est couverte d'ardoises mais le tout en très mauvais état.

Entre les deux tours est le jardin assez bien arboré, entourré de trois pièces d'eau qui le séparent d'un verger qui est au couchant dans l'enceinte et d'une prairie qui est au nord.

La ditte enceinte confine au levant avec l'église et le cimetière (1).

(1) Het kerkhof zich bevindende rond om de kerk, werd in 1883 opgeheven en buiten de kom der gemeente, naar den kant van Bunde, verplaatst.

Digitized by Google

Au couchant avec la grande route sur *Fauquemont*.

Au midi avec un pied-sente qui conduit du grand chemin au cimetière (1).

Au nord avec un chemin d'aisance.

De tout quoi nous avons dressé le présent proces verbal, que le dit citoyen Servais *Smeesters*, agent municipal du canton, et le citoyen Toussaint *Verlings* fermier, ont signé avec nous à *Meerssen* les jour, mois et an que dessus.

Laguesse, commissaire expert, *De Heusch*, commissaire expert, Servais *Smeesters*, agent municipal, *J. Verlings*.

Vu a l'administration municipale du canton de *Meerssen*, ce 26 prairial 4mc année de la république.

M. J. Schoenmaeckers, président. *P. Van den Heuvel*, secrétaire.

Vu par moi sousigné, receveur des domaines nationaux à *Maestricht*, le 27 prairial an 4.

W. Bleron.

Rijksarchief te Maastricht.

N° 39. — 1797 den 19 Februari. — Acte van verkoop der gebouwen en der goederen van de voormalige proostdij van Meerssen (2).

Procès verbal de premiere enchère et d'adjudication définitive.

L'an cinq de la République Française, une et indivisible, le vingt cinq du mois de Pluviose à quatre heures de relevée.

En exécution de la loi du 16 Brumaire, an 5, qui ordonne la vente des domaines nationaux dans les départements réunis par celle du 9 Vendémiaire, et qui en règle le mode et les conditions; et en conformité de l'instruction approuvée par arrêté du directoire exécutif du 12 Frimaire dernier.

Nous administrateurs du département de la Meuse-Inférieure, nous sommes transportés, accompagnés du citoyen commissaire du directoire exécutif près notre administration, dans la salle de vente de la dite administration, où étant ledit commissaire du directoire exécutif a annoncé qu'il allait être procédé à la réception des premières enchères pour la vente des biens ci-après désignés, faisant le N° 3 de l'affiche générale et indiqués par l'affiche speciale du cinq du mois de Pluviose dont il a été donné lecture, laquelle affiche a été bien et duement publiée et apposée dans les lieux prescrits par la loi, suivant les certifi-

(1) Pied-sente, paadje of voetpad.
(2) Zie hierboven p. 16 en 72.

Digitized by Google

cats ci-annexés des officiers municipaux des communes, où sont situés les biens ; lesquels biens consistent

savoir :

1° Une maison appelée la *Prevôté de Meerssen*, consistant en un corps de logis, chambres de toutes espèces, caves, greniers, écuries, basse cour, colombier, grandes remises, étables, étangs, jardin et prairies contenant huit bonniers neuf grandes et quinze petites verges en deux pièces, dont l'une de trois bonniers six grandes et trois petites verges tenant au levant à l'église et au cimetière de *Meerssen*, au couchant au grand chemin de *Fauquemont*, au midy à la pied-sente de la grand-route, au cimetière et au nord, au chemin du village. Et l'autre de cinq bonniers, trois grandes et douze petites verges, tenant au levant à la veuve *Quaedvlieg*, au couchant à la route de *Fauquemont*, au midy à la rivière de *Gueule* et au nord, à la pied-sente et à une prairie de la curé (1).

Séance d'adjudication définitive :

Ce premier du mois de Ventose l'an cinq de la république française une et indivisible à onze heures du matin, nous administrateurs du département de la Meuse Inférieure, accompagnés du citoyen *Girard*, commissaire du directoire exécutif près notre administration, nous étant rendus dans la salle d'audience, nous avons annoncé que d'après la publication faite par l'affiche du cinq Pluviose, apposée à cet effet dans les lieux prescrits par la loi, ainsi qu'il est justifié par les certificats ci-annexés des officiers municipaux des communes où sont situés les dits biens, il allait être procédé à l'adjudication définitive des biens nationaux, provenant de la ci-devant prévôté de *Meerssen*, dont la consistance est plus au longue détaillée dans le proces-verbal de la première criée qui a eu lieu le vingt cinq du mois de Pluviose dernier.

Et de suite le commissaire du directoire exécutif ayant donné lecture des dites affiches, du procès-verbal de la première séance, des détails y portés sur la consistance de l'objet mis en vente et des clauses, charges et conditions y détaillées, nous avons ouvert les enchères sur la somme de cent cinquante cinq mille vingt deux livres, qui est le montant de la soumission et de l'adjudication provisoire.

En conséquence, nous avons fait allumer un premier feu, pendant la durée duquel il a été offert par le citoyen Toussaint *Veerlings* la somme de cent cinquante cinq mille cent vingt deux livres.

Il a été allumé un second feu, lequel s'étant éteint sans qu'il ait été

(1) Dan volgt in de akte de lijst der goederen te *Meerssen*, *Beek*, *Schin*, *Schimmert* en *Klimmen*, die wij hierboven p. 72 en 73 hebben opgenoemd en die wij daarom hier weglaten.

Digitized by Google

fait aucune enchère, l'administration du département a adjugé au citoyen Toussaint *Veerlings*, sous son command à déclarer comme dernier enchérisseur, les biens désignés au présent procès-verbal, pour le prix et la somme de cent cinquante cinq mille cent vingt deux livres aux clauses, charges et conditions mentionnées et détaillées au présent procès-verbal.

Arrêté et clos le présent procès-verbal d'adjudication, par nous administrateurs du département de la Meuse-Inférieure, en présence de l'adjudicataire soussigné, les dits jour, mois et an que d'autre part. *T. Veerlings.* Le commissaire du directoire exécutif *Gerard*, *Chenard*, *Coenegracht*, *Veugen.* Approuvée *T. Veerlings*, *Prise*, *J. M. Reintjens*, secrétaire.

Et le premier jour du même mois de Ventôse, l'an de la république française, est comparu par devant nous administrateurs du département de la Meuse-Inférieure, le citoyen *Veerlings*, adjudicataire de la portion de domaines nationaux repris au procès-verbal cy-contre, lequel a déclaré nommer pour command dans la possession de son acquisition, le citoyen Dominique *Nivar*, domicilié à *Maestricht* et la citoyenne Anthoinette *Nivar*, sœur de ce dernier, également domicilié à *Maestricht.* Lesquels avant d'accepter la souscription de leur admission dans cette adjudication ont déclaré très bien connaître les trente huit articles qui la composent, s'obligeant de concourrir à la liquidation des dits biens par engagement réciproque de leur responsabilité mutuelle en vertu de quoi ils ont été admis à la jouissance commutative des objets et souscritte par les parties respectives soussignées, sauf partage plus détaillé et plus circonstant entre les parties si besoin est.

Fait à Maestricht les dits jour, mois et an que des autres parties, *T. Veerlings*, *A. A. Nivar*, Dominique *Nivar*, *Chenard*, président, *Coenegracht*, *Prise*, *J. M. Reintjens*, secrétaire, *Veugen.*

Enregistré à *Maestricht* le quatre Ventose an cinq folio 170. Registré caze 1 et 2. Reçu quinze cent cinquante deux livres, savoir quinze cent cinquante une livre pour l'adjudication et vingt sols pour la nomination de command.

Grecy.

Rijksarchief te
Maastricht.

Digitized by Google

N° 40. — 1797 den 19 Februari. — Beschrijving der gebouwen van de hoeve „De Kruismolen", onder Rothem, gemeente Meerssen (1).

Distribution des bâtiments de la ferme de *Cruysmeule* et de ses alentours.

Les différents corps de bâtiments sont placés entre des prairies et un jardin potager, contenant l'étendue à peu près quarrée de 7 bonniers et 4 petites verges, entourrées d'un fossé assez large, toujours rempli d'eau courante et sur lequel il y a trois ponts de briques.

Ayant pour joignants et aboutissants au midi, la grande route sur *Aix-Libre*, au couchant, la grande route sur *Sittart*, au nord, une pièce de terre appartenant à la dite cense, au levant, une prairie appartenant à Mathieu *Winants* (2).

On arrive par une longue allée muraillée dans la basse-cour, qui donne un quarré d'à peu près cent pieds d'un coin à l'autre.

Du côté du couchant et aboutissant au nord est le quartier du fermier, contenant au rez-du-chaussée, cinq pièces, dont la 1re sert de cuisine, a 25 pieds en quarré, la 2me est une chambre de 18 pieds sur 20, la 3me et 4me sont des chambres à coucher, l'une de 17 pieds sur 14 et l'autre de 18 pieds sur 10, la 5me et dernière où il y a une pompe, sert de lavoir et de boulangerie, elle a 15 pieds sur 13.

Sous ces chambres se trouvent deux caves. Au-dessus de la cuisine est une chambre de même grandeur, c'est-à-dire 25 pieds quarrée, un grenier et un colombier de même étendue, ce corps de bâtiment étant une espèce de tour.

Du côté du levant sont deux corps de bâtiments, dont le 1er a 86 pieds de longueur sur 35 de largeur, et 18 pieds de hauteur de mur, couvert d'un toit d'ardoise, distribué en trois parties qui sont une bergerie, une écurie pour les chevaux et une autre pour les vaches.

Le 2me corps de bâtiment a 36 pieds de longueur sur 15 pieds de largeur, et 14 pieds de hauteur de mur, couvert d'un toit d'ardoise; il est partagé en deux pièces, dont l'une est un étable de cochons et l'autre une écurie pour les poulains.

Du côté du midi sont deux corps de bâtiments, dont le plus considérable est la grange, qui a 86 pieds de longueur sur 51 de profondeur, et 18 pieds de mur, couvert d'un toit de paille.

L'autre est une place d'aisance de 30 pieds de longueur sur 15 de profondeur.

---

(1) Zie hierboven p. 16 en 72.

(2) De stad *Aken* droeg onder de Republiek den naam van *Aix-Libre*, het fransch *Aix-la-Chapelle* zijnde te clericaal.

Digitized by Google

Du côté du nord est un corps de bâtiment de la longueur de 41 pieds sur 32 de largeur, et 18 pieds de hauteur de mur, couvert d'un toit d'ardoise, séparé en deux parties et sont des étables de cochons.

N.B. Au bout du jardin se trouve une jolie petite gloriette qui a vue sur le grand chemin d'*Aix-Libre*.

Verder 37 bunders, 14 gr. en 10 kl. roeden huizen, gebouwen, tuinen, bouw- en weiland te zamen in één veld en afzonderlijk gelegen nog ongeveer 17 bunder. (Yzerkuil, „ vieille route ", *Cruysmeulen*).

Rijksarchief te Maastricht. — Fransch archief. — Régistre des procès-verbeaux d'estimation et d'adjudication. — Affiche 1 art. 4 an 5, 1 ventose.

N° 41. — 1754 den 29 Nov. — Generale conditiën voor de pachters van landerijen, toebehoorende aan de proostdij van Meerssen.

1. Ieder pachter zal stellen een goeden borge.

2. Hy zal de landeryen ten tyde van zyn zesjarigen toust loffelijk onderhouden, mesten en bezaayen volgens lants gebruyck en laten in zyne palen en limieten.

3. Zy die landen pachten reinende aan beleybare wegen (chemins sujets à la visite de la justice) syn verplicht dezelve wegen altoos wel te onderhouden, op peene van te vallen in de boeten, daartoe staende.

4. Diegeene welckers aengenomen landen reinen aen de *Geul* zullen gehouden wezen de dycken van die rivier, altoos in goeden stand te onderhouden en dezelve tegens haeren uytloop wel te voorzien en sterck maecken; alwelcke dycken nu en dan zullen worden gevisenteert, om in geval van onachtzaamheyt dezelve tot last van den pachter te doen in staet stellen, wel verstaende nogtans dat de groote reparatiën, die buyten versuym van den pachter mochten voorvallen, zullen gedaen worden ten coste van de proostdye, in welck geval de pachters zullen moeten doen alle korveyen en vaerten noodig tot het bybrengen, zoo van groezen, hout of anderszints zonder dezelve te mogen brengen in reekening.

5. De pachters zullen ook beletten dat alle pascagiën zoo van koeyen, schapen en andere bestialiën van deze dycken geweerd worden.

6. Ook zullen zy, die graven aan hunne landeryen hebben, die jaerlykx in goeden staet stellen.

7. Indien er boomen geplant zyn, zullen zy acht geven dat die niet afgekapt of door de beesten beschadigd worden.

Digitized by Google

8. Alle de landeryen blyven onderworpen aen de tiende.

9. De pachter zal acht geven dat er geene nieuwe servitueten worden ingevoerd.

10. De pachters zullen hunne leverantiën in natura doen, te beginnen met den aenvanck van November en te eyndigen met half December. Daarvoor zullen gewonelyke zitdagen, iedere week in deze proostdye gehouden worden, des Woensdags, en indien er belet is, des Dingsdags. In de plaets van den vruchtenpacht kan ook in geld betaeld worden volgens de effractie der stad *Maestricht.*

11. De pachters zullen hunne granen op hunnen kost en op hun gevaer leveren op de solders der proostdye.

12. Deze granen kunnen afgekeurd worden indien de levering niet naar behooren is.

13. Ende by geval eenen merckelyken schade mogte komen voor te vallen op de verpachde landen, soodanig dat door dezelve miswas, hagelslag of heerkracht, een groot derdendeel van de vruchten soude beschadight worden, nae dat inwendig dry daghen ons daer af kennisse sal wesen gegeven, sal de visitatie geaccordeert en den uytslag gedaen worden naer verheysch van den schade; doch in cas men niet konde conveniëren sal geobserveert worden soo en gelyck ten opsichte van dit punct in jeders toust expresselyk is geinsereert; mits nochtans, dat den pachter de plicht van eenen goeden ackerman sal hebben naergecomen als mede de conditiën hier boven vervat, behoudelyk ook dat de visitatie niet geschieden sal op het beschadigt stuk alleen, maer wel op 't geheel der landen door hem ingepacht.

14. Indien een pachter mochte blijven in gebreken van na te komen deze artiekelen, zal de heer verpachter hem mogen buyten toust zetten, zonder dat iets mag gevraegd worden voor verbetering, mesting of ploegrechten.

Aldus vastgesteld in onze proostdye, den 20 Nov. 1754.

Philippe Crépin, prévost
de *Meerssen.*

N° 42. — In den loop van het zesde hoofdstuk van deze verhandeling (p. 48) hebben wij vergeten melding te maken van het feit, dat de twee eerste bisschoppen van *Roermond* meermalen in de proostdij van *Meerssen* hun verblijf hielden. *Lindanus* vertoefde er gedurende eenige dagen in 1571, 1574 en 1575. Zijn opvolger *Cuyckius* bewoonde de proostdij, bijna alle jaren, gedurende eenige dagen van den zomer.

Digitized by Google

Legertochten tusschen Maastricht en Mook,

SEDERT 1568 TOT 1575,

EN GELIJKTIJDIGE BELASTINGEN EN INKWARTIERINGEN TE ELSLOO.

VOORBERICHT.

Op deze bijdrage tot de opbouwing van de geschiedenis in ons gewest is alweer toepasselijk de theorie, die wij verleden jaar ontwikkelden in de *Inleiding* van onze studie, getiteld : *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van de rijksheerlijkheden Obbicht en Leuth* (1). Het zal wel onnoodig zijn te verklaren, dat de theorie niet *a priori* ontworpen werd, maar dat zij zich uit de objectief behandelde feiten aan den onbevooroordeelden beoefenaar opdrong.

Ook nu moeten wij, bij wijze van inleiding, het eerste geschil behandelen dat Elsloo had met het leenhof van Valkenberg over de belastingen, en zoodoende nog eens even aanroeren de quaestie van den Burgondischen Kreits. Zonder dat voorafgaande Eerste Hoofdstuk zou in den verderen loop dezer studie de handelwijze der spaansche krijgscommissarissen onverklaarbaar zijn.

De bescheiden waaruit wij onze bijzonderheden en bewijsstukken geput hebben, zijn : 1° eene rekening van Renier Notemans, in 1568 schout van Elsloo ; aan deze rekening heeft evenwel Joannes Rivius medegearbeid ; 2° zes rekeningen van Joannes Rivius, destijds secretaris der schepenbank aldaar ; 3° eenige losse stukken uit het archief van voornoemde rijksheerlijkheid.

Bij eene andere gelegenheid hopen wij eene levensschets van Joannes Rivius te kunnen leveren. Hier zij slechts aangestipt, dat hij *cle-*

(1) *Publications* etc. *du Limb.*, t. XXIV, blz. 67, v.

Digitized by Google

ricus was, d. w. z. dat hij de tonsuur ontvangen had. Maar hij was niet priester; dat leert ons reeds de benaming, die zijne mede ingezetenen hem gaven: zij noemden hem nooit „heer Jan," maar altijd „meyster Jan." Hij was bovendien keizerlijk notaris voor het prinsdom Luik en waarschijnlijk licenciaat in de rechten. Zijn naam komt nooit voor op de lijsten der belastingschuldigen: een bewijs dat hij niet onder Elsloo beërfd was en dat hij geen eigen huishouden had, maar bij andere menschen inwoonde.

Maastricht, Augustus 1888.

J. L. MEULLENERS.

Digitized by Google

EERSTE HOOFDSTUK.

Pogingen van het leenhof en van de Staten van het Land van Valkenberg om de Rijksheerlijkheden Elsloo, Ter Blijdt en Eckelrade te annexeeren.

De grondlegger van deze annexatie-politiek was *Johan Koexs*, secretaris van het leenhof en ondervoogd van het Land van Valkenberg. Hij stamde niet uit het stadje Valkenberg, daar was hij zelfs niet metter woon gevestigd; hij vertoefde in die plaats niet meer dan hij ambtshalve moest, en had dan zijn verblijf op een kamer, die hij gehuurd had bij den bode van het leenhof aldaar. In het naburig Berg bezat zijn vader eenige landerijen, en wij gelooven, dat men in dit dorp de woning van Jan Koexs moet zoeken. Om volledig te zijn, vermelden wij hier nog, dat in 1560 en eerstvolgende jaren een *Willem Koexs* schepen van Geulle was.

Het leenhof van Valkenberg grondde zijne annexatie-zucht op de leenroerigheid. Maar vóór *Conrard van Schoonvorst* zich op den 13en November 1452 voor zich zelven en zijne nakomelingen verplichtte om *Elsloo* voortaan te verheffen voor het leenhof van Valkenberg, had zijn vader reeds in 1399 zich, als heer van Elsloo, op dezelfde wijze leenplichtig gemaakt aan den hertog van Gulik. Door die nieuwe persoonlijke verbintenis van den heer veranderde de heerlijkheid zelve niet van natuur; zij bleef wat zij te voren was: rijksheerlijkheid.

Dit was ook het geval met *Eckelrade*.

Ten opzichte van *Ter Blijdt* kon zelfs de leenroerigheid niet ingeroepen worden. Deze rijksheerlijkheid werd nooit te Valkenberg verheven. Zoo verklaarde te Maastricht, in de maand Augustus 1629, voor commissarissen van den Raad van Brabant, mr *Stephanus Fabritius*, oud 32 jaren, sedert 8 jaren schout van Ter Blijdt, „ dat deze heerlijkheid wel een onderdeel van Berg uitmaakte in het kerkelijke, maar in het civiele tot het Duitsche Rijk behoorde; dat, naar getuigenis van bejaarde ingezetenen, die van Valkenberg hen eertijds gedwongen hadden tot het logeeren van soldaten, onder bedreiging, hen

Digitized by Google

tot den bedelstaf te zullen brengen, indien zij tegen de inkwartiering durfden in proces gaan te Aken, en dat zij op dezelfde wijze waren gedwongen geworden ter betaling in de bede met Valkenberg " (1).

Ook waren deze drie heerlijkheden, in hare civiele rechtsgedingen (*in civilibus, allodialibus, non feudalibus*), steeds in hooger beroep gegaan bij den Koninklijken Schepenstoel van Aken en van daar bij het Keizerlijk Kamergerecht. Zij hadden alzoo vóór 1548 niet behoord tot het *rechtsgebied* van het Land van Valkenberg en zij konden dus ook niet met dit Land bij den Burgondischen Kreits zijn ingelijfd, tenzij de Rijksdag van Augsburg dat uitdrukkelijk verklaard had. Men zoekt echter te vergeefs naar die verklaring in het Besluit van den 26en Juni 1548.

Waarom was het leenhof van Valkenberg dan zoo tuk op de annexatie? Eigenbelang was ten deze de eenige drijfveer. Het hooger beroep in civiele rechtzaken zou de emolumenten van dat leenhof hebben merkelijk vergroot, en het aandeel, dat elke dier heerlijkheden zou hebben moeten overnemen van de inkwartieringen en van de globale som der bede, zou den last der onderscheiden andere dorpen van het Land niet weinig hebben verlicht.

Reeds in 1546 had Jan Koexs beproefd, Elsloo, Eckelrade en Ter Blijdt in de bede van Valkenberg te doen bijdragen. Toen was de Burgondische Kreits nog niet afgescheiden van het Duitsch Rijk; voornoemde rijksheerlijkheden en het brabantsch graafschap Valkenberg hadden toen nog een gemeenschappelijk hoofd: keizer Karel V; in aanmerking nemend dat het geld meer bestemd was rechtstreeks voor den keizer dan voor den hertog van Brabant en graaf van Valkenberg, had Elsloo er in berust, ditmaal in de bede van het graafschap bij te dragen, doch onder het uitdrukkelijk protest van nonprejudice (2).

De eerste bede, die uitgeschreven werd in het Land van Valkenberg, na de afscheiding van den Burgondischen Kreits, had plaats in 1554. Zij bedroeg 10,000 brabantsche gulden, half te betalen in 1555 en half in 1556.

Ontvanger voor de Landen van Valkenberg en Daelhem was toen

(1) Archief van de heerlijkheid Elsloo.
(2) Afgedrukt bij Jos. Habets: *Leenhof en Leenen van Valkenb.* in *Public. du Limb.*, t. XXII, p. 320, v.

Digitized by Google

Peter Ruysschen. Hij werd later ontvanger-generaal voor de vier Landen van Overmaas. Ziehier zijne genealogie volgens de *Nobiliaire des Pays-Bas*. Zijn vader, *Peter Vreen*, alias *Ruysschen*, getrouwd met *Margareta de Vrede*, werd in den adelstand verheven door keizer Karel V, bij diploom van den 7en December 1549 (1). Onze ontvanger, *Peter Ruysschen*, heer van Bautershem en Marquette, trouwde in 1554 te Mechelen met *Anna Peeters*, genoemd *Vranx*. Dezer zoon, *Willem van Ruysschen*, geboren te Maastricht den 13en Mei 1570, gehuwd in 1604 met *Marie Sucquet*, overleed in 1651 te Mechelen, als lid van den Grooten Raad. De kleinzoon dezer laatste echtelieden was de eerste baron van *Elissem* (2).

In het journaal der ontvangsten van Pieter Ruysschen, dat zich in het Rijksarchief te Maastricht bevindt, wordt de naam van *Elsloo* niet aangetroffen. Wel zien wij er in, dat ook ditmaal *Ter Blijdt* en *Eckelrade* den dans niet ontsprongen waren: „ontfangen XXIX Junii, anno LVI, van Jan Heynen van Houtem, secretaris der banck van der *Blyt*, de somme van XXI gld., I st., III½ ort. Noch ontfangen XIX decembris, anno LVI, van Jan Heynen van Houtem, secretaris ter Blyt, de somme van III gld., X st.

„Noch ontfangen vander stadt Triecht van heuren goeden, gelegen te *Eckelraede* ende ter *Blyt*, als voor een derdendeel van desen termijn, IIII gld., I½ st."

Het is echter in het oog vallend, dat Eckelrade en Ter Blijdt niet onder eene afzonderlijke rubriek in het journaal van Pieter Ruysschen vermeld staan. Te oordeelen naar het eerstvolgend geschil met Elsloo, doet ons die weglating vermoeden, dat de Staten van het Land van Valkenberg voornoemde twee heerlijkheden niet in den omslag der bede betrokken hadden, maar dat Johan Koexs, zich wellicht verschuilend achter een zoogenaamden commissaris van den Raad van Brabant te Brussel, waarschijnlijk eigenmachtig was te werk gegaan.

En zoo zijn wij gekomen tot het eigenlijk geschil van Valkenberg met Elsloo. Den 3en April 1559 was te Cateau-Cambrésis de vrede tusschen Frankrijk en Spanje gesloten geworden. Hoe voordeelig de voorwaarden ook waren voor Spanje, er bleef evenwel voor deze

(1) T. I, p. 49.
(2) Men vergel. *op. cit.* t. II, p. 577, s.

Digitized by Google

monarchie nog een groote som van oorlogskosten te betalen. De bede, welke bij die gelegenheid Philips II, als hertog van Brabant en graaf van Valkenberg, aan dit laatste Land deed, bedroeg 11,000 carolusgulden. De Staten van het Land van Valkenberg stonden die som toe, doch onder zekere voorwaarden, die door Philips II werden aangenomen. Arglistigheid had aan den steller van het toestemmend antwoord ééne voorwaarde in de pen gegeven, die luidt als volgt: „behoudelyck oyck, dat men die ghene die in gebrecke van betaelinghe sullen blijven, met eghenen deurwerder, maer metten Lantrecht alleenlyck, totter selver betaelinghen bedwinghen sal (1)". Door deze bepaling sneed men den weg van procesvoering af. Zonder voorafgaand vonnis, zou het *Landtrecht* op de onwilligen worden toegepast. Maar wie zou die toepassing doen? Het leenhof van Valkenberg; en de factotum van het leenhof was de secretaris en ondervoogd Johan Koexs!

Ter repartitie van de bede over de verschillende dorpen werd er eene Statenvergadering belegd. De heer van Elsloo werd niet opgeroepen bij den Landsadel; geene der vier hoofdbanken kon Elsloo vertegenwoordigen, omdat deze heerlijkheid bij geene ervan in hooger beroep ging; ook de schepenbank van Elsloo kreeg geene aanschrijving, ter afvaardiging van één of meer gevolmachtigden. Elsloo werd dan ook niet door de Staten in de bede aangeslagen. Dat deed Johan Koexs alweer op eigen houtje. Toen die van Elsloo protesteerden, beriep hij zich op commissarissen uit Brussel, die den omslag zouden vastgesteld hebben; maar op de vraag van die van Elsloo naar de namen van de commissarissen, ten einde hen van den waren toestand te kunnen onderrichten, bleef hij steeds het antwoord schuldig.

Hij had echter getracht de pil te vergulden. Elsloo werd slechts aangeslagen voor 150 carolusgulden, te betalen, (evenals dit met de heerlijkheden en dorpen van het Land van Valkenberg het geval was), half in 1560 en half in 1561, telkens tusschen Lichtmis en St. Jan in den zomer. Voorzeker, de som was gering, maar de betaling ervan was eene berusting in het verlies der onafhankelijkheid. Die ondergang kon volgens Koexs niet meer uitblijven. Hij ging immers nu, in geval van weigering, het *Landtrecht* van Valkenberg op

(1) Bijlage, n° 1.

Digitized by Google

Elsloo toepassen; daardoor zou de beslissende stap gezet zijn op den weg der volledige inlijving.

Het duurde Johan Koexs te lang, dat hij niet de hand aan het werk kon slaan. Hij ging naar Elsloo en zeide den schepenen der plaats vlak in het gezicht, dat het met het hooger beroep dezer heerlijkheid naar Aken weldra zou gedaan zijn en dat het dorp voor goed bij het Land van Valkenberg zou worden ingelijfd. Bij die snoeverijen liet hij het niet. Nauwelijks was de termijn voor de betaling der eerste helft van den omslag afgeloopen, of hij begon Elsloo te bedreigen met de toepassing van het *Landtrecht.*

De ingezetenen der heerlijkheid wendden zich toen tot den Koninklijken Schepenstoel van Aken. Deze wees hun den weg aan, hoe zij zich in het onderwerpelijk geval te gedragen hadden. Wij verwijzen naar dat advies, alsmede naar de maatregelen en correspondentiën die er uit voortvloeiden, in nº 2—13 der *bijlagen* (1).

De stappen, door de ingezetenen van Elsloo te Aken gedaan, brachten aanvankelijk den kleinen Cavour in verlegenheid, maar toen hij merkte, dat men de zaak bij het Keizerlijk Kamergerecht ging aanhangig maken, haastte hij zich, dit hooge gerechtshof voor een voldongen feit te plaatsen. Op het eind van Februari 1561 liet hij, door de gewapende macht, uit het veld van Elsloo vier paarden ontvoeren naar het kasteel van Valkenberg (2). Kort daarna betaalden de ingezetenen van Elsloo, onder protest, de 150 carolusgulden; het was eer een losprijs voor de ontroofde paarden dan eene bijdrage in de bede.

Beter werd de billijkheid betracht in „de settinge oft tauxatie vander *geestelycker* schattinge, oft subside, beloopende acht duysent gulden brabans, den Coeninck geaccordeert bij den *geestelycken Staeten* der Landen van *Overmaeze*, te Paesschen XVᶜLXVII, te betaelen in twee termijnen, te weetene d'eene helft elcx quote oft tauxe te Sint Gielismesse (3) XVᶜLXVII, ende d'andere helft te Sint Gielismesse XVᶜLXVIII (4)". De bede werd verdeeld over alle kerke-

(1) Deze bijlagen zijn afschriften van de authentieke vertaling uit het nederduitsch in het fransch; men vergel. nº 12 der bijlagen. Waar het duidelijk was, welke woorden door de vertalers niet verstaan waren, hebben wij ze tusschen twee [ ] bijgeschreven. Ook hebben wij aan den voet der bladzijden eenige aanteekeningen gemaakt. In de meeste nota's en in alle de opschriften der bijlagen bedienden wij ons van het fransch, wijl de meeste stukken in die taal geschreven waren.

(2) Zie Bijlage nº 13.

(3) Den 1sten September.

(4) Ook dit gedeelte van het journaal bevindt zich op het *Rijksarchief te Maastricht.*

Digitized by Google

lijke goederen, tot de kosterijen incluis, van de vier Landen van Overmaas; zelfs het kleinste beneficie werd niet overgeslagen; maar de kerkelijke goederen, onder Elsloo, Eckelrade en Ter Blijdt gelegen, eveneens de pastorijen en beneficiën der twee eerstgenoemde dorpen, werden niet in de repartitie betrokken. Nochtans was het alweer Pieter Ruysschen die de gelden inde; ook leefde Johan Koexs nog, die er het grootste belang bij had, dat de geestelijkheid van Overmaas de heerlijkheden Elsloo, Eckelrade en Ter Blijdt had gerekend tot het Land van Valkenberg. Maar nu werd hij door de weglating van die namen gelogenstraft.

Johan Koexs trad van het tooneel af in 1568. Dit is waarschijnlijk het jaar van zijn overlijden. De booze plannen, die hij tegen Elsloo gesmeed had, gingen niet met hem ten grave. Integendeel, zij zouden voor heeren en heerlijkheid worden eene bron van verderf, die eerst zou opdrogen tegen het eind der vorige eeuw, onder den orkaan van de fransche Revolutie. Zijne politiek werd weldra in nog breederen omvang toegepast in zake de inkwartieringen. Zoo dikwijls als er spaansch krijgsvolk op het Land van Valkenberg werd aangewezen, maakte het leenhof aldaar de spaansche commissarissen en kwartiermeesters wijs, dat de buitenleenen Elsloo, Stein, Leuth en Limbricht tot het *direct* gebied van dit Land en bijgevolg tot de spaansche erflanden van den Burgondischen Kreits behoorden; en zoo moesten deze rijksheerlijkheden, alsmede Eckelrade en Ter Blijdt, jarenlang een gedeelte van het krijgsvolk huisvesten, dat uitsluitend had ten laste moeten komen van het spaansch graafschap van Valkenberg.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Tocht van Sanchez de Londono en van Sanchez d'Avila van Maastricht naar Roermond. Slag van Dahlem bij Erkelents.

In dit en het volgend hoofdstuk dienen ons tot leiddraad: 1° eene rekening, opgemaakt door Renier Notemans, schout van Elsloo, en met aanteekeningen voorzien van Joannes Rivius, secretaris der schepenbank aldaar; 2° de *Commentaires de Don Bernardino de Mendoça*, vertaling, uitgegeven te Brussel in 1860; 3° het zeldzaam werkje van

Digitized by Google

Alonso de Ulloa: Grundliche Beschreibung des Niderländischen Kriegs des 1568 Jars. Gedruckt zu Dilingen, durch Sebaldum Mayer. Anno MDLXX.

Op de eerste bladzijde van voormelde rekening schreef Rivius het volgende:

„Schat Cedule van IIII^c^LV guldens, gesat ende verordineert op die gemeynte ende onderdaenen van Elsloe ende haeren aenhanck, ende dit ter causen van seeckeren oncusten die hier nae int lanck vuytgehaelt worden, die selve gemeyntenaeren ende honne gedeputeerde hebben moeten doen al dit tegenwoordige jaer van XV^c^LXVIII door ende lanck duerende, tyde dat der Hertoge van *Alva* met synre Armeyen binnen *Maestricht* is comen liggen, ende nae der hant der selve Hertoge syn leger tot *Nederhaeren* ende daeromtrent geslaegen heefft, ende voorts doe die spaenjaerden ende andere des voirscreven hertogen van *Alva* ruyteren ende voet volck allen den tydt opwaerts ende nederwaerts toegen."

In de lente van 1568 beproefde Willem prins van Oranje, bijgenaamd de Zwijger, het leger van Alva op drie punten te gelijk bezig te houden. Fransche Hugenoten moesten, onder aanvoering van François de Cocqueville, in Artesië vallen. Antony de Lalaing, graaf van Hoogstraten, en de heer van Hoei moesten een inval doen in het overkwartier van Gelderland. Den gebroeders Lodewijk en Adolf van Nassau werd Friesland tot punt van aanval aangewezen. Inmiddels zou de Zwijger zelf een leger in de nabijheid van Kleef verzamelen en zich daarheen begeven, waar de kans het gunstigst zou schijnen.

Alva, die daarvan onderricht was, splitste diensvolgens het leger der zuidelijke provinciën in drieën: hij zond een gedeelte ervan naar Doornik, een ander naar Namen, en een derde, het kleinste, naar Maastricht. Cocqueville werd weldra verslagen. Jan van Montigny, heer van Villers, die aan den ziek geworden Hoogstraten opgevolgd was, wachtte hetzelfde lot. *Sanchez de Londono* bevond zich met vijf vendels voetknechten te Lier, toen hij van Alva bevel ontving om naar Namen te trekken. Op weg derwaarts kreeg hij echter te Perwez order om zich naar Maastricht te begeven. Daar zou zich Sanchez d'Avila met drie compagnieën ruiters met hem vereenigen. Indien deze twee kapiteins het noodig oordeelden, konden zij eenige soldaten van de vier vendels Duitschers, die Philips graaf von Eberstein, gouverneur

Digitized by Google

van Maastricht, onder zijn commando had, bij de hunne voegen. Waartoe die haast? Te Stein had zich eene bende geuzen georganizeerd door toedoen van Bernard van Mérode, heer van Waroux; eene tweede bevond zich te Weert, onder aanvoering van de gebroeders Jan en Herman Ressen (1), en een derde onder Villers, in de nabijheid van Wassenberg. In den nacht van 23en op den 24en April zouden zich de drie afdeelingen dezer geuzen vereenigen onder de wallen van Roermond.

Londono en Avila arriveerden den 23en April te Maastricht.

Rondom de stad, en niet het minste te Elsloo, in de nabijheid van Stein gelegen, had zich het gerucht verspreid dat er een spaansch leger in aantocht was, zooals wij zien uit den aanhef van Renier Notemans' „Bewyes van den vuytgeven":

„Item Jan Custers, gesant tot Herloe (2), om toe besien off daer ruyter off knecht voor handen weren, ende hem gegeven VIII st. *brab.*

„XXIIIa April LXVIII, Jan Cantels, der boede, ende Korstgen Custers vuytgesant tot Tricht (3), om toe besien, waer dat die Spaengiarts dat huefft heynen (4) hadden, ende hon tot teergelt gegeven VI st. *brab.*"

De spaansche aanvoerders gaven te Maastricht éénen dag rust aan hunne afgematte soldaten. 's Anderendaags (24en April) zetten zij den vijand achterna. De gouverneur Eberstein had zich bij Londono en Avila gevoegd met zijne vaandrigs en drie honderd zijner duitsche voetknechten. Zij trokken noordwaarts, langs den rechter oever der Maas. Op de plaats waar de bende van Stein, die in den ochtend van den vorigen dag uit dat dorp vertrokken was, het laatste maal had halt gemaakt, vernamen de spaansche aanvoerders, dat de opstandelingen den nacht te voren tot onder de wallen van Roermond gemarcheerd waren. Zij hadden getracht, de stad binnen te dringen, onder het valsch voorwendsel, dat zij soldaten van den koning waren. De burgers evenwel geloofden hen niet en weigerden, hen binnen te laten. Toen staken de opstandelingen het vuur aan twee

(1) Ch. Creemers: *Kronijk van Weert*, Public. du duché de Limb. t. XII, p. 193, v.
(2) Heerlen.
(3) Maastricht.
(4) Het hoofd naartoe, d. w. z. in welke richting de Spanjaarden optrokken.

Digitized by Google

poorten. Die van buiten hoopten te meer dat hun aanslag zou gelukken, wijl zij vele Roermondsche burgers in hunne gelederen telden en bovendien handlangers in de stad hadden. Er bevond zich wel een vendel Nederduitschers van den graaf van Megen binnen de veste, doch dat handvol soldaten was niet bij machte geweest, de stad in bedwang te houden, indien er een ernstig oproer was losgebroken. Die van buiten wachtten echter te vergeefs op een opstand, en toen zij bovendien de nadering van het spaansch leger vernamen, maakten zij zich uit de voeten. De eenige heldendaden, die zij daar verricht hadden, bestonden in het vernielen van de Heiligenbeelden in de kerk der voorstad, en in het opbreken van eene houten brug over de Roer. Door het één hadden zij lucht gegeven aan de vroomheid van hun gemoed, en door het ander meenden zij de marsch der Spanjaarden te vertragen.

Deze arriveerden er te één uur in den namiddag. In minder dan negen uren hadden zij den weg van Maastricht tot Roermond afgelegd. Het spaansch legertje werd in de stad ingekwartierd. Londono en Avila zonden aanstonds een duitschen soldaat van het garnizoen de opstandelingen achterna om te zien, welken weg zij insloegen.

De spaansche aanvoerders waren echter van oordeel, dat zij de terugkomst van den duitschen soldaat niet moesten afwachten, te meer wijl Alva hen uitdrukkelijk bevolen had, dat zij met snelheid moesten handelen. Ten twee ure in den morgen van den 25en April trok Avila met zijne ruiterij de stad uit en volgde het spoor van den vijand. Op ruim één uur afstands van de stad ontmoetten zij den uitgezonden soldaat. Hij vertelde hun dat de vijand te Wassenberg overnachtte en voornemens was in den vroegen ochtend naar Erkelents te trekken, ten einde dat stadje te overrompelen.

De ruiters, die Avila in de richting van Erkelents toen vooruitzond, rapporteerden hem weldra, dat de opstandelingen reeds derwaarts op weg waren. Hij gaf er onmiddellijk kennis van aan Sanchez de Londono. Toen de vijand de achtervolging gewaar werd, zag hij van de overrompeling van Erkelents af en meende daarna eene veilige schuilplaats te zullen vinden in het naburig Guliksch stadje Dahlem. Maar Avila ontzag zich niet, ook op zijne beurt, de onzijdigheid van het Guliksch grondgebied te schenden (1). Hij vond den

(1) De hertog van Gulik bleef niet in gebreke tegen die schending van zijn grondgebied bij Alva te protesteeren en wilde de verwoestingen, te Dalhem aangericht, vergoed hebben.

Digitized by Google

vijand bij Dahlem opgesteld in eene vlakte, waarvan de achtergrond en de linkerzijde beschermd werden door de heggen van tuinen, de rechterzijde door een bosch, en de voorzijde slechts toegankelijk was door een hollen weg. Er ontstond dadelijk een ruiterijgevecht; de vijandelijke cavalerie was in korten tijd vernietigd, eveneens een goed gedeelte van de infanterie. Middelerwijl ontkwam de rest der voetknechten, ten getale van 1300 man; zij trokken over de kronkelende wegen, tusschen de tuinen door, het stadje Dahlem binnen en verschansten zich daar binnen de gebouwen en de grachten van het kasteel. Aan Sanchez d'Avila bleef toen niets over dan het stadje te berennen, in afwachting dat Sanchez de Londono met het voetvolk zou aankomen. Deze arriveerde er ten vier ure in den namiddag. Hij plaatste de Duitschers van Eberstein aan de overzijde van de stad, ten einde den vijand den terugtocht af te snijden; de vijf vendels Spanjaarden, die gezamenlijk uit slechts zes honderd voetknechten bestonden, kregen toen order om de wallen van het kasteel te bemachtigen. Na een gevecht van ruim een half uur was het kasteel bestormd. De verdedigers die men er vond werden gedood; die naar de stad gevlucht waren, werden gevangen genomen. Onder deze laatsten bevonden zich de heeren van Villers en van Hoei. Van den vijand werden er in alles, op dien dag, bij de 2000 gedood. Het verlies der Spanjaarden was een twingtigdal dooden en een vijftigtal gewonden.

Ook te Elsloo was men benieuwd geweest, wat er gebeuren zou. „XXV^a^ Aprill, Jan Cantels ende Jan Custers van Elsloe nae Romunde gesandt, om toe besien, waer die Spaengiarts, off die Overlender, dat huefft heynen hadden; doch syn des savons weder om comen, ende hebben verteert gehadt onder honne beyden IIII½ st. *brab.*"

De overwinnaars overnachtten in het Geldersch stadje Erkelents. 's Anderendaags trok Sanchez de Londono met de vijf vendels Spanjaarden naar Roermond en verbleef er eenigen tijd. Hij had de meeste gevangenen mede derwaarts gevoerd. De Roermondsche ingezetenen, die men onder de gevangenen herkende, liet hij den dag na de aankomst ophangen. Sanchez d'Avila vertrok den dag na het gevecht, met de voornaamste gevangenen, naar Brussel; op denzelfden 26^en^ April begaf zich Philips von Eberstein met zijne drie honderd Duits-

Digitized by Google

chers naar Maastricht (1). Te Elsloo moest hij een gewonden soldaat achterlaten :

„ Item Gyelen den becker betaelt van wittebroet dat wellicke Her Adryaen (2) gehaelt heefft, als Thys Tyelen den gewonden Spaengiart in synen huyss hadde laiten slaepen, comende op I st. *brab.* "

Graaf Eberstein voerde ook eenige krijgsgevangenen meê naar Maastricht (3). Het schijnt dat hij ook de gewonde Spanjaards derwaarts overbracht, wijl op dat oogenblik te Roermond de pest heerschte (4), en dat een geneesheer van het voetvolk van Sanchez de Londono de gewonden tot Maastricht vergezelde, met last 's anderendaags naar Roermond terug te keeren:

„ XXVII^a Aprill, als *meyster Thomas, den Surgyen* ende noch twee gesellen met hem tot Elsloe weren, betaelt soe aen wijn ende beir VIII st. *br.* "

De geneesheer vertrok nog denzelfden dag in eene schuit naar Roermond, waarschijnlijk den gewonden soldaat medevoerend:

„ Item op datum voirscreven hebben Tewicken Notemans, Styn (5) ende Peter Vincken desen m^r Thomas van Elsloe nae Romunde gevoert, doch seggen van m^r Thomas, noch van syne gesellen, niet ontfangen te hebben; alsoe dat ich voor hon dryen betaelt hebbe VII 1/2 gld. *current* (6), facit I gld., XV st., I ort., *br.*

„ Noch Wouter den schipper gegeven, dat hy die pondt van Romunde wederom bracht, VII st. *br.*"

Vijf andere vendels, die onder de bevelen van Sanchez de Londono stonden en zich te Doornik en te Vilvoorde bevonden, hadden ook order ontvangen om zich bij hunnen aanvoerder te voegen. Te Elsloo verkeerde men in den waan, dat die soldaten over Maastricht naar Erkelents trokken: „ XXIX Aprill, betaelt tot Zittart voor Jan Cantels ende voor Tewicken Notemans, voor honne onbyet, ende ys geweest, als sy nae Erclandt gegangen souden hebben, IIII½ st. *br.*"

---

(1) Voorgaande bijzonderheden zijn getrokken uit: *Commentaires de* BERNARDINO DE MENDOÇA, t. I, p. 79—87.

(2) Heer Adriaan was waarschijnlijk een geestelijke, die te Elsloo een kerkelijk beneficie bezat.

(3) HAAKMAN en ALLARD: *Het Beleg van Maastricht door Parma in 1579*, Public. etc. du duché de Limb., t. XIII, blz. 331.

(4) MENDOÇA, t. I, p. 88

(5) Augustinus.

(6) De *brabantsche* stuiver deed vier stuiver, één oort, *current*. Een *brabantsche* gulden deed in *current* geld: *vier* gulden en *vijf* stuiver.

Digitized by Google

Te Sittard zal men wel vernomen hebben, dat de voorbijtrekkende troepen zich naar Roermond begaven: „Item Jan Cantels ende Tewicken syn van Syttart nae Romunde gegangen, om toe besien, waer die Spaeniarts dat huefft henen hadden, ende honne beyden tot teergelt gegeven V st. *br.*" Van die vijf vendels werden eenige soldaten, op den 1en mei, van Elsloo naar Roermond in een schip getransporteerd. De herbergier Joris Meijers bracht daaromtrent het volgende in rekening:

„Ia Meij LXVIII, hebben twee Spaengiarts onbeten ende noch meer anderen, soe aen visch, cost ende dranck, XII st. *br.*

„Noch hebben Thys Tyelen, Jan Lemmens, Rencken Custers, Koppen, Marten Stynen, Peter Tyelen ende meer anderen aen beir verdroncken VIII½ st. *br.*

„Item noch des Spaengiarts perdt gegeven I cop haveren. Noch den Spaengaerden met gegeven, als sy van Elsloe nae Roemunde voeren, II vaet haveren. Noch den knecht gedaen, der dat schiep van Roemunde weder om bracht, II vaet haveren. Summa dat Joriss in alles gedaen hefft IIII vaet, I cop haveren, yder vaet XXVIII st. *current*, facit ten *brab.* I gld. VIII st."

De herbergierster, Trijn Custers (1), deed opgave van de volgende onkosten:

„Item den yrsten dach meij LXVIII tot Joris Meijers huysse gelevert II cannen wijns, die can XVIII st. *current*, facit I gld, XVI st. *current*.

„Noch Jenneken der boede getapt, om int schiep te draigen, als Jan Lemmens die Spaengiarts ewech voerde, III cannen wijns, die can XVIII st. *current*, facit II gld, XIIII st. *current*. Noch op dat selve pas met Lensken Thonis gesant dry cannen wijns, facit II gld, XIIII st. *current*. Noch op dat selve pas Heer Aryaen getapt, om ock int schiep toe draigen, II cannen, I pint wijns, facit II gld, ½ st. *current*.

„Noch op dat selve pas I vierdell eyer ende witbroet, XIX st. *current*.

---

(1) Weduwe van *Korstgen* (Christiaan) *van Limborgh*, (Limbricht?) in zijn leven koster en secretaris der schepenbank te Elsloo. In hare woning bevond zich de *gerechtskamer*. Haar huis lag in de nabijheid en ten westen van *de Trappen*, aan de zijde van het kerkhof.

Digitized by Google

„Noch op dat selve pas gelevert twee cruecken ende eynen drinckpot voor V st. brab., facit XXI st. I ort, *current.*"

Nu zullen wij zien welke uitgaven de schout Renier Notemans deed. Op den linker oever der Maas, tegenover het dorp Elsloo, ligt een klein gehucht, genoemd de Hall. Het behoorde tot het Land van Reckheim. In dat gehucht woonde eene vrouw, met name Marie Vreysen, die er eene schippersherberg hield en gewoonlijk genoemd werd: Mey op de Hall. Zij ook had ten behoeve der Elsloosche schippers uitgaven gedaan, maar Renier Notemans had ze voor zijne rekening genomen:

„I^a Mey, als onss schippers die Spaengiarts van Elsloe nae Romunde voeren, heb ick aen Meyen opte Hall gehadt twee cluwen hoyes, om die perdt onder wegen te geven, ende daer voer betaelt IX½ st. *br.*

„Noch heb ik Meyen opte Hall betaelt een cluwen hoyes, ende seet Thys Tyelen ende Tewicken Notemans gehaelt toe hebben, IIII st. III ort, *br.*

„Item Gyelen den becker betaelt voor IIII broet, die ich Ghys Timmermans hadde doen haelen; yeder broet VIII st., II myten, *curr.*, facit VII st., III ort, *br.*

„Item, op datum voirscreven, heb ich Thys Tyelen gegeven tot teergelt, voor hem ende Martoken Stynen, Tewis Notemans, Koppen ende Jan Lemmens, dwellicke die Spaengiarts ewech gevoert hebben, I philippusdaller ende I ander daller van weerdt, doch opten III^en Meij van Thyssen wederom ontfangen eynen philippusdaller; alsoo hier niet meer vuytgegeven dan I gld, X st., *br.*"

De eigenaar van het schip en de scheepsknechten dienden de volgende rekening in bij den schout:

„Ghys Bey compt van synen schiep, daer die Spaengiarts met nae Romunde gevairen syn, II gld, *brab.*, facit VIII gld. X st., *cur.*

„Thys Tyelen, Marteken Stynen, Coppen, Tewicken Notemans, Jan Lemmens, compt yeder voor syn verdienst dat hy toe Romunde metten Spaengiarden geweest ys, IIII gld. V st., *cur.* facit XXI gld, V st. *current.*"

Reeds den 3^en Mei waren schip en varensgezellen te Elsloo terug. Het schip was opgebracht door een schippersknecht uit Roermond. De schout teekende daarvoor de volgende uitgaven aan: „III^a Mey,

Digitized by Google

heb ich den knecht, der dat schip van Romunde weder bracht hefft, gedaen een cluwen hoyes, voor IIII st., III ort, *br.*; den knecht savons cost ende drank gegeven, II 1/2 st. *br.*; smorgens toe onbyten gegeven, I st., I ort, *br.*; den selven knecht gegeven voor syn verdienst dat hy dat schiep weder bracht hefft, I gld, X st., *br.*; noch gegeven voor syn teronghe, III1/2 st. *br.*" Aan dien knecht leverde Joris Meijers twee vat haver.

Sanchez de Londono bleef verscheidene dagen in Roermond, doch wegens de pest, die er verschrikkelijk woedde, gelastte hem Alva, die stad te verlaten en Venloo en Grave te bezetten. De vijf vendels, die uit Doornik en Vilvoorde voor en na aankwamen, legerde hij in de landhoeven rondom deze twee steden. Derwaarts zullen ook wel getrokken zijn de soldaten, die den 10en Mei te Elsloo halt maakten: „Xa Mey, heefft Jaspar Aelberts, (de brouwer in het panhuis,) gelevert 1/2 aem beirs, facit XII st. *br.*; noch beir metter cannen gelevert voor VII st. *br.*; item den selven maell noch verlacht III st., I ort. *br.*"

Sanchez de Londono vertoefde slechts weinige dagen in zijne nieuwe verblijfplaats en vertrok, op bevel van Alva, met zijne tien vendels naar Maastricht. Naar het schijnt, was zijn verblijf aldaar ook van korten duur.

Kort daarna verzamelden zich 800 à 1000 opstandelingen in en rondom het kasteel van Boxmeer. Karel van Brimeu, graaf van Megen en gouverneur van Gelderland, kreeg last van Alva om met de tien vendels van zijn regiment Arnhem te verlaten en den vijand te verdrijven. Aan Gonzalvo de Bracamonte werd bevolen, zich met de tien vendels van zijn regiment, waarvan er acht te 's Hertogenbosch en twee te Audenaerde in garnizoen waren, ter beschikking te stellen van den graaf van Megen. Cesar d'Avalos kreeg order om zich van Brussel naar Maastricht te begeven, en zich van daar met drie compagnieën cavalerie bij denzelfden graaf te voegen. Op den tocht van deze cavalerie heeft waarschijnlijk betrekking de volgende post uit de rekening: „XXa Mey, Jan Cantels van Elsloe naer Dilsen gesandt, ende hem tot teergelt gegeven III st. *br.*"

Bij het naderen van den graaf van Megen hadden de opstandelingen ijlings Boxmeer verlaten en daarna Grave overrompeld. Maar toen zij zagen, dat Brimeu, zonder verwijl, het beleg ging slaan voor

Digitized by Google

die stad, maakten zij zich ook daar uit de voeten en zochten een heenkomen in het Land van Kleef (1).

Reeds den 24en April had Lodewijk graaf van Nassau een inval in Friesland gedaan. Den 23en Mei versloeg hij Jean de Ligne, graaf van Arenberg, bij Heiligerlee. De spaansche troepen, die in ons gewest vertoefden, kregen toen order om naar Groningen te trekken. Maastricht werd toen zelfs voor eenige dagen geheel en al van garnizoen ontbloot. (2). Die troepenbewegingen gaven aanleiding tot de volgende uitgave: „XXXa Mey, Jan Cantels van Elsloe nae Weset (Visé) gesandt, om toe besien, off daer volck voorhanden were, ende hem tot teronghe gegeven V st. III½ ort. *br.*"

DERDE HOOFDSTUK.

De mislukte veldtocht van Willem prins van Oranje tegen Alva, in de laatste maanden van 1568.

§ 1. Wederzijdsche toebereidselen tot den strijd.

Zoodra Alva zijne eerste verdedigingsmaatregelen tegen graaf Lodewijk van Nassau genomen had, gelastte hij te Brussel aan den zoogenaamden Bloedraad, de processen tegen de graven van Egmond en Horn en tegen andere, ongetwijfeld minder te verontschuldigen, oproerlingen af te doen. Den 5en Juni 1568 werden de graven van Egmond en Horn onthoofd. Uit een rechterlijk oogpunt beschouwd, was die straf geene misdaad, maar in politiek opzicht was zij een van die grove misslagen, zooals Alva er verschillende op zijne rekening heeft. Vijf dagen te voren, (den 1en Juni), waren o. a. de gebroeders (waarschijnlijk tweelingbroeders), Dirk en Gijsbert van Bronckhorst en Batenburg, uit Stein, te Brussel onthalsd.

Alva brak weldra met een gedeelte van zijn leger uit Mechelen op, trok over 's Hertogenbosch en voegde zich reeds den 14en Juni bij zijne overige legerafdeelingen te Groningen. Van Mechelen uit had hij eenige compagnieën Duitschers alsmede geschut naar Maastricht gezonden (3). Den 21e daaraanvolgend versloeg hij graaf Lodewijk van Nassau bij Jemgum (Jemmingen).

(1) Men vergel. Don Bernardino de Mendoça, *Commentaires*, I, p. 88—92.
(2) Haakman *en* Allard, t. a. p.
(3) Edm. Poullet: *Corresp. du Card. de Granville*, t. III, p. 285.

Digitized by Google

Willem-de-Zwijger had intusschen niet stil gezeten. In dezelfde maand Juni verzamelde hij ruiterij nabij Straatsburg. Thans vond hij nog meer steun bij de protestantsche vorsten dan in de lente van dit jaar. „De paltsgraaf aan den Rhijn, de hertog van Wurtenberg, de stad Straatsburg en verscheijdene andere keijzerlijke steden verbonden zich om het hoogduyts voetvolk voor den tijd van vier maanden te betalen. De koning van Denemarken en de keurvorst van Saxen beloofden voor de selve tijd de ruyterij te betalen, de koninginne van Engeland en de rijkste kooplieden van Antwerpen gaven haar woord, levensmiddelen te sullen verschaffen (1) ".

Aangaande de betrekkingen die de prins van Oranje met buitenlandsche vorsten hield, ontleenen wij de volgende bijzonderheden aan een pas verschenen werk.

„Den 12en Mei 1568 schreef keizer Maximiliaan II aan den keurvorst August van Saxen, dat de prins van Oranje de Nederlanden wilde aanvallen, wat een storing van den landvrede zoude zijn; dat hij (de keizer) was in Spanje opgekomen voor den prins en de gevangen graven van Egmond en Horn, maar niets van geweld wilde hooren; dat de keurvorst den prins den tocht moest afraden en aan Maximiliaan mededeelen, wat hij van diens plannen wist; dat de keurvorst, als kreitsoverste, als het noodig was, den prins moest tegenhouden, in vereeniging met de kreitsen op de Nederlandsche grenzen.

„Den 21en Mei 1568 antwoordde de keurvorst van Saxen op voorgaand schrijven, dat hij niets van 's prinsen plannen wist en in geene betrekking met dezen stond, ofschoon hij wel vermoedde, dat de prins toebereidselen maakte.

„14en Juli 1568. Instructie voor den Hessischen gezant in Saxen. De Paltzische gezant, dr. Ehem, was bij landgraaf Wilhelm geweest om te spreken over geldelijke hulp, die den prins heimelijk verleend zou worden, ingeval „die Niederlandischen stotte, wie man von Anfanng vertrostet, das Ihre auch thetten und sich recht verhieltenn." Wilden de steden niets doen, dan zou men ook moeten stilzitten. Hessen had een overste met dr. Ehem naar den Prins gezonden om er over te spreken. De Prins had geantwoord, dat hij aanbiedingen had van enkele steden om zijne troepen in te nemen, zelfs van eene

(1) *Het leven van den Hertog van Alba*, 's Gravenhage, 1701, tweede Deel, blz. 291.

Digitized by Google

„ gar vornehme" stad. De Engelsche Koningin was ook genegen om te helpen, wanneer de Duitsche vorsten iets deden; ook de Duitsche graven aan den Rijn zouden dan moed vatten. Wilhelm van Hessen was er zeer voor, nu iets voor den Prins te doen, wegens het gevaar van het Rijk voor Spanje's overmacht.

„ 18en Juli 1568. Zending van George von Scholtey, Hessische overste, aan Christoffel van Wurtemberg om dezen te bewegen den Prins te steunen. Hij moest voornamelijk wijzen op de belangen van den godsdienst, terwijl de Duitsche vorsten toch ook de Hugenoten hadden gesteund en de Nederlanden nog wel een deel des Rijks uitmaakten.

„ 25en Juli 1568. Wurtemberg had groote bezwaren, vooral wegens zijne bezittingen in Bourgondië: bovendien „ sovill den Printzen anlanget, der wher kein krigsmann, er hett sich mit etzlichenn liederlichenn Leuthenn eingelassen; mit denen werde es ihm nicht wholl gehenn."

„ 25en Juli 1568. Hessen aan de Evangelische vorsten. Alva heeft vrijheid gevraagd aan Tecklenburg om door zijn gebied te mogen trekken; hij stond gereed om met 3500 ruiters en twee regimenten voetvolk door de Westfaalsche kreits op Dillenburg aan te rukken en de Nassausche graven en heeren te straffen voor hunne hulp aan den Prins. Hessen vroeg dringend om hulp (1)."

Uit voorgaande aanhalingen blijkt, dat de onderneming, welke de Zwijger beraamde, een uitsluitend protestantsch karakter had. Ten einde de strijdlustige jeugd tot dienstneming aan te sporen en haar de vrees voor het spaansch leger te benemen, liet hij den gouden halsketting van het Gulden Vlies, dien men op het lijk, of in de bagage, van den graaf van Arenberg te Heiligerlee gevonden had, door de wervers links en rechts vertoonen (2). Na de nederlaag te Jemgum voegde zich ook graaf Lodewijk van Nassau bij hem. Dat deden ook de graaf van Hoogstraten en Willem van Bronckhorst, heer van Stein, die beiden naast graaf Lodewijk te Jemgum gestreden hadden.

Aanvankelijk duchtte Alva een inval in het graafschap Burgondië. Ter verdediging van deze provincie had hij een regiment gardes in Zwitserland doen aanwerven en aan den gouverneur François de

(1) Dr. P. J. Blok, Hoogleeraar te Groningen: *Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland naar Archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland.* 's-Gravenhage. Algemeene Landsdrukkerij, blz. 181 en 182.
(2) Edm. Poullet, loc. cit.

Digitized by Google

Vergy bevolen, de militie van het graafschap op de been te brengen; hij gelastte hem weldra daarenboven, sterke bezettingen te leggen in de grenssteden van Frankrijk, ten einde aan François de Hengest, heer van Genlis, die zich met een corps Hugenoten bij den Zwijger wilde voegen, den weg te versperren (1).

Bovendien zond Alva spionnen naar den Boven-Rijn, die hem van alles wat de Zwijger daar uitvoerde moesten op de hoogte houden. Groote diensten bewees hem ten deze Johan van Wyttenhorst, ambtman van Montfort en Kessel, die van Montfort uit herhaaldelijk inlichtingen liet inwinnen te Coblentz en ze vervolgens mededeelde aan het Hof en de rekenkamer te Arnhem (2).

In de noordelijke provinciën der Nederlanden stelde Alva persoonlijk orde op de zaken. Daarna beval hij zijne legerhoofden, het leger te velde in en rondom Maastricht te concentreeren. Hij zelf ging inmiddels naar Brussel, waar hij de Generale Staten bijeengeroepen had. Deze verklaarden echter, in de onmogelijkheid te verkeeren om hem eenigen geldelijken bijstand te verleenen. Daar ontving hij ook het ontmoedigend bericht van Chiappino Vitelli over den lagen waterstand der Maas, namelijk dat zij, tusschen Maastricht en Roermond, wel op vijftig plaatsen doorwaadbaar was. Van Brussel reisde hij weer af naar Kampen en zond van daar Caspar de Robles met een regiment voetvolk naar Roermond. Hoe geheimzinnig de Zwijger ook te werk ging, Alva vermoedde thans, dat zijn tegenstander het op Brabant gemunt had, en daarom beval hij, dat men er den voorraad van levensmiddelen zooveel mogelijk binnen de versterkte steden zou voeren (3).

§ 2. Het Spaansch leger in, en ten zuid-oosten van Maastricht.

Reeds tegen de helft van Juli 1568 begon zich het leger van Alva rondom Maastricht op te hoopen. Zoo klaagden in 1571 de religieuzen van het adellijk klooster van St. Gerlach te Houthem, over den schade dien zij geleden hadden „deur de Ruyterie van *Janne van*

(1) *Leven van Alba*, ibid. 280.
(2) Adolf Steffens: *Geschied. der heerlijkheid en heeren ter Horst*, blz. 51.
(3) *Leven van Alba*, Ibid. blz. 281—282.

Digitized by Google

Assenbourch (1), Ritmeester, als oyck deur de leste oirloghe, doe die brugge over die Maze geslagen ende gemaict is geweest, waerdeure het voirs. convent gansselyck geruïneert ende vuytgeteert is geweest, in sulcker vueghen dat die Ruyters ende knechten van den voirs. Janne van Assenberch hebben afgesneden, om voeraige voer henne peerden, XII bunderen graens, soe roggen als terwe (2)".

Het duurde echter tot den 28en Augustus, alvorens Alva zijne intrede deed te Maastricht. Hij kwam te paard de stad binnen door de Brusselschestraat en reed door de poort van *Tweebergen* (de Oude Brusselsche poort), naar het Vrijthof, alwaar zijne soldaten ter parade stonden opgesteld. Waar zich thans de Groote Sociëteit bevindt, lag toen een huis, dat genoemd werd *de Ring*. Op het binnenplein ervan steeg Alva van het paard af en ging, omstuwd van edellieden, te voet naar het Vrijthof en van daar, waarschijnlijk door den Langen Gang, naar de kerk van St. Servaas. Aan de deur werd hij opgewacht door de kanunniken, de beneficianten en de scholieren dezer collegiale kerk, allen vergezeld van hunne banieren. Alva knielde en kuste het kruis, dat de deken van het kapittel te dien einde van den stok had afgenomen. Van daar trokken deken, kapittel en geestelijkheid naar het koor. Alva volgde achter het kruis en knielde voor het hoofdaltaar neer, op een bidbankje, dat met een tapijt en met kussens voorzien was. De deken plaatste het kruis op het altaar. Daarop waren nog ter vereering geplaatst: het Heilig Kruis (het patriarchaal kruis), de arm van den Heiligen Thomas en het beeld der Heilige Maagd. De drie kaarsen van het koor werden aangestoken en de zangers hieven het *Te Deum* aan, voor de overwinning van Jemgum (3).

Den dag na deze intrede vindt men in de rekening van Elsloo de eerste sporen van de aanwezigheid van het spaansch leger.

„XXIX Augusti, als der Heer van *Merchquys* door Elsloe quàm

(1) *Asseburg* is een oud Neder-Saksisch geslacht, dat zijn naam ontleent aan den burg op den berg *Asse*, bij Wolfenbuttel. Lodewijk van Asseburg, te Neuendorf en Pesskendorf, had een zoon Johan, die in 1596 als colonel sneuvelde te Caschau. Deze Johan had vier zonen; van hen stammen af alle de latere leden dezer familie. Men vergel. E. H, Kneschke: *Deutsche Grafen-Haeuser der Gegenwart*, t. I, blz. 36, v.

(2) Mr G. D. Franquinet: *Bered. Invent. der Oorkonden van het Adelijk Klooster St. Gerlach*, blz. 159.

(3) *Annales de la Société hist. et archéol. de Maestricht*, t. I, p. 107, s. Het was waarschijnlijk in overleg met Alva dat op den 23en September 1568 in de St. Servaaskerk de plechtige lijkdienst gehouden werd voor *Don Carlos*. Men vergel. *ibid.* p. 110.

Digitized by Google

gereden, hebbe ich (Notemans) Jan van Gangelt huysfrouwe betaelt, dat ich den dienern geschenckt hadde, V cannen beirs, facit I st., III ort, *br.* Item der Heer van Elsloe heefft gedaen, die nae Tricht gevairen ys, voor den Heer van Merchquys, XIII malder haveren, dat vaet tot V st. *br.*"

Wie was de heer van Merchquys? Was het Jacques de Carondelet, heer van *Marquès,* die later kanunnik der cathedraal van Luik werd? Was hij destijds kwartiermeester in het spaansch leger, of was hij de diplomatieke agent van den bisschop van Luik bij Alva en tevens krijgscommissaris voor het graafschap Loon?

In het vorig hoofdstuk zagen wij, dat men van Elsloo uit dikwijls verkenningen deed. Dat was echter niet altijd uit nieuwsgierigheid. Het was meer om met de kwartiermeesters der troepen bijtijds kennis te maken, en hun te beduiden, dat Elsloo, als rijksheerlijkheid, van inkwartiering moest verschoond blijven, en om hen tegen de oorblazingen van het leenhof van Valkenberg te waarschuwen. Tot dat einde trachtte men ook nu een voorspraak te hebben in den persoon van Merchquys. Maar ook nog andere invloedrijke personen werden in den arm genomen.

„XXX^a^ Augusti ben ich, Reyner Notemans, van Elsloe nae Tricht gegangen, om met *Merssen* ende met den Rentmeester *Peter Ruysschen* te communiceren; alsoe (te) Tricht verteert VI st. *br.*"

Peter Ruysschen is een oude kennis. Jonker *Jan van Merssen* was herhaaldelijk burgemeester van Maastricht, en was vermaagschapt aan Conrard van Gaver, heer van Elsloo. Conrard van Gaver was toen hoog bejaard. Bij het naderen van het leger was hij zijn huis te Maastricht gaan betrekken. Het werd gewoonlijk genoemd de *Poort van Gaver* en lag op de Capoenstraat, tegenover de Linkulenstraat. Het wordt thans bewoond door den heer mr. G. D. Franquinet.

De Zwijger had zoo lang getalmd aan de boorden van den Rijn, dat Alva, alvorens naar Maastricht te trekken, den tijd had gevonden om zich nog eens naar 's Hertogenbosch te begeven. Van daar had hij veertien kanonnen naar Maastricht doen voeren (1):

„Item heefft Jaspar Aelberts, in September LXVIII, doe diegene, die dat geschut voerden, over wolden comen om voeringe, gelevert I aem II blancken beirs, facit XXV st. *br.*"

(1) Edmond Poullet, op. cit. p. 341.

Digitized by Google

§ 3. Alva neemt maatregelen om Luik tegen een vijandelijken aanslag te beveiligen.

Op het einde van Augustus trok de Zwijger naar de Eifel. Men wist niet, of hij naar Frankrijk wilde marcheeren, ten einde de Hugenoten aldaar te steunen, dan wel in het prinsdom Luik en van daar in Brabant zou vallen. Alva was bevreesd, dat, in dit laatste geval, Luik en de andere steden van het duitsch prinsdom geen voldoenden weerstand zouden bieden en verlangde, er spaansche garnizoenen te mogen leggen. Te dien einde had hij op den 1en September te Visé eene samenkomst met den cardinaal van Groesbeek. Deze zou, volgens Mendoça (1), gaarne toegestemd hebben, maar het cathedraal-capittel en de ingezetenen van het prinsdom waren er niet toe te bewegen. Op dienzelfden tijd legde Alva zijn leger ten zuid-oosten van Maastricht, met het doel om elken aanslag op Luik af te weren. Hij zelf bleef in eerstgenoemde stad. Naar Ulloa te oordeelen spreidde het leger zich toen uit, in de vlakte van den rechter oever der Maas, van Eijsden tot aan Meerssen. Deze schrijver zegt nog, dat in die vlakte Alva eene wapenschouwing hield over het leger, tot de hoofdofficieren eene lange toespraak richtte en ten slotte bevel gaf, dat de troepen moesten onledig gehouden worden met wapenoefeningen, steekspelen en wedrennen.

Opperbevelhebber van het voetvolk was Frederik markgraaf van Coria, zoon van Alva. Het bestond uit 24 vendelen duitschers; tien ervan bevonden zich onder het bevel van Albrecht graaf van Lodron, tien onder dat van Philips graaf von Eberstein en vier onder het commando van Bernard graaf van Schauenburg. Men telde er bovendien drie spaansche en vier waalsche regimenten voetknechten, waarover Christoffel van Mondragon, Philips de Lannoy, heer van Beauvoir, Karel de Largilla, Jacob de Bryas en Alonso Ulloa het bevel voerden.

Aan het hoofd der ruiterij, sterk 5500 man, stond Ferdinand van Toledo, bastaardzoon van Alva. Onder hem dienden Gilles de Berlaymont, heer van Hierges, Karel van Brimeu, graaf van Megen, Juliano Romero, Raphaël Barberini, Camillo de Gonzaga, Bernardino de Men-

(1) *Commentaires*, t. I, p. 176.

Digitized by Google

doça, hertog Erik van Brunswijk, Philips de Lalaing, baron van Escornais, etc.

Jacques de la Cressonnière was opperbevelhebber van de artillerie, terwijl Chiappino Vitelli, *praefectus castrorum*, of chef van den staf was.

§ 4. Elsloo verkrijgt eene sauvegarde van Alva.

Terwijl het spaansch leger zich in en rondom Maastricht concentreerde, werden in de nabijheid dezer stad requesitiën van levensmiddelen gedaan. Elsloo trachtte daarvan verschoond te blijven, op grond dat het tot het Duitsch Rijk behoorde. Het spreekt van zelf dat de soldaten van Alva die hoedanigheid niet aan het dorp konden afzien; die moest hun onder de oogen gebracht worden door middel van eene authentieke *sauvegarde*. Het was echter niet gemakkelijk, die in oorlogstijd te verwerven; en vooral in een tijd van spanning, zooals deze, was ter verkrijging ervan een kruiwagen noodig. Het spoor van dien kruiwagen is, naar wij meenen, in de rekening te vinden. De schout Renier Notemans wendde zich 1° tot Pieter Ruysschen: deze kon de intriges stuiten van het leenhof van Valkenberg; 2° wendde zich de schout tot Jonker Jan van Merssen, die een bloedverwant was van den ouden Conrard van Gaver, heer van Elsloo. Deze twee namen den heer van Merchquys in den arm; de heer van Merchquys deed eindelijk het verzoek aan Karel van Brimeu, graaf van Megen, en zoo werd de sauvegarde verkregen. — Zoo althans verklaren wij de volgende vereeringen, die de gemeente later deed in het hoofdkwartier te Neerharen:

„XVII Septembris, als Joris Meijers ende Reyner Notemans den wagen met twee perden tot Haeren (Neerharen) den Heer van *Merchquys* geschenckt hebben, ende alssdù betaelt, soe voor ons als Balthes ende Vrenck Gyelen, XVII st. *br.*

„Ruth van Wisschem compt voor syne twee perdt XXX daller, facit XLV gld *br.* (CXCV gld *current.*)

„Greitgens Thyskens kynderen compt van den waegen VIII daller, facit XII gld *br.* (LII gld *current.*)"

Trijn Custers leverde aan „den Heer van Merchquys V vierdell (1) stroes, het hondert XX gld *current*, facit XXV gld *current.*"

(1) Eén *vierdel* was 25 bos.

Digitized by Google

Ten behoeve van de keuken van den graaf van Megen schonk de gemeente een rund: „Jan van Cullen compt van een rent, gerekent op III daller, facit XIX gld, X st. *current.*" Joris Meijers bezorgde het te Neerharen: „Item noch deynt Jorissen van eynen rent, dat der cuecken meyster vanden grave van Megen van hem gehadt heefft, I gld, VIII st., I ort, *brab.*"

Nog eene enkele opmerking over den heer van *Merchquys.* Was hij niemand anders dan Jacques de Carondelet, heer van Marquès, en waren zijne „dieneren" die hem den 29en Augustus te Elsloo vergezelden, Luiksche soldaten die hem strekten tot lijfwacht? De heer van Merchquys bevond zich in ieder geval later in het hoofdkwartier van Alva te Neerharen, en tegen den tijd dat hem de kar met twee paarden geschonken werd, maakte een Luiksch soldaat verteringen te Elsloo, bij Trijn Custers: „Item voor *des bisschoppen knecht* getapt II cannen wijns, die canne XVIII st. *cur.*, facit I gld., XVI st., *cur.*"

Men was nog al traag met de uitreiking der sauvegarde.

„VIIIa Septembris ys Vranck van Catsop ende Reyner Notemans van Elsloe nae Tricht gereden, ende hebben des savonds ende dess smorgens op onsser *liever Vrouwe cloester,* bij Heer Ulricken, verteert I gld., III st., III ort, *br.*

„Xa Septembris met hoye, haver ende stroe nae Tricht gevairen, ende daer ysser by geweest met Hendrichen Offergelt ende Reyner Notemans XIIII persoenen, doch savons inden *Trepoell* (1) geteert, ende dess smorgens ock daer onbeten; doch ich ben daer gebleven totten XII Septembris, om der *savegarden* willen; doch Henrick ys den XII Septembris wederom (te) Tricht comen, ende hebben dess smyddachs, tweten op Sondach, onder onss beyden by *Trepoell* den myddach geteert, alsoe dat ich *Trepoell* in alles hebbe gegeven IIII gld., III½ st., *br.* Item opten XII dach van Septembris syn Henrick ende Reyner Notemans van Tricht nae Elsloe gegangen, ende opter *Smermaese* gedroncken II cannen beirs, den pot 1/2 st., facit I st. *br.*

„Item op datum voirscreven den Secretaris vanden *ducque d'Alva*

(1) Het huis, genoemd *den Trepoel,* lag in de Capoenstraet en behoorde in 1576 aan Jan van Gaver, heer van Elsloo. Men vergel. Jos. Habets, *Chronijk der Landen van Overmaas,* Inleiding, *Public.* etc. *du Limb* t. VII, p. 9, noot.

Digitized by Google

gegeven voor die *Savegarde*, by den Hertoch selvest onderteijkent, IIII croenen, tstuck II gld., II st., I philippusdaller ende I betsell, facit tsamen X gld., VIII st., *br.*"

§ 5. ALVA VERLEGT ZIJN HOOFDKWARTIER NAAR NEERHAREN EN SLAAT DAAR EEN SCHIPBRUG OVER DE MAAS.

Den 9en of 10en September trok de Zwijger met zijn leger benedenwaarts langs den Rijn (1). Het bestond toen uit 23000 voetknechten en 9000 ruiters. Er bevonden zich o. a. Claes van Hagstadt, Lodewijk van Nassau, Antony de Lalaing, graaf van Hoogstraten, Joost graaf van Schauenburg, Philips van Marbaix, heer van Loverval, Bernard de Mérode, heer van Waroux, de twee wreedaards: Dirk Sonoy en Lumey, Willem van Bronckhorst en Batenburg, heer van Stein, diens broeder Karel, heer van Obbicht, waarschijnlijk ook Willem van Vlodrop, heer van Leuth, kleinzoon van Adriaan van Bylandt, heer van Well, etc. etc.

Die noordwaartsche beweging, gepaard met de aanvraag van den Zwijger aan den hertog van Kleef, om door diens land te mogen trekken, deed Alva besluiten om zijne legermacht op den linker Maasoever, benoorden Maastricht, te leggen. Hij zelf bleef voorloopig in die stad, maar *Neerharen* werd sedert den 13en September feitelijk het spaansche hoofdkwartier. „Hij liet van dat kasteel af tot aan de rivier toe liniën (loopgraven) trekken, over welke (rivier) hij eene schipbrugge liet slaan (2)." De dorpen, op den rechter oever der Maas, gelegen tegenover de linie, welke zijn leger vormde, bezette hij sterk met voorposten (3). Ook te Stein bevond zich ruiterij; zij stond onder bevel van den ritmeester Jan van Alten. Wij hebben wel eens een oogenblik getwijfeld, of wij hier niet met ruiters van den prins van Oranje te doen hadden, maar bij nauwkeurige inzage van de rekening is die twijfel bij ons verdwenen, om de volgende reden. De aankomst van die ruiters kon niet plaats gehad hebben, tenzij in de eerste dagen van October. Zij had noodzakelijkerwijs moeten aanleiding geven tot over en weer reizen van schout en bode te Elsloo; daarvan vin-

(1) Over de geweldenarijen van 's prinsen leger en den schrik dien het verspreidde rondom Keulen en Düren vergel. men Dr K. HÖHLBAUM: *Das Buch Weinsberg*, II D., blz. 186, v.
(2) *Leven van Alba*, ibid. blz. 282.
(3) MENDOÇA, t. I, 168.

Digitized by Google

den wij echter geen spoor in de zoo omslachtige opgaven. Jan van Alten was dus in spaanschen dienst. Uit Elsloo deed men de volgende leverantiën naar Stein:

„Jaspar Aelberts heefft gelevert *int leger tot Stein*, voor den Rytmeyster *Jan van Alten* (1). I aem beirs, voer I gld. XV st. *br.* Harman Juecken (uit Klein Meers) heefft *Jan van Alten*, den Rytmeyster, gelevert I aem II stuvers beirs, ende I aem II blancken beirs, facit tsamen XIIII gld. *current.*"

De voorraad van graan, die zich op het kasteel van Stein bevond, werd naar Neerharen gevoerd.

„Item Claesken Gyelen brengt inne voor oncosten van hoye ende haver ende der voerluyde montcosten, doe seeckere waegens nae *Stein* quemen, om tcoren aldaar van den Huyse te haelen, I gld. X st. *br.*"

§ 6. ELSLOO KRIJGT INKWARTIERING EN DOET BIJ HET HOOFDKWARTIER VAN ALVA AANVRAAG OM DE TOEZENDING VAN EEN PAAR TRAWANTEN EN TROMPETTERS, TEN DIENSTE VAN SCHOUT EN SCHEPENEN.

De onzijdigheid van Elsloo werd thans niet meer geëerbiedigd. Doch de sauvegarde bleef er steeds voordeelen schenken. Dat bewijst ons de moeite die men daar aanwendde, om er vele authentieke afschriften van te hebben, opdat men in alle uithoeken van het dorp de spaansche soldaten met den wil van hunnen opperbevelhebber kon in kennis stellen. Ook waren de schout en de schepenen er op bedacht, eenige spaansche trawanten en trompetters te hunner beschikking te hebben. Deze laatste bijzonderheid dwingt ons tot eene kleine afwijking van ons onderwerp.

De stok was oudtijds het zinnebeeld van het koninklijk gezag; hij werd later door den schepter vervangen. In het leger echter bleef de stok gedurende vele eeuwen gelden als symbool der autoriteit; een laatste herinnering aan die oude beteekenis bieden ons heden nog: de staf van den veldmaarschalk en die van den tamboer-majoor. Uit onderscheidene plaatsen van Mendoça zien wij, dat in de 16e eeuw de stok slechts in de spaansche legerplaatsen mocht gevoerd

(1) Het geslacht *von Alten* behoort tot den oudsten adel van Hanover en Brunswijk. Oudtijds lag het stamhuis ter plaatse, waar zich thans de *Neustadt* van de stad *Hanover* bevindt; later werd het naar *Linden* verlegd. Men vergel. E. H. KNESCHKE: *Deutsche Grafen-Haueser der Gegenwart*, I Band, p. 15, v.

Digitized by Google

worden door de hoofdofficieren. Wanneer het leger gekampeerd was, droegen de kapiteins en de vaandrigs de hellebaard, als teeken van gezag. De versiersels van de hellebaard kenmerkten den rang van den drager. De duitsche voetknechten die men corseletten noemde, naar den vorm van hun zwart harnas, en eenige vendels spaansche infanteristen, genoemd hellebaardiers, hadden tot strijdwapen de hellebaard, maar in het legerkamp mochten zij ze niet dragen, tenzij bij het wachthouden.

Anders was het gesteld met de *trawanten*, die doorgaans *hellebaardiers* genoemd werden. Zij vormden geen afzonderlijke compagnie, maar waren in kleinen getale aan elk vendel voetknechten en aan elke compagnie ruiters verbonden. Zij stonden het klein kader van officieren en sergeanten ter zijde in de handhaving van de tucht, en uit dien hoofde droegen zij ook in het legerkamp de hellebaard. Daar stonden zij ook ter beschikking der *intendance* of der *commissaires des vivres*, ten einde de landlieden, die leeftocht aanvoerden, terecht te brengen. Ook werden zij toegevoegd aan de civiele overheidspersonen der plaatsen waar het leger gekampeerd lag, opdat de leden van het plaatselijk bestuur zich in hunnen handel en wandel vrij konden bewegen. Dit laatste zullen wij ook zien te Elsloo gebeuren (1).

Maar ook des nachts moesten schout en schepenen dikwijls op de been zijn. Ten einde dan alle misverstand te voorkomen met de schildwachten, werd hun een trompetter toegevoegd, die de noodige signalen kon geven.

Na deze kleine opheldering, keeren wij tot ons onderwerp terug.

Ook te Elsloo werd ruiterij ingekwartierd. Hoe talrijk zij was, kunnen wij niet uit de rekening opmaken, wijl de ingezetenen slechts vergoeding ontvingen voor de *buitengewone* onkosten, die de gebilletteerde soldaten hun veroorzaakten. Bij deze ruiters waren doorgaans vijf officieren, zoo kapiteins als vaandrigs: haeffluyden (hoplieden), haeffjonckeren (hofjonkers).

Het eerst waar de schout nu aan dacht was, voor zich zelven en voor de schepenen die in de gehuchten woonden, trompetters aan te vragen.

(1) In de steden herinnert ons nog de *pedel* der kerk aan den trawant of hellebaardier.

Digitized by Google

„XIIIª Septembris ys Henrick Offergelt ende Reyner Notemans van Elsloo nae Haeren gegangen, om eynen trompet toe hebben, ende hebben gedroncken II cannen beirs, die canne III ort *br.* facit I½ st. *br.*"

Dat was de tweede trompetter. Want te voren vinden wij reeds geboekt: „der Heer van Elsloo heefft betaelt aan den yrsten trompet XVII gld. X st. *current.*"

„Ende ich, Reyner Notemans, ben (13en Sept.) van Haeren nae Tricht gegangen, om savegarden toe hebben, ende hebbe aldaer verteert III½ st. *br.* Item tot Tricht betaelt voor twee savegarden: voor den arbeyt I daller, voor het bleeck III st. *br.* ende noch *Joesten den schylder* geschoncken I quart wijns, om dess willen hy inder noenen gearbeyt heefft, den pot III½ st. *br.*; facit tsamen I gld. XVI½ st. *br.* Item op datum voirs verteert tusschen Tricht ende Elsloo I canne beirs, facit 1/2 st. *br.*

Negen dagen later bezorgde zich de schout nog drie nieuwe afschriften der sauvegarde:

„XXII Septembris hebbe ich Bernarden (een onderkoster) nae Tricht gesant, om drye savegarden te haelen, ende hebbe hem daer toe gegeven II gld. VIII st. *br.*"

De hoplieden waren ingekwartierd bij den halfwinner Aert van Raekel te Catsop.

Er bevond zich ook een tolk met oppasser te Elsloo. Hij was waarschijnlijk ook bij Aert van Raekel ingekwartierd. In de opgaven van Trijn Custers wordt van hem gewag gemaakt: „des taelmeysters knecht heefft aen beir verdroncken III cannen, facit VI st. *cur.*"

§ 7. Leverantiën van Elsloo aan het hoofdkwartier te Neerharen. De tolk.

De gemeente moest ook nog al menige kar hooi en menig vat haver leveren in het hoofdkwartier te Neerharen. Om daar terecht te komen en zich daar vrij te bewegen, was het raadzaam zich door een trawant te laten vergezellen. Daarvandaan dat de gemeente weldra om de toezending van een trawant verzocht, even als zij om trompetters gevraagd had. Deze bijzonderheid zal blijken uit de volgende leverantiën, die men deed in het hoofdkwartier te Neerharen.

„XXIª Septembris ys Vranck van Catsop, Joris Meijers, Balthes inden Greyndt ende Reyner Notemans van Elsloe nae Haeren ge-

Digitized by Google

gangen ende aldaer verteert XV st., III ort, *br.* Joris, Balthes ende Vrenck Gyelen syn snachts tot Haeren gebleven ende aldaer voor hon dryen betaelt VII½ st. *br.*

„ XXII^a Septembris ys Vranck van Catsop ende Reyner Notemans weder om nae Haeren gegangen, ende aldaer verteert gehadt, soe Vranck van Catsop, Joris Meijers, Balthes, Vrenck Gyelen, Hermen der cuelder, Harmen opten Camp, Ruth von Wisschem, Jenneken Creften ende Thyscken, syne swaeger, doch Ruth, Jenneken ende Thyscken hebben onder honne dryen betaelt X½ st. *br.*, ende die rest heb ich betaelt, comende op I gld, XII st., I ort, *br.*

„ XXIII^a Septembris ys Joris Meyers ende Reyner Notemans nae Haeren gevaeren met VII malder haveren ende drye busselen hoyes, ende alss doe betaelt, soe voor onss, Vrenck Gyelen ende Jan Doerlicken soon, als wageman, XII st., I ort, *br.* Joris ys dess nachts tot Haeren gebleven, *om eynen trawant te hebben*, ende alss dù betaelt XII st. *br.* Item heefft Joris dess *shertogen Luytenant* gegeven II daller, tstuck I gld XII st., noch hefft hij *den scryver* van den luytenant gegeven, om des willen hy den naem van den *trawant* opgescreven hefft, I reaell van III½ st. Summa in alles III gld, VII½ st. *br.*

„ XXVI^a Septembris ys Joris Meijers, Reyner Notemans, Jan Vueskens, Jenneken Creften, Brun (1) ende Jan Lemmens met hoye ende haver nae Haeren gevaren, ende alsdoe voor ons allen betaelt XVII st. *br.*

„ XXVII^a Septembris ys Joris Meijers, *Jourgen, den trawant*, Jan Lemmens, Peter Vincken ende Reyner Notemans met eynen waegen hoyes nae Haeren gevaren, ende alss dù voor den graeff van *Megen* cuecken meyster, IIII haeff jonckeren die by Raekelen liggen ende voor onss allen betaelt II gld, XII½ st. *br.*

„ XXIX Septembris, Joris Meijers, Jan Baustemeker ende Reyner Notemans syn tot Haeren geweest, ende ich hebbe aldaer betaelt voor etlike trawanten ende voor onss I gld, XV st. *br.*"

Alvorens over de onkosten te spreken, die de trompetters, trawanten en hoplieden veroorzaakten, moeten wij nog op ééne opgave van Renier Notemans de aandacht vestigen.

„ XIX^a Septembris Trynen Custers betaelt voor *Andries van Mandelsloe* ende twee van synen dienaeren, voor eene onbyet XII½ st. *br.*"

(1) Jan Krieckels, alias Brun.

Digitized by Google

Zou hij de *taelmeyster* geweest zijn? Maar dan was men, dunkt ons, naar de gewoonte van dien tijd, lakonieker geweest, en had men eenvoudig geschreven: m^r^ Andries.

In het leger van den prins van Oranje bevond zich (althans in 1572) een duitscher, Ernst graaf van Mandesloo. Had hij iets gemeen met zijn naamgenoot in het leger van Alva?

§ 8. Uitgaven ten behoeve der trompetters.

„Der Heer van Elsloe heefft betaelt aen den *yrsten trompet* XVII gld, X st., *current.* Harman Juecken hefft den trompet gegeven I philipsdaller, facit VII gld, XV st. *current.*"

Bij *Trijn Custers* heeft „den yrsten trompet, present: Heer Willem (1), Heer Aryaen, Espaich ende Tewis Beckers, verteert XIIII st. *br.*, facit II gld, XIX½ st. *current.* Den yrsten trompet getapt, present etlicke nabueren, I can wijns, facit XVIII st. *current.* Item desen trompet getapt, present etlicke nabuer, vóór der dueren, ende ys gewest, als hy ewech reedt, II cannen wijns, die can XVIII st. *current*, facit I gld, XVI st. *current.*

„Der *Heer van Elsloe* hefft noch betaelt *den lesten trompet* XVI gld *current.*" Bij Trijn Custers „heefft der trompet, met etlicke nabuer, verteert IX st. *br.*, facit I gld. XVIII st., I ort, *current.*

„*Reyner Rochen* heefft den trompet gegeven vyff philipsdallers, tstuck VII gld, XV st. *cur.*, facit XXXVIII gld, XV st. *current.*"

§ 9. Wat de trawant Jourgen aan Elsloo kostte.

De *trawant* of *hellebaardier Jourgen* (Georges) verteerde, in gezelschap van „etlicke nabuer", bij Trijn Custers, den 24 Sept. II gld, III½ st. *cur.*, den 25^e^ II gld, II½ st. *cur.* en aan wijn I gld, XIIII st. *cur.*, den 26^e^ II gld, XI st. *cur.* en aan wijn IIII gld, X st. *cur.* „Item, des smaendachs savons (27^en^ Sept.) als wy van Haeren quemen, der hellebardier, der scholtit, Joris Meijers ende Jan Lemmens, yder aen cost ende dranck II gld, II½ st. *cur.*, noch gedroncken drye cannen wijns, die can XVIII st. *cur.*, facit II gld, XIIII st. *cur.*" Den 28 Sept. verteerde daar „der helbaerdier, in cost, ende dranck, ende wijn II gld, XIX½ st. *cur.* Des goensdachs (29 sept.)

(1) Heer *Willem Grommen*, waarnemend pastoor te Elsloo.

Digitized by Google

III gld, XIIII st., I ort, *current.* Des donderdaechs hefft der helbaerdier verteert, als hy ewech soude reyssen, III gld, VII½ st. *cur.*" Des donderdags (30 sept.) 's morgens gaf „ Reyner Notemans *Jourgen* den trawant, voor synen loen dat hy tot Elsloe ys geweest, V daller, tstuck XXXII st., facit VIII gulden *br.*; savons Her Aryaen, Rachell, m^r^ Jan (Rivius), Joris Meijers ende Reyner Notemans, ende yss geweest, als sy den helbaerdier ewech geleyt hadden, verteert (bij Trijn Custers) voor ons allen III gld, V st. *current.*"

Er bevonden zich soms drie trawanten in het dorp. Zoo geeft Joris Meijers, o. a. op: „ Item die drye trawanten hebben ontbeten, soo aen cost ende dranck verteert VI st. *brab.*"

§ 10. Welke onkosten de hoplieden te Elsloo veroorzaakten.

„ Jan Doerlick dient van drye haeffluyden, die by hem geweest syn van dess goensdachs tot des vrydachs toe, ende daer voor gerekent VIII gld. *cur.* Noch aen cost ende dranck, dat hy den haeffluyden buytens huyse gegolden heefft II gld, X st. III ort, *cur. Eyn schaep*, ende daer voor gerekent VI gld *current.*"

Bij Arnold van Raeckel te Catsop waren vijf hoplieden ingekwartierd. „ Van het begin totten eynde den haeffluyden hoye gedaen, XXI gld, V st. *current;* XIX vaet haveren, dat vaet XVII st. *cur.*, facit XIV gld, III st. *current.*

„ Der selff heefft noch gedaen, soe aen kese, beir, eijer, rentvlesch, boeter, verkens schouweren, ende aen vuytgelacht gelt, inhalt eene cedulen, met Rachels hant geschreven, XLVI gld, V st. *current.* Noch den haeffluyden gedaen aen brandt, ende noch dat sy apaerdt aen kese ende boter verteert hebben, X gld *cur.*"

„ Jan Coenincx heefft eyne kese gelevert van XVI ponden, het pont V st., facit IIII gld *cur.*"

„ Peter Boyen, genoempt Baustgen, heefft eynen kese van XIX ponden gelevert, het pont VI st., facit V gld, XIIII st. *cur.*"

De grootste onkosten echter, die de *haeffluyden* en hunne *dienaeren* veroorzaakten, komen voor op de rekening van *Tryn Custers:*

„ Inden yrsten tot Rachels huyss te Catsop gelevert II cannen, I pint *edyck, die can* XII st. *c.*, facit I gld, VII st. *cur.*

Digitized by Google

„ Noch aen safferaen betaelt I½ st. *br.* facit VI st. I½ ort, *current.*

„ Noch eyn *schenck* van V ponden, I vierdel pons, *het pond* IX st. *c.* facit II gld. VII st. I ort, *current.*

„ Noch eyn stuck *rentvlesch*, waecht VI pond, I vierdel pons, *het pond* VI½ st. *c.* facit II gld, II½ ort, *current.*

„ Noch aen muscaeten bloem, negell ende gembaer II st. *br.*, facit VIII½ st. *cur.*

„ Noch voor unnen betaelt V st. *current.*

„ Noch voor Rachels knecht, opte Maese, VII cannen *roet* wijns, die canne XI st. *c.*, facit III gld, XVII st. *current.*

„ Noch te Elsloo opten Huyss doen haelen, present Gerken Boyen, Jan Vueskens ende syne broeder Vuesten, wijn ende daer voor betaelt III gld, X st. *cur.*

„ Noch Rachels ruyter ende etlicke nabuer getapt, als sy borge wolden hebben voor honne perdt, VI½ can wijns, die can XVII st. *c.* facit V gld, XIIII st. III ort, *current.*

„ Noch getapt, als die nabuer Snellen perdt ende Ghys Bey perdt gegolden hebben, XIX cannen, I pint wijns, die canne XVIII st. *c.* facit XVII gld, VI½ st. *current* (1).

„ Noch hebben Rachels ruyter ende etlicke nabuer in beir verdroncken I gld, XII st. *current.*

„ Noch ten twee maelen tot Rachels huysse gesant XVI cannen II stuyvers beirs, facit I gld, XII st. *current.*

„ Noch hebben Rachels ruyter tot Trynen huysse gedroncken VI cannen wijns, die can XVIII st. *cur.*, facit V gld, VIII st. *current.*

„ Noch gelevert VII vaet haveren, yder vaet XVII st. *c.* facit V gld, XIX st. *cur.*

„ Noch hebben die Haeffjonckeren gedroncken, als sy ewech reden, II cannen wijns, die canne XVIII st. *c.*, facit I gld, XVI st. *current.*

„ Des smaendachs snoenens (27 Sept.) V ruyters van Rachels, drye helbaerdiers, des taelmeysters boede, Rachel, Vrenck Donnen, der Scholtit, Jorys Meijers ende Jan Lemmens, soe aen cost ende dranck XXVI st. *br.*, facit V gld, X½ st. *current.*

---

(1) Deze koop is niet doorgegaan. Wij vinden hem niet onder de uitgaven. Wel kocht de gemeente twee paarden van Ruth van Wessem, en schonk ze aan den heer van Merchquys.

Digitized by Google

„Noch op dat selve pass gedroncken IX cannen wijns, die canne XVIII st. *c.* facit VIII gld, II st. *current.*

„Dess goensdachs, op Sinte Michiels dach, (29 Sept.) den Spaengiarden getapt ende etlicken nabuer V cannen wijns, ende aen cust ende wittebroet, III cannen wijns, facit VIII cannen wijns, doch van desen VIII cannen wijns ys betaelt II½ canne, met naemen: Symon Dassen 1/2 can, Thysken Vueskens 1/2 can, Jan Vueskens 1/2 can, Ghys Beij 1/2 can, m^r Jan (Rivius) 1/2 can, dese II½ can wijns aen VIII cannen affgetoegen, soe blijfft noch onbetaelt V½ canne wijns, yder can XVIII st. *c.*, facit IIII gld, XIX st. *cur.*

„Noch tot Raechelen gelevert, inhalt eenss kerffs, by Rachelen gekerfft, LVII½ can wijns, die canne XVII st. *c.*, facit XLVIII gld, XVII½ st. *current.*

„Noch gelevert bij Jannen Doerlicken IIII cannen wijns, die canne XVIII st. *c.*, facit III gld. XII st. *current.*"

Joris Meijers had „tot Rachels huysse gelevert voor die haeffjonckeren X cannen beirs, noch den selven getapt IIII cannen beirs, facit VI½ st. *brab.*"

Jaspar Aelbers had geleverd „tot Catsop, voor die haeffluyden I aem beirs, facit I gld, XV st. *brab.*, noch aldaer I aem beirs voor XXV st. *br.*, noch aldaer 1/2 aem beirs voer XVII½ st. *br.*"

„Vranck Donnen heefft gedaen hoye voor drye perdt, IIII daege ende nachten lanck, ende daer voor gerekent X gld., X st. *current.*"

„Gyell Doerlicken heefft den haeffluyden voor honne perdt gedaen hoye, ende daer voor gerekent XIII gld. *current.*"

In de herberg van Dytgen 's Jonckeren, ook genoemd Dytgen in die bat, verteerden de hoplieden 9 gulden *current.*

§ 11. Recapitulatie van de leverantiën en van de buitengewone onkosten der inkwartiering.

Er werden nog geleverd, meestal ten behoeve der hoplieden en hunner bedienden, zes vierdel eieren, het vierdel (25 stuks) 15 st. current; 24 kippen, het stuk 8 1/2 st. current; één haan voor 8 st. current, en drie hanen, tegen 12 st. current, het stuk; 3 „hoenderkens," het stuk 4 st. current; een gans voor 21 st., 1 oort, current; „eyn verckenschouwer" 2 gld. 2 1/2 st., current; het pond spek gold 10 st. current; 13 1/2 pond boter, het pond 8 1/2 st. current.

Digitized by Google

Men had geleverd ongeveer 400 vat haver, meerendeels naar Neerharen gevoerd en gerekend tegen 17 st. current het vat; in de lente kostte evenwel het vat haver 28 st. current; op de rekening vindt men aangeteekend voor 105 gld. (current) hooi; 137 kannen witte wijn waren er verdronken, tegen 17 en 18 st. current de kan, en 7 kannen roode wijn, à 11 st. current, de kan.

De kannen bier hebben wij niet opgeteld.

Er verongelukte één paard, in den dienst der gemeente, of wel het werd door de gemeente aan het leger afgestaan: „Marten Coenen, alias Bucking, der moller toe Materberch, compt van synen perdt XIIII daller, facit XCI gld. *current.*"

Den 30en September 1568, 's avonds, waren de laatste soldaten uit Stein, Elsloo en Geulle vertrokken; de schipbrug vóór Neerharen was waarschijnlijk reeds opgebroken. Waarheen zou het Spaansch leger getrokken zijn?

„Item als Ghys Tymmermans ende Reyner Notemans toe *Bunde* geweest syn, om toe vernemen, waer die Spaengiarts henen wolden, tot *Moervelt* verteert IIII st. *br.*"

Het huisraad, dat de ingezetenen in de kerk geborgen hadden, werd weer naar huis gedragen. De wacht naast het touw der alarmklok werd dus overbodig:

„Item compt Diercken den custer, dat hy opten toren die wacht gehalden heefft, VII st. *br.*"

§ 12. Het hoofdkwartier van Willem prins van Oranje te Wittem.

Wat was er gebeurd, dat Alva zijn kamp te Neerharen opbrak? De Zwijger was nogmaals van plan veranderd en marcheerde in de richting van Maastricht. Het is onbegrijpelijk dat hij zoo lang getalmd had. De herfst stond voor de deur, de protestantsche vorsten in Duitschland waren het geven moede, en het gebrek, dat zich reeds begon te doen gevoelen, maakte het leger, dat een samenraapsel van bandieten was, niet volgzamer. Hij paaide hen voorshands met de belofte, dat zij in Brabant een vriendelijk onthaal en overvloed van levensmiddelen zouden vinden. Zoo was hij tot halfweg Aken en Maastricht voortgetrokken en vestigde zijn hoofdkwartier op het kasteel van Wittem. Terwijl zijne soldaten in de omliggende dorpen stalen en roofden,

Digitized by Google

eischte hij van de stad Aken eene oorlogschatting van 50,000 rijksdaalder, onder bedreiging, de stad te zullen plunderen, in geval van weigering. De rijksstad was op dat oogenblik zonder eenig garnizoen en zag zich genoodzaakt te onderhandelen. Zij kwam vrij met 26,000 rijksdaalder. Toen het geld niet op het bepaalde uur overgeteld was, maakten 's prinsen soldaten reeds een begin met de verwoesting der dorpen, die tot het rechtsgebied der stad behoorden.

Onder bedreiging van de abdij te zullen in brand steken, eischte de Zwijger ook van *Joannes Wormbs*, den abt van *Kloosterrade (Rolduc)*, eene oorlogschatting van 10,000 rijksdaalder. Te voren had Alva reeds den abt met wraakneming bedreigd, indien de abdij eenigen bijstand aan den prins van Oranje durfde verleenen. Maar ook zonder die aanzegging van den spaanschen Landvoogd, was de abt, met den besten wil van de wereld, niet in staat geweest, die hooge som over te tellen. Hij liet daarom ijlings de kostbaarste voorwerpen in veiligheid brengen en ontruimde met zijne kloosterlingen de abdij. Van de betaling kwam natuurlijk niets, en de soldaten van Oranje staken de abdij en de kerk in brand (1). Zij plunderden en verwoestten ook het klooster van het H. Graf te Hoogcruts, bij Noorbeek (2).

De kerken moesten het niet minder misgelden. De onverlaten konden daar niet slechts hunnen godsdiensthaat botvieren, maar ook hunne verniel- en roofzucht bevredigen aan het huisraad, dat de, meestal gevluchte, bevolking daar, ouder gewoonte, aan de hoede des Heeren meende te hebben toevertrouwd. In de kerk te Noorbeek braken zij het tabernakel open en bedreven er zulke gruwelen tegen de HH. Hostiën, dat wij het verhaal ervan niet durven overschrijven, laat staan vertalen (3). Nochtans had de Zwijger in zijne proclamatie van den 28en Juni van dat jaar plechtig verklaard, dat hij den oorlog ondernam „ *Gode ter eere ende den Coningh* (van Spanje) *tot profyte, teghens de rasende tyrannyen van den Hertogh van Alva* (4)". Meer overeenstemmend met 's prinsen aanmatigend en egoïstisch karakter was de brief, dien hij van Wittem met een trompetter naar „ het Recht", het stedelijk bestuur, van Maastricht zond en waarin hij vrijen doortocht voor zijn leger vroeg. De magistraat der

(1) *Annales Rodenses*, p. 120.
(2) Jos. Daris, in de *Public. du duché de Limb.* t. VI, p. 380.
(3) Chapeaville, t. III, p. 436.
(4) Emman. van Meteren, IIIe B., fol. 59, d.

Digitized by Google

stad zond boodschapper en brief naar het spaansch hoofdkwartier op den St. Pietersberg. Alva weigerde den brief in ontvangst te nemen en liet den trompetter op staanden voet aan een boom ophangen.

§ 13. Alva vestigt zijn hoofdkwartier te Lichtenberg, op den St. Pietersberg.

Zoolang het hoofdkwartier te Neerharen geweest was, en de vijand zich op verren afstand had bevonden, was Alva, die sedert den veldtocht in Friesland veel aan de koorts en de jicht leed, te Maastricht blijven resideeren. Maar nu Luik evenmin veilig was als Maastricht tegen eene vijandelijke overrompeling, verspreidde hij zijn leger zoo, dat hij desnoods de eene zoowel als de andere stad kon beschermen. Hij ging nu ook zelf het hoofdkwartier betrekken en liet Bernard graaf van Schauenburg als gouverneur te Maastricht achter (1).

Waar lag de brug, die volgens Ulloa de hertog op het eind van September over de Maas liet slaan bezuiden Maastricht, en waar bevond zich het spaansch hoofdkwartier? De proost Morillon van Leuven schreef op den 3en October 1568 aan cardinaal de Granvelle te Napels, dat de prins van Oranje het op Luik gemunt had, dat reeds eene afdeeling zijner troepen een aanslag op Visé had beproefd, maar dat de onderneming door soldaten van Alva was verijdeld geworden, dat er dag en nacht op den rechter oever der Maas schermutselingen plaats hadden, doch dat het gros van het spaansch leger zich op den linker oever der rivier bevond en zoo opgesteld was, dat het even gemakkelijk Luik als Maastricht kon beschermen, namelijk dat het van Maastricht tot tegenover Visé den linker oever der Maas bezet hield (2).

Naar onze bescheiden meening zou men derhalve de schipbrug te *Eijsden* moeten zoeken. Wat het hoofdkwartier van Alva betreft, daarvan zegt Mendoça (3), dat het zich bevond op den St. Pietersberg, bij Caestert, namelijk te „Ten Berch," d. i. *Lichtenberg*.

Den 4en October zond de Zwijger uit Wittem een trompetter naar Luik, met een brief aan den stedelijken raad. Het is te verwonderen dat de soldaat het er heelhuids afbracht, zoo ongepast was zijn optreden in de stad, en indien zijn ongelukkige wapenbroeder zich op de-

(1) Haakman en Allard, t. a. p., bladz. 333, tweede noot.
(2) Edm. Poullet, op. cit. p. 372.
(3) *Commentaires*, t. I, p. 171.

Digitized by Google

zelfde wijze aangesteld had te midden van de burgerij van Maastricht, dan had hij het sommaire vonnis van Alva zich zelf te wijten. De trompetter dan, die den 4en October naar Luik gezonden werd, hield stil op de brug van Amercœur. In een oogwenk was hij omringd van eene menigte nieuwsgierigen. De *grand maïeur*, vergezeld van de twee burgemeesters, drong tot hem door en vroeg hem naar zijne boodschap. De trompetter antwoordde brutaal weg, dat hij niet met den *grand maïeur*, noch met diens meester, den prins-bisschop, te maken had, maar dat hij een brief wilde overhandigen aan den stedelijken raad (1). Was den trompetter die les op het kasteel te Wittem voorgezegd? Zeker is het, dat de taal, die hij in het openbaar voerde, in de gegeven omstandigheden, eene aansporing was tot oproer. De toon van den brief was echter geheel anders. De Zwijger poseert er in als de belanglooze bevrijder der Nederlanden en verlangt slechts van de stad Luik den vrijen doortocht (2). In overleg met den prins-bisschop, den cardinaal Gerard van Groesbeeck, antwoordden 's anderendaags de twee burgemeesters, dat zulke aanvraag niet kon worden toegestaan dan met toestemming van de gezworenen, den raad en de 32 ambachten der stad, en dat bovendien de bisschop alsmede de Staten des Lands deze vergunning moesten bekrachtigen.

Denzelfden 5en October had Alva veertig ruiters ter verkenning uitgezonden, in de richting van het vijandelijk hoofdkwartier. Vijf waren er achtergebleven en de vijf-en-dertig andere waren slechts met de grootste moeite ontkomen. Het doel van Alva was geweest, in de nabijheid van Wittem eene geschikte plaats te kiezen tot het opslaan van een legerkamp. Daar wilde hij dan het vijandelijk leger dwingen, in dichte drommen bijeen te blijven en het zoodoende door armoede noodzaken tot den aftocht. Deze taktiek is hem later werkelijk gelukt, doch niet op den rechter maar op den linker oever der Maas.

§ 14. Willem prins van Oranje trekt met zijn leger over de Maas even ten noorden van Stockheim.

Na den terugkeer van den trompetter uit Luik, was het den Zwijger zonneklaar, dat hij het eerste plan moest opgeven. Luik

(1) Chapeaville, t. III, p. 437.
(2) De brief is afgedrukt bij J. Daris, *Hist. du dioc. et de la princip. de Liége pendant le XVIe siècle*, p. 282, s.

Digitized by Google

kwam niet in opstand. Een aanslag op de stad durfde hij niet wagen, het spaansch leger zou hem zijn in den rug gevallen. Bovendien was het hem duidelijk, dat Alva volstrekt niet van plan was, slag te leveren tusschen Maastricht en Wittem, en zich voorshands in zijne ongenaakbare stelling hield op den linker oever der rivier. De Zwijger zou nu op meesterlijke wijze de positie van Alva omtrekken.

Op de doorwaadbare plaatsen der Maas, tusschen Maastricht en Roermond, had Alva houten blokken en ijzeren staafjes, rondom van spitse, langwerpige spijkers voorzien, (minkijzers), doen leggen. Hiermede had hij gemeend, vooral den doortocht der paarden onmogelijk gemaakt te hebben. Maar het middel faalde.

Op eene van die plaatsen wilde de Zwijger de rivier doorwaden, maar het moest in het geheim en op zoo verren afstand kunnen geschieden, dat hij geen gevaar liep, tijdens den overtocht, door het spaansch leger overvallen te worden. De meeste geschiedschrijvers zeggen, dat ruiters, welke hij ter opsporing van zulke plek had uitgezonden, hem eene dusdanige plaats, even benoorden Stockheim, hadden aangewezen. Het komt ons echter waarschijnlijker voor, dat Karel van Bronckhorst hem dat denkbeeld heeft aan de hand gedaan. Hij toch was heer van Obbicht en Papenhoven. Van Berg af tot ver beneden Stockheim behoorde de rechter oever der rivier tot zijn rechts- en jachtgebied en er bestond dus geen plekje op de geheele wereld, dat hij zoo haarfijn kende als deze streek. Hij kon ook wel van den waterstand der Maas onderricht zijn geworden door inwoners van Obbicht, die hem in het legerkamp te Wittem kunnen opgezocht hebben, of wegens de langdurige droogte dien lagen waterstand vermoed hebben. Trouwens, in droge zomers was op dat punt de rivier steeds buitengewoon ondiep. Nog op het eind van Augustus 1645 trok daar een regiment hessische soldaten dwars door den stroom heen (1).

In den avond van den 5en October trok de Zwijger uit de omstreken van Wittem af naar Obbicht. De tenten, die van Maastricht uit het eerst in zicht waren, liet hij staan; ook liet hij soldaten te Wittem achter, die de vuren van de legerplaats moesten onderhouden en voor verlichting zorgen in de ledige tenten, ten einde de nachtelijke patrouilles der Spanjaarden in den waan te doen verkeeren, dat het

(1) S. Bormans: *Analectes de Louvain*, t. XI, p. 345.

Digitized by Google

geheele kamp nog betrokken was (1). Na een marsch van vier à vijf uren bereikte het leger van den Zwijger de doorwaadbare plaats. Een helder maanlicht begunstigde de onderneming. Hij plaatste dichte rijen van ruiterij in de bedding der rivier; op die wijze werd de kracht van den stroom gebroken. Achter die rijen trokken vendels voetknechten naar de overzijde. Zij dienden waarschijnlijk, deels tot voorposten tegen een mogelijken aanval, deels om karren, planken en balken uit de naburige dorpen aan te voeren. Met dergelijk materiaal begon ook alras het gros van het leger op den rechter oever eene brug te maken. Het werk ging vlug van de hand. Reeds ten 8 ure, 's anderendaags 's morgens, was het gros van het voetvolk, met het veldgeschut en de oorlogsmunitie over de brug getrokken; toen kon ook de achterhoede, bestaande uit zes duizend ruiters, die voor en na uit Wittem waren aangekomen, den rechter oever verlaten en zich bij het leger aan de overzijde voegen (2).

In Bijlage nº 14 geven wij een brief, waarin de Zwijger zelf den overtocht over de Maas verhaalt. In het voorbijgaan zij slechts opgemerkt, dat luidens de laatste zinsnede van dezen brief de prins van Oranje verklikkers telde in Alva's leger.

Stockheim en Maeseijk behoorden tot het Duitsch Rijk en hadden tot souverein den prins-bisschop van Luik. In eerstgenoemde stad was Edmond graaf van Schwartzenberg gouverneur. Zoodra hij in den nacht van den 5en op 6en October bemerkt had, wat er op de Maas gaande was, had hij er bericht van gezonden naar Luik. De bisschop zond dadelijk hulptroepen af. De aanvoerder ervan ontmoette onderweg den graaf van Berlaymont, die in spaanschen dienst was, en verhaalde hem het gebeurde te Stockheim. Berlaymont haastte zich het nieuws aan den spaanschen veldheer mede te deelen; doch Alva sloeg er aanvankelijk geen geloof aan en vroeg spottend, of het leger van den prins van Oranje dan uit vogels bestond, die over de Maas konden heenvliegen? Weldra was hij echter van de werkelijkheid overtuigd (3).

(1) Bon Kervyn de Lettenhove: *Relations polit. des P.-B. et de l'Anglet. sous Philippe II*, t. V, p. 168, s.

(2) *Ibid.* p. 170.

Ook *Mendoça*, die zich in het hoofdkwartier van Alva bevond, getuigt dat het in dien nacht helder maanlicht was. Van den overtocht zegt hij het volgende: » L'infanterie traversa à l'aide de ponts, établis sur des chariots, ce qui suffit pour faire comprendre le peu d'eau que roulait la rivière." *Commentaires*, t. I, p. 176.

(3) Chapeaville, t. III, p. 438.

Digitized by Google

Geschiedschrijvers, die anders nogal met den prins van Oranje dweepen, zijn van oordeel dat hij, na dezen meesterlijken tocht, de groote fout beging van niet onmiddellijk daarna het spaansch leger ten zuiden van Maastricht te hebben overvallen. Maar zij zien over het hoofd, dat het leger van den Zwijger vooreerst een weg van vier à vijf uren gaans, namelijk van Gulpen tot Obbicht, had afgelegd; dat daarna de meeste soldaten zich hadden afgetobd en druipnat waren geworden, zoowel bij den doortocht door de rivier als bij het opslaan van de brug. Indien zij toen weer eene marsch van vijf uren hadden aanvaard, zouden zij ongetwijfeld doodmoede op den St. Pietersberg zijn aangekomen en wegens uitputting eene onvermijdelijke nederlaag zijn te gemoet gegaan.

Aan de overzijde der rivier hield de Zwijger twee dagen halt. Zijne soldaten zwierven inmiddels in de omstreken rond, overal plunderend en verwoestend (1). Intusschen eischten Lumey en de graaf van Hoogstraten herhaaldelijk Stockheim op, en dat onder de felste bedreigingen (2). Maar de gouverneur, Edmond graaf van Schwartsenberg, was niet aan het wankelen te brengen. Hetzelfde middel faalde ook tegen Maeseijk.

Het volgend naspel van het tweedaagsch verblijf in de omstreken van Stockheim levert ons een kijkje in 's prinsen legerplaats.

„ De onverwachte komst van den Zwijger op den linker Maasoever verspreidde alom schrik en benauwdheid onder de bewoners. In de dorpen nabij Stockheim namen vele landlieden de vlucht. Zij die niet alles konden meêvoeren, droegen hunne meubels en beste have in de kerken, hopende dat deze gewijde plaatsen minder aan plundering blootgesteld zouden zijn dan de huizen der particulieren. Zoo iets had ook in het naburige Rothem plaats, waar evenwel de kerk niet gespaard bleef. De soldaten hadden de beste zaken medegenomen en alleen die van grooten omvang of kleine waarde laten liggen. Toen 's prinsen leger afgetrokken was, begaven zich de ingezetenen naar de kerk om hunne gespaarde goederen in ontvangst te nemen. Onder hen bevond zich Gertruyd Ytgen, huisvrouw van Ruth Smeets, die zich niet ontzag, voorwerpen mede te nemen, haar niet in eigendom toebehoorende. Maar laten wij vernemen wat ons processtuk er van zegt:

(1) S. Bormans, *Analectes de Louvain*, t. VII, p. 13.
(2) J. Daris, *op. cit.* p. 293.

Digitized by Google

„„ Dat corts geleden den prince van Orangien, ende met hem voele „ volkx, hier int lant van Luyck ende Loene komen is, ende heeft „ als vyant deze landen bezet ende voele kercken opgeslaegen ende „ gespolieert. Ende als nu sullix geschiet was, heeft sich Gertruyt „ voors. nyet gescaempt, noch ontsien, als nu die goesen ewech wa- „ ren, ende iss ouch inder kercken van Roethem gecomen ende ettlick „ goet ende wollen genomen, die in eyn heymbden daer bracht was, „ toebehoorende Mondulph Sweerts, gelyck die selve ouch bekant „ heefft, ende ouch die partye daervan consenteert heeft (1) ende be- „ teringe gedaen, gelyck ouch by inqueste gebleecken heeft.""

„ Diensvolgens klaagde de drost van Stockhem Geertryt Ytgen aan, de kerk van Rothem ontwijd, een sacrilegie gepleegd en goed genomen te hebben, dat haar niet toebehoorde. De straf die hij eischte, was niets meer en niets minder dan die van „ haer lyf," tot exempel van anderen.

„ Intusschen had de moeder van Gertruyd Ytgen zich met de familie van Mondulph Sweerts verzoend en haar „ vier betselen" voor de wol betaald.

„ Uit het getuigenverhoor bleek, dat Gertruyd Ytgen met hare moeder en eene vreemde dienstmeid, Mechtild, naar de kerk was gegaan om huisraad terug te halen, en dat toen de jonge vrouw tot hare moeder gezegd had: „ Neemt een goed bedde in die kercke; „ het sall nu all op die Guezen doergaen."

„ Trynken, Mondulph Sweerts huisvrouw, getuigde „ dat haer man „ Mondulph, voer den tyd der prince van Orangien doer die Maese „ comen iss, heefft omtrent zeven pont wollen in synder hempden „ eyn gedaen, ende die selvige in eyn kyst gesloeten ende alsoe met- „ ter kysten in die kercke gevuert.""

„ Mechtild Freyen, Mewis dochter, dienstmaagd, 22 jaren oud, getuigde, „ dat sy niet en weet, wie die wolle in die kercke gedragen „ hadde, en die selve toebehoerde. Toen wij samen naer die kerck „ gingen, spraek die jonge Geertruyt tot haere moeder ende sacht: „ Moeder, brengt eyn bedde mit, wy syn dat onse allemael kwyt „ woerden, het sal nu al op die Guesen doergaen. Ende toen wij die „ wolle ende dat bedde in den huyse van haer bracht hadden ende

(1) D. w. z. dat de aangeklaagde partij schadevergoeding gedaan heeft.

Digitized by Google

„ neergelacht, is die oude Gertruyt in huys geweest ende heeft bedde „ metter wolle aengeslaegen, seggende: dat is mijns soens bedde." "

„ Mondulph Sweerts, alias Hoens, oud 30 jaren, zeide dat de oude Gertruyd Utgens de zuster van zijn vader was; dat hij „ voer den „ tyt als die prince tot Stockhem over die Mase comen is," omtrent zes pond grijze wol, in eene kist gesloten, heeft laten naar de kerk brengen, en dat zijn vader, Jan Mondulphs, hem voor de wol vier betselen gegeven heeft, waarmede hij voldaan is.

„ Tegen deze getuigenissen stelde de momber des Heeren der schepenbank van Rothem, Ruth Meyers, het volgende: „ In den hey- „ ligen Evangelium steyt geschreven, Luce, int XVI, aldus: Iss dat „ yemant ongetrouw is in cleyne dingen, is ouch nyet trouw in „ grote dingen. Soo heeft voors. Geertruyt, op diverse stonden ende „ tyden, haerder nabuyren hennen off hoenre in haren huyse gevan- „ gen, doot geslagen ende behalden, datwelk die nabuyren ten leste „ gesien ende bevonden hebben. Ende, buyten dat bedde ende die „ wolle, hebben Ruttens moeder, met Lysken, die maget, in die „ kercke noch eynen seer groetten ketel by den altaer opgenomen „ ende uytter kercken gedraegen nae haer huyse. Ende soe der ketel „ zeer groet was, ende qualick konde daermit voertcomen, soe is „ Geertruyt hare moeder eijn stuck weechs tot bij den wintmolen „ tegen comen ende der moder den ketell helpen in Ruthens huys „ dragen." "

„ Beatrix, huisvrouw van Marten den Schroder, verklaarde, „ dat „ op den selfsten daich als der prince met synen leger des smorgens „ van Stockhem opgetrocken is geweest, is comen in haeren huyse „ die jonge Geertruyt Utgens ende heeft begeert, dat sy haer maecht „ met in die kercke sou laten gaen omme wat te haelen, ende heeft „ die maecht laten gaen." "

„ Eindelijk verlangde Ruth Smeets, dat zijne vrouw, de hoofd-aangeklaagde in deze zaak, zou worden gehoord en dat zij in weer-wil van de aanklacht, zou mogen getuigen. Het schepengerecht, voorgezeten door den scholtis Jan Meyers, willigde dat verlangen in, bij vonnis van den 22en Mei 1570. Maar de drossard van Stock-hem, Edmond van Schwartzenberg, vond zulk een vonnis strijdig met de wetten des Rijks en gegeven „ in prejudicie van allen Key- „ serlycken ende geystelycken geschreven rechten, jae tegen alle

Digitized by Google

„ equiteit ende billikheyt, wyl een aengeklaegde in syn eygen sake „ niet en mag geadmitteerd worden om te tuygen." "

„ De zaak ging diensvolgens in appel naar de hoofdbank van 't Vroenhof te Maastricht. De papieren werden den 27en Juni 1570 door Johan Bormans, secretaris van Rothem, naar Maastricht overgebracht. De uitslag van het proces is ons niet bekend" (1).

§ 15. Alva verschanst zich met zijn leger op den Dousberg.

Wat de Zwijger ook in het werk stelde om met het spaansch leger slaags te raken, Alva volhardde bij zijn besluit, van niet, tenzij er toe gedwongen, den strijd in het open veld te aanvaarden, wijl 1° hij bij eene eventueele nederlaag de geheele Nederlanden voor den koning zou verliezen, 2° hij slechts 5,500 man cavalerie tegenover de 9000 ruiters van den prins van Oranje kon stellen en hij 3° rekende op de hongersnood, die in 's prinsen leger zou gaan heerschen. Alva meende evenwel in de twee eerstvolgende dagen, dat hij zich aan het leveren van een veldslag niet zou kunnen onttrekken, wijl hij vermoedde, dat de Zwijger Maastricht zou trachten te naderen van de noord-westzijde.

Waar ging nu Alva met zijn leger kampeeren? Indien het voorgaande plan van den Zwijger tegen Maastricht uitdrukkelijk in eene geloofwaardige bron vermeld stond, zou de vraag geene moeielijkheid opleveren. Doch dat is niet het geval, zoover wij weten; en het oogmerk, dat wij hierboven aan den Zwijger toeschreven, was reeds eene gevolgtrekking van hetgeen wij verder meenen te kunnen bewijzen.

Mendoça, die officier was in Alva's leger, zegt, dat Alva den 7en October den St. Pietersberg ontruimde en zijn hoofdkwartier verlegde naar de landhoeve *Cranenburg* (2); dat hij 's anderendaags in het veld aldaar zijn leger in slagorde stelde; dat in de nabijheid van Cranenburg een ronde heuvel (une butte) lag, die, èn de spaansche legerplaats èn de stad Maastricht beheerschte, en tevens, zooals later blijkt, eene voldoende oppervlakte had, om er het geheele spaansch leger te kunnen in slagorde scharen; dat zich in de nabijheid van dien heuvel, ten noord-westen, (de vijandelijke verkenning,

(1) Jos. Habets: *Maasgouw*, 7e Jaarg. n° 252.
(2) *Commentaires*, t. I, p. 177. De plaatsnaam *Cranenburg* is rondom Maastricht onbekend.

Digitized by Google

waarvan later, kwam van die zijde,) een dorp bevond, hetwelk, ter beveiliging van de spaansche schansgravers op den heuvel, des nachts moest bezet worden; dat de heuvel aan de westzijde begrensd werd door een dal, wijl, luidens denzelfden ooggetuige, zich aan de overzijde van dat punt eene andere hoogte verhief; dat in den morgen van den 9en October het vijandelijk leger, over deze tweede hoogte, onder de oogen van de hooger geposteerde Spanjaarden voorbijtrok; dat Alva in een niet veraf gelegen dorp den aftrekkenden vijand van nabij ging gadeslaan; wanneer men daarbij bedenkt, dat Mendoça dikwijls het woord: landhoeve, *ferme*, bezigt voor een klein gehucht, en dat destijds gewoonlijk in een gehucht eene landhoeve den kern vormde van een zich daar bevindend laathof: dan valt het niet moeielijk, aan de hand van Mendoça, de legerplaats van Alva te bepalen.

Tusschen Canne en Lanaken bevindt zich slechts ééne heuvelvlakte, die op zoodanige wijze omlijst is, als Mendoça er den omtrek van beschrijft, en die heuvelvlakte is: de Dousberg. Door Cranenburg hebben wij dus *Caberg*, oudtijds Coudenberg en Couwenberg, te verstaan; het nabij gelegen dorp, ten noord-westen van de heuvelvlakte is Veltwezelt, en het dorp waar Alva het aftrekkend leger ging opnemen, is Kesselt.

De rechte weg van Stockheim naar Maastricht loopt over Meeswijk, Leuth, Vucht, Mechelen, Reckheim, en van daar, aan de rechter zijde van Neerharen, door het vlakke veld tusschen Caberg en Lanaken. Ruiters, die Alva ter verkenning had uitgezonden, rapporteerden hem den 8en October, dat het vijandelijk leger langs dien weg in aantocht was. Van het westelijk uiteinde van Caberg loopt tot aan Veltwezelt een lage heuvelketen; naar den kant van Lanaken is de glooiing echter uitgebreider, wijl daar het veld lager gelegen is. Ten westen van Caberg, langs den heuvelrug, stelde Alva toen zijn leger in slagorde op. Doch hij verwachtte zich maar half op een aanval uit het noord-westen. Want, terwijl hij door de gelederen van zijn leger reed en zijne soldaten toesprak, gaf hij tegelijkertijd order om den Dousberg, waardoor uit het zuiden het spaansch leger en uit het westen Maastricht beheerscht werden, met infanterie te bezetten.

Naar het schijnt, was de Zwijger van de positie van het spaansch

Digitized by Google

leger onderricht. Hij waagde zich niet in de vlakte van Lanaken, waar hij, in geval van nederlaag, op den linker vleugel door de vesting van Maastricht en in den rug door de Maas zou worden afgesloten; maar van Mechelen, of hoogstens van Reckheim uit, marcheerde hij rechts af naar de hoogte van Bilsen, alwaar hij zijn legerkamp opsloeg. De voorhoede legerde hij te Eygenbilsen (1).

Aan Alva was die zwenking naar rechts niet ontgaan, en het lag nu op zijn weg, zich op den Dousberg te verschansen.

Deze heuvelvlakte heeft een omtrek van veertig minuten gaans. Van alle zijden biedt zij uit de verte de gedaante aan van een afgeknotten kegel. Doch, wanneer men, van Maastricht uit, den weg volgt, die er dwars over heen loopt, ontwaart men, dat zij den vorm heeft van een halve maan; dat de twee punten ervan zich krommen naar het oosten, en dat de hoorn aan de noordzijde merkelijk hooger is dan die aan de zuidzijde. Ten westen heeft de boog eene zachte kromming en loopt op vijf minuten afstands ten noord-westen van Kesselt tot op tien minuten afstands ten zuid-oosten van Veltwezelt. Doch deze boog van ruim een kwartier lengte wordt op de helft onderbroken door bovengenoemden weg. In de helling ten westen maakt deze weg een diepe snede, die, naarmate men afdaalt, bij iederen stap breeder wordt.

Toen op den 8en October de duisternis was ingevallen, deed Alva op den berg eene loopgraaf maken, die in de vallei ten westen uitkwam, en doortocht moest leveren aan zijne cavalerie. Waar werd die *tranchee* gegraven? Van Kesselt af tot op vierhonderd passen afstands ten noorden is de helling overal zacht genoeg, om de ruiterij naar de vallei te doen afrijden. De gracht moet dus aan het steil uiteinde, schuin tegenover Veltweselt, gezocht worden. Daar vindt men inderdaad nog sporen van de loopgraaf. Boven op de hoogte zijn ze wel uitgewischt door den kiezelkuil, dien men er later gemaakt heeft, maar aan den voet der helling zijn ze heden nog zichtbaar. De heuvelvlakte springt daar een weinig rechts uit, naar het noorden, en door dit punt werd de gracht gegraven. De noordelijke glooiing ernaast loopt daar ook merkelijk verder noordwaarts dan dat het geval is op een vierhonderd passen achterwaarts ten oosten. Ook bovenaan, waar de noordelijke glooiing, schuin tegenover Veltwezelt, begint,

(1) *Ibid.* p. 180—185.

Digitized by Google

werd de weg naar de vallei ten westen vereffend, ten gerieve van de cavalerie. Des nachts werden er de schansgravers in hunnen arbeid gestoord door vijandelijke ruiters, die Veltwezelt en de hoogte, welke zich, ten zuid-oosten van dit dorp, tegenover den Dousberg verheft, kwamen verkennen. Alva deed toen dit dorp bezetten door een vendel voetvolk.

In den vroegen morgen van den 9en October betrok het spaansch leger den Dousberg. De infanterie en artillerie bezetten de westzijde der heuvelvlakte. De noordelijke helft was echter het sterkst bezet. Tot halverwege de glooiing ten noorden stond de infanterie. De cavalerie die in de laagte er achter post vatte, kon, èn door de twee loopgraven, èn in de vlakte, op het uiteind van den rechter vleugel, dus op drie punten, aan den strijd deelnemen, zonder de spaansche infanterie te hinderen. Ook kon in het midden der vallei de spaansche ruiterij, zonder stoornis voor de infanterie, afdalen, over den weg, die in het midden over den Dousberg, van het oosten naar het westen loopt.

Ruiters, die Alva aan de westzijde van Veltwezelt had op post gezet, kwamen hem weldra berichten, dat het vijandelijk leger uit Mopertingen kwam afdalen naar het dal, waarin Veltwezelt gelegen is. Het duurde niet lang, of het leger van den Zwijger verscheen op de langwerpige heuvelvlakte, ten zuiden en zuid-oosten van Veltwezelt. Deze heuvelvlakte is wel lager gelegen dan de bergrug van den Dousberg; doch spaansche infanterie stond ook opgesteld een eind weegs op de zachte helling van den berg, en zoo konden werkelijk, zooals de *Kronijk van Weert* getuigt, van weerszijden de soldaten, over de vallei heen, „van verre in elkanders leger zien (1)."

De Zwijger achtte het niet geraden, het spaansch leger in een zoo sterke positie aan te tasten, maar gaf bevel tot den aftocht. Zijn rechtervleugel zette zich in beweging rechts af, naar de breede vallei, waarin Hees en Vlijtingen verscholen liggen, en die zich uitbreidt van de noordzijde van het hoog gelegen Kesselt tot aan de noordzijde van Rosmeer. Zoodra het vijandelijk leger begon westwaarts af te trekken, reed Alva, vergezeld van eenige ruiters, aan de zuidzijde den Dousberg af en plaatste zich op eene hoogte ten noorden van Kesselt, van waar hij de vijandelijke legerafdeelingen, die daar onder

(1) *Public. hist. du duché de Limb.*, t. XII, p. 207.

Digitized by Google

zijne oogen voorbij marcheerden, best kon opnemen, en zich tevens van de richting, die zij insloegen, kon vergewissen. De vijandelijke cavalerie was op den linker vleugel geplaatst, en moest bij den aftocht dienen tot achterhoede. Zij trok, als op een exercitieveld, voor het front en onder de oogen van het spaansch leger voorbij. Vier spaansche kanoniers konden aan de bekoring niet weerstaan en gaven vuur. Eén kogel kwam in de rijen der vijandelijke ruiterij terecht en doodde er vier paarden. Doch de schoten waren gevallen, tegen den uitdrukkelijken wil van Alva, die volstrekt niet aanvallenderwijs wilde te werk gaan. Inmiddels waren ook de spaansche hoofdofficieren, boven op den Dousberg, in de weer om de getalsterkte der voorbijtrekkende vijandelijke cavalerie bij benadering te berekenen. Naderhand bleek, dat de respectieve schattingen dobberden tusschen 9000 en 12000 man.

De Zwijger maakte halt te *Vrijhern*, een dorp dat één uur ten noorden van Tongeren ligt. Alva was inmiddels ook afgetrokken uit de nabijheid van Maastricht en zijn hoofdkwartier gaan vestigen te *Ketzingen*, onder Berg, één uur ten oosten van Vrijhern (1). Vandaar zond hij, bij het invallen der duisternis, Gilles de Berlaymont, heer van Hierges, met tien vendels Walen naar Thienen (2).

§ 16. Tocht van den prins van Oranje van Tongeren, over Borgloon en St. Truijden, naar Geldenaken.

In den avond van den 9en October, of wel in den vroegen ochtend van den volgenden dag, drongen soldaten van den Zwijger Tongeren binnen. Dat deed Alva op den 10en October besluiten, zijn hoofdkwartier te verleggen naar Nederheim, ten einde den vijand het fourageeren te beletten naar den kant van Luik (3).

De prins-bisschop had de stad Tongeren in staat van verdediging gesteld, maar zij gaf zich dadelijk over aan den Zwijger, hetzij door verraad, hetzij door de vrees, die zich van de bezetting kon hebben meester gemaakt. Naar gewoonte werden de kerken en kloosters geplunderd, de bemiddelde inwoners werden gevangen genomen en moesten zich tegen een losprijs vrijkoopen. De prins bisschop had wel aan

(1) Mendoça : *Commentaires*, t. I, p. 189.
(2) *Ibid.* p. 196.
(3) *Ibid.* p. 189.

Digitized by Google

Alva indertijd toegestaan, een voorraad van meel en oorlogsmateriaal in de stad te bergen, maar hem geweigerd er spaansch garnizoen te leggen. Alva was woedend, dat de burgers de poorten voor den Zwijger geopend hadden, doch hij liet zich verbidden door twee leden van het collegiaal kapittel, die als bemiddelaars tusschen hem en de burgerij optraden. Uit zijn kamp voor Tongeren had de Zwijger weer een brief aan den Raad van Luik geschreven, ditmaal om binnen die stad schansgravers te mogen werven. Het verzoek werd afgeslagen. Denzelfden 10en October schreef hij ook een brief aan den cardinaal van Groesbeeck. Hij verweet hem daarin de weigering om soldaten te mogen werven, alsmede de toezending van leeftocht aan het leger van Alva, en sommeerde hem uit dien hoofde, binnen de 24 uren, te Borgloon de som van 100,000 blanke zonnekronen over te tellen.

Dat was eene dwaze beschuldiging. De Zwijger immers had niet verzocht, als oorlogvoerende partij erkend te worden; integendeel, hij beweerde te handelen *in naam des konings* tegen Alva. Deze laatste echter was de eenig erkende Landvoogd der Nederlanden, en bijgevolg kon met hem alleen de prins-bisschop, als bevriende nabuur des konings, onderhandelen. De cardinaal van Groesbeeck antwoordde dan ook den 11en October, dat hij volgens plicht en overeenkomstig de wetten van het Duitsch Rijk gehandeld had (1).

Den 11en October verliet de Zwijger Tongeren. 's Anderendaags trok Alva door deze stad, haalde de achterhoede van den Zwijger in, doodde ervan 600 man en bemachtigde een honderdtal bagagewagens, waarvan er vele waren beladen met kelken en gewaden, die in kerken en kloosters gestolen waren. Nog op den 11en October bereikte de Zwijger het stadje Borgloon en verbleef er tot den 14e. Daar werd nog eens dapper gebeeldstormd (2).

Uit de nabijheid van Borgloon zond Alva, op den 14en October, Philips de Lannoy, heer van Beauvoir, met 700 arquebusiers te voet, en 's anderendaags den kapitein Montero met 500 arquebusiers te paard, naar Thienen, ter ondersteuning van het regiment van Hierges. Op dezen laatsten datum zond Alva bovendien Christoffel van Mondragon met 400 waalsche arquebusiers te voet naar Leuven en het regiment

(1) J. Daris, *op. cit*, p. 285—286.
(2) Ibid.

Digitized by Google

van den graaf van Roeulx naar Brussel, waar Philips de Croy, hertog van Aerschot, het bevel voerde (1).

Denzelfden 15en October verscheen de Zwijger met zijn leger voor St. Truyden. De prins-bisschop had deze stad bijtijds in voldoenden staat van verdediging gebracht. Op de sommatie van overgaaf antwoordde dan ook de magistraat met eene besliste weigering. 's Anderendaags werden evenwel de graaf van Hoogstraten en Willem van der Marck, heer van Lummen, meer bekend onder den naam van Lumey, als onderhandelaars, met credietbrieven van den Zwijger, binnengelaten. Terwijl de graaf van Hoogstraten eene samenkomst hield met de leden van den magistraat, stelde zich Lumey in betrekking met geheime handlangers, die hij in de stad had, en slaagde er in, verraderlijk eene poort te overweldigen. Het leger van Oranje drong toen de stad binnen. De buit, dien het van daar meenam, werd op 800,000 kronen, en de schade, dien het er door verwoestingen had veroorzaakt, op 200,000 goudgulden geschat (2).

Van Stockheim af tot St. Truyden toe had de legertocht plaats gehad op het grondgebied van het prinsdom Luik, en bijgevolg op duitschen bodem, en over eene breedte van twee uren gaans had daar Oranje's leger op zijnen tocht alles vernield en verwoest (3).

Den 18en October verliet de Zwijger St. Truyden; den 19e bevond hij zich te Landen. Alva had toen zijn hoofdkwartier te Corswarem (4). Den 20e gaf zich de Zwijger den schijn, alsof hij wilde naar Thienen oprukken, maar in werkelijkheid wilde hij de Geete overtrekken, ten einde zich te vereenigen met François de Hengest, heer van Genlis, die met een corps fransche Hugenoten te Waveren was aangekomen (5). Alva had de krijgslist doorschouwd. Hij trok niet naar Thienen, maar zocht en vond, op den rechter oever van de Geete, bij Pellaine, de vijandelijke achterhoede, die de rivier nog niet over was, en doodde ervan 3000 man. De graaf van Hoogstraten werd er gekwetst (6). Een paar dagen daarna vereenigde zich de Zwijger met Genlis te Geldenaken (Jodogne).

---

(1) Mendoça : *Commentaires*, t. I, p. 196.
(2) J. Daris, *op. cit.*, p. 287 et 290.
(3) Ibid. 289.
(4) Mendoça : *Commentaires*, t. I, p. 195.
(5) J. Daris, *op. cit.*, 287.
(6) Ibid.

Digitized by Google

§ 17. Alva's hoofdkwartier te Park, bij Leuven. De vereenigde legers van den prins van Oranje en van den heer van Genlis doen een aanslag op Luik.

Nu duchtte Alva, dat de vijand, na de ontvangst van die versterking, aanvallenderwijs zou te werk gaan tegen de eene of andere stad van Brabant. Daarom trok de spaansche opperbevelhebber met zijn leger tot aan Park, vlak vóór Leuven. Van daar kon hij de voornaamste steden der zuidelijke provinciën, inzonderheid Brussel, beschermen. De vijand ging echter niet verder dan tot Leeuw (Léau); dat was de eindpaal zijner veroveringen.

Terwijl de proviandeering van Alva's leger niets te wenschen overliet, heerschte er volslagen gebrek in het kamp van den vijand. De ellende werd nog vergroot door den aanhoudenden regen, de slijkerige wegen en de koude nachten. In de naburige brabantsche steden lagen de levensmiddelen ten overvloede opgehoopt. Om echter een van die steden binnen te dringen, was het noodig dat de burgerij van binnen den naderenden vijand in de hand werkte. Maar nergens was de stedelijke bevolking op zulk een bezoek gesteld. Er waren ook nog wel landstreken in de zuidelijke Nederlanden, waar de voorraad van leeftocht niet naar de aangrenzende steden was vervoerd, doch ook daar kon men de winterkwartieren niet opslaan; Alva zou ook daar dadelijk zich met zijn wel voorzien leger genesteld en den vijand het fourageeren onmogelijk gemaakt hebben. Daarom vatten Oranje en Genlis het plan op, zich van Luik meester te maken en daar den winter door te brengen. „Aan de muitende soldaten werd beloofd, dat zij de kerken, kloosters en het bisschoppelijk paleis zouden mogen plunderen. Lumey zou bevelhebber van de stad worden, en dit is genoeg gezegd om te begrijpen welk lot haar te wachten stond (1)." Op hunnen tocht over Landen en Waremme ging hun leger voort met geweldenarijen tegen de bevolking en heiligschennis in de kerken te bedrijven. Lumey plunderde, in het voorbijgaan, de abdijen van Val-Notre-Dame en van Flône. Hij deed het markschip, dat tusschen Hoei en Luik voer, aanhouden en onderzoeken. Men ontdekte er in een kloostergeestelijke van Gembloux. Lumey bond hem aan den staart van zijn paard en sleepte hem door Oranje's leger tot aan Seraing-le-Château, alwaar hij hem liet fusilleeren.

(1) Dr W. J. F. Nuyens: *Gesch. der Nederl. Ber.* II, Eerste deel, blz. 128.

Digitized by Google

Onder het verrichten van zulke heldendaden op het gebied van het Duitsch Rijk, was het vijandelijk leger tot aan de wallen van Luik genaderd. De prins-bisschop riep toen de hulp in der Spanjaarden. Middelerwijl hadden de bisschop, de geestelijkheid, de magistraat en de geheele bevolking de wapenen opgevat en de verdedigingswerken bezet. De Zwijger, die over geen voldoend beleegeringsgeschut beschikte, vroeg tot driemaal toe aan den magistraat, (eerst onder schoonklinkende beloften, later onder bedreiging van wraakneming), den vrijen doortocht door de stad, maar hij kreeg telkens een weigerend antwoord. Ook was toen de Maas niet meer doorwaadbaar, gelijk eene maand te voren, en voor den bouw eener schipbrug ontbraken er de noodige vaartuigen. Terwijl de Zwijger te vergeefs onderhandelde, verwoestten zijne soldaten de voorsteden van Luik en staken de kerken, kloosters en abdijen van den omtrek in brand (1).

§ 18. Alva ontzet Luik en achtervolgt de vijanden tot aan de fransche grenzen.

Alva zat intusschen niet stil. Hij zond versterkingen naar de gewichtigste punten in het zuiden en deed de molens op de dorpen in Henegouwe onbruikbaar maken. Reeds den 5en November verscheen hij met zijn leger te Lamine. Nog denzelfden dag trok de Zwijger af in zuidwaartsche richting. De Luikenaren overvielen de achterhoede, doodden ervan een vier honderd man en maakten ongeveer honderd bagage-wagens buit (2). Alva volgde weer de oude tactiek: 1° den vijand achterna zetten, 2° een geregelden veldslag vermijden, 3° de achterhoede overvallen, 4° het fourageren, buiten het gros van het leger, den vijand onmogelijk maken en zoodoende hem dwingen tot vooruitmarcheeren, in de hoop van verderop levensmiddelen te zullen vinden. Het landvolk werkte die tactiek in de hand. Het was woedend zoowel over de wreedheden die nu gepleegd werden als over die, een paar weken te voren, de Hugenoten van Genlis in het zuiden hadden bedreven (3), en sloeg nu alle verspreide zwervers en achter-

(1) J. Daris, *Ibid.* p. 287—290. Men leze daar ook de authentieke mededeelingen omtrent het afzichtelijk wezen, dat bekend is onder den naam van *Lumey*, p. 290—296.
(2) *Ibid.* p. 288.
(3) Verwoesting en moord hadden hunnen tocht door de Ardennen en het graafschap Namen gekenmerkt. De onverlaten hadden, o. a., de abdij van St. Hubert en die van Hastière geplunderd en daarna in brand gestoken. Men vergel. J. Daris, *op. cit.*, p. 287.

Digitized by Google

blijvers van Oranje's leger zonder genade dood (1). Reeds den 27en November kampeerde het spaansch leger te Cateau-Cambrésis; dat van den Zwijger was over de fransche grenzen verdwenen (2). Den 20en December daaraanvolgend hield Alva zijn intocht te Brussel (3). Het is bekend, dat hij zich uit geschut, hetwelk in 1568 op den vijand veroverd werd, een standbeeld liet gieten en het plaatste op het binnenplein van het kasteel van Antwerpen. Was dat zoo'n groote misdaad?

§ 19. Godsdienstige verdraagzaamheid in de legers der katholieke vorsten, inzonderheid in dat van Alva.

Wij eindigen dit lang hoofdstuk met de volgende opmerking.

Het valt niet te loochenen, dat de katholieke vorsten de eersten waren die de verdraagzaamheid jegens andersdenkenden in toepassing brachten, zoodra de geloofsverandering een voldongen feit was en verder geene staatkundige omwenteling meer beoogde. Keizer Karel V en koning Philips II lieten toe, dat hunne duitsche regimenten, die hoofdzakelijk uit lutheranen bestonden, door predikanten vergezeld werden. Dat getuigt een tijdgenoot, die aan koning Philips vijandig en de hervorming toegedaan was. „*Davantage est noitoir, que durant les guerres, tant de l'Empereur que du Roy contre (la) France, on at de tout temps tolléré que les Allemans y servans ayent publicquement entretenuz, tant au camp que en garnisons, leurs prescheurs évangélicques, lesquels y ont, à leurs encoustumé, à tous venans continuellement annuncié la parolle de Dieu et jouy des exercises de leur religion, au sceu des princes, sans estre reprins* (4)."

Ook Philips graaf von Eberstein behoorde tot de Augsburgsche confessie. Dat weerhield de twee souvereinen van Maastricht, Gerard cardinaal van Groesbeeck, prins-bisschop van Luik, en de Landvoogdes Margareta, vertegenwoordigend Philips II, als hertog van Brabant, niet om hem tot gouverneur der stad aan te stellen. Hij deed den eed van getrouwheid aan de twee souvereine heeren den 5en Juli 1567 (5).

Naar het gebruik van dien tijd was de gouverneur vergezeld van

(1) *Ibid.*, p. 288.
(2) Mendoça: *commentaires*, t. I, p. 224.
(3) *Ibid.*, p. 225.
(4) *Mémoires de* Jacques *de* Wesenbeke, édités par *C. Rahlenbeck*, p. 76.
(5) Haakman *en* Allard, *op. cit.*, blz. 330.

Digitized by Google

een lutherschen predikant. Deze preekte *à tous venans*, ook aan Maastrichtenaren. Toen de prins-bisschop dat vernam, besloot hij den gouverneur te vervangen door den zoon van den *grand maïeur* van Luik. Dat besluit kon niet uitgevoerd worden, zonder de goedkeuring van den brabantschen medesouverein, want in zake de souvereiniteit gold te Maastricht de stelregel: *Eén heer geen heer, twee heeren één heer*. Maar Eberstein verklaarde, dat hij zijn ambt niet zou nederleggen, alvorens hij ten volle betaald was (1).

Reeds den 22en Augustus van dat jaar had Alva zijn intrek genomen te Brussel. Hij liet echter den graaf Philips von Eberstein ongemoeid; en toen op last van Alva de gouverneur op den 7en Juli 1568 (2) met het geheele garnizoen, den predikant incluis, uit Maastricht trok, was het, om het commando te gaan overnemen van eene hoofdafdeeling van het spaansche leger, dat in Friesland ging slag leveren tegen Lodewijk graaf van Nassau. Ook in dezen veldtocht rondom Maastricht vonden wij Philips graaf von Eberstein terug in het spaansch leger, aan het hoofd van tien vendels Duitschers.

§ 20. Godsdiensthaat en onverdraagzaamheid in het leger van Willem prins van Oranje.

Een der voornaamste bevelhebbers in het leger van den Zwijger was Antony de Lalaing, graaf van Hoogstraten. In het gevecht van den 20en October 1568 had hij eene gevaarlijke wonde bekomen, en daarna werd hij in het aftrekkend leger van den Zwijger meêgevoerd. „Op zijn sterfbed nog kon hij ondervinden onder wie en met wie hij zich bevond. Zijn katholiek levenseinde was een gruwel in de oogen zijner omgeving. En tegen hen, voor wier zaak, die maar half de zijne was, hij eer, rijkdom en leven had opgeofferd, was hij genoodzaakt te zeggen: „*laat mij toch in vrede sterven!*" En de reden waarom Oranje den priester van zijn sterfbed wilde weeren was, dat de toelating de duitsche soldaten zou ergeren (3)."

En toch wordt Alva gebrandmerkt als een fanatiek ketterjager en Willem van Oranje vergood als een edelmoedig kampioen van de gewetensvrijheid!

(1) J. Daris, *op. cit.*, p. 407.
(2) Haakman *en* Allard, *op. cit.*, blz. 333, tweede noot.
(3) Dr W. J. F. Nuyens: *Gesch. der Nederl. Ber.* II, eerste deel, blz. 127.

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

Gelijkmatige verdeeling van de kosten der leverantiën en van de buitengewone onkosten der inkwartiering over de gezamenlijke ingezetenen te Elsloo.

Naarmate de legers aftrokken, brak voor de dorpen rondom Maastricht *le quart d'heure de Rabelais* aan. Uit de aanteekeningen van Joannes Rivius kunnen wij opmaken, hoe te Elsloo althans de rekening werd afgedaan.

„ Op huyden IIª Octobris XVᶜLXVIII, overmits mynen Edelen Heere, opten Huyse binnen der poorten sittende, ende die scepenen, etlicke met vele nabueren buyten der poorten, ende ock een deell binnen der poorten, ende op ende aff gaende, syn met gemeynen gevolch (1) eendrachtelicken gecoren tot voorgengers deser gemeynten van Elsloe dese vyff naegenoempde persoonen, te weten: Aert van Raekell, Harman Juecken, Peter Boyen, genoempt Baustgen, Joris Meijers, Thysken opte Halle, wellicke vyff persoonen by sich gecoren ende genomen hebben Reyneren Notemans, den Scholtit tot Elsloe; ende is eendrechtelicken verdragen, soe wes dese vyff persoonen met den Scholtit, in naemen der gemeynten, handelden off deden, off handelen ende doen sullen, dat sullicx van weerden ende vast sall worden gehalden, ende gedaen syn, all offt van die gantse gemeynte gedaen were. Ende off dese voirgenoempde persoonen, off eenige van hon, gevangen off gespannen worden int gaen off handelen voor der gemeynte, sullen die nabuer eendrechtelicken die selve helpen loesen, tot honnen costen, ende den schaeden, den sy om der gemeynten wille mochten hebben, eendrechtelick helpen draegen ende verrichten; mit conditie nochtans, off den selven persoonen, van wegen der gemeynten, eynige swaere saecken voor quemen, sullen die selve sich beraeden met den Heer, off met den Scepenen. Persoonen voirscreven versochten hiervan instrument. ”

Om echter te weten wat ieder in de gedane buitengewone onkosten moest bijdragen, was het noodig dat men het gezamenlijk bedrag ervan kende. Te dien einde hield men vergaderingen in de herberg van Trijn Custers. Ziehier wat de schout daaromtrent opteekent:

---

(1) Met algemeene stemmen.

Digitized by Google

„ Den XII^en October om die rekeninge te vergaderen, in bywesen van Rakell, Vrenck Donnen, Joris Meijers, Gyell Doerlicken, alssdù verteert III gld., XIII st., *cur.*

„ Den XVIII^en October, als wy by den anderen weren, te weten: Joris Meijers, Jan Doerlicken, Lensken Thonis, Reyner Notemans ende Tewicken Notemans, verteert III gld., XVI st. *cur.*

„ Item dess saterdachs den XXIII^en dach van October, anno LXVIII, syn die gerichten ende etlicke nabuer by den anderen geweest, ende alssdù tsamen verteert X gld,, *cur.*

„ Item des sondachs den XXIIII^en dach van October syn die gerichten ende etlicke nabuer wederom by den anderen geweest ende alssdù verteert XII gld., VIII st, *cur.*

„ Item des smaendachs den XXV^en October syn die gerichten ende etlicke nabuer wederom by den anderen geweest ende alssdù verteert IX gld., XV st., *cur.*

„ Item dess Dynsdachs den XXVI^en October wederom by den anderen geweest ende alssdù verteert VII gld., X st. *cur.*"

In die verschillende zittingen waren, voor en na, de ingezetenen komen opgave doen van hunne leverantiën en verdere buitengewone onkosten, die wij in het vorig hoofdstuk reeds in het kort hebben medegedeeld. De rekening beliep omtrent 1800 gld. current. Nu was de taak van den schout en der vijf „ voorgengers " afgeloopen. Er bleef nog over, de onkosten over de ingezetenen om te slaan. In den aanslag voor de bijdrage in de beden nam men altijd tot grondslag het onroerend vermogen, maar in gevallen als het onderwerpelijke, werd ieder naar zijn vermoedelijk inkomen aangeslagen. Deze schatting werd echter niet gedaan door een algemeen comité, zooals dat bij het vaststellen der rekening was geschied, maar zij had plaats voor elk gehucht afzonderlijk, en geschiedde onder de leiding van den schepen (gericht) die in het gehucht woonde. De schout was de algemeene voorzitter der schatters, wanneer zij eene gemeenschappelijke zitting hielden.

„ *Ordinantie van den Schat te setten.*

„ Dordinantie van desen Schat te setten is geweest, dat die gerichten deser heerlicheyt solden by den anderen comen ende den selven schat ordineren ende setten nae sy eenes yederen ondersaets staet ende gelegentheyt kenden, ende dat nae honnen besten, ende

Digitized by Google

soe veell hon mogelyck sall syn. Ende voorts is geseit dat die gerichten, yeder in hon gericht, solden roepen ende met sich brengen honder naebueren twee off drye, om den schat metten voirgenoempden gerichten te ordineren ende te setten. Ende is voorts geordineert dat, soe wanneer der schat solde syn verordineert ende gesat, ende in cedulen vervaetet ende gescreven, dat men den selven dan opentlyck in der kercken solde vuytlesen, waerby dat een yeder mocht weten waerop hy gesat is.

„Die naemen der Scepenen, by die ordinantie ende settinge des schats geweest, syn: Reyner Notemans, Scoltit, Ffranck van Catsop, Matthys Nystgens, Harman Juecken, Thonis Ghysen, Lensken Thonis.

„Scepenen van Catsop hebben met sich genomen, ter causen als voor: Dries van Catsop.

„Scepenen van Elsloe by sich genomen: Peter Boyen, genoempt Baustgen, Joris Meijers, Jan Baustenmeecker.

„Scepenen van Cleynen Mersch tot sich genomen: Willem Tyelen, Marten Wynen."

Ook dit comité vergaderde ten huize van Trijn Custers: „item ende noch compt Trynen, dat ten diversen reysen verteert is, totten dach toe dat myn heer die heffers verordineert heefft, II gld, XII½ st. *brab.*, facit XI gld, III st. ½ ort, *current.*"

De hoofdelijke omslag was vastgesteld; er bleef nog over de twee schatheffers te benoemen, één door de ingezetenen en één door de schepenen. Maar er had zich reeds een geest van verzet geopenbaard.

„*Ordinantie van den schat te heffen.*

„Aengaende den Schat te heffen is den gemeynen naebueren aen der kercken, doen die Schat Cedule opentlyck in der kercken vuytgelesen was, voorgehalden dat sy eenen heffer kesen, die Scepenen solden ock eenen kiesen. Ende want die nabuer voor antwoort gaven, dat die Scepenen die heffers kiesen solden, ende alsoe tusschen beyde (ondertusschen) die heffers ongekozen syn bleven, heefft mijn Heer selvest tot heffmeysters gecozen Harman Juecken ende Joris Meijers, mit vurwaerde nochtans by mynen Heer, hier ondersproecken: soe verre alst den Scepenen ende gemeyntenairen ock alsoe goet dochte. Ende want noch Scepenen, noch gemeyntenairen daertegen gesacht en hebben: soe hebben die voirgenoempde persoonen sullicken last vanden selven Schat te heffene aen sich genomen."

Digitized by Google

Onmiddellijk na het opbreken van Alva's legerkamp te Neerharen, schijnt men zich te Elsloo reeds de vraag gesteld te hebben, of de ingezetenen van eene heerlijkheid, die tot het Duitsch Rijk behoorde, zich wel behoefden te storen aan de schulden die hun een vreemd leger had op den hals geschoven? Men ging te werk met de grootste voortvarendheid. De omstreken van Aken waren nog onveilig, wegens de nabijheid van Oranje's leger. Dat weerhield niet dezelfden, die hierboven als schatheffers werden aangewezen, om namens de gemeente het advies te gaan inwinnen van de schepenen van Aken: „Harman Juecken ende Joris Meijers syn tot Aken geweest ende hebben onder hon beyden veerteert, -- dess ysser bynnen gerekent XXXI st., dewellicke Harman Juecken (aan) Jan van Puth ende meer anderen gegeven hefft, om dess wyllen sy hon by der nacht den weech gewesen hebben, — alsoe betaelt III gld, XVI st., *brab.*"

Bij hunne terugkomst gaven zij verslag van hunne zending. Men zat hen reeds te wachten in de herberg van Trijn Custers: „item opten III^en October, als Joris Meijers ende Harman Juecken van Aken syn comen, verteert soe aen cost ende dranck XV st. *br.*, facit III gld, III st. III ort, *current.*" Maar toen later hun eigenbelang in het spel kwam, lieten de twee gedelegeerden zich de benoeming welgevallen tot het heffen van dezelfde belasting, waartegen zij te Aken verzet hadden aangeteekend. Door dat verraad was echter het vuur der ontevredenheid niet uitgedoofd.

De twee schatheffers sloegen hun hoofdkwartier op bij Trijn Custers: „item ende noch compt Trynen, dat die heffers metten naebueren tot IX^a Novembris LXVIII verteert hebben ende den selven maell affgerekent is, XVI gld *cur.* Item ende noch by den selven verteert XXII gld, XI st. *current.*"

Eenige ingezetenen bleven weigeren, hunnen aanslag te betalen, onder voorwendsel dat zij reeds *verschat* waren, d. w. z. dat zij telkens het hunne bijgedragen hadden in het aandeel, waarvoor de Westphaalsche Kreits in de beden van het Rijk was aangeslagen geweest. Dit verzet lokte eene *schepenencleernis* uit.

„Soe dan sommige onwillich syn den schat te betaelen, voor redene allegerende dat sy verschat syn, ende vanterende syn, dat der lantheere hon als onwillige niet en solde mogen doen panden, ende die heffers seggen, dat sy sich in desen geen partye en behoeven te

Digitized by Google

maecken: soe hebben die selve heffers verdraegen, die naemen der onwilligen, off van den genen die niet betaelt en hebben, noch betaelen en willen, om custen te schouwen, den Heer over te geven.

„Den XXVI^en^ dach Novembris, anno LXVIII, heefft der Heer, (die voirscreven redenen verstanden hebbende), scepenen doen vergaederen ende hon advys begeert. Die wellicke, sich daerop beraeden hebbende, hebben op ten XXVIII^en^ Novembris gesacht, ende blyven met gemeynen gevolch (1) daerby: dat men die onwillige, off die gene die niet en betaelen, den heer sal overgeven (2) ende dat der heer die selve met synen mombour (3) sall mogen doen panden totter voller betalingen, met voirts alle custen daeromme gedaen off te doende, ende seggen dat sullicx alsoe alle tydt by hon geuseert is geweest.

„Ende oft yemant pande keerde, off vóór syn pande wolde staen, ende scepenen alsdan voorder gemaent worden: sall der Scholtit maenen, ende die scepenen sullen voorder cleeren, wysen ende leeren.

„Gedaen ende alsoe gesproecken, vuyt versueck myns Heeren voirgenoempt, door scepenen hier voor genoempt, eendrechtelyck by den anderen wesende."

Voorgaande wetsduiding, of schepenencleernis, werd afgekondigd ten huize van Trijn Custers: „item ende noch compt Trynen totten XXVIII^en^ Novembris, doen die onwillige syn pantbaer gewesen worden, VI gld, XV st., *current.*"

De rekening eindigt met de volgende posten:

„Item den secretario, voor synen salaris, soe int setten als int heffen, ende voor ende nae, IIII gld *br.*

„Item Reyneren Notemans, den scoltit, voor syne moyetenisse ende sollicitatie, IIII gld *br.*

„Item Harman Juecken als heffmeyster II gld *br.*

„Item Joris Meijers als heffmeyster II gld *br.*, ende noch voor syne sollicitatie II gld. *br.*"

Het liep echter aan tot den 12^en^ Augustus 1571, vooraleer de rekening voor goed werd afgedaan. De achterstallen bedroegen toen nog 9 gld, 14 st. *cur.*, verschuldigd door zes ingezetenen.

(1) Met eenparig gevoelen.
(2) De namen opgeven.
(3) De beëedigde boschwachter van den heer trad dikwijls als aanklager op, in plaats van zijn meester, bij het schepengerecht, en werd dan genoemd de mombour des heeren.

Digitized by Google

De oude heer Conrard van Gaver was het jaar te voren gestorven. Zijn oudste zoon, Jan van Gaver, gehuwd met Anne de Harchies, dame de Bellignies, was hem opgevolgd als heer van Elsloo en Diepenbeek; en de jongste zoon, Nicolaas, later getrouwd met Henriette de Renesse d'Elderen, was heer geworden van Geulle en Peer.

Ten slotte bedroeg de rekening over het *geheele* jaar 1568 „ IIIIcLV gld, XI st., *brab.*"

Daaronder was ook begrepen „alsullicx gelt als ich Reyner Notemans vanden ondersaeten van Elsloe ontfanghen (geleend) hebbe." Van acht ingezetenen had hij, tijdens de inkwartieringen in 1568, geleend 179 gld, 11 stuiver, *current.* „Item deze IcLXXIX gld, XI st. bringen vuyt ten brabantsche gelde, des syn die philippusdalers gerekent op I gld, XV st., ende die ander daler op I gld, XII st., ende die cleyne daler op XXX st. etc, comende ten brabantsche gelde op XXXXI gld, VII st."

„Aldus gedaen ende gerekent opten XIIen Augusti anno XVcLXXI, present ende overmits den Edelen Welgeborenen Johan van Gavere, heer tot Elsloe, Symon Dassen, Scholtit, Vranck van Catsop, Aerdt van Raekell, Clais Ghielen, Lensken Thonis, Heyn Harmans, Dries van Catsop, scepenen, ende meer andere ende veele nabueren."

VIJFDE HOOFDSTUK.

Verklaring van het Valkenbergsch leenhof, dat Elsloo niet tot het rechtsgebied van voormeld hof behoort, en aanslag van Elsloo in de bede, door de Staten van Valkenberg, in 1570.

In het (hiervoren aangehaald) beroemd werk van Dr Nuyens lezen wij l. c., blz. 143, dat Alva, o. a., „ondernam een werk, dat in de volstrekte behoefte der Nederlandsche gewesten voorzag. In de verschillende provinciën werd volgens verschillende gebruiken en voorschriften recht gesproken. Toen de meeste nederlandsche gewesten onder de hertogen van Bourgondië met elkander door een gemeenschappelijken vorst verbonden werden, zagen die vorsten al dadelijk de noodzakelijkheid in, om eenheid in de rechtsbedeeling te brengen. Dit was een werk, dat veel tijd en moeite vereischte. Doch Alva was de man niet om voor moeilijkheden terug te deinzen. Hij gaf

Digitized by Google

aan den staatsraad, den geheimen raad en dien van beroerten last tot een rijp onderzoek."

Reeds in 1568, of misschien nog een jaar vroeger, waren de leden van het leenhof van Valkenberg uit Brussel aangeschreven geworden, dat zij de *costumen* van het Land naar den Raad van Brabant moesten opzenden. Zij hadden echter dat bevel verkeerd opgevat en hadden gemeend dat er het *publiek recht* meê bedoeld werd. Naar een processtuk uit het archief van Elsloo meldt, hadden zij, uit een register, in dat fransch stuk getiteld: *Livre des coutumes de Fauquemont,* hun antwoord opgemaakt en het den 24en Juni 1568 naar Brussel opgezonden. Daarin hadden zij, volgens ons processtuk, opgesomd alle de leenmannen, alle de leengoederen, dorpen en heerlijkheden van het Land, en omschreven de rechtsbevoegdheid dezer heerlijkheden. Elsloo hadden zij er evenwel niet bij gerekend. Deze naam werd eerst aangetroffen, toen zij ten slotte de lijst opgaven der steden en heerlijkheden, die onderling en met het Land van Valkenberg sedert lang een verbond hadden aangegaan, met het doel om ieder aangeklaagde de gelegenheid te geven, voor zijne eigene schepenen te recht te kunnen staan (1).

Den 15en of 16en April 1570 kregen evenwel de leden van het leenhof aanschrijving, dat zij een afschrift van het *privaat recht* van het Land van Valkenberg moesten inzenden. Doch deze costumen, verre van gecodificeerd te zijn, waren zelfs niet in verspreide stukken aanwezig; zij leefden slechts voort in de traditie der bevolking en in het geheugen der schepenen. Het eenige wat men ten deze in schrift bezat, waren verspreide *recordia*, schepenencleernissen (2), gegeven, in bijzondere gevallen, door de *in turba* vergaderde vier hoofdbanken, (Beek, Meerssen, Klimmen, Heerlen). Uit deze fragmenten van wetgeving en jurisprudentie en nog meer uit het geheugen der schepenen werden in haast de Landscostumen, die van privaatrechtelijken aard waren, opgesteld. Er werd copie van naar Brussel gezonden den 18en Mei 1570 (3).

(1) Over dit verbond, in 1420 aangegaan, raadplege men Jos. Habets, *Public. du duché de Limb.*, t. XII, p. 492, v. en *Maasgouw*, 10e Jaargang, no 11, blz. 42.

(2) Een merkwaardig voorbeeld van zulk eene *cleernis* vindt men bij Jos. Habets: *Leenhof en Leenen van Valkenb.* Public. du duché de Limb., t. XXII, p. 314, v.

(3) Deze costumen werden uitgegeven door mr G. D. Franquinet: *Annales de la Soc. hist. et arch. de Maestricht*, t. I, p. 269, s., en afgedrukt bij Jos. Habets, *op. cit.*, blz. 326, v.

Digitized by Google

Kort daarna kwam men te Brussel zoowel op het een als op het ander ingezonden bericht terug. In het *privaat recht* laakte men het 10e artikel, dat, bij alle erfenis in de zijlinie, het recht van representatie uitsloot.

Wat het *publiek recht* aanging, had men te Brussel gaarne geweten, of het privaat recht van het Land van Valkenberg ook van kracht was binnen de grenzen der buitenleenen, en hoedanig de betrekking was, die tusschen de buitenleenen en het Land van Valkenberg bestond. In het antwoord dat op den 22en Juli 1570 het leenhof van Valkenberg daarop gaf, bekende het ronduit, dat de buitenleenen hunne eigene privaatrechtelijke costumen hadden, dat die heerlijkheden buiten het rechtsgebied van het Land van Valkenberg waren gelegen, en enkel te Valkenberg verheven werden; in andere woorden: het leenhof bekende, dat de buitenleenen niet met het Land van Valkenberg bij de spaansche erflanden van den Burgondischen Kreits waren ingelijfd. Het stuk deelen wij mede in Bijlage n° 15 (1).

Na kennismaking met deze verklaring zou men geneigd zijn te gelooven, dat de Staten van Valkenberg voortaan er van zouden afgezien hebben om Elsloo in de beden te doen bijdragen, te meer wijl de onderteekenaars van de verklaring tevens leden van de Staten waren. Maar het eigenbelang speelde hun alweer parten.

Jan graaf *van Oost-Friesland*, heer van *Durbuy*, had in zijne hoedanigheid van gouverneur der vier Landen van Overmaas de Staten van het Land van Valkenberg opgeroepen ter vergadering „by der kercken van *Schymmart*, opten XIen September 1570." Ten huize van wien zij in de nabijheid van de kerk van Schimmert bijeenkwamen, is ons onbekend. Woonde destijds misschien daar *Johan Deckher*, die aan Johan Koexs opgevolgd was als secretaris van het leenhof van Valkenberg? De graaf van Oost-Friesland verscheen er, vergezeld van het lid van den Raad van Brabant, *Nicolaas Oudaert*, heer van *Ranst*, als commissaris des Landvoogds. Namens Alva stelde de graaf eene bede voor van 22,000 brab. gulden, te betalen in vier termijnen, in de vier eerstvolgende jaren, en te heffen op de leengoederen van den Lande van Valkenberg. Toen de Staten

(1) Het werd reeds uitgegeven, maar tamelijk onnauwkeurig, door Eg. Slanghen: *Het Markgraafschap Hoensbroek*, blz. 276, v.

Digitized by Google

hunne toestemming hadden gegeven, opende de gouverneur een verzegelden brief van Alva en deed er voorlezing van. Daarin machtigde hem Alva om, staande de vergadering, de benoeming te doen van de commissarissen, die, in overleg met de Staten, de bede zouden omslaan over de leengoederen des Lands. De gouverneur stelde tot commissarissen aan: „Werner Huyn van Anstenraidt, heeren tot Anstenraidt, Stadthouder (1) ende Vaecht des Landts van Valckenborch etc, Areten Huyn van Anstenraidt, heeren tot Geleen etc, Henrichen van Zeevele, den alden, ende Reyneren van Hulsberch, genant Schaluyn, met adjunctie Dederichs van Strabach, Vaecht (2) tot Valckenborch (3)."

In de repartitie van de bede werd Elsloo aangeslagen voor 600, Ter Blijdt voor 135 en Eckelrade voor 235 brab. gulden, te betalen in vier termijnen, telkens vervallende op den laatsten September van de vier eerstvolgende jaren. Men was evenwel niet consequent te werk gegaan; anders had men de bede ook moeten verdeelen over Stein, Limbricht en Leuth.

Naar het schijnt, werd er ten deze nog eene nadere vergadering gehouden te Valkenberg. Althans in Augustus 1629 getuigde Conrard Deckher, (waarschijnlijk een zoon van den secretaris Johan Deckher), dat hij, nog kind zijnde, omtrent den tijd der uitschrijving van deze bede, den heer van Elsloo, (Jan van Gaver), op eene Statenvergadering te Valkenberg gezien had. Doch de schepenen van Elsloo antwoordden, dat Jan van Gaver niet ter vergadering was opgeroepen, dat ook de schepenbank geene aanschrijving had gekregen, en dat zij bij de betaling van elken termijn geprotesteerd hadden tegen het geweld dat hun werd aangedaan.

ZESDE HOOFDSTUK.

Tocht van Alva's leger van Maastricht naar Mook.

§ 1. Alva was geen ketterjager, maar een onhandig autocraat.

Als veldheer had Alva in den zomer en herfst van 1568 zijnen ouden roem op schitterende wijze gehandhaafd, maar als civiel gouverneur ging hij voort, de eene fout op de andere te stapelen.

(1) Stadhouder der leenen.
(2) Ondervoogd.
(3) *Rijksarchief* te Maastricht.

Digitized by Google

Doch wat men ook van hem zegge, hij was geen dweeper op het stuk van godsdienst. De wijze waarop hij de katholieke geestelijkheid bejegende was alles behalve minzaam, de zoo verdienstelijke orde der Jesuïeten was hij bepaald ongunstig gezind, en zijne houding tegenover den lutherschen predikant van den gouverneur Eberstein te Maastricht verraadt niet in hem den ketterjager. Zelfs klaagt een hooggeplaatst tijdgenoot, in 1573, dat onder het bestuur van Alva er zoo goed als niets van regeeringswege ter opbeuring van het kerkelijk leven onder de katholieken was tot stand gekomen, terwijl „*les presches, concédées aux gens de guerre estrangiers, et l'exercité de leur impiété* (1) *soubz les princes chrétiens, tant nostre qu'en France, pour leurs prétentions particulières, ont possible irrité Dieu contre nous, qui a permis tant d'erreurs* (2), *pour venger l'assistence procurée de telles gens, au pris des blasphêmes et mépris, peult on dire, de son nom; s'asseurans plus les hommes de telles forces que de sa faveur* (3)."

Er bestond dus godsdienstvrijheid in het leger van Alva, terwijl in het legerkamp van den Zwijger de onverdraagzaamheid en de godsdiensthaat heerschten; of liever, als veldheer was Alva de verdraagzaamheid zelve; waarom was hij dan onverdraagzaam als civiel gouverneur? Omdat hij maar al te goed door ondervinding wist, wat het protestantisme door de leus van godsdienstvrijheid verstond, in ieder land waar het *voor het eerst* optrad. Hij had de zoogenaamde vrijheid van geweten in Duitschland zien geboren worden, en van nabij gadegeslagen, hoe in de handen van enkele heerschzuchtigen het protestantisme daar, onder die gehuichelde leus, was uitgeloopen op het absolutisme der oproerige hoofden en de onderdrukking van de katholieken. In de Nederlanden had de protestantsche beweging ten slotte een calvinistisch karakter aangenomen en vertoonde zich er mitsdien als de onverdraagzaamste en fanatiekste uiting der zoo bont gekleurde hervorming. Daar kon men dus nog meer dan elders vooruit berekenen, dat er door den eisch van gewetensvrijheid niets anders beoogd werd, dan in één slag het koninklijk gezag en de vrijheid der katholieken te vernietigen. De nieuwe Land-

(1) L'exercice de leur culte impie.
(2) C. à. d. dans l'administration des Pays-Bas.
(3) *Mémoires de* Frédéric Perrenot, *sieur de* Champagny, p. 241 et 242.

Digitized by Google

voogd zag derhalve terecht in het calvinisme den verpersoonlijkten opstand tegen het koninklijk gezag en in den prins Willem van Oranje een tweeden Maurits van Saxen. Maar Alva beging de groote fout, de politieke misnoegden, die zich eene wijle door den sluwen Zwijger hadden laten op sleeptouw nemen, te vereenzelvigen met het handvol calvinistische raddraaiers en de ettelijke doorbrengers van den adel. Zoo verklaart zich, hoe hij binnensmonds kon mompelen, toen hij voor het eerste maal den graaf van Egmond weêrzag: „ziedaar den grooten ketter!" Egmond dacht er echter evenzoo min aan als de graaf van Hoogstraten om calvinist te worden; maar het was voldoende, dat men een tijd lang de politiek van den Zwijger was toegedaan geweest om bij Alva voor ketter door te gaan. Doch daaruit zien wij ook, dat bij Alva de woorden: *calvinist* en *revolutionnair* nagenoeg synoniem waren. Indien immers de bloote ketterij hem zulk een afschuw had ingeboezemd, dan had hij geene luthersche godsdienstoefeningen in zijn leger kunnen dulden, en zich niet op de grens van Luxemburg den welkomstgroet laten aanbieden door een lutheraan, namelijk door Otto graaf von Eberstein, den broeder van den bekenden gouverneur van Maastricht.

De opvatting, welke Alva van zijne taak als Landvoogd en van den toestand der Nederlanden had, vinden wij dan ook belichaamd in den door hem ingestelden Raad van Beroerten, ook genoemd de Bloedraad. Het was geene kerkelijke rechtbank, uitsluitend tegen het voortwoekeren der ketterij gericht; want dan had zij moeten optreden: 1° tegen de luthersche predikanten van het leger, die preekten „à tous venans", ook aan de katholieke soldaten der zoogenaamde luthersche regimenten en aan katholieke burgers der garnizoensteden, 2° tegen de katholieken, die de predicatiën hadden bijgewoond, 3° niet moeten ijveren tegen de uitsluitend politieke misnoegden en 4° moeten opgericht en georganiseerd, of ten minste erkend en goedgekeurd zijn door de kerkelijke overheid; maar het was eene bloot staatkundige instelling, die in den calvinist den oproerling en in den oproerling den handlanger van den calvinist moest treffen. Alva vergat echter den gulden regel: *il faut isoler les coupables*, maar stelde daarentegen op ééne lijn de politieke ontevredenen en de verblinde volgelingen met de zelfzuchtige raddraaiers en de calvinistische woel-

Digitized by Google

geesten. De twee laatste categorieën had hij moeten breidelen, maar de eersten had hij moeten winnen door zachtmoedigheid en door het aanbrengen van de noodige verbeteringen in het Staatsbestuur. Dusdanig was het gevoelen van een Viglius, van een cardinaal de Granvelle (te Napels), van de nederlandsche bisschoppen, van de Universiteit van Leuven en van den getrouwen adel.

Deze overdreven breede opvatting van de woorden: ketter en oproerling was voor den heerschzuchtigen Zwijger koren op den molen. Gelijk hij vroeger tegen Granvelle gedaan had, kon hij nu, met veel meer schijn van oprechtheid, den handschoen opnemen voor de rechten van het volk, voor de belangen van den Koning, zelfs voor het welzijn van den katholieken godsdienst, „tegen die raesende tyrannye van den Hertoch van Alva." Doch in 1568 had die berekening gefaald. De geschiedenis van den beeldstorm had de bevolking te duidelijk geleerd, dat de politiek van den Zwijger moest voeren tot de tyrannieke alleenheerschappij van het calvinisme. Dáárboven vond het volk de voorbijgaande tyrannie van Alva nog verkieslijk en zoo bleef van Groningen tot Bergen in Henegouwe alles rustig, toen Alva de handen vol had aan het talrijk leger van den Zwijger, en het succes van een opstand verzekerd was.

Na den veldtocht van 1568 liet echter Alva niet slechts den Raad van Beroerten voortgaan (1) met het napluizen van het zondenregister uit de jaren 1566, 1567 en 1568, maar hij deed daarbij een anderen misslag, die de maat van geduld bij de natie zou doen overloopen.

§ 2. De nieuwe belastingen, niet de zucht naar de zoogenaamde vrijheid van geweten, verwekken den opstand van 1572.

Hij was nauwelijks teruggekeerd van het uitgeleide, dat hij, in den winter van 1568, aan den prins van Oranje tot aan de fransche grenzen gedaan had, of in de maand Januari 1569 beschreef hij eene vergadering van de Generale Staten te Brussel, tegen den 20en Maart daaraanvolgend, „begerende dat sy solden inwilligen den 10en penning van alle roerende goederen die verhandeld, den 20en penning van de onroerende goederen die vercocht solden worden, en éénmaal den 100en penning van de rechte weerde van de roerende en onroerende

(1) De amnistie van den 16en Juli 1570 kwam in werkelijkheid op niets neer. Men vergel. Dr Nuyens, *loc. cit.* blz. 145, v.

Digitized by Google

goederen, om daermede te onderhalden die noodwendige garnisoenen, die verpande domeinen te redimeeren, ende die meerreste te versparen, om, in soo verre eenige wydere oirloge mochte ontstaen, te beter sich daer tegens te kunnen verweeren. Daerop (door de Staten) den 100en penninck wel is geconsenteert; doch den wegens den 10en ende 20en in te willigen sol den onderdaenen te seer hardt ende moeylick vallen; welcke vorderunghe den hertoch van Alven by eenen jederen seer odieux gemaeckt heeft (1)".

De Staten van Gelderland beriepen zich op het traktaat van Venloo, en protesteerden diensvolgens tegen de belasting, die hun van hoogerhand werd opgelegd. In plaats van den honderdsten penning willigden zij eene vaste som in (2).

Naar het schijnt, protesteerden ook de Staten der Landen van Overmaas, en kwamen zij vrij van den honderdsten penning door eene bijdrage te leveren van 88000 brab. gld., te betalen in vier jaren. Zoo althans verklaren wij ons de bede van 22000 brab. gld., te heffen alleen in het Land van Valkenberg, en waarin luidens het einde van het voorgaande hoofdstuk de Staten van dit Land op den 11en September 1570 toestemden. Of daarmede ook de 10e en de 20e penning geredimeerd werden, is onzeker. Dit althans staat vast, dat in de bescheiden, die ons ten dienste stonden, geen enkel spoor van de heffing dezer drie belastingen te vinden was.

„In Novembri (1570), in plaatse van den 10en ende 20en penninck, hebben die van Brabant geconsenteert in de somme van 542,000 gulden, in twee jaeren te betaelen (3)."

De belasting, die het meest kwaad bloed zette, was die van den 10en penning. Zij drukte vooral op de neringdoenden, op de arbeidende klasse en op de landbouwers. Ook de heffing van den 20den penning wekte een niet minder diepen weerzin. Deze belastingen deden de maat overloopen. Nog in 1573, toen de uitschrijving dezer belastingen reeds sinds een jaar door Alva was ingetrokken, schreef de Champagny aan den hertog van Medina-Celi: „Avant toutes choses, il faut abolir à plat le Xe et le XXe denier et en effacer la mémoire, si possible est, imputant à cela tout le mal (4)." Was het onweer, dat

(1) *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. X, p. 128, s.
(2) *Op. cit.* p. 128, noot.
(3) *Ibid.* p. 131.
(4) *Mémoires*, p. 243.

Digitized by Google

in de lente van 1572 lostbarstte, dan niet ontstaan door de weigering van godsdienstvrijheid aan de Calvinisten? Neen, de samengepakte wolken bestonden uit de gegronde grieven der katholieke bevolking tegen den Raad van Beroerten en de belastingen, al was het ook een calvinistische wind die de wolken voortdreef. Ook de Champagny beantwoordt die vraag ontkennend: „En quoy on ne peut culper que faulsement l'hérésie; car les plus catholiques, les prestres et moynes, les évesqnes mesmes ont (eu) assez à dire de ces malheureux actes et pernicieuses inventions, sur lesquelles sont esté remonstrez les inconvéniens par plusieurs gens de bien. Mais ceulx qui présumoient trop de leur povoir n'y ont jamais voulu entendre (1)."

Inderdaad de bisschoppen en de Universiteit van Leuven waren schier de eenigen, die het durfden wagen, hunne stem tegen Alva te verheffen. Op het synodaal concilie van Mechelen, in Juni 1570, weigerden de bisschoppen, op de meest besliste wijze, den commissaris van den Landvoogd in hunne vergadering toe te laten. Het jaar daarna bracht de eene bisschop na den andere aan Alva het drukkende der nieuwe belastingen onder de oogen; en toen ook dat niet baatte, zonden zij rechtstreeks aan den Koning klaagschriften op, over de verbeurdverklaringen door den Raad van Beroerten, over de nieuwe belastingen, en in het algemeen over het verderfelijk bestuur dat in de Nederlanden ten troon zat (2). Protesteeren tegen Alva was dus nog geen samengaan met den Zwijger.

Trouwens, voor scherpzinnige katholieken was de toestand dubbel desolaat. Zij zagen in, dat het bestuur van Alva tot een wanhopig verzet moest voeren, en dat de leiding van dien tegenstand in handen zou genomen worden door de calvinisten, gesteund door de protestantsche vorsten, zelfs door den Koning van Frankrijk. In dat geval zou het met de vrijheid der katholieken gedaan zijn. Dat leerde hen de geschiedenis der hervorming in Duitschland, in Denemarken, in Zweden en Noorwegen, in Engeland en Schotland, en in het heden nog zoo ongelukkige Ierland.

De overkropte gemoederen wachtten slechts op eene gelegenheid, om aan hunnen afkeer van Alva's bestuur lucht te geven. De inneming van de stad Brielle door de Watergeuzen, op den 1en April 1572, gaf

(1) *Ibid.* p. 233.
(2) Chan. P. Claessens, *Analectes de Louvain*, t. VII, p. 350—354.

Digitized by Google

er het signaal toe. Er was geen prins van Oranje, noch een Lodewijk van Nassau op dat oogenblik binnen de grenzen der Nederlanden te zien, zegt de Champagny (1), en nochtans kwamen in het noorden geheele provinciën in opstand. Maar zelfs daar werd niet veel geestdrift voor den Zwijger aan den dag gelegd. Zonder het terrorisme der bosch- en watergeuzen, die in de meeste steden door het verraad van eenige handlangers werden binnengebracht, zou hij de leiding van den opstand niet hebben in handen gekregen, hoezeer hij ook de katholieke menigte trachtte te verschalken, door zich voor te doen als den trouwen handhaver van het koninklijk gezag en van de vrijheid der katholieken. Des ondanks, wilden Amsterdam, Middelburg, Schoonhoven en Bommel niet van hem weten.

§ 3. Lodewijk graaf van Nassau overrompelt Bergen in Henegouwe. De prins van Oranje, met een leger in het Overkwartier, neemt Roermond in, valt in het Land van Valkenberg, belegert het kasteel van Weert, trekt zijn broeder te hulp, lijdt de nederlaag voor Bergen en dankt zijn leger af.

Alva was nog bezig te Brussel met de toebereidselen tot een veldtocht in het noorden, toen op den 24en Mei 1572 Lodewijk van Nassau, met behulp van fransche Hugenoten, Bergen in Henegouwe overrompelde.

De Zwijger trok den 8en Juli van dat jaar met een leger van 17000 voetknechten en 7000 ruiters te Duisburg over den Rijn. Te voren had hij reeds van Duitschland uit het bestuur van West-Friesland toevertrouwd aan Dirk Sonoy en dat van Holland aan Lumey, twee vreemdelingen, die in wreedheid jegens weerlooze geestelijken en in haat tegen den katholieken godsdienst voor elkander niet onderdeden. Nochtans verzekerde de Zwijger in het manifest, dat nu aan zijn leger voorafging, niets anders te beoogen dan dat „*d'ondersaeten in vryheid haerder conscientien gerust leven mogen onder de behoorlycke gehoorsaemheid des Coninx* (2).” Te Aldenkerk hield hij eene wapenschouwing over zijn leger. Van daar eischte hij de steden Gelder, Venloo

(1) *Mémoires*, p. 233, s.
(2) P. Bor : VIe B., blz. 399 (Uitgaaf van 1679).

Digitized by Google

en Roermond op. Gelder gaf zich over. Van de twee andere steden ontving hij een weigerend antwoord. Toen vestigde hij zijn hoofdkwartier op het kasteel Hillenraedt, te Swalmen, en sloeg het beleg voor Roermond. Den 17en Juli was de stad gesommeerd geworden tot overgaaf, en de kleine bezetting, bijgestaan door de burgerij, moest reeds voor de overmacht zwichten den 23e daaraanvolgend. De overwinnaars vermoordden er 23 seculiere geestelijken, 3 kanunniken, 12 karthuizers en 2 franciscanen (1).

Trouwens, van welk gehalte de soldaten en de handlangers van den prins van Oranje waren, leert ons de *lutheraan:* Adolf hertog van Holstein. Deze steunde de Spanjaarden. In een brief van den 17en Augustus 1572 had hem de Zwijger er om gesmeekt, dat hij toch het plan om Alva te helpen zou opgeven. Adolf van Holstein bleef het antwoord niet schuldig en hekelde tevens door de woorden, tusschen leesteekens geplaatst en uit den brief van den Zwijger overgenomen, de gehuichelde godzaligheid, die deze laatste steeds op de lippen had.

„..... Das aber under der Kön. Maj. zu Hispanien Rebellen fast unerzehliche Secten sein, als Widerteuffer, Libertiner, Davidgorister, Adamiter, Arrianer, daher des verdampten Mahomets Sect Ihren Ursprung genohmenn, das ist jedermenniglich wissent, und sehe die Sache zu dem Ende ausz, als sie sich für etzliche Jaren in dem Bauren Ufruhr und in der Widerteuffer Entporung zu Munster erzeuget und befunden. Ob nun demjenigen, der sich solcher Rott anhengig machett, deren Tugent das Werck auszweisett, nemblich dasz sie die Kirchen an Ihren Kleinodien plundern, berauben, den armen Leuten iren Plut und Schweisz abschatzen und Ihnen das Ihre nehmen, sie zu Ihrer ordentlicher Obrigkeit Ungehorsamb dringen wollen und, wie nechst für Deventer alhier geschehen, do sie armen elenden Siechen in ihrem Hausz jemmerlich verbrennet, „Gott der Almechtige seinen „Segen und Gnade verleyhen" werde, ob auch „bei der Keys. Maj. „und dem Heyligen Reich solchs Jemants zu Gute kommen" könne und werde, was auch Einem und den seinen vor „Ruhm und Ehre „dahero zuverhoffen," das wollen wir E. L. unnd allen Verstendigen zu bedencken hiemitt heimgeschoben sein lassen..... Deventer, 20 Aug. 1572. *Adolff* zu *Holstein* (2)."

(1) J. Knippenbergh: *Hist. eccles. duc. Geldriae*, p. 185—186.
(2) Dr. P. J. Blok: *Verslag* etc. blz. 90.

Digitized by Google

De keurvorsten van Trier en Keulen waren het reeds sinds lang moede, dat hunne onderdanen herhaaldelijk gekweld en geplunderd werden door de soldaten, die de Zwijger, op zijne tochten, in die twee vorstendommen inkwartierde, alsof het zijne eigen Landen geweest waren. Toen hij in de lente van 1572 zelfs poogde het vuur der tweedracht aan te blazen in de stad Keulen, besloot de keurvorst, Salentijn van Isenburg, hulptroepen te zenden aan het spaansch leger. Het commando over eene compagnie ruiters had hij toevertrouwd aan Johan van *Brempt*, drost van Oedt en Rheinbach. De Landen van Limburg en Valkenberg waren hun ter verzamelplaats aangewezen. Den 10en Augustus overviel hen daar de Zwijger en sloeg hen met gevoelige verliezen op de vlucht. Op dat tijdstip had hij zijn hoofdkwartier in het Guliksch Aldenhoven, waar hij de toezending van geld en nieuwe troepen afwachtte (1). Naar het schijnt, was intusschen een gedeelte van zijn leger te Roermond de Maas overgestoken. Zijne soldaten namen althans in de eerste helft van Augustus Weert in; de spaansche bezetting van het kasteel hield echter stand; zij trotseerde eene veertiendaagsche belegering en sloeg herhaaldelijk den stormloop af (2). De Zwijger wilde daar niet langer zijn tijd verliezen, maar trok zijn broeder Lodewijk te hulp, vooral nu hij vernam, dat Alva Brussel had verlaten, om persoonlijk de belegering van Bergen te gaan leiden.

Alvorens Bergen te overrompelen, had graaf Lodewijk van Nassau met de hoofden der Hugenoten en met Karel IX, den koning van Frankrijk zelven, den dubbelen inval in de Nederlanden beraamd. „Tot vorderinge van dit Verbondt heeft den Coningh (Karel IX) een nieuw sterck Verbondt met de coninginne van Enghelandt aengegaen, malcanderen te assisteren, al waer 't oock dat sy om 't stuck van de Religie aenghevochten werden, 't welck seer solemnelyck bevestight werdt door den Marischalck van Montmorency; desgelycx met den duytschen Vorsten (3)."

Alva had aanvankelijk een legertje tegen Bergen gezonden, onder het bevel van Ferdinand van Toledo, die er den 22en Juli meê verscheen in de nabijheid der stad. Het werd weldra aangevallen door

(1) Mendoça: *Commentaires*, t. I, p. 297, s. Over de nederlaag van Jan van Brempt vergel. men Dr K. Höhlbaum: *Das Buch Weinsberg*, t. II, p. 237.
(2) Mendoça, l. c., p. 345—349.
(3) E. van Meteren: IVe B., fol. 76, b.

Digitized by Google

een leger van Hugenoten, ten getale van 10,000 voetgangers en 1000 ruiters, onder aanvoering van Jean de Hengest, heer van Genlis. Deze laatste werd door de Spanjaarden geslagen en zijn vluchtend leger werd daarna vernietigd door de boeren van Arthesië.

Een veel meer ontmoedigend bericht ontving de Zwijger uit het zuiden, toen hij reeds op weg was naar Bergen, namelijk de tijding van den St. Bartholomaeusnacht te Parijs, en diensvolgens de kennisgeving van de oogenblikkelijke machteloosheid der Hugenoten. Hoe zou hij nu aan zijne soldaten de betaling geven, „die hy hun op de beloften van Vranckrijck toegeseydt hadde, soo haast sy souden in Henegouwe wesen" (1)? Hij zette evenwel zijn marsch voort en zorgde tevens zich den weg open te houden voor een mogelijken terugtocht. Mechelen werd op verradelijke wijze bemachtigd, Leuven ging bij verdrag over, Audenaerde werd overrompeld en besproeid met het bloed zijner geestelijken. Den 8en, den 9en en den 11en september beproefde hij het, den stalen gordel, waarmede Alva de stad Bergen omkneld hield, te verbreken; maar de spaansche veldheer had zich daar zoo meesterlijk verschanst, dat hij, met een klein leger, èn zijne prooi omklemd hield, èn den aanvaller, door de ontzaglijke verliezen die hij hem toebracht, tot den terugtocht naar Roermond noodzaakte. Den 19e daaraanvolgend capituleerde Bergen. Graaf Lodewijk van Nassau werd op last van Alva geëscorteerd tot nabij Roermond en voegde zich daar bij zijn broeder.

§ 4. Alva bederft alweer als civiel gouverneur wat hij als veldheer had verbeterd. Schandelijke plundering van Mechelen. Samentrekking van Alva's leger te Maastricht.

De staat van zaken was thans weer gunstig voor Alva. Zal hij dien nu weten te benuttigen? De Zwijger had zoo goed als geen steun gevonden bij de bevolking der zuidelijke provinciën. Dat bekennen ook de belgisch-liberale uitgevers van Mendoça en van de Champagny, en klagen er bitter over. Voorname steden in het noorden hadden niet aan de beweging deelgenomen, en die er zich bij aangesloten hadden toonden weinig geestdrift voor den Zwijger. Want zij noodigden hem niet uit om met zijn leger binnen hare muren te komen, maar lieten

(1) *Ibid.* fol. 80, c.

Digitized by Google

het hem op den rechter oever van den Rijn, tegenover Orsoy, afdanken. En geen wonder. De Nederlanders wilden katholiek blijven. Het bewijs hiervan vinden wij in het feit, dat nog tijdens het Twaalfjarig Bestand, de meerderheid der inwoners van de noordelijke provinciën tot den katholieken godsdienst behoorden, ofschoon hunne priesters reeds sedert jaren gedood, of verbannen waren. Wilden dan in de lente van 1572 de katholieken de godsdienstvrijheid voor de calvinisten verzekerd hebben, opdat zij met en naast hen in vrede zouden leven, onder een gemeenschappelijken vorst?

Dat was in dien tijd eene utopie; overal waar het protestantisme optrad, streefde het naar de opperheerschappij in den Staat. Wanneer het zijn doel bereikt had, werd het Staatskerk, en de katholieken, zelfs de katholieke medestanders van voorheen, werden dan verlaagd tot paria's. Indien de katholieken hier te lande daar een oogenblik aan getwijfeld hadden, zouden hen de wreedheden van Lumey en Sonoy, de moord, gepleegd op de martelaars van Gorcum, op de geestelijken van Roermond en Audenaerde, op de spaansche hoplieden te Vlissingen, voor goed geleerd hebben, wat er volgens de calvinisten vereischt werd, opdat „*d'ondersaeten in vryheid haerder conscientiën gerust leven mogen onder de behoorlijke gehoorsaemheid des Coninx.*"

Neen, de katholieke Nederlanders waren in verzet gekomen tegen de krenking hunner aloude vrijheden, tegen de buitensporigheden van den Raad van Beroerten en vooral tegen de drukkende belastingen. De heffing van den 10en en 20en penning was nu ingetrokken. Zal Alva thans aan de andere rechtmatige klachten tegemoetkomen en de hand der verzoening toereiken?

Het was althans nu nog eens de geschikte gelegenheid geweest. De wapenroem werkt betooverend op de menigte. In den driedaagschen strijd vóór Bergen had Alva nieuwe lauweren aan zijne zoo rijke veldheerskroon gevlochten, terwijl zijn tegenstander andermaal met de kous op het hoofd was moeten afdruipen. Nu bleven nog over Lumey en Sonoy, twee dwergen, in vergelijking met den Zwijger en Lodewijk van Nassau. Wat zouden zij uitgericht hebben met de versterking, die de een uit Bremen, de ander uit Engeland ontvangen had, indien de zegevierende Landvoogd zich met de katholieken der noorderlijke provinciën had verzoend?

Maar het was alsof Alva het er steeds op aanlegde, om telkens

Digitized by Google

de katholieken te ontmoedigen, te verbitteren, van zich af te stooten, en ook bij hen den spaanschen naam zoo gehaat mogelijk te maken. Doch ditmaal zou hij geen fout of misslag begaan, maar eene hemeltergende misdaad plegen. Wij bedoelen hier de driedaagsche plundering van de stad Mechelen.

De aanhangers van Oranje waren daar bijtijds gevlucht en zoodoende moesten het er de goeden voor de kwaden misgelden. De soldaten van Alva spaarden niemand, geestelijken noch burgers, kloosters noch kerken, en plunderden zelfs het huis dat cardinaal de Granvelle er nog steeds door eenige bedienden bewoond hield (1).

De chronograms, welke over de barbaarsche plundering van Mechelen destijds in omloop waren, heeft ook Rivius in een register opgeteekend. Wij laten ze hier volgen, zonder evenwel de getalletters te onderschrappen. Men zal er uit zien, dat onze voorouders zich in de eerste plaats er op toelegden, een verstaanbaar vers te maken, en dan er zóóveel cijferletters in onderschrapten, als noodig was om den datum van het gelegenheidsvers aan te duiden; de niet onderstreepte cijferletters telden eenvoudig niet meê:

„Heu, heu, præcipiti cecidit Mechlinia casu!"

„Hispanis, Belgis Mechlinia bella secundo,
„Heu dolor, Octobris aspera præda fuit."

„Mechelen sal ten eewigen daghen
„Den tweeden dach Octobris beclaeghen."

De stad Leuven vond genade bij Alva, en nu trok hij in de eerste helft van October zijn leger samen te Maastricht, ten einde van daar zijnen tweeden veldtocht te ondernemen tegen het Noorden.

§ 5. Inkwartieringen en requisitiën te Elsloo.

Elsloo was ook thans niet vrij van militaire lasten. Daar zien wij weer dezelfde personen optreden als in 1568. Renier Notemans was echter als schout afgetreden en stadhouder geworden van het leenhof der heerlijkheid. De plaats van schout werd na hem bekleed door Aert van Raekel. Op „den hof van Catsop" was nu halfwinner Dirk Nuchelmans. Aert van Raekel had die hoeve verlaten en

(1) Ch. Piot: *Corresp. du card. de Granvelle*, t. IV, p. 455.

Digitized by Google

zich metter woon in de kom van het dorp gevestigd. Maar ook hij was alweêr als schout opgevolgd geworden door Simon Dassen.

Na den aftocht van het leger werd Renier Notemans tot schatheffer benoemd. Wij bezitten echter zijne rekening niet, zoodat wij ons moeten behelpen met de aanteekeningen van Joannes Rivius.

Uit een der eerste posten die Rivius opteekent vernemen wij, dat schout en schepenen van Geulle zich bij de gerechtsmannen van Elsloo voegden, ter verkrijging van eene sauvegarde. Dat gezamenlijk optreden vindt zijne verklaring in de omstandigheid dat Nicolaas van Gaver, de broeder van den heer van Elsloo, heer van Geulle was. Beide heerlijkheden hadden alzoo een gemeenschappelijken voorspraak in Jan van Gaver, heer van Elsloo; maar Geulle kon slechts eene *gunst* vragen, wijl het tot het Land van Valkenberg behoorde; Elsloo, daarentegen, kon zijn *recht* doen gelden als Rijksheerlijkheid.

„ *Volgen de custen, ter causen voirscreven gedaen.*

„ Item compt *Rivio*, dat hy opten XIIII^en^ Octobris anno LXXII aen die vrouw *in die Croon* (1) betaelt heefft. dat opten selven dach aldaer met Symon Dassen, den scholtit tot Elsloe, ende Lenaerden *Heppen*, den scholtit tot *Guell*, met Joris Meijers, verteert was, als men om die *Salvaguardie* solliciteerde, VI quarten wijns, compt voor die van Elsloe III quarten, facit XVII st., II½ oort *brab.*

„ Item ende noch compt Rivio, dat hy den XV^en^ Octobris, anno voirs., als der scholtit van Guell voirg^t^, Peter Maessen, Thys Tyelen ende meer andere met mich tot Maestricht weren om eenen trompetter, den myn Heer den selven dach ook, met synen dienaer ende schryver *Herman*, oversant op Elsloe. Verteert denen dach in alles, in cost ende in dranck, I gld., VI½ st. *brab.*, compt voor die van Elsloe XIII st. I oort, *brab.*

„ Den XV^en^ dach des maents Octobris anno LXXII is der trompetter comen tot Trynen Custers huyse.

„ Den selven avont der trompett met eenen knecht. Den selven avont is ock comen een *Commissaris* Co^er^ Ma^t^, ende met hem drye mans, te schepe affcomende met den schipper Meusis. Den selven avond

(1) De Kroon was een van die herbergen, waar uitsluitend wijn geschonken werd. In 1574 treffen wij er aan als waard: Dionysius van Suetendael, gewoonlijk genoemd „Nys in de Croon." Hij was bovendien wijnhandelaar in het groot en stadspeimeester. In gemeld jaar had hij groote schuldvorderingen aan de familie van Gaver.

De *Kroon* alsmede de *Gouden Leeuw* lagen aan den noord-oosthoek van het Vrijthof.

Digitized by Google

syn by hon geweest ende met hon geteert Symon Dassen, der scholtit, Peter Maessen, Wilken der bode, Herman, myns Heeren schryver. Den selven avont syn ock noch comen Thys Tyelen ende Joannes Rivius, laet in den avont, als alle die andere voirgenoempde persoenen in hon rast weren. Verteert in alles denen avont IIII gld., V st. *br.*

„Den XVI^en^ dach Octobris, des middaechs, der trommeter, syn knecht, Herman opten Camp, Reyner Notemans, der stadthalder, Symon Dassen, der scholtit, Herman Juecken, Herman Dassen, Thysken opte Halle, Thysken Dullens, Joris Meijers ende Jo. Rivius tsamen VII quarten wijns ende XV st. aen cost, is tsamen II gld, XVII st. *br.*

„Item ende noch compt Reyneren Notemans, den rentmeyster, dat hy opten XVI^en^ dach Octobris, int solliciteren van deser saecken binnen Maestricht, betaelt heefft XIIII st. *br.*

„Item ende noch compt den voirgenoempden Reyneren, dat hy opten XVI^en^ Octobris voirs. des avonts betaelt heefft, dat der selve Reyner Notemans, Lenaert Heppen, Peter Maessen, Lemmen te Wailsen, Jueck Kuepers, Herman Juecken, Joris Meijers ende Joannes Rivius den selven avont verteert hebben II gld, XIIII st. I oort, is voor die van Elsloe I gld, VII st., ½ oort *br.*

„Den selven XVI^en^ dach Octobris, des avonts, der trompetter, syn knecht ende Herman, mijns Heeren dienaer ende schryver, tsamen II quarten wijns ende in cost XIIII st. *br.*

„Item compt Rivio, dat hy den XVII^en^ dach Octobris, anno voirscreven, *als dat legher optooch*, binnen Maestricht moest vertoeven, om eenen hellebardyer off trawant te crygen, ende myn heer den selven dach noch eenen trawant nae sonde met Tryn Daniels meechtken, verteert in alles VIII st."

Den 17^en^ October begon Alva met zijn leger op te breken. Hij zelf en de hertog van Medina Celi voeren (waarschijnlijk 's anderendaags) in een schip de Maas af. Te Roermond vereerde hun de magistraat 12 hamelen en verscheidene stuk wijn. Daar werden ook nog vele schepen gerequireerd. Het gros van het leger trok langs den rechter Maasoever. „Den selvigen maele, int affvaeren van ducq d'Alve, is don Frederico, synen sone, met allen den chrychsvolck deur Ruremunde getogen ende daer, mit etlicke lichte peerden, in der herbergen ende den kerckthorn vernachtet." *(Public. etc. du Limb.* t. X, p. 134, v.)

Digitized by Google

„Den XVII^en dach Octobris der trompetter, syn knecht, Herman, opt huys, ende des avonts der hellebardier *Everardt van Zittardt*, der stadthelder, in alles allen den dach VI½ quart wijns, ende aen cost I gld. *brab.*, is tsamen II gld, XVIII st., III½ oort, *br.*"

Het duurde echter tot den 20^e, voor de laatste soldaten uit Elsloo vertrokken waren.

„Den XVIII^en dach Octobris der hellebardier, des trompetters jonge, des morgens ontbeten, ende des noenens maeltydt geteert met I quart wijns, met ock dat den trompetter des morgens tot Metchen Preuten gesonden is, tsamen XII st. *br.*

„Item compt Metgen Preuten, aen gen Linde, dat aldaer voor ende nae verteert is, ende Symon Dassen haer betaelt mach hebben, XXV quarten biers, facit XII½ st.

„Den selven XVIII^en dach Octobris, snoenens, der trompetter ende Everarden gesonden etlicken visch ende witbroot, met II quarten wijns, by Meyken Lemkens, rekene daer voor in alles XVI st. *br*,

„Des avonts der trompetter, Hellebardyer Everardt, Heer Adryaen, des trompetters jonge, tsamen in cost, met V quarten wijns II gld, II st. *br.*

„Den XIX^en dach, des morgens, op een ontbyt, met ½ quart wijns, tsamen VII st. *br.*

„Den selven dach, nae den noen, der trommetter, Everardt, des trommetters jonge, Symon Dassen, scholtit, ende Joannes Rivius, aen cost met II quarten wijns, tsamen XVII st. *br.*

„Des avons opt Huys gesonden voor den trompetter, Everaerden ende des trompetten jonge, als der *Capiteyn* vanden *Welsschen*, (die dat maell tot Elsloe legen), aldaer tot Elsloe was, vyff quarten wijns ende I gesoden hoen, tsamen I gld, XIIII st. *br.*

„Den XX^ten Octobris der trompet, syn jonghe ende Everaert ontbeten, is IIII st. *br.*"

Evenals in September 1568 bevond zich ook in October 1572 een trawant, genaamd *Georges*, te Elsloo.

„Item ende noch compt Reyner Notemans, dat hy den trawant *Jeorgen*, vuyt ordinantie der gemeynten hebbe gegeven drye Rycxsche dalers, ende noch dat hem quam van synre vacatiën voor IIII daegen, des daechs I daler, facit IIII dalers; noch heefft hy, vuyt ordinantie als voirscreven is, den trompetter gegeven IIII daler, ende

Digitized by Google

noch Everarden Zittart gegeven II daler; is tsamen XIII daler, tot XXXIII st. dat stuck, facit XXI gld, IX st. *br.*

„Item ende noch compt den voirgenoempden rentmeyster Reyneren, dat hy van XV^en^ Octobris tot XX^a^ ejusdem gedaen heefft voor des trompetters ende Everaerdts peerden, tsamen VIII vaet haveren, *dat vaet* tot VII st., facit II gld, XVI st. *br.*

„Item ende noch compt Herman Juecken, dat hy den trawant *Jeorgen* gedaen hebbe eenen daler van XXXIII st. ende aen cost II gld, facit tsamen III gld, XIII st. *br.*

„Item ende noch Jannen Custers, van den trawant ewech te leyden, ende dan noch van, ten verscheydenen plaetsen, van der gemeynten vuytgesonden geweest te syne, compt tsamen I gld, *br.*

„Noch daernae, als dat volck opgetogen was, Symon Dassen, der scholtit, Reyner Notemans, der stadthelder, Herman Juecken, Thyseken Vueskens, Thysken opte Halle, Joris Meijers, Rivius ende meer andere, tsamen voor cost met X quarten wijns, III gld, V st. *br.*"

Andere onkosten, door de aanwezigheid van het leger veroorzaakt, in October 1572.

„Item compt Rivio van dat by die onderdaenen van Elsloe, voor ende nae, int solliciteren tot *Wyck,* bij Maestricht, verteert is in den *Valck* (1), I gld.

„Item compt Rivio van eenre aemen biers, die Jasper der brouwer hem aengerekent heet opten IX February anno LXXIII, wellicke aem biers den burgemeester van Maestricht, *Johan van Merssen*, geschenckt was, door bevell myns heeren, van wegen der gemeynte tot Elsloe, facit II gld, I st. *br.*

„Item compt Reyneren Notemans van eenre aemen biers, den borgemeester van Maestricht, *Johannen van Merssen*, wegen der gemeynte van Elsloe, by mynen heer van Elsloe, met noch eenre aemen, die Rivio, gelyck hier voor gescreven, aengerekent is, gegeschenckt, facit II gld, I st. *br.*

„Herman Dassen ende Korstgen Doorlicken compt van dat sy hoye ende haver tot Maestricht hebben gevuert, als der Hertoghe van *Alva* daer was, I gld, X st. *br.*"

---

(1) De herberg : „*in den Valck*" lag te Wijk bij de Sint-Maartenskerk.

Digitized by Google

§ 6. Vervoer van Alva's artillerie van Maastricht naar Mook.

„Inden yersten brengt Wreys Haechmans, (der wellicke alle oncusten, als die voirs. reyse lanck duerende gedaen syn, heefft opschryven moeten, volgende synre commissie), eene cedule inne van diverse oncusten, soe aen teringe als andersins, by den ghenen die dat geschut hebben afgevuert, gedaen, dat wellick in die voirgenoempde cedule, by Wreyssen gescreven, all *per partes* ende int lanck vuytgehaelt stonde, ende gedraecht LXII gld, XII st. I oort, *br.*

„Item die huer van den knechten, die die schepe, metten geschut ende andere munitie gelaeden, hebben helpen afvueren, te weten, met naemen: Wreys Haechmans, Frans, Jan Ghielkens soon, alias Coppen, Jacop, syn broeder, ende des voirgenoempden Franssen soon, den jongen Coppen, Jan Krieckels, alias Bruyn, Willem Preuten, genoempt Schalken, Jan Lensken, Thonis soon, Jueck Franssen, Thysken Nelens, Peter Ghysen, Marten Ghysen, beloopt yeders deell, tot honre XI toe, III daler, facit IIII½ gld, comen die XI deell op XLIX gld, X st. *br.*

„Item ende noch compt Thys Tyelen, alias Motz (1), ende Tewisken Bussch, die tot Elsloe yerst in die schepe gegangen syn ende voorts nae Moock gevaeren, yederen IIII gld, facit VIII gld *br.*

„Item ende noch compt Wreyssen Haechmans, Franssen, Jannen Ghielkens soon, genoempt Coppen, ende synen soon, den jongen Coppen, ende Peteren Ghiesens, die de scepe wederomme hebben terugge opgebracht van Moock, elcken eenen daler, facit, (want honre IIII is), VI gld *br.*

„Item ende noch compt Heynen Sassen, genoempt cleyn Heynen, soon Lenaerden, dat hy ock met die schepe affgevaeren is, IIII gld *br.*

„Aerdt van Raekell compt van dat hy een peert gedaen heefft, die scepe van Elsloe op nae Maestricht te trecken, om dat geschut te haelen, XV st. *br.*

„Korstgen Lemkens compt van dat hy een peerdt gedaen heefft, om die schepe, die dat geschut solden laeden, van Elsloe nae Maestricht te trecken, XV st. *br.*

---

(1) *Mots* beteekent in het zuid-limburgsch dialect: *pruiler*. Niet slechts den scheldnaam *mots*, maar zelfs den toenaam *Tielen* liet deze familie later varen en noemde zich toen *Thyssen*. Men vergel. *Public. du duché de Limb.* t. XXIII, blz. 118.

Digitized by Google

„ Claes Ghielen, alias Creefft, compt van dat syn peerdt twee maell tot Tricht is geweest, die schepe op helpen te trecken, I gld., X st. *br.*

„ Item compt Jannen Coenincx, dat hy syn groot schip geleent heefft, om die munitie, als voirscreven is, aff te vueren, VI gld. *br.*

„ Item ende compt Rutten van Wissem, dat hy, ter causen als voirscreven is, ock hebbe geleent I hoochaers, III daler, facit IIII ½ gld. *br.*

Item compt Marten Ghysen, dat hy een plat paetschip geleent heefft, V gld. *br.*

„ Item compt Jennesken Ghielen, alias Creefften, voor eenen hoochaers te leenen, IIII ½ gld. *br.*

„ Item compt Heynen Sassen, genoempt cleyn Heyn, dat hy syn schepe, noemptelicken: dat groot schip, paetschip, ende den hoochaers met ock die pont geleent heefft, XX gld. *br.*

„ Item ende noch compt Peteren Ghieskens, dat hy aen cust binnen Maestricht gegeven heefft, als sy aff voeren, I gld., II ½ st. *br.*

„ Item compt Ghiell den becker van broot, dat die schippers met aff gevuert hebben, XII st. *br.*

„ Item compt Goet Stynen voor die twee aemen biers, die sy ons overgelaeten heefft, ende die schippers met affgevuert hebben, III gld., XV st. *br.*

„ Item compt Jasperen Aelberts, den brouwer, van twee aemen biers, den selven mael all gelevert, als voirsceven is, III gld., VI st. *br.*

„ Item compt Peteren Clieren, dat hy den schippers onder wegen gedaen heefft I tonne biers ende een derdendeell van eenre tonnen, II gld., VIII st. *br.*

„ Item compt Rutten van Wissem, nu Rivio, die hem dat gelt wederomme gegeven heefft, van eenre aemen biers, die Ruth van Jannes op ghen Heufft (1) gehadt heefft ende den schipperen gedaen heefft, I gld., XIII st. *br.*

„ Item compt den rentmeyster, Reyneren Notemans, dat hy den schippers gedaen heefft, als sy met den geschut aff voeren, ende dat vuyt bevell ende sunderlinge ordinantie der gemeynten, XXX Rycxsche dalers, tot XXXIII st. dat stuck, facit XLIX gld., X st. *br.*

---

(1) *Gen Huidt* (Het Hoofd) behoort tot Mechelen en ligt op den linker oever der Maas, schuin tegenover het westeinde van Groot Meers.

Digitized by Google

„Item ende noch moet hier by comen, dat Wreyssen Haechmans compt I daler, den hy by die voorste hier voor ingebrachde custen niet gerekent en heefft ende aen peerts huere gegeven off betaelt heeft, facit I gld, X st. *br.*

„Item ende noch dat Peteren Clieren compt van broode, den schippers onder wegen gedaen, III st. *br.*

„Item ende noch dat Peter Boden vander Haegen inbrengt, dat hem compt van eenen voorénde, vanden wellicken die knevell verloren syn, ende van seeckeren drye genge kolen, met ock dat syn soon Jan seeckere kolen gelevert heefft all in dese reyse, rekent voor dit in alles II gld, X st. *br.*

„Item ende noch dat Peteren Aerts opte Halle compt van oncusten aen scheeppeerden, als der Hertoch nederwaerts tooch, XII st. *br.*

„Item ende noch compt Meyen (Marie) opte Halle van dat die peerde aen hoye ende haver gehadt hebben, als der Hertoge van *Alva* afftooch van Maestricht nae *Nyewmegen*, XIIII½ st. *br.*"

Den 19en April 1575 deelde Joannes Rivius aan de bijeenvergaderde gemeentenaren mede, dat nog de volgende posten by deze rekening hadden moeten gevoegd worden.

„Rest vanden geschut nederwaerts *nae Moock* van Maestricht te vueren, in den schat, die vanden geschut verordineert was ende by Reyneren Notemans opgehaven off ontfangen, niet gerekent.

„Herman Dassen ende Jennesken Pouwels hebben Geercken Boden schepe nae Tricht getogen met honne peerden.

„Item ende noch compt Geercken Boden, van dat hy met synen schepen nae Moock is gevaeren met etlicken *ytaliaener* vanden XXV vendelen, die door Maestricht getogen waren, II½ daler, facit III gld, XV st. *br.*

„Thysken opte Halle ende Dierck Nuchelmans hebben met honnen peerden Hermans schepe nae Maestricht getogen.

„Herman opten Camp compt noch van dat hy met synen schepen ock nae Moock is gevaeren met etlicken *italiaener* vanden voirs. XXV vendelen, II½ daler, facit III gld, XV st. *br.*

„Jan Doorlicken met synen peerden heefft Willem Meyers schepe nae Maestricht getogen.

„Willem Meyers compt noch van dat hy ock met syne schepen

Digitized by Google

nae Moock is gevaeren metten *ytaliaener* vanden voirs. XXV vendelen, II½ daler, facit III gld, XV st. *br*.

„Houb Creefften compt ock, van dat hy met syne schepen, ter causen als voirscreven, is nae Moock gevaeren, II½ daler, facit III gld, XV st. *br*.

„Dierck der custer ende Bernaerdt compt XII gld, den custer V gld ende Bernaerden VII, facit in brab. munten II gld, XVI½ st.

Op het einde van 1572 bevonden zich andermaal spaansche soldaten te Elsloo.

„Item ende noch compt Claessen Ghielen, van dat tot synen huyse verteert is, als die Spaengiaerden, anno XV^c^LXXII op Kersavont ende des daechs voor *Kersavont*, tot Elsloe weren, I gld., X st. *br*.

„Item ende noch compt Jannen van Gangelt dat die Spaengiaerden ende Overlendere te synen huyse, op Kersavont voirscreven, verdroncken hebben, I gld., VI st. *br*.

„Item ende noch compt Trynen Custers, dat die Spaenjaerts weren tot haeren huyse des daechs voor Kersavont ende ock op Kersavont, anno LXXII, verteert hebben in cost met XXV quarten wyns, (sonder dat noch II quarten wyns tot Creefften ende II quarten wyns dat pas voor Spaengiaerden tot Rochen gehaelt syn,) XLV gld. *current*, facit X gld., XI st. III oort, *br*.

In Februari 1573 trokken weer Spanjaarden noordwaarts.

„Item ende noch compt Trynen Custers, van dat tot haeren huyse verteert ende gehaelt syn, als die Overlender *van Wyck nederwaerts* togen den XIX^en^ February anno XV^c^LXXIII, XII quarten wyns, facit III gld., X ½ st. *br*.

„By desen moet nu noch comen dat den schippers geschenckt is XVI st. br.

„Item ende noch moet hier by comen, dat Vuesen Dullens compt dat hy gegeven hadde, doe die schippers, als voirs., affvoeren, II Rycxsche dalers, facit III gld., VI st. *br*.

„Item ende noch compt Jannen van Gangelt van des dat die schutten (1), die om die schepe quemen, verteert hebben, I gld. *br*.

„Item Symon Dassen, die den selven maell ock vanden schutten voirs. hadde, compt hem I gld., X st. *br*.

(1) Zij waren waarschijnlijk leden der Elsloosche schutterij en moesten voor de veiligheid der schepen zorg dragen.

Digitized by Google

„Jannen Korsten compt ock vanden voirs. schutten, dat die voirs. schutten by hem verteert hebben, I gld. *br.*

„Item Trynen Custers compt ock van den selven schutten I gld., V st. *br.*

„Reyneren Notemans compt vanden selven schutten I gld., X st. *br.*

„Item ende noch compt Symon Dassen, dat hy den boden, ten diversen reysen, gegeven heefft, als hy die heefft vuytgesonden op verscheyden ende mannige plaetsen, daer des noode was, van wegen der gemeynten, met ingerekent II st. *br.* die Rivius gedaen heefft den bode Jannen Cantels, VII ½ st. *br.*

De *buitengewone* onkosten, door het spaansch leger veroorzaakt sedert de maand October 1572 tot op het eind van Februari 1573, met inbegrip der posten die in 1575 Rivius aan deze rekening toevoegde, bedroegen, naar luide der opgaven van de ingezetenen, 335 gld, 17 st. 3½ oort, *brab.* Ter verificatie van de opgaven en ten einde de buitengewone onkosten gelijkmatig over alle ingezetenen te verdeelen, werd de volgende „*ordinantie gemaeckt overmits Scholtit ende Scepenen, om te betaelen alsullicke oncusten als gedaen syn, dat geschudt off munitie aff te vueren van Maestricht nae Moock.*

„Op huyden den XXV^ten^ des maents van Meert, in dat jaer XV^c^LXXIII, syn Scholtit ende Scepenen, vuyt speciale commissie ende bevell des Edelen, Welgeboren Heeren *Johans van Gavere*, Heeren tot Elsloe, Diepenbeeck, Sint Aechten Roode, Ottenborch, Nethene, Erckenen, Bellenyes etc, by malcanderen geweest ende hebben gesproecken van eene contributie te doene ende onder die gemeynte van Elsloe eenen schat te verordineren, om te betaelen alsullicke custen, als syn gedaen in Octobri anno XV^c^LXXII, nu neest voorleden, doe der *Hertoch van Alva* van Maestricht vertooch, ende deser Heerlicheyt van Elsloe onderdaenen dat geschut ende andere munitie mosten die Maese aff nae Moock vueren, dat wellicke sy gedaen hebben etc. Ende om desen schat te verordineren ende te setten, hebben Scholtit ende Scepenen verordineert ende by hon gekoren ende genomen dese naebescrevene persoonen ende onderdaenen:

„*tot Catsop:* Jennesken Pouwels der Smeet, Korstgen Lemkens, Marten Ghysen der Scroeder;

„*ter Haegen:* Peter Boden vander Haegen, alias Baustgen, Jan Willem, Pouwels soon, genoempt der Doorlick;

Digitized by Google

„*tot Elsloe:* Joris Meyers, *vulgo* genoempt Ketelken opte Maese, Thys opte Halle, genoempt Tandt, Stesken Coenincx, Reyner Roch, Reyner Notemans;

„*tot Cleynen Mersch:* Reyncke Koenen, Peter Schalcken, Ytgen Wynen soon, Jueck.

„Om dese voirgeruerde penningen te furneren, te becomen ende eenen yederen daer van te contenteren, is opte onderdaenen deser Heerlicheyt Elsloe eenen schat geordineert ende gesat als volcht."

Dan volgt de aanslag van ieder beërfde tot een gezamenlijk bedrag van 253 gld, 6½ st. *brab.* Deze hoofdelijke omslag werd vastgesteld den 12en Juli 1573.

„Reyner Notemans, stadthelder ende rentmeyster des Heeren van Elsloe, is by gemeynen gevolch (1) verordineert desen schat te ontfangen ende rekeninge daervan te doen."

Er ontbraken vele posten op deze rekening, zooals blijken zal, in het *zestiende hoofdstuk,* uit de resolutie die op het voogdgeding van den 18en April 1575 te Elsloo genomen werd. Wij hebben echter die later gedane opgaven hierboven zoo veel mogelijk in chronologische volgorde medegedeeld.

Alva was niet lang aan het hoofd van het leger gebleven. Geheel verlamd van de jicht was hij uit Nijmegen, over Maastricht, naar Brussel teruggekeerd en had het opperbevel aan zijn zoon Frederik toevertrouwd. Nog in de maand November 1572 werden Zutphen en Naarden genomen. Daar werden de katholieken en de geestelijken even meêdoogenloos behandeld als de calvinisten. Lindanus, bisschop van Roermond, protesteerde tegen die geweldenarijen in een brief aan Alva, en schroomde niet aan hem te verklaren, dat het spaansch leger reeds lang den banvloek der kerk verdiend had (2).

Zoo oorloogde Alva in het slecht begrepen belang des Konings en de Zwijger in zijn welbegrepen eigenbelang, en telkens als een van beiden veld won, betaalden de katholieken het gelag; zij betaalden het alleen, wanneer de partij van den Zwijger in het voordeel was, en gezamenlijk met de calvinisten, telkens als Alva de bovenhand kreeg.

(1) Met algemeene stemmen.

(2) P. Claessens, *Anal. de Louvain, loc. cit.* Wat Naarden betreft, dient echter in het oog gehouden te worden, dat tijdens de wapenschorsing op verraderlijke wijze van de wallen een schot gedaan werd op den spaanschen onderhandelaar.

Digitized by Google

§ 7. Schets die Mendoça geeft over den legertocht van Maastricht naar Mook, in October 1572.

„Le duc d'Albe, après avoir repris Malines, marcha sur Maestricht, à la suite des rebelles, n'étant pas encore assuré de la dissolution de leur armée. Aussitôt qu'ils eurent vent de l'approche du duc, ils licencièrent leurs troupes. Le duc congédia la cavalerie allemande; elle n'était pas nécessaire à la guerre qui allait se continuer dans les provinces. Il ordonna à D. Frédéric de passer avec l'armée de l'autre côté de la Meuse, de s'avancer dans la direction de la Gueldre, où il devait entrer, après avoir franchi le Rhin, au-dessus de Tolhuys; et comme le chemin de terre jusqu'à Tolhuys est difficile pour l'artillerie, il lui recommanda de l'embarquer sur la Meuse et de la faire escorter par les cinq (1) enseignes de M. de Licques (2). Le duc d'Albe et le duc de Medina Celi devaient accompagner l'artillerie jusqu'à Mook; on avait ordonné au capitaine Gaspar Gomez, gouverneur de Grave, d'établir en cet endroit un pont avec les bateaux (ou pontons (3), comme on les nomme), qui servent au passage de la rivière, bateaux plats, longs et assez larges pour livrer passage à deux chariots de front (4). Ces bacs furent attachés à la file, de façon que l'on se procura un pont très-sûr avec beaucoup de facilité (5)."

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Inkwartieringen te Elsloo, in October en in November 1573.

§ 1. Inkwartiering van Waalsche voetknechten in Spaanschen dienst, die van Elsloo naar Venloo trokken; October 1573.

Jasper Aelberts heefft gegeven Jannen Custers, opten XXIX Septembris anno XV^cLXXIII, nae die Welsche knechten te vernemen, VI st. *br.*

Item ende noch, dat die overlender des Maendaechs in die Elsenre kermisse weke (6) verteert hebben II gld. *br.*

(1) Onze rekening spreekt van 25 vendelen Italianen.
(2) Philips van Récourt, baron van Licques.
(3) Ponten.
(4) Uit deze beschrijving ziet men dat *Mendoça* onder *pont*, het *veer* verstaat.
(5) *Mémoires*, t. II, p. 26, s.
(6) De week na den eersten Zondag van October. Tusschen de jaren 1820 en 1830 werd deze kermis verplaatst op den eersten Zondag na St. Hubertus, in het begin van November.

Digitized by Google

Item ende noch compt Joanni Rivio, dat hy opten XIII Octobris, anno XV^cLXXIII, gedaen heefft Jannen Doorlicken, om dat peert, dat die Walen met nae Venloe gehadt hebben, te meesteren (1), II½ gld. *cur.* facit XI st., III oort, *br.*

Jannen Doorlicken compt dat hy ock met eenen peerde nae Venloe most laeten ryden den foier (2), IX gld., ende noch voor hem, dat hem dat peerdt was schanden gemaeckt, III daler, facit tsamen ende in alles XXVIII½ gulden, facit in brabantsen gelde VI gulden, XIIII st.

Jannen Leppers compt van dat hy dat peert, dat die Walen, off der foier vanden selven, Jannen Doorlicken schanden gemaeckt hadden, te haelen, II½ gld., *br.*

Item ende noch compt Jasperen Aelberts van eenre aemen biers, die *meyster Jacques*, der taelman, ende *Welsch schoolmeester tot Maestricht*, van wegen der gemeynten gehadt heefft, II gld., X st. *br.*

Item ende noch compt Joanni Rivio, dat hy II^a Novembris, anno XV^cLXXIII, gedaen heefft Heynen Dassen, present scholtit ende scepenen, dat ontbrack aen die penningen, by den voerluyden binnen Venloe verteert, IX st. I oort, *br.*

Item ende noch compt Jennesken Pouwels, van dat hy met die Waelen nae *Diederen* ende voorts nae Venloe most met II peerden vaeren, ende eenen brabantsen gulden den hy tot Venloe schaeden gaff, tsamen XXII gulden ende V st. current, facit V gulden, IIII st., III oort, *br.*

Item ende noch Herman Dassen, dat hy ock, met eenen peerde, met die Waelen nae Venloe is gevaeren, IX gulden current, ende noch dat hy den selven maell belast was van denen van Catsop, dat sy hon billetten aldaer brachten, ende Herman die selve most boven syne ordinarisse billetten halden, tsamen ende in alles V gulden, III st., III oort, *br.*

Diercken Nuchelmans, der wenne te Catsop, compt van dat hy ock met den Waelen nae Venloe is moeten vaeren met drye peerden, facit XXII gld., is in brabantsen gelde VI gulden, VII st.

Item ende noch compt Ghyssen Timmermans, dat hy in gemeynte saecken verlacht ende verloopen heefft I gld., IIII st. *br.*

Item ende noch solde Peteren Leppers comen, dat hy seet, dat hy

(1) Geneeskundig te laten behandelen.
(2) Fuhrer.

Digitized by Google

door bevell des scholtiten gegolden hebbe LI pont vleissch, ende dat pont III st., III oort, wellick vleissch die Waelen hem genomen hebben, facit die LI pont VIII gulden VI st., I oort current, facit I gld., XIX st. *br*. (Dat gericht metten mannen accorderen Peteren I gulden).

Item ende noch compt Goert den Gulicker, van dat hy seet VII½ broot gelevert te hebbene voor die Walen, dat broot XII½ st. facit IIII gulden, XIIII st., III oort, is I gld., II st., I oort, *br*.

Item Herman Juecken compt noch, van dat hy Jan Vluchops gegeven heefft, (om) dat Jan Vluchops dat volck op Steyn leyde dat tot Mersch (1) wilde comen, (ende) denen van Elsloe te adverteren, dat het volck, dat tot Steyn lach, optooch, V st. *br*.

Item ende noch compt Joanni Rivio, den secretario, van die schat cedulen, vuyt die wellicke Reyner Notemans gehaven heefft, dat wellick aldaer, off in die selve, niet en is ingebracht, IIII gld., *br*.

§ 2. Berlaymonts (2) volck tot Elsloe geweest XV^a^ et XVI^a^ Novembris, anno XV^c^LXXIII.

Item ende noch compt Symon Dassen, dat Berlaymonts volck te synen huyse geweest XV^a^ Novembris, anno XV^c^LXXIII, ende aldaer den selven maell verteert heefft V gld. *br*.

Item ende noch compt Trynen Custers, van dat tot haeren huyse gehaelt is, als Berlaymonts volck tot Symon Dassen huyse was XV^a^ Novembris, als voirscreven is, VI quarten wyns, ende een schotell hutspots, tot Symons huys gesonden, rekent daer voor I quart wijns, die quart XXVIII st. current, facit IX gulden ende XVI st. current, = II gld., III st., III oort, *br*.

Item ende noch compt Reyneren Notemans, den rentmeyster, dat het voirgeruerde Berlaymonts volck den XVI^en^ Novembris, anno voirscreven, te synen huyse verteert heefft I gld., I st. *br*.

Item ende noch compt Trynen Custers, dat ten voirs. XVI^en^ daeghe gehaelt syn tot des rentmeysters voirs. huyse II quarten wijns, die

(1) Klein Meers.
(2) Dit waren waarschijnlijk soldaten van het regiment van Gilles de Berlaymont, heer van Hierges, die gouverneur van Gelderland was, sedert het overlijden van Karel van Brimeu, graaf van Megen.

Digitized by Google

quart, als voor, ten XVIII st., facit II gulden, XVI st. current, off XIII st., I oort, *br.*

Summa vanden custen, by Berlaymonts volck gedaen, gedraecht VIII gld., XVIII st. *br.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Veldtocht van Lodewijk graaf van Nassau tegen Sanchez d'Avila en nederlaag te Mook.

(21en Februari — 14en April 1574).

§ 1. Aankomst van Lodewijk van Nassau te Valkenberg. Verwoestingen die hij aanricht in den omtrek.

In de maand October van 1572 had zich Willem prins van Oranje naar de in opstand zijnde gewesten begeven. Zijn broeder, graaf Lodewijk van Nassau, was intusschen de zaak van den opstand gaan bepleiten bij de protestantsche vorsten van Duitschland en bij den Koning van Frankrijk. In beide Landen vonden zijne voorslagen een gunstig gehoor.

Den 29en November 1573 was Alva naar Spanje vertrokken en als Landvoogd in de Nederlanden vervangen geworden door den zachtzinnigen *Louis de Requesens.*

De nieuwe Landvoogd stond voor een desolaten boedel. De noordelijke provinciën verkeerden gedeeltelijk in opstand, onder de geniale leiding van een zelfzuchtigen tegenstander. De katholieken waren ontmoedigd en niet minder wantrouwend jegens Spanje dan jegens den Zwijger, omdat zij beurtelings het slachtoffer waren geweest, èn van den handhaver van het koninklijk gezag, èn van den zoogenaamden bevrijder. In alle takken van bestuur heerschte gebrek aan geld, en dien ten gevolge ontkiemde er een geest van lusteloosheid en ontevredenheid onder de soldaten.

Die echter den nieuwen Landvoogd de meeste zorgen baarde was Lodewijk van Nassau. Deze had een nieuw leger in Duitschland aangeworven en verwachtte bovendien hulp uit Frankrijk. Wat hij eigenlijk in het schild voerde, was een geheim. Alleen wist men, dat hij in Valencijn, Maastricht, Nijmegen, Gent en Antwerpen vele aanhangers telde. Op bevel van Requesens nam Sanchez d'Avila maatregelen om voornoemde steden van garnizoen te voorzien. Boven-

Digitized by Google

dien moest hij trachten een veldleger samen te trekken. Te dien einde werd Gonsalvo de Bracamonte gelast, hem eenige spaansche regimenten en de vendels Walen, die voor Leiden lagen, toe te voeren (1).

Het leger van Lodewijk van Nassau bestond uit 9000 voetknechten en 3000 ruiters. Zijn broeder, graaf Hendrik, deelde met hem het commando over het voetvolk. De hertog Christoffel van Beieren, zoon van Frederik paltsgraaf van den Rijn, was bevelhebber van de cavalerie.

Het plan van graaf Lodewijk was aanvankelijk eene letterlijke copie van dat, hetwelk zijn broeder, de prins van Oranje, op touw had gezet in den nazomer van 1568. Ook graaf Lodewijk verscheen eensklaps met zijn leger tusschen Aken, Maastricht en Luik; ook zijn doel was, tot in het hart van Brabant door te dringen en er de steden in opstand te brengen. Zelfs de soldaten van Lodewijk van Nassau geleken sprekend op die welke zijn broeder had aangevoerd in den herfst van 1568, wat betrof hunnen haat tegen kerken, kloosters en geestelijken.

In het begin van 1574 vorderden zij van Rolduc 20,000 gulden en toen de betaling niet volgde, werd „*Cloisterraide*, mitsgaders der kercken, door Herttog Christoffel, den Paltz graven by Ryn, ende graiff Lodewichen van Nassauwen, tyrannelicken beroufft, verbrant ende ten gronde gedestruwert (2)."

De soldaten van graaf Lodewijk van Nassau plunderden insgelijks de abdij en de kerk van *Godsdal (Val-Dieu)* en staken daarna de gebouwen in brand (3).

Het adellijk klooster van *St. Gerlach* te Houthem werd door hen tot in den grond verwoest (4). Wij weten echter niet met zekerheid, of het toen was, dat de overste en verscheidene kloosterjufvrouwen werden gevankelijk weggevoerd en zich tegen een hoogen losprijs moesten vrijkoopen, zooals zij in 1581 klaagden, noch of het in 1574 was, dat twee landhoeven, die aan het klooster behoorden, de eene

(1) P. Bor : VIIe B. blz. 488.
(2) Mr G. D. Franquinet : *Bered. Invent. der Oork. van Kloosterrade*, blz. 79. Men vergel. ook : *Annales Rodenses*, p. 120, en Dr P. J. Blok : *Correspondentie van Lodewijk van Nassau*, blz 144.
(3) J. S. Renier : *Historique de l'abbaye du Val-Dieu*, p. 168.
(4) Mr G. D. Franquinet : *Bered. Invent. der Oork. van St. Gerlach*, blz. 166 en 172.

Digitized by Google

te Raar onder Meerssen, de andere te Heeck bij Klimmen, werden in de asch gelegd (1). Die handelwijze was anders aan de soldaten van graaf Lodewijk volstrekt niet vreemd. Immers, op hunnen tocht uit de omstreken van Duren naar Valkenberg hadden zij *Dirk Pillich*, den pastoor van *Lommersum*, „nit allein seine biesten und gereide guetter abgenommen, sondern auch seine Persohn gefenglich mitgefhurett und, sonder Rantzoun zu geben, nit loss lassen wollen (2)."

§ 2. Oogmerk van Lodewijk van Nassau op Luik. Verweermiddelen aldaar.

Even als in 1568 werden ook nu pogingen gedaan om langs slinksche wegen de stad Luik te overrompelen. Maar daar had men zich bijtijds op het onwelkom bezoek voorbereid. Reeds op het eind van Januari 1574 had de cardinaal van Groesbeeck, in overleg met de burgemeesters en den stedelijken raad, middelen beraamd, om de stad tegen een mogelijk oproer van binnen en een aanslag van buiten te beveiligen. Te dien einde had de prins-bisschop eene compagnie van honderd man geworven en het commando ervan toevertrouwd aan Karel d'Oultremont, heer van Lamine; de geestelijkheid had te haren laste genomen de bezoldiging van eene andere compagnie, bestaande uit twee honderd man; wijders had men de stedelijke militie onder de wapenen geroepen en alle de posten met de grootste nauwkeurigheid doen bezetten (3).

Het bleek weldra dat deze maatregelen niet overbodig geweest waren. Reeds den 21en Februari van dat jaar was graaf Lodewijk eensklaps voor Valkenberg verschenen en had stad en kasteel ingenomen, naar het schijnt, zonder slag of stoot, wijl een en ander van bezetting ontbloot was. Althans *Francisco de Montesdoca*, gouverneur van Maastricht, had op dat oogenblik slechts drie vendelen Duitschers onder zijne bevelen; dat was het geheele garnizoen, waarmede hij de zoo uitgebreide Maasstad moest verdedigen. Graaf Lodewijk had zich echter een overdreven denkbeeld gevormd van de macht zijner aanhangers te Maastricht en te Luik, want ondanks de zwakke bezetting werd in geene der beide steden eene poging gedaan, om hem de

(1) *Ibid.*
(2) *Id. Bered. Inv. der Oork. van Kloosterrade*, blz. 84.
(3) Chapeaville, t. III, p. 471, s. Jos. Daris, *op. cit*, p. 336.

Digitized by Google

poorten te openen. De maatregelen die te Luik genomen waren konden hem dan ook maar niet bevallen. Den 24en Februari zond hij naar deze stad twee edellieden, een fransch- en een engelschman, met een brief, waarin hij de verzekering gaf dat de Luikenaars niets van hem te vreezen hadden, dat zij konden ongestoord handel drijven waar hun zou goeddunken, maar dat zij ook hunnerzijds de onzijdigheid moesten in acht nemen en zijne soldaten niet beletten vrij rond te trekken en overal levensmiddelen te koopen.

Den Luikenaars was dat liedje niet onbekend; nog geen vier jaren geleden hadden zij het uit den mond van den Zwijger vernomen; doch de puinhoopen rondom Luik alsmede de verwoesting van het grootste gedeelte van het prinsdom hadden hen geleerd, op welk een woesten maatslag dat schijnbaar onschuldig liedje werd uitgebruld. Daarbij dienden ook de zwarte rookzuilen, die nu uit de abdijen van Rolduc en Val-Dieu alsmede uit het adellijk klooster van Houthem opstegen, tot eene ernstige waarschuwing tegen deze bedriegelijke taal.

's Anderendaags antwoordde de prins-bisschop, in overleg met den magistraat, aan graaf Lodewijk, dat de maatregelen, die te Luik genomen waren, slechts dienden tot handhaving van de neutraliteit (1).

§ 3. Requesens zendt versterking naar Maastricht.

Eerst den 21en Februari had Requesens bericht ontvangen van den vijandelijken inval. Hij zond onmiddellijk den kundigen geschiedschrijver en dapperen krijgsman, Bernardino de Mendoça, met vijf compagnieën ruiters naar Maastricht. Den 27en Februari arriveerde daar deze hulp.

Graaf Lodewijk had inmiddels zijn leger verspreid langs de heuvelketen tusschen Meerssen en Maarland bij Eijsden. Ook de dorpen, tusschen de heuvelketen en de Maas gelegen, had hij bezet. Wijl te Luik noch te Maastricht eenig teeken van oproer waargenomen werd, trachtte hij tusschen deze twee steden over de Maas te trekken. Doch dit bleek voorshands onmogelijk te zijn. De rivier was wel dicht gevroren, maar het ijs was te zwak. Ook moest de komst van ééne legerafdeeling nog afgewacht worden.

Mendoça vond den gouverneur Montesdoca in de grootste bezorgdheid. Er was te Wijk een groot stuk van den ringmuur ingestort.

(1) Chapeaville, *ibid.* p. 373, s.

Digitized by Google

Men was op dat punt bezig den muur te herstellen, onder toezicht van den gouverneur. De komst van Mendoça bracht hem wel eenige verlichting aan, maar het garnizoen bleef ondanks deze kleine versterking onvoldoende, en uit de omstandigheid dat een bekwaam veldheer, als graaf Lodewijk, in zulk een ongunstig seizoen, en zonder belegeringsgeschut, zijne soldaten rondom de vesting durfde verspreiden, leidde Montesdoca af, dat de aanhang van den vijand, in de stad volstrekt niet klein moest zijn. Mendoça begon aanstonds met zijne ruiterij uitvallen te doen, aan den kant van Wijk, en dwong zoodoende den vijand zich in dichte rangen geschaard te houden, en het fourageeren rondom Wijk te staken.

§ 4. Sanchez d'Avila arriveert te Maastricht en dwingt den vijand zich op afstand te houden.

De opperbevelhebber, Sanchez d'Avila, arriveerde reeds te Maastricht den 3en Maart. Hij bracht mede drie honderd arquebusiers te voet, onder de kapiteins Damiano de Moralez, Alonso Galeas en Juan del Aguila; deze soldaten werden in de stad gehuisvest. Hij werd nog gevolgd door zeven honderd waalsche arquebusiers, onder Alonso Lopez Gallo, die in de dorpen rondom de stad, (op den linker Maasoever), werden ingekwartierd. Het eerste dat hij deed, was ruiters uit te zenden die zich van de ponten en veerbooten tusschen Luik en Maeseijk moesten meester maken. 's Anderendaags deed hij met eenige cavalerie een verkenningstocht buiten Wijk. Hij was echter nauwelijks een minuut of tien voortgereden, namelijk tot Scharn, of uit Bemelen vielen een twee honderd vijftig ruiters en eenige tirailleurs op hem aan. De aanval geschiedde zonder overleg of orde. Dat bracht Avila op het denkbeeld om den vijand daar eens in eene hinderlaag te lokken (1).

De versterking die het garnizoen van Maastricht ontvangen had, benam aan Lodewijk van Nassau alle hoop op een opstand in deze stad. Hij ging nu nog eens eene poging doen, om langs omwegen vasten voet in Luik te krijgen.

Den 6en Maart zond hij drie brieven naar deze stad, één aan den bisschop, een anderen aan den stedelijken raad en een derden aan het ambacht der goudsmeden. In den brief aan den raad verzocht

(1) Mendoça: *Commentaires*, t. II, p. 200, s.

Digitized by Google

hij vrijen doortocht voor schepen, met proviand beladen, die hij boven Luik had aangekocht, en vergunning voor de luiksche burgers om tegen billijken prijs levensmiddelen aan zijne soldaten te mogen verkcopen; anders zou het te vreezen zijn, zoo eindigde hij, dat de soldaten, door den honger gepraamd, den landlieden zouden geweld aandoen en hen uitplunderen. Daarop werd door de twee burgemeesters en den gezamenlijken raad geantwoord, dat de bisschop alleen de aanvraag kon toestaan, en dat de graaf bijgevolg diens antwoord moest afwachten. Zij zonden hem tevens den brief, voor het ambacht der goudsmeden bestemd, ongeopend terug, wijl dusdanige correspondentie, voegden zij er bij, in strijd was met het stedelijk krijgsreglement (1). De bisschop gaf, of geen, of een weigerend antwoord.

Terwijl graaf Lodewijk te vergeefs zijne begeerige blikken op Luik sloeg, werd hem te Scharn de hiervoren gemelde hinderlaag gelegd. Den 8en Maart werd dit gehucht met eenig voetvolk bezet; Mendoça verborg er zich bovendien met vier compagniën cavalerie. Dertig lanciers en even zooveel arquebusiers te paard, onder bevel van Juan de Alconeta, den luitenant van Mendoça, gingen den vijand opzoeken. Deze, in dezelfde getalsterkte als op den 4e ll., viel uit Bemelen op hen aan; maar, alsof hij lont geroken had van de hinderlaag, hij zette de vluchtenden niet na tot in het dorp. Mendoça deed toen een aanval op den vijand. Maar het eenig resultaat was, dat er van de Nassauschen twaalf ruiters en zestig voetknechten sneuvelden en er velen gewond werden. Van den kant der Spanjaarden waren de verliezen als volgt: Francisco de Medina Giraldo, commissaris der lichte ruiterij, werd neergeveld door den kapitein Maurits von Donepe (2), en er werden vijftien soldaten gekwetst.

Toen poogde graaf Lodewijk de stalplaatsen der cavalerie te beveiligen, door de dorpen die het dichtst bij Maastricht lagen met voetvolk te bezetten, maar ook deze gordel werd door de uitvallen die Avila deed verbroken. Zoo werd voor graaf Lodewijk het fourageeren in de onmiddelijke nabijheid van Maastricht onmogelijk. Hij zou het nu op een afstand gaan doen.

Tegen de helft van Maart strekte zich de legerplaats des vijands uit van Meerssen tot aan Maarland bij Eijsden, zooals blijkt uit de

(1) Chapeaville, ibid. p. 474.
(2) Dr P. J. Blok, op. cit., blz. 143.

Digitized by Google

volgende „Zeitung aus dem leger bei Mastricht. Het leger is in drie hoopen verdeeld: 1° Christoffel met een regiment te Mahrlandt. Zijne troepen zijn ruiters en knechten onder den overste-luitenant v. d. Meisenbach, en overste Adam Wees, ten getale van 500 paarden en ettelijke vendels; overste Zacharias Gleissenberger met 12 vendels haakschutters. Ritmeesters onder hem zijn Maurits v. d. Doenau, Affenstein, Darrenberg e. a.; hoplieden: Brandt, Zoen e. a.; 2° Graaf Lodewijk te Meerssen met ruiters en haakschutters. Ritmeesters: Herman Calenberg enz.; hoplieden: Zellen, Schenk, Bloem e. a. Bij hem zullen zich nog 15 vendels Gasconjers en 300 man lichte ruiterij voegen, die nog te Zweibrücken zijn; 3° Graaf Hendrik voor Maastricht, bij den berg te Grumfelt (Gronsveld), met Nederlandsche ruiters en knechten. Ritmeesters: Adam van Loo e. a.; hoplieden: Adam Koch, Bernhard van Segen, Frederik van Laer e. a. (1)."

§ 5. Te Elsloo beraamt men middelen ter afwering van militairen overlast. Eene sauvegarde wordt bij Lodewijk van Nassau aangevraagd en verkregen.

Eindelijk geraakte ook Elsloo in opschudding. Hieromtrent teekent Joannes Rivius aan:

„Den XI^en^ dach in die maent van Meert, anno XV^c^LXXIIII, soe dat gerucht etlicke daeghen was geweest, dat Graeff Lodewyck mit seeckeren crychsvolck were inden lande van Valkenborch, ende die gemeyne ondersaeten van Elsloe, als by den selven lande geseten, sich ock schaeden weren bevreesende, hebben Thysken opte Halle, Vuesen Dullens, Reyncke Custers ende Willem Vullaers, der bode van Guell, met den secretario, Joanne Rivio, tot Maestricht geweest, sich met den Heer (2) allerley te bevraegen ende te bespreecken; verteert by *Peter van Mulcken*, Philippens soon, woonende tot *Wyck*, in den *Valck*, I sleper van II gld., ende den selven dach, onder wegen, by Peter Bouwens, alias Maesens, IX st., facit II gld., IX st. current, is XI ½ st. *br.*"

Te Maastricht waarschijnlijk had men vernomen dat Heerlen, (be-

(1) Ibid. *Verslag* etc. blz. 211. Het bericht draagt den datum van den 21^en^ Maart, doch schetst den toestand, zooals hij was vóór dien dag. Op gemelden datum immers werden de hier genoemde plaatsen ontruimd. Men vergel. § 8 van dit Hoofdstuk.

(2) Jan van Gaver, heer van Elsloo en Diepenbeek, tijdelijk verblijf houdend op *de Poort van Gaver*, in de Capoenstraat te Maastricht.

Digitized by Google

hoorend tot het Land van Valkenberg en te ver, trouwens, van de operatie-basis verwijderd,) zich van de inkwartiering had vrijgekocht.

„Den XII^en^ dach in die voirscreven maent van Meert Korstgen van Limborch (1) nae Herloe gesonden, om toe vernemen hoe dat die van Herloe met Graeff Lodewycks volck gehandelt hadden, dat sy van den selven weren gevryt worden; hem gegeven by Rivium I oortdalers van VIII st., I oort. *br.*"

Het duurde niet lang, of de onwelkome gasten brachten een bezoek aan Elsloo.

„Den XV^en^ dach des maents van Meert, anno voirscreven, is van Graeff Lodewycks volck een deell tot Elsloe geweest; den selven dach een aem biers bij Jannen van Gangelt vuytgetogen, facit... (2).

„Den selven maell noch een aem biers by Jannen Korsten doen vuyttrecken, compt op VII gulden, IIII st. *current*, facit hier I gld., III st., III½ oort.

„Item ende noch heefft Jan Korsten den selven maell broot gelevert voor dat volck, V st. *br.*

„Item ende noch compt Trynen Custers van dat der overste den selven maell met sommige van den oversten aldaer (stil) hielden opten mesthoff ende droncken III quarten wijns, die quart ten XXXII st., facit IIII gld., XVI st., is hier I gld., II st., II½ oort."

Het schijnt dat Jan van Gaver, heer van Elsloo, op den 11^e^ ll. beloofd had, eene sauvegarde aan zijne heerlijkheid te bezorgen. Men ging hem nog eens aan deze belofte herinneren.

„Den XVI^en^ dach des maents van Meert, anno voirscreven, daernae tot Maestricht geweest Reyner Notemans, stadthelder, Joris Meijers, Jaspar Aelberts, Ercken Aerts, alias Pickaerts, Stesken Coenincx, Jan Coenincx, Henrick Offergelt, met Joanne Rivio, om met den Heer te beraeden. Verteert in die *Linckulen straat*, in dat *Poortken*, by *Jan Paumen*, dat Reyner Notemans, der stadthelder, betaelde, VI gld. current, facit I gld., VIII st."

Als onderhandelaar in het hoofdkwartier van graaf Lodewijk wees Jan van Gaver hun aan: den rentmeester, *Leonard Pels*, woonachtig te Aken. Ook gaf hun Jan van Gaver eene memorie, waarnaar Pels

(1) Een zoon van Trijn Custers.
(2) Prijs niet ingevuld. Ook heeft Rivius niet aangeteekend, hoeveel volk er dien dag ingekwartierd was. Hij hield slechts *nota* van de *buitengewone* onkosten.

Digitized by Google

zijn verzoekschrift moest inrichten. Over een en ander werd 's anderendaags de bijeen vergaderde bevolking van Elsloo geraadpleegd (1).

„Den XVII^en^ Meert daernae, anno voirscreven, syn die nabuer ende ondersaeten der Heerlicheyt van Elsloe eendrachtelyck by den anderen vergaedert vóór den Huyse, off Slote, van Elsloe, ende aldaer gemeert (2) ende geloofft, malcanderen te ontheffen van allen custen die eenichsins solden mogen doen honne gedeputeerde, hier nae genoempt, om door hulpe ende middell van eenighe goede Heeren ende Vrunden vryheyt te erlangen off te crygen etc.; ende hebben dat maell tot mans ende voorgengers gecoren: tot *Elsloe*, Reyner Roch ende Stesken Coenincx; *ter Haegen:* Peter Boden, alias Baustgen, ende Jan, Willem Pouwels soon, genoempt der Doorlick; te *Catsop:* Dierck Nuchelmans; te *Cleynen Mersch:* Herman Juecken ende Marten Wynen."

Uit de memorie en nog meer uit den gunstigen afloop der onderhandelingen zal men tot de overtuiging komen, dat er werkelijk ten gunste van Elsloo invloedrijke vrienden in het hoofdkwartier van graaf Lodewijk werkzaam waren.

Dienzelfden dag nog zonden de „gecoren mans ende voorgengers" de memorie en een brief aan Leonard Pels, die zich, naar het schijnt, toen in de nabijheid van Meerssen, het hoofdkwartier van Graaf Lodewijk, bevond.

„Den voirscreven XVII^en^ dach hebben die mans nae dat leger gesonden, om vryheyt te erlangen ende bescheyt (3) daervan, Jannen Custers ende Jannen Lemmens, met eenen brieff aen Lenaerden Pels, die wellick hebben voor hon vacatie ende teringe X gld., XII½ st., *cur.*, facit hier II gld., X st.

„Aen die teringe ende aen dat bescheyt heefft Jan Custers verlacht XII st. brab. ende Jan Lemmens XIIII st. brabants."

De sauvegarde was alzoo dadelijk verkregen. 's Anderendaags keerden de twee afgevaardigden reeds terug. Met hen kwam ook Leonard Pels over. Nog denzelfden dag werden hem de onkosten, die hij gedaan had, vergoed.

„Den XVIII Martii daernae, Lenaerden Pels gegeven, in diverse partes van gelde, nae inhout eenre cedulen van *recepisse*, by syns

(1) Medegedeeld in n° 17 der Bijlagen.
(2) Met meerderheid van stemmen aangenomen.
(3) Bewijs.

Digitized by Google

Lenaerts eygen hant onderteeckent, die summa van LXXV gulden, VI st., I oort, facit XVII gld., XIIII st., I oort, *br.*

„ Van dese LXXV gld., VI st., I oort heefft Lenaert Pels I philippusdaler weder omme gegeven, den wellicken ontfangen was aen Stesken Coenincx ende niet en docht, onde ick Rivius hebbe den selven philippusdaler Stesken, ten huyse van Aert van Raekel, wederomme gegeven.

„ Den selven XVIII^en^ dach, als Lenaert Pels dat voirs. gelt ontfinck, hebben Roch, Stesken ende veell andere nabuer verdroncken, ten huyse van Trynen Custers, I gld., XVII½ st., facit VIII st., III½ oort. "

§ 6. Overrompeling van Bemelen door de Spanjaarden.

In den ochtend van den 18^en^ Maart had Sanchez d'Avila eene afdeeling van het corps van graaf Hendrik van Nassau verpletterd. Waar had dat voorval plaats? Mendoça zegt te Bethlehem. Wij weten niet, of het kasteel van dien naam, bij Limmel, toen reeds bestond, maar het is boven allen twijfel verheven, dat de topographische bijzonderheden, die Mendoça over de plaats dezer overrompeling mededeelt, noch op Limmel, noch op het kasteel Bethlehem, toepasselijk zijn. Het verhaal wordt echter zoo klaar als de zon, indien wij, in de plaats van Bethlehem, *Bemelen* lezen.

In den nacht van den 17^en^ op den 18^en^ Maart had Avila twee man van elke compagnie, die hij voor deelneming aan den aanslag bestemd had, de wegen tot aan Bemelen doen verkennen. Het dorp ligt beneden in de bocht, welke de heuvelketen daar vormt en is aan de westzijde omzoomd door de heggen van tuinen en weiden. De wegen, welke dien zoom onderbreken, vonden de spaansche soldaten versperd; aan den buitenkant der barricaden waren echter geene wachten uitgezet. Na dat bericht te hebben ingewonnen, regelde Avila het vertrek uit Wijk zoo, dat hij één uur voor het aanbreken van den dag met zijne soldaten te Bemelen zou arriveeren. Hij zelf voerde het bevel over zes honderd arquebusiers te voet, en Mendoça dat over acht (oncomplete) compagnieën ruiters, uitmakende vier honderd man, onder de ritmeesters Mucio Pagano, Antonio d'Avalos en Pedro de Burtos. Met deze cavalerie vatte Mendoça post „ op eene hoogte, naast

Digitized by Google

het dorp gelegen." Hier bedoelt Mendoça het gedeelte van den Keerderberg, dat ten zuiden van Bemelen vooruitspringt tot halverwegen Scharn.

De overrompeling had volgenderwijs plaats: twee vendels, onder bevel van Juan del Aguila, vormden de voorhoede. Daarop volgden, (ieder met zijn vendel), de kapiteins: Galeas, Moralez en de Fary. Den colonel Gallo werd, (waarschijnlijk links, aan den voet van den Rastberg), een post aangewezen, even buiten het dorp. In een oogwenk waren de barricaden omver gehaald; de deuren der huizen werden verbrijzeld; de hoofdwacht, ook de kerk, waarin men zich verschanst had, werden opengebroken; een verschrikkelijk bloedbad werd er te midden der volslagen verwarring aangericht. Van de twaalf honderd Nassauschen, die zich in het dorp bevonden, werden er zeven honderd neergeveld; van de twee honderd paarden eener cornet ruiters werden de meeste doodelijk gewond, (éventrés), en van de negen vaandels werd er ééne buit gemaakt. Eenige vluchtelingen, die de slachting in het dal ontkomen waren, werden op de hoogte neergesabeld door de ruiters van Mendoça. Daarentegen waren de verliezen van Sanchez d'Avila gering: zeven dooden, te weten vier Walen en drie Spanjaarden, en even zooveel gewonden. Bij het aanbreken van den dag was de afschuwelijke slachting afgeloopen; het legertje van Avila ondernam toen den terugtocht.

Op eene halve duitsche mijl afstands, ter linker zijde van het punt waar Mendoça had post gevat, lag op eene hoogte, (sur un monticule), namelijk op den Rastberg, tusschen Berg en Bemelen, een vijandelijke cavalerie-post. Deze had bij het eerste rumoer, dat uit het dorp was opgestegen, een groot vuur aangestoken. Dat was het alarmteeken voor de soldaten van den omtrek. Graaf Lodewijk had het uit Meerssen gezien en daar binnen korten tijd duizend ruiters rondom zich geschaard. Hij verdeelde ze in vijf compagnieën en rukte op, uit het dal van Meerssen, naar het hoog gelegen Berg, en van daar in de richting van het noodvuur.

Avila was intusschen in zijn terugtocht gevorderd tot Scharn, en kon nu gemakkelijk ontkomen, beschermd als hij was door het vestinggeschut van Wijk. Hij bezette Scharn (1) met voetknechten. Men-

(1) Mendoça zegt dat deze plaats het dorp was, waar men vroeger den vijand eene hinderlaag gelegd had. Over de hinderlaag van den 8en Maart vergel. men P. Bor: VIIe B., blz. 489, en over het gevecht te Bemelen, *ibid.*, blz. 490.

Digitized by Google

doça plaatste zijne ruiterij in drie afdeelingen, aan de oostzijde van het gehucht. De vijandelijke ruiters lieten zich niet lang wachten en kwamen weldra de westelijke helling van den Rastberg afgereden. Hunne snuivende rossen waren verhit door den fellen galop. Iedere compagnie was in een wit waas gehuld en liet een spoor na van een breede witte nevelstreep. Mendoça staat in zijn verhaal lang bij dit verschijnsel stil. Het was ontstaan door den zweetdamp en den adem der paarden, te midden van de koude morgenlucht. In de vlakte werd door graaf Lodewijk halt gecommandeerd. Hij deed de cavalerie post vatten aan den voet der heuvelketen, en in de ravijnen plaatste hij een zwerm van arquebusiers. Toen werden er van weerskanten schoten gewisseld door tirailleurs, doch het kwam niet tot een gevecht. Graaf Lodewijk scheen de aankomst te willen afwachten van Christoffel van Beieren, die het grootste gedeelte der ruiterij onder zijne bevelen had. Maar deze kwam niet uit Maarland opdagen. Hij had het noodvuur beschouwd als een loos alarm der Spanjaarden, die hem meer dan eens op die wijze verschalkt hadden. Lodewijk van Nassau, wachtens moede, trok eindelijk met zijne troepen, links achter den voet van den Rastberg om, naar Bemelen; toen beval Sanchez d'Avila den terugtocht naar Maastricht.

Uit den volgenden § zullen wij zien, dat nog dienzelfden dag graaf Lodewijk zich begaf van Bemelen naar Maarland, het hoofdkwartier van hertog Christoffel.

Tegen denzelfden tijd, namelijk „den 18en Maart, 's nachts, hebben Paltzers het slot Limburg trachten te overrompelen, maar het krijgsvolk kwam te laat.

„Een gedeserteerd hopman van graaf Lodewijk, genaamd Hackfurth, werd bij Wittem ingehaald en veroordeeld (1).”

§ 7. Graaf Lodewijk van Nassau en de Westphaalsche Kreits.

Het prinsdom Luik behoorde tot den Westphaalschen Kreits. Het is meer dan waarschijnlijk, dat de cardinaal van Groesbeeck de hulp van dezen Kreits had ingeroepen tegen het gevaar, dat hem van den kant der Nassauschen dreigde. De Kreits verzocht om cautie aan Lodewijk van Nassau en aan Christoffel van Beieren (Palts) tegen

(1) Dr P. J. Blok: *Verslag* etc.; blz. 212.

Digitized by Google

allen mogelijken schade, en om copie van de machtiging die hun de Keizer tot het doen van den veldtocht eigenlijk moest verleend hebben. De beide aanvoerders antwoordden, „ dat zij volstrekt geen plan hadden om ergens schade aan te richten en dat zij ook wel cautie daarvoor wilden stellen, gelijk zij dit gedaan hadden aan den keurvorst van de Paltz, Kreitsoverste aan den Boven-Rijn. Wat de gevraagde copie van hun Keizerlijk patent betrof, „ „ dieselbige zu suchen " " hadden zij „ „ aus allerhandt erheblichen ursachen nitt unbillichs be- „ denckens gehabt. Datum Mherlandt (Maarland) 18 Martii 1574 (1)." "

§ 8. Graaf Lodewijk van Nassau verlegt zijn leger naar Valkenberg en Gulpen.

Graaf Lodewijk veranderde weldra van legerplaats. Den 21en Maart trok hij zich achter Valkenberg met het gros zijner troepen terug. Daar monsterde hij zijn leger andermaal (2) en deed het drie punten, die onmiddellijk versterkt werden, betrekken: Valkenberg, Wylré (3) Gulpen. Een gedeelte der cavalerie zeide hem daar den dienst op en keerde naar Duitschland terug. In die legerplaats werd waarschijnlijk de volgende bezending uit Aken gedaan:

„ Item ende noch heefft Lenaert Pels vuyt des Heeren van Peer kelder tot Aken gesonden, die Jasper (Aelberts) hem heefft wederomme gedaen, twee aemen biers, die aem II gld., I st., facit IIII gld., II st."

Zoodra Sanchez d'Avila bespeurd had dat de vijand het legerkamp opbrak, was hij met vijf honderd arquebusiers en acht compagnieën cavalerie uit Wijk naar Berg-Terblijt getrokken, met het doel om de achterhoede van graaf Lodewijk te overvallen. Maar deze had tot dekking van den aftocht zijne geheele ruiterij in de achterhoede geplaatst. De spaansche bevelhebber kon toen niets anders uitrichten dan de nieuwe legerplaats van den vijand te verkennen.

Middelerwijl was Gonsalvo de Bracamonte met zijne hulptroepen

(1) Dr P. J. Blok : *Verslag* etc. 211. De Raden der vier Rijnsche Keurvorsten, te Bacharach vergaderd, verzochten op den 31en Maart daaraanvolgend om dergelijke cautie en brachten tevens aan de beide aanvoerders de Rijksconstitutiën in herinnering. Men vergel. Dr P. J. Blok : *Corresp. van Lod. van Nassau*, blz. 146, v.

(2) Chapeaville, t. III, p. 474. Deze schrijver verwart daar echter Kerpen met Gulpen.

(3) Valkenberg en Gulpen vinden wij uitdrukkelijk vermeld, maar het derde versterkte punt wordt niet met naam aangeduid. Uit het plan dat Avila had, na ontvangst van versterking, zou men echter afleiden, dat het derde punt moest Wylré, en niet Wittem, zijn.

Digitized by Google

in het overkwartier aangekomen. Onderweg had hij van Requesens bevel ontvangen, om te Roermond, tot nader order, halt te maken, wijl de Zwijger troepen gezonden had in de Langstraat, met het kennelijk doel, om eene vereeniging van zijn leger met dat van zijn broeder Lodewijk te bewerkstelligen.

Te Elsloo had men gaarne authentieke afschriften gehad van de sauvegarde. Het schijnt dat Leonard Pels ze uit het hoofdkwartier van graaf Lodewijk door een omweg naar Sittard bracht:

„Item den XXIIII^ten^ ende XXV^ten^ dach van Meert tot Zittard geweest, all om te hebben dat bescheyt voor die gemeynte, dat wellicke wy ock den voirs. dach erlangden. In alles verteert VI gld., X st., facit I gld., X½ st."

Niet lang daarna kwam Nicolaas van Gaver, heer van Peer en Geulle, zelf te Sittard. Kwam hij uit Aken, alwaar hij een huis bezat, en was hij het die „eenighe goede Heeren ende Vrunden" had overgehaald om bij graaf Lodewijk ten gunste van Elsloo en Geulle te pleiten?

„Item den I^en^ Aprilis, anno XV^c^LXXIIII voirs., wederomme tot Zittart geweest, ontboden synde van den Heer van Peer, met Loetgen Spaengiaerts (1) soon, om der gemeynte warninge te doen. Verteert X st. *br.*

§ 9. Sanchez d'Avila wil het offensief nemen; hij ontvangt de noodige versterking.

Avila verwittigde den Landvoogd Requesens dat het thans zaak was, den vijand met geweld aan te tasten maar dat daartoe een leger noodig was, terwijl de troepen die zich thans te Maastricht bevonden nauwelijks voldoende waren om de stad te verdedigen. Requesens was van hetzelfde gevoelen en wilde bovendien voorkomen dat de vijand, hetzij uit Duitschland, hetzij uit Frankrijk, nieuwe versterking zou ontvangen, of dat hij zich zou vereenigen met den Zwijger, die te dien einde reeds bezig was een leger te verzamelen in den Bommelerwaard. De Landvoogd zond diensvolgens bevel aan Bracamonte om, met achterlating van twee vendels voetvolk, Roermond te verlaten en langs den linker Maasoever naar Maastricht te marcheeren.

(1) Lodewijk Houwens, alias Spanjaard.

Digitized by Google

Christoffel van Mondragon ontving ook eene dergelijke opdracht en arriveerde, aan het hoofd van zestien vendels Walen, op denzelfden dag als Bracamonte, den 3en April, te Maastricht.

Het plan, dat Avila met dit leger wilde uitvoeren en door Requesens goedgekeurd was, bestond hierin dat hij of één der drie legerplaatsen van den vijand zou bestormen, of wel tegenover de vijandelijke legerplaats, die zich in het midden tusschen Valkenberg en Gulpen bevond, een legerkamp zou betrekken, om door afsnijding van de levensmiddelen, den vijand tot den aftocht te noodzaken en hem dan in het open veld slag te kunnen leveren. Met het doel om tusschen die twee plannen eene beslissende keuze te doen, maakte de spaansche opperbevelhebber, aan het hoofd van 1500 voetknechten en 11 compagnieën cavalerie, reeds den 3en April een verkenningstocht tegen Valkenberg. Mendoça vermeldt niet van welken kant men Valkenberg naderde, maar het ligt voor de hand dat Sanchez d'Avila over de hoogte van Berg-Terblijt trok, en niet door het enge Geuldal. In de nabijheid van het stadje schermutselde hij eene wijle met de Nassauschen, wierp hen achter hunne verschansingen terug, en doodde er eenigen, o. a. een hunner voornaamste aanvoerders van het voetvolk (1).

§ 10. Lodewijk van Nassau trekt met zijn leger noordwaarts, langs den rechter oever der Maas.

Men weet niet tot welk besluit deze verkenningstocht den spaanschen bevelhebber leidde. Trouwens, graaf Lodewijk voorkwam er de uitvoering van. Toen hij zag, dat een spaansch leger zich op den linker Maasoever verzamelde en hij daarenboven vernam, dat men te Maastricht veldgeschut in gereedheid bracht, liet hij alle hoop op een inval in Brabant varen. Aan den Zwijger liet hij weten dat hij zich marschvaardig maakte om in de richting van Nijmegen op te rukken. Reeds den 6en April bevond zich een gedeelte van zijn leger te Geleen. In de weiden, ten zuid-oosten van de kerk aldaar, ziet men heden nog de sporen van een legerkamp; wij weten echter niet met zekerheid, of zij het werk zijn geweest van graaf Lodewijks soldaten. De inwoners kunnen ook eene halve eeuw, en nog langer, te voren die aarden wallen hebben opgeworpen als eene borstwering tegen de invallen der Gelderschen.

(1) Brandt ?

Digitized by Google

„Item VI^a Aprilis, anno voirscreven, als dat volck van Graeff Lodewyck, liggende *op Geleyn*, tot Elsloe was, hon gegeven XXVIII st., *cur.*, facit VI st., II½ oort."

De nabijheid der Nassauschen wekte ongerustheid te Elsloo. Men ging alweer eens den heer Nicolaas van Gaver raadplegen.

„Item VIII^a Aprilis daernae, anno voirscreven, Reyner Notemans ende Rivius tot Zittard geweest, in der gemeynten saecken, by den Heer van Peer. Verteert XX st. *brab.*, facit I gld. Den selven voirscreven daeghe heefft Reyner Notemans, der Rentmeyster, Lenaerden Pels gedaen, in dat *molen yseren*, III philippusdaler, tot XXXVII st. dat stuck, facit V gld., XI st."

Al bleef Valkenberg bezet, de troepenbeweging uit Gulpen en Wylré naar het noorden was aan Sanchez d'Avila niet ontgaan. Hij wilde weten in welke richting die troepen trokken en liet te dien einde verkenningen doen op den rechter Maasoever, beneden Maastricht.

„Item opten VIII^en Aprilis, anno XV^cLXXIIII, syn etlicke welsche ende spaensche soldaten geweest tot Elsloe, ten huyse van Ercken Aerts, alias Pickaerts (1), den welcken Aert van Raekell, nu ter tijdt scholtit, gedaen heefft broot voor II gld., II st., *cur.*, ende Tryn Custers aldaer seeckeren cost voor die soldaten gedraegen heefft, rekent daer voor niet, ende hebben gedroncken XV quarten biers, die quart ten II st., facit I½ gld. *cur.*, maecken hier in munte deser rekeninge III oort *current* min dan XVII st."

Zoo talmde graaf Lodewijk eenige dagen tusschen Valkenberg en Roermond. Die traagheid bracht Sanchez d'Avila min of meer in den waan, dat zijn tegenstander naar Duitschland wilde terugtrekken. Maar het raadsel werd weldra opgelost. Te Roermond was een verraad gesmeed. Vijftien, deels fransche, deels duitsche soldaten van het garnizoen waren er in betrokken. In den nacht van den 8^en op den 9^en April was het hunne beurt, om wacht te houden op eene plaats, alwaar een stuk van den ringmuur was ingestort. Door deze bres zouden zij den vijand binnenlaten. Graaf Lodewijk kon dan te Roermond de Maas passeeren en van daar rechtstreeks naar de Langstraat trekken. Daags te voren werd echter het verraad ontdekt, en nu besloot graaf Lodewijk langs den rechter Maasoever noordwaarts

(1) Arnold Aerts woonde in de Dorpstraat, die ten westen op de Maas uitloopt.

Digitized by Google

te marcheeren. In den nacht van den 8en op den 9en April verlieten zijne laatste soldaten Valkenberg.

§ 11. Sanchez d'Avila trekt, langs den linker oever der rivier, aan Lodewijk van Nassau voorbij en passeert de Maas te Grave.

Het bericht van dien aftocht ontving Sanchez d'Avila te Maastricht, twee uren na zonsopgang. Hij zond aanstonds Juan de Alconeta (1), met eenige ruiters en officieren, de aftrekkende Nassauschen achterna met order, hem zoo spoedig mogelijk te berichten, welken weg de vijanden insloegen en waar zij halt maakten. Uit het feit dat de spaansche opperbevelhebber daarna verkenningen deed maken tegenover Stockheim, kan men besluiten, dat graaf Lodewijk den 9en April stil hield te Geleen, ten einde zijne verspreide troepen daar samen te trekken. 's Anderendaags berichtte Alconeta aan Avila, dat de vijand, vóór het krieken van den dag, was noordwaarts getrokken. Sanchez d'Avila besloot toen, in volkomen overeenstemming met de andere legerhoofden, in dezelfde richting te marcheeren, langs den linker Maasoever tot aan Kuyk of Grave, op een van die twee punten de rivier over te steken, en van daar, langs den rechter oever der Maas, de vijanden te gemoet te trekken. Op zekere afstanden moet hij stafetten op den oever hebben achtergelaten, die de berichten, welke Juan de Alconeta hun van den rechter oever overzond, in vollen galop naar den steeds voortrukkenden spaanschen aanvoerder moeten overgebracht hebben, want naar Bor verhaalt, vernam Avila schier van uur tot uur, hoeveel afstand graaf Lodewijk op den rechter oever der rivier had afgelegd. Niet ver van Kuyk kwam, op bevel van Requesens, de ritmeester Schenck (2) met zijne cornet van twee honderd hoogduitsche ruiters zich bij het spaansch leger voegen. Omstreeks hetzelfde uur berichtte Alconeta (3) dat de vijanden langs Venloo waren voorbij getrokken, dat zij de dorpen

---

(1) Over de aankomst van *Alconeta* te Roermond vergel. men *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. X, p. 146. Daar wordt hij echter abusievelijk Falconet genoemd. Over de poging tot *verraad* in Roermond, *ibid.* p. 145.

(2) Over dezen ritmeester *Schenck* raadplege men het *Veertiende Hoofdstuk.*

(3) Weldra bevond zich Juan de Alconeta weer in het leger van Avila en onderscheidde zich in de cavalerie-charges te Mook.

Digitized by Google

Hees (1) en Buct (2) hadden aan brand gestoken, en dat zij in rechte lijn op Nijmegen marcheerden.

Sanchez d'Avila zond toen Henri de Vienne, baron van Chevraulx, met drie honderd arquebusiers en een vendel Burgondiërs vooruit naar Nijmegen, tot den gouverneur aldaar, Gilles de Berlaymont, heer van Hierges, met last aan dezen laatste, om den dijk van de Waal te bewaken. Den 12en April, tegen den avond, was het spaansch leger te Kuyk aangekomen. Menschen en paarden waren afgemat door de geforceerde marsch. De laatste berichten die Alconeta had overgezonden, deden Sanchez d'Avila het besluit nemen, om 's anderendaags, met achterlating van colonel Gallo en eenige Walen, te Grave de Maas te passeeren en op den overkant den vijand af te wachten. IJlings werd er eene schipbrug van veerbooten gemaakt; in den namiddag van den 13en April trok het spaansch leger er over en kampeerde onmiddellijk daarna in en rondom *Overasselt.*

Zoo was het eerste doel van den tocht bereikt. Op den linker oever was men den vijand voorbijgesneld en nu kon men hem op den rechter oever het hoofd bieden.

Mendoça zond nog, vóór de avond inviel, den luitenant Jan Guillen met eenige ruiters uit, om de streek te verkennen. Het stafet kwam terug en berichtte, dat de voorhoede van den vijand maar één uur van hen verwijderd was. Nauwelijks had het dat kort verslag aan Sanchez d'Avila gegeven, of de vijandelijke voorposten waren reeds in zicht en bliezen het alarm. Er ontstond weldra een cavalerie-gevecht, waarin de spaansche ruiterij het onderspit had gedolven, indien spaansche infanterie niet was te hulp gesneld.

Tegen den avond vernam Sanchez d'Avila, dat de vijandelijke cavalerie eene vlakte bezette beneden Mook, en dat de voorhoede van het vijandelijk voetvolk reeds dit dorp bereikt had. Het spaansch leger bleef in slagorde geschaard, tot dat de duisternis was ingevallen, en het kampeerde op de vlakte. De stilte van den nacht werd onderbroken door het alarm, dat Avila bij het front en aan de rechterzijde van het vijandelijk leger, ook in kleine vaartuigen op de Maas, en zelfs aan de overzijde door soldaten van Gallo, nu en dan liet blazen.

(1) Waarschijnlijk *Maashees.*

(2) Waarschijnlijk *Vierlingsbeek*, in dien tijd gewoonlijk genoemd: *Beeck.* Was het eene krijgslist van graaf Lodewijk, dat hij deze dorpen, op den linker oever der Maas gelegen, deed aan brand steken?

Digitized by Google

§ 12. De slag van Mook.

Door de hollandsche geschiedschrijvers wordt deze veldslag ten onrechte genoemd de slag op de Mookerheide. Iemand die goed met het terrein aldaar bekend is, heeft ons, wel is waar, verzekerd, dat zich op de heide, ter rechterzijde van Mook, twee plekken bevinden, die aan de vier kanten nog sporen van een aarden wal vertoonen; maar in de plaats van één, zooals Mendoça zegt, zullen daar wel twee huizen gelegen hebben, die, in den nacht vóór den slag, Lodewijk van Nassau met grachten deed omgeven en met arquebusiers bezetten, ten einde de spanjaarden te beletten, dat zij zijnen rechtervleugel zouden omtrekken. In dien zelfden nacht deed hij ook beneden en dwars voor Mook eene diepe gracht graven, deels om het dorp te beschutten, deels om door de opgeworpen aarde den arquebusiers eene borstwering te verschaffen. In den ochtend van den 14en April stonden achter dien aarden wal 10 vendels Nassausche arquebusiers. Rechts, maar aan het ander uiteind van het dorp, bevonden zich nog 25 vendels voetvolk, die, in geval van nood, de 10 eerste vendels moesten te hulp komen. Het totaal der 35 vendels bedroeg 6000 man. Ter rechter zijde van Mook, even vóór de 25 vendels reserve, stond de Nassausche ruiterij geschaard, van het dorp af tot op de hoogte der heide. Zij was 1500 à 1800 man sterk.

De spaansche infanterie, sterk omtrent 4000 man, breidde zich uit van de rivier tot aan het ander uiteinde van de gracht. Daaraan schaarde zich de ruiterij, die, met inbegrip van de hulp, welke even voor het gevecht aankwam, nauwelijks 800 man telde. Aan geoefendheid en organisatie overtrof de spaansche infanterie ver de Nassausche; de ruiterij van graaf Lodewijk overtrof daarentegen in getal die van Avila en deed er in gehalte niet voor onder. Het spaansch leger stond reeds in slagorde geschaard, toen Gilles de Berlaymont daar aankwam met de hulp, die hem twee dagen te voren Sanchez d'Avila had toegezonden. Hij berichtte dat Francisco de Valdez, die op bevel van Requesens het (eerste) beleg van Leiden had opgebroken, met drie à vier duizend man in aantocht was, en 's anderendaags 's morgens daar ter plaatse kon zijn. Tegen de betere kans van te overwinnen, indien men de komst van Valdez afwachtte, stond nochtans over, dat graaf Lodewijk, door schepen de Maas te

Digitized by Google

laten afdrijven, de brug te Grave inmiddels kon vernield hebben, en zelf over eene schipbrug de Maas kon gepasseerd zijn. Om die redenen werd er tot den onverwijlden aanval besloten.

Te tien ure begon het gevecht voor goed. De vijandelijke infanterie werd achter de loopgraaf uitgedreven, maar heroverde ze met behulp der 25 vendels reserve. Toen bestormde de spaansche infanterie andermaal de borstwering en vervolgde den vijand tot aan het andere uiteinde van Mook. Zij bepaalde zich echter wijselijk bij de verovering van het dorp en drong niet verder door. Van daar zou zij weldra de vijandelijke ruiterij in den linker flank kunnen bestoken. Tegelijkertijd was de spaansche cavalerie tot naast de eerste huizen van Mook vooruitgerukt. De vijandelijke cavalerie daalde de helling af, ter hoogte waar de zoo deerlijk gehavende Nassausche infanterie had stil gehouden, en deed in dichte drommen een aanval op de spaansche ruiterij. Eene keurbende van 600 ruiters werd aangevoerd door graaf Lodewijk zelven, vergezeld van zijn broeder Hendrik. Bij den eersten schok ging de cornet van Schenck op de vlucht en verspreidde overal het gerucht, dat het spaansch leger verslagen was. Op dat oogenblik stond het ook hachelijk geschapen met de spaansche ruiterij; doch in één oogopslag had Mendoça den staat van zaken overzien en deed zulke behendige flankaanvallen, dat niet alleen het front zijner ruiterij verademing kreeg, maar tegelijkertijd in de vijandelijke cavalerie wanorde ontstond, zelfs een gedeelte ervan werd afgesneden, dat toen ijlings de vlucht nam naar den Bommelerwaard. Het andere gedeelte trok zich terug op de hoogte van de heide, waar Nassausche arquebusiers een huis in staat van verdediging gesteld hadden. De spaansche ruiterij had ten slotte het minst geleden en bezat bovendien nog ééne compagnie lanciers, die in réserve had gestaan en bijgevolg geheel gaaf was.

Vóór het gevecht was den commandant ervan, Antonia de Olivera, streng gelast geworden, zich niet in den strijd te mengen, tenzij op uitdrukkelijk bevel van Avila, of Mendoça. De commandant had zich stipt aan die orders gehouden. Toen de vijandelijke ruiterij andermaal van de hoogte kwam afgestormd en weer met de spaansche cavalerie slaags raakte, plaatste zich Mendoça aan het hoofd der ongerepte réserve en droeg er het meest toe bij, om den vijand in volslagen wanorde terug te dringen tot in het bosch. Op dat oogenblik arri-

Digitized by Google

veerden er drie nieuwe compagnieën ruiters, die Requesens uit Breda had afgezonden. Hun werd gelast, den vijand achterna te zetten. Ook de spaansche infanterie nam toen deel aan de vervolging. Het grootste gedeelte der vluchtelingen werd, of neergeveld op de heide en in de bosschen, of verzwolgen in de turfkuilen en moerassen. Mendoça verhaalt, dat hij op eene plek gewis een zes honderd vijanden zag, tot aan de lendenen in den modder gezonken, en die, hoezeer zij ook wanhopige pogingen deden, om zich naar boven te werken, steeds dieper doorzakten. Slechts aan een kleine bende Nassauschen was het geluk te ontsnappen. Zij trok af tot in de nabijheid van Keulen en overrompelde daar het brabantsch stadje Kerpen.

Het getal dooden van den vijand op het slagveld te Mook bedroeg 2500 voetknechten en 500 ruiters. De lijken der graven Lodewijk en Hendrik van Nassau en dat van Christoffel van Beieren werden niet teruggevonden. Daarentegen bestond het verlies der spanjaarden uit slechts 40 dooden en 150 gewonden (1).

§ 13. Uiteinde van de twee graven van Nassau en van den hertog Christoffel.

Aanvankelijk verspreidde zich door Duitschland en de Nederlanden het gerucht, dat de drie aanvoerders nog leefden, dat zij in meer of minderen graad gewond waren, dat zij zich op onveilig gebied verscholen hielden bij een edelman, en na hunne genezing weer ten tooneele zouden verschijnen. Weldra sprak men niet meer van graaf Hendrik, die te Mook een schot door een arm zou gekregen hebben; maar volgens de loopende geruchten, bevonden zich graaf Lodewijk en hertog Christoffel nu eens bij een edelman in de Nederlanden, en dan in eene geheime gevangenis op het kasteel van Antwerpen. Zij werden zelfs het voorwerp van hallucinatiën: graaf Adolf van Nieuwenaar meende hen gezien te hebben in deze streken, en de gravin van den Bergh verkeerde in den waan van hen ontmoet te hebben te Bremen. Deze geruchten werden op het spoor nagegaan door belangstellende vorsten en diplomaten, door bloedverwanten en vrien-

(1) Over dezen veldtocht van Maastricht en Valkenberg tot Mook, raadplege men Mendoça: *Commentaires*, t. II, p. 194—229; P. Bor, VIIe B. passim; Strada, ad annum 1574.

Digitized by Google

den. Frederik van de Palts, de vader van den hertog Christoffel, ondervroeg Nassausche soldaten, die ontvlucht waren, en zond vertrouwde personen naar alle richtingen, zelfs naar Bremen, doch in een brief van den 28en Augustus 1574 gaf hij als de slotsom zijner nasporingen: „das wir unsers sohns leben halben wenig hoffnung tragen, und mussen es also dem lieben Gott bevelhen."

Niemand had spoediger alle hoop laten varen dan de prins van Oranje. Reeds in een brief, geschreven te Dordrecht, den 7en Mei 1574, aan zijn broeder, graaf Jan van Nassau, klaagt hij over het uiteinde van „Mrs le duc Christophe et de mes frères, lesquelz je tiens asseurément morts."

Wat de laatste oogenblikken der drie bevelhebbers betreft, de ontvluchte Nassausche soldaten kwamen hierin vrij wel overeen, dat graaf Lodewijk reeds zwaar gewond was, toen de twee andere aanvoerders nog geen letsel hadden. Eerst zou hij een kogel hebben gekregen in de dij en daarna eene doodelijke kwetsuur aan den rechter schouder.

De betrouwbaarste berichten werden echter, op den 3en Juni 1574, te Ziegenhain, aan Willem-Lodewijk van Hessen medegedeeld door den Hessischen edelman, Frederik von Hertingshausen. Deze was uit Weert teruggekeerd; daar had hij zijn neef, Ewalt von Hertingshausen, die na de nederlaag van Mook door de spanjaarden was krijgsgevangen gemaakt, tegen een losprijs bevrijd. Naar Ewalt hem had verhaald, was te Weert een voornaam spanjaard, genoemd Baptista, in het bezit van het veldteeken, den zegelring, het zwaard, den dolk en andere voorwerpen van hertog Christoffel, alsmede van een kleinood, dat de hertog steeds aan een halssnoer op de borst droeg en waarop „seines hern vatters und des Hertzogs vonn Lottringen biltnus gegossenn."

Aan Ewalt had de bezitter dezer kostbaarheden laten verstaan, dat een zijner soldaten den voormaligen eigenaar ervan, in den slag van Mook, had „under dem harnisch hinein erstochen." Die eigenaar had wel een losgeld van 600 kronen aangeboden, maar tegelijkertijd gedreigd, den spaanschen soldaat te zullen doorsteken, indien deze hem durfde gevangen nemen. „So sey aug Hertzogk Cristoffs pferdt, so er geritten, under den Spaniernn."

De stalmeester van hertog Christoffel, met name Wambach, die

Digitized by Google

later krijgsgevangen zat op het kasteel van Antwerpen, had aanvankelijk drie dagen te Weert doorgebracht en daar aan Ewalt von Hertingshausen de volgende bijzonderheden medegedeeld over het uiteinde der graven Lodewijk en Hendrik. Nog tijdens den slag werd de stalmeester door een edelman, Gottfortt, gesmeekt om hem zijnen heer, graaf Lodewijk, die zwaar gewond was, te helpen wegvoeren. De graaf had reeds den reutel in de keel en beduidde door gebaren met den linker arm, dat men hem zou laten liggen. Intusschen kreeg Gottfortt een musketkogel in het hoofd en bleef op de plaats dood; te zelfder tijd naderden de Spanjaarden met zoo rassche schreden, dat Wambach de plaats, waar de zieltogende graaf lag, moest verlaten. Wat graaf Hendrik betrof, een edelman had hem, op de vlucht, een halve mijl ver aan de hand voortgeholpen, maar hem toen moeten loslaten, wijl de Spanjaarden hun op de hielen zaten.

Willem-Lodewijk van Hessen deelde den 4en Juni 1574 voorgaande bijzonderheden mede aan Frederik van de Palts. Het spreekt van zelf, dat de paltsgraaf toen verlangde den hessischen berichtgever zelven te spreken. Dat onderhoud had plaats in de volgende maand; het ontnam aan den paltsgraaf de laatste illusiën (1).

§ 14. Muiterij onder de Spaansche soldaten, na de overwinning.

Na den slag overnachtte het spaansch leger te Mook. Sanchez d'Avila had er zich op verwacht, dat vijf of zes vendels van zijne spaansche soldaten nu op de bijbetaling van de hun verschuldigde soldij andermaal zouden gaan aandringen. Daarom had hij hen in twee partijen verdeeld, en de eene helft Grave aangewezen tot nachtkwartier, terwijl de andere te Mook bleef. 's Anderendaags verzamelden zij zich evenwel te Grave. Avila trachtte hen daar tot betere inzichten te brengen, maar zij antwoordden hem, dat zij, bij het eerste gevaar, dat door de oproerlingen kon ontstaan, zich onder zijne bevelen zouden begeven en zij hunne officieren weder zouden erkennen, doch niet langer dan tot na de overwinning, maar dat zij, buiten dit geval, niet zouden gehoorzamen, zoolang de achterstallige soldij niet

(1) Men vergel. Dr P. J. Blok: *Corresp. van Lodew. van Nassau*, blz. 148—155, en *Verslag* etc. blz. 294.

Digitized by Google

was bijbetaald. Naar het schijnt voegden zich alle de spanjaarden van Avila's leger bij de gemutineerden; zij trokken onder aanvoering van den *Electo* naar Antwerpen. Het duurde tot den 5en Juni daaraanvolgend, voor zij voldaan waren. Om te kunnen bijpassen wat er aan de geleende penningen ontbrak, was Requesens genoodzaakt geweest, zijn tafelzilver naar den Lombard te zenden.

Betrekkelijk deze muiterij bevatten de *Mémoires du sieur de Champagny* de volgende twee noten:

Blz. 36; Requesens écrivait au Roi le 30 décembre 1573, qu'il était dû approximativement, aux gens d'armes et à l'infanterie ordinaire, plus de 5,000,000 de florins ou 2,000,000 et demi d'écus; plus de 3,500,000 écus aux autres corps de l'armée; sans compter de grosses sommes dont on était redevable aux *noirs harnas* ou cavaliers allemands.

En blz. 33. „Le conte de la Roche, lors gouverneur de l'Arthois, „ lequel estant arrivé au mois de mars audit Utrecht, luy fut ordonné „ du grand commandeur (Requesens) d'envoyer secours à M. de Hier„ ges, en Gueldres, contre le conte Loduwicq, ce qu'il feit le 22 dudit „ mois 1574: à savoir quelque bon nombre d'Espagnols et les reytres „ de Schincq Tatemburch, avec cinq ou six autres enseignes d'Espai„ gnols amutinez, qui avoient déchirez les drapeaux et enchassez leurs „ officiers, lesquels s'en allèrent aussy droit vers Gueldres et Nieme„ ghem, à intention d'aller chercher leur payement en Anvers, comme „ ils feirent par après. Mais en chemin vindrent si à poinct qu'ils „ aidèrent à rompre la teste au conte Loduwic, prenant pour leur „ chief le baron de Chevrau, lors sans charge audit Niemeghem, „ lesquels tous ensemble se joindirent avec la troupe qu'amesna quant „ et soy d'Anvers le chastelain Sancho d'Avila."

„Ces séditieux disent, que dès leur sortie de Harlem ils résolurent de se mutiner, si on n'effectuoit pas ce qu'on leur avoit promis."

Op de trouw der regimenten van andere nationaliteiten was dan ook weinig staat te maken: „Au lieu de concourir à la répression des mutineries, souvent les soldats de nations différentes se joignaient aux soldats mutinés."

Verder wordt deze muiterij breedvoerig beschreven in de *Mémoires* van *Champagny* en in de *Commentaires* van *Mendoça*.

Digitized by Google

NEGENDE HOOFDSTUK.

Verblijf van 550 Waalsche voetknechten te Elsloo, op den 12en Mei 1574, en doortocht van Spaansche soldaten, op den 13en en 14en daaraanvolgend, waarvan de kosten later over de ingezetenen verdeeld werden volgens de

„ORDINANTIE OM CRYCHSVOLCK TE BILLETTEN IN DESER HEERLICHEYT ELSLOE ENDE OP DIE BUYTINGEN DER SELVER HEERLICHEYT (1)."
(19 MEI 1574).

Na den slag van Mook werden de krijgsoperatiën in het noorden hervat. Uit de zuidelijke provinciën werden troepen derwaarts gezonden, ter vervanging vooral van de baloorige gemutineerden.

In den aanhef van de eerstvolgende billetteering verwijst Rivius naar een desbetreffend reglement. Op bovengemelden datum was het echter nog niet vastgesteld. Hij mocht er nochtans naar verwijzen, wijl naar de bepalingen ervan later de onkosten der inkwartiering van den 12en Mei 1574 over de ingezetenen verdeeld werden.

Tot hiertoe waren de soldaten te Elsloo gebilletteerd geworden door schout en schepenen. De ingezetenen konden voor de hun toegedachte soldaten geene vergoeding aan de gemeente vragen, tenzij voor de buitengewone uitgaven. Daardoor laat zich verklaren, waarom Rivius niet opgeteekend heeft, hoe groot een getal soldaten te Elsloo, voor en na, was ingekwartierd in de tweede helft van September 1568, noch in de eerste helft van October 1572, noch den 15 Maart 1574.

De drukkende last der inkwartiering werd echter dikwijls niet op gelijkmatige wijs over de ingezetenen verdeeld; om ten deze zooveel mogelijk de billijkheid te betrachten werd er bepaald, dat voortaan de lasten der inkwartiering zouden neerkomen voor 1/2 op het dorp Elsloo, voor 1/3 op Catsop en Ter Haegen en voor 1/6 op Klein Meers.

„Van knechts te billetten, den XIIen dach des maents van Meij, anno XVcLXXIIII.

„Alsoe op datum voirs. op die Heerlicheyt van Elsloe, met haren buytingen, billet syn worden Vc ende L knechten, soe moeten, volgende

(1) Bijlage nº 18.

Digitized by Google

den verdraege hier bevorens daer van opgericht, binnen den dorpe van Elsloe billet worden die helsit van den voirscreven knechten, comende ten getaele van IIcLXXV knechten; ende op die buytingen, te weten Catsop, ter Haegen ende Cleynen Mersch ock IIcLXXV knechten. Ende die van Catsop ende ter Haegen daer van moeten draegen twee deell, compt voor denen van Catsop ende ter Haegen IcLXXXIII knechts, ende dien van Cleynen Merssch LXXXXII knechts.

„Item als die Walen tot Elsloe legen, syn vele nabueren, ende besundere die van Catsop, vuytgeweken, alsoe dat Herman Dassen ende meer andere ondersaeten der vuytgewekener soldaten hebben moeten halden, ende datter noch veell syn bleven die men niet heefft connen onderbrengen. Die selve hebben der scholtit ende nabueren gewesen in die herbergen te gaen, te weten: tot Marten Dassen, alias Stynen, tot Lensken Thonis, tot Jan Korsten, Ercken Aerts, alias Pickaerts, ende tot Jan van Gangelt, alwaer custen gedaen syn wie volcht:

„Inden yersten heefft Rivius gedaen Marten Dassen, alias Stynen, V gld., I st., I oort, ende noch heefft Herman opten Camp den selven gedaen XXXI stuvers ende I gld. *current*, is tsamen VII gld., XIIII st. *cur.*, facit I gld., XV st., III½ oort *br.*

„Item ende noch compt Trynen Custers, dat sy den selven gedaen heefft I sleper van II gld., V st. *current*, facit X½ st.

„Item ende noch heefft Symon Dassen verlacht aen botter I gulden *brabants*, ende aen vleessch XVI st., ende VI coop (1) brooden, dat broot VI st. *current*, facit XVIII st. *brab.*, ende noch aen een vierendeell kalffs VIII st., ende noch aen witbroot VI st., is tsamen III gld., VIII st.

„Item ende noch seet Symon verlacht te hebbene voor moller ende pastoir (2) I philippusdaler, facit I gld., XVII st.

„Item ende noch compt Lensken Thonis van broot, dat hy den Walen gedaen heefft, IX st. *brab.* ende noch aen keertsen den nacht XII st. *current*, ende voor syn moeytenisse II gld. *current*, is tsamen IIII gld., IX st., I oort, maeckt hier I gld., I st.

(1) Twee broden maken één koop.
(2) Heer *Aert Nouten.*

Digitized by Google

„Item ende noch eompt Ercken Aerts, alias Pickaerts, van bier dat by Marten Dassen, alias Stynen, metter kruycken off tuyt gehaelt is, XXXVI½ kan biers, die kan II st., facit III gld., XIII st., ende noch compt den selven van eenre aemen biers VII gld., facit tsamen X gld., XIII st. *current*, is alhier II gld., X st., ½ oort.

„Item ende noch compt den selven Ercken Aerts, alias Pickaerts, van dat hy sess knechten ende eenen jonge denen tydt lanck gehalden heefft, boven syn billetten, II gld.

„Item ende noch compt Trynen Custers, dat sy den foierer (1) heefft gegeven XXXI st., ende Jannen Tuyt compt dat hy den selven foierer heefft gegeven ½ Rycxsen daler, facit V gld., I st.; ende noch compt Trynen dat sy Thysken Notemans gegeven heefft voir syne cost I gld., VI st.; ende noch dient Reyneren Notemans, den rentmeyster, dat hy Thysken Notemans gegeven heefft, dat hy den voirs. foierer geleyt heefft, VII st., is tsamen VII gld., IIII st., facit hier I gld., XIII, III½ oort.

„Item ende noch compt Ghielken Baers, dat hy den XIIIen Mey, anno XVcLXXIIII voirs., die Waelen affgevuert heefft nae *Ruremunde*, *der wellicke vele*, *(ende Ghielken ock selvest)*, *seer gequetst syn worden van den pulver*, *off bussche cruyt dat aengegangen was*, *ende ock een deell vanden selven doot syn bleven*, XVII gulden *current*, facit IIII gld.

„Item ende noch Mey Wreyssen van den Spaengiaerts, off dat die Spaengiaerts verteert hebben, die dat goet van den Huyse, dat die voerluyde, myns heeren ondersaeten, aldaer gesat hadden, nae Maestricht hebben doen vueren, ende die Spaengiaerts aen den scholtit in der tydt, Symon Dassen, gescreven hadden, dat der scoltit sullicx betalen solde, XIIII gld. *cur.*, facit III gld., VI st. (2).

„Die gerichten metten mannen seggen (3), dat sy met Mey Wreyssen soldaten niet te doende en hebben; mach dat aen die voerluyde vervorderen, ofit haer beliefft.

---

(1) Fuhrer.

(2) Men had alzoo het meublement van het kasteel van Elsloo (waarschijnlijk de kostbaarste stukken) eerst naar de overzijde van de Maas, *op de Halle*, gevoerd en van daar naar de Poort van Gaver te Maastricht. De *Halle* behoorde echter tot het rechtsgebied van Reckheim.

(3) De schepenen en de gedeputeerden uit de verschillende plaatsen van het dorp Elsloo hadden geen last tot de overbrenging der meubelen gegeven. Dat verklaart hun afwijzende beschikking op de aanvraag van Mey Wreysen, alias Mey opte Halle.

Digitized by Google

„Item ende noch XIII^a Maii, als der Coronell met den provoost (1) ende andere overheyt tot Elsloe quemen ende aldaer overvueren nae *Mechelen*, om dat regiment van volcke dat tot *Stein* lach te *Mechelen* te leggen, den Coronell geschenckt, (die by Trynen Custers gehaelt syn), II cruycken wijns, elck cruycxken aenhalende II quarten, facit IIII quarten, ende die quart ten XXXII st., facit VI gld., VIII st. *cur.*, facit I gld., X st., ½ oort *br.*

„Item ende noch den gemeynen knechten ende omstenderen des provoosts geschenckt, dat by Jan Korsten gehaelt is, XXIIII quarten biers, die quart II st., facit II gld., VIII st., is XI st., I oort, *br.*

„Item ende noch compt Jannen Korsten van XI quarten biers, die te synen huyse gehaelt syn, als die Spaengiaerts *dat salt van den Huyse haelden*, facit XXII st. *current.*

„Item ende noch compt Jasparen Aelberts van II aemen biers, die hy van wegen der gemeynten gelevert heefft *Joncker Johan van Merssen*, borgemeyster der stadt Maestricht, die aeme II gld., I st. *br.*, facit IIII gld., II st.

„Den XIIII^en dach des maents van Mey, anno XV^cLXXIIII, hebben die gemeynte van Elsloe eenen brieff ontfangen, gescreven by den Oversten die der tydt tot *Mechelen* lach, inhaldende dat die selve solden een schip bestellen, om in dat selve XXX soldaten *nae Moock* te vueren, dat wellicke alsoe bestalt is worden, ende hebben dat selve alsoe gedaen te wordene verdinckt aen Marten Dassen, alias Stynen, om IX gld. *brab.*

„Den voirscreven XIIII dach van Mey, anno voirs., syn hier tot Elsloe gearriveert geweest seeckere welsche knechten die ock alhier wolden billet syn, ende syn int *panhuys* (2) ende in andere huysen daerby opter Maesen neder geslaegen, ende die ondersaeten hebben hon broot, boter, kese ende andere proviande opter Maesen bracht, rekenen daer voir: *niet.*

„Den selven avont heefft Ercken Aerts, alias Pickaerts, gelevert voor dat selve volck II aemen biers, die aem ten XXXIII st. *brab.*, facit III gld., VI st.

---

(1) De provoost was een militair strafrechter, met den rang van kapitein.
(2) De banale brouwerij, of het panhuis, bevond zich ter plaatse waar het on langs afgebrande kasteel stond.

Digitized by Google

TIENDE HOOFDSTUK.

Beraadslaging van den magistraat en de ingezetenen van Elsloo over den finantiëelen toestand der gemeente, den 2en Juni 1574.

„ Propositiones, Scoltit, Scepenen ende den gemeynen onderdaenen van deser Heerlicheyt voorgegeven den IIen Juny, anno XVcLXXIIII.

„ *Propositio* 1a. Yerst aengaende den schat, verordineert XIIa Julii, anno XVcLXXIII, van seeckeren custen, gedaen om aff te vueren dat geschut met andere munitie, volgende den bescheyde ende der rekeninge daervan synde.

„ *Solutio.* Is verdineert dat men die gene, die niet betaelt en hebben, sall panden ende die selve vuyteren (1) tot dat all betaelt sall syn.

„ *Propositio* 2a. Item ende noch te overslaen ende overleggen, wat oncusten noch gedaen syn, nae den voirscreven schat.

„ *Solutio.* Als den voirscreven schat betaelt sall syn, sall noch comen van nae gedaene custen, tot IIa Junii voirs. gedaen, ordinantie te maecken om te betaelen die summa van IIIcXLVII gulden *(current).*

„ *Propositio* 3a. Item antwoort te geven op des Heeren van Elsloe schrijvens, inhaldende syn petitie van restitutie synder vuytgelachte penningen.

„ *Solutio.* Boven des voirscreven, is noch verordineert voor den Heer, voor dyersten, in teecken der danckbaerheyt, te schencken een goede aem wijns ende drye goede, vette hamelen.

„ *Propositio* 4a. Item ende noch te spreecken van den gelde, Lenaerden Pels noch comende."

Dit voorstel werd eerst den volgenden dag opgelost, waarschijnlijk door schout, schepenen en gedeputeerden.

„ *Solutio.* Den IIIen Junii, anno LXXIIII voirscreven, overmits mynen Edelen Heer die der tydt tot Elsloe was, is geordineert dat men Lenaerden Pels noch solde doen XVII daller, tot VII gld. *current* dat stuck, ende dat van den gelde van IIIIcXXV gld. *current*, die Peter Aerts gelacht hadde."

(1) Uitwinnen.

Digitized by Google

Men kortte echter aan Leonard Pels de zes daalder, die hij in de afgeloopen maand Maart ten huize van Tryn Custers verteerd en Rivius voor hem betaald had.

„Den X^en^ Juny, anno XV^c^LXXIIII, noemptelycken dat jaer wesende Sacraments dach, hebbe ick, Rivius, Lenaerden Pels binnen Aken gedaen X bescheyden Rycxsche dalers, tot XXXIII st. dat stuck, facit XVI gld., X st., *br.*

„*Propositio* 5^a^. Item ende noch te spreecken van der affloesinghe des mudden roggen, den armen van Elsloe toestaende, ende by Peteren Aerts, als nu ter tydt hebbende die pande, aff te leggene.

„*Solutio.* Peter Aerts heefft in mynen handen gestalt off gelacht IIII^c^XXV gulden ende dat verloop, in syne tyde off diewyle dat hy die pande gehadt, verloopen, is gemodereert op XXIIII gld., die wellicke hy sall betaelen sondach XXX^a^ Junii naestcommende."

Pieter Aerts betaalde in de volgende geldspeciën: „XVI Rycxsche dalers, facit I^c^XII gld. *current*, VI silveren philippusdalers, noch twee golt gulden, drye golden philippusdalers, dat stuck voor VIII gld. *current*, II dobbelde spanische pistoletten, dat stuck voor XIX gld. X st., *current*, I frantse croon, dat stuck tot X gld. *current*, III Rycxsche dalers, dat stuck tot VII gld. *current*, III dalers, dat stuck tot VI gld. XII ½ st., *current*, III sleper ende I knapkoeck, dat stuck tot II gld. *current*, XXVI sevenstuvers penninck, dat stuck op XXXI st. *current* gerekent, facit te samen II^c^XXV gld. II ½ st., *current*; noch VI ½ silveren philippusdaler, noch IIII golt gulden, noch in payementstuver V gld. VI st., I ort, *current*. Summa in alles III^c^XIII gld., II ½ st., *current*."

ELFDE HOOFDSTUK.

Ruiters van Hans Walder te Elsloo, den 4^en^ en 6^en^ Januari 1575.

In 1568 bevonden zich in het leger van Alva twee hoogduitsche ritmeesters: Jan van Asseburg en Jan van Alten. Naderhand stonden aan het hoofd der twee cornetten of compagnieën, hoogduitsche ruiters die in dienst van Spanje waren, de twee ritmeesters: Schenck en Hans Walder. Op het eind van Mei, of in het begin van Juni 1572, kort na de overrompeling van Bergen in Henegouwe, hadden deze twee ritmeesters, op last van Alva, ieder eene cornet van 400

Digitized by Google

man aangeworven. In het begin van October daaraanvolgend had hen Alva reeds te Maastricht afgedankt, wijl het oorlogsterrein in de noordelijke provinciën minder geschikt was voor de ruiterij. Niet lang daarna voerden Schenck en Walder weer het bevel over twee afzonderlijke cornetten hoogduitsche ruiters, ten dienste van Spanje. Er bevonden zich nochtans ook Nederduitschers onder, zooals verder blijken zal.

Wij weten niet, of de cornet van Hans Walder zich bij de gemutineerde *tercio* van Valdez gevoegd had, noch of zij de cavalerie uitmaakte, waaromtrent men van Elsloo uit berichten ging inwinnen te Roermond en te Vlodrop, en waarvan in het volgend Hoofdstuk zal sprake zijn.

„Den IIII^en^ dach des maents January, anno XV^c^LXXV, syn geweest ten huyse van den scholtit Aerdt van Raekell een Leutenant vanden ruyteren van *Hans Walder*, daer *Heyn aen gen Cruys* onder is, met noch drye ruytermans; den avont by den scholtit geteert yeder om IIII st. *brab.*, facit XVI st.

„Item ende noch den selven avont, ter presentien myns Edelen *Heeren van Elsloe* ende synen Neeff, den Heer van *Liemingen* (1), by Trynen Custers gehaelt II quarten wijns, die quart tot VIII½ st. *br.* facit XVII st.

„Item ende noch compt Korstgen Lemkens, den Leutenant ende ruyter ewech te vueren XV st.

„Item ende noch compt Goetgen, Herman Dassen soon, ock van die voirs. Leutenant ende ruyter ewech te vueren, XV st.

„Den VI^en^ January, anno XV^c^LXXV voirs., der voirs. Leutenant, met noch twee ruytermans, by den scholtit den noen geteert, yeder om IIII st., facit XII st.

„Den selven VI^en^ January, anno XV^c^LXXV voirs., noch een Leutenant met VIII ruytermans by den stadthelder Reyner Notemans, ter presentiën *myns Edelen Heeren* ende synder Edelh^t^ Neeff van *Liemingen*, by den voirs. geteert, yeder man om IIII st. *br.*, facit I gld., XII st. (2).

---

(1) Volgens J. Wolters: *La seigneurie d'Elsloo*, blz. 157, heette de schoonmoeder van Jan van Gaver: *Cathérine de Limminghe.*

(2) De luitenant, de heer van Limminghe en Jan van Gaver dineerden waarschijnlijk op het kasteel.

Digitized by Google

„Den selven dach by Trynen Custers gehaelt VIII quarten wijns, die quart VIII½ st. *brab.*, facit III gld. VIII st.

„Den selven dach heefft Reyner Notemans voor die peerde gedaen I vaet haveren, facit VII½ st."

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Verblijf van de Tercio Spanjaarden van Francisco de Valdez in de vier Landen van Overmaas, sedert einde Januari 1575 tot in het begin van Maart daaraanvolgend.

§ 1. Beknopte schets der muiterij. — Inkwartiering te Elsloo op den 30en Januari 1575.

Het verhaal van deze troepenbeweging ontleenen wij aan Mendoça (1), van Meteren (2) en Bor (3), die vrij wel op dit punt overeenkomen.

Vooreerst zij aangeduid wat men door eene *tercio* verstond. Eene *tercio,* (zoo lezen wij in eene noot op Mendoça) (4), was eene verzameling van een onbepaald getal vendels voetvolk, aangeworven in één district, of in ééne provincie, en staande onder een colonel die ook genoemd werd *maestro del Campo.* Zij bestond uit piekeniers en arquebusiers of busseschutters. Vóór het gevecht werden de piekeniers in carré's opgesteld, en ieder carré was omzoomd door arquebusiers.

Na het ontzet van Leiden, op den 3en October 1574, had Francisco de Valdez het belegeringsleger verspreid over Holland en West-Friesland.

Met zijn eigene *tercio* Spanjaarden was hij naar Den Haag getrokken. Een gedeelte ervan verbleef bij hem in deze stad en het andere gedeelte bezette het naburig Westland; te zamen maakten zij ruim vier duizend man uit. Hij zond den kapitein *Pedro de Paz* naar Brussel, om aan den Landvoogd Requesens verslag te geven over de opbreking van het beleg van Leiden en om hem te beschrijven, welke ellende de soldaten leden door gebrek aan betaling. Doch de schatkist te Brussel verkeerde in een berooiden toestand; de som,

(1) *Commentaires*, t. II, p. 290, s.
(2) Ve B., fol. 102—103.
(3) VIIe B., blz. 483, v.
(4) *Op. cit.* t. I, p. 25.

Digitized by Google

die de kapitein de Paz dan ook meêbracht, was zoo klein, dat Valdez aan ieder zijner soldaten slechts vier kronen kon geven op rekening; hij paaide hen echter voorshands met de belofte, dat hun weldra al het achterstallige zou bijbetaald worden. Gedurende twee maanden wachtten de soldaten te vergeefs naar de beloofde betaling. Toen maakten die in Den Haag in garnizoen lagen op een nacht oproer. De soldaten der lijfwacht, evenwel, boden weerstand. Valdez kwam naar buiten en liet twee der voornaamste belhamels ophangen. Nog geen veertien dagen daarna sloeg de geheele *tercio* aan het muiten. Valdez en de officieren knoopten aanstonds met de gemutineerden onderhandelingen aan, en rekten die eene maand, in de hoop dat inmiddels getrouwe compagnieën zouden arriveeren. Maar de gemutineerden hakten eindelijk den knoop door en namen Valdez gevangen. Onder aanvoering van hunnen Electo trokken zij in den nacht aan Leiden voorbij. Die van Leiden deden een aanval op de achterhoede, maar werden tot aan de poorten teruggeslagen. Haarlem hield voor de gemutineerde de poorten gesloten.

Tijdens de afwezigheid van *Ferdinand de Lannoy*, graaf van La Roche, was toen Gilles de Berlaymont gouverneur der provinciën Holland en Utrecht. Hij wilde den gemutineerden den doortocht beletten en bezette de engte van Spaarndam. Maar op de bedreiging, die de Electo, naar het schijnt, eigenmachtig deed, dat zij, in geval van weigering, aan den Zwijger vrijen doortocht naar Brabant zouden vragen, uit vrees tevens dat zij de handen zouden slaan aan Valdez en de schans van Spaarndam met geweld zouden bestormen, gaf Gilles de Berlaymont toe, ten einde grooter kwaad te verhoeden. Valdez was evenwel reeds, door toedoen van eenige soldaten, ontkomen naar Beverwijk en begaf zich van daar naar Amsterdam. Derwaarts trokken ook de gemutineerden, maar de bezetting, bijgestaan door de burgers, hield hen buiten de poorten. Toen marcheerden de gemutineerden naar Utrecht. Onderweg hadden zich nog andere gemutineerden, zoowel ruiters als voetknechten, bij hen gevoegd, zoo dat hun gezamenlijk getal zes à zeven duizend man bedroeg.

Den 12en December 1574 sloegen zij zich in de voorsteden van Utrecht neder. 's Anderendaags beproefden zij het, binnen den ringmuur door te dringen, aan den kant genaamd de *Weerd*, maar zij werden, met een verlies van veertig man, door de bezetting en de burgers terug-

Digitized by Google

geslagen. De weigering der spaansche bezetting om zich met hen te verbroederen schreven de gemutineerden toe aan de proclamatie van Gilles de Berlaymont, waardoor zij tot rebellen verklaard waren. Zij vernamen toen ook, dat inderdaad hun Electo, zonder hunne voorkennis, hierboven gemelde bedreiging aan Gilles de Berlaymont geschreven had. Dat kostte hem den dood van landverrader: hij werd door de spiezen gejaagd. Zij proclameerden daarna tot nieuwen Electo, een Italiaan naar het schijnt, men name Jan Bianco. Nu meenden zij dat er geen beletsel meer bestond ter verbroedering, wijl zij thans niet meer rebellen, maar gewone gemutineerden waren.

Middelerwijl was het den 15en December, 's avonds, aan Gilles de Berlaymont gelukt, binnen de stad te komen. Hij organizeerde de bezetting en burgerij tot tegenweer. Het kasteel Vredenburg was bezet met honderd Spanjaarden, onder het commando van Francisco Hernandez d'Avila. In den morgen van den 17e daaraanvolgend plaatsten de gemutineerden ladderen tegen den ringmuur. Ondanks den kogelregen die uit de musketten op hen neervloog, was het reeds aan ruim een veertigtal aanvallers gelukt, den wal te beklimmen, alvorens de kanonnen van het kasteel er in slaagden de ladders stuk te schieten. De aanvallers verloren dien dag meer dan tachtig man, waaronder de Electo, afgezien van de ruim veertig anderen, die reeds de stad waren binnengedrongen en daar met den dood gestraft werden.

De gemutineerden vestigden zich daarna weder in de voorsteden van Utrecht, alsmede in de dorpen rondom de stad. Op last van Requesens gingen daar Juan Osorio de Ulloa en de heer van Champagny onderhandelingen met hen aanknoopen. Men kwam overeen, dat zij te Maastricht hunne achterstallige soldij zouden ontvangen en zich daar weer aan hunnen maestro del campo, aan hunne kapiteins en officieren zouden onderwerpen. Ulloa voerde hen toen naar de Landen van Overmaas, in de nabijheid van Maastricht. Zij onderwierpen zich daar aan hunne officieren, maar het duurde nog lang, voor zij ten ten volle betaald waren.

Eene inkwartiering, als de onderwerpelijke, had volgenderwijs plaats. De Landvoogd schreef aan den gouverneur der vier Landen van Overmaas, resideerende in de stad Limburg, hoe groot een getal knechten en ruiters op deze Landen aangewezen waren en zond hem twee of meer kwartiermeesters toe. De gouverneur bepaalde alsdan

Digitized by Google

hoeveel soldaten elk der vier Landen: Limburg, Hertogenrade, Daelhem en Valkenberg, moest huisvesten. Een kwartiermeester verdeelde daarna, in overleg met het gewestelijk hoofdbestuur van elk dezer Landen, de aangewezen soldaten over de verschillende dorpen van ieder Land, terwijl in elk dorp de plaatselijke autoriteit op hare beurt moest zorg dragen voor de billetteering. Hoe langer de lijst der dorpen was, die tot het rechtsgebied van zulk een Land behoorden, des te minder drukkend was de last der inkwartiering in elk Land afzonderlijk. Dat begrepen die van Valkenberg maar al te goed; evenals zij vroeger gepoogd hadden Elsloo in de belastingen te doen bijdragen, zoo trachtten zij nu de lasten der inkwartieringen te verdeelen, niet alleen over het rechtsgebied van hun Land, maar ook over de *buitenleenen*, die tot de jurisdictie van het Duitsch Rijk behoorden en bijgevolg Rijksheerlijkheden waren. Daartegen kwamen de Rijksheerlijkheden in verzet, maar tot wien zich te wenden? De Koninklijke schepenstoel van Aken was machteloos, zooals wij zagen in het Eerste Hoofdstuk. Beklaagde men zich bij den gouverneur der Landen van Overmaas te Limburg, dan werd men met ijdele beloften afgescheept, en protesteerde men bij den spaanschen kwartiermeester, die man schonk eer geloof aan het leenhof en aan de Staten van het Land van Valkenberg dan aan de klagers van ettelijke heerlijkheden, te meer wijl hij de soldaten liever inkwartierde in een groot dan in een klein aantal dorpen.

Rondom Maastricht was het bekend, dat er gemutineerden van Utrecht in aantocht waren. Ook te Elsloo begon men zich te roeren:

„Item ende noch heefft Reyner Roch gegeven Jacoppen in die Bat, als hy nae *Vlodrop* was, om nae die ruyter te vernemen, I penninck van XXXI st. *cur.*, facit I gld., XI st. *cur.*

„Item ende noch dat Thysken in die Bat geweest is tot Ruremunde, tot IIII reysen, VIII gld. *current.*

„Aerdt van Raekell, der scoltit, heefft verlacht aen Jan Custers ende Jannen Cantels, doe sy nae Ruremunde gingen, VIII st. *brab.;* noch der selve ende syn eydom Dierck, yeder een met eenen peerde, den selven maell *in ghen Horn* II quarten biers, facit I st. *brab.*"

De bagage der gemutineerden werd in schepen door de Maas opwaarts gevoerd:

„Item ende noch, als die schippers van Elsloe die schepe op doer

Digitized by Google

die Maese gevuert hadden, hebben die selve verteert by Vree te Catsop I aem biers, die der Scoltit Aert van Raekell betaelt heefft ende daervoor gegeven VII gld. *current*, ende een coop broot: XI st. *cur.*, ende XVIII herinck: I gld., XVI st., *current.*"

Tegen het einde van Januari begon een gedeelte der gemutineerden de Landen van Overmaas te bereiken. Te Maastricht waren de *duitsche* soldaten en de burgerij beducht voor een dergelijk bezoek, zooals blijkt uit het volgende: „Den 26en Januari 1575 werd, op aanvrage der *duitsche* hoplieden om kruit voor hunne soldaten — ten einde degenen, die met geweld in de stad wilden komen, daarmede te weerstaan — aan ieder dezer knechten geleend 1 pond kruit, tegen verzekering der hoplieden dat zij het naderhand zouden restituëeren. Denzelfden dag werd, op het gerucht dat eenige Spanjaarden in de stad wilden dringen zonder bevel der beide genadige heeren, aan den gouverneur Francisco de Montesdoca voorgesteld Io dat men uit de burgers de wacht zou stellen, daar, en ter plaatse, en met zulken getale, als de gelegenheden des tijds, ter ordinantie van den magistraat, dat zouden eischen, IIo dat *de Spanjaarden geen* poortwachten zouden hebben, IIIo dat men geen Spanjaards, noch andere natiën van „„criechsvolk,"" in de stad zou laten komen, en IVo dat men alle poorten zou toehouden, behalve „„hoechbruggen ende tweim„bergen, benevens één maespoort en één molenpoort."" De gouverneur bewilligde daarin, behoudens dat de poortwacht zou gehouden worden, zoowel „„met spanjaerden als duytschen, daer men van „der stad bijvoegen sal even veel burgers als Spanjaerden of Duitschers, „en voorts aen alle gebroken muren en wallen de wacht zoude „stellen gelijk het de magistraat believen sal"" (1).

Nog vóór het einde der maand Januari waren de gemutineerden onder de gehoorzaamheid hunner officieren teruggekeerd. In het Land van Valkenberg bevond zich als spaansch krijgscommissaris en kwartiermeester *Antonio de Camargo* (2). Te Meerssen had hij zijne residentie, maar zijn ambt bracht het meê, dat hij veel reisde door het Land van Valkenberg, tusschen Geleen en Eijsden, Heerlen en Borgharen. Ook vertoefde hij dikwijls te Maastricht, ter regeling van de

(1) Haakman en Allard, *op. cit.*, blz. 338.
(2) Een andere van dien naam, *Melchior de Camargo*, was destijds provoostgeneraal, of opperste strafrechter, in het spaansch leger hier te lande.

Digitized by Google

betaling der achterstallige soldij met de spaansche betaalmeesters, die uit Brussel overkwamen. Naarmate de vendels hunne betaling ontvingen, werden zij gedirigeerd op Termonde, Herenthals, Enghien en andere plaatsen, die hun Requesens tot winterkwartier had aangewezen.

Hoezeer die van Elsloo en Stein aan Antonio de Camargo ook bewezen, dat deze twee dorpen tot het Duitsch Rijk behoorden, duurde het evenwel niet lang, of hij sloeg liever geloof aan het leenhof van Valkenberg, dat het tegendeel beweerde. Den 29en Januari schreef hij aan de justitie van Elsloo, dat er 's anderendaags 725 man zouden ingekwartierd worden.

„Dese spaenische soldaten die XXXa Januarii voirs. comen syn, syn des anderen daechs, maendach XXXIa, opgetogen.

„Verteert met den gericht, ten huyse van Aert van Raekell, den scoltit, als men die billetten maeckde, IX½ vaen II½ stuyvers bier.

„All ist dat die billetten gemaeckt syn op VIIcXXV soldaten, soe en syn doch der selver niet meer geweest dan ten getale, wie hier nae wordt vuytgehaelt.'

Er arriveerden ongeveer 350 man, waarvan er omtrent 20 reeds in den avond aftrokken. Aan het hoofd dezer soldaten stond een luitenant, (ein Edelman), ingekwartierd bij Caspar Aelberts in het panhuis. Bij de troepen bevonden zich nog 1 vaandrig, „1 vuerer," „2 veldwevels" (sergeanten), 1 schrijver, 1 fourier, 1 chirurgijn (veltscher), 1 pijper, 1 tambour, 2 vrouwen, 4 jongens, 3 lichtekooien en 19 paarden. Zij dronken 113 kan wijn, gehaald gedeeltelijk bij Trijn Custers, tegen 8½ st. *brab.* de kan, en gedeeltelijk bij den marketenter te Stein, tegen 9 st. *brab.* de kan. Verder deden onderscheidene ingezetenen nog opgave van boter, spek, kaas, worst, bier, brood, een bedlaken, meestal door de soldaten bij het vertrek meegenomen, en bovendien van geld „dat sy den soldaten vuytter hant gegeven hadden."

Aan de afdoening van deze rekening zal ons laatste Hoofdstuk gewijd zijn. Hier zij slechts aangemerkt, dat men voor ieder soldaat, dien men minder had gehad dan het billet luidde, 7½ stuiver *brab.*, aan de gemeente moest betalen. Uit dat geld kregen zij, die den overlast hadden gehad, vergoeding.

Uit de bijzonderheden die wij verder uit de rekening mededeelen

Digitized by Google

zal blijken, dat het van den kant van Elsloo en Stein niet aan pogingen ontbrak, om den kwartiermeester Camargo te beduiden, dat hij aan de bewering van het leenhof van Valkenberg geen geloof moest slaan. Ook door kleine attenties trachtte men hem tot toegeeflijkheid te stemmen.

„Item ende noch compt Trynen Custers van III quarten wijns, aen den commissaris *Camargo* gesandt, tot Elsloe aen den Huys wesende; noch den selven tot *Stein*, vuyt synre begeerte, gesonden IIII½ quart wijns; noch dat die gerichten in haeren huyse verteert hebben, om der selver saecken, ten twee reysen, II gld., XVI½ st., *brabants*.

„Jasper Aelberts heefft een vierdell hamels gedaen dat nae *Stein* gedraegen is aen den commissaris *Camargo*, cost II gld., XIII st. *current*."

Eenige opgaven van den schout.

„Aerdt van Raekell, der scholtit, heefft Jannen Cantels gegeven, als hy met den brieff van *grooten Merssen* (1) nae Tricht ginck, IIII½ st. *br.*, ende den bode die den brieff bracht, I quart biers, facit ½ st. *br.*; noch heefft der selve verlacht aen *een pond peperkoecks*, als hy, (scoltit), Joris Meijers ende Rivius den commissaris nae liepen tot Tricht, II st. *br.*; noch heefft der scholtit gegeven Peteren Moor II Rycxsche dallers; noch compt den selven ½ daller, den Peter ende syn knecht met eenen peerd verteert hebben; noch als der selve (scoltit), Joris Meijers ende Ghys Schoemekers den *affscheyt* brachten van *Merssen*, betaelt voor hon dryen XV quarten II½ stuver bier."

Wat moet men hier door *affscheyt* verstaan? Was het eene voorloopige resolutie over het aanhangig geschil, of was het een bevel aan den luitenant-colonel, om Stein en Elsloo te ontruimen?

Wat daar ook van zij, de soldaten vertrokken den 31en Januari van Elsloo naar Meerssen. Was het geld voor hunne achterstallige soldij uit Brussel aangekomen, en gingen zij in het Land van Valkenberg plaats maken voor andere onbetaalde vendels voetknechten en compagnieën ruiters, die bij voortduring uit het noorden kwamen opzetten?

(1) *Groot Meers* behoorde tot de heerlijkheid Stein.

Digitized by Google

Het was in ieder geval niet *couleur de rose* tusschen Elsloo en Stein eenerzijds en den commissaris Camargo, misleid door het leenhof van Valkenberg, anderzijds. Toen de soldaten den 31en Januari van Elsloo naar Meerssen vertrokken, had een ingezetene, die slechts met den naam Houb wordt aangeduid, op last der gemeente Elsloo, de bagage der soldaten naar Meerssen gevaren. Tot zijn eigen onderhoud en dat zijner paarden had hij voor en na ontvangen van den schout Aert van Raekel „ ½ Rycxsen daler ende I sneeberger," makende te zamen 4½ gld. *current*, en van „ Reyner Roch III penningen van XXXI stuvers," makende 4 gld., 14 st. *current*, want op bevel van den commissaris Camargo waren kar en paarden te Meerssen aangehouden geworden. Dit voorval heldert eenige posten uit voorgaande rekening van den schout een weinig op en werpt ook eenig licht op de laconische opgaven van Rivius. „ Oncusten by Rivium verlacht :

„ Ia post Purificationis (festum, 3en febr.) Jannen Custers gegeven, dat hy nae Tricht liep, XXVII st. *current;* noch dat Rivius den selven mael tot Tricht verteert XXXI st. *cur.*; noch daernae in der selver saecken, I gld. *cur.*

„ 4a Februarii, der scholtit, stadthelder, bode Cantels ende Rivius met Peter Moor tot *Wyck* in den *Valck* verteert II gld., XV st., *current;* noch den selven maell der Scholtit, Stadthelder, Cantels ende Rivius in die *Croon* verteert III quarten wijns, die quart ten XXXVI st. *current;* den voirs. dach noch Meyken Knepkens soon gegeven, dat hy nae Merssen ginck, VIII st. *cur.;* noch dat *huerpeerdt*, met den wellicken Jan Cantels met *Joncker Linden* nae Merssen reedt, gehadt II *daeghe*, facit XX st. *brab.*, off IIII gld., V st. *current.*

„ 5a Februarii, noch gegeven, dat Hencken der schroeder ende Heyn Didden nae Merssen gingen, met eenen brieff van myn *Heer van Elsloe* aen den commissaris *Camargo,* XXX st. *current.*"

Jonker Linden, was dat Herman van Lynden, de latere heer van Reckheim, die destijds kapitein was in spaanschen dienst?

In *die Croon* te Maastricht woonde Dionys van Suetendael, paymeester der stad, wijnkoopman en houder eener *Weinschenck.* Bij hem werd op den 4en Februari 1575 door Aert van Raekel, Reiner Notemans, Rivius en Jan Cantels, onder het drinken van drie kan

Digitized by Google

wijn, de „goede aem wijns" gekocht, die, naar luide van de derde resolutie, den 2en Juni 1574 genomen, de gemeente aan den heer van Elsloo zou vereeren.

„Item ende noch dient, dat ick (Rivius) aen den payemeyster *Dionys van Suetendaell* betaelt hebbe voor een aem wijns IIcXXIII gld. ende IIII st., *current*, ende III quarten wijns verteert, V gld., VIII st., *current*, facit IIcXXVIII gld., XII st., *current.*"

Toen de nood aan den man was, begon men ook aan de beloofde „dry goede, vette hamelen" te denken; of was men aan de belofte herinnerd geworden, wellicht op verwijtenden toon?

„Item ende noch Jannen Custers gegeven, als hy van der gemeynten wegen nae Tricht ginck aen mynen heer, om des hamels wille, den mynen Heer geschenckt was, V st. *br.*"

§ 2. De compagnie ruiters van den ritmeester Hortensius d'Armengol, ingekwartierd te Elsloo en te Stein, van den 17en tot den 21en Februari 1575.

In de veertiende en vijftiende eeuw had ieder ruiter zijn knecht, die onder de marsch de lans en andere benoodigdheden den ruiter nadroeg. Zulke knechten werden genoemd lansknechten, *lansquenets.* Later werden zij in den wapenhandel geoefend en zoo ontstonden de piekeniers; deze voetknechten werden aldus genoemd, in tegenstelling van de lanciers, die ruiters waren.

Zoo had ook in de vijftiende eeuw ieder infanterist een knecht, die de levensbehoeften en kleedingstukken, of wel onder de marsch de zware donderbus nadroeg. De Duitschers noemden hem *packknecht.* Doch de zware donderbus werd later vervangen door de lichtere musket, en zoo verdween ook langzamerhand de *packknecht.* Lans- en packknecht *(les valets, goujats)*, werden in de zestiende eeuw vervangen door den *jongen*, en in het spaansch leger heerschte tegen het einde van die eeuw de regel, dat er zich op de drie soldaten slechts een jongen mocht bevinden (1).

Onder het bestuur van Alva en Requesens zien wij wel gewag maken van den biechtvader des Landvoogds, ook van luthersche veldpredikers, maar slechts zelden van katholieke aalmoezeniers. Wel

(1) Men vergel. Mendoça: *Commentaires*, t. I, p. 288, note 1re.

Digitized by Google

vernemen wij uit Strada, dat dikwerf de een of andere jesuïet trachtte hulp aan te brengen aan de zedelijke ellende der katholieke regimenten van het spaansche leger. Doch wat men ook over het zedelijk peil van het spaansch leger geschreven hebbe, dit kunnen wij getuigen: wij vonden in de opgaven der ingekwartierde spaansche regimenten nooit eenig gewag van de aanwezigheid van vrouwen, zoolang de muiterij buiten de gelederen bleef, ofschoon het in dien tijd geene zeldzaamheid was, dat de gehuwde soldaat door vrouw en kinderen gevolgd werd. Indien dus de *negen* vrouwen van de halve compagnie van Armengol de benaming van h., (lichtekooi), welke de ingezetenen van Elsloo haar gaven, werkelijk verdienden, dan is het waarschijnlijk dat de schorremorrie zich ten tijde der muiterij bij de compagnie gevoegd had en naderhand bij de reorganisatie ervan uit de gelederen verwijderd werd.

Blijkens de opgaven over de inkwartiering waren de militaire overheidspersonen nog niet bij deze compagnie teruggekeerd.

Bij het leger te velde bevonden zich nog 1° voerlieden (wagelluyden) met karren en paarden, die tegen eene vaste huur zich verbonden, de bagage der compagnie of van het vendel te vervoeren, en 2° zoetelaars, ook marketenters (vivandiers) genaamd, insgelijks met kar en paarden. De zoetelaars deden links en rechts de inkoopen van eetwaren en wijn in het gros, en verkochten dien voorraad weer *en détail* aan de soldaten, of wel aan de ingezetenen, die slecht betaalde soldaten moesten huisvesten.

Na deze ophelderingen gaan wij over tot de inkwartiering van den 17en Februari 1575.

Hortensius d'Armengol nam deel aan de belegering van Leiden. Toen het beleg dezer stad den 3en October 1574 opgebroken werd, begaf hij zich met zijne compagnie naar Den Haag. Op bevel van Francisco de Valdez trok hij van daar over den dijk naar Wateringen, ten einde den aanslag te ondersteunen, dien de kapiteins Loys Pimentel en Palomino tegen dat dorp gingen uitvoeren. De onderneming werd met den gewenschten uitslag bekroond, doch Pimentel liet er het leven (1). Later sloot zich de compagnie ruiters van Armengol bij de gemutineerde *tercio* van Valdez aan, en nu kwam zij op hare beurt de achterstallige soldij in ontvangst nemen. Nog voor

(1) Mendoça, t. II, p. 288.

Digitized by Google

de compagnie op de hoogte van Echt was, vreesde men reeds te Elsloo dat men er overlast van zou hebben.

„Noch compt Ghiell Vrencken dat hij met sijn peerden nae Tricht gereden is met Cantelken, omme mijnen Heer vanden ruyteren te adverteren, ende dat hij selffst nae Echt geweest is, om te vernemen, I gld. *brab.*"

Alle pogingen om Antonio de Camargo te overtuigen, dat Elsloo en Stein rijksheerlijkheden waren en niet behoorden tot het Spaansch graafschap van Valkenberg, hadden gefaald. Hij luisterde liever naar de leden van het leenhof van Valkenberg, die het tegendeel beweerden. In het briefje, waarmeê hij beval, dat de magistraat van Elsloo en die van Stein aan de compagnie van Armengol inkwartiering zouden verschaffen, verklaarde hij de *duitsche* rijksonderdanen dezer twee dorpen voor *rebellen* van den koning van *Spanje*, in geval van weerspannigheid! Ziehier het briefje, zooals Rivius, die goed zijn latijn maar slecht het fransch kende, het ontcijferd en afgeschreven heeft:

„Copie vuyt den brieff, by Antonio Camergi, 17ª Februarii 1575, gescreven:

„La Compainie Daemengol (1) loger pour peu de jours au villages de Erselo et Stein, pour trois jours, là où se commode, de par sa Maté que, veu la présent, lesditz officiers (2) soient adverti de doner ordre, affin que lesditz sauldatz soient logés, sur paine d'estre tenus pour rebelles de sa Maté. Faict à Merssen ce 17 feburier 1575. — Ondertekent aldus: Antº de Camargo, commissaire et quartiermaistre de sa Maté. — *In margine* vanden selven: Erseloo, Stein; quartier."

Honderd en zeventien personen werden op Elsloo aangewezen. Het comité van inkwartiering verdeelde ze over een-en-zestig huisgezinnnen. Maar ook ditmaal kwam er de huisvesting der soldaten niet tot stand, volgens de uitgereikte billetten. Dit leert ons alvast de volgende aanklacht.

„Vranck van Catsop is XVIIª februarii, anno XVᶜLXXV, billet worden op II soldaten, ende Vranck Donnen ook op II soldaten. Dese IIII personen, honne billetten hebbende ende gecomen synde aen der

(1) d'Armengol. Aan den vorm der eerste letter ziet men, dat Rivius niet wist, of hij moest lezen Paemengol dan wel Daemengol.
(2) De respectieve schouten van Elsloo en Stein.

Digitized by Google

voorgenante persoonen huyseren, en hebben niemanden daer heym gevonden. Dan die selve persoonen syn met honne billetten wederomme gecomen tot den Scholtit Aert van Raekell (1), ende hebben vanden selven andere billetten ende logement willen hebben; ende den selven met roeren (2) stotende ende slaende, hebben die voors. billetten op eerde geworpen ende met voeten getreden, ende den Scholtit noch meer dreygende: is der Scholtit gegangen ten huyse van Ercken Aerts, ende heefft aen hem begeert, dat hy die soldaten wille nemen: hy sall Vranck van Catsop ende Vranck Donnen aenseggen, dat sy cost ende dranck voor die soldaten bestellen; dat wellick der Scholtit seyt, hon alsoe aengesacht te hebbene; ende heefft hon noch soe veel meer aengesacht: indien dat sy sullicx niet en doen, soe sullen sy verrichten alle die custen ende schaeden, als Ercken Aerts daeromme sall moeten doen ende lyden. Ende heefft sich bevonden dat, door faute ende gebreecke als voirscreven is, in stukken syn geslaegen VIII aemen ende II tonnen, ende noch daerby quyt geworden dat bier van IIII aemen, ende III quarten boteren, ende voorts veell meer andere custen gedaen, ende noch veell meer dingen quyt geworden. Aldus vercleert voor Heyn Dassen, scepen, ende myns Rivii, secretarien, opten XXI^en February, anno XV^cLXXV, ende door begeerte vanden scholtit geregistreert opten XXVIII^en dach van Meert, anno XV^cLXXV."

Maar daarbij bepaalde zich de wanorde, tijdens deze vierdaagsche inkwartiering niet, zooals wij zien uit den aanhef der rekening:

„Ende all ist, dat die I^c ende XVII persoonen billet syn op die voirgenoempte persoonen, soe en is doch niemant meer belast worden dan die ondersaeten, hiernae bescreven. Soe is verordineert ende verdraegen, overmits scholtit ende scepenen ende den gedeputeerden mannen, dat die ghene, die de selve hebben gehalden, sullen hebben voor elcken soldaet over dach ende nacht VII st. *brab.*, den wijn buyten gerekent, ende voor een peert over dach ende nacht X. st. *brab.*

(1) Aert van Raekel woonde toen weer in Catsop.

(2) Bussen, *arquebuses*. De compagnie van Armengol was dus lichte ruiterij: arquebusiers te paard. Als ruiters vochten zij met de sabel, maar wanneer in haast een afgelegen punt door infanterie moest bezet worden, reden zij er naar toe, stegen van de paarden af, en vuurden uit de musket. De musketvork was eene verbetering die Alva had aangebracht aan dit vuurwapen.

Digitized by Google

„ Ende alsoe compt Coen Sassen van II soldaten, des daechs XIIII st., facit voor IIII daeghen II gld., XVI st. *br.*

„ Thyseken Vueskens compt van IIII soldaten, daechs XXVIII st. ende van II quarten wijns by Trynen Custers XVII st., facit VI gld., IX st. *br.*

„ Jannen Vueskens compt van II soldaten XIIII st., ende I jonge VII st., ende van XVII quarten wijns, van den wellicken die VIII quarten tot *Zittart* gehaelt syn, ende die quart galt aldaer VII st., facit II gld., XVI st., ende VIII quarten, tot IX st., tot *Stein*, facit III gld., XII st., ende I quart, VIII st., by den Suedeler, facit die XVII quarten wijns VI gld., XVI st., ende die voirgenoempde drye persoonen te halden, des daechs om XXI st., facit voor IIII daeghen IIII gld., IIII st., compt tsamen dat Jannen compt X gld., X st. *br.*

„ Geercken Boden ende Jannen van Gangelt compt van eenen soldaet te halden, des daechs VII st., facit voor IIII daeghen XXVIII st., ende by Trynen gehaelt III½ quart wijns, die quart tot VIII½ st. *br.*, facit I gld., IX st., III oort, ende noch tot *Zittart* II quarten, facit XIIII st., ende by den Suedeler V½ quart, die quart VIII st., facit die V quarten II gld., dan die halff quart galt IIII½ st., summa dat Jannen van Gangelt ende Geercken Boden tsamen ende in alles compt V gld., XVI st. I oort, *br.*

„ Claes Ghielen compt van II soldaten ende II wageluyde ende II jonghen, syn tsamen persoonen sess, facit des daechs II gld., II st., comen die IIII daeghen op VIII gulden ende VIII st., ende by den Suedeler gehaelt VIII quarten wijns, die quart ten VIII st., facit III gld., IIII st., ende tot *Zittart* II quarten wijns, die quart VII st., facit XIIII st., ende gehat een peert, facit over nacht ende dach X st., ende dat van IIII daeghen, facit II gld., summa die Claessen in alles compt XIIII gld., VI st.

„ Tryn Custers heefft gehadt XI soldaten, compt voor IIII daeghen XV gld., VIII st., ende IIII peerde, compt voor IIII daeghe VI gld., ende XXXIX ½ quarten wijns, die quart VIII ½ st., compt in alles XXXVIII gld., III st. III oort, *br.*

„ Noch compt der selver, dat sy den soldaten int optrekken vuyter handt heefft gegeven eenen gouwen leeuw, facit XIII gld., 1/2 philippusdaler ende 1/2 Rycxsen daler, facit VII gld., VIII st., III oort *current*, facit in brabantser munten V gld., III ½ oort.

Digitized by Google

„ Reyner Roch compt van II soldaten ende van II jonghen ende den *Suedeler*, tsamen V personen, compt op IIII daegen VII gld. *br.*

„ Jan Coeninx, V soldaten, III jongen ende II h. (1), tsamen X persoonen, facit voor IIII daeghen XIIII gld. *br.*

„ Lens Nystgens, II soldaten, maeckt voor IIII daeghen II gld., XVI st., dannoch int optrecken vuyt der hant gegeven XVIII st., compt in alles III gld., XIIII st. *br.*

„ Coenen, Thonis Lenssen soon, I soldaet, I jongen ende een h., drye persoonen, compt voor IIII daeghen IIII gld., IIII st.; ende noch den soldaten vuyt der hant gegeven VII st.; ende noch moeten Peter Boden soldaten eenen nacht halden, te weten I soldaet, I jonghe ende I h. ende I peert, soe dat Coenen in alles compt VI gld., II st. *br.*

„ Peter Boden van der Haegen, alias Baustgen, compt van I soldaet, I jonge ende I h. ende een peert, facit in III daegen IIII gld., XIII st., III quarten wijns by Trynen gehaelt; compt in alles V gld., XVIII½ st.

„ Joris Meijers, V soldaten, I jonghe, I h., tsamen VII persoonen, ende I peert, facit in IIII daeghen XI gld., XVI st., ende by Trynen gehaelt V quarten wijns, die quart VIII ½ st., by den Suedeler I quart wijns om IX st., ende X quarten wijns om VIII st., ende noch vuyter handt gegeven XIIII ½ st. *br*, compt Jorissen in alles XIX gld., II st. *br.*

„ Jasper Aelberts ende Thysken opte Halle, III soldaten ende II jonghen, compt voor die V personen, op IIII daeghen, VII gld. *br.*

„ Thysken opte Halle den selven yersten avont gehadt IIII soldaten, I jonghe, I h. ende III wageluyden, ende III peerde, facit voor die XI persoonen ende III peerde, op IIII daeghe, XVIII gld., XII st.

„ Jaspar heefft noch voor syne soldaten gehadt XIX ½ quart wijns, die quart tot VIII½ st. *brab.*, facit VIII gld., V st., III oort, *br.*

„ Thysken opte Hall heefft noch gehadt voor die soldaten XIIII½

(1) Van deze rekening hebben wij het klad en het overschrift voor ons liggen, een en ander van de hand van Rivius. Het klad is in zekeren zin het dictée dat Rivius neerschreef, toen de inwoners beurtelings voor » den gerichte ende den gedeputeerden," in de gerechtskamer, ten huize van Trijn Custers, opgave deden van het getal der gehuisveste personen en van het bedrag der buitengewove onkosten. Volgens het klad verklaarde Jan Coninx, dat de inkwartiering te zijnent bestaan had uit 10 personen: 5 soldaten, 3 jongens en 2 *vrouwen*. Bij het overschrijven veranderde Rivius dit laatste woord in *h.* Zouden er bij deze compagnie niet meer vrouwen zijn geweest, die het brandmerk van h. niet verdienden?

Digitized by Google

quart wijns, die quart tot VIII½ st. *brab.*, facit VI gld., II st., I oort, *br.*

„ Ercken Aerts, alias Pickaerts, compt van IIII soldaten op IIII daeghen V gld., XII st. *br.*

„ Herman Dassen, IIII soldaten ende III peerde, compt op IIII daeghe XI gld., XII st., ende noch XI quarten wijns, die quart VIII st., compt in alles XVI gld. *br.*

„ Heyn Sassen, II soldaten, I jonghe ende I h.

„ Jan Offermans ende syn broeder Vrenck, III soldaten, I jonghe ende I h., tsamen V persoonen, compt op IIII daeghen VII gld., ende III quarten wijns bij den Suedeler, die quart VIII st., facit I gld., IIII st.; dan den lesten dach en hebben sy gheen soldaten gehadt, alsoe gaet aen dese summa af XXXV st., soe blyfft noch dat hon compt VI gld., IX st. *br.*

„ Herman Dassen, IIII soldaten, XI quarten wijns ende III peerde.

„ Jannen, Willem Pouwels soon, III soldaten ende I jonghe, tsamen IIII persoonen, compt op IIII daeghen V gld. ende XII st.; noch aen den Suedeler gehaelt II½ quart wijns, die quart IX st., facit I gld., II½ st., ende I quart by den selven te VIII½ st., ende by Trynen II½ quart wijns, die quart VIII½ st., facit XXXI st., I oort; ende noch opt wech trecken vuyt der handt gegeven XVI gld. *current*, ende noch XVII½ st. *brab.*, is tsamen dat vuyter handt gegeven is XIX gld., XIIII st., I½ oort, *current*, maeckt in *brab.* munthen IIII gld., XII st., III ort, soe dat Jannen Doorlicken in alles compt XII gld., XVII st.

„ Stesken Coenincx, Dierk Raekels en Jan Vueskens hebben tsamen gehadt XI quarten wijns by den Suedeler, die wellicke Jan Vueskens betaelt heefft, die quart VIII st., facit IIII gld., VIII st.; ende noch heefft Dierck by Tryn Custers gehadt I½ quart, facit XII st., III ort; noch heefft Dierck by den Suedeler gehadt, dat hy hem ock betaelt heefft, II quarten, facit XVI st.; noch heefft Jan Coenincx maecht, Geetgen, by den Suedeler gehaelt ende betaelt II quarten wijns, facit XVI st., noch by Trynen gehadt III cruycxkens, dat wellick niet en is gemeten; noch I quart ende I pint, all by Trynen gehaelt.

„ Noch dat Rivius voor Jannen Coenincx aen den Suedeler betaelt heefft IIII quarten wijns, I bescheyden rycxsendaler; ende noch heefft

Digitized by Google

Dierck doen haelen in syn huys, dewyle die soldaten noch te synent weren, by Trynen, I½ quart wijns.

„Item den selven maell syn *opten Huyse van Elsloe* geweest XII soldaten ende XII peerdt, die wellicke hebben gecostet, nae inhalt eenre cedulen, by Reyneren Notemans, den rentmeyster, gescreven, LXXVIII gld. *brab.*, sonder alle moyetenissen van holt, kolen, unnen etc."

Naarmate de soldaten hunne betaling ontvingen, trokken zij over de Maas naar hunne winterkwartieren. Het was waarschijnlijk dat de weg van eenige hunner over Diepenbeek zou leiden. Uit dien hoofde had Jan van Gaver weer Maastricht verlaten en zich naar zijn kasteel van Diepenbeek begeven. Te Elsloo moet inderdaad het gerucht geloopen hebben, dat eenige vendels van de *tercio* van Valdez de winterkwartieren gingen betrekken en waarschijnlijk hunnen weg zouden nemen over Diepenbeek. Daarop slaat de volgende post der rekening:

„Noch heefft Aert van Raekell, der Scholtit, Jannen Cantels, den bode, gegeven, dat hy nae *Diepenbeeck* ginck den Heer adverteeren, dat het volck dat tot *grooten Merssen* (1) ende in den lande van Valckenborch lach, over die Maese solde trecken, VIII st. *br.*"

Ten slotte teekent Rivius nog aan: „Aerdt van Raekell compt noch voor alle moyetenisse ende lasten, volgens eene cedule daer van synde, XV gld. *br.*"

Wij hebben de definitieve vaststelling zoowel van deze als van de volgende rekening niet gevonden.

In Augustus van dit jaar bevond zich de kapitein *Hortensius d'Armengol* met zijne compagnie ruiters bij het beleg van *Oudewater* (2).

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Gedwongen inkwartiering van eenige Spaansche voetknechten en ruiters te Elsloo, van den 27en Februari tot den 3en Maart 1575. Vlucht der meeste ingezetenen.

Die van Elsloo bleven voortgaan met protesteeren bij den Commissaris Camargo tegen allen overlast van de zijde der Spanjaarden, terwijl die van Valkenberg meenden nu de gelegenheid te moeten

(1) Groot Meers, destijds onder Stein.
(2) Mendoça, t. II, p. 312.

Digitized by Google

waarnemen, om de buitenleenen: Elsloo, Stein, Leuth en Limbricht aan het Duitsch Rijk te onttrekken, en ze met geweld bij hun Spaansch graafschap in te lijven. Camargo bleef geloof slaan aan het leenhof van Valkenberg en was besloten Elsloo, dat het onhandelbaarste was van alle de buitenleenen, met geweld te doen zwichten. Te dien einde hield hij sedert den 30en Januari jongstleden eene kar en eenige paarden der gemeente Elsloo in beslag. De gemeente moest inmiddels voor het onderhoud dier paarden zorgen.

„Item ende noch heefft Ercken Smeets, alias Zanders, gedaen voor die peerde, dewyle dat Houb met den selven tot Merssen was, IIII vaet haveren, dat vaet XXXIII st. *cur.*, facit VI gld., XII st. *cur.*

„Item ende noch heefft Lonsken Thonis gelevert voor die peerde tot Merssen I vaet havere, facit I gld., XIII st. *cur.*

„Item ende noch heefft Jan der mercktschipper gedaen dat Houb ghadt heefft voor die peerde, dewyle hy tot Merssen is geweest, II cluwen hoys (1), ende Korstgen Doorlicken II cluwen, Claes Gielen IIII cluwen, (doch Claes seet gelevert te hebbene VI cluwen,) Thyseken Vueskens III cluwen ende der Scoltit Aert van Raekell I cluwen hoys, dat cluwen III st. *br.* facit die XIIII cluwen II gld., II st. *br.*, is VIII gld., XVIII ½ st. *current.*"

Men trachtte ook weer eens door een klein geschenk den commissaris Camargo van den invloed van het leenhof van Valkenberg los te maken.

„Item ende noch hebben der Scoltit, Vuesen Dullens ende meer andere visch gehadt, die sy nae Merssen gedraegen hebben opten XXVIen February anno LXXV, wellicken visch Vuesen betaelt heefft met eenen halven Rycxsendaler, facit III gld., X st. *current.*

's Anderendaags, Zondag den 27en Februari, reed Rivius naar Maastricht, doch hij „was gegangen door Merssen, in saecken der gemeynten aengaende, te weten om den commissaris Camargo aen te spreecken, om die peerde wederomme te hebben." Met hem vervoegden zich bij den commissaris „Aert van Raekell, der scoltit, Reyner Roch, Ercken Pickaerts ende meer andere naebueren." Men scheidde onverrichter zake. De commissaris zal wel geëischt hebben eene onvoorwaardelijke onderwerping aan het leenhof van Valkenberg en bijgevolg aan het spaansch gezag, terwijl die van Elsloo terecht zullen

(1) Het *cluwen* woog twintig pond.

Digitized by Google

volgehouden hebben, dat zij tot het Duitsch Rijk behoorden. De commissaris zou andermaal geweld gebruiken.

Toen Rivius 's avonds uit Maastricht terugkeerde, vond hij te Elsloo spaansche soldaten, die daar minder ter inkwartiering dan ter executie gekomen waren. Uit den loop der inkwartiering zal men ontwaren, dat zij strenge orders hadden, geene buitensporigheden te bedrijven. Zij deden zich zelfs geene enkele kan wijn leveren. Het was in de veertigdaagsche vasten, dat zullen wij bespeuren aan de levensmiddelen, die hun moesten verschaft worden. Zij vernielden niets en plunderden niets in de verlaten woningen. Zij lieten ook de gegoeden, die hunne huizen hadden verlaten, ongestoord door het dorp gaan. Als tusschenpersonen tusschen de soldaten en de gegoede ingezetenen dienden behoeftige inwoners: *Cantabit vacuus coram latrone viator!* Ook zullen wij zien, dat het getal ruiters en voetknechten nauwelijks vijftig man bedroeg. Behalve den naam van Rivius, (deze immers had geen eigen huishouden, maar woonde in bij andere menschen), zullen wij de namen der gegoeden van Elsloo, Catsop en Ter Haegen, die in de rekening voorkomen, onderstrepen.

„Sondach den XXVII^en^ dach in die maent van Februario, anno XV^c^LXXV, syn binnen den dorpe van Elsloe comen seeckere Spaensche soldaten die niet en billet syn worden; dan die selve syn in sommige huysen ingevallen, als noemptelicken ten yersten by Jasperen Aelberts ende Joris Meijers, ende des anderen daechs voorts, te weten den XXVIII^en^ daernae, ten huyse van Trynen Custers, Thysken opte Halle, Jan van Gangelt, Claes Ghielen; die wellicke nochtans van Claessen huyse syn ingegangen ten huyse van Ercken Aerts, alias Pickaerts, ende voorts ten huyse van Herman Dassen; die wellicke nochtans ock syn gegangen ten huyse van Jan Vueskens, ende voorts synder ock ten huyse van Entgen Nystgens geweest, ende ten huyseren van Reyneren Roch ende Stesken Coenincx, ende voorts ten huyse van Aert van Raekell, des scholtissen, ende ten lesten ten huyse van Jan, Willem Pouwels, genoempt der doorlick."

De soldaten verbleven er vier dagen. De gegoede inwoners van het dorp Elsloo, en van de aangrenzende buurten: Ter Hagen en Catsop, hadden alle, op tien na, de vlucht genomen. Vier dier tien hoofden van gezinnen maakten zich, na den eersten dag, ook uit de voeten, of verlieten althans hun huis, zooals de schout Aert van Raekel. Ziehier hunne namen en ingediende rekening:

Digitized by Google

„ *Aerdt van Raekell*, den scholtit, compt voor donderhalt van syne soldaten ende III peerden, tsamen XI gld., I st. *br.*

„ *Jannen van Gangelt*, voor donderhalt van syne soldaten IIII gld., IIII st.

„ *Jan*, Willem *Pouwels* soon, genoempt der doorlick ter Haegen, compt voor donderhalt van syne soldaten, II gld., II st.

„ *Peter Sassen*, genoempt Broeren, compt van syne soldaten VII½ gld."

Slechts de zes volgende, gegoede ingezetenen hielden het die vier dagen in hunne huizen uit.

„ *Jasparen Aelberts* compt voor donderhalt van syne soldaten, der tydt voors. voor XIX soldaten, ende den yersten nacht VI peerde, ende die andere nachten II peerde; voor den soldaet gerekent VII st., facit die XIX soldaten, des daechs ende nachts VI gld., XIIII st., ende dat voor IIII daeghen, facit XXVI gld. ende XVI st., ende voor die peerde VI gld., is tsamen XXXII gld., XVI st. *br.*

„ *Jorissen Meijers* compt voor donderhalt van syne soldaten V gld., XII st., *br.*

„ *Entgen Nystgens* compt voor donderhalt van haer soldaten XI gld., IIII st., *br.*

„ *Trynen Custers* compt voor donderhalt van haere soldaten XI gld., IIII st., *br.*"

Bij deze vier moedige ingezetenen moeten nog gevoegd worden *Jan Korsten* en *Meyken Gangelts*. Zij was misschien de zuster van Jan van Gangelt. In ieder geval telt haar Rivius onder het getal der dapperen.

„ Ende want der tydt van den ondersaeten van Elsloe niemant en is heym bleven, dan alle vuyt den dorp geweken, behalven Jasper Aelberts, Joris Meijers, Tryn Custers, Meyken Gangelts ende Entgen Nystgens, hebben die selve ock der absenter soldaten moeten versien van cost ende dranck, ende voor die selve verlacht, wie volcht:

„ Inden yersten Thyssen Notemans ende Jannen Preuten, Henckens soon, nae Zittart gesonden, om proviande voor der absenter soldaten; den selven gegeven VIII gulden *current*, vanden wellicken Jasper Aelberts VI verlacht heefft ende Joannes Rivius II gulden. Ende hebben gegolden een halff hondert eyer om XI½ *brab.* st., facit II gld., VIII st. III½ oort, *cur.;* noch 1/2 vierdell eyer voor II st.,

Digitized by Google

II½ oort, *brab.*, facit X st. III oort *cur;* noch II ponden boteren, dat pont I reaell, facit XXXI st. *cur;* noch weggen, off witbroot, om VIII½ st. *brab.*, facit I gld., XVI st., 1/2 oort, *current;* noch buckinck voor IIII½ st. *br.*, facit XIX st. 1/2 oort, *cur.;* noch aen II kannen biers, die sy verteert hebben, V st. *cur.* Soe comen sy hier te cort, dat voor honnen ganck blyfft staen, IX st., 1/2 ort, *current.*"

„Item den XXVIII^en^ February daernae Aert van Raekell, der scholtit, ende Rivius van Elsloe nae *Merssen* gegangen, om den commissaris *Camargo* te spreecken, des volkx ontlast te worden; ende den commissaris daer niet vindende, hebben verteert I st. *br.*, facit IIII st. I oort, *current;* ende verstanden hebbende, dat hy nae *Geleyn* were gereden, syn wy van stonden aen van *Merssen* nae *Geleyn* gegangen; ende der commissaris ons by *Geleyn* tegen comende, ende ons op *Merssen* nae te comen bescheydende, syn hem gevolcht tot *Merssen*, ende van *Merssen* van stonden aen, met den forier ende etlicke soldaten, wederomme nae Elsloe moeten gaen, compt ons voor onse vacatie ende aerbeyt . . . . . (niet ingevuld).

„Den yersten dach des maents van Meert, anno XV^c^LXXV, hebben Jasper Aelberts, Joris Meijers ende Joannes Rivius een brieffken geschreven aen den rentmeyster van Elsloe, *Reyneren Notemans*, die der tydt tot *Maestricht* was, schryvende in *Jan Korsten* huys, hebben nae *Tricht* gesonden, om proviande te haelen, Coenen Loyen, Diercken der custer, ende Jaspers knecht, Willem, die wellicke ons bracht hebben dat wellicke *der Heer van Elsloe* verlacht ende betaelt heefft, wie volcht:

„ierst aen I^c^ buckincx VI gld. *cur.*, noch aen II loot pepers VI st. *cur.*, noch aen I pint boomolye XI st. *cur.*, aen witbroot II gld. *cur.*, aen groenvissch VI gld. *cur.*, aen een halff hondert herincx IIII½ gld. *cur.*, aen stockvissch I gld., VI st. *cur.*, aen II potten totten boomolye ende etick VI st. *cur.*, aen I kan eticks XV st. *cur.*, aen I^c^ eyer V gld. *cur.*, aen unnen IX st. *current.* Summa van desen dat prima Martii gesonden is ende Jan Thonis by synder hand opgeteeckent heefft, compt op XXVII gld. ende V st. *current.*"

Het gehucht Klein Meers was van de inkwartiering vrij gebleven en zond leeftocht naar het dorp. Van de vijf personen, die de levensmiddelen te Klein Meers gingen halen, komen er drie voor op de

Digitized by Google

lijst der bedeelden van 1572, namelijk: Jan Cantels, Hencken Prats en Coen Loyen.

„Item die andere daegen daernae, dewyle dat sy noch binnen Elsloe bleven liggen, hebben die van Cleynen Merssch toestand gedaen ende proviande bestelt, inhaldt eenre cedulen, by Herman Juecken gescreven, van den wellicken die copie hier nae volcht:

„Itgen Wynen I pont boteren, item Korstghen Ghysen, alias Snell, II pont boteren, ende Herman Juecken II pont boteren, is tsamen V pont boteren, ende dat pont, XV st. *current*, facit III gld., XV st., *current*.

„Item Peter Schalcken 1/2 vierdell eyer, Balthis in den Grient 1/2 vierdell eyer, Wilken Tielen 1/2 vierdell eyer, facit I½ vierdel eyer, dat vierdell XXIII st. *cur.*, facit I gld., XIIII½ st. *cur.*

„Dit voirscrevene heefft all gehaelt Entgen, Jan Cantels huysvrouwe.

„Item ende noch heefft Herman Juecken gedaen IIII pont boteren, facit III gld. *cur.* ende een halff hondert eyer, die gelden II gld., VI st., *cur.*

„Dit voirscreven is gehaelt by (door) Hencken Prats ende Coen Loyen.

„Herman Juecken heefft noch gedaen III½ pont boteren, facit II gld., XII½ st., *cur.* Dits gehaelt by Symon Onvrede dochter ende *Korstgen Custers* (1).

„Herman Juecken heefft noch gedaen Korstgen Custers, om drye vierdell eyer tot Urmont te haelen, III gld. IX st., noch gedaen *een vaet terwen* voor XVII st *br.*, facit III gld., XII st. I oort, *cur.*, noch gedaen III pont *stockvissch*, min 1/2 vierdell, *dat pont* VII½ st. *cur.*, facit I gld., I½ st., *cur.*

„Desen stockvissch heefft Coen Loyen gehaelt. Item ende noch hebben Coen Loyen ende Hencken Prats ten twee reysen tot Cleynen Merssch vissch gehaelt voor XX st. *brab.*, facit IIII gld., V st., *current*.

„Summa van desen dat die van Mersch gesonden hebben, nae opschryven van Herman Juecken, als voirscreven is, XXV gld., XV st., III oort, *current*."

---

(1) Christiaan van Limborch (Limbricht?), zoon van Tryn Custers.

Digitized by Google

Gerard de Guliker was ook een dergenen die niet veel te verliezen hadden. Naar andere bescheiden ons melden, was zijn eenig bezit „ een huysken met een cleyn pleckxken." Ook hij was niet gevlucht, en hij ging zich nu verdienstelijk maken door brood te leveren.

„ Item, duerende den voirscreven tyde dat die soldaten hier geweest syn, heefft Goert der Gulicker voor der absenter soldaten broot gelevert, dat tot Trynen Custers huyse bracht is, voor XLII gld., XVIII st., *current.*"

Bovendien zou noch door een paar ingezetenen en door soldaten bij hem brood zijn gehaald voor een bedrag van 18 gld. en 10 st., *current.* Zoo luidden zijne opgaven die hij aan „ de voorgengers ende gecoren mannen" gedaan had. Maar Allardt, met wien wij later zullen kennis maken, schreef er later naast: „ Deese somme van Goert den Gulcker is niet oevergesat (overgeschreven), daeromme dat daerinne twyvel velt."

Nu volgt de rekening van Christiaan van Limborch, een zoon van Tryn Custers. In deze opgaven vinden wij het bewijs, dat destijds nog *de Maas*, niet van Urmond op Berg en dan naar Stockheim, maar *van Urmond naar Meeswijk* (Meessick) *en van daar naar Stockheim* vloeide.

„ Item ende noch all duerende den voirscreven tyde dat die soldaten hier tot Elsloe geweest syn, heefft Korstgen van Limborch voor der absenter soldaten gehaelt, (dat wellicke Tryn Custers verlacht heefft), wie volcht:

„ Inden yersten tot *Urmont* aen broot I gld., V st., *cur.*

„ Noch aen vissch die hy tot *Meessick* gehaelt heefft, voor XVII st. *br.*, facit III gld., XII st., I oort, *current.*

„ Noch heefft der selve Korstgen tot *Stockum* vissch gehaelt voor I½ gld., I st., *cur.*, noch tot *Urmont* voor XV st. *cur.*

„ Noch heefft der selve Korstgen gehaelt tot *Urmont* 1/2 vierendeell buckincks ende 1/2 vierendeell herincks, tsamen voor I gld., XIX st. *cur.;* item noch gehaelt een halff hondert buckincks tot Urmont, voor III gld., IIII st. *cur.;* noch heefft hy tot Urmont vissch gehat voor eenen *brab.* stuver, facit IIII st., I oort, *current.*

„ Summa des voirscreven is dat Korstgen gehaelt heefft, compt op XII gld., X½ st. *cur.*"

Hoe verder wij in het ontleden der rekening vorderen, des te meer

Digitized by Google

worden wij overtuigd, dat de soldaten, niet in het wild, maar volgens bepaalde instructiën te werk gingen. Wij vinden nergens gewag gemaakt van weggevoerd vee, noch van vernield huisraad, noch van ontnomen hooi, stroo, noch graan. Wat ons nog meer in die meening bevestigt, is de treffende bijzonderheid, dat er geene enkele kan wijn gevorderd werd. Zelfs zagen wij hierboven, dat Aert van Raekel en Joris Meijers, die hun huis verlaten hadden, straffeloos in het dorp rondgingen. Ook nu zullen wij vier gegoede ingezetenen aantreffen, die hunne huizen verlaten hadden en toch levensmiddelen verschaften. Wij zullen hunne namen onderschrappen. Er wordt, wel is waar, gezegd, dat zij die levensmiddelen *toezonden;* maar indien zij schade hadden geleden aan huisraad, granen of vee, zouden zij dat, zonder twijfel, bij de opgaven gevoegd hebben.

„Item heefft gelevert Trynken, Symon Onvrede dochter, II½ pont boteren, facit I gld., XVII½ st. *cur.;* Meyken Gangels II½ pont boteren, facit I gld., XVII½ st. *cur.; Jan Preuten*, genoempt der Greeff, III vierdell eyer, facit III gld., IX st. *cur.;* Joannes Rivius heefft gegolden 1/2 vierdell eyer om XI½ st. *cur.; Reyner Roch* heefft gelevert, *off gesonden*, vissch voor II gld., XI st. *cur.; Reyner Roch* heefft noch gesonden 1/2 vierdell eyer voor XI½ st. *cur.* ende III pont boteren voor II gld., IX st. *cur.; Ercken Aerts*, alias Pickaerts, *heefft gesonden* III vierdell eyer voor III gld., IX st. *cur.;* noch *gesonden* een halff hondert eyer voor II gld., VI st. *cur.*, noch *gesonden* witbroot voor I gld. *cur.*, noch *gesonden* VIII herinck om XIIII st. *current*, noch *gesonden* III loot *pepers, dat loot* III st. *cur.*, facit IX st. *cur.;* noch heefft *Jan Panhuys* te stuer *gesonden* dat broot voor 1/2 vaet terwen, is VIII½ st. *br.*, facit I gld., XVI st., 1/2 oort, *current.*

„Item ende noch, duerende den tydt der soldaten voirscreven, by Jannen van Gangelt gehadt XXXVIII quarten biers, die quart tot II½ st. *cur.*, facit IIII gld., XV st. *cur.*

„Summa van desen tot hier toe XXVII gld., II st., 1/2 oort, *current.*

„Item ende noch compt Ercken Aerts, alias Pickaerts, van eenre aeme biers, die de leste soldaten verteert ende vuytgedroncken hebben, VII gld. *current.*"

De inwoners van Elsloo waren eindelijk genoodzaakt het hoofd in

Digitized by Google

den schoot te leggen. De inkwartiering hield op, maar zij moesten zich voorloopig aan het spaansch gezag onderwerpen. Ook moesten zij, zooals wij in de twee eerstvolgende hoofdstukken zullen zien, hun aandeel blijven bijdragen in de beden, door de Staten der vier Landen van Overmaas toegestaan. Ofschoon zij nooit betaalden, tenzij onder „protestatie van non-prejudice," triompheerde evenwel oogenblikkelijk het leenhof van Valkenberg. De in beslag genomen kar en paarden werden teruggegeven, maar daar tegenover staan de volgende leverantiën.

„Item ende noch III^a Martii, anno XV^cLXXV voirscreven, als die voirgenoempde soldaten optogen, gehaelt by Peter Bouwens, alias Maesens, (te Geulle) I^c herincx, om IX gld. *current.*

„Item nae dat het voirscreven volck opgetogen was nae Merssen, heefft *Tryn Custers* gesonden met Houben ende Peter der muerer 1/2 aem biers, voor III½ gld. *cur.*

„Item ende noch heefft Tryn voirscreven, in plaetse van kees, boter ende witbroot, gesonden nae die selve 1/2 philippusdaler, facit III gld., XVIII st., III oort, *current;* doch Tryn heefft desen 1/2 philippusdaler wederomme gehadt, op *een betsel* nae; alsoe blyfft hier vuyt te haelen I gld., I st., I oort, *current.*

„Item ende noch heefft Tryn Custers nae Merssen gesonden vissch, die wellicke sy hadde doen haelen tot Cleynen Merssch, om VIII st. *brab.*, ende appell voor I st., is tsamen IX st. *brab.*, facit I gld., XVIII st., I oort, *current.*

„Item ende noch heefft Tryn Kusters nae Merssen gesonden groenvissch, voor XXIII st. I oort, *current*, ende broot voor I gld. *current*, ende I *kintken* biers van Ercken Pickaerts — dat vaetken hoort Herman opten Camp toe, mit ock dat bier datter op was — ende syn opt selve vaetken noch gevult van Ercken Pickaerts bier XIII kannen biers, facit, sonder dat vaetken, II gld., X st. *current.* Item den selven maell heefft Tryn noch een kerp gesonden, die Jasper (Aelberts) haer gedaen hadde, cost XV st. *current.*

„Item ende noch heefft Trynken Symons nae Merssen gesonden II pont boteren, dat pont XV st. *current*, facit I gld., X st., *current.*

„Item ende noch hebbe ick *Rivius* met Houben nae Merssen ge-

Digitized by Google

sonden aen *dat swert forierken* IIII½ st. *brab.*, facit XIX st., 1/2 oort, *current.*"

De gedane opgaven beliepen 314 gld., 3 st., 3½ oort, *brab.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De ritmeester Christoffel Schenck van Toutenburg met zijne cornet hoogduitsche ruiters in de Landen van Overmaas. 1575.

Over deze inkwartiering heeft wijlen de heer Eg. Slanghen (1) eenige stukken onder oogen gehad, maar wijl aan één van die bescheiden het jaartal ontbrak, is hij tot meer dan eene onjuistheid vervallen.

Vooreerst meent hij dat wij hier te doen hebben met den beruchten Maarten Schenck van Nydeggen, en dat deze ritmeester aan de zijde der Spanjaarden zou gestreden hebben in den slag van Mook. Een en ander is eene dwaling. Hier is ook geen sprake van Maartens broeder, Johan Schenck van Nydeggen, die volgens Ferber (2) overste zou geweest zijn in spaanschen dienst.

Wie ons ten deze de noodige oplossing geeft, is alweer don Bernardino de Mendoça. Hij schenkt ons echter geene volledige oplossing, want wij kunnen niet uitmaken, of wij hier een afstammeling aantreffen van den tak die zich sedert lang in de Nederlanden gevestigd had, dan wel een Tautenburg uit Thuringen. Mendoça verhaalt ons dan (3), dat op het einde van Mei, of in het begin van Juni 1572, in ieder geval kort na de overrompeling van Bergen in Henegouwe door graaf Lodewijk van Nassau, Alva bevel gaf aan „*Christoffel Schenck, baron van Tautenburg,*" om 400 hoogduitsche ruiters te lichten. Alva dankte hen reeds af te Maastricht, in de eerste dagen van October daaraanvolgend. Het jaar daarna stond Schenck, evenals Hans Walder, weer aan het hoofd van eene compagnie hoogduitsche ruiters, en in 1574 woonde hij den slag van Mook bij.

De compagnieën hoogduitsche ruiters werden in het spaansch leger genoemd de *raitres*, (les reitres, of rètres, in het fransch). Uit onder-

(1) Eg. Slanghen: *Bijdragen tot de Gesch. van het tegenw. Hertogd. Limburg*, blz. 58.
(2) *Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen*, p. 145.
(3) *Commentaires*, t. I, p. 285.

Digitized by Google

scheidene plaatsen van Mendoça vernemen wij, dat de werving van duitsche compagnieën volgenderwijs toeging. De werver reisde van de eene plaats naar de andere in eene aangewezen streek, gaf eenig handgeld aan de liefhebbers die zich aanboden, teekende hunne namen op en nam hun den eed af, dat zij voor een bepaalden tijd de plaats hunner inwoning niet zouden verlaten, en middelerwijl zich bij niemand anders tot den krijgsdienst zouden verbinden. Daarna werden ze ontboden voor den commissaris der monstering, De goedgekeurden ontvingen ook van hem eenig geld, genoemd *anritgeld.* Na afloop der monstering konden zij gewoonlijk nog voor eenigen tijd huiswaarts keeren. Tot nu toe waren zij *waardgelders.* Dan volgde de oproeping naar de verzamelplaats, die doorgaans genoemd werd de loopplaats. Daar voegden zich de aangewezen officieren bij hen. Daar ontvingen ook de waardgelders hunne eerste maandelijksche soldij, en werden van dat oogenblik af soldaten. Uit het tractement moesten zij zich bekostigen, en tijdens de inkwartiering hadden zij maar aanspraak op huisvesting, vuur en licht. Na de eerste maand liet echter de soldij dikwijls op zich wachten, en dan kwam het onderhoud ten laste van de menschen, bij wie ze ingekwartierd waren. Indien de betaling van het tractement al te lang uitbleef, dan werden de soldaten wel eens baloorig, verscheurden hunne vaandels, joegen hunne officieren weg, kozen zich een chef, (dien de Spanjaarden *electo* noemden), en schreven dan belastingen (brandschattingen) uit over de aangrenzende plaatsen. Wanneer echter de betaling van de soldij was bijgehouden, konden de compagnieën, of vendels, elken dag worden afgedankt. Het gebeurde echter dikwijls, dat men gaarne soldaten had naar huis gezonden, maar dat men hen voorshands moest in dienst houden, wijl men bespeurde, dat zij eer tot muiterij zouden overslaan dan zonder volle betaling te vertrekken.

Dit was ook het geval met de cornet van Christoffel Schenck van Toutenburg. De Landvoogd Requesens schreef den 17en Maart 1575 aan den gouverneur Arnold Huyn van Amstenrade, „de ruiters te verdeelen over geheel de Landen van Overmase, tot intusschen middel zou gevonden worden *die luiden gants te casseren* (1)." De gouverneur der Landen van Overmaas beschreef toen voor de vier Landen

(1) Eg. Slanghen, *op. cit.*, blz. 59.

Digitized by Google

eene Statenvergadering, te houden den 28e daaraanvolgend te Maastricht.

Ziehier het besluit dat de vergadering nam, zooals het Rivius heeft overgeschreven:

„ L'Ordre et Règle que les 400 Reystres du Ritmestre Schenck doibvent observer en leurs quartiers.

„ Résólu à Maestricht, en présence des Gouverneur, Nobles et estatz des pays d'oultremeuze, le XXVIIIe jour de Mars 1575.

„ Is verordineert by syner Excie, dat die vier Landen van Overmaze sullen ontfangen ende onderhalden vier hondert peerden, soe onder den Ritmeester Schenck, van wegen syner Mat, syn aengenomen, mits conditie naevolgende:

„ Dat die vier Landen, te weten: dat Hertochdom van Limborch twee hondert peerden, tlant van Valckenborch hondert peerden, Hertzogen Rode und Daelhem dat ander hondert, und sullen onderhalden worden in dese maniere:

„ Te weten, yeder peert, soe dach ende nacht, een halff trichter vait haveren, met noodtrufft van hoye ende stroo.

„ Noch sal men vier persoonen alle weecken eene tonne biers geven, gelyck die selvige dan by den neesten weerdthuyseren tzo becommen is, offt yeder persoon nae rata.

„ Voorder, soe veel der cost und ander lyffnaeringe der spysen belanget, sullen die selvige Ruyteren tzo vredigen syn met rintvleyssch, speck, eyeren, botter und kees, und hooger den huysman niet beswaeren.

„ Oder ingevall der Ruyter oder der Huysman sich niet en costen verdraegen in perselen voirscreven, soe sall der huysman yeder peert hoye ende stroo te geven schuldich syn, und daerenboven voor die meerder reste thien stuvers yeders daechs, tzampt alle kersen ende fuyronge (1), te verstaen: soe veell als sy, nae luyde ihre bestellonge van syne Mat hebben, bestellen laeten."

Ieder der vier Landen van Overmaas hield daarna eene afzonderlijke Statenvergadering. Rivius heeft niet opgeteekend, of er ook ruiters op *alle* de buitenleenen van Valkenberg werden aangewezen. Wel noemt hij het getal dat ten laste van Elsloo kwam, en deelt

(1) Kaarsen en vuur, d. i. licht en brand.

Digitized by Google

hij ons het besluit mede dat men in deze heerlijkheid aanstonds nam, ter bestrijding der onkosten:

„Van desen Ruyteren synder verordineert by die van Elsloe t'onderhalden VI Ruyter, facît VI peerde ende sess mans.

„Ende want onzeker is, wanneer deze Ruyter sullen verryden, ende daeromme geen summe te maecken en is, wat die selve solden mogen costen, is overmits Scholtit ende Scepenen, met den vyff gedeputeerden mannen, verdraegen, dat die onderdaenen, die van machten syn, sullen voor d'yerste verleggen ende leenen een summa van LXIII dalers, ende dat totter tydt toe dat die Ruyter sullen syn verreden ende vertogen; ende sullen alsdan die selve penningen wederomme worden gegeven dengenen die de selve sullen hebben gedeborsseert off geleent, off sullen hon dienen aen hon contributie die sy, ter causen voirs., alsdan sullen moeten doen.

„Volgen die naemen vanden ondersaten, die dese leeninge hebben gedaen." De 63 daalder werden bijeengebracht: door 25 hoofden van gezinnen uit Elsloo, 5 uit Ter Hagen en 8 uit Klein Meers.

De Staten van Valkenberg hadden evenwel den last van Elsloo een weinig verlicht. De laatste termijn van de bede, die in 1571 een aanvang genomen had en voor Elsloo op 600 *brab.* gulden bepaald was, namelijk 150 *brab.* 's jaars, was nog niet voluit betaald. Elsloo was nog 82 gulden, 3 stuiver en 1 oort achter. Deze som mocht het thans aanwenden ter bestrijding van de kosten der inkwartiering. Na deze opheldering is onderstaande resolutie licht verstaanbaar.

„Den XI^en^ dach des maents Aprilis, anno XV^c^LXXV voirs., (nae dat opten VII Aprilis lestleden, overmits den Edelen, Welgeborenen, Vromen Heeren *Johan van Gavere*, heeren tot Elsloe etc., onsen lieven lantheeren, ende synder Edelheyt gerichten ende den vyff gedeputeerden mannen, verordineert ende by cavelinge gevallen was, dat dese ses Ruyters, met honnen peerden, solden gelacht ende billet worden, ende syn yerst tot Herman Dassen, daernae tot Jennisken Offermans, ende daernae tot Claes Ghielen; ende van daer voorts tot Cleynen Mersch, tot Ytgen Wynen, Herman Juecken ende Korstgen Ghysen, alias Snell; ende van daer wederomme tot Catsop, ten huyse van Meyken Lemkens ende Dierck Nuchelmans, den wenne van Catsop; ende van daer voorts ter Haegen, ten huyse van Jan, Willem Pouwels soon, genoempt der Doorlick, ende dan ten lesten,

Digitized by Google

ten huyse van Peter Boden, genoempt Baustgen); is overmits gericht ende den gedeputeerden mannen voorts verdraegen, veraccordeert ende gesloten aengaende den onderhalt der selven VI Ruyters, dat men daervoor alle daege sall doen betaelen den genen (1), die de voirs. ruyters met honnen peerden, als voirscreven is, sullen halden, ses gulden *brabants*, tot twintich stuvers *brabants* den gulden. Om wellicke betalinge te furneren is verordineert, verdraegen ende gesloten, dat men sall ten XIIII daegen omgaen, te weten: Aerdt van Raekell, der Scholtit ende Jan Cantels, der bode, metten twee gedeputeerden mannen, te weten: Herman Dassen ende Ercken Aerts, alias Pickaerts, int dorp van Elsloe, Jennisken Ghieskens, der bode ende Jennisken Pouwels, met Vreys Haechmans te Catsop ende ter Haegen, Hencken Prats, der bode ende Peter Schalcken tot Cleynen Merssch, ende sullen vorderen ende ontfangen van eenen yederen soe veell als hy in die leste geconsenteerde vierjaerige bede geschat ende gesat is geweest, nae inhalt den heff cedulen, daer van gemaeckt ende gescreven, van den wellicken die copiën hebben: Aert van Raekell, der Scholtit om die penningen binnen dorps, ende Wreys Haechmans te Catsop ende ter Haegen, Herman Juecken te Cleynen Mersch, te ontfangen ende op te teeckenen. Ende by alsoe dat yemant onwillich were, dese voirs. contributie ende bylaege te doen, sall der bode den selven, opten hellen voet, panden, om die pande overmits gericht, van stonden aen, te doen omslaen; tegen wellicke pantschappe sich niemant en sall mogen keeren, hy en hebbe dan yerst des gheens daerop hy gesat is, met allen custen, ter causen vanden voirscreven pandtschappe ende ontslaen der selver, by Scholtit, Scepenen, schryver ende bode eenichsins gedaen, betaelt.

„Volcht copie vuyt der cedulen vander lester geconsenteerder vierjaerige bede, dat bonre gerekent op VI stuver *brabants*."

Daarna volgen de namen der beërfden, met de som van den aanslag achter ieder naam.

Middelerwijl hadden de Staten van Overmaas Jonker Dirk van Strabach naar den Landvoogd Requesens afgevaardigd, „om te solliciteeren het vertrek van Schencken ruyteren." Vóór het vertrek had hem de gouverneur Arnt Huyn van Amstenrade, in tegenwoordig-

(1) D. w. z. aan diegenen.

Digitized by Google

heid van Hendrik van Tzevel, den oude (1), derdig daalder overgeteld. Dirk van Strabach had zich bovendien genoodzaakt gezien, nog tachtig daalder te Antwerpen op te nemen. Ten einde „die luyden gants te casseren" zond toen Requesens naar Valkenberg don Alonso de Vargas, en den commissaris-generaal der lichte ruiterij. Er werd eene vergadering der Staten belegd en daarin werd besloten, „dat de gezamelijke landen (van Overmaas) aan elk der ruiteren, op rekening hunner achterstallige soldij, zouden uitbetalen twaalf stuiver per dag, welke later gebracht werden op twintig stuiver, „„ende dat tot be„hoeff Zijnder Ma^teit te dienen, voer aefslach van huerlieder gagie."" Op die wijze telde men den ruiteren successievelijk vijftig à zestig duizend Rijnsgulden (goudgulden), eene beduidende som, welke op hunne gagiën werd afgekort; „„ende die reste betailt is geweest „ten laste Zynder Ma^teit."""

„Voldaan over deze overeenkomst, zijn dan eindelijk de ruiters vertrokken, of liever uiteengegaan, „„respectivelijk naer Aeken, „Maystricht ende andere playtsen, nemende aldaer huerlieden logies, „tot huerlieden eygen costen (2)."""

Op het eind van 1578 was Schenck van Toutenburg in dienst der Staten (3).

Uit de hierboven medegedeelde aanteekeningen van Rivius kan men opmaken, dat de cornet van Schenck hier aankwam tegen den 1^en April, en uit het vertoog der Staten, dat wij in n° 19 der Bijlagen mededeelen, kan men verder besluiten, dat zij reeds vertrokken was vóór de helft van Juli daaraanvolgend. Om het vertrekken der ruiters te bespoedigen, hadden de Landen van Overmaas een groote contributie moeten opbrengen. Behalve de som van 82 gld., 3 st. en 1 oort *brab.*, die reeds in April ll. geheven was, moest Elsloo nog in de bede en verdere onkosten, ten behoeve dezer ruiters, betalen 703 gld., 10 st. en 3 oort, *brab.*, zooals in het breede de schattinglijst van Rivius vermeldt. Wij geven er slechts den aanhef van:

„Schat ende contributie te doen, om te betaelen die oncusten, gedaen, tyde dat die Ruyters onder den Ritmeester Schenck tot Elsloe gelegen hebben, ende is verordineert opten XXVII^en Meert anno XV^cLXXVI."

(1) Hendrik van Tzevel, de oude, woonde op *Meyssenbroek*, onder Heerlen; zijn broeder, Melchior van Tzevel, woonde op *Puth*, onder Voerendael. (Men vergel. *Eg. Slanghen*, op. cit. blz. 59).

(2) Eg. Slanghen, op. cit., blz. 60.

(3) Dr P. J. Blok: *Correspondentie van Lodewijk van Nassau*, etc. blz 207.

Digitized by Google

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Bede, door de Landen van Overmaas toegestaan, ter betaling van het garnizoen te Maastricht.

1en December 1575.

Op dat tijdstip was gouverneur en kapitein-generaal van de Landen van Overmaas Arnold Huyn van Amstenrade, ridder, heer van Eysden en Geleen. Zouden op hem niet betrekking hebben de volgende bijzonderheden, die wij ontdekten in eene rekening van Pieter Ruysschen?

„Betaelt IXe Julii anno XVcLXVII den Heere van Ansteroode, Ritmeyster ende capiteyn van hondert mannen te perde, busschutten, de somme van twee duysent, negen hondert, tachtentich karolusgulden, derthien stuvers, een ort, zesse miten, tot twintich stuvers *brabans* den karolusgulden, ende dat volgende zekere ordonnantie vanden Heeren vanden financiën, in dato XIIIIen dach Juni LXVII, voir tgheene dat men den voirs. Heere van Anstenroode schuldich mach geweest zijn voir de besoldinge vanden voirs. hondert mannen te perde, sedert den derden dach Meije XVcLXVII, dat hy metten selven in dienste van Zijnre Mat getreden es, totten voirs. IXen dach Julii naestvolgende dat hy met hen affgedanckt es geweest, wesende twee maenden, acht daegen, naer advenant van elliff golt gulden (1) ter maent voir elcke der voirs. hondert mannen te perde, den maent tot dertich daegen gereeckent; ende met in der voirs. somme getoegen ter maent voir desselfs Ritmeysters traictement tzeventich golt gulden, ende voir traictement van zijnen Lieutenant vyff ende dertich golt gulden, ende met oick thien solden ter maent te bedeylen onder de voirs. hondert mannen te perde, voir hen voirdel ende avantaige, nae gewoente; daerinne begrepen een trompette ende fourier; al achtervolgende den bestelbrieven, daerop gemaeckt, ende der voirs. ordonnantie. Alzoe hier betaelt, blyckende by quittantie des voirs. Heeren van Ansteroode, de somme van IImIXcLXXX karolusgulden, XIII st., I ort, VI miten (2)."

In 1574 werd Arnold Huyn benoemd tot gouverneur der Landen van Overmaas; den 23en November van dat jaar ontving hij insge-

(1) De goudgulden deed 34 brab. stuiver.
(2) *Rijksarchief* te Maastricht.

Digitized by Google

lijks zijne aanstelling tot drost van Valkenberg; in 1577 was hij tevens gedurende eenige maanden gouverneur van Maastricht; in 1578 legde hij zijne functiën neder en overleed op het eind van 1579, of in het begin van 1580. Hij was gehuwd met Anna van Groesbeeck, († 1612), de zuster van den cardinaal Gerard van Groesbeeck, prinsbisschop van Luik (1).

Als gouverneur van Overmaas kon hij de Staten dier Landen namens den hertog van Brabant bijeenroepen. Die Staten waren samengesteld *a)* uit de geestelijkheid, vertegenwoordigd door den abt van Kloosterrade (Rolduc) en den abt van Godsdal (Val-Dieu), *b)* uit den adel, vertegenwoordigd door de bezitters van zekere riddergoederen, *c)* uit den derden stand, vertegenwoordigd door schepenen der hoofd- en onderbanken.

„Deze Staten konden niet buiten het land van Overmaas, bij voorbeeld, naar Brabant, beroepen worden, om over de voorgestelde vragen te beraadslagen. Men kon dezelve ook niet in eene vesting, of in een met soldaten bezet slot doen vergaderen. Het was hun geoorloofd, hunne bezwaren vrijelijk te verklaren, zonder eenige vrees van ongunst, of verontwaardiging. Het gebeurde soms dat de Staten de voorgestelde beden niet bewilligden; en als zij dezelve toestonden, konden zij bij hunne toestemming voorwaarden voegen, welke door den souverein moesten gehouden worden. De vorst moest gevolmachtigde commissarissen zenden, om met de Staten over de bede te onderhandelen (2)."

De gouverneur moest eigenlijk in de stad Limburg resideeren. Daar had onder zijn voorzitterschap ook gewoonlijk de vergadering der Staten van de vier Landen plaats. Hij kon hen echter ook doen vergaderen in andere plaatsen, die binnen de grenzen der vier Landen lagen en tot het rechtsgebied ervan behoorden.

Onder Arnold Huyn van Amstenrade werd er evenwel van dien regel afgeweken, voorzeker met toestemming der vier Landen. Hij vertoefde gewoonlijk op zijn kasteel te Eijsden, en bewoog uit dien hoofde de Staten om hunne vergaderingen te houden *buiten* de grenzen van de Landen van Overmaas, namelijk te Maastricht. Het is daarbij

(1) Jos. Habets: *Les gouverneurs des duchés de Limb. et de Gueldre*, Public. etc. du duché de Limb., t. XIV, p. 197, s.

(2) Verkort overgenomen uit *prof.* G. C. Ubaghs: *Korte Schets der Gesch. van Valkenb.*, blz. 46—48.

Digitized by Google

opmerkenswaard dat telkens aangelegenheden van Maastricht in deze zittingen ter sprake kwamen.

Deze stad was tweeheerig. De eene helft der burgers behoorde tot het ressort van den hertog van Brabant, de andere tot dat van den prins-bisschop van Luik. Tusschen beide heeren heerschte te allen tijde eenige naijver over hunne respectieve rechten, maar daaraan ging gepaard de zucht om populair te zijn bij hunne respectieve onderdanen. De Maastrichtenaars wisten van dien toestand meesterlijk partij te trekken en zoo waren zij in het bezit geraakt van voorrechten en privilegiën, zooals eene tweede stad in de Nederlanden die niet kon aanwijzen. Met het doel de Maastrichtenaars aan zich te verplichten, had de hertog van Brabant hun eertijds het privilegie geschonken, dat zij vrijdom van belasting zouden genieten voor de onroerende goederen die zij in de Landen van Overmaas bezaten (1). Dat voorrecht had, voor en na, vele gegoede ingezetenen van die Landen doen besluiten, om zich metterwoon te Maastricht te vestigen en er zich te laten poorteren. Daaraan is ook voor een gedeelte toe te schrijven de verbazende getalsterkte der burgerij in de 16e eeuw; maar een en ander verklaart ook de klacht der Staten van Overmaas „tegen de burgers van Maastricht, welke „„den meijsten houp van boeren her„ kompst" " zeer gegoed waren in de Landen van Overmase en uit die goederen niet wilden bijdragen in de schatting (2)."

Ten gevolge van de herhaalde protesten der Staten van Overmaas was in den loop der tijden het privilegie der Maastrichtenaars merkelijk besnoeid geworden. Op het einde der regeering van Karel V en in het begin van die van Philips II kregen zij gewoonlijk maar voor een derde gedeelte kwijtschelding in den aanslag hunner goederen voor de beden die over de Landen van Overmaas werden omgeslagen. Daarentegen zien wij uit de rekening van Pieter Ruysschen, dat eene groote som der bede van 1554 had moeten dienen voor herstelling der vestingwerken van Maastricht, een last, die anders voor rekening der stad had moeten komen.

Ook zien wij uit een meer gemeld werk (3), dat sedert 1568 tot 1575 Maastricht, bij onberekenbaar grooteren welstand, veel minder

(1) Het is ons onbekend, of de luiksche burgers der stad ook in dat privilegie deelden.
(2) Eg. Slanghen, op. cit. blz. 57.
(3) Haakman en Allard, *op. cit.*, blz. 330—342.

Digitized by Google

van den druk des oorlogs had ondervonden, als waarmede de Landen van Overmaas waren geteisterd geworden. Nochtans hief de stad veel meer jeremiaden aan en die klachten werden steeds met de grootste voorkomendheid door den Landvoogd bejegend. De voortdurende veldtochten, trouwens, lieten aan Alva en Requesens niet toe, steeds een groot garnizoen in Maastricht te legeren, en daarom waren deze twee Landvoogden er op bedacht, den toestand in die stad zoo dragelijk te maken, dat de burgerij, onder financiëel opzicht, niet kon dan verliezen, bij het binnenlaten van een Zwijger of van een Lodewijk van Nassau. Ten andere was de burgerij, die in den wapenhandel geoefend was en hare eigen tuighuizen bezat, voor een klein garnizoen niet bang, en sloeg dikwerf tegen den stedelijken gouverneur een toon aan, die niet van verlegenheid of bedeesdheid getuigde.

De landelijke bevolking van Overmaas stond daarentegen weerloos te midden van het oorlogsgewoel. In 1568 had zij gedurende eenigen tijd de meeste levensmiddelen moeten leveren aan het leger van Alva en was zij uitgeschud geworden door de benden van den Zwijger. In 1571 was eene vierjarige bede beginnen te loopen, die, te oordeelen naar den aanslag van Valkenberg, voor de gezamenlijke Landen van Overmaas, 88000 *br.* gulden moet bedragen hebben, van welke som het hertogdom Limburg de helft, het Land van Valkenberg een vierde (22000 *brab.* guld.), de Landen van Daelhem en 's Hertogenrade, ieder een achtste, in de eerstvolgende vier jaren, moesten opbrengen. Terwijl die belastingen moesten geïnd worden, was Alva andermaal, in October 1572, met het grootste gedeelte van zijn leger in het Land van Valkenberg en Daelhem gekampeerd geweest, en waren in 1574 de gezamelijke Landen van Overmaas gebrandschat geworden door Lodewijk van Nassau.

In het begin van het volgend jaar kregen de Landen van Overmaas een tijd lang allen den overlast van de gemutineerde *tercio* van Valdez, zoodat de Staten van Valkenberg wel mochten klagen, dat zij waren „ sedert den jaere LXVIII tot neesstaende gepileyrt, gebrandt ende geheyl uytgeteyrt geweest, nyt alleyne by het volck van den Pryns van Orangien ende van Grave Loedewyck, zynen broeder, maer oyck by het eygen volck van Zynder Majesteyt (1)."

(1) Eg. Slanghen, t. a. p.

Digitized by Google

In April daaraanvolgend kwamen de vier honderd ruiters van Schenck. Wat die aan de Landen van Overmaas gekost hebben, zagen wij in het vorig hoofdstuk. Voor het onderhoud van deze cornet en de bijbetaling der achterstallige soldij hadden de burgers van Maastricht geweigerd, iets bij te dragen uit de goederen, die zij in Overmaas bezaten (1). Kort daarna werden de Landen van Overmaas gebrandschat door het Maastrichtsch garnizoen. „Liever zij dan wij," dachten de burgers der stad. Eenige maanden te voren echter, hadden zij zelven wel wacht gehouden aan de poorten, opdat de gemutineerden van Valdez niet de veste zouden binnendringen, maar nu het omgekeerde plaats had, lieten de burgers de poorten waagwijd openstaan. Wat nu te doen? De Landvoogd Requesens stond voor eene ledige schatkist. Het middel om zich schadeloos te stellen voor de onbetaalde soldij kon het Maastrichtsch garnizoen elken dag herhalen. Op last van Requesens riep toen de gouverneur Arnold Huyn de Staten van Overmaas tegen het begin van Augustus 1575 bijeen, ten einde van hen de benoodigde gelden voor de soldij te verkrijgen. De slotsom der beraadslagingen was, dat men tegen de aanvraag een vertoog (2) zou opzenden aan de regeering te Brussel.

Ten einde eene herhaling van „het overloopen van den garnisoun der stadt Maestricht" te voorkomen, zag zich intusschen de gouverneur van Overmaas, Arnt Huyn van Amstenrade, genoodzaakt, uit eigen middelen aan de soldij van voormeld garnizoen bij te dragen. Het is niet geheel zeker, hoe groot de voorschotten waren, welke hij deed, deels voor die buitenlandsche bezetting, deels ten behoeve van de Landen van Overmaas. Naar Slanghen (3) te oordeelen, zouden zij in alles twee duizend *brab.* gulden bedragen hebben. Uit de aanteekeningen echter van Rivius, die wij hieronder mededeelen, volgt dat het Land van Valkenberg alleen, voor zijn quote-part, twee duizend *brab.* gulden aan den gouverneur moest teruggeven. Want voor de teruggave van twee duizend *brab.* gulden werd Elsloo alleen voor vijftig *brab.* gulden aangeslagen. Die taxatie had wel zin, wanneer het (annexeerend) Land van Valkenberg *alleen* die twee duizend gulden moest opbrengen, maar was meer dan tien maal te hoog geweest,

(1) *Ibid.*
(2) Bijlage n° 19.
(3) *Op. cit.* blz. 62.

Digitized by Google

indien de teruggave door de *gezamenlijke* Landen van Overmaas had moeten geschieden. Doch beide opgaven kan men staande houden. Het aandeel van Valkenberg in de teruggave was, op het eind van 1575, twee duizend *brab.* gulden; naar de gebruikelijke verdeeling van de lasten in de Landen van Overmaas moet dan het aandeel van het hertogdom Limburg geweest zijn vier duizend, en dat van 's Hertogenrade en van Daelhem te zamen: twee duizend *brab.* gulden. Alle deze aandeelen kunnen, bij het overlijden van Arnt Huyn, reeds sedert jaren zijn terugbetaald geweest; doch, daar de weduwe, Anna van Groesbeeck, later nogmaals twee duizend gulden vond aangeschreven, meerendeels ten laste van de Landen van Overmaas, zond zij in 1583 deze rekening „aen de Geestelijke, Ridderschappen en Gemeynten vanden Lande van Valckenborch ende andere van Overmaze (1)."

De Staten van Overmaas hadden alweer moeten toegeven. Den 1en December 1575 hielden zij nogmaals eene vergadering te Maastricht. Indien men het aandeel van Valkenberg tot maatstaf neemt, dan moet de gezamenlijke bede tien duidend *brab.* gulden bedragen hebben. Onze bescheiden zijn evenwel op dit punt duister. Uit het hieronder aangegeven aandeel van Elsloo zou men moeten besluiten, dat het Land van Valkenberg alleen, in vier maandelijksche termijnen van 2500 gld., moest opbrengen de gezamenlijke som van 10,000 gulden. Het aandeel van Valkenberg werd verdeeld over de „Leengoeden, heerlicheyden ende de hoeftbancken" van het Land. Bij de repartitie werden de bekende rijksheerlijkheden niet vergeten. Elsloo werd aangeslagen voor 180 *brab.* gulden, Eckelrade voor 70 gld., 10 st. *brab.*, en Ter Blijdt voor 40 gld., 10 st. *brab.*

Nog voor het einde der maand was men te Elsloo met de schattinglijst gereed. Rivius schreef er boven: „Schat verordineert vóór Kersmisse, anno XVcLXXV, van een summa van IcLXXX gulden, in vier termynen te betaelen, noemptelicken: *in fine* (2) Decembris eenen, ende *in fine* Januarii LXXVI eenen, *in fine* Februarii eenen, ende *in fine* Martii oock eenen; ende elcken termyn XLV gulden, compt op IcLXXX gulden (3);

(1) *Ibid.* blz. 57.
(2) Op het einde van.
(3) Indien slechts één maal de som van 2500 gulden aan het Land van Valkenberg gevraagd was, dan was het aandeel van Elsloo vier maal te hoog. Geheel geëvenredigd zou de aanslag geweest zijn, indien Valkenberg op *ieder* der vier termijnen 2500 gulden had moeten opbrengen. Naar dien maatstaf bedroeg de som, die ten laste kwam van de gezamenlijke Landen van Overmaas, 40,000 *brab.* gulden.

Digitized by Google

„Ende daerthoe noch een summa van L gulden *brab.*, wesende dat part van II^m gulden *brab.*, by den Gouverneur geleent ende verlacht.

„Tot heffers van desen schat syn verordineert, den selven van die van Elsloe ende van die buytens guederen (1) te ontfangen: Aert van Raekell, der Scholtit, Herman Dassen ende Ercken Aerts, alias Pickaerts; van die van Catsop: Jennesken Pouwels, Dries Geerts; van die van Cleynen Mersch: Herman Juecken ende Peter Schalcken."

Zoover wij het konden nagaan, had tot hiertoe het leenhof van Valkenberg zijne pogingen van annexatie bepaald tot Eckelrade, Ter Blijdt en Elsloo, en had het de buitenleenen: Stein, Leuth en Limbricht slechts in den last der inkwartieringen doen deelen. Betrok het ook deze heerlijkheden naderhand in de repartitie der bede? Dat lot trof althans Limbricht niet, zooals wij meenen te kunnen opmaken uit de woorden, die wij in het volgend citaat onderstrepen.

Jan van Merode, heer van Limbricht, schreef den 16^en Februari 1586 uit Heimersbach aan de gebroeders von Heister te Sittard, dat door den spaanschen kapitein, die te Limbricht met eene compagnie ingekwartierd was, zijne veldvruchten waren aangeslagen. Daarover klaagt de heer echter minder, maar wat hem „Herzenleidt und Schmerzen" veroorzaakt is de druk, dien zijne arme onderdanen ondervinden. „Dan, dar mir verheissen (war) von dem *Gubernator uf Limpurg*, wie glichfals von dem Bruchtsmeister (2) zugesaigt ist worden, das meine armen Leudt nit mehr als Bedden und Feurung thun und bestellen solten, *und die uberige noittorf aus der contribution verordnet und gehoven werden solle*, so befinde ich nun das obgemelte armen Leudt, nit allein Bedden und feuerung, sondern aller noittorf was zur Haushaltung nödigh: kessell, pödt, döppen, saltz, schmaltz, essigh, haver, höwe, fleisch, brodt etc., schaffen und bestellen mussen (3)."

Door deze aanhaling hebben wij, wel is waar, de grenzen van ons bestek eenigszins overschreden. Doch wij oordeelden ze noodzakelijk ter opheldering van den politieken toestand in ons gewest, tijdens de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog.

(1) Goederen, toebehoorende aan vreemdelingen.
(2) De ontvanger.
(3) Jos. Habets: *De Leenen van Valkenburg*, Public. du duché de Limb., t. XXI, p. 244, v.

Digitized by Google

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

De laatste afrekening van Joannes Rivius, en algemeene verarming, ten gevolge der inkwartieringen en oorlogskosten.

De meeste hoofdstukken dezer geschiedenis hebben wij niet naar behooren kunnen afronden, deels wegens gebrek aan eene chronologische volgorde in de aanteekeningen van Rivius, deels wegens de samensmelting van verschillende rekeningen tot een geheel, dat dan in eene tijdsspanne van betrekkelijke kalmte werd afgedaan, nochtans niet, alsof er verder niets meer te verrekenen overbleef; integendeel, tusschen het tijdstip waarop de onkosten veroorzaakt waren en den dag der vereffening hadden gewoonlijk weer nieuwe inkwartieringen plaats gehad, waarvan de rekening nog niet was opgemaakt.

Wat de afronding der hoofdstukken nog moeielijker maakte, was de omstandigheid dat zelfs de verschillende phasen der afdoening eener rekening dikwijls gelegen waren tusschen nieuwe inkwartieringen en de uitschrijving van nieuwe belastingen. Zoo werd over de inkwartiering, die, luidens het dertiende hoofdstuk, den 30en Januari 1575 te Elsloo plaats had, en waarvoor den dag te voren de billetten gemaakt waren, eerst den 25en Februari daaraanvolgend de hieronderstaande verordening en schepenencleernis uitgevaardigd:

„ *Ordinantie*, verdrach ende accort, gemaeckt aengaende den soldaten, opten XXIX January, anno XVcLXXV, stilo Romano, op die ondersaeten van Elsloe billet, ende sommige ondersaeten der selver soldaten vele, ende sommige geene, off niet soe veell als hon toebillet was, gehadt en hebben.

„ Alsoe opten XXIX January, anno XVcLXXV, lestleden, op die ondersaeten deser Heerlicheyt Elsloe syn billet worden seeckere Spaensche soldaten, nae inhalt eenre cedule, vander wellicker die copie hier achter wordt gestalt, ende der selver Heerlicheyt ondersaeten etlicke geene, off niet soe veell, soldaten en hebben gehadt als hon weren toe bilet: is overmits Scholtit ende Scepenen geordineert ende veraccordeert, dat sy sullen geven voor elcken soldaet, hon toebillet, ende niet gehadt en hebben, VII½ stuver *brabants*. Ende voorts verordineert ende Scepenen cleernisse vuytgedraegen, dat, indien eenighen

Digitized by Google

ondersaet worde bevonden onwillich, om die selve betaelinge te doen ende te voldoen, dat men den selven daer voor, omme alle custen, schaeden ende interest, die daerop ende ter causen van dien, solden mogen loopen, sall panden, met des Heeren bode, aen alle syn goet, erff ende gereet, laet ende leen, all off dat selve met alle manieren van recht were vuyt verwonnen. Dat selve heefft der momber des Heeren, met naemen Jennisken Ghieskens, verbonden met orken, nae den banckrecht. Gedaen overmits Aerdt van Raekell, Scholtit, Vranck van Catsop, Aert van Raekell, Herman Juecken, Claes Ghielen, Lens Thonis, Heyn Dassen ende Dries Geerts, Scepenen der Heerlicheyt ende Dingbanck Elsloe, opten XXV^en^ February, anno XV^c^LXXV."

Tusschen de inkwartiering van den 30^en^ Januari en deze verordening lag het vierdaagsch verblijf van de compagnie van Hortensius d'Armengol te Elsloo, (17^en^ tot 21^en^ Februari). Men zette echter de afdoening van de rekening, die over den 30^en^ Januari liep, voort. Nog denzelfden dag dat de schepenencleernis was afgekondigd, werd ze in toepassing gebracht.

„Den XXV^en^ dach des maents February voirscreven syn by Jannen Cantels, als momber des Heeren, die pende van Claes Muelens, (die ter causen ende by faute, als voirscreven is, by Hencken Prats, den gesworen bode, gepant was), omgeslaegen.

„Ende den mombour des Heeren is gecleert, dat hy die pande metten bode voor drye herbergen sall doen veyl draegen, nae den banckrecht.

„Der bode is voor dat gericht comen ende verclaerdt, dat hy die pande niet en can vercoopen.

„Daerover is den mombour des Heeren gecleert, dat hy Claessen met den bode sall doen aencondighen, morgen den XXVI^en^ February, dat der mombour die pende heefft doen omslaen, ende dat hem die selve syn verbleven; dat hy die mach met daeghe ende sonne loesen, soe verre alst hem beliefft; ende in dien dat Claes die pende niet en loest met daeghe ende sonne, als voirscreven is, sall der mombour daernae voor recht comen ende laeten sich voorders leeren.

„Den XXVI^en^ February, anno XV^c^LXXV voirscreven, Hencken Prats, gesworen bode, gesteyt voor recht, dat hy op huyden, dato voirs., Claessen Muelens hebbe, als voirscreven staet, aengecondighet etc.

Digitized by Google

„Die rechten syn scholtit, scepenen ende schryver metten bode X gld., III st. *current*, ende des boden rechten van panden ende aencondigen staen (daar) buyten."

De beslaglegging op de goederen der insolvente schuldenaars werd nu onderbroken door de militaire executie, waarmede de spaansche krijgscommissaris, Antonio de Camargo, op aanraden van het leenhof van Valkenberg, Elsloo ten onrechte tuchtigde, sedert den 27en Februari tot den 3en Maart. Daarna werden de proceduren hervat. Den 28e daaraanvolgend verschenen drie-en-twintig gedaagden, allen hoofden van gezinnen, voor de schepenbank. Bijna allen waren voorshands niet bij machte om den hoofdelijken omslag voor de kosten der inkwartiering van den 30en Januari ll. te betalen, maar beloofden de achterstallige schuld aan te zuiveren „tusschen dit ende beloken paesschen, ende hebben aen des Heeren roede getastet."

's Anderendaags „den XXIX dach in die maent van Maert, anno XVcLXXV, syn die pande van Korstgen Lemkens, in naeme synre moeder, ende die pande van Jacop Thyskens, alias opte Halle, omgeslaegen, by faute van betaelinge des schats voirs. Den mombour is geleert als voor, (den 25en Febr.). Gedaen overmits Aert van Raekell, scholtit, Herman Juecken, Claes Ghielen ende Lensken Thonis, scepenen. Die rechten syn aen scholtit ende gericht ende bode XXXI st., I oort *brab.*; des staet voir den bode (daar) buyten, gelyck opt naest voirs. parceell (van den 25en Febr.)."

Terwijl men bezig was met het innen der gelden, om de onkosten te dekken van de inkwartiering van den 30en Januari jl., stelde men den 18en April en volgende dagen de rekening op der later gedane opgaven van de oorlogskosten uit 1572 en 1573, die wij reeds in het zesde hoofdstuk hebben overgeschreven.

„Den XVIIIen dach des maents Aprilis, anno XVc ende LXXV, dat gericht, op een voechtgeding vergaedert, heefft verordineert, morgen den XIXe, by den anderen te syn ende t'oversien wes die ondersaten van vorige gedaende custen, duerende desen turbulenten tyde, te cort ende ten achteren syn, ende voorts middell ende raedt te suecken om die penningen te hebben, vanden wellicken een yeder mach worden betaelt.

„Der scoltit Aert van Raekell heefft die custen op dit voechtgedingh betaelt.

Digitized by Google

„XIX^a Aprilis, anno XV^cLXXV, scepenen met den gedeputeerden mannen vergaedert, comen die rechten op I gld., XIX st., III½ oort. Den selven maell by die vrouwe *(Trijn Custers?)* verteert VII gulden."

De afdoening van de rekening van den 30^en Januari werd nu onderbroken door de inkwartiering van de ruiters van Schenck van Toutenburg, en het duurde tot in de tweede helft van September, alvorens de inning der gelden werd voortgezet.

„Den XXI^en Septembris, anno XV^cLXXV, syn scholtit ende sommige gerichten vergaedert, ende die boden hebben denen dach gepant sommige onwillige ende gebreckelycke in der betaelinge des voirscrevenen, ende is den selven dach tot Jan des mercktschippers huys by den gericht ende boden verteert I gld., X st. *current.*

„Den XXII^en Septembris daernae syn scholtit ende scepenen vergaedert, ende die pende van Adriaen Wyntaps, Korstgen Doorlicken, Jan van Saeffelen, Jan Paumen, Dierck Berskens, genoempt Sengherken, Peter Tielen, alias Motz, in die bat, Lemmen Pouwels der jonghe ende van Dierck Nuchelmans syn omgeslaegen etc. Den selven dach by Lysken in die bat verteert I gld."

Bij de goedkeuring der rekening, op de vergadering van den 8^en Juli 1576, werd deze laatste uitgave doorgehaald, en er naast geschreven: „Dit en is niet gepasseert."

Tot het opmaken der rekening had Rivius met schout, schepenen en gevolmachtigden der onderscheiden gehuchten, vijf bijeenkomsten gehad. Dat waren even zoovele zitdagen geweest, waarop de ingezetenen hunne opgaven van onkosten hadden gedaan: „Item compt Trynen Custers van dat het gericht ende nabuer, om deser saecken, ten vyff verscheyden reysen verteert hebben XXVII gld., XV st. *current.*"

De rekening over de inkwartiering van den 30^en Januari 1575 werd eerst vastgesteld den 8^en Juli 1576. Joannes Rivius was toen waarschijnlijk als secretaris der schepenbank afgetreden, en als zoodanig vervangen door Z., of G., *Allardt.*

De geïnde penningen en de desbetreffende stukken had Joannes Rivius aan den schout Aert van Raekel overhandigd. Deze stukken zijn echter niet in ons bezit; en zoo komt het dat wij niet weten, hoe groot de aanslag was van ieder ingezetene in de buitengewone

Digitized by Google

onkosten. Wanneer die onkosten grooter waren dan de som van den aanslag, dan kreeg de ingezetene terugbetaling, na aftrek van den aanslag; indien echter de buitengewone onkosten of geringer, of nul waren, dan moest hij den aanslag, naar evenredigheid, of gedeeltelijk, of geheel betalen (1).

Men werd ook meer en meer wantrouwend nopens de opgaven, die eenige ingezetenen deden van hunne buitengewone onkosten. Aanvankelijk, wanneer de schepenen en „voorgengers" twijfelden aan de geloofwaardigheid van een ingezetene, teekenden zij de opgave volgenderwijs op: „deze of gene *zou* dit of dat geleverd, of *zegt* deze of gene uitgave gedaan te hebben;" doch zelden werd er een streep door gehaald. Men werd echter hoe langer hoe meer onverbiddelijk.

De slotsom der afrekening, die ons bezig houdt, luidt als volgt:

„Somma beloept deesen ontfanck, by *meester Jannen* (Rivius) gehaven ende gebuert, alsoe voirscreven staet, op III^c^XXVII gld., V st., 1/2 ort, *current*.

„Ende noch blyckt dat de voers. Rivius geboert heefft vuyt die schat cedel, off faut ceedel (2), in handen vanden scholtis berustende, XXI gld., X st. *br.*, kompt ten currenten gelde LXXXXI gld., VII½ st.

„Somma sommarum kompt allen desen ontfanck, by den voers. Rivius gehadt ende geboert, op IIII^c^LVIII gld., XII½ st., 1/2 ort, *current*.

„Ende het vuytgeven loopt, inden eersten, II^c^LXXXX gld., III½ st. *current*, ende noch XIX gld., V st., I ort, *current*. Somma sommarum kompt het vuytgeven tzamen in eender sommen: III^c^IX gld., VIII st., III ort, *current*.

„Alsoe het vuytgeven tegen den ontfanck affgetrocken, blyckt dat der voirs. Rivius meer ontfangen dan vuytgegeven heefft I^c^IX gld., III st., III ort, *current*.

„Waer tegen dienen moet den heffloen.

„Hierenboven blyfft der scholtis Raekel te kort van de faut ceedel,

(1) Wanneer wij uittreksels uit de rekeningen gaven, was het grootendeels ons doel, den lezer bekend te maken met de prijzen der artikelen van verbruik in de 16e eeuw. Daarom lichten wij nog den volgenden post uit de rekening van 1568: „Jannen Doerlicken dient noch dat hy metter busselen gelevert heefft II^c^XXXIII ponden hoyes, facit XI cluwen ende I vierdell van eynen cluwen; *het cluwen* gerekent op VIII 1/2 st. *cur.*, facit IIII gld., XV st. II 1/2 ort, *cur.*"

(2) Lijst der achterstallen.

Digitized by Google

hem by Rivius over gegeven, die somme van XXIX gld., IX st., III ort *br.*, kompt ten currenten gelde I^c^XXV gld., VII½ st. *current.*

„Waerentegen den scholtis dienen moet tgeen die geene in de selve ceele faut zyn, hun cunnen quyt rekenen vanden soldaten etc.

„Hierinne altyt der gemeynte gereserveert, wes men op eenige partieën, offt ondersaeten kan ervinden, by hun schuldich te zyn boven die faut ceedel, in des scholtissen hant berustende, alsoe voerscreven is.

„Dit is aldus gerekent ende overloopen, overmitz myn *Edel Here van Elsloe*, Art Raekel, scholtit, Lensken Thoenis, Joris Meijers, Ardt Pickarts, alias Ardts, een vanden mannen, Herman Dassen, ock een vanden mannen, Jennisken Poels, ock een vanden mannen, met ock Peter Schalken van Mersch, vanden mannen, met veel andere naboeren, my present.

„Actum VIII July 76. (Get.) *Z.* (G. ?) *Allardt.*"

Veertien dagen later kwam men nog eens op de afrekening terug en de opgaven, die de ingezetenen indertijd van hunne onkosten gedaan hadden, werden volgenderwijs besnoeid:

„Op huyden den XXII^en^ July XV^c^LXXVI^tich^ is oevermitz tgericht, metten mannen vander gemeenten van Elsloe vercoeren, ende in presentie myns Heeren van Elsloe, gesloeten ende veraccordeert, dat het gelt, twelck by die ghene, hierna geschreven, aenden soldaten verlacht ende gegeven is, niet en zall gepasseert werden; ende zall ock het derdendeel van den wijn, by hen gehaelt, afgetoegen, ende alleenlick dienen die andere twee deel, als te weeten: die III quarten wijns gegeven hedde, maer van II quarten soude verricht werden. Ende alsulckx affgetoegen zynde, sall den gemeynen naebuyren noch dienen I^c^LXIII gld. *current* (1).

„Ende is dit vanden soldaten van eenen nacht tot Elsloe gelegen hebben."

Het stukje papier, waarop deze resolutie geschreven is, werd vastgehecht aan het hoofd van de opgaven der onkosten, die gedaan waren op den 30^en^ Januari 1575.

En zoo zijn wij het einde genaderd van onze bijdrage tot de geschiedenis van ons gewest.

(1) Na voorgaande besnoeiing schoot deze som over aan den aanslag der ingezetenen.

Digitized by Google

Aan de nauwgezetheid, waarmede *Joannes Rivius* zijne ambtsplichten vervulde, is het te danken dat wij thans iets nader ingelicht zijn over het begin der onafzienbare reeks van rampen, die de zoogenaamde tachtigjarige oorlog over het tegenwoordig Limburg heeft uitgestort. Het is derhalve niet meer dan billijk, dat wij deze bladzijden sluiten met onze huldebetuiging aan de nagedachtenis van den verdienstelijken en trouwhartigen, ofschoon onbewusten, grondlegger van dezen historischen arbeid.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

N° 1. — Aide de 11000 florins, accordée par les Etats du Pays de Fauquemont à Philippe II, roi d'Espagne, duc de Brabant. — 27 JUIN 1559.

Philippus, bij der gratie Godts, Coninck van Castilliën etc. etc. Allen den ghenen, die dese tegenwoirdige sien sullen, saluit. Alsoe opte petitie ende versueck, onlancx van onsen twegen gedaen, dien vander geestelicheijt, Ridderschap ende vier hoeftbancken, metten onderbancken ende den gemeijnen gegoeden ende ondersaeten van onsen Lande van Valckenborch, duer den Edelen Wel geboren, onsen besonderen lieven Neve, Ridder van onser ordene, Stadthouder generael van Lijmborch, Valckenborch, Daelhem, ende andere onse Landen van Overmaeze, heeren *Johan* grave *van Oistvrieslandt*, ende onsen lieven ende getrouwen Raedt ordinaris in Brabant, Mr *Nicolaes Oudaert*, heere van *Ranst*, ten eijnde dat hij, om te helpen vervullèn die groote, zwaere costen, die men heeft moeten doen ende draegen totter defensie van dese onse Landen tegens den Coninck van Vrancrick, sedert den jaere XVc eenenvijftich lestleden tot nu toe, ende voirts op te brengen die nootlijcke penningen, om die ruijteren ende knechten int opbrecken van onsen legeren aff te dancken, ende oyck om die provisiën, munitiën ende garnisoenen vanden steden ende plaetsen, opde fronteren gelegen, mitsgaders vande repartitiën ende fortificatiën van dijen, ende alle anderen costen, totter voerscreven orlogen dienende, Ons souden willen accorderen een gracelijcke somme van penninghen, op sulcke corte termijnen als zij onderlinge adviseren souden: die voirn. vanden Lande ende hertochdomme (*sic*) van Valckenborch, nae vergaderinghen ende communicatiën tsamentlijcken bij hun hierop gehouden, willende bethoenen haere goede gonste ende affectie, Ons willichlijcken ende eendrechtelijcken gegunt ende geaccordeert hebben die somme van elff duijsent Carolusgulden, tot twintich stuijvers stuck, eens te betalen binnen twee termijnen, te weetene: die een helfft tot Lichtmisse naestcoemende ende vol betaelt tot St Jansmisse inden sommer daer nae volgende, ende die andere ende leste helfft tot Lichtmisse over een jaer daer nae, te weten als

Digitized by Google

men schriven sal XV^c eenentsesticht, nae costume des hooffs van Luijck, ende daer van oijck vol betaelt te zijn tot St Jansmisse daer nae volgende. Behoudelijck dat overmits die voerscreven somme ende beede die Staeten ende ondersaeten ons voers. Landts van Valckenborch quijt ende ontlast gehouden sullen worden van t'gene des zij vuijt zaeken van onser bleijder Incompsten ons alnoch schuldigh souden moegen sijn, ende vorts dat men hen oijck houden sal, (gedurende den tijt van deser beeden), ontlast van knechten ende ruijteren; insgelijckx dat sij die voerscreven somme ende beede opbrengen ende betalen sullen moegen met sulcken gelde als binnen den selven Lande van Valckenborch, t'elcken termijne van betaelinghe, loop ende ganck hebben sal, altijts nae belange van twintich stuijvers brabants voer den gulden gereckent; behoudelijck oijck dat men die ghene, die in gebrecke van betaelinghe sullen blijven, met eghenen deurwerder, maer metten Lantrecht alleenlijck totter selver betaelinghen bedwinghen sal; ende voirts dat t' voerscreven consent wesen sal sonder prejudicie ende onder alle protestatie, die de voerscreven Staeten doen mogen, oft oijck gedaen gehadt hebben, Ons biddende, tselve hun consent ende accordt te willen aen nemen ende accepteren, ende hun daerop verleenen onse opene brieven in behoerlijcker formen: Doen te weetene, dat Wij, aenmerckende die goetwillicheijt ende goede gunste van onse voerscreven ondersaeten van Valckenborch, hebbende over danckelijck t' consent ende accordt bij hun gedaen, soe voerscreven is, hebben tselve aengenoemen ende geaccepteert, aennemen ende accepteren, bij desen, opte termijnen, conditiën ende inder manieren boven verhaelt, belovende den selven, bij desen onsen tegenwoordigen brieff, dat hun voerscreven consent ende accoordt nijet en sal worden getrocken in consequentie, maer dat sij luijden, soo int gemeijn als int particulier offt besondere, blijven sullen in haere oude hercoemen, previlegiën, rechten ende vrijheijden, die welcke Wij voer ons, onse erfven ende naecoemelinghen, hertogen ende hertoginnen van Brabant ende Lijmborch, heere van Valckenborch ende anderen onsen Landen van Overmaeze, bevesticht, geratificeert ende geconfirmeert hebben, bevestigen, ratificeren ende confirmeren bij desen, zoe verre des van noode is ende sij daer van duechdelijck gebruijckt ende genoeten hebben, willende ende ordonnerende dat die voerscreven settinghe van t' voerscreven accordt rechtverdelijcken ende gelijckelijcken gemaeckt sal worden bij sulcke Commissarissen, als Wij ter nominatie van die vander Geestleijcheijt, Ridderschap ende andere ondersaeten van onsen voerscreven Lande van Valckenborch daer toe deputeren sullen; welcke Commissarissen gehouden worden, eedt te doen

Digitized by Google

in handen van onsen voernoempden Stadthouder Generael van Overmaeze, hun daer inne getrouwelijck te quijten en hun selven soo wel als d'andere te taxeren, ende nijemandt voerdeel te doen; ordonnerende voerts, dat geenen persoon, oft goeden, binnen den paelen ende Lande van Valckenborch gelegen, en sullen vrij sijn van heure quote oft dees, maer dat elck sijn aendeel sal moeten betaelen, oft soo veele moeten doen dat van tselven deel die andere ondersaeten daer aff ontlast sullen worden. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen, die Cancellier ende luijden van onsen Raede ende Rseckeninghen in Brabant, Onsen voernoempden Stadthouder Generael van onsen Landen van Overmaze, Drossart van Valckenborch ende allen anderen onsen ende der smaelre heeren rechteren, amptluijden, officieren ende ondersaeten dijen dit aengaen sal, tegenwoordich ende toecoemende, dat sij den voernoemden Staeten van onsen voerscreven Lande van Valckenborch doen, laeten ende gedoegen, van dese onse tegenwoirdige acceptatie, beloefte, confirmatie, ordinatie ende declaratie, inder vuegen ende manieren boven verhaelt, rustelijck, vredelijck ende volcommelijck genieten ende gebruijcken, sonder hun te doen, noch te laeten geschien eenich hinder, letsel, oft moijtenisse ter contrariën, want ons alsoo gelieft. Des toirconden soe hebben Wij onsen zegel hier aen doen hangen. Gegeven in onser Stadt van Brussele den XXVII^en daech van Junio, int jaer ons heeren duijsent vijffhondert negenenvijfftich, van onsen Rijcken, te weten van Spaengen, Sicilliën etc. t'vierde, ende van Naples t'seste.

„Dese gecollationneert met die Copia Copiae ende daermede van worde te worde bevonden t'accorderen, doer mij not^s etc. *Quod attestor*

(Get.) J. Holtbecker."

N° 2. — Supplique des habitants d'Elsloo aux échevins du Siége Royal d'Aix-la-Chapelle contre les empiètements de la Cour féodale et du sous-voué de Fauquemont, en matière de contributions.

30 Août 1560.

Aux honoréz, prudents, sages Seigneurs, les mayeur, maistres des Eschevins et Eschevins du Siége Royal et ville d'Aix.

Les communs et pauvres subjects de la Seigneurie d'Elsloo donnent unanimement en toutte humilité à cognoistre, comme Jean Koeckx, secrétaire et subvoué de Fauquemont, at à l'ouye de la Justice d'Elsloo fait sonner et dict, que d'ores en avant le chemin des appels seroit rac-

Digitized by Google

courcy à la Justice, comme voulant par là faire cognoistre qu'aucune cause, décidée devant la Justice d'Elsloo, les appels en la deuxiesme instances appartiendraient à Fauquemont, et non pardevant vos Seigneuries, maistres des Eschevins et Eschevins susdits; c'est pourquoy nous communs subjects sommes en grande crainte, que nous ne soyons de vos Seigneuries, comme nos supérieurs légitimes, soubz lesquels avons esté de tout temps immémorial, divelléz et séparéz; partant nous, pauvres subjects susdits, vous, maistres des Eschevins et Echevins, requérons et supplions, en toutte humilité, provision convenable, pour pouvoir demeurer soubz nos supérieurs légitimes, et en cas qu'il fust besoing de chercher des ultérieurs remèdes de provision, que vos Seigneuries veuillent laisser suivre aux pauvres subjects lettre [de] certification, pour faire apparoistre que la cour d'Elsloo, et touttes les causes intentées devant icelle, appartiennent en deuxiesme instance, en matière d'appellation, à Messieurs [maistres] des Eschevins et Eschevins susdits, et de là, à la chambre Impériale, et que mes dits Seigneurs n'ont jamais trouvé, ny ouy le contraire.

Oultre donnent à cognaistre les dits pauvres subjects à vos Seigneuries, comme le même Jean Koeckx, au nom et de la part des commissaires de Brabant, [comme il écrit], est prétendant des dits pauvres subjects certaines quotes et taxes d'imposts, pour contribuer et donner avec le pays de Fauquemont; hors de quoy les pauvres subjects peuvent conjecturer et remarquer, que telles devant dittes paroles, proférées par Jean Koeckx, sont esté dictes à bon escient: car cela semble estre un commencement de nous vouloir retirer de nos supérieurs légitimes et nous mener dans une perpétuelle servitude et propriété, veu qu'il est vray que les susdits subjects n'ont jamais donné aucuns imposts ou charge avec le pays de Fauquemont; et qu'il est vray aussy que les Eschevins de Beeck, dans le pays de Fauquemont, plus proche banc de la jurisdiction d'Elsloo, d'eux mesmes certifient, comme il appert par la certification joincte, que la seigneurie d'Elsloo est séparée et dislimitée du pays de Fauquemont et qu'Elsloo est un pays et jurisdiction pour soy-même, et que ceux de Beecq avec ceux de Fauquemont ont tousjours tenu ceux d'Elsloo pour des estrangers; et il est vray aussy que les seigneurs Eschevins de Venlo, dans certaines procédures, par tels documents ont déclaré et rendu sentence, que ceux d'Elsloo n'appartiennent au pays de Fauquemont; mais vray est, que lesdits subjects ont tousjours contribué et conversé avec l'Empire et luy ont tousjours esté obéissant. Comme donc lesdits pauvres subjects, en vertu de leur serment, ne peuvent et ne veullent estre divelléz, ny distraicts de vos

Digitized by Google

Seigneuries, comme leurs légitimes supérieurs, ny aussi de l'Empire, requirent lesdits pauvres subjects provision convenable, pour pouvoir estre tenus auprès de leurs légitimes supérieurs, comme aussy avec l'Empire, et pouvoir estre déchargés de la taxe, mise en avant, avec toute servitude que d'ores en avant en poudrait suivre, ou remède et conseil pour ultérieurement là dessus pourvoir et se deffendre, autant qu'il sera possible, Implorant vos Seigneuries en toute humilité pour toute assistance, en ce nécessaire.

Embas estoit mis ainsi: Les communs pauvres subjects de la jurisdictian d'Elsloo. Signé: Joannes Rivius, secretarius. Et sur le dos: *Supplicatio subditorum d'Elsloo, oblata die* XXX *augusti*, 1560.

COPIE DE L'ATTESTATION DU HOEFTBANC DE BEEQ, DANS LE PAYS DE FAUQUEMONT, EXTRAICTE HORS DU REGISTRE DE LA JUSTICE DE LA VILLE DE VENLO. — 5 Décembre 1541.

Nous tous unanimement, les justiciers du Hoeftbanck de Beecq, situé dans le pays de Fauquemont, nomméz Peter van Oensell, Hendricq Jacobs, Willem Scholteten, Peter Penre, Ottho Struels, Augustijn Lemmens, faisons unanimement sçavoir, tesmoignons et certifions par ceste notre certification, qu'il nous est cognu et avons tenu de tout temps pour ainsi, que la Seigneurie d'Elsloo est une seigneurie sur soy, et qu'un seigneur d'Elsloo, comme seigneur du fond, ou comme dit le mot flamend: grontheer, de ladite seigneurie, met de sa main propre mayeur et Eschevins et aultres officiers, qui tiennent siége dans la même seigneurie en son nom, et qu'il peult appréhender et enfermer, faire justice et exécuter en col et corps, sans consentement, ny contradiction de quelque autre, et que la jurisdiction d'Elsloo a esté visitée (comme ils disent dans leur langage: *begangen*) et dislimitée du pays de Fauquemont, et que nous avons tousjours tenus ceux d'Elsloo pour des estrangers, et lorsque nous sommes esté mandés à Elsloo, pour y porter notre tesmoignage, avons déclaré notre droit et receu, comme ayant esté mandé hors du pays. Or, comme il est convenable de donner assistence à la vérité, avons nous, justiciers susdits, à la requête de Peter Vincken (1), parmy nos droits ordinaires, fait imprimer, à marge de

(1) En cette année il y avait procès entre *Pierre Vincken*, batelier et habitant d'Elsloo, et *Jean der Kinderen*, bourgeois de Nimègue, pardevant la justice de Venloo. Jean der Kinderen reprocha à son adversaire d'être sujet brabançon, qu'au moins en sa qualité de manant du pays de Fauquemont, il contrevenait à la Bulle d'or *de non evocando*, en se soumettant à une justice étrangère.

Le 7 Décembre 1541 les échevins d'Elsloo firent une déposition, analogue à celle du chef-banc de Beek, mais encore plus explicite, pardevant le Haut Conseil de Venloo. Cette déposition fut insérée dans les protocoles judiciaires du Haut Conseil de Venloo, ainsi que dans ceux du Siége Royal d'Aix.

Digitized by Google

ceste, notre séel eschevinal. Donné en l'an de notre Seigneur, quand on escrivoit mil cinq cent quarante et un, le cinquième décembre. Estoit mis embas ainsi : ego Nicolaus Poll, *quoad copiam prescriptam, secretarius oppidi de Venlo.*

Après plainctes, responses, certifications et véritez, at suffisamment montré Peter Vincken qu'il n'est point subject du pays de Fauquemont. Actum et passé altera Nicolaï, le VIIe de décembre, A° XLI, donné à Peter Vincken la sentence.

N° 3. — **Instructions données par les échevins d'Aix aux habitants d'Elsloo, en réponse à la supplique précédente.**

30 août 1560.

Le XXXme jour d'aoust, A° LX, est par les très honnoréz, prudents et sages seigneurs, maistres des Eschevins et Eschevins du Siége Royal et de la ville d'Aix, à la réquisition et sur la supplication, données de la part des constitués d'Elsloo, déclaré et trouvé bon et conseillable :

Premièrement que le Seigneur de Gavre, comme seigneur du fond de la seigneurie d'Elsloo, par supplication, afin d'annéantir la prétendue contribution ou impost, serat requis; pareillement, que Sa Seigneurie laissera demeurer la justice et les subjects d'Elsloo, en cause d'appellation, auprès de leurs légitimes supérieurs; et sera cette supplication donnée audit Seigneur de Gavre par préallable lecture du Secrétaire, ou quelque autre desdits subjects, et y serat tousjours adjoinct un notaire, (voir, si possible), un notaire approuvé par la Chambre Impériale, et y seront appelés des tesmoings, (en cas aussy possible, néz hors du village et estrangers); et quand la supplication serat leue, serat icelle délivrée audit Seigneur et auront les constituéz du village, au nom de la communauté, à se réserver et retenir auprès soy copie authentique, et icelle copie, avec l'instrument de protestation y inseré, *de verbo ad verbum.*

En cas donc que le Seigneur de Gavre veuille annéantir la prétendue contribution ou taxe, et d'icelle indemniser et tenir francs la communauté et subjects, sera-il nécessaire que les constituéz en cette cause retournent auprès les Messieurs les maistres des Eschevins et Eschevins, pour demander provision.

Outre, s'il arrivoit que le Seigneur de Gavre demande terme de délibération, pour répondre à ladite supplication, lesdits constituéz demanderont d'avoir un jour limité, pour sçavoir quand il plaira à sa Seigneurie de rendre réponse, et y serat tousjours le notaire adhibé; et qu'en cas

Digitized by Google

que ledit seigneur limite un jour pour répondre, serat sa réponse attendue et demandée au jour et heure limitée, et ce tousjours avec le notaire et tesmoings présents, comme dessus.

Et si en cas aussy le Seigneur de Gavre ne donne response, serat non obstant ledit Seigneur requis par notaire et tesmoings; et si en cas ledit Seigneur, comme prédict est, ne donne response, sera, comme devant, par notaire et tesmoings requis pour troisième fois.

Et si la response se donne de refus ou de bonne volonté, il serat néantmoins tousjours protesté et en serat fait acte.

Et aussy s'il arrivoit que le Seigneur de Gavre ne fait aucune réponse, il serat touttes fois aussi bien protesté, et fait acte d'icelle protestation, d'autant qu'il ne répond pas.

Outre, si le Seigneur de Gavre se déportait de cette affaire, l'instrument en serat porté pardevant les seigneurs maistres des Eschevins et Eschevins d'Aix et y serat adjoint l'acte de protestation, faite par le Seigneur de Gavre pour (1) le pasteur d'Elsloo, (ou comme le mot flamend porte: voor den pastoor van Elslo); et ce estant venu pardevant les Seigneurs, iceux metteront en avant moyens et voyes, comment on pourrat obvier, pour un mieux, en cette cause, et certifieront en tout ce qu'ils sçavent en ceste, pour estre alors envoyé à la Chambre Impérialé, et en faire plainte au fiscal de la Chambre, et ultérieurement négotier ce qui serat trouvé convenable.

Et si, cependant, quelque mandement de Brabant fust exécuté, ou que la communauté, à cause d'icelle contribution, fust pannée ou exécutée, que cela soit, sans délay, donné à cognoistre aux seigneurs maistres des Eschevins et Eschevins d'Aix, pour en donner là dessus provision.

Outre, si la communauté fust pannée à cause des contributions, on prendrat tousjours un notaire avec soy, et on protesterat qu'à raison de cela on s'en plaindrat à la Chambre Impériale, et qu'ils ne condescendent à la contribution, et tousjours porterat-on tesmoignages des exécutions.

Et si on vouloit chercher provision ultérieure à Aix et dans la Chambre Impériale, on ferat faire une procure, dans laquelle seront constituéz deux ou trois personnes de la communauté, avec telles conditions, qu'ils auront pouvoir de pouvoir substituer un ou plusieurs dans la Chambre Impériale.

---

(1) Par devant.

Digitized by Google

N° 4. — Supplique, presentée par les mananis d'Elsloo à Conrard de Gavre, leur seigneur. — 4 SEPTEMBRE 1560.

Noble, généreux, et très honnoré, offrant premièrement nos très humbles services, sans espargner l'offre de nos corps et biens, notre très hault et bien aimé Seigneur, d'une nécessité extrême ne schaurions avec cette, en toute soubmission, passer à votre Seigneurie soubs silence, comme naguerres passé, un certain appelé Jean Koecx, secrétaire et subvoué à Fauquemont, a devant votre Justice d'Elsloo donné à cognoistre et se fait entendre, que nous, en cause d'appellations ne viendrons cy après devant les maistres des Eschevins et Eschevins du Siége royal et ville d'Aix, comme de tout temps nos supérieurs Impérials et juges en deuxième instance, mais bien devant la justice de Fauquemont, sans remédey serions tiréz qu'aussi illecq en contribution des imposts, comme autres subjects du pays de Fauquemont serions tenus et constraints; ce que ne nous est pas peu mais bien grandement aggravant, en considération que nous, pauvres subjects, et la Justice de votre Seigneurie d'Elsloo, de toute antiquité et temps immémorial, mesme passéz deux cent ans et davantage, et de tout temps, sans contradiction et interruption et sans aucuns obstacles, avons esté et sommes encore subjects auxdits seigneurs maistre des Eschevins et Eschevins du Siége Royal, en cause d'appellation, et ensuitte aux ordonnances de la Chambre Impériale du St Empire, aussy tenus en cas de nécessité de contribuer audit St Empire, comme encore par le présent.

Tout ce non obstant, ledit Jean Koex, au nom et de la part (selon ses vantises), des Srs Commissaires de Brabant, pour le profit de sa Ma^té^ d'Espagne, Castille etc., comme Seigneur du pays de Fauquemont etc., at demandé de nous une somme de cent et cinquante florins pour imposts ou contributions, voulant que nous contribuerions avec eux et ainsi que ceux du pays de Fauquemont, avec telle menasse, si en cas ne satisfaisions incontinent à tels imposts et contributions, il seroit procédé contre nous avec exécution; puis donc, noble et généreux Seigneur, que ceste nouveauté nous surcharge trop, vous estant aussy à votre vielle liberté, franchise et usance totalement préjudiciable, intéressable et dommageable; votre Seigneurie aurat aussy entendu et ouy que nous, comme dessus, en matière d'appellation, jusques à maintenant, avons esté subjects au Siége royal et ville d'Aix et, en cas de besoing, obligés de contribuer à St Empire: ce pourquoy cest très humble, supplions que votre Seigneurie nous veuille, comme ses très obéissants subjects, maintenir, protéger et deffendre en nostre vielle usance,

Digitized by Google

liberté et franchises, et ne nous laisser charger avec aucunes justices estrangères et impositions, mais en matière d'appellation nous laisser, comme dit est, vers nos supérieurs et, par conséquent, au Siége royal et au St Empire; ce que tâcherons, en toute humilité, de desservir très obéissamment, en toute fidélité et en tout temps, envers votre Seigneurie, laquelle recommandons à Dieu tout puissant pour une salutaire et parfaite santé, suppliant une response consolable, pour nous y pouvoir en toutte bonté régler à l'advenant. Le quatrième Septembre Anno LX. Estoit en bas signé: Les très obéissants de Votre Seigneurie, de la part et aussy avec les communs subjects de la Seigneurie d'Elsloo.

N° 5. — **Procuration, donnée par ceux d'Elsloo à huit de leurs manants, pour défendre par voie légale l'indépendance de la Seigneurie contre la Cour féodale et le sous-voué de Fauquemont.** — 4 SEPTEMBRE 1560.

Ce jourd'huy, IIIIme jour de Septembre, anno XVcLX, ont les communs voisins et subjects de la jurisdiction d'Elsloo résould de défendre cette cause d'indue appellation et annuelle contribution et se sont unis par ensembles et promis de s'indemniser l'un l'autre, et ce qui arriverat à l'un il arrivera à l'autre; et pour deffendre ceste cause ont les communs subjects unanimement constitué et donné pouvoir à Ercken Wynen, Wyn Didden, Simon Dassen, Jannen Baustemeeker, Joris Meijers, Mathys Nystgen, Ercken van Raekel, Vrenck Gielen, et ce en forme comme porte l'instrument qui s'ensuit et est faict à cet affect.

En nom de nostre Seigneur, amen. Par ce publicq instrument connu soit à tous et un chascun qui le verront et lire oiront, qu'en l'an de la nativité de nostre doux Seigneur Jésu Christ, quand on escrivoit mil cinq cent et soixante, en la troisième indiction Romaine, [au jour] appelé mercrédi, quatrième jour de Septembre, entre neuf et dix heures avant midi, en l'an premier du pontificat de nostre très sainct père et Seigneur Pius, par la providence divine pape quatrième [de ce nom], en présence de moy le notaire publicq et des tesmoings, dignes de foy, embas dénomméz, sont personnellement comparuz les honestes et discrets hommes Peter Juecken, Ffranck van Catsop, Matthys Nystgens, Henric Becker et Ercken van Raekel, éschevins, et encore Jennesken Offermans, Herman Dassen, Peter Royen, alias Knese, Lens Nystgens, Peter Leppers, Lens Berskens, Johan Leppers, Jan Paumen, Johan Vincken, Kerst Heynckens, Hencken Preuten, Lemmeken Stocx, Geercken Boyen, Tewis Notemans, Jan Boers, Kerst Elskens, Tyscken Vues-

Digitized by Google

kens, Jan Vueskens, Derick Schoemeckers, Ghys Timmermans, Adriaen Wyntaps, Willem Thielen, Anthonis Gielen, Philips Hermans, Jan Haegmans, Hans Monis, Dierick Juecken op d'oeveren, Jan Hamecker, Ghiel der Visscher, Jan Doerlick, Cluesken vander Haegen, Jan Molenaer, Jacop opte Maese, Rencken Vrancken, Coen Jaspars, Jennisken Frerix (1), tous comme subjects et inhabitants de la jurisdiction d'Elsloo, diocèse de Liége, appartenant à noble, généreux Seigneur de Gavre, chevalier, Seigneur d'illecq, et tant pour eux généralement qu'en particulier, comme aussy au nom et de la part des absens communs subjects et voisins de la jurisdiction d'Elsloo, en cecy [constitués et autorisés], donnant commission en tel nom comme principaux et chascun en particulier, et signament pour soy même, et ont unanimement, en meilleure forme et manière qu'en justice peut subsister ou valider, dénommé, constitué et ordonné, pour leurs constituéz, procureurs et mambours, les honnestes et honorables hommes: Simon Dassen, Ercken Wynen, Thys Nystgens, Wyn Didden, Johan Baustemeker, Ercken van Raekel, Joris Meyers et Franck Gielen, tous subjects et convoisins de la juridiction d'Elsloo, tant conjointement que chacun en particulier, ainsi ce qui serat par un d'eux commencé, pourrat par l'autre estre poursuivi et finy, et leur donnent, tant conjointement qu'à chascun en particulier, [pleine] et totale puissance et commandement exprès de comparoistre, en nom des constituants et de toute la communauté, pardevant le prénommé Seigneur Conrard de Gavre, chevalier, [Seigneur] d'Elsloo, leur seigneur du fond, aussy pardevant les très honorés, prudents et estimés Seigneurs, les maistres des Eschevins et Echevins du Siége Royal et ville d'Aix, comme supérieurs légitimes et impérials de la justice d'Elsloo, et en outre aussy comparoistre pardevant tous Seigneurs, Cours, Justiciers et Justices, pour illecq défendre et maintenir leurs anciennes libertés et franchises et droicts, principalement contre la prétendue demande d'aucuns imposts et contributions, lesquelles, passé peu de jours, Johan Koecx, secrétaire et subvoué à Fauquemont, a pensé mettre en avant, (selon ses vantises), par demande et commandement, (comme il disoit), de quelques Commissaires de Brabant, (*suppressis tamen eorum nominibus*, et ainsi selon leur opinion, *privata authoritate*), au profit de sa Ma^té^ d'Espagne etc., Castille etc., avec touts droits obvier et redresser, en leurs louables coustumes, possessions, libertéz et droits les maintenir, défendre et protéger, très humblement supplier de vouloir les personnes et biens des dits manans défendre en

(1) Suivent encore cinq noms, que les traducteurs et copistes ne savaient lire qu'à moitié.

Digitized by Google

justice, et en cas de besoing, leurs droits et compétences, vielles usances, libertéz et franchises, et aussy ce que par la prétendue, mal fondée taxation de Jean Koecx en pourroit survenir aux dits subjects, poursuivre en justice, protéger, plaidoyer et défendre, là-dessus former articles, *litem* contester, observer les jours et termes de la justice, produire tesmoings, excipier contre les tesmoignages et négociations de [la partie] adverse, conclure en cause, attendre sentence là-dessus, demander les despens, d'estre taxé, les affirmer avecq serment, aussi prêter en leur âme *juramentum calumniae, vel litis decisorium*, et tout généralement et spécialement faire et laisser, ce que les subjects mêmes pourroient faire, négotier et laisser, comme s'ils fussent présents, jusques à la décision (1). Et ont les dits constituants, généralement et chascun en particulier, ès mains de moy, le souscrict notaire, stipulant de la part de tous ceux qu'il touche présentement, ou en temps futur peult toucher et appartenir, promis et déclaré de tenir pour ferme et vaillable, promettant les dits constituéz à leurs substitués, en tout ce qui touche la poursuitte de cette affaire en justice, de les indemniser, sous obligation et hipothèques de tous leurs biens, présents et futurs. Des quelles choses lesdits constituants, touts et chacun en particulier, au nom comme dessus, ont de moy, le notaire soubscript, demandé un ou plusieurs instruments publiques, en la meilleure forme. Ces choses sont ainsy passées, en la jurisdiction d'Elsloo, à la maison de la vefve Cathérine, relicte de feu Christiaen de Limborch, en son temps secrétaire illecq, en l'an, indiction, mois, heure et jour et pontificat, comme dessus, nous y estant présents N. N..... et plusieurs autres, comme tesmoings, à ce spécialement requis et appellez.

Et comme donc moy, Joannes Rivius, clercq du diocèse de Liége, de [sacré et impérial] pouvoir notaire publicq et secrétaire, a esté présent à ladite constitution, donation de pouvoir, promesse et commission, lorsqu'icelle en manière subescripte a esté passée, et avec les tesmoings, le tout entendu et annoté, partant j'ay le présent instrument publicq escrit de ma main propre et en ceste forme dépesché, et avec mon nom et surnom et signe notarial accoustumé soubsigné, en tesmoignage pour [les susdites] causes spécialement requiert et [prié].

---

(1) Ici le traducteur alla se heurter à tant de difficultés dans le texte original, qu'il ne sut faire mieux que de jeter quelques mots épars sur un espace de dix lignes. Ils suffisent cependant pour nous faire comprendre, que les délégués y reçurent une latitude illimitée dans leurs conventions éventuelles avec leurs futurs procureurs.

Digitized by Google

N° 6. — Protestation des habitants d'Elsloo contre leur Seigneur, Conrard de Gavre, qui s'était soustrait à son devoir de défendre ses sujets contre les empiètements de la Cour féodale et du sous-voué de Fauquemont.

4 SEPTEMBRE 1560.

En nom de notre Seigneur, amen. Soit cognu et publicq à un chacun, aux quels ce publicque instrument sera monstré, aussy qui le même liront, ou lire oiront, qu'en l'an après la nativité de notre Seigneur Jésu Christ, quand on escrivoit Mil cincq cent soixante, à la troisième indiction, dit le payement des cens des Romains, le mercrédy, quatrième jour du mois de Septembre, environ onze heures avant midi, du Pontificat de notre Père en Dieu et Seigneur, Seigneur Pius, par la divine providence, Pape quatrième, en sa première année, pardevant le noble, vaillant et honorable Seigneur Conrard de Gavre, chevalier, seigneur d'Elsloo, Diepenbeeck, Peer etc., et en présence de moy notaire publicq et des tesmoings dignes de foy, embas dénomméz, sont comparuz en propre personne les honnestes hommes Simon Dassen, Ercken Wynen, Thys Nystgens, Wynand Didden, Jean Baustenmecker, Ercken van Raeckel, Joris Meyers et Vranck Gielen, tant pour eux *conjunctim* que *divisim*, que comme constituéz et procureurs au nom et de la part de toute la communauté et tous les subjects de la seigneurie d'Elsloo, déclaroient et faisoient publicquement entendre, que par grande et contraignante nécessité ils ne pouvoient céler à sa noble vaillantise, comme leur Seigneur du fond héréditaire, mais donnoient iceulx, en toute humilité et plaignant, à entendre, qu'avant peu de jours certain Jean Koecx, dit secrétaire et soubvoué de Fauquemont, pardevant la justice de sa seigneurie d'Elsloo, at donné à ouyr et entendre, qu'iceulx subjects, en cause d'appellation, d'icy en après ne seroient plus produits pardevant les honestes et providents seigneurs maistres des Eschevins et Eschevins de la chaire Royale et ville d'Aix, comme anciennement leur Chef Impérial et juge en la deuxième instance, mais pardevant la justice de Faulquemont immédiatement, où aussi ils seroient tenus et contraints en contribution des tailles comme les autres subjects du pays de Fauquemont, ce qui leur est, non peu, mais fort et considérablement aggravant, en considération que, comme pauvres subjects et justice d'Elsloo, ils ont été obligés anciennement, passant la mémoire des hommes, même oultre deux cent et plus d'années, tousjours, sans turbation, contradiction, ou empeschement, aux dits seigneurs maistres des

Digitized by Google

Eschevins et Eschevins de la Chaire Royale ès causes d'appellation, ensuite à la justice de la Chambre de Sa Mat^té Imp^e de Rome et du St Empire, et autrement en cas de nécessité au St Empire de Rome de contribuer, comme maintenant encore; ce non obstant, ledit Jean Koecx, au nom et de la part, comme il prétendoit, de Sa Mat^té Royale d'Espagne, Castille etc., comme Seigneur du pays de Faulquemont, au proffit de commissaires de Brabant, at d'iceulx subjects d'Elsloo fait demander la somme de cent cinquante florins brab. de tailles ou contributions et voulu qu'iceulx, comme les subjects du pays de Fauquemont, contribueront, avec ses menasses, s'ils ne vouloient donner et promptement payer les dites tailles et contributions, que contre eux seroit expérimenté et procédé avec exécution. Mais comme semblable nouveauté est fort aggravante, aussy à leur ancienne liberté, usance et franchise entièrement préjudiciable, ny aussy jamais ouy, ny vu, qu'ils seroient subjects ez causes d'appels qu'à la chaire Royale et ville d'Aix, et en cas de besoing ez contributions au St Empire de Rome; ensuitte de quoy estoit leur bien humble prière, que sa seigneurie les voulust, comme pauvres, très humbles subjects, maintenir, conserver et défendre en leurs anciennes usances, liberté et franchise, et ne permettre qu'ils soient grevés avec nulles estrangères justices, ny tailles, mais les vouloir conserver en la chaire Royale, en cause d'appellation, comme anciennement leur Chef Impérial, et autrement au St Empire de Rome; de quoy ils tâcheront fidèlement toujours de récompenser sa seigneurie avec très humble obéissance, priant sur ce consolable et bonne response, pour s'en régler en tout ce qui bon leur semblera.

Sur quoy ledit noble Seigneur Conrard de Gavre, Chevalier, Seigneur d'Elsloo, leur répondit de bouche et dit comme aux constitués du lieu et de la part de toute la communauté et aussy en présence des Eschevins et justice d'Elsloo, que, comme sa Seigneurie, à cette fin, cy devant avoit aussy publiquement protesté pardevant le digne et honeste Seigneur Jean Balen (1): „ne sçavoit que dire avec cette affaire, ou comment s'opposer contre la requeste de Jean Koecx de la part des seigneurs commissaires de la Mat^té Royale comme duc de Brabant, touchant les tailles et contributions, veu que ses autres biens sont situéz en Brabant, et qu'il estoit en peine et soing que, par son opposition, ses biens ne luy seroient confisquéz, ou ostéz, veu aussy que sa Mat^té Royale est si puissante et luy grèveroit de la sorte, qu'il ne se pourroit opposer à icelle; autrement vouloit sa Seigneurie conserver la communauté et la

(1) Jean Balen était le desservant de la paroisse d'Elsloo.

Digitized by Google

maintenir en sa franchise, comme à icelle il avoit promis et juré, autant que luy oncques possible seroit, mais pour ceste fois ne peut sa Seineurie remédier à ceste affaire."

De la quelle remonstration et response les susdits constituéz et procureurs, au nom et de la part de toute la communauté, comme dessus est dict, publicquement protestoient, et requéroient de moy notaire publicq de faire et leur livrer un ou plusieurs instruments publicqs, en la meilleure forme. Ces choses sont ainsi faites devant la porte de la Maison d'Elsloo, gisant sur la Moeuze, dans l'Episcopat de Liége, en l'an, indiction, mois, jour, heure et pontificat, comme dessus est déclaré, en présence des dignes et honestes hommes, seigneurs: Laurent Smets, praistre, Dierick Schonen et Henrick Rameckers, et de plusieurs aultres, comme tesmoings, dignes de foy, à ce spécialement appeléz, requis et priéz. Et embas estoit: Et Joannes Rivius, clercq de la diocèse de Liége, par authorité papale étant notaire et scribe publicq, sur ladite remonstration et protestation tout, comme dessus est déclaré, estre passé, avec ensemble les dits tesmoings personnellement ayant esté présents, qui tous ainsy avons ouy et remarqué; partant ay-je ce présent instrument, avec ma main propre, écrit là-dessus, fait et soubscript, et rédigé en cette publicq forme, et davantage, avec mon nom et surnom et signe accoustumé de notaire, soubsigné, en tesmoignage des susdites choses, et spécialement appeléz, requis et priéz.

N° 7. — **Première lettre de Jean Koexs, sous-voué et secrétaire de la Cour féodale de Fauquemont, aux manants d'Elsloo.** — 29 SEPTEMBRE 1560.

Honnestes, preux, singuliers (1) bons amis, comme plus qu'une fois j'ay tousjours en amiable escript et vous fait savoir de la part des Commissaires, à ce députéz, touchant la taxe [du pays de Fauquemont en général et] de la seigneurie et biens [d'Elsloo en particulier dans l'aide,] accordée à sa Mat^té Royale en l'an LIX, pour plusieurs raisons et propositions que les Commissaires, envoyéz de la part de sa Mat^té Royale, proposoyent et donnoyent, de laquelle le premier terme se debvoit payer à la St Jean passée et ne l'avez point fait, tellement que j'en ay mauvais gré; [c'est pourquoi je] vous en toutte bonté laisse sçavoir, que [vous devez sans] délay le payer à moy, ou au receyveur. Je ne le peux avec honneur plus longtemps différer; car, à faute de

(1) Traduction fautive du mot : *sonderling*. Dans le style épistolaire de l'époque, ce mot, pris adverbialement, signifiait: spécialement, et comme adjectif il avait le sens de: spécial.

Digitized by Google

payement, seront les manans exécutéz pour la somme [de 75 florins brab.], ce que je ne peux certainement remédier et le verrois plus volontiers empesché, et ne vous souhaite des sergeants étrangers, ou huissiers, venir dans la seigneurie. Répondéz-moy, pour me régler à l'advenant et ultérieurement le donner à entendre (1). Notre Seigneur Dieu soit avec vous.

Escript le dimanche, jour St Michel, l'an LX. J'entends qu'on n'admette nulle excuse pour cette fois, et pour la première, de le donner soubs protestation, comme plusieurs fois et cy-devant est arrivé. La somme est septante cinq florins. Jean Koecx, de la part des Commissaires. Superscription : Honnestes et preux Mayeur et Eschevins d'Elsloo, mes bons amys.

No 8. — **Première réponse des manants d'Elsloo à Jean Koexs.**

9 octobre 1560.

Honneste et singulier bon amy, nous avons receu votre lettre, laquelle vous avez escripte le dimanche, jour de St Michel, dernièrement passé. Sur ce nous vous donnons par amiable responce à cognoistre, qu'il nous semble bien estrange, que nous serions constraints, au fait de la contribution, de payer certaines impositions comme les subjects du pays de Fauquemont, en considération que nous, comme pauvres subjects de la justice d'Elsloo, de tout temps jusques à maintenant et oultre mémoire d'hommes, ouy, depuis deux cents ans et davantaige, avons de droit appartenu immédiatement à l'Empire Romain; admirant aussy, qu'on nous, comme pauvres subjects de la Seigneurie d'Elsloo, qui du pays de Fauquemont sommes séparéz et distinguéz et tenus pour subjects du St Empire, [qu'on nous] demande des taxes ou contributions, tandis que ny le noble, généreux et très honnoré Sr Conrard de Gavre, Chevalier, d'Elsloo, Diepenbeeck, Peer etc., nostre clément, bien aimé, héréditaire Sr du fond, ny personne de nous, subjects, n'a esté présent au consentement de la prétendue taxe, ny y a consenti, ny accordé; une raison pourquoy personne ne peut prendre prétexte de nous vouloir contraindre à la susdite prétendue contribution, ou à cet effect, avec exécution par des sergeants estrangers, ou huissiers, nous faire panner et grever. Mais nous nous consolons totalement et espérons, que vous nous laisserez, sans nous molester, dans nos anciennes libertéz et fran-

(1) Flandricisme, pour : et en référer à qui de droit.

Digitized by Google

chises, et que vous ne nous détirerez ou détacherez point du St Empire Romain, ny contre tout droit et justice ne nous ferez plus telle demande. Si donc vous ne vous contentez pas de ceste résolution et response, mais vous voudriez contre nous procéder par justice, nous nous offrons, par ceste présente, pardevant les maistres des Eschevins et Eschevins du Siége Royal et de la ville d'Aix, et ensuitte à la très louable Chambre Impériale, dessoubs laquelle, pour le présent et de tout temps, comme devant dict est, nous sommes esté subjects, et appartenants au St Empire et pour tels réputéz, et aussy touchant la prétendue contribution et taxe demandée, selon ordre et style de droit, nous devrions devant iceux estre actionnéz. Sur quoy nous espérons n'estre grevéz ou molestéz. — (Ainsi embas:) Les communs subjects d'Elsloo.

Le IXme jour [d'octobre], anno LX, a esté cette response de la communauté avancée et levée, et [portée au] subvoué et secrétaire Jean Koecx, demeurant dans le pays de Fauquemont, en la maison de Houb Penres, sergeant sermenté, environ..... heure après midy, par le secrétaire d'Elsloo, en présence de Joris Meijers et Jan Baustemeckers, comme constituéz de la communauté d'Elsloo, et en présence de Lens Thonis et Peter Boyen, nommé [Knese]. La dite response estant ainsi levée, at dict le voué: „donnez-moy copie de l'escrit, avec laquelle je me peux deffendre." — Et tout a esté fait par advis et volonté des maistres des Eschevins et Eschevins d'Aix.

Le XXIIme jour d'octobre at esté délivrée la copie au Voué, à Elsloo, dans la maison de Tryne Custers, environ les onze heures devant midy, en présence de Joris Meyers et Jan Baustemeckers.

No 9. — **Seconde lettre de Jean Koexs aux manants d'Elsloo.**
26 octobre 1560.

Honnestes, prudents et bons amis, en suitte de vostre demande j'ay communiqué vos escripts, adressés à moy, aux srs commissaires, députéz pour les aydes présentement de sa Mate, en présence de nostre Clément sr le comte (1) comme principal chef, et le jour d'hui communiquéz [aux commissaires] icy à Fauquemont, tandis qu'ils estoient assemblés pour d'autres affaires, comme aussy pour d'autres différends, procédant des impositions. Ils ont finalement conclud de vous advertir pour la dernière fois, que vous ayez incontinent à vous préparer à payer votre taxe, comme depuis peu, passé environ XIIII ou XV ans, à quoy la jurisdiction d'Elsloo estoit ordonnée en ce temps, et a payé et donné, et ce

(1) Jean comte d'Ostfrise, gouverneur-général des Pays d'Outre-Meuse.

Digitized by Google

soubs protestation de ne point préjudicier et de ne tirer en conséquence, afin que personne ne soit frustré de son bon droit, comme les lettres, accordées de la Cour, contiennent (1), ainsy que le pays de Fauquemont et autres places et seigneuries, ny autres, ne sont de droit obligés à cela, mais simplement une ayde de bonne affection naturelle qu'ils portent envers Sa Mat^té^, avec plusieurs raisons et points, à ce mouvants et icy avancéz par les commissaires de Sa Mat^té^; d'autant plus que les guerres ayant longtemps duré contre son présent ennemi, le Roy de France, ont causé de grands despends, assez cognus, desquels le Roy de France en est la cause et at tousjours esté.

N'estant pour le présent d'autre remède à esperer icy, comme de tout temps je vous l'ay dit et escrìpt en amiable, mais on at encore tant fait, que vous avez encore surcéance pour huit jours, pour payer votre quote du premier terme, et en cas que non, de vous exécuter avec assistance, selon coustume; ce que je vous fais derechef à tous sçavoir, pour vous y régler à l'advenant, et esquiver et éviter les despends, qui en arriveront sans doubte, ce que Dieu sçait, qu'on verroit plus volontiers empesché. Sur ce un mot de response, pour me régler à l'advenant. Notre Seigneur Dieu vous veuille tous généralement conserver en santé.

Escript le XXVIme octobre, anno LX. — Embas estoit: de la part des commissaires de sa Mat^té^ royale, Johan Koecx. — Et dessus, la superscription du voué: Aux honnestes et preux Mayeur et Eschevins et tous les manants d'Elsloo, mes singuliers amis.

N° 10. — **Seconde réponse des manants d'Elsloo à Jean Koexs.**
1 NOVEMBRE 1560.

Honneste et très singulier S^r^ voué, nous avons receu votre lettre du XXVI octobre, par laquelle nous avons entendu, qu'en la présence du comte vous avez communiqué aux commissaires les escripts que nous vous avons adressés dernièrement, avec tout le continu d'iceux; et que selon la vostre ils auroient alors finalement conclud, comme vous escri-

(1) Quel sophisme! S'il est vrai que ceux d'Elsloo ont *une seule fois* contribué dans l'aide avec le Pays de Fauquemont, c'était du temps que la seigneurie et le comté en question avaient un chef commun: Charles-Quint. Et si ceux d'Elsloo ont alors versé leur quote part, sous protestation, c'était pour saufgarder leur indépendance vis-à-vis du Pays de Fauquemont. Mais la protestation que le roi permet dans le payement de l'aide du 27 juin 1559, ne tend qu'à saufgarder les libertés et franchises du comté de Fauquemont même. Par leur protestation ceux d'Elsloo firent valoir leur indépendance vis-à-vis de Fauquemont, et maintenant le Pays de Fauquemont peut faire ressortir ses privilèges vis-à-vis du roi, comme duc de Brabant.

Digitized by Google

vez, qu'on eust à advertir les subjects pour la dernière fois, qu'ils eussent à s'apprester incontinent pour payer la taxe, et qu'ils auroient à cet effect huit jours de surcéance, n'estant en outre nul remède à prétendre; qu'en cas qu'ils ne payent pas dans huit jours la quote du premier terme, lesdits surcéans seroient par assistance, ensuitte de votre lettre, exécutéz.

Les communs manans de la jurisdiction d'Elsloo vous donnent pour response, qu'ils sont et ont esté en tout temps subjects au St Empire Romain, comme ils sont aussi pour le présent estiméz, tenus et réputéz pour subjects du St Empire, et qu'ils doivent en cas de nécessité contribuer avec le St Empire Romain, ce qu'ils n'ont jamais refusé, mais ont tousjours esté obéissans, (comme de raison!) et comme y estant subjects et sont encore de bonne volonté. Si donc lesdits manans, audessus de ce qu'il faut qu'ils donnent et contribuent à l'Empire, fussent aussi taxés dans le pays de Fauquemont, iceux seroient, contre tous droits et raisons, battus avecq deux verges. Mais nous prévoyons bien, que vous, ny personne, ne mettra en avant aux dits manans telles choses déraisonnables, voyant que vous-même savez bien, que la seigneurie d'Elsloo est séparée et dislimitée du pays de Fauquemont, et que le Seigneur at tousjours esté pour soy-même, ny jamais esté estimé, ny compté avec le Pays de Fauquemont, comme cela peut estre montré par divers documents irréprochables, à vous en parti connus. Si donc les dits subjets debvoyent contribuer avec le Pays de Fauquemont, (de quoy personne ne peut donner causes et raisons et jamais ne donnerat,) ils debvroyent en ce cas pour le moins du costé du St Empire estre déschargéz et estre exempts, duquel Empire ils ne peuvent aucunement estre divelléz, ny distraicts. Il y a encore plusieurs autres raisons, eux mouvantes. Ce que mettant en avant, vous en serez déschargé. Et si, en cas que vous n'estes pas content avec cette réponse, ce nonobstant, vous voudriez continuer vos poursuittes contre les pauvres subjects, ils vous présentent aussy la Justice, contre laquelle personne ne peut tenir, (ou comme ils disent en leur langue flamande: *daer niemant voor opgewassen en is.*) Ou en cas que vous les vouliez faire exécuter, ou user de force, lesdits manants en debvoient avoir patience, cependant eux aussy sont intentionnéz d'user de force, ou de prendre le même chemin. Mais en cas que cela se faisoit, ils auront à se plaindre à leurs supérieurs, en leur temps. En outre nous demandons sur ce réponse, pour nous y conformer. Notre Seigneur Dieu soit avec vous et avec nous tous.

Escript le premier Novembre, anno LX. — Embas estoit écrit: Les

Digitized by Google

communs et pauvres manants d'Elsloo. — Superscription : A honnoré et prudent Jean Koecx, à Fauquemont.

N° 11. — Lettre de Jean Koexs à Conrard de Gavre, Seigneur d'Elsloo.

2 JANVIER 1561.

Généreux et Noble Seigneur, vostre Seigneurie veuille assister et tenir la main, afin que la taxe soit incontinent payée, autrement est conclud qu'en la jurisdiction [elle sera perçue par force], avec les dommages et intérests, qui peuvent là-dessus estre ordonnés et arriver. La somme en est très petite. A l'advenant je vous conseillerois, en tout amiable, d'en faire le nantissement, soubs protestation etc. — Ecrit le deuxième de Janvier etc., anno etc. LXI. Johan Koecx.

N° 12. — Attestation des traducteurs des dix pièces précédentes.

Nous les soubscripts certifions et déclarons par ceste, comment le très noble Seigneur, Monseigneur Nicolas de Valangin, comte d'Arberg, baron d'Elsloo, nous a mis entre les mains certains vieux escrits, liéz en parchemin, et par longueur et viellesse de temps péris en partie, lesquels escrits ont esté en notre présence et assistance copiés et, après en avoir fait collation, ont esté trouvéz s'accorder, excepté quelques mots, laissés au blanc, et lesquels par viellesse du temps sont péris et consumez. — Ainsy fait à St Pierre-lez-Maestricht le 16 Juillet 1649. Estoit signé : M. *Rubens* et G. *Notten*, bourgeois de la ville de Maestright, attestent le même, comme dessus. Et encore : *idem attestor tanquam notarius Curiæ Brabantiæ*, M. *van Zuene*, not^s^ 1649. — Embas estoit : La susécritte copie, contenante quinze feuilles translatéez de la langue allemande corrompue, comme elle se parle dans le pays de Julliers et aux environs de la ville d'Aix, est exactement par moy, le notaire soubsigné, résidant en la ville de Maestright, collationnée avec son double escrit et signée comme dessus, est avecq iceluy treuvée, *quoad sensum et substantiam*, en tout conforme, comme ayant aussy assisté à faire le susdit translat. *Quod attestor* (étoit signé :) *Lambertus de Visch*, *not.^s^ publ.^s^*, *Trajecti Mosae residens*, m. p. 1649.

Digitized by Google

N° 13. — Deux délégués d'Elsloo rapportent l'enlèvement de quatre chevaux sur le territoire d'Elsloo, par ordre de Jean Koexs et demandent conseil aux échevins du Siége Royal d'Aix-la-Chapelle.

FIN DE FÉVRIER 1561.

Ernfeste, Ersame, Fursichtige und Weise Heren Scheffenmeister und Scheffen des Koniglichen Stuls und Stadt Ach, gunstige liebenn Herren. Es tragenn E. L. und fur. W. noch tzweiffels ohne in frischen gedencken, welcher massen wir, unthertanen der Herlicheit Elslo, vur wenig verruckten tagen E. L. und f. w. clagendt zu kennen geben haben, welcher gestalt wir arme underthanen obgl^t durch ungeburlich furnemen *Johans Koex*, undervogts des landes Valckenburch, umb contribution und schatz, ihme von wegen Konichlich Ma^tt aus Schpanien etc. zu erlegen, molesteirt und belestiget seint wurden. Darin wir uns bisanher weigerlich gehalten, in erwegung wir jehe und allwege, ja, uber tzweihondert und mehr jaren, dem heiligen Rhomischen Reich under worffen gewesen, auch demselben schatz und stur gegeben, und im fall der not noch zu geben gutwillig, und dies auch gemeltem undervogt vurgehalten, und weiter angelangt dass wir in erlegung sulcher geforderter contribution geins wegs versthehen wolten, ess were dan saich, wir mit recht an den orten und platzen, dar sich das geburen will, schatz und stur zu erlegen schuldig erkant wurden, vund dermass ime, undervogt, das recht presentiret. Dem alles unerwogen, uff Dinstag den XXVI^en tag dieses februarii, itziges ein und sechsigsten jairs, sein etliche dener und underthanen des Hausz Valckenborch, zu Rosz und zu voisz, onerkantes rechtens, thatlicher und feindlicher weisz, gewoppendt in die herlicheit Elslo, egemelt, eingefallen, und vier pferdt mit der that den plochknechten ausz dem velde auff dem Hause Valckenborch gefurt, und dem nach unss wissen lassen durch einen ausz unseren undersassen, sie hetten sulchen gethon von wegen Konigl. Ma^t ausz Brabant.

Nun, gunstige lieben herren, wissen wir geine mittell zu suchen, durch welche wir sulchen ungeburlichen eingriffen begegenen mochten. Derohalb gelangt an E. L. und f. w., als uns onmittel gepurlich oberhaubt, unse demutige und undertenige pitt, dieselben wollen uns gude wege, weisung und furschlege mittheilen, durch wilche wir sulchen ungeburlichen, landfridbruchgischen, thatlichen uberfellen vurkhommen mogen. Dess umb dieselben E. L. und F. W. in allen demuth zu ver-

Digitized by Google

schulden, sollen und willen wir jeder zeit beflissen sein. Umb zuversichtliche, trostliche antwort demutiglich pittend etc.

E. L. und F. W.

Guttwillige

Joreis Meier und Franck (1) als volmechtige anweldt der herlicheit Elslo (2).

N° 14. — **Lettre du prince d'Orange au prince-électeur de Saxe sur son passage de la Meuse à Stockheim.**

7 OCTOBRE 1568.

Durchleuchtiger Hochgeborner Churfurst. E. G. sey unser willig dienst sampt allem vermögen und gutem zuvor, Gnediger Herr. E. G. hatten wir wolt langst hiebevor sollen newe zeittung zuschreiben und allerley gelegenheitt unsers zugks vorstendigen. Es hatt sich aber noch bishero nichts sonderlichs, dasz des schreibens werdt sey, zugetragenn, dann wir von allerley furgefallenen unversehenen ungelegenheit, da wir sonst wol gernn forthgewöllett hattenn, widder unsern willen, nicht ohne grosse beschwerung und schadenn, diese zeitt hero seindt auffgehalten worden. Demnach wir aber die sachen etlichermaszen vermittelst Göttlicher Gnaden zu richtigkeitt bracht, seindt wir den 5ten Octobris gegen Abendt umb vier uhren zu Witthem auffgebrochen, den Graffen von Barbi mit tausend pferdenn bey tag nach des Hertzogen von Alba lager, so oberhalb Mastricht an der Mase zwo meilen von unserem lager jenseits dem wasser gelegen, da wir das geschrey hatten gehen lassen, wir unsern pasz nhemen woltenn, weissen lassen, da wir die gewisse kundschafft gehabt, das der feindt uns den pasz uber die Mase zuverhinderen inn willens gewesen. Wir aber haben unsern zugk an einem andern orth genommen, die gantze nacht getzogen und seindt den 6ten Octobris morgens zu sonnenaufgang bey drey meylen nidderhalb des Hertzogen vonn Alba lager auff die Mase ankhommen, daselbst einen fhurt antroffen und mit Gottes hulff glucklich sampt allem unserem kriegsvolck, geschutz und wagen inn eill uberkhommen; das wir warlich bekhennen mussen und augenscheinlich gesehen heben, das der Almechtige Ewige Gott uns durch verleyhung gutes wetters, verhinderung allerley feyndtlichen anschlege, da er uns doch mit einem geringen volck in demselben pasz hatte aufhalten und verhindern mogen, vetterlich und wairlich meynet und noch bishero vor schaden gnediglich

(1) Waarschijnlijk Frank Gielen.
(2) *(Afschrift op los papier).*

Digitized by Google

behutt, hatt. Und wiewol wir nhun gesinnet gewesen wehren, denselben tag fortzuziehen und den feindt zusuchen, so haben wir doch unser kriegsvolck und pferdt nicht ausmatten wollen, welches diese vergangene nacht einen weitten zugk gezogen, und seindt derohalben heudt alhie zu Stockheim plieben, damit sie wiederumb ausruhen mögen, der meynung mit Gottes hulff morgen den feint zuvolgen. Dan wie uns die khundtschafft einkhommen, dasz mann sein leger hab brennen sehen, halten wir es dafür, er seye auffgezogen. Wir seindt von unsern kundtschafften, so wir in seinem leger haben, zuersehen gewertigk, wo er seinen zug hin nehmen wolle.... Zu Stockheim in unserm Lager, den 7ten Oct. aº 1568.

Wilhem Printz zu Uranien (1).

Nº 15. — **Déclaration des Etats du pays de Fauquemont, que les fiefs étrangers ne ressortissent pas de la juridiction de la cour féodale de Fauquemont et n'ont d'autre attache avec elle que la simple mouvance.**

2 JUILLET 1570.

Eerweerdige, Edele, Wijse ende seer voorsienige, besundere gunstige heeren; Op de bevelen, ons den 16 (2) Aprilis LXX geinsinueert van wegens Uwer Eerweerdige, hebben wij Stadthelder ende leenmannen des leenhofis van Valckenborgh, in aller behoorlijcke onderdanicheijt den XVIII Maij XVcLXX Uwere Eerweerdige geschreven het gestalt vande gebruijcken, usantie oft costuijmen die bis herwaerts onderhouden weren inden lande van Valckenborgh, en mits wir vernemen dat Uwer Eerweerdige voorder Clerenisse van ons verlangen, omdat wij geschreven hedden, dat wij mer soo veel ons in der haeste is mogelijck gewest, te saemen gebracht hedden die puncten op de costuijmen ende usantien, ende dat wij op dat pas niet bij memorie en mochten sijn geweest van het besondere wesen der groote stamleenen, oft Adelijcke huijseren van binnen oft buijten landts, die van den house van Valckenborgh verheven worden, en van verscheijde dingen welcke met de rechte redene soude strijden en in onse puncten voor costuijmen souden sijn gestelt, en besonder de excluderinge vande representatie in collaterale oft sijde vallen, inden X artijckel genoempt, terwijlen dergelijcke als corruptelen in dese tijden geabolieert weren bij ordonnantien vanden jaere XXXI en LVI voor die goede luijden van den lande van Waes,

(1) Dr P. J. Blok: *Verslag* etc. blz. 84, v.
(2) Bij de heeren Franquienet en Habets, *op. cit.* staat: XVen Aprilis.

Digitized by Google

desidererende Uwer Eerweerdige derhalven onse naerdere verclaeringe, dewelcke, om met eerbiedinge in te volgen, hebben wij Stadthelder ende leenmannen meermalen overlesen de declaratien, aen Uwer Eerweerdige corts gesandt, en wij moeten seggen, niet beter te weten, als datwelcke wij hebben geschreven, is soo, laetende nochtans allemael aen mijnre heeren verbeteringe, alsoo wij niet anders en weten, oft dit waert geuseert in mijns heeren landt van Valckenborgh; doch niet wetende wat de buijtenlandtsche leenen, Heerlijckheden en Stamhuijseren, aenden house van Valckenborgh verhevende, onderhouden, omdat wij en ons landt daerover geen beroep en hebben, terwijlen die boutenleenen en heeren andere rechten, gebied en ressort hedden; ende die uijthemsche heeren, als eest dat sij hier verheven wierden, evenwel als vrijheeren oft baenderheeren leven en hen houden besonderlijck van ons, gelijck is: den heere van Elsloo, naest bij ons landt gelegen, onder dat Crisdom van Ludich kerckende, de heeren van Steijn, Leut, van Wolffraedt, van Limbricht ende viel meer andere, soo als uwer Eerweerdige sullen gelieven te sien inde corte lijste vande leenen, aenden huijse van Valckenborgh verheven werdende, welcke met ons als geligueerde, als in een verbondt, in goeden verdraege leven, en voor ons geene dispuijten van hunne leenen en brengen, hebbende in henre heerlijckheden besundere rechten die sij onderhalden tot beheltenisse vande Stam, waerdeur die Stamgoede gesamentlijck en gehielijck aenden altsten mansoir oft sijne altste sone comen alleen, sonder eenige smaldeelinge oft afsplijtinge, gevende de andere eenige rente oft eenigh ander deel, oft onderhalt; en ofter geene outste sone, oft sonen, dan mer dochters en weren, geniet de outste dochter, oft de eerste van haeren lijve, het geheele Stamgoede, ohne verdeelinge te mogen maecken; en wij en hebben nimmer eentige verdeelinge oft afdeijlinge sien doen; dan is wal gebeurt dat van onse voorgangers op die Adelijcke huijseren versocht sijn geweest, doe contracten van henre familien, bij geweest sijn, sonder dat oijent gesien hebben van die Stamgoede eenige vercleijninge te geschieden; t'es ons wel bekent, dat Elsloo tot een volle leen van desen house is gemaeckt tusschen den doorluchtightsten Hertogh van Bourgoigne, die Godt wil genedigh sijn, ende heeren van Schoonvoorst, heere van Elsloo, ter cause van Materbergh (1), aen Elsloo verhevende; en wij hebben dat op dien voet gelaten, sonder eenige veranderinge in onse boecken te vinden, als dat Elsloo in een

(1) Deze quaestie raakt alleen *den oorsprong* der leenroerigheid van Elsloo aan Valkenberg, maar doet niets ter zake af. Wij hopen ze bij eene andere gelegenheid te bespreken.

Digitized by Google

volle leen geheelijck en gesaementlijck ohne verdeelinge is gebleven aen eenen heere alleine, die het successive verhaven en beseten en geregueert heeft; oft nu sulx spruijtende is uijt de eerste nature, die volle leenen, oft heerlijckheden en guede, buijten desen lande gelegen, aen dit landt reijnende oft toebehoorende is, oft uijt andere pactien oft acten, en connen wij dit pas niet achterhaelen, en daerom en sijn onse punten van usantien maer rurende, t welck in desen lande gehoorende geuseert were, en niet van die buijtensche leenen en guede, alhier alleenlijck verhaven werdende. Wij souden wel wenschen dat die buijten leenen hen met ons, en met die van ons ressort sijn, gedroegen, en ons hielpen tot onsen gemeenen voordeel, al waert dat wij se daer buijten evenwel lieten in henne besondere Hoogheden ende weerdigheden, gelijck Elsloo en andere sijn gebruijckende. Doch wij en hebben daerinne niet connen, noch derven doen, ten sij dat wij van hoogher handt daerinne geholpen waeren. Dewelcke wij stellen daeromme aen uwer Eerweerdige goetvinden, soo wel als d'andere puncten van representatie en andersints ter verbeteringe, om, soo eenige corruptele daerin soude sijn, die te verbeteren naer henne Eerweerdige wijse scickinge. En daermede hopen wij, dat Uw Eerw. uijt dese, ende de specificatie der leenen, soo onder ons verheven worden van sijne Majesteijts gebied en ressortatie, als die derbuijten sijn, Uw. Eerw. sullen voldaen sijn van ons. Soo veel ons mogelijck is, wij eerbieden ons in alles Uwer Eerw. genoegh te doen als getrouwe Stadthelder en leenmannen. Aldus gedaen den 2 Julij LXX. Hierover weren: Werner Huijn, heere tot Anstenraede, Stadthelder, ende de leenmannen: Aert Huijn van Amstenraede, heere zu Gelein, Gerard Cortenbach, Hendrick van Zeevele, Johan van Schaesbergh, Daniel van Goer, Reijner van Hulschberg, genoempt Schaluijn, Johan van Bensenraede zu Strucht, Aert (1), Reijner Bock (2), Diederich van Strabach, J. Boscheuwer. Was onderteekent: J. Deecker (3). Pro cop. E. de Berty.

„ Op het aenhouden van den procureur, Magister Schmetz, voor Mevrouwe de Gravinne van Daun, Douarière van Arberch ende Valangin, freijfraw van Elsloo (4), ten prothocolle van d'appellen op heeden den 9ten Meert 1708, dat hem copie authentycque, sub sigillis nostris, van een Recordium der Mancamere van Valckenbergh, de Anno 1570, mochte verleent worden, t'gheen in onse archive te vinden, hebben Wij Sche-

(1) Aert Lamboye.
(2) Reyner Becx.
(3) J. Deckher.
(4) De aanleiding tot de aanvraag van dit afschrift zal bij eene andere gelegenheid opgehelderd worden.

Digitized by Google

pen Meester ende Schepenen van den Conicklicken Stoel ende vrije Rijck Statt Acken sulcx accordeert ende, naer collatie, dese copie cum copia copiæ concordant bevonden, op den 9ten Meert 1708.

„Ad mandatum DD. meorum, in absentia D. Syndici et Secret. Beelen, (sign.) *Henr. Murers*, Substus."

Op het spatium bevinden zich op papier, waaronder groen was, twee zegels; boven elk ervan de kroon van vrijheer. Randschrift van het eerste: *Wilhelm Adolf von Eis, Gnt. Beusdal.* Het schild komt niet geheel overeen met de beschrijving die Rietstap van dit familie-wapen geeft in zijn *Armorial:*

„Ecartelé: aux 1 et 4 de gueules à la croix d'or (Beusdael); aux 2 et 3 de gueules à la bande d'or," tot zoo ver stemt ons zegel met de beschrijving van Rietstap overeen, maar wanneer hij daarop laat volgen: „accompagnée de douze billettes du même, posées dans le sens de la bande, en chef 1, 2 et 3, et en pointe 3, 2 et 1," dan moet van dat voor ons ligt gezegd worden: accompagnée de *quatorze* billettes du même, posées dans le sens de la bande, en chef 1, 2 et 4, et en pointe 4, 2 et 1.

Randschrift van het tweede zegel: *H. Wernerus von Broch.* Dit wapen is geheel overeenkomstig met de berschrijving van Rietstap: „D'argent, à la fasce de sable, surmontée d'un lambel du même."

N° 16. — **Attestation de la justice d'Elsloo que cette seigneurie est une terre de l'Empire.** — 20 FÉVRIER 1574.

Attestatie dat die Heerlicheyt van Elsloe Rycx ende den Ryckschen Leen bewant is.

Wy Symon Dassen, Scholtit, Vranck van Catsop, Aerdt van Raekell, Herman Juecken, Claes Ghielen, Lens Thonis, Heyn Dassen, Dries Geerts, Scepenen ende gerichtsmannen der Heerlicheyt ende Dingbanck Elsloe, doen alle sementlick kondt, tuyghen ende gestaen, certificerende mits desen onsen openen brieff, by onser officien, in eedts stede, voor eene oprechte waerheyt, dat dese heerlicheyt Elsloe is een heerlicheyt voor sich selffst, wellicke heerlicheyt tegenwoordichlick is toebehoorende den Edelen, Welgeborenen, Vromen Heeren Johan van Gavere, Heeren tot Elsloe, Diepenbeeck, Sint Aechten Roode, Ottenborch, Nethene, Erckenen, Bellenyes etc., der wellicke als een geboren grontheer in die selve syne heerlicheyt heefft hooghe, middele ende leeghe justitie, die van synder handt set ende stelt Scholtit ende Scepenen, ende andere officiers, die in synen naem eenen yederen justitie ende recht adminis-

Digitized by Google

treren ende doen. Ende die voirgenoempde Heerlicheyt Elsloe is den heyligen Keyserlicken ende Ryckschen Leen bewant, liggende allen die Leenguederen als in den lande van Gulick, aen dese syde van der maesen, ende in den lande van Rekem, over die maese, onder desen Leenhoff sorterende, ten Rycxen gronde ende bodem; ende voorts alle saecken, die voor ons, als voor Scepenen ende gerichten deser heerlicheyt Elsloe geintenteert, aengehouden ende, mits vonnisse by ons gepronuncieert, gevuytert worden, ende eenighe parthye van den selven vonnisse compt te appelleren, worden die acta, voor ons gewesen, metten vonnisse, by ons, als voirscreven is, gepronuncieert, overgebracht voor die Edele, eerentveste, voirsichtige ende well wyse Heeren Scepenmeesteren ende Scepenen des Coninckli cken stoels ende der Stadt Aken, onses ordentlich ende wettich overheufft ende richters tweeder instantien; ende indien dat eenich parthye van daer voorts will appelleren, die appelleert aen dat Hoochlofflick Camergericht tot Spiers, als richters derder ende eyndelicker lester instantien. Ende sullicx, als voirscreven, is alsoe geuseert ende geobserveert worden over die IIe ende meer jaeren, ende soe langhe, dat wy by gheene documenten, schrifftueren, noch eenighen bescheydt, aldt off nyeuw, ter contrarien noyt en hebben bevonden, noch gelesen. Ende want dan der Eersaeme Matthys opte Halle, deser Heerlicheyt geborene ende ingesetene ondersaet, van des voirscreven is, attestatie begheerde, onder onsen siegell, ende Godtlick, billick ende eerlick is, der waerheyt gestentenisse te doen, sunderlinghe des versocht synde, hebben wy Scholtit ende Scepenen, voirgenoempt, onsen gemeynen Scepenen ampts Siegell onder aen desen brieff gehangen, den XX^ten dach deses maents ffebruarii, in den jaere nae Christi onses lieffs Heeren geboerte, doe men schreeff duysent vyffhondert vier ende seventich, stilo communi.

Aldus stondt onder in den versegelden brieff: *Joannes Rivius*, des gerichts tot Elsloe Secretarius.

(*Getrokken uit een register van Joannes Rivius*).

N° 17. — **Mémoire devant servir à formuler la demande au comte Louis de Nassau pour une sauvegarde en faveur des seigneuries d'Elsloo et de Geulle.** — 17 MARS 1574.

Memorien voor Lenaerdt Pels.

1° Te bevraegen, off gedencken, off niet raetsaem en solde sijn, dat men die oorsaecken en de redenen, waardoor dat die Heerlicheyden *Cleynen Mersch*, *Elsloe*, *Catsop* en de *ter Haegen* gevrijt mochten worden,

Digitized by Google

stelde, dat die selve den Rycxsen Leen bewant ende den Ryck in allen appellation saeken onderworpen sy.

(Antw.) Sullicx sal men tallen tyden, wanneer des noodich mocht syn, well doceren ende met goeden bescheyden by brengen (1).

2° Oock dat eenige Heeren ende Vrunden synder genaeden (2) bericht hebben gedaen, door wellicke hy (2) sunderlinge gratie ende gonste den inwoonderen der selver Heerlicheyden geneycht is te doene.

(Antw.) Vertrouwen, dat eenige Heeren ende Vrunden den ondersaten der selver Heerlicheyden recommendatien hebben gedaen.

3° Ende dat die Heerlicheyt van *Guell* ock den Heeren ende erffgenaemen van Gaver is toebehoorende.

(Antw.) Pels sall desen aengaende volcomen bericht weten te doen, ende, des niet genoech synde, sal men well voor Scholtit daer van doen blycken.

4° Noch te gedencken, dat men des bescheyts ten minste noch drye doe schryven, onderteeckenen, versegelen, (doch alle drye eens teneurs ende inhouts,) noemptelicken dat in elcken van dryen alle tydt worde geruert Cleynen Mersch, Catsop, Ter Haegen, off ten minsten alsoe: Elsloe met synen aenhanck, off: onder Elsloe gehoorende.

(Antw.) Indien dat Pels alle tydt, wanneer dat men synre van doende mocht hebben, present ende in persoon daerby conde syn (3) en solde niet noodich syn, soe veell brieven van vryheyden te hebben, doch dien niet tegenstaende, solde men well willen, drie off vier des bescheyts te hebben.

5° Ende voor die van Guell ock een off twee, ende die oersaeke dat syne genaede (2) seeckere redenen hebbe, waeromme hy (2) den inwoonderen der selver Heerlicheyt die gonste ende gratie dede.

(Antw.) Pels sal die redenen (4) well weten te seggen.

6° Oock dat men weet dat allen die voirscreven Heerlicheyden, denen van Gaver toegehoorende, opter, off by der Maesen gelegen syn.

(Antw.) Is notoir by allen menschen.

---

(1) Men had te Elsloo reeds op den 20en februari 1574 zulk eene attestatie opgesteld. Wij gaven ze in Bijlage n° 16.

(2) Graaf Lodewijk van Nassau.

(3) Pels verbleef werkelijk eenigen tijd te Elsloo, luidens een post, naderhand door Rivius aan de rekening toegevoegd: »Item ende noch hebbe ick, Rivius, voirs. Trynen Custers betaelt, dat Lenaerdt Pels tot haeren huyse verteerd heefft, VI Ryxse dalers, tot XXXIII st. dat stuck, facit IX gld, XVIII st."

(4) Wij hebben getracht achter *die redenen* te komen, maar zijn er niet in geslaagd. Zou men hier wellicht moeten denken aan den invloed der geldmannen *Schets* te Antwerpen? Zij waren volle neven van heeren van Gaver-Elsloo.

Digitized by Google

N° 18. — **Règlement sur les logements militaires à Elsloo.**

19 MAI 1574.

Ordinantie om Crychsvolck te billetten in deser Heerlicheyt Elsloe ende op die buytingen der selver Heerlicheyt.

Den XIX^den^ dach in die maent van Mei anno XV^c^LXXIIII is overmits Scholtit ende Scepenen, met gevolch der gemeynen ondersaeten ende nabueren deser Heerlicheyt Elsloe, verdraegen ende veraccordeert, dat soe wanneer dat eenich Crychsvolck compt, dat bescheyt heefft hier te liggen, dat men die selve op die ondersaten sall billetten.

Wellicke billetten gemaeckt sullen worden overmits Scholtit, Scepenen ende der gedeputeerde mannen, die vanden Heer ende van der gemeynte sullen syn verordineert ende gedeputeert.

Ende soe wanneer dat men die billetten sall maecken, sullen Scholtit, Scepenen ende gedeputeerde mannen sich versaemen in der kercken (1) ende die billetten maecken, om dat Crychsvolck te verdeylen op die onderdaenen, yeder een nae syn macht ende staede te halden.

Om sullicx convenientelicken te doen ende maecken, is verordineert dat men dat dorp off Heerlicheyt, ende die buytingen off gehuchten, daer onder gehoorende, als noemptelicken: Catsop, Ter Haeghen ende Cleynen Mersch, sall quartieren,

In vuegen, dat die onderdaenen, geseten ende woonende binnen den dorpe van Elsloe, sullen draegen den halven last van allen den volcke dat te billetten sall syn, off billet sall worden,

Ende die buytingen, off gehuchten, te weten: Catsop, Ter Haeghen ende Cleynen Merssch, sullen draegen, onder hon dryen, den anderen halven last van allen dat volck dat billet sall worden off wesen;

Mit conditie ende onderscheyde nochtans, dat die van Catsop ende van Ter Haeghen sullen draegen twee derden deelen vanden voirscreven halven last, ende die van Cleynen Merssch een derdendeell desselven.

Ende dit sall alsoe, als voirscreven is, van nu voortaen onverbrueckelick worden geobserveert ende onderhalden, ter tydt toe, dat het voirgenoempde dorp, gelyck ock die buytingen, by verarmen als andersins, in anderen state, dan sy te deser tydt syn, worden bevonden; in wellicken gevallen men die buytingen ende dat dorp anders sall mogen quartieren.

(1) D. w. z., de kerk, of het kerkhof, was het vereenigingspunt van schout, schepenen en gedeputeerden. Van daar gingen zij naar het huis van dengenen hunner die er het naast bij woonde, of wel naar eene herberg, en schreven daar de billetten uit.

Digitized by Google

Noch is verordineert ende veraccordeert, dat offt saecke were off gebeurde, dat eenich krychsvolck queme, het were in desen dorp, off in die buytingen desselven, ende aldaer in den dorp, off op die buytingen desselven, wolden by malcanderen blyven, sonder dat men dat selve Crychsvolck, in vuegen ende vormen als voirscreven is, solde connen off mogen billetten, sullen die onderdaenen hetsy in den dorpe off in die buytingen, by den wellicken dat selve Crychsvolck compt te liggen, van stonden aen en sonder eenich vertrack, ontbieden Scholtit, Scepenen ende die gedeputeerde mannen, tsamen, off ten minsten eenighe van dien, om te besien off men desselven volcks solde connen off mogen ontledicht syn. In dyen dan dat men hon niet en can ontslaegen worden, dan willen off moeten blyven, als voirscreven is, sullen die custen, die dan alsoe gedaen sullen syn, by dat gericht ende die gedeputeerde mannen, off eenighe van hon, worden opgescreven, ende die selve sullen by die geheele gemeynte gelyckelick worden betaelt (1).

Ende by alsoe, off in dien dat gebuerde, dat eenighe onderdaenen, sich willende maecken contrarie deser ordinantiën, onwillich worden bevonden, mede te contribueren ende helpen verrichten die custen, gedaen ter cause als voirscreven is, sal men die selve onwillige persoonen by den officier, in naem van den Heer, in der tydt synde, mogen doen panden voor die voirs. contributie ende voor alle custen, daeromme gedaen ende te doene, aen alle honne guedere, erff ende gereet, laet ende leen, off wat natueren die selve souden mogen gecenseert worden off wesen, all off die selve met alle manieren van recht weren vuyt verwonnen, sonder hen eenichsins tegen die voirscreven pandtschappe te mogen opponeren off keeren, met eenighen recht, geestelick off werltlick, die voirscreven contributie en sy yerst gedaen ende alle custen, om faute van betalingen gedaen, affgestelt.

Begeeren daeromme ende hierop Scholtit, Scepenen ende gemeyne ondersaten deser Heerlicheyt Elsloe, alle hier onder genoempt, dat den Edelen, Welgeborenen, Vromen Heeren Johan van Gavere, heeren tot Elsloe, Diepenbeeck, Sint Achten Roode, Ottenborch, Nethene, Erckene, Bellenyes etc., honnen Lieven Landtheere, gelieve dese voirscrevene honne ordinantie te lauderen, confirmeren ende tapproberen, ende mitsgaeders vuyt desen hier onder genomineerden persoonen, (synder Edelheyt ondersaeten), te verordineren ende te kiesen twee off drie mans, die in allen saecken, deser gemeynten aengaende, tsamen, off een van

(1) Dit punt werd nader omschreven naar aanleiding van de inkwartieringen van den 30en Januari en van den 17en Februari 1575. Men vergel. *Dertiende Hoofdstuk*, § 1 en § 2.

Digitized by Google

hon, nae gelegentheyt des tydts ende der saecken, metten Scholtit, Rentmeester, Schrijver, off eenen Scepen, sullen gaen ende staen, daer die gemeynte des van doende oft van noode sall hebben, die wellicke voor honne vacatie ende competenten salaris sullen hebben yeder een des daechs twelff stuver brabants.

Volgen die naemen der ondersaten deser Heerlicheyt ende vryheyt Elsloe met synen buytingen. (*Na die lange naamlijst volgt:*)

Mannen, by mynen Edelen Heeren geordineert tot voorgengers der gemeynte, volgende den ordinantiën voirscreven: *Tot Elsloe:* Herman Dassen, Ercken Aerts, alias Pickaerts; *tot Catsop:* Jennisken Pouwels; *Ter Haeghen:* Wreys Haechmans; *tot Cleynen Mersch:* Lemmen Houben.

Onderteeckent by myns Edelen Heeren handt aldus als volcht: Bij my, ende bevele desen ordinantie nae te comen inne alle neersticheyt, *Jan van Gaver.*

Den IIII^den^ dach des maents Aprilis anno XV^c^LXXV, stilo Romano, overmits mynen Edelen Heere Jan van Gavere, gerichten ende gemeyne naebueren, door honne gedeputeerde voirs., is in die plaetse van Lemmen Houben, die op palmavont, Saterdach den XXVI^en^ Martii lestleden, jemerlich buyten Hochterpoort, in die hoocheyt van Tricht, ersteken is, geordineert ende gestalt: Peter Schalcken van Cleynen Mersch.

N° 19. — **Protestation des Etats des pays d'Outremeuse contre la proposition, qui leur avait été faite par le gouvernement, de contribuer au payement de la garnison de Maestricht.** — 2 Août 1575.

Op huyden den II^den^ Augusti anno XV^c^LXXV heefft der Edeler eerentvester Arnoldt Huyn van Anstenroede, Heer tot Geleyn ende Eysden, als Gubernator der Landen van Overmaese etc. soe muntlich als oock by geschriffte, van wegen C^o^ Ma^t^ de Geestelicheyt, Ridderschappe, sampt anderen van den heufft ende subalterne bencken, voorgedraegen, om te contribueren een summe van twee duysent ende vyffhondert gulden brabants, des maents, te weten drye maell, ende dat tot stuer ende assistentie, ende betaelingen vanden garnison, binnen der stadt Maestricht nu ter tydt gelegen etc, volgende seeckere diverse besloten brieven, een vanden dato XVII^den^ Juny (1), den II^den^, den XIIII^en^ July, ende den derden den XXVI^en^ July, anno voirscreven, op seeckere conditiones, dat die voirscreven summe den voirscreven

(1) Waarschijnlijk was reeds vóór de helft van Juni 1575, èn het vertrek der ruiters van Schenck, èn de brandschatting door het garnizoen van Maastricht, voorgevallen.

Digitized by Google

Landen op die yerste schattingen, offt andersins, soe men der voirscreven Majesteyt meuge schuldich syn, sall worden gerembourseert, ende andere in de selven brieven voorscr. gementioneert.

Daerop seggen ende geven die Landen voirscreven *generaliter* ende *unanimiter* voor antwoort des ende tgene als hier nae volcht.

Ten yersten, dat die voirscreven Landen van Overmaese in voortijden aen diverse Heeren ende potentaten verpant ende versat syn geweest, ende dat die selve Landen, vuyt sunderlinge affectie henne draegende tot iren aengeboren natuerlicken princen ende Heeren, wederom, tot hen luyden grooten schaeden ende lasten, geloest ende gequiteert hebben; waer door den voirscreven Landen met diversche *privilegia* ende vryheyden genaedichlicken begifftiget syn worden, ende dat, om te comen tot hennen natuerlicken heere ende prince, als hopende van de selve met alle loofflicker barmherticheyt geregeert ende onderhalden te werden, alsoe oock die voorscreven Landen niet anders her toe verdient en hebben, ende ongeerne ter contrarien noch verscholden souden.

Dien niet tegenstaende, ende geconsidereert die groote overtollige belastinge der voirscreven Mat, ter causen van desen trouble ende andensins gehadt, ende daer beneffens ock ontlast te syn van alle ruyters ende knechten: soe hebben die voirs. Landen goetwillichlichen, sonder plicht offt scholt, onlancxt geloofft die summa van LXXXX duysent gulden brabants (1).

Ende sedert der voirs, geloeffden soe en syn nochtans die voirs. Landen noyt sonder krijchsvolck, soe ruyteren ende knechten, ontlast geweest, ende der gestalt alsoe beschaedighet worden, dat alnoch groote summen vanden voirscrevene LXXXX duysent gulden staen te betaelen, dwellick die voirscreven Landen, ter causen als boven, niet en connen gedoen.

Daerop nu ock volcht de lanckduerende belastinge vanden mannichvoldigen heirtochten, soe van de rebellen ende vianden van syne Mat als van die overtochten van Ruyter ende knechten der selver syner Mat, den tydt van ontrent IX continuële jaeren, ende principaelick nu onlancxt van die gealtereerde ende mutinerende soldaten, ende foereringe ende onderhaldinge van groote getall van ruyteren, langen tydt onderhalden, ende onlancxt met groote contributie van dese overmae-

(1) Dit schijnt te doelen op de bede, waarvan in het *Vijfde Hoofdstuk* sprake is, en die wij naderhand schatten op 88000 brab. gulden.

Digitized by Google

sche Landen versonnen (1), boven andere onverdraechelicke lasten by het overloopen van den garnisoun (2) der voirscreven stadt Maestricht; wellicke lasten al noch staende door die Landen te betaelen, ende tot grooten excessiven schaeden sall moeten opgelicht worden. (3) In der voegen bedorven, dat veele vanden ondersaeten, goetwillich wesende, hen hebben moeten verhuysen, ende verloopen in vreemde Landen ende onder andere potentaten; wellicks soe langher soe meer sall moeten geschieden, soe verre hier inne niet en wordt geremedieert, ende, wat meer is, is geschapen, dat die Landen sullen tot desertie ende desolatie tenderen ende comen.

Befreempt ock den voirscreven Landen niet weenich, hen luyden met soedanighe brieven, als boven verhaelt, principaelick tot onderhaldinghe vanden voirseyden garnisoen, (waermede die Landen van Overmaese noit en syn beschermt geweest, noch ock hope offte apparentie en is beschermt te worden), tot sullicke contributie te bewegen; want sy des ongewoonlicke syn, ende vande voerige heeren offte regenten noyt sullicx vernomen en hebben, ende dat selve is contrarierende der geloeffter ende ock voor aengetogener *privilegia* gedachter Landen; besunder dat die selve Landen, ende Staten van dien, verhopen tselve geensins verschuldicht te hebbene, als in voorleden ende tegenwoordigen tyden van troublen hen gedraegen te hebbene als dat behoort, ende sonder eenighe reprehensie.

Waeromme is die demoedige bidt ende petitioen, onder dese ende alle andere beswaerenissen, erlaeten ende ontlast te mogen blyven, dan henne luyden onmogelick en is oick wyders te tollereren; bereyt synde niet te min, hen altois te halden, met lyff ende goet, in die onderdaenicheyt ende devotie van syner Ma^t^, versueckende den voorseyden Gubernator dese antwoorde ende affscheyt (4) syne Excellentie (5) te willen toeschicken, ende die selve demoedelick bidden, die in alle genaeden voor goet aen te nemen (6).

(1) Verzonden. Dit doelt op de ruiters van Schenck niet alleen, maar ook op de gemutineerden van Valdez. De *contributie*, waarvan hier sprake is, was de hoofdelijke omslag, ter dekking van de kosten der inkwartieringen.

(2) Elsloo was bij die gelegenheid niet gebrandschat geworden. Althans de rekeningen dezer heerlijkheid gewagen niet van dat *overloopen*.

(3) Lees: *De Landen van Overmaas zijn* enz.

(4) Resolutie.

(5) De gouverneur-generaal Requesens.

(6) Afschrift van Joannes Rivius.

Digitized by Google

EENIGE BIZONDERHEDEN OMTRENT

Paulus Chimarrheus,

pastoor te Sittard.

Is Paulus Chimarrheus, de geleerde pastoor van Sittard, protestant geweest? Heeft hij zooals veelal beweerd wordt in die stad voor het eerst het Calvinismus gepreekt, zoo dat men hem, als den stichter der protestantsche gemeente aldaar, kan beschouwen? Of was hij eenvoudig een katholiek priester, die de plichten van zijn staat regelmatig is nagekomen, maar in die tijden van algemeenen strijd en twist op godsdienstig gebied, zonder te willen breken met de orthodoxie soms dingen heeft geleeraard of geschreven, die strijdig waren met de leer en den geest zijner Kerk?

Deze vragen hebben ons meermalen bezig gehouden en wij zullen die trachten toe te lichten, in het weinige wat wij over dezen man gevonden hebben; wij zeggen het weinige, want veel is over hem niet bekend, maar genoeg evenwel dunkt ons, om over hem een oordeel te kunnen vellen.

Paulus Chimarrheus (1), een bekende humanist, die te Sittard pastoor is geweest, werd geboren te Beek, bij Randerade, in het land van Gulik (2). Zijn naam, als geleerde, schijnt dan ook niets anders

(1) Chimarrheus heette niet Petrus, zoo als HARTSHEIM dit in zijne *Bibl. Colon.* schrijft en zooals wij op zijn voetspoor hebben gedaan in onze *Kerkel. Gesch.* van het bisdom Roermond, deel I, p. 405.

(2) De schrijver der geschiedenis van het Guliksch Protestantismus, VON RECKLINGHAUSEN, twijfelt geenszins aan de identiteit van Paul Winter met Paul Chimarrheus: „Zu Sittard — zegt hij — fing 1553 Paul Winter, genannt Chimarrheus, die Reformation an, von dem 1557 zu Dusseldorff schöne lateinische Gedichte gedruckt sind." Zie RECKLINGHAUSEN, *Reformationgeschichte des Berg. Landes* p. 82 en 184. VAN DER AA, geogr. woordenboek in voce Sittard, zegt: De eerste die in deze (protest.) gemeente het leeraarsambt heeft aangenomen, is geweest Paulus Chimawhaus (sic), die in het jaar 1556 (?) herwaarts kwam.

Digitized by Google

te wezen dan de grieksche vertaling van zijne geboorteplaats; zijn familienaam zal intusschen niet geweest zijn Watersley, zooals Kritsraedt wil, maar Winter zooals anderen vermoeden (1). Eene chroniek geplaatst in den *Sittarder Kalender* voor het jaar 1823 spreekt van zekeren Paul Winter, geboortig uit Beek, die te Sittard in 1553 de leer van Calvijn zou hebben gepreekt. Dit jaartal 1553 stemt overeen met de komst van Chimarrheus, als pastoor te Sittard, die dan nu ook hier, gelijk vroeger te Roermond, zooals hij zelf zegt, door ingeving van Satan, beschuldigd zal zijn valsche leeringen verkondigd te hebben.

Chimarrheus was achtereenvolgens rector der latijnsche scholen te Roermond, te Heinsberg (1552) en to Duren. In eene opdragt van eenige gedichten aan den Gulikschen kanselier Gogreve, te Dusseldorff, gedagteekend uit Heinsberg den 8 April 1552, zegt hij: dat hij te Roermond vertoevende „fidem catholicam" voorstond, maar dat hem de Satan toen van ketterij beschuldigde en valschelijk aan de inquisitoren had overgeleverd. Welk nadeel deze aanklacht aan zijn fortuin en zijnen goeden naam hadden veroorzaakt, zou de kanselier, toen hij te Roermond verkeerde, wel zelf hebben vernomen. „Sed Satan me insimulat hæreseos, falsissimeque apud inquisitores traducit. Quantum hoc damni quantumque. cum rei tum nominis fecerim jacturam, tua humanitas, quum Ruræmundæ ageret, clare didicit."

Volgens Recklinghausen was hij een vriend van Monheim, den toenmaligen rector der latijnsche scholen te Dusseldorf (2). Na den dood zijner vrouw, wier verlies hij in zijne gedichten betreurt, werd hij priester en in 1553 pastoor te Sittard (3). Deze laatste betrekking schijnt hij met eere bekleed te hebben, want op het einde des jaars 1558 benoemden hem de in synode vergaderde pastoors, bij stemming, tot landdeken van het gulden concilie van Susteren, een eerepost onder de geestelijkheid, dien hij nog bekleedde toen hij in 1560 tot kanonik werd benoemd van het collegiaal kapittel van Sittard.

In een stuk van 24 October 1559, klaagt Chimarrheus, dat hij als pastoor te Sittard veel last en arbeid heeft en door geen kapellaan wordt bijgestaan. Zijn pastoreel huis was bouwvallig en diende hersteld te worden; hij verzocht daarom bij zijne overigheid dat de

(1) Zie hierna p. 358.
(2) Recklinghausen, p. 82.
(3) Foppens *Bibl. Belg.* p. 941 en Hartsheim *Bibl. Colon.* p. 354.

Digitized by Google

renten der altaren van de HH. Eligius en Magdalena in de parochiekerk te Sittard, voortaan aan hem en eenen toekomstigen kapellaan zouden toegekend worden. Verder klaagt hij over de karigheid van zijn pastoreel inkomen (1). De revenuën der kerk zijn volgens een stuk van dezelfde dagteekening, geïncorporeerd bij het kapittel; als pastoor geniet hij niet meer dan 26 malder rog en 20 malder haver; hij heeft daarenboven presentiegeld, wanneer hij in het koor de getijden helpt zingen, namelijk 10 malder rog; voor kerkebrood ontvangt hij 8 malder rog. Te zamen 44 malder rog en 20 malder haver. (Zie Bijlage I).

Het was wellicht ter verbetering van zijn inkomen dat Willem IV, hertog van Gulik, die de patronaatrechten bezat over het kapittel van St Pieter te Sittard, hem benoemde tot eene prebende, opengevallen, ten gevolge van het bedanken van den kanonik Willem Harpenschlegers. In zijn brief aan voormeld kapittel van 23 Juni 1560 zegt de hertog: „dilectum nobis Paulum Chymarrheum concilii Susterensis decanum, tanquam idoneum in Dei nomine vobis per has nostras litteras duximus præsentandum et in iis præsentamus." (Zie Bijlage II).

Chimarrheus bleef dezen nieuwen post niet lang bekleeden; hij overleed te Sittard, in den loop des jaars 1563, nadat hij in 1561 het nieuwe bisdom Roermond had zien oprichten, eene gebeurtenis, die hem ongeveer de helft van zijn dekenaat ontnam (2).

Dit zijn de bizonderheden, die wij over het leven en bedrijf van Chimarrheus hebben ontdekt. Het eenige wat ons daarin vreemd voorkomt is, dat hij in 1553 te Sittard „in het geheim" zou hebben gepreekt, terwijl wij elders vinden dat hij toen katholiek pastoor was en in die hoedanigheid tot het preeken en het leeraren in het openbaar was geroepen. Maar wij bemerken hier bij, dat van dit haagpreeken alleen een paar schrijvers van onzen tijd gewagen, terwijl de kronijk in den Kalender van 1823 uitgegeven, alleen het volgende zegt: „Anno 1553 hat Paul Winter geburtig von Beek, bei Sittard, hiezelbst zum ersten mahl die Lehre des Dr Calvin oder die Refor-

(1) Mededeeling van wijlen den Heer Strauben, notaris te Dusseldorp.

(2) Zijn opvolger in het landdekenaat, die in het jaar 1565 voorkomt, woonde te Heinsberg. Zie NYHOFF, *Bijdragen tot de Gesch. van Gelderland* III, p. 40. Over het dekenaat Susteren, hetwelk ongeveer 80 parochiën telde en den rechter Maasoever tusschen Maastricht en Roermond besloeg, raadplege men mijne *Kerkgesch. van het Bisdom Roermond*, I, p. 375.

Digitized by Google

mation hervorgebracht" (1). Deze chroniek werd in 1823 door Augustinus Dunckel afgeschreven en uitgegeven uit een lijvig handschrift over Gangelt en Sittard, samengesteld door den Pater Jesuiet Jacob Kritsraedt en waarvan het origineel zich te Bonn bevindt. Daar dit handschrift de bron is, waaraan de latere schrijvers putten, hebben wij de zaak nader doen onderzoeken en het is ons gebleken, dat ook hier niet van „geheime preeken" wordt gesproken.

Chimarrheus heeft voornamelijk onder het bestuur van twee Gulicksche hertogen geleefd, Jan III en Willem IV. Jan III, die in 1524 het bewind aanvaarde en tot in 1539 regeerde, was op godsdienstig gebied de richting der humanisten toegedaan, doch bleef in weerwil zijner liberale richting tot op het einde zijner regeering aan de moederkerk getrouw. Zijne gemalin, de hertogin Maria, die als erfdochter van Kleef en Berg veel invloed op de regeering uitoefende en bij de inwoners in hoog aanzien stond, ging door voor eene streng katholieke vrouw. Onder de ambtenaren der kroon waren de meesten aan de oude Kerk gehecht, maar enkelen, zooals de graaf van Rennenberg, die ambtenaar was van Born en Wassenberg, begunstigden de nieuwe leer in het geheim, en waren voor een groot deel de oorzaak, dat in die streken de wederdoopers zeer talrijk werden.

Jan's zoon en opvolger, hertog Willem IV, was een leerling van den humanist Heresbach. Toen hij in 1539 den hertogelijken troon beklom, trad hij in de voetstappen van zijn vader en bleef de liberale richting toegedaan; hij ging zelfs een stap verder, door dat hij, zonder zelf protestant te willen worden, de nieuwe leer op allerhande wijze beschermde en trachtte te bevoordeelen. Hieraan kwam in 1543 een einde. Keizer Karel V, die hem door de verovering van het land van Gulik en Gelder, in het nauw had gebracht, deed hem in het tractaat van Venloo, den 7 Sept. 1543, de volgende verklaring afleggen: Dat hij voortaan in zijn geheel gebied de katholieke religie zou bewaren, geene nieuwigheden toelaten, en dáár waar nieuwigheden waren ingedrongen, die uit zou rotten en alles tot den ouden toestand terug brengen. Aldus luidt het eerste artikel van voormeld tractaat (2). Aanvankelijk kon zich de hertog naar dit besluit, wat hem

(1) A. Dunckel, Sittarder Stadts und Kreises Kalender auf das Jahr 1823, p. 62.
(2) Brosius, Annales Juliæ III, p. 60.

Digitized by Google

door den overwinnaar was opgedrongen, maar slecht schikken. De uitvoering daarvan nam hij alleen ter hand, wanneer de Keizer, de Paus of zijne katholieke onderdanen hem daaraan herinnerden. Maar later volgde hij eene meer katholieke richting, en liet niets onbeproefd om den katholieken godsdienst te herstellen, overal waar dit zonder gewetensdwang kon geschieden. Daarom liet hij in 1550, in 1559, in 1560 en 1582 kerkvisitatiën houden, om de misbruiken, die in het kerkelijk leven waren ingesloopen, uit te roeien. Daarom trad hij in 1551 in onderhandeling met paus Paulus III om in zijn hertogdom de scholen, de godsdienst en het kloosterwezen, zelf te mogen regelen, zonder vreemde tusschenkomst (1).

Het lijdt geen twijfel of de pastoor van Sittard heeft onder den invloed dezer halfslachtige godsdienstpolitiek gestaan en zal het trekkende voorbeeld zijner vorsten gevolgd hebben, of aan hunne wijffelende houding hebben toegegeven.

Chimarrheus, die, zooals wij hierboven hebben gezien, in zijne jeugd getrouwd was geweest, had een zoon Jacobus Chimarrheus, die gelijk zijn vader den geestelijken staat aanvaardde en in de geschiedenis voorkomt als een uitmuntend toonkunstenaar. Deze Jacobus was geboren te Roermond, terwijl zijn vader aldaar het rectoraat der latijnsche scholen bekleedde. Later werd hij almoezenier des Keizers, ridder, palatijnsche graaf en proost der kerk van St. Severijn te Keulen. Volgens eenige schrijvers overleed hij te Praag en volgens anderen te Leitmaritz, in 1614 (2).

In de zoo evengemelde kerk van St. Severinus te Keulen bevindt zich in het noordelijk zijschip een monument van steen en koper, met het wapen der familie Chimarrheus. De proost is daarop afgebeeld in knielende houding; op den achtergrond de Verlosser en de H. Maagd. Daaronder staat:

Supplex in medio positus solatia posco.

Rondom zijn 16 afbeeldingen geplaatst uit de lijdensgeschiedenis

(1) Koch: Die Reformation im Hertzogthum Julich, p. 16, en Lacomblet, Archiv für die Geschichte des Niederrheins V, p. 63 en 77.

(2) De Navorscher XXII p. 511 die Jacobus Chimarrheus onder de Nederl. toonkunstenaars noemt, laat hem in 1560, tijdstip, waarop zijn vader reeds lang uit Roermond vertrokken was, geboren worden.

Digitized by Google

van Christus en daartusschen de Verheerlijking van den Heiland op den berg Tabor. Het onderschrift luidt:

adm: reverendvs et illvstris dominus
dom: JACOBUS CHIMARRHEUS *ruremvndanvs s. r. e.*
protonotarivs: comes palatinvs apostolicvs et
imperialis. eques auratae militiae s. c. m. per
mvltos annos eleemosynarivs maior, huius
ecclesiae praepositvs: solatii spei m. e. p.

Dat is: De Zeer Eerwaarde en Edele Heer, de Heer Jacobus Chimarrheus, uit Roermond, protonotaris der heilige Roomsche Kerk, palatijnsch graaf, zoowel van wege den Paus als van wege den Keizer, ridder en hoofdalmoezenier zijner Keizerlijke Majesteit gedurende vele jaren, proost dezer kerk enz. plaatste dit monument tot troost en hoop.

Boven dit inschrift bevindt zich het familiewapen van Jacobus Chimarrheus, zijnde een lind of snoer vormende krullen, die een kruis nabootsen. Het wapen is gedekt door den kenschetsenden hoed van Protonotaris.

Na deze kennismaking met den zoon, keeren wij tot den vader terug, om over zijne geschriften te spreken.

Over de nagelaten werken van den pastoor van Sittard handelen in het kort Hartsheim, Foppens, Valerius Andreas en Jöcher, die allen de Bibliotheca Colon. van Hartsheim naschrijven. Een zijner pennevruchten kwam op den Index librorum prohibitorum, door den hertog van Alba in de Nederlanden uitgevaardigd. Dit werkje had voor titel: *Catechismus Latino-Germanicus in ecclesia Sittardiensi, per Paulum Chimareum.* „Deze Catechismus, in het Latijn en in het Duitsch (1), — zegt Dr Sepp — heeft zeker (ook nu wêer) zijne rechtzinnigheid en goeden naam op het spel gebracht" (2).

Nog is bekend: *Epistolae dominicales carmine elegiaco redditae, ad usum scholae Marcodurensis per Paulum Chimarrheum, eiusdem*

(1) SOTOMAIOR: Index Librorum prohib. pro Catholicis Hispaniarum, Madrid 1667, noemt den catechismus van Chimarrheus op p. 838 en p. 856. In de tafel op zijn werk vertaalt Sotomaior het woord Germanicus door „vulgar fiamingo."

(2) Dr C. SEPP: Een drietal Indices librorum prohibitorum, p. 223. Wij bemerken hier dat de Index van den hertog van Alba streng genomen geen kerkelijk gezag bezit en in het hertogdom Gulik, waarin destijds de stad Sittard lag, geene gangbare kracht had.

Digitized by Google

scholae moderatorem. Colon. excudebat Jaspar Gennep in 8° zonder jaargetal.

Dit werk in twee deelen verdeeld, begint met eene toewijding aan Johan Blomendaell, ambtman te Lulsdorp, in het land van Gulik, dan volgt eene voorrede en eindelijk p. 11 tot 85 de tekst der Epistolae. De tweede afdeeling bevat andere latijnsche gedichtjes van Chimarrheus en eene toewijding, in proza, aan den Gulikschen kanselier Gogreve te Dusseldorp, gedagteekend uit Heinsberg den 8 April 1552. In deze toewijding verhaalt hij zijne lotgevallen met de inquisitie te Roermond, waarvan wij hierboven gesproken hebben. Een exemplaar van dit werk bevindt zich in de stads-bibliotheek te Antwerpen (1). Zijne verzen, zegt Foppens, zijn vloeiend en sierlijk: quaedam carmine conscripsit, eoque ut facili, ita nec ineleganti (2).

Dit zijn de bizonderheden die wij over Chimarrheus kunnen mededeelen. Zijn levensloop, dunkt ons, is uit het vorenstaande genoegzaam bekend, om de volgende conclusie te trekken. Het is niet gebleken dat hij ooit protestant is geweest, maar wel dat hij een katholiek was, die eerst als onderwijzer en daarna als pastoor, deken, en kanonik, volgens de voorschriften van de Katholieke Kerk heeft geleefd en is gestorven; hij was een humanist, die gelijk Heresbach, hertog Jan III van Gulik en honderd anderen, de richting van Erasmus was toegedaan. Die man is wel met de inquisitie en den Index in aanraking geweest, heeft wel eens kettersche gevoelens aangekleefd, maar is daarom nog niet ketter geworden, want het is ons nergens gebleken dat hij geweigerd heeft de leer der Kerk te volgen.

Wij zijn dan ook van gevoelen dat de gereformeerde gemeente te Sittard wel wat ver gaat, indien zij Chimarrheus als haren stichter blijft beschouwen, en verder dat in het jaar 1853 geene genoegzame gronden aanwezig waren, om een jubelfeest ter eere van dezen man, die nu 300 jaren geleden, aldaar voor het eerst „als geheimer Prediger, wissenschaftliche und reine Religionskentnisse" zou verspreid hebben, aan te richten (3).

(1) Mertens: Catalogue de la Bibliothèque d'Anvers I, p. 154, n° 1416.
(2) Foppens: Bibl. belgica I, p. 940.
(3) Gustav Höeffer: Geschichte de reformirten Gemeinde zu Sittard, zum dreihundertjährigen Feïer der ersten Verkündigung des reinen Evangeliums. In 12 van 18 bladz. Van dit boekje werd in jaargang 1881 p. 585 der *Maasgouw* een verkorte inhoud uitgegeven, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Heer Martin Jansen.

Digitized by Google

Wel zou men hooger op klimmende geheime en openbare predikanten van het nieuw Evangelie kunnen aantreffen, maar dan zou men stoten op Anabaptisten en volgelingen van Jan van Leiden, den befaamden koning van Sion (1).

Wij bekennen overigens gaarne, dat het buitengewoon moeielijk is in die verwarde tijden te onderscheiden wie Katholiek of wie Protestant was. Het godsdienstbegrip der twee partijen was nog niet algemeen gevestigd, bizonder in het land van Gulik, waar de regeering eene middenpartij dulde, die voorgaf het met de leer van Rome te houden, maar feitelijk in menig punt daarvan afweek.

Intusschen zou het ons genoegen doen, indien voortaan het aandenken van den geleerden en humanen Chimarrheus, bij Katholieken en Protestanten, in gelijke eer en achting bleef.

Jos. HABETS.

(1) *Publ.* etc. *du Limb.*, jaargang 1877.

Digitized by Google

Bijlage I.

Chimarrheus klaagt bij de Guliksche regeering over het karig inkomen zijner pastorie.

24 October 1559.

Bericht der pastoriën zu Sittart und ihrer Renthen, furstlichen Verordenten am 24 October 1559, zu Sittart, uberantwortet durch Paulum Chymarrheum.

Item die parochial-Kirch zu Sittart ist dem collegio incorporiert sampt allen sicheren Renthen, so dass ein Pastor gar nit eigens hait, sonder wirt ihm vom Capittel vur sein Underhalt geben, jährlichs 26 malder roggen und 20 malder haveren.

Item hat er noch in præsentiis, so er mit dem Chorgange die horas zu singen verdienen muss, umbtrint zehn Malder roggen.

Item vur den Kirchbrode hat er acht Malder roggen, haben die Burger belacht.

Summa hat der Pastor in all: 44 Malder roggen und 20 Malder haver.

Altaria in ecclesia.

Altare Joannis Baptistæ. Rector Joannes Schulken, presens.
Altare Mariae Virginis. Rector Nicolaus Daelen, presens.
Altare Georgii. Petrus Tesschenmecher, rector (1).
Altare Sti Joannis Evangelistae. Theodoricus Scapens, rector.
Altare Catharinae. Rector Bartholomeus Dries, presens.
Altare Nicolai. Rector Bartholomeus Nyss, absens.
Altare Crispini. Rector Otto, canonicus Visetensis, absens.
Altare Eligii. Caret rectore.
Altare Magdalenae. Caret rectore.

Werden diese Renthen (2) gebraucht zum unterhalt des Pastors in Abkurtzing seiner abgeschreven summen.

Die Renthen und inkumst der Altaren in gemein sindt mir gar unbewust. Es sind auch zwei Bruderschafften der Collegiatkirche zu Sittart, Mariae et Petri, welcher Renthen mir unkundigh, werden edoch under canonicos, capellanen, pastoren und den dienern der Kirche in præsentiis ausgetheilt.

---

(1) Deze Tesschenmecher werd pastoor te Millen en deken van het Concilie van Susteren. Zie mijne Geschied. van het Bisdom Roermond I, p. 405.
(2) Namelijk der twee laatste altaren.

Digitized by Google

Bijlage II.

Benoeming van Paulus Chimarrheus tot kanonik der Kapittelskerk van den H. Petrus te Sittard.

23 Juni 1560.

Dei gratia Guilielmus Juliacensis, Cliviensis et Montensis dux, comes Marchiae et Ravensbergi, dominus in Ravensteyn etc. honarabilibus nobis dilectis decano et capitulo ecclesiae nostrae collegiatae sancti Petri apostoli in civitate nostra Zittardiensi salutem.

Ad canonicatum sive prebendam per dimissionem Guilielmi Harpenschlegers postremi possessoris vacantem, cuius præsentatio dum et quoties vacare contigerit ad nos et heredes nostros duces Juliacenses et dominos in Born, jure patronatus pertinere et spectare dinoscitur, dilectum nobis Paulum Chymarrheum concilii Susterensis decanum tanquam idoneum, in Dei nomine, vobis per has nostras litteras duximus præsentandum et in iis præsentamus; hortantes vos, quatenus eundem in dictum canonicatum recipiatis et admittatis, illi quoque de universis et singulis fructibus, redditibus et obventionibus responderi faciatis, contrariis non obstantibus quibuscumque.

In quorum fidem et testimonium præsentes litteras sigillo nostro fecimus communiri. Datum ex arce nostra Juliacensi anno Domini quingentesimo sexagesimo, die vicesima tertia mensis Junii.

De mandato domini ducis

VLATTEN

Gerardus Juliac (1).

(1) Johan Vlatten was kanselier van hertog Willem en Gerard van Gulik zijn secretaris.

Digitized by Google

Chroniek der stad Weert

VAN 1784 TOT 1802,

GESCHREVEN DOOR DEN OOGGETUIGE

Lambertus Goofers.

Over de geschiedenis van Weert kennen wij twee Chronieken. De Wel Eerw. Heer C. Creemers, thans pastoor te Heel, gaf in het jaar 1875 eene Chroniek dier stad in het licht, opgesteld door jofvrouw Maria Luyten, kloosterzuster in het convent van Maria-Wyngaert der congregatie van Windesheim, hetwelk in 1797 door de Franschen werd afgeschaft. Deze Chroniek loopt van 1442 tot 1587; de voornaamste gebeurtenissen, daarin vermeld, had de schrijfster gezien, gehoord en beleefd.

Eene tweede Chroniek over Weert werd door ons uitgegeven in: *De Godsdienstvriend van wijlen J. G. Le Sage ten Broeck*, deel LXXXV p. 193—195, 237—239 en 241—243. Deze verhaalt eenige bizonderheden uit den tijd van Keizer Joseph II en dien der Fransche Revolutie en loopt van 1784 tot 1793.

Het handschrift, dat hier het licht ziet, behandelt dezelfde jaren als het laatstgemelde, maar is veel vollediger en uitvoeriger; het eindigt in 1802. De schrijver, Lambertus Goofers, een fatsoenlijke burger der stad Weert, woonde naast het klooster der Paters Minderbroeders, op de Biest en is in het begin dezer eeuw aldaar overleden.

Hij had aan zijn werk den volgenden titel gegeven: *Een kort verhael of beschryvinge ten tyde van Keyser Joseph den tweede en van de Brabanse Patriotten, beschreven door Lambertus Goofers.* En daarachter schreef hij: Datum Weert den 10 April 1790, daardoor wellicht te kennen gevende, dat hij toen zijne aanteekeningen heeft begonnen te registreeren, zoodat hij het verhaal der gebeurtenissen uit de vroegere jaren uit zijn geheugen heeft moeten putten of aan vroegere opteekeningen

Digitized by Google

ontleende, terwijl hij de volgende heeft opgeteekend naar gelang zy voorvielen. Wat er ook van zij, hij schreef over Weert al hetgeen hij zag of vernam; waarheidsliefde en eene eerlijke denkwijze kenmerken zijn verhaal. Goofers spreekt maar zelden van zijn eigen persoon en wij zien hem maar een enkel maal handelend optreden. Hij was een van de 630 Weertenaren, die den 28 December 1789 naar Roermond trokken om de Heeren van den Souvereinen raad van Gelderland, Joseph Bernard Stuers momber, Willem Joseph Luytgens kanselier, en Hendrik Antoon Van der Renne griffier, op te lichten en gevangen naar Weert te voeren (1). Deze hooge magistraatspersonen waren bij de Weertenaren in ongenade gevallen, omdat zij van oordeel waren geweest, dat de uitgestrekte heidevelden die de stad Weert omgaven, aan den heer dier plaats en niet aan de gemeente behoorden. Ook was Goofers een der 75 mannen geweest, die te paard, de koets, waarin de gevangenen naar Brussel werden gevoerd, omgaven. Deze ongehoorde oplichting van leden eener rechtbank, kan alleen in eene Revolutie, zooals die der Belgen in 1789, hare verklaring vinden. Het was dan ook niet zonder rede dat de momber Stuers, na de herstelling van den vrede, in 1792, hondert tachtig duizend gulden tot herstelling hunner eer vroeg.

Wij verkregen een goed afschrift van dit handschrift van onzen vriend, den Wel Eerw. Heer J. L. Frische, kapellaan te Weert, waarvoor wij hem hier openlijk onzen dank betuigen. Dit stuk kon niet gedrukt worden zoo als het voor ons lag. Goofers schreef, in der haast en zonder zorg, zijne bemerkingen op het papier; zijne volzinnen zijn vaak onvolledig, zijne wendingen duister, de juiste punctuatie ontbreekt dikwijls; wij hebben getracht dit alles zooveel mogelijk te verhelpen, zonder evenwel iets te ontnemen aan het eigenaardige van zijn verhaal. Zijn werk geven wij zoo als het is.

Maastricht, 19 Maart 1889.

Jos. HABETS.

---

(1) In 1780 was de souvereine raad zamengesteld als volgt: Kanselier Luytgens. Raadsheeren van den korten tabbaart: de baron de Merwick de Kessel en de Heerma de Holwinde. Raadsheeren van den langen tabbaart: Van der Vekene, Van den Berg, Timmermans, Beaumont. Mambourg: Stuers. Griffier: Ramaeckers. Secretaris: Van Dunghen. Ontvanger der exploiten: Cox.

Digitized by Google

CHRONIEK DER STAD WEERT.

1784.

Als de keyserrin Maria Tresia overleden was krygt haeren soon Josephus den tweede de Croon en hy komt naer Nederland, doorreysende alle de steden; hy veragt den edeldom en hy bemindt het gemeyn en hy veragt het klooster en doen hy het wel bezien had vertrok hy weder naar Duytsland en nu stuert hy zyn eersten placaet af dat behelst van den kerkhof; dat van Weert moest buyten de stadt zyn en daer moest op begraven worden ryk en arm, geestelyk en weerdelyk, niemand uytgezondert; en daar moest een kapel by syn om het lyck dair in te setten (voor het begraven) en dat aldaer eenen waegen moest zyn, om dat lyk te haelen en eenen grafmaeker en dat hy in syn mueren moest bygemaekt zyn; en dat geldt konden sy haelen uyt de krygkas, maer daer moest intres van gegeven worden en men kon begraven smorgens vroeg en savons laet; het gebruyk was op savons om sonne ondergank, maer van den waegen en is niets van gekomen; en op den 30 november is hy geweyd met de prosessie, de welke aldaer naer toe trok. En een mens, wel te pas, sprak: morgen word den niewen kerkhof geweyd, wie zal daer eerst op worden begraven? Die mens kwam den zelven dag nog te sterven en hy was den eersten die daer op begraven werdt.

Den keyser Joseph begint ook de kloosters uyt te royen. Hier de Canonike Regulieren, maer door voorsprak van het gemeyn volk mogen zy weder blyven wonen en de Witte nonnen, de welke ook moesten vertrekken, maer zy mogen ook blyven; en de welken hy suppermeert die geeft hy gehaelt en hy jaegt veele uyt tot Ruremonde en in Braband; en zy digten den vaeder onse en vraegen haer broodt.

1786.

Nederlandsche vaeder ons

tegen den keyser en konink Josephus den tweede, by gelegenheid der suppressie der kloosters in Nederland.

„Josephus gy waert onsen heer, maer het scheynt gy en zyt niet meer
„onsen vaeder";
maekt dat gy den heere vreest, heylig schepper heylig geest,
„Die in den hemel zyt".

Digitized by Google

Dat Cristendom-verbondt dat gy hebt uytgesproken door uwen mond
„ Geheyligd sy ".
Onderhoudt het cragtelyk, soo maekt gy onsterffelyk
„ uwen naam " ;
Toont ons uw bermhertigheyd, en uw geregtigheyd
„ ons toekomen ",
want wy bidden vroeg en laet, op dat niet ten ondergaet
„ uwe ryke ".
Isser dan geen gratie meer, dat als nu voor desen keer,
„ uwen willen geschiede ".
De onderdaenen, groot en kleyn, moeten u gehoorsaem zyn,
„ op der aerden ".
Maer het gaet op der aerden niet geleyk een jder een wel ziet
„ als in den hemel ".
Het geen dat wy hebben gespaert en sorgvuldelyk bewaert,
„ geeft ons heden ".
Door uw toedoen van alles ontbloodt, vraegen wy in desen noodt,
„ ons daegelyks Broodt ".
Hebben wy ergens in misdaen wilt ons in genaeden ontfaen,
„ vergeeft ons schuldt ".
Door den geheelen keyserstaet wordt niemandt zoo versmaedt,
„ gelyk wy ".
Hier door zyn wy gans verstroyt en vreezen den heer zal hun oyt
„ vergeven ".
Selden hebben wy ons broodt gelaeten in den noodt
„ onse schuldenaeren ".
Daerom in slaverney nog in Satans heerschappy
„ en leyt ons niet ".
Want de wereld altydt malt waerdoor men geduerig valt
„ in bekoringen ".
Van het cruis en verdriet waer in gy ons heeden siet
„ verlost ons ".
Schoon den philosooph u vleydt, siet dat gy niet en wort verleyt
„ van den quaeden ".
Opdat gy door u duegt
het hemelryk genieten muegt.
„ Amen ".

Den keyser komt te verbieden de kermissen en hy komt de kermis te stellen op den tweeden sondag nae paesschen en de oude kermis stelt hy af en de kerkweydingen die moesten ook gehouden

Digitized by Google

worden op dien dag. En dit verbiedt hy gans Nederland door; dit moest in alle steden en dorpen gehouden worden op den tweeden sondag naer paesschen. Men noemt dien dag de keysersekermis en men heeft die ook gehouden op den selven dag het eerste jaer, maar het tweede jaer krygt tegenspoet in, en mon komt allenskens (het gebod) weder te vergeten en de oude kermis komt weder op.

De keyser maekt een nieuw werelds Regt in een boek en dat wort afgelesen en dat konde men koopen, dan en hoefde men de Advocaten zoo lange niet naer te gaen, en hy komt de schepenen aftestellen en nu kwam een Commissaris van syn Maeyesteyt die dat komt te doen; en daer souden alhier twee Advocaten komen, die souden alles uytwysen, maer dit heeft geen plaets gegrepen en de schepenen syn weder in haer bediening gekomen.

Nu komt hy een plaecaet af te stueren, dat is: dat alle de plaecaten die hy voortaan af komt te stueren en die eertyds op het stadhuys afgelesen werden van den secretaris, dat die nu van den pastoor in de kerk afgelesen moeten worden en op de kerkdeur nedergeplekt worden, en dry hondert Gulden amenden die dat af kwamt te trekken. Dat is (geschiedt) om de Lieden dit te boter in te prenten als het nu van hunnen pastoor komt.

Nu komt hy te verbieden alle de prosescien, behalven de dry kruysdagen, en dat daerbuyten maer twee prosescien moesten gehouden worden; de één stelde hy op H. Sacrament en de ander konde den bisschop stellen van de plaets. En sy is te Weert gestelt op onse Lieven Vrouwe Geborten en dit moeste promptelijk onderhouden worden; maer een jaer of wat daarna kwamen sy weeder op, maer in den eersten en mogten sy nog niet op de straet komen.

En hy verbiedt alle de broederschappen; een jdereen was bevreest, maer den pastoor komt de kinders nog in te schryven eer het af gelesen was; en doen het af gelesen was en mogten zy het niet meer doen, maer elk droeg syn flamboy met naer syn huys, maer veele menschen waeren droevig over de niewe wetten die den keyser kwam te stellen. Men segde ware toch den keyser doodt, om de wetten die hy kwam te stellen en men docht het rooms geloof te verliesen om dat hy het aen kwam te randen. Maer naer desen kan nog eenen erger komen; maer men segt dat die in het jaer 1790 gekroont zal worden die en zal geen dry jaeren regeren, maer den derden zal eenen goeden keyser zyn.

Digitized by Google

1787.

Nu komt alhier nog een placcaet dat kwam aen te raeken het houwelyk en dat was: als jemand getroudt was, ten dien konden gescheyden worden en trouwen weeder met een ander. En den heer pastoor Janssens en heeft het niet afgelesen, om dat het een H. Sacrament kwam te raeken en hy is daer door overgedraegen aen het hof van Ruremonde en hy is daerom gesupprimeert of afgesteldt den 29 Januarius. Gans de stadt met de buitenyen was bedroeft nu zy van hunnen herder berooft zyn.

Den bisschop komt eenen Deservitor te stueren die de plaets kwam te bedienen, maer het volk begeeft zig tot het gebedt en de schoolmeesters die gaen met de kinders naer de kerk, om Godt te bidden om hunnen herder weder te krygen; maer in weerwil van de veel moeiten de welken men komt te doen en de voorspraek die men gebruikte, het was te vergeefs; maer ten laetsten zoo gaet men rond by elken huysman, die hem gerne tot hunnen pastoor weder hadden die moesten teekenen. Soo waren in de stadt en op de buyteny dertien die niet geteekent en hadden; dit kwam door te dringen en den 26 Mey komt den hofboden en brogt de tyding als dat hy weeder pastoor was. Gans de stadt en buyteny die was verblyd als dat zy hunnen herder terug hadden; men trok de klockken in alle de kerken, men was verblydt, men maekte victorie, den borger staek syn pistool door het venster uyt en schoot victorie, het was al vreugden dat men sag. Den pastoor vertrock den selven dag nog naer Ruremonde naer den Bisschop en keerde terug des anderen daegs, wesende Sinxendag en hy is ingehaeld met begroetingen en de schutterey en de musicanten; men maekte een ark aen syn huys en men plandte twee reyen dennenboomen van syn huys tot aen de kerk. Sommige borgers gaeven polfer om te schieten en men schoot schrikkelyk; men brande savons peektonnen; en hetwelk feest negen dagen geduert heeft.

De staeten van Brabandt doen syn Maejesteyt tegenstant om geen klooster meer uytteroyen en geen niewe wetten meer te stellen besonderlyk van de kerk; en de staeten vertrekken met den Aertsbisschop van Mechelen naer Weenen om syn Maeyesteyt te spreken en syn daer seer vrindeleyk onthaelt en zy krygen een ackoort met syn

Digitized by Google

Maeyesteyt en hy komt de staeten te prysen, als dat zy zeer wel hebben gedaen, als dat zy tot hem zyn gekomen. En hy zegt dat dit alles gedaen was buyten synen weeten en legt de schuldt op zyne heeren en men sou denken als dat de heeren dit niet en zouden derven doen, in soo gewigtigen saeken. En den keyzer die zoo menigen schoon klooster en kerk gesupprimeert heeft dat het onuytsprekelyk is, den dien komt zig nu nog te verontschuldigen. En hy heeft gesteld een nieuw Seminarie tot Loven, de oude meesters uytgedreven en heeft aldaer weder nieuwe meesters ingesteld, en dat waeren hoogduytsen en dat waeren getroude lieden. Maer de studenten die vertrocken aenstonts, maer hy komt nu te belooven aen de staeten als dat hy Nederland in zyn oude geregtigheid zal laeten, gelyk syn voorouders het aengeveerdt hebben over twee hondert jaeren en gelyk syn moeder Maria Tresia het hem gelaeten heeft. En de heeren staeten nemen haer afscheydt van syn Mayesteyt en zy vertrecken weder naer Nederland en dat nieuws gaet gans het Land door en komt hier laet in den avond. Men was verblijdt als dat men so nieuwe tydingen hoorde. Den borger maekt al victorie, men schoot en riep al: Vivat de Staeten van Brabant! En by de paters minnebroeders maekte men ook al victorie, en daer leydt ter eenen in den tooren met eenen brandenden flamboy, en sloeg op de klok, en riep: Vivat de Staeten van Brabant! Maer het volk van buyten was seer bevreest, zy dogten als dat den Keyser in de stadt was, als dat hy de stadt zou vernietigen. Maer de regte victorie is in Brabant geweest, op den feestdag van St. Tresia; en hier is zy gehouden agt dagen daer naer den 22 October, en daer werdt een sollemnelen mis gedaen en daer waeren vijftig borger jonkmans, die de eksersisie geleert hebben; desen kwamen te schieten onder de mis dry reysen en men riep al: Vivat de Staeten van Brabant! en op de Muykuyl was een ark gemaekt en één in Hoogstraet, en één op den Uylemerkt, maer naer middag trocken de eckersisiemannen rond door de stadt, en sy trocken alle de cloesters af en aen alle de cloesters kwamen sy te exserseeren en kwamen haer al veel geluk te wensen over de goede overeenkomst van de Staten met syn Maeyesteyt en dronken daer eens, en dan trocken sy weder naer een ander. En savonds hadden desen een gelaeg in het stadhuys en sy sprongen en songen; een ieder een konde daer by komen getroud en ongetroudt, maer een

Digitized by Google

half croon moest daer syn. Savons was de ganse stadt verligt; op den midden van den merkt was eenen langen dennenboom geplandt en daer waeren reypen om gedaen en aen elken reyp lanteren gebonden met honderden, en men bond er van onder de lanteren aen en men trock de reypen met een catrol om hoog; en alle de arken waeren ook met honderden lanternen versiert; de lanteren die waeren van pampier gemaekt en de ark op den Uyllenmeerk die was vierkantig gemaekt en van binnen was daer een croon. En in de croon was een levende uyl in, en den merkt hiet den Uyllenmerkt en noe hebben zy hem vernieuwd. En daer was geen een huys in de stadt of daer stonden brandende kerssen voor de glaesen, jae selven tot armen menschen toe, en het was zoo licht op de straeten al of het dag geweest was. Sommige borgers hadden lampen van buyten tegen de muer hangen en den Leeuw en den Adelaer uytgeschildert, en ligten daer onder. En de Penitenten hadden haeren tooren met pampier toegemaekt en daer Licht in gehangen, en de paeters ook lanteren in den toren hangen en in kerk daer hadden sy eenen troon gemaek aldaer den Leeuw en den Adelaer op geschildert stondt, en den Adelaer preserteerden den bal aan den Leeuw en van boven tegen het glaes hadden zy brandende keerssen staen. En alwaer men kwam het was al maer victorie en savons op den merkt brandde een peckton; men song en sprong en schoot en riep: Vivat de Staeten van Brabandt! Maer sommige die en hebben nog een quaed geloof en duenken als dat de Keyser geene man van zijn woord en is en denken dat dit vergeefs sal zyn.

1788.

Is de winter gekomen den 25 November en dat zoo streng, als dat de grove dennenbossen bevrosen en allen de weeken gonk het voort; in de eerste week was het zoo koudt als dat ónverdragelyk was; vrydag en saterdag was het wat milder en gaet af te kersdag. En den tweeden (Januari), begindt het weeder en het is al ruym zoo erg als in den eerste. De oude menschen die spraeken eerteydt van het jaer 1740, maer zy zeggen als dat het nu soo koud is als doen, maer doen was het schoon in den Lenten. En hy duert nu nog tot den 20 Januarius 1789. Het meel dat men aen de beesten kwam te voeren en in den eersten van den winter in de dertig stuyver kostte

Digitized by Google

gaet nu snelleyk op en het kostte nog eer het oost is nog wel het vat dry gulden.

Den keyser Joseph begint nu weder in Nederland in stilte met zyn nieuwe wetten; hy hadde eenen grooten oorlog tegen den turcksen keyser alwaer hy victorie op behaelt heeft en hy hadde niet veel kriegsvolk in Brabant en hy hadde zyn magt tegen den Turk. En de Staeten en willen syn vreedheyd niet langer verdraegen en willen hem uyt Brabant jaegen. Nu zyn de Brabanse patriotten opgestaen; in den maend september zyn sy gaen weerven tot Achelen en sy groeyen in korten tydt veel aen. Als de keyserse Dragonders hun komen te verjaegen van dit dorp vlugtten zy naer de hollandse dorpen; en kort daer naer syn wat by een versamelt en sy trecken op naer die Brabanse dorpen en tot de stadt Tuerenhoudt, en doen sy daer vier dagen geweest hadden, quam den keysersen generaol Schreuder met agttien hondert man en hy meende se te verslaan, maer de patriotten die saeten op de solders en in de kelders en vuerden daeruyt en van boven goeten sy met kokent waeter en met steenen en de keysersen moesten de selven stadt verlaeten; er bleven vier hondert dooden. Kort daer nae moesten de keysersen ook de stadt Gent verlaeten, alwaer dat bleven negen duysent dooden en kort daer naer moesten sy alle de Brabanse steden verlaeten en sy en hadden geen vrinden. En de borgers waeren altemael patriot en de placcaeten van de patriotten die komen alhier tot Weert den 20 December; sy worden afgelesen met groote blydschap; de schutteren staen op den merkt en men riep: Vivat den patriot! Vivat de Staten van Brabandt! Vivat van der Noot! En het word met eenen afgelezen om een cocarde te dragen aen den hoedt, op een keur of zwaere amenden. Het stond belaggelijk men sag gene eenen mens of hy hadde syne cocaerde, maer de borgers die hadden de strikken groot langs den hoed hangen gelyk de gekken en sy lieten zien als dat goet patriot waeren. En de borgers seggen: de boeren dat syn vygen of keysen want zy en hebben zoo geen strikken. En sommigen hadden een pluymasie op den hoed, maer ik moest laggen met de oude mensen die qualeyk konden gaen, zy quamen met stok of kruk en eene cocaerde aen den hoed. De vrouwen en de dogters die droegen ook een cocaerde; dese hadden sy voor het hert steken of een coer in den hals van de coleur als volgt: rood, wit, geel, sward, groen

Digitized by Google

En doen alles afgelesen was trok de schuttery naer de postmeester, alwaer den adelaer voor de duer stond; desen nemen sy af en een jonge kwam dit schilt te dragen en sy kwamen daer op te spouen en sy seggen als dat sy het hebben verbrant. En de schuttery die trock ook naer den pastoor Janssens den welken haer kwamt te beschinken met wyn en daer waeren sy gehort, maer het gink middag te worden. Naer middag om twee uren soo gaen de paeters minnebroeders naer de parochie en daer wierdt den *Te Deum Laudamus* gesongen door alle de heeren van de stadt; de schutters die trecken met hun geweer al in de kerk met groote blydschap en vreugden; men sag geene eenen mens bedroefd. Dit *Te Deum* wiert gesongen om Godt te bedanken als dat hy ons verlost hadt van onsen vyand. Toen het gedaen was schreuwde men al weder: Vivela patriote! Vivat de Staeten! Savons illumineerden de borgers.

Den 28 December werd een jeder een gerekommandeert, zoo wel van buyten als van binnen, dat men savons om seven uren op den merkt moest staen met eenen kogel op den snaphaen en twee in de mael. Den borger illumeneert weeder, of om wel te begrypen rommetom den merkt hadden de borgers brandende keerssen staen. Men trok al rond op den merkt en den eenen schoodt en den ander song, den eene riep: Vivela patriot! En sommigen waeren in vrees en wisten niet, waer dat naer toe soude gaen. En die het wisten, die en stonden niet op den merkt, en liepen niet met ganse hoopen by een. Eenigen dunkten als dat het naer Ruremonde soude syn; den eenen maekt den ander bang en schrikegtig, maer de anderen die schieten maer en roepen maer: Vivela patriot! Vivat de Staeten van Brabant! Vivela van der Noodt! En doen het lang genoeg geduert heeft al dat schieten en schreewen van den patriot, soo is den doctoor Haex gekomen den welke sprak, als dat sy naer Ruremonde zouden trecken om den Moemer en den Canselier en den Griffier te haelen; desen hadden het Land eerstyds wat geplaegt, sy wouden de heyden aen den grondheer hebben en al uyt geven. Hier over was het volk nog gestoort, en yder een konde nu met gaen die wilde, maer daer en werd niemand toe gedwongen, maer uyt zyn eygen liberteydt kon men mee gaen en men trock dan op naer Ruremonde. Wy waeren dan met een groete magt van seshondert en dertig en wy marscheerden dan op Buggemon en wy waeren vroeg voor de

Digitized by Google

Maes en den eenen wilden voor den anderen over gesadt zyn, en doen wy al over waeren doen trocken wy wat voort en wy hadden den weg gemist en daer soude eenen baron (1) uyt de stadt Ruremonde ons tegen komen en wy hadden eenen anderen weg gegaen en waren seer bevreest, en men dogt als dat men bedrogen was. Sommige segden: Ware men nog in Weert. En wy stonden hier met hopen by malkander en den eenen maekte den ander benout. En doen het dag geworden was doen kwam den selven Baron die wy gemist hadden. Andere meenden weeder om te trecken en doen trocken wy voor de stadt, maer de poorten die waeren gesloten en sy en lieten daer niemand in met geweer en men sette de wachten aen de poorten en liete daer ook niemand uyt. En daer de stadt niet over en gonk doen trocken wy naer Maesniel en begosten appetyd te krygen, alwaer men eenen boteram kreeg. En doen wy daer besig waeren derwyl gonk de stadt over, en doen trocken wy daer in; en men sette aenstondts de wagten aen de huysen van de heeren, alwaer wy ter om naer toe gegaen zyn en het was avond en wy bleven die nagt nog in de stadt. Wy wierden gebilleteert; hondert vyftig moesten in het Penitenten kloester en de anderen werden in de herbergen gelegd. Maer des andersdags trocken wy naer Weert met de gevangen heeren. Deze saeten in twee koetsen en wy wierden daer seer blyden onthaelt. Men sette het volk in het gelid, vier en vier; het voetvolk vooruyt, het peerdenvolk voor de koetsen en agter. En doen wy aen de poort kwamen wierden wy van het volk van Weert seer blydelyk onthaelt met de musicanten; en de dogters van de stad stonden hier met de brandende flambouen. Men trok dan soo in de stadt en gaf den gevangenen losyes in „De Vesper" (2). Des anderdaegs trocken wy van hier met naer Brussel; wy waren seventig man de welke haer over stranspoorteerden. En zy werden daer vrindelyk onthaelt en men bragte haer in het kloester in den savel en hier saten sy in de arrest en wy trocken weeder naer Weert.

---

(1) Baron de Heerma.
(2) De *Vesper* was de naam van een logement, gelegen op de Korenmarkt.

Digitized by Google

1790.

Den 10 van den Januarius komen alhier de (brabantsche) patriotten twee hondert Dragoenders en twee hondert voetgangers. Men onthaelde dezelve met de schuttery dewelke haer buyten de stadt tegen trock en de maegistraet stont aen de Langpoort en sy riepen: Vivat de patriotten! en zy trocken de klocken en men sette de vlag op den toren. Zy trocken naer Ruremonde en de schepenen werden afgeset en het gemeyn stemde weeder anderen; den welken de meeste stemmen heeft die worde scheepen.

En in den maend februarius is overleden den Keyser Joseph den tweede en synen oudsen broeder wordt Keyser en krygt de croon.

Men begraeft nu weder op den ouden kerkhof en weder in de kerk en wilt geen wetten meer onderhouden van den Keyser. In dit jaer is geen vlaes tienden gegeven; den heer heeft ze af laeten komen, maer niemand en heeft gepagt en daer en heeft niemandt het vlas gehaelt en de oude menschen seggen: als dat het geen tiende geweest is, maer de boode wat vlas rond komende halen en alzoo in gebruykt gekomen zynde, hebben zy ter een tienden van gemaekt. Zy plagten ze te verpagten voor twee jaeren en doen gaef men niet meer als nu voor een jaer. En de Laemer tiende hebben zy ook af laeten komen maer desen is gepagt, maer den pagter hebben sy uyt de stadt geiaegt.

Voor den oost heeft het kooren gekost op de dry gulden het vat en het broodt heeft gekost eenen gulden of twintig stuyver en het is in anderhalf jaer niet onder de seventien stuyver geweest.

Den 22 September viel een gevegt voor by het Luxemborgsche tusschen de Oostenrykschen en Belgischen troeppen, waer by de laest gemelden de nederlaeg kregen.

In desen maend hebben de heeren der stad een schinkaesie gedaen aen de Belgische Staeten van vier kanons, elk kanon van dertig Lowien en dat waeren in het geheel hondert en twintig. Den pastoor en andere heeren hebben dese penningen rondt gehaeld door de gemeynde.

Den 30 dito is Leopoldus den tweeden, koning van Hongarien en Bohemen te Frankfort tot roomsch keyser verkoosen en is den 9 October met ongemeene pragt en plegtigheid te Frankfort gekroond.

Digitized by Google

Den 25 November syn de keyserlyke troupen binnen de stadt Namen in gekomen.

Den 2 December syn de steden Bruessel, Loven, Thienen aen syn keys. en kon. mayesteyt overgegaen. Daer naer hebben de provintien en steden sig weder aen de Oostenryksche heerschappey onderworpen, en hebben de belgische Staeten sig, op de eldelmoedige verklaering van den Keyser Leopoldus gegeven te Frankfort den 10 October, met het volkomenste vertrouwen overgegeven.

Den 27 December zyn de keyserlyken te Weert gekomen, hondert vyftig man hoelanen te peerdt. Maer wat sal den borger hier mede komen te doen? Zal hy ze plechtig inhaelen of niet? En hy en wist niet wat hy doen sou; maer hy komt se in te haelen met de schuttery en de musicanten en den scholtus en het magestraet, de welke riepen: Vivat den Keyser! Maer dit en gonk den borger niet soo ter herten, als nu een jaer geleden is, maer des aderdaegs trocken zy weder op.

Den borger van Weert heeft nu leetweesen van syn gespen, (die hy aan de patriotten schonk). De reden zal ik u zeggen; de deftige borgers van de stadt, dewelke savonds in een kompaney byeen zaten, waren in September overeengekomen, om tot aankoop van de vier kanons voor de patriotten, te geven de gespen van hun schoenen; zy hadden verordeneerd om voortaan de schoenen toe te binden met riemen. Maer sommigen hadden daer kwestie over met haer vrouw, zoo dat zy (nu) daer over bedroeft zyn, nu het patriotschap gedaen is.

1791.

Den 12 Januarius syn de keyserlyke troupen samen binnen de stadt Luyk getrocken en de Luyksche patriotten onderwerpen haer aen den Keyser en gaven haer onder, maer sy en wilden hun niet ondergeven voor den kuervorst van den Palts, den welken gelegen heeft in Maeysyk en den bisschop is weder in syne voorige waerdigheyd hersteld en het Luyker patriotschap is geeyndigd.

Den 20 Juny snagts is den Koning van Vrankryk met geheel de koninglyke familie van Parys gevlugt, na alvorens eygenhandig afgekeurt te hebben, al het geene door de volksvergaedering geduerende syn verblyf aldaer was uytgewerkt. Zy werden alle, uytgenomen des

Digitized by Google

Konings broeder, den graef van Provence, die met syne gemaelinne een anderen weg ingeslaegen had, te Varennes, niet verre van de grenzen van Luxemborg aengehouden en van daer met een sterk geley van gewapend krygsvolk naer Parys opgevoerd. En daer en is nu anders niet in Vrankryk als burgers en boeren en de patriotten beginnen daer ook te komen.

Den Keyser gebiedt nu weder om niet meer te begraven in de kerk en niet meer op den ouden kerkhof (by de kerk), het welk weder geschiede sedert het eerste van het jaer 1790, maer nu moet men weder op den nuwen kerkhof altemael en geen in de kerk begraven.

De vlaestiende heeft den heer (van Weert) weeder willen verpagten maer niemand en heeft deselve gepagt, maer daer na heeft de selven aen laeten schryven, den selven rond gank met den boden om het vlaes en sy komt weder in gebruyk (1).

Den 8 December komen alhier hondert vijftig man jaegers; hondert trecken naer Ruremonde en vyftig blyven hier in het winter quartier, maer dese komen den borger te plaegen en doen hem goedt opschuppen.

1792.

In den maend Januari komen alhier van Ruremonde den Momer met een party jaegers om den pastoor Janssens en den doctoor Haex te haelen, geleyk zy hem gedaen hebben, maer deze nemen de vlugt naer Maerhese; den Momer vraegt een verbetering van zyn eer en van die zyner ambtgenoten, van de welken zy (beiden) de schuld geweest hadden, doen zy hun gehaelt hebben. De door hem gevraagde som is schrikkelyk, men zegt van hondert tagtig duysent gulden. Maer daer en is niet van gekomen, om dat den keyser alles vergeven had, hetwelk doen in den patriotten tydt geschiedde; en den pastoor en den doctoor mogen weder vry in komen.

Den 1 Maert is synen keyserlyken Maiesteyt Leopoldus den tweeden aen een braking overleden. Regeerend opgevolgder was zynen oudsten soon, onder den naem van Franciscus den tweede.

Geleyk hier voore geseydt is, als dat den Momer hier is gekomen om den pastoor, soo heeft hy de schepenen afgestelt en hy heeft die

(1) Heer van Weert, Nederweert en Wessem, was destijds de prins van Chimay.

Digitized by Google

oude schepenen weder in haer plaets gesteldt, die in het jaer 1790 afgesteldt waeren.

In den maend April breken de jaegers op naer Luyk en den borger en was niet droevig. En de keyserse troeppen trocken altemael naer Brabant. Maer de franse patriotten die sitten hier ook op de grense en ze schryven haer vyfmael hondert duysent sterk; en den 20 Mey hebben de Fransen den oorlog gedeclareert tegen den Roomschen keyser en den 18 Mey heeft Rusland den oorlog gedeclareert tegen de Poolsche patriotten.

Den 6 Juny is Franciscus den 2de Roomsch koninck verkosen.

Den koninck van Pruyssen treckt ook naar Vrankryk met zyn volk om den keyser te helpen en de Fransen te verslaen.

Den 9 Juley is Franciscus den 2de te Frankfort tot Rooms keyser verkooren en den 14 dito plegteleyk gekroont.

Den 3 en den vierden November hebben de Fransen de stadt Bergen in Henegou gebommardeert, zoo dat men hier kwam te hooren het schieten van de kanons. Naar het gesegt is, als dat daer veel doodt syn gebleven; de gasetten-schryver zegt van sestien duysent keysersen en twintig duysent Fransen. De Keyser en de Pruysen ruymen gans Brabandt en de keyserse die trecken met vyf duisent man in Ruremonde. Toen kwam den raed van Brussel of het gouvernement dat er regeert hier, en sy moesten Brabandt voor de tweede keer verlaeten en de Fransen die trocken daer in.

Den 8 December komen de Fransen alhier naermiddag, om twee uren, en sy waeren in de stadt zonder dat iemandt het wist. En het was een regiment te voet en men riep: Vivat het Franse repubelyk! Vivat de Natie! Vivat de Franse patriotten! En sy blyven hier liggen, maer es anderdaegs komen zy den boom van vryheyd te planten, den welken sy selven kwamen te haelen op Altweerdt. Zy komen hem op te regten, het was eenen dennenboom en boven was daer een roode mutds in, het welk sy noemden Jacobynen mutds, en daer stond op geschreven *vry of doodt*. En doen kwaemen sy daer om te dansen, rommetom den boom, alle borgers de welke op den merkt stonden namen de soldaten met de handt, en zy moesten ook dansen en sy songen dan: *Sollen kermiollen vila som de kanon*. En sy kwamen leuden met de klok en het was al victorie. En onder desen boom van vryheyd trock alle dagen de wagt op. Den selven dag

Digitized by Google

komen een kompeney dragoenders en een regiment volonteeren en de schuttery betoont haer eer en komt se in te haelen en men trock de klock aen.

Zy trocken op den 21 December naer Heyretongeren. Den 26 December komt hier weder een regiment te voet „de gaerde van den Koning" den welker soldaten hadden alle daegen te verteren 2 gulden en twee stuyver. Desen blyven hier liggen in het winter quartier en sy leven goet en drinken ook goet. In dit jaer heeft gekost het koren eenen gulden en sestien stuyver, en de haver heeft gekost, eer de Fransen hier waeren, agt gulden en tien stuyver en nu is sy al opgegangen tot de dertien gulden, maer het koren gaet ook op twee gulden en agt stuyver.

En sy hebben pampiere geldt dat en geven zy nog niet uyt en de soldaeten die nu klinkent geldt geven, nu sy in Brabandt zyn, seggen: Keyserlyk kapot! En sy menen het Land al te houden.

1793.

Den 21 Januarius is syne Aldercristelykste Maiesteyt Lodeweyk XVI, Koning der Franschen door syn eygen onderdanen op het schavot te Parys onthooft. Zyne Maeyesteyt was geboren den 23 Augustus 1754, trouwde 16 Mey 1770 met Maria Antonet aershertoginne van Oostenryk, regeerde sedert den 10 Mey 1774, en stierf naer seven maenden gevangen geseten te hebben.

De Fransen lieten een placaet aflesen, dat voor eerst in het gans Land, daer zy syn en nog komen sullen, men van tienden vry is, van koren en van haver en van boekwey en vry jaegt, vry van axsysen, vry van wagten. En sy komen ons ten voorschyn, als of dat sy de opeeters van het Land willen te niet doen en sy seggen: Wy willen het volk altemael égalité maken, den heer en boer eens; en een idereen konde vry spreeken, armen tot den heeren spreken, ook van haren Constitutie of die aen te nemen. En sy setten het magistraet af en het gemeyn konde weeder een ander stellen; men konde daer ook jongmans aen stellen, maer sy moesten 22 jaeren hebben en de dienstboden konden ook stemmen en ook arme menschen. Het was Egalité en Liberté, maer men heeft de Constitutie nog niet aen willen nemen, men heeft nog wat uytstel gevraegt.

Den 4 February heeft de fransche nationale Convencie den oorlog

Digitized by Google

gedeclareert tegen den Koning van Engeland en tegen den prins van Oranien.

Den 24 Februarius is de stadt Breda met verdrag aen de Fransen overgegaen.

Den zelven dito, in den avond ten 11 en 12 uren, begonnen de Franschen de stadt Maestricht te bombardeeren, hetwelk geduerd heeft tot den nagt van den 3 Maert het welk men hier kwam te horen en savons te sien de lichtenheyd van het schieten; als waenneer de selve aftrocken wegens de aenkomst van de troepen van syn keyserlyke en koninglyke Maeyesteyt, van de welken er dien dag by de 25000 man voor die stad trocken. Des ander daags den 4den geschiede de vreugde viering door het garnisoen bestaende in een drievoudig loopende musketten vuur onder het gedonder van het grof geschut der wallen, luyden van alle klocken en het spelen der carillons; de plegtigheyd wierd bygewoond door hunne hoogheden den Aershertog Carel van Oostenryk, gouverneur-generael der oostenryksche Nederlanden, de prins van Saxen-Coborg, veldmarschal der k. k. armeën en syn Excellensie den heer generael graef van Clairfait. Daerna ging zyn hoogheyd den dapperen heer gouverneur prins Frederik van Hessen-Cassel en syn Excellencie de heeren commendanten graef van Welderen en den mayoor commandeur baron van Wilcke eene tour rondom de wallen doen, men rekende dat over de 6000 bommen en houwitsers op de stadt geworpen zyn, het getal der beschadige huysen sonder der kerken en kloesters en anderen openbaren stads gebouwen bedroeg 841. Aenmerkelyk is het dat door de menigvuldige bommen zoo een gering getal van borgers en militairen gedood en gekwest wierden, welk getal niet hooger dan tusschen de 25 à 30 beliep.

Den selven tyd hebben de franschen de stad Venloo gebommardeert den zelven tyd als sy Maestricht hebben gebommardeert; men heeft schrikkelyk komen te schieten op alle beyden plaetsen, maer zy zyn in de noodzakelykheyd gebragt geworden van se moeten te verlaeten. Den 28 Februarius is Klundert door de franschen stormenderhand ingenomen.

Den 1 Maert hebben de keyserlyke troepen, onder de orders van D. H. den prins van Saxen-Coeburg en de heer generael graef van Clerfeyt de Franse, tusschen Duren en Aldenhoven geheel, verslaegen.

Digitized by Google

De Fransen nemen de vlugt en den 3 Maert beginnen zy te komen tot hier tot Weert van Ruremonde en van Venlo. Voor eerst komen de wagens en kanons en haer magesynen van hoy en haever, den 4 en den 5 komen sy al af. Als het een regement vertreckt dan is het ander weder op de plaets. Zy spraken eertyds: Keyserlyk kapot! maer nu spreken sy als dat Keyserlyks nog leeft; sy spreken nu: Wy syn bedrogen van onze generaels; Dumoriez is over geloopen by de keyserleyken en wy kregen ook ballen, de welken niet in de kanons en gongen, en wy en konden daer niets met de kanons aenvangen. En den 6 Meert doen kwamt het sodanig van Venlo en van Ruremonde als dat de selven nog niet in de stadt en gongen, en de straeten en de huysen waeren altemael vol. Maer eenige regementen die vertrecken aenstondts. En sy zeiden: Wy en trecken niet verder als tot Diest, alwaer wy ons komen te setten; maer eenigen die blyven nog desen nagt in de stadt. Men was verbleyd als dat de selven niets en plunderden, als daer zoo een leger was, en dat de selve vertrocken, en dat sy het moesten verlaeten. Maer sy spreken: over agt daegen syn wy weder hier. En smorgens om vyf uren vertrecken de laetsten en om tien uren kwamen hier hondert keyserse hoesaren. Deze waeren gelyk de leeuwen en zy kwamen op vele plaetsen te kopen sonder geldt. En sy waeren aenstondts by de boom van vryheyd, en sy spraken tot den borgemeester: Den patriotten duyvel moet daer boven uyt syn! En doen dwongen zy daer eenen mens van Nederweert, den welken op den merkt stont en den welken hun een ledder brogt en doen hy op de ledder was, hy sprak: Ik en kan daer boven niet op! Doen spraken de hoesaren komt hier af, en doen moest hy den boom afkappen en doen hy hem af had, doen moest hy denzelven boom drymael kussen. En doen gaven zy hem den corporaelstok op syn broek voor zyn devoren, dewelke hy heeft gedaen, daer mede gonk hy naer Nederweerdt. En dese hoesaren vertrocken nog tegen den avond naer Leyverroy en men verwagt nog het keyserlyk leger, maer het zelver trok langs de Maes op naar S. Truyden. De fransen waren voornemens om den Rynkant te besetten maer sy hebben den selven al moeten verlaeten en konden den Maesstroom niet besetten. Den Keyser is hongerig, want hy komt al met eenen den agterstel te vragen van de contribucie.

Den 4 Maert is de stad Geertruydenberg met capitulacie aen de Franschen overgegaen.

Digitized by Google

Den 16 Maert hebben de Franschen door de dappere verdedigers van zyn excellentie den heer Gouverneur baron van Boetselaer, de Willemstad moeten verlaeten, na dat se dezelven van den 25 Februarius af, op de allerviolentste wyse met bomben en gloeiende kogels beschoten hadden.

Den 18 en den 19 Meert isser eenen groote slag voorgevallen tussen St. Truyden en Tienen, alwaer dat de K. K. troepen de franschen totaliter verslagen hebben. De Gasetten schryven als dat aldaer veertien duysent man doodt gebleven syn.

Den 25 Meert verlieten de franschen Klundert en de Staeten troepen namen er weder besit van.

Den 7 April is de stadt Geertrudenberg met capitulatie door de franschen ontruymd en weder door de staeten der vereenigèn Nederlanden beset geworden.

Den 10 Apriel is de stadt Breda door de franschen met verdrag weder aen de Staeten troepen overgegeven.

Den 18 Apriel hebben de Engelschen zig meester gemaekt van het fransch eyland in de Oostindiën.

Den 24 Apriel komt hier door Weert de Kuervorst van Hanover en het was den soon van den konink van Engeland en met (hem kwam) zyn gaerde de voet en een regiment ruyters te peerdt. En den Kuervorst hadt dry koetsen by hem, schoon om te besien, één met ses swarte peerden en een met geel peerden en een met ses muyleselen en veele waegens, in de welken hy alles met voerde van tenten en alderhanden begaesie. En sy hadden ook by hun peerden, de welken alles met voerden van tenten en allerhanden begaesie en sy hadden ook by hun peerden, de welken droegen geleyk de esels, en sy seggen dat dese niet anders en droegen als dekens. En sy haddenter eenen hoop by hun. En zy hadden ook agt kanons by hun, maer het en waeren geen grooten; zy seggen het grootste was eenen agt ponder. Maer sy kwaemen by de Engelschen, de welken kanons genoeg hadden, maer sy seyden als dat den weg wat te ver was om de swaer kanons naer te voeren. Zy spreken als dat sy met veertien hondert bijeen waeren; den Kuervorst was zyn quartier by de Canonicke Regulieren, de militaren op de buytenyen, de welken nog geen en hebben gehad, want de Fransen en wilden niet by boeren zyn. Want zy en wilden anders niet zyn als op de forten of

Digitized by Google

dicht by of in de stadt. De boeren trecken van de Hanoversen alle dagen negen stuyver voor elken man, het welk eenen commiesaris langen tydt daer naer komt te betaelen aen den borgemeister. Men zag toen het volk van de buytenney veel naer de herberg gaen met haeren kruyken om bier voor de soldaeten te haelen. Zy seyden als dat zy zoo veel verteerden, hetwelk sy moesten missen van hun gaeysie.

Zy meenden als dat sy naer Vrankryk trocken om eenen Konink te stellen, maer sy hadden het gesien hoe dat de Franse de stadt Venlo beschoten hadden; nu sagen zy als dat zy ook zouden moeten vegten tegen de Fransen. Maer sy en waeren niet frans gesind, nu sy gezien hadden te Venlo hoe dat die stad beschoten was. En zy hebben eenen dag rust hier; en nog twee dagen daer naer komt de gaerde van den Kuervorst van Hanover te peerdt; het was schoon volk, altemael in het rood schaerlaken gekleedt, en besonder groote menschen, en frisse perden. En nog eenigen tyd daer naer komen twee regimenten granediers, en dit volk was altemael in nieuw montering gekleedt en de wagens waren altemael nieuw. Maer het volk hier docht, als dat zy goedt waeren om wat treyn te maeken en seyde als dat de Fransen nog wat krygen zouden van haer wagens en kanons. En nog eenige dagen daer naer komen hier door veertien hondert draegoenders, maer desen en blyven hier niet vernagten en vertrecken nog naer Hamont. En nog twee dagen daer naer komt het hospitael met de doctoors en suriseyns en met hare medicyns en ook was daer by eenen generael, den welken, als zy zyden, als dat den selven ziek geworden was onder wegen. En zy hebben hier altemael rustdag. Den 8 Mey komt nog hier door een groote partey wagens; het bestondt in zeventig en elf kanons en twee bomketels maer de kanons en waeren geen grooten, want daer waren er by van vier ponders en altemael onder elkander verschilden zy, en het grootste zeiden zy, als dat het was van elf ponders. Voor elken waeren twee en vier en ses peerden voor, en voor de bomketels agt peerden. Voor elkeen daer waeren veel ponders by en alderhanden begacie; sy hadden ook twee bruggen by hun de welken op twee wagens lagen en zy hadden daer ook een smis by, en ook knegten, de welken daer sy hier stil lagen, kwamen te smeden en peerden te beslaen. En daer waeren by timmerlieden die ook kwamen te werken. En de kanons

Digitized by Google

en de wagens die stonden op Rosveld op de straedt, tegen de molen, gelyk men naer Nederweert gaet. En daer waeren ook een hondert kanonniers by, maer zy waeren niet wel gemoed, want zy hadden al gehoort als datter al doodt waeren gebleven van hun volk. Al eer zy gepasseerdt zyn Hanoveren heeft de Keurvorst zyn volk by de Engelsen gedaen, zestien duysent man; en Hessen-Cassel heeft ook agt duysent verhuert aen den konink van Engelland, den welken trock voor elken man negen stuyver en hy trock dat, en hy betaelde zyn soldaeten met vier stuyver. En desen syn getrocken door het Gulikerland en de Hanoverschen hier door, omtrent vyf duisent, gepasseert; en de andere zyn boven door de Meyery gepasseert.

Den 28 Mey komt nog hier door tagtig wagens, de welken alles navoerden naer het Hannoversche leger.

Den 13 July als dat de Fransche geheel Brabant hebben moeten verlaeten, zoo hebben zy ook hunne eygen stadt Condé met cappitulacie aen de keyserlyke troepen overgegeven.

Den 22 July hebben de Franschen de stadt Ments, na een hevig bombardement en eene belegering van negen maenden aen de Pruyssen overgegeven.

Den 28 July heeft zig de stadt Valenciennes, na een langdurig en allerschrikkelykst bombardement, aen de gealieerden troeppen, onder bevel van Zyne Koninglyke Hoogheid den hertog van York, overgegeven.

In dit jaer is een groote droogte gekomen en zy is begonst den 29 Junius op St. Petrus dag, alwaer het te vooren veel geregent heeft; maer het droogt nu ook zoo en het was eenige dagen overtollige hitte en by die nogtans kwam het te vriesen en de boekweyt is dit jaer twee keeren bevroren; ten eersten keer is geweest op St. Jan Baptist en doen heeft zich het weeder versagt; maar den tweeden keer is hy bevroren half July. Desen (vrost) was nog grooter als den eersten; de ouden menschen die seggen als dat zy het niet beleeft en hebben als dat den boekweyt zoo laet in het jaer bevroren is. Hier door en door het drogen en de overtollige hitte is, zoo men rekent, het vyftien dagen te vroeg oost, en het goed hetwelk op den akker stont

Digitized by Google

geleek als of het verbrand had geweest. Jae het had daegen als dat men niet om den middag op de straet en konde komen want den grond was zoo heet, als dat men zyn voeten verbrand zoude hebben. Alhoewel het zoo heet was nogtans was het te nagt koud en schraal en het en kwam niet te dowen, zoo dat het goedt overstondt al oft het verbrandt had geweest. Jae selver de bemden waeren geheel doodt; als men in den middag over de bemden gonk dan konde men met de voeten het gras afstoten. De logt kwam dikwils den regen te vertonen, maer zy was zoo verhard, als dat deselven niet tot regenen en konde geraeken. Men houd al wat op om den herfst te saeyen, maer wat al men ophoud, men is gedwongen al om te saeyen, maer daer en komt niet veel voor den dag. Eindelyk in het lesten van Augustus heeft het geregent, maer daer en is in dit jaer niet veel herfst gewassen.

Den 15 September hebben de Franschen de vesting Quesnoi met capitulatie aan de gealieerden overgegeven.

Den 16 October is haere koninglyke Maeyesteydt Maria Antonette, gebooren aertshertoginne van Oostenryk, koninginne weduwe van den ongelukkigen Lodewyk XVI, koning der Franssen, onthoofd op het schavot, al om dat sy oorsaek was van den oorlog, hetwelk zy zelven bekent heeft. Zy was gebooren den 2 November 1755.

In dit jaer is in den eersten het graen goedenkoop geweest, want het koren heeft om den oost gekost eenen gulden en sestien stuyvers en de haver agt gulden en tien stuyver. Maer het koren heeft nog langer standt gehouden als de haever. Als men hoordt als dat toen de keysersen hier af quamen, zoo heeft de zelven al gekost tien gulden den sak en den boekweydt kostte twee gulden het vat; men konde eenen sak boekweydt voor eenen sak haever krygen; maer als de Fransen hier kwamen doen is de haever al opgegaen en sy kostte al twaelf gulden en doen gonk het al meer, want men en wist niet meer wat men voor de selven zoude vraegen. Eenige dagen van te vooren is haeren hoogsten prys geweest op sestien gulden, maer nu is zy het hoogsten gekomen; maer het koren in den herfst zoo niet op en gonk, want van een gulden en sestien stuyver is het al stillyk met stuyvers op twee gulden en zeven stuyver gekomen, waer het den winter op gestaen heeft; maer nu den opgank van den haever gedaen is, nu gaet het koren ook op. Gelyk het

Digitized by Google

koren zoo goeden koop was tegen de haever, zoo kwam men aen de beesten al maer koren te voeren. Men dogt niet als dat het koren zoo duer zoude worden, maer het heeft al opgegaen; ten langen laetsten is het gekomen op zynen hoogsten prys van dry gulden en seven stuyver, en dat was dry weken voor oost, als het op zyn hoogsten was gekomen. En nu gaet het al weder af en het komt nog op 2 gulden en tien stuyver en dat eer het oogst was en de haever die komt nog op 13 gulden.

Den 9 October wierd Lyon stormenderhand na een langdurige belegering van 2 maenden ingenomen. Deze stadt had sig tegen de nationale conventie opgezet en de koningsgezinden binnen geroepen om zig te verdedigen, doch nu moest zy er hart voor boeten. Behalven het garnisoen, dat nedergesabeldt wierd, zyn meer dan 1600 van de rykste kooplieden veroordeeld en doodt geschooten. De minder schuldige inwoonders wierden met verlies van goederen gestraft. De conventie, om nog een schrikkelyker voorbeeldt to stellen, liet het grootste gedeelte der stadt tot den grond toe afbreken en gaf aan het overschot den naem van *Commune der Fransen* of bevrydde stad. Dusdanig was het lót van Lyon, hetwelk men eertyds voor een der bloeyenste en rykste koopsteden hield van Europa.

Den 10 October heeft den keyserse generael Wurmser de seer sterke liniën by Weissenborg stormendenhand ingenomen.

Den 19 October worden de keyserlyken, onder het bevel van prins von Coburg aen de oversyde van de Sambre door den fransen generael Jourdan geslaegen, waer na de geallieerden het beleg van Maubeuge moesten opbreeken.

Den 4 November ging het fort Louis by de capitulatie aen de keyserlyken over.

Den 28 November, na dat de Pruissen sig tot Lautern terug getrokken hadden, grepen de Franschen haer in hunne verschansingen aen. Na dat sy dry dagen vergeefs bloedt gestordt hadden, moesten zy den 30 met groot verlies wyken.

Den 18 December werdt Toulon door de Franschen hernomen, na dat zy de omliggende forten met storm hadden veroverd. De Engelschen en de Spaenschen en gaen geduerende den nagt met de hun toegedaene inwooners te scheep, voeren agt fransche oorlogschepen mede, steken de overige 15 in brand en verlaeten dus zoo een ge-

Digitized by Google

wigtige stadt, de welken hun de inwoonders zes maenden geleden, zonder slag of stoodt, overgelevert hadden.

In het laetste van desen maend hebben de Franschen, de vereenigde legers na verscheydene bloedige gevegten uyt den Elzas terug gedreven en met agterlaeten van hunne magazynen genoodtsaekt, over den Ryn te trecken. De pruyssische armee, onder Brunswyk, moest de belegering van Landau opbreken en Tweebruggen ruymen en zig onder de wallen van Mens retireren.

1794.

Den 17 Januarius verlaeten de keyserlyken het fort Louis en doen de vestingwerken in de lugt springen waerdoor de geheele stadt byna afgebrand is.

In den maend Maerdt is de Poolsche revolutie ten tweede mael in de stadt Krakau uytgebroken, hebbende den generael Kosciosko aen het hoofdt.

Den 3 Maerdt greep Kosciosko de Russen aen en sloeg haer op de vlugt, en veroverde 9 kanonnen; men hoordt als dat de Keyser den 5 April gearriveerdt is in Brussel.

Den 10 dito heeft den Keyser aen het hoofd der gealieerden, de Franschen by Kamerryk geslagen en van hun 4 uren terug gedreven. Naer een schryven valdt den selven dag den linker vleugel der fransche armee in Vlaenderen, overweldigen het Hanoversche kamp, berennen Meenen dat na eenige dagen genomen werd en trecken in Kortryk. Ook den selven dag gaet de revolutie in Poolen door. De misnoegde burgery van Warschou slaet de handen ineen en grypt het russisch garnisoen, meer dan 6000 man sterk, met woede aan. De yselyke slagting duerde tot den volgenden dag 's avonds, wanneer de Russen ter stadt uytweken, ten getalle van 500 à 600 dooden en nog meer gekwetsten achterlaetende.

Den Keyser komt van Gelderland pikkeniers te vraegen, om in Vrankryk batteryen te maeken. Van Weerdt en van Nederweerdt werden omtrendt dertig gevraegd maer niemandt en was daer seer moedig op, maer den borgermeester heeft aen elken boer beloofd, alle dagen, de welken hy met wilden gaen, twee gulden en tien stuyver en doen konde hy werklieden genoeg krygen.

Digitized by Google

Den 25 April heeft keyser Franciscus den tweeden zich in eygen persoon te Bruessel als hertog van Brabandt laeten huldigen.

Den 26 April wierden de Fransen by Kameryk andermael seer swaer door den Keyser geslagen en verlooren 60 stukken kanon.

Den 29 April wierden de Russen andermael door Kosciosko by Krakau geslaegen; hun verlies was van 2000 dooden en 2000 gevangen.

Den 1 Mey gaet Landrecies, na eene alderhevigste belegering van vyf dagen onder den erfprins van Oranien, met capitulatie aen de geallieerden over. De pikkenieren uit Weert de welken nu weederom gekomen zyn, die seggen; als dat in dese stadt maer twee huysen zyn, de welken nog wat in hun geheel syn, maer anders niet en is als eenen hoop steenen en de inwoonders syn met de Fransen gevlugt en de geallieerden die hebben nu vier steden van de Fransen veroverd en syn nu doorgetrokken seven ure in het Frans.

Den 10 Mey deed de keyserlyke generael Clairfait eenige vergeefsche pogingen om de Fransche uyt Vlaenderen te slaen.

Den 18 dito deed de groote gecombineerde armee eenen algemeenen aenval op de Fransen in Vlaenderen, tussen Meenen en Ryssel, terwyl den generael Clairfait haer van den kandt van Gendt met alle magt aentastte. Het gevegt was even soo bloedig als hartnekkig. De Engelschen en de Hanoveranen onder den hertog van York wierden terug geslagen en verloren een deel van hun geschut, waerna de overige kolonnen sig in hunne voorige stelling moesten terug trecken.

Den 22 Mey taste den oppergeneral der Franschen, Pichegru, de hoofd-armee by Doornik aen; het gevegt begon des morgens om 6 ure en duerde tot 's avonds 9 ure, wanneer de Franschen in hunne voorige stelling terug weeken. Den regter vleugel der fransche armee greep onderwyl de gealieerden by de Samber aen, doch wierden dese terug geslagen met veel verlies aen volk en kanon.

Den 23 Mey sloeg den Pruyssische generael Moldendorf de Franschen by Keyserlauter, nam 1800 krygsgevangen en 20 kanonnen; de andere kolom by Turkheym en de keyserlyke by Schimmerstad waeren minder gelukkig en moesten voor het hevig artilleryvuer, dat de Franschen uyt dese twee plaetsen maekten, met verlies wyken.

Den 24 Mey nemen de Franschen een koopvaerdyvloot, bestaende

Digitized by Google

uyt 50 Hollandsche en 18 Engelsche schepen, welke uyt Lissabon kwamen.

Den 28 Mey gaen de steden Portrendre, St. Olme en Collicore, de welke de Spaenschen in den vorigen veldtogt genomen hadden, wederom met capitulatie aen de Franschen over.

Den 1 Juny wierd Kosciosko door de Russen en de Pruyssen aengetast en met verlies van 3000 man geslaegen; en den zelven dag viel er eenen alder moorddadigste zeeslag voor, tussen de Engelsche en de Fransche vlooten; de Franschen verlooren agt schepen van de linie, doch kregen middertijd hunne Amerikaensche koopvaerdyvloot meestens met hunne levensmiddelen geladen, gelukkig in hunne haven binnen.

Den 8 Juny worden de Franschen andermael aen de Sambre geslaegen en Charleroy ontset.

Den 18 Juny is Krakau aen de Pruyssen by de capitulatie overgegaen.

Den 25 Juny kwamen alhier (te Weert) vyftien hondert krygsgevangen (Franschen) de welken van de Engelschen gevangen waeren en sy blyven vyf dagen hier liggen. En daer waeren draegoenders by van Hessen-Cassel en ook voetgaengers dewelken haer bewaerden. En sy vertrocken al naer Ruremonde omdat de gealieerden beginnen te ontruymen. En den selven dag komen weder hier ses hondert keyserlyke hoesaeren, maer al verstroyt, want men konde sien aen hun als datter nog eenige gebleven waeren, want elken hoesaer had een of sommige twee losse peerden aen de hand. Men konde sien als dat sy het Land wilden verlaeten; alle daegen komen altemael verstrooyde regimenten af. En hun hospitalen vlugten al uyt Brabandt en kwamen al hier door, somtyds dry à vier hondert wagens byeen, anders niet gelaeden dan met zieken en gekwetsden. Zy seggen als dat de Keyser dertig duysent zieken had. En al hun begasie en hun oorlog gereedschap stueren sy vooruyt, als dat men verwondert was. Men zag toen ook dien schrickelyken tocht van heeren al uyt Braband komen. Jae geestelyken, wereldlyken en bisschoppen, die gaen altemael vlugten. En de bisschop van Gent die komt hier aldoor en hy vertrekt al over den Ryn en men zag de franse pastoors en andere heeren van Vrankryk de welke zig in Vlaenderen en in Brabandt al opgehouden hebben, vyf en ses, à tien, byeen, en

Digitized by Google

sommige geheel arm, geen geld meer hebbende. Zy moeten allen gaen vlugten en al den edeldom van Vlaenderen en van Brabandt die gaen al vlugten. Men sag hier ook doorkomen veel groote heeren met haeren vrouwen en kinders, en men zag dikwyls tien koetsen byeen en dat duerde vier dagen. En het was alle tyd, al in de stadt komen en er uyttrecken; men zou niet kunnen gelooven dat er zoo veel koetsen in Brabandt syn en vertrecken op alle plaetsen door. Men stond alhier verwondert als dat zoo veel volk gonk vlugten, en den schrik was zoo groot van haer, als dat zy qualyk derven te vernagten. Zy seggen al waer de Fransen komen als dat zy altemael dienen moeten en dat zy de kloosters vernietigen en de kerken uytroyen en de ornamenten afnemen en dat men het pampieren geldt, of zoo als zy het noemen, de *asignaeten* moest bueren, of wel kop af.

Den 1 July word Mons, by capitulatie aen de Fransen overgegeven.

Den 3 July is Doornik door de geallieerden ontruimd en word door de Fransen bezet. Pichegru en Jourdan zetten hun groot plan door en vereenigen zig, waardoor de 4 veroverde vestingen Condé, Valenciennes, Quesnsy en Landricys teenemaelen van de geallieerden legers zyn afgesneden.

Den 9 July komen de Franschen te Bruissel; de geallieerden beginnen Brabant te ruymen.

Den 12 en 15 July hebben de Fransen met 60 duysend man, de Pruyssen in alle hunne verschansingen by de gebergten van Lautern, met zoo veel woede aengegrepen, dat de Pruyssen, na hun verscheyde reysen terug geslaegen te hebben eyndelyk hunne batteryen hebben verlaten en sig met agterlating van hun geschut moesten terug trekken. De keyserlyke en ryksarmee onder den hertog van Saxen-Tesschen wierd met gelyke woede op alle kanten aengevallen en gedwongen evenals den voorgaenden winter, over den Ryn met een swaer verlies te trecken.

Den 14 July, nadat Ostende ontruymd en door de Fransen was beset, ging ook Nieuwpoort na een hevige belegering aen de Fransen over.

Den 26 July, de Engelschen verbrandden hunne magezynen te Antwerpen en verlieten de stad. De Fransen trocken er binnen. De geallieerden ruymen verder geheel Brabandt; de keyserlyke armee

Digitized by Google

treckt over de Maes; en een leger, het laetste dat staet te Ruremonde van vyf duysent man en een leger omtrent Sittard (?) en een te Maestricht, vertrecken naer Luxembourg en sy houden den regter oever deser rivier (?) beset. De Franschen nemen Namen en dringen door tot Tongeren en Luyk.

Den 1 Augusty, de Franschen vallen in Staetsvlaenderen, nemen Ysendyk, dringen in het Land van Cadsand en belegeren Sluys.

Omtrent verleden jaer oost, doen heeft het koren gekost 2 gulden en tien stuyver, maer den oostmaend gepasseerd synde is weeder op dry gulden het vat gekomen, alwaer het bynaer den geheelen winter op gestaen heeft. Maer eer het oost waer is het nog opgegaen en het heeft nog gekost dry gulden en seven stuyver en de haver heeft gekost twaelf gulden in den eersten en daerna dertien en dertien en een haelven en veertien gulden in den eerste en daerna den sak. Maer doen de keyserlyke afkwamen is sy nog raer geworden en heeft nog gekost tot de agtien gulden en de spuersaed is in dit jaer 1794 duer geweest, want hy heeft gekost negen gulden het vat.

Den 9 Augustus gaet Trier aen de Franschen over, nadat sy daegs te vorens de keyserlyke verschansingen by Mersigpellingen overweldigd hadden.

Den 26 Augusty gaet Sluys, na eene manhaftige verdediging, eyndelyk aen de Fransen over. Het hollands garnisoen wierd volgons capitulatie, krygsgevangen na Vrankryk gevoerd.

Den 26 Augusty gaet Valenciennes, nadat de keyserlyken er ruim een jaer van meester waeren geweest, weer aen de Franschen over. De bezetting uyt keyserlyken en hongerlanders, moesten al haer geschut en haer geweer nederleggen en hielen vryen aftogt en mogten in desen oorlog niet meer tegen Vrankryk dienen. De garnisoenen van Landrecies en Quesnoy, welke eenige dagen vroeger hernomen waeren, hadden sig op discretie moeten overgeven.

Den 29 gaet Condé weer aen de Franschen over.

Den 14 Augustus passeerden de Oostenryksche troupen onder de kommando van den prins van Coburg, door de stadt Maestricht.

Den 14 September komen alhier te Weert de eerste Fransen, bestaende in een kompeney hoesaeren en een kompeney dragoenders en twee compeneyen voetgangers en twee stucken kanons.

Zy kwaemen van Stamproy, alwaer het kermis was, en alwaer

Digitized by Google

sy den kermis verstroyt hadden; want men zyde als dat sy de schotelen met de speysen op de peerden hadden staen en de vlaeyen in de bangenetten staeken en de miekken langs de peerden hadden hangen. En sommigen hadden buerssen vol croonen en anderen hadden en waeren versien met klederen. En zy hebben aldaer de keyserlyke hoelanen verdreven met het sweerdt, wand aldaer dertien keyserlyken waeren. En sy hebben daer slag geleverd onder de hoogmis en sy naemen aldaer twee hoelanen gevangen; en doen sy het volk het geldt afgenoemon hadden en de kleeders, en de kermis soo verstrooyt hadden, vertrokken zy van daer op Tungelroy en sy liepen al weeder de huysen af en vroegen al weeder croonen. Zy schooten aldaer eenen mensch doodt, de welke by syn schapen was; en men hoordt dat de rede hiervan was, als dat sy hem om den weg vraegden en doen riep hy aen syn volk, als dat sy by de schaepen soude komen: „Ik moet zyde hy, de hoesaren den weg weysen." En doen schooten sy hem doodt; en van daer trekken zy op naer Weert en sy loopen weder op Moesel en Keent en sy nemen aldaer weeder geldt en kleeders, al hoe dat sy het krygen konden, en van daer naer de Maespoort, alwaer sy het selfste doen, want sy gaen in de winkels en kopen sonder geldt. De dragoenders en de hoesaren die houden de wagt aen de poorten en laeten geen voetgaengers in de stadt en sy trecken langs den graef op naer de Moelenpoort, alwaer de menschen niet ervan komen, want sy nemen kleeders en geldt hoe schoonder hoe liever. Maer de hoesaeren en de draegoenders die in de stadt waeren en plunderen niet; en sy quamen naer de Biest; de paeters setten haer poort open maer daer en komt niemandt binnen als den capiteyn; derwyl als hy daer wat in discoers was, soo quamen de hoesaren en de dragoenders in de herbergen te drinken bier en brandewyn. En sy vulden den buyk en de tes, want sy droegen het vat met den genever uyt den kelder en leyden dat neder in het huys; die lust hadden die konden drinken en hunne flesken vullen; en trecken weder naer de stadt en sy trecken aenstonds door de Moelenpoort weeder uyt, nemen haeren weg over Boshoven, alwaer de boeren niet van en komen te stoeten, want daer sy lang trecken en quamen te plunderen. Zy trecken dan naer Bocholt, maér op een quartier uurs tyd sag men het goud en silver verbannen, want men sag geenen mensch meer met een sak-horologie, met silveren

Digitized by Google

gespen en geen dogter met gouden en silver kruyssen, want sy hadden al horlogiën uyt de sakken gehaelt, en de gespen die naemen sy van de schoenen, en de kruyssen naemen sy de vrouwen uyt den hals. Het is om dies wil als dat voorschreeven geseydt is waerom men op een quartier uers verbannen sag alle goud of silver. Maer des anderendaegs quamen een partye keyserlyken weeder, maer sy en komen hier niet lang in de stadt, want sy nemen weder de vlugt. Ook een jeder burger neemt de vlugt met haer kiste en kleeders want zy plunderen maer overal.

Den 4 October is Ruremonde door de Fransen in besit genomen en het keyserse leger moest de vlugt nemen. En de Fransen die trecken naer Venlo en de keyserlyken die trecken al naer Wassenberg, alwaer dat zy slag gelevert hebben en de keyserlyken die moesten den Ryn over vlugten. En de Fransen die besetten den Ryn.

Den 15 October komt hier door den fransen generael Jourdan en die komt hier te verordonneren dat Weert en Nederweert brood soude vaeren naer Venlo voor het leger, hetwelk daer voor lag. Ende het broodt dat werd gebakken te Diest en de waegens en boeren uyt het Land van Casand die brengen het tot hier en dan komt men het op ons kerren te laden. Wy moesten het naer Venlo vaeren en daer moesten alle daegen om de veertig kerren syn, en men moest dry dagen uyt syn en dat gonk op toer af. En daer en was niemandt vry, ossenboeren soowel als de peerdsboeren; hetwelk zeven weeken geduerd heeft. Maer de Fransen komen desen broodt vragen te voldoen en geven alle daegen voor elke ker of peerdt dry lievers of dry gulden in signaten of pampiere geldt. Maer desen treckt den borgermeester naer hem (voor de stad) en hy zegt aen het volk: „alle tien dagen vier gulden klinkend geldt" (1). En men heeft al aen de Fransen moeten leeveren hondert sakken haver en vyf en twintig duysent pond hoy en dat moest men leveren te Hintem by den 's Hertogenbos, alwaer dat de Fransen voor lagen en de stadt ook ingenomen hebben. En ellendig was het voor do emigranten of de

(1) Over den burgemeester van Weert vondt de Heer Frische in een register der kerkzangers, het volgende aangeteekend: Anno 1804 den 8 July, 's nachts een kwartier voor twaelf is in den Heer overleden Leopoldus Martinus Van den Eynde, oudburgemeester deser stad en in zyn tyd rector van het zangerschoor onzer kerk, in den ouderdom van 44 jaeren. Hy was borgemeester in het jaer toen de Fransche troepen onze landen bemagtigd hebben en verscheiden requisitiën deden; hierdoor is hy ten laetste zinneloos geworden.

Digitized by Google

franse vlugtelingen die zy in den Bosch gevonden hebben, want zy worden altemael met het canon doodt geschoten.

Den 21 October hebben de Fransen de stadt Venlo gebommardeert, maer de dappere tegenstand van den generael Pfister was groot; hij deedt eenen uytval met ses hondert man en men hoort als dat aldaer vyf hondert Fransen verslagen en doodt gebleven syn. Maer hy heeft tog de stadt over moeten geven den 26 met capitulatie, want hy was maer met agtien hondert man en de Fransen met sestien duysent man.

Men moest ook alhier (tot Weert) komen optegeven, elken huysman, hoeveel volk en hoeveel peerden, en hoeveel ossen en koyen hy bezat. En siet wat aldaer naer in korten tydt van kwam te volgen: Een vraeg of rekwesisie van dry duyzent en dry hondert sakken kooren en elf hondert sakken haver, ses hondert en dertig koyen en acht hondert schapen. Men was verslagen toen men dese rekwesisie hoorde, maer den borgemeester rydt naer den Bosch, naer den governeur, om wat kwytslag, maer daer en was niets aen te doen. Men gaf hem voor antwoort: „Het is ons goettigheid als wy u wat laeten, want wy hebben het Land met het goedt gewonnen"! Maer het kooren hebben wy niet gegeven, maer de tienden-kooren en de haever die moesten eerst voor af. En men heeft alzoo geen kooren gelevert; met die anderen, wat men al dede, wy syn daer niet voorby gekomen. Men heeft nog wat haver geleevert maer met de koyen en de schapen daer en was genen kwytslag. Den borgermeester heeft in den eersten de koyen gekogt maer daer en was niet aen te doen en holp geen koopen meer. En daer wordt verordonneert als dat de sesde koye moeste geleeverd worden. En dat gonk soo; de welken ses koyen hadden die moesten een leveren. En die meer als ses hadden die werden weder met eenen anderen geteld; dry boeren die vier koyen hadden die werden met dry byeen gesadt, en die moesten twee koyen leveren. Zoo was het geheel Weert door en Nederweert, de sesde koyen die moesten gelevert worden en doen de sesde gelevert was, doen kwamen nog vyf en twintig te kort, maer den borgermeester heeft desen nog moeten koopen. En de schapen die werden geleverd van die de schapen hadden. Maer sy koopen slegte schapen, hetwelk aldaer gonk, en sy moesten tot een toe gelevert worden. Maer op andere plaetsen deden sy de koyen byeen komen

Digitized by Google

en dan koosen sy de hun daer uyt; maer en had men soo veel koyen niet opgegeven dan had men soo veel niet hebben te leveren. Maer men docht men sal se opgeven om de voeragie daer voor te houden; men was bedrogen. De Fransen die doen een declerasie, als dat men de signaeten of het pampieren geld moet bueren, of wel die sig daertegen lag, dien moest anders kop af. De soldaeten die krygen anders niet als signaeten, en vermits soo waeren de herbergiers daer niet wel met, maer veelen die scheyden uyt, en die bleven herberg houden, die verkoopen haer waer daer naer; één kan bier die verkochten zy in den eersten tien stuyver en daer naer eenen gulden of eenen liever, want in den eersten konden men den liever nog kwyt worden voor ses stuyver, maer sy gaen door langheyd van den tyd al af, en worden geen waer meer; want ik hebbo ze hooren presenteeren voor eenen stuyver of dry oord den liever. Men konde met deze signaeten oude schuld voldoen, maer goede menschen en geven zy niet uyt. Men maekt een onderscheyd tusschen dit en klinkend geld te betaelen. De koyen en de schaepen dewelken zy hier gevraegt hebben, die hebben zy betaeldt in pampier, en gaeven daer voor twee en seventig duysent lievers of gulden. Maer het droeffigste daervan was als zy geld moesten hebben dan en begeerden sy haer eygen munt niet, maer men moest hun betaelen met klinkent geld; het was door dese signaeten als dat al koopmanschap en de negoytie stil kwam te liggen.

Den 4 November is Maestricht by een belegering, aen de Franse naecie met capitulatie overgegaen, en veele huysen syn daerdoor beschaedigd en veel menschen zyn daer dood gebleven.

Tusschen den 7 en 8 November is Nimweegen gevacueert en door de Franse naecie in besit genomen.

Den 2 December is hier eenen paerdenmerkt gehouden; maer daer en was niemand blyde dat desen merkt wierdt gehouden. Voor den middag moesten de peerden van Weert byeen komen op den merkt en geen en moesten daervan agter blyven. Maer daer waeren sommige menschen die een goed peerdt hadden die waren daer met naer de Meyery en hadden hun peerdt verbuydt. Maer die van Tungelroy en Swartbroek bragten hun eygen peerden op den merckt, maer zy waeren altemael slegt geroskamt, want zy hadden hun peerden in twee daegen niet gevoert. Op den mercktdag brogten sy ze nuegte-

Digitized by Google

ren op den merckt en sy hadden hun niet gestroyt, want sommige waren sypende van vuylligheid. En iedereen was als bevreest of dat hem het ongeluk vallen zou, en de peerden die moesten in een ry staen en den kuermeester die gonk daer langs. Men meende als dat hy de naemen souden afgelesen hebben en daerdoor en dorst niemandt agter blyven. En doen trock hy de beste peerden daer uyt en de anderen die konden al naer huys gaen. En die hy nu uytgetrocken had die moest men hem nog monsteren en die hem niet aen en stonden die konde men met naer huys voeren. Maer den kuermeester die en quam niet veel te kyken naer de vuyligheyd van de peerden, maer hy trock ses en twintig peerden daer uit. Maer een peerdt van den armenhof dat quam weeder aen den pagter als dat het van den armen was. En deese peerden die wierden doen altemael gebrantmerckt, maer daer was eenen mensch van Tungelroy dien zyn peerdt ook gebrandmerckt was dien komt bitterlyk te weenen; maer siet het komt te helpen, doer voorspraek van den borgermeester soo krygt hy syn peerdt weeder. En sy brantmerckten het nu weeder op nieuw maer averechs en zyn droefheyd die veranderde nu in blydschap doen hy syn peerdt weeder had. En dat peert is in het toekomende jaer verkogt voor agt en tagtig cronen; en nu hebben sy nog vier en twintig peerden van Weerdt. Maer na den middag doen moesten de peerden van Nederweert komen, maer desen hadden het gesien hoe het voor den middag gegaen was, en zy quaemen ten dien einde hun peerden te buyten tegen die voor den middag afgeschaft waeren zoodat er veelen agter bleven. En het vyfde en komt nog niet op den merckt; zy kosen van dese peerden sestien, der welken veertig maeken. En den borgermeester moest die overleveren naer Bruessel en zou daer zyn geld voor ontfangen, maer het waeren weeder signaten of pampieren geld. En de peerden die wierden hier gewerdeert eer zy van hier vertrocken dry hondert en meer, tot dry hondert en vyftig lievers, en zy beliepen te zamen tot de twaelf duysent lievers. Daer is geen een Land daer soo veel peerden getrocken waeren als hier en te leeg gewardeert.

Het is als dat ik ook moet spreken van een zaek, die vermelding waerdig is, van de duert van het sout, want als de Fransen nu voor Holland laegen soo en konden daer geen waeren afkomen. Zoo was het met sout, want in Augustus doen kost de kan sout vier stuyver

Digitized by Google

en komt daer na al op vyf stuyver, op ses stuyver, op seven en ten langen laesten op tien stuyver, door de potteschurgers en de vremden menschen uyt het Guelikkerland. En het gaet van tien op veertien stuyver, en veertien cronen den zak, en het moest altemael uyt Brabant komen. En het gaet nog al voorders op tot agtien stuyver de kan, en seventien cronen den zak en het blyft wat staen. Maer in korten tydt gaet het al weeder op en het en quam niets te helpen, hoeveel dat het af quam; want daer komen soo veel vremden menschen als dat het niet kwam te helpen hoe veel als het af quam. In den maend December is het op zynen hoogsten prys geweest; den hoogsten prys is van twee en twintig cronen en dry en twintig cronen den sak en vyf en twintig stuyvers en ses en twintig stuyvers de kan. Als de menschen byeen quamen het eerste woord was van de duerte van het soudt; verscheyden menschen die daer met gekomanschapt hebben die syn ryk geworden. En hoe meer naer den Ryn hoe duerder (het zout), want het heeft daer gekost vyftien en sestien stuyver het pond en het gaet nu weeder af op agtien stuyver de kan, maer het en heeft niet lang stand gehouden en het komt met Nieuwjaer weeder op dry en twintig stuyver de kan. Maer het gaet nu weeder door langen tydt af, nu de Fransen in Holland zyn, en het komt met den letsten op agt stuyver, waer dat het den geheelen somer op gestaen heeft.

Den 19 December is Den Graef na een langduerig beleg, by capitulatie overgegaen en die stad is geheel in den grond geschoten en daer zyn weynige huysen onbeschadigd gebleven.

1795.

Den 16 Januarius heeft Utrecht een capitulatie met de Fransen aengegaen, die vervolgens binnen getrocken zyn.

Den 17 dito is den prins van Oranien, alsmede de geheele familie naer Schevelingen en verder naer Engeland vertrocken.

Den 19 Januarius zyn de Fransen in Amsterdam, den 21 in Rotterdam en vervolgens in geheel Holland, want de inwoonders die hebben daer seer naer verlangt en vervolgens alle andere provinciën betrocken.

Daer komt gekal als dat de Fransen de verkens in rekwesitie

Digitized by Google

souden nemen. Het volk deed doen de verkens slagten nog in den avond, maer daer en is niets van de rekwesitie gekomen.

Den 25 Januarius zyn Bergen-op-Zoom en Breda by capitulatie aen de Fransen overgegaen.

Den 4 Februarius is geheel Zeeland by capitulatie aen de Fransen overgegaen.

In het gepasseert jaer 1794 is 't gaen winteren den 25 December en heeft geduerd tot het jaer 1795 den 27 February. En het was eenen strengen winter en eene felle koude, want de Franschen die hebben met droge voeten over het eys gelopen. En verstandige menschen die zeggen, indien sy niet over het waeter en konden gaen dan en souden sy niet in Holland gekomen zyn. Dezen winter is viermael afgegaen, twee daegen en dry daegen, en dan weeder gaen winteren en soo is alles capot gegaen.

Daer komt weeder een rekwesiecie van de koeyen, want de agtste koéy die moeste men weeder leeveren. Den borgermeester heeft eenige koeye gekogt en dit en heeft soo strang niet gegaen, men seyde als dat men de beesten niet en had, en doen moeste men opgeven hoe vele koeyen en hoeveel koren en boekweyd en hoeveel haever men had. En dan quamen twee commisarissen die het na quamen te sien of het overeen quam, geleyk het opgegeven was en of ter nog wat over was voor hun. Den borgermeester die hadde geseyd, als dat ter geen graen meer te missen was. Zoo is het op alle plaetse gegaen, men was bevreest voor deze zaek. „De commisarissen die komen allen"; dit gaet met eenen gans Weert door. Een iedereen gaet met zyn graen vlugten, sommigen die vlugten daer met in het stroy, anderen daer met in den torf, anderen die begroeven het met zakken voor eenigen tyd in den grond. En die zyn koeyen niet heel opgegeven had, die vlugte daer met naer Nederweert en sommigen daer met in de bossen. En de commisarissen die gaen voor eerst de stadt besien en door naer de buyteney; voor eerst op Hushoven. En sy gaen op den solder sien naer het goet en sy hadden de lyst by hun, sien het naer gelyk het opgegeven was en dan gaen sy ook naer de koeyen sien of dat ter geen meer en waeren als de boer opgegeven had. Maer die ter meer had die was gevlugt; sy en gaen ook alle huysen niet af, den borgermeester, die by hun was, die lyde hun de beste boeren voorby, en by de slegten daer gongen sy aen. Voor op

Digitized by Google

den steenweg waeren sy begonst en doer de regte straedt naer Laer; op de Reydstraet syn sy in eenige huysen geweest en van daer reden sy naer de Paeters minnebroeders, alwaer dat sy den middag geetten hadden. Ende naer den middag reed den borgermeester met hun weeder naer Laer en dan naer syn huys, alwaer hy hun goet getractteert heeft, sonder by eenen mens meer te sien. Den schrik was voor dese visitacie grooter als de daed. En de commisarissen die seggen als dat ter niet te missen en was. En des anderdaegs trecken sy naer Nederweert.

Den 5 Apriel syn de preliminaires van den vrede geslooten tusschen de Fransen en den Konink van Pruyssen.

Den 16 Mey is er in den Hage, tussen de representanten der Franse republyk en die der vereenigde Nederlanden een vredes- en alliantie-traktaet geteekend met vernietiging van het stadhouderschap.

Den 9 Juny is den soon van den ongeluckigen Koning van Vrankryk overleeden, en den 10 is Luxembourg by de capitulatie aen de Franse republyk overgegaen. De keyserleyken moesten de stadt overgeven wegens den hongersnoodt.

Den 31 is eyndelyk den vreede gesloten tusschen den Koning van Spaniën en de republyk van Vrankryk. Men heeft alhier desen geheelen somer, tot oost toe, alle veertien dagen en somtyds drie weeken, van elk gehugt moeten leveren koeyen, twee dry; men rekende op die koeyen en men quam se dan te koopen, maer men kogt al naer den goedenkoop en dan vielen sy niet swaer. Maer doen zy zoo ligt waeren, doen werd een nieuw rekwesicie gevraagd van twaalf duysend pondt vleis; deeze koeyen werden te Maeseyck geslagt en dan gaven zy het vel en vet weederom.

Den 23 Mey komt alhier eenen commissaris met sestig soldaeten en twaelf dragoenders om het tiende koeren, hetwelk by den scholtis legt. Maer doen voert is den naem gemaekt, als dat het bynaer gestolen was. Men dogt als dat daer niemand naer gevraegt en soude hebben, maer het was met consent van het magistraet, maer den borgermeester die en wilde het koeren niet laeten volgen. Maer den commissaris, tegen wil en dank, den 24 naer middag, stuerde den officier en eenige soldaeten uyt om karren te haelen om het koeren weg te voeren, want den borgermeester wilde hem geen karren besorgen; en sy haelden de karren op Luecken, en eenige die

Digitized by Google

ontjoegen hun, de anderen die gaven wat drinkgeldt en die lieten zy naer huys. Maer des anders daegs in den vroegen morgen, omtrent dry ueren, reden de dragoenders weeder naer Luecken, die weeder dry karren haelden, want gisteren avond doen zy met de karren in de stadt kwaemen doen was al het volk op de been. En nu in den vroegen morgen laedden zy het koeren, op twaelf malders. En doen bleven daer nog dertien malder en twee vat over en dat gaven zy aen den armen, vervolgens gelyk hy beloeft heeft.

Nu wil ik eens spreken van de duerte van het graen. Beginne dan van verleeden jaer oost. Jae in den oost heeft het koeren gekost dry gulden het vat; maer de rintmeesters die verkopen maer het koeren, en geven hen die de tienden hadden vier stuyver van het malder, al om het geld weg te hebben, al eer dat de Fransen komen. Want de Fransen die slaen de tienden aen, maer de tienders en doen het altemael niet, en het koeren gaet veel naer het keyserlyk leger en gaet nog in dit jaer op dry gulden en dry stuyvers het vat, en eenen gulden het broed. Het blyft nog staen tot als het gerugt komt van de soldervisitaetie. Daer gaet het weeder twee gulden en seventien stuyver het vat af; een jdereen was bevreest of dat sy het af moesten geven. Zoo heeft een jdereen koeren te koop, voor de soldervisitacie en sommigen door den strengen winter het aen de beesten voeren. Maer doen de soldervisitacie voorby was, doen en had niemand koren meer te koop, en gaet in korten tyd in Apriel op dry gulden en 15 stuyver het vat, en de haver op sestien gulden den sak. Maer in den Mey soo was het als dat daer schepen met koren aengekomen waeren te Maestricht en te Venlo, zoo was het als het weeder aen het afgaen was, maer het afgaen en duerden niet lang en het was den zestienden Mey, met den kermis, doen kost het brood eenen gulden en vyftien en sestien stuyver, jae seventien stuyver, en vyf gulden en veertien stuyver, jae een croon en men hoorde niemand klaegen: „Ik en heb geen geld, ik kan geen brood koopen," maer wel: „Konde ik maer voor geld brood krygen! Geld op de hand en nog geen brood", die geen geld en had, die komt van zyn meubelen te verkoopen. Als wanneer er eenen backer was, die kwam te backen, zy die het quamen te hooren die gaen daer naer toe, al moest het brood eerst gemaeckt worden en gebacken.

Digitized by Google

En het volk dat komt te waeken aldaer, tot dat het gaer is by den oven. En heeft eenen backer brood gebacken en daer komt zoo veel volk om het brood, jae drymael meer als hy brood in den oven had, en hy dede het volk uyt zyn huys gaen en doen dede hy een vensster open en daerdoor reykt hy brood uyt. En daer waeren die quamen te vegten om het brood en malkanderen af kwaemen te nemen, en sommigen die quamen te weenen met het geld op de hand en spraeken: „Wat kan my het geld baeten, als ik er geen brood voor en kan krygen!" De borgers die gaen de buyteney op; gaen by de boeren om brood, en gaen naer Stramproy en naer Maerheesen en naer Leenden en naer alle naest gelegen dorpen. Als er menssen byeen komen, dan was het eerste woord van den hongersnood en de duerte van het brood. En daer waeren die bynae niets én quamen te eeten als pannekoek, maer den boekweyd die was nog voor geld te krygen, maer die was ook duer, daer het vat vyf gulden en een croon, of vyf gulden en veertien stuyver, en de kan meel tien en elf stuyver. En den terf die was ook bynaer niet voor geld te krygen; een vat kostte al twaelf gulden, maer den borgermeester komt een party koren te koopen by den rentmeester van Neeritter; het vat dat kosde zeven gulden en tien stuyver en het brood dat kosde twee gulden. En voor die geerne eenen schilleng om Gods wil en begeerden, die moesten geven twee gulden en tien stuyver. En daer waeren ook menschen die het verkoopen twee gulden en dry stuyver. Men meende wel veertien daegen eer oost te hebben, maer door den regen en de nevelagtige logt die men alle daegen kwam te hebben, zoo en reypt het koren niet by. En het was niet van de arme menschen alleen daer nood onder was, maer ook onder de reyken. Al woonde eenen mens ook in den Bos, men zoude daer naer toe gegaen hebben of hy geen koren of brood te koop en had. Deftige borgers waren er die dry daegen zonder brood geweest hadden. Door den nood vond men een middel uyt; men gaet nu naer den acker en sneyd de aeren van het koren af en komt het te drogen in den oven, en komt het uyt wryven en dan in eenen ketel op het vuer weder te drogen, en dan daer met naer de molen toe en gemaelen geleyk zwerte rog. En ik laet het u by eygen eens denken, hoe het van smaek moeste zyn. Den mulder heeft het eerste nieuw koren gemaelen den 13 July, nu een jedereen die komt te drogen in den

Digitized by Google

oven. In den oven was veel beter als in eenen ketel op het vuer, maer den oven die moest open blyven; het en was niet van de gemeene menschen, maer ook van de ryken. En daer waeren die het in den oven moesten schieten, geleyk als zy het gekneed hadden, en het viel met stukken van malkanderen. En het quam alle daegen te regenen en men konde het niet drogen in de son. Daer waeren er die kwamen te dorssen en het water quam over den dorsfloer te loopen. Den 13 Aug. zyn wy voor goet aen het koren gaen mayen, maer had het nog langer geduerd, het volk soude ziek geworden hebben van den groensigen smaek van het brood, dat zoo groen gemaelen was. En een jedereen was blyde als dat men aen het nieuw koren was. Het koren heeft hier gekost seven gulden en tien stuyver en het brood twee gulden en tien stuyver, de terf het vat sestien gulden. De haever den zak vier en twintig gulden. De boekweyt het vat vyf gulden en tien stuyver. Te Luyk heeft het koren gekost dry croonen het vat; al waer dat men hoort is het te Luyk het duerste geweest, en daer syn ook menschen gestorven van den hongersnoot. Te Maestricht heeft het koren gekost twaelf gulden het vat, al dat van hier daer naer toe gegaen was, al was ook het Land geslooten. En desen duert is gans het Land door geweest, en in Vrankryk moest een jeder zyn brood haelen, hetwelk rond gedeyld werd en elken man een half pont brood. En de vrugten die moesten de boeren byeen brengen; op zoo een manier hebben zy de plaecaeten ook hier afgestuert om de vrugten ook byeen te brengen en dan het brood uyt te deylen; maer daer en is niets van gekomen.

Den 15 September is de stad Manheym, met capitulatie aen de Franschen over gegaen.

Den 16 Sept. ging de Caep de Goede Hoop met verdrag aen de Engelschen over.

Den 27 Sept. geschiede aen de Nekker tusschen Manheym en Heydelberg een slag, waerby de Franschen door de overmagt der Oostenrykschen moesten vlugten.

Den 12 October wierd te Maestricht een vruegde feest gehouden ter gelegenheyd haerer vereeniging met de Fransche Republyk. Toen is het gans keysers Nederland en het Land van Luyk verdeyldt in negen arrondissementen en de leverancie die is nu gedaen, nu wy met de Fransen vereenigd zyn. Maer wy moeten nog voldoen dertien

Digitized by Google

pond koren van het boender en vyf en dertig pond haever van het boender, en vyftien pond hoy van het boender, en eenen gulden van het boender en wy hebben deselven voldaen den 10 November.

Den 18 October wierd by hun Hoogmogende gedecreteert, dat er in den Haeg als in Parys, eene nationale conventie sou plaets hebben, hetgeen den 1 February 1796 geschied is.

Den 29 November ging de vesting Manheym, na een verschrikkelyk bombardement uytgestaen te hebben, met verdrag aen de Oostenrykers over; deselven was te voren door den paltsischen commandant aen de Republikeynen overgegeven. Ook namen de selven de stad Gemmersheym weder in bezit.

Den 23 December wierd tusschen de Fransen en den Keyser eenen stilstand van wapenen voor eenige maenden te Dusseldorf gepubliceerd.

1796.

In de maend Maert is den scholtis, den borgermeester en het geheel magistraet afgeset door de Fransen in gans het Land Brabant en Vlaenderen en het Land Luyk en tot de Maes toe, en het selven verdeeldt in negen departementen en in negen hoofdsteden, waerin dat alle de justisie uytgeweezen zou worden en alle regten uytgelesen, en elk departement kreeg een raed en een tribunael, en het Land werd verdeeld in cantons. Weert, Nederweerdt en Stramproy kwamen onder het departement van Maestricht, verdeyldt in een en dertig cantons, en elk canton een jusdepé en nog vyf ander heeren, de welken alle regten uytweysen; in de plaets van den borgermeester eenen agent, en onder hem hooren nog eenen raedt de welken hem met al de gemeynde saeken komen te moeyen, en nog eenen man de welken onder den agent staet, den welken den schat komt te ontfangen, en een franse opperhooft-commissaris in elk canton.

In gepasseert jaer hebben de Fransen gevraegt vier en twintig millioen van haer gewonnen Land, het welk zy weeder zouden geven als den oorlog gedaen is. En sy vraegen dat van degene de welke sestien duysent gulden besaeten, maer het is weder, in het generael, op den gemeyne man gedrongen, en het is voor de stad geweest dry duysent gulden en negen hondert, en voor de buyteney twee duysent en seven hondert gulden. In het welke een iedereen getacseert wordt

Digitized by Google

ses cronen, en dry, en twee en een halven. Als den oorlog gedaen is dan soude een jeder zyn geld wederom krygen. Men heeft daer van een kwaed geloof.

Den 29 Meert, na dat de Fransen verscheyden mael de keyserlyke armee swaer geslagen en terug gedreven hadden, wierd er een wapen-stilstand en kort daer na den vrede gemaekt met den koning van Sardiniën.

Den 31 Mey is den wapen-stilstand aen den Ryn, tussen de keyserlyken en de Fransen geeyndigd en de vyandelykheden wierden daegs daerna weder begonnen. De Fransen drongen weder tot aen de Sieg voort; den 2 Juny forceerden de Fransen den overgank van de Sieg en namen den gewigtigen post van Eikerath weg. Zy rukten vervolgens hoe langer hoe hooger naer Duytschland in, en namen verscheyden steden in.

Den 23 Juny setten de Fransen, Rhyn- en Moesel-armee over en namen Kyl stormenderhand in.

Den 18 July ging Franckfort aen den Main, aen de Fransen over.

Den 26 July ging Wartburg aen de Fransen over.

Den 12 Augustus is den vreede tusschen de Republyk der Fransen en den markgraef van Bade, te Parys onderteekent.

Den 19 Augustus is de alliantie geteekent tusschen de Fransen en den koning van Spaniën.

In Augustus kiest de Convensie van vyf hondert man, de welke het Land regeren te Parys, de vernietiging van alle geestelyke orders, kloosters, abdyen, geestelyke canoniken, kanonekeerschen enz., met een woord alle geestelyke gestigten die sig bevinden in de negen nieuwe departementen van Belgie.

Het gepasseert jaer in Augustus, het brood koste twee gulden, zoo is het desen maend den eersten Sondag vyf stuyver afgegaen, tot dat het was op eenen gulden, alwaer dat het veertien dagen gestaen heeft, en doen is het weeder vyf stuyver, en twee stuyver tot weeder eenen gulden en twaelf stuyver, en vyf gulden en tien stuyver het vat; tot in Januarius is het weder afgegaen en in den somer weder op eenen gulden en vyf stuyver en op eenen gulden. In dit jaer is voor het eerst geen tiende gegeven, het welk de Fransen gepubliceert hebben en geen accynsen meer en geen ceyns meer; een jeder heeft syn tiende ingevaeren en de halfvers die moesten de

Digitized by Google

tiende geeven aen haeren heerschap dit jaer, maer in de toekomende jaeren moesten sy het er naer verhueren of den elfden gulden geven.

Den 5 October heeft Spanien den oorlog gedeclareert tegen Engeland.

Den 14 October hebben de Engelschen het eyland Korsika geruymt en is het selven eenige dagen daerna weder door de Fransen beset.

Den 29 dito is den Engelschen gevolmagtigden lord Malmesbury te Parys aengekomen, om met Vrankryk den vrede te negotieeren.

Den 2 November heeft den koning van Napels vrede gemaekt met de Fransen. In desen maendt zyn in de kloosters haer goederen opgeschreven en in kort daerna beginnen zy uyt te jaegen. Haer begin is eerst geweest in de stad van Gent.

1797.

En alhier hebben de Paeters haer bons gekregen, een pampier, gemaekt door de Convensie voor haere levensmiddelen. En daervoor konden zy haere eygen goederen wederom koopen, maer zy moesten van elke hondert gulden geven vyf gulden aen de Republyk. En een bon was vyftien duysent gulden, en sy hebben die gekregen den 16 Januarius, maer daer is maer eenen paeter die sy aengenomen heeft. Desen zyn haer gepresenteert door een commissaris, die sprak tot haer: „Over 30 dagen kom ik weeder en want gy dan ter niet uyt en syt, dan sal ik u ter uyt jagen". Aen de witte Nonnen zyn haere bons ook gepresenteert den selven dag, maer sy en hebben niets willen ontfangen, vooral eerst dat sy van de municipaliteyt onderteekent waeren. En doen sy onderteekent waeren, hebben er maer vier de bons aengenomen. Maer de bons der vrouwen kloosters waeren zoo veel niet in weerde als van de mans kloosters. Den commissaris die de bons gepresenteert heeft, die heeft zyn beclag gemaekt te Maestricht, als dat hem de kinders achtervolgt hadden. Den 20 dag was verscheenen, den welken was Sondag, maer Maendag komt eenen anderen commissaris met een 25 jagers te Weert en negen dragoenders. Hy komt naer de Paeters met anderen, en geeft nog uytstel tot Donderdag; en de Paeters maeken haer beclaeg als dat haer Hoogweerdig gestoolen was, en dat in de kapel van Porsionkelen door de glaesen geklommen is. En by de witte Nonnen was het ook gestoolen; maer het gaet door en de andere nagten zyn de vier mis-

Digitized by Google

kelken ook gestoolen. Het zyn bekende dieven. Maer ook deze zaken waeren opgeschreeven; en dat niet opgeschreeven is dat moesten zy daer weg doen; en de klocken uit de torens waeren ook opgeschreeven, maer zy (de bekende dieven) doen de klock daer uyt (en ook by de witte Nonnen), en hangen de klock van den refter daer in.

Den 9 Februarius komt den commissaris met negen dragoenders, en zy blyven nog daer (by de Paeters) eeten den middag, en doen sy den middag gegeten hadden, doen moesten de Paeters byeen komen en den commissaris die sprak: „Gy moet hier uyt vertrecken"! Den Guardiaen die zeyde: „Door wat oorsaek"? Den commissaris die zey: „Door orden van de Convensie". Hoe veel reden als den Guardiaen hem voor hield, hy sprak anders niet dan, door orden van de Convensie. En de dragoenders die trocken haer palassen en riepen: „En al maer ter uyt"! Zy stonden op de plaets, aen en tegen het siekhuys. En vyf dragoenders waeren en gongen agter haer; en dry staeken den pallas in de schei, tegen de kerk. En de andere twee die hielden die nog in de hand wes in de poort. En doen vielen alle de paeters op haere knieën met het volk. En den Guardiaen die gaf de benedictie. En de dragoenders die komen te lagchen en de paeters komen te weenen. En het volk en den commissaire en de dragoenders die blyven nog in het klooster en bewaeren hun goet dat zy opgeschreeven hadden. En des anderen daegs door het stoocken in het siekhuys quam de schou in brand; doen was daer veel oproer, en de kapiteyn die in de stad was, die kwam met eenen met ses man te peerde, als dat het volk hun daer geslagen. En hy sag soo bleek als de doodt en konde qualyck op zyn peerdt komen. En het beeldt dat stond boven de poordt dat stieten zy met een houdt daer uyt. Een beeld dat stondt op St. Franciscus autaer dat kapten zy in spot den kop af. En twee beelden die zetten zy op den kerkhof en geeven haer een stock in de hand, en zy zeyden: „Die moeten de wagt houden"!

Den 10 Februarius naer den middag, zyn de witte Nonnen uytgejaegt en de geheele Maestraet was vol volk. Hier waeren vyf jaegers te peerd, die het volk van daer afhielen. Maer men sag het volk zoo zeer niet weenen, en de nonnen die weenden ook altemael niet. De kanonikken Regulieren hebben haer bons gekregen den 25 Februarius en zyn uytgejaegt den 20 Meert. Maer zoo haest als zy de bons gekregen hadden, hebben zy opgeladen het welk zy opgeschreven

Digitized by Google

hadden, om dat het op verscheyden plaetsen na dien tydt gestolen was. En de Penitenten hebben ook haeren bons gekregen den 25 Februarius, maer daer en hebben geen aengenomen. En ook de heeren (Regulieren) en hebben ter geen aengenomen en werden haer goederen ook opgeladen des anders daegs doen zy de bons gekregen hadden. En zyn uytgejaegt den 20 Meert naer den middag en de heeren voor den middag. En de soldaeten die trocken van elk klooster negen gulden, en negen of tien Penitenten die vertrocken naer Oorschot byeen, in een huys. En die uytgejaegd werden die moesten naer dry daegen haer habyt uytlaeten en wereldlyk gekleed gaen (1).

Den 2 Februarius liet den generael Bonnepart een corps pausselyke troupen, die by de rivier Senio verschanst waeren attakeeren, maekte 1000 man gevangen en dreef de rest op de vlugt.

Den 5 dito ging de gewigtige vesting van Mantua, na eene belegering van 8 maenden, aen de Fransen over.

Den 5 Apriel is te Turyn eene aliantie gesloten tusschen de Fransen en den koning van Sardiniën.

Den 25 Meert is het Minnebroeders klooster te Maestricht verkogt voor een bon of 15000 gulden. En hier zyn zy bedrogen van den commissaris den welken hier de inwoonders belooft hadde, als dat hy zyn beste doen soude, opdat zy de kerk weder open zouden krygen; en zou gaen by eenen van zyn beste vrinden, als dat de inwoonders genegen waeren tot het klooster en dat hy daer veel van soude winnen.

Den 9 Februarius zyn onze Paeters Minderbroeders te Weert, door de Franssen uyt haer klooster gejaegt en de kerk geslooten.

Den 12 dito hebben de zelve, de beelden, schilderyen, zilveren kelken, miskleederen, misboeken, de heele biblioteek en alles wat zy hebben kunnen vinden, op karren geladen en op Maastricht gevaeren, en de 2 klocken; d'een was uyt het toorken en d'ander was het refter klocksken.

Den 2 Augustus, op den dag van Portionkelen, heeft den pastoor van onze parochie met zyn 2 capelaens de eerste Hoogmis in onze Paeters kerk gezongen. En onze Paeters hebben alle dagen Mis geleezen tot den 19 Septembris. Alsdan hebben zy verbot bekoomen

(1) Wat hier volgt, tot 1798, heeft de schrijver of dubbel of zonder chronologische volgorde opgeteekend.

Digitized by Google

van Parys van de Conventie, om geen Mis te moogen leezen of moesten eenen eed zweeren. Maer de priesters en mogten zoo geenen eed zweeren door ordre van den Paus van Romen. Nu hebben wy het zilver uyt het Paeters klooster gekogt voor 3600 gulden met den orgel en biegtstoelen, bancken en alles wat aen het klooster noch was en behoorde.

Den 10 February zyn de witte nonnen gesupprimeert of uyt gejaegt en alles genoomen op form als boven van de Paeters.

Den 20 Meert zyn de canoneken Reguliers door de Fransen uyt hun clooster gejaegt, boeken, zilvere kelcken, remonstratie en genoempt Hoogweerdig, met al wat zy in het clooster hebben gevonden, met genoomen.

1798.

Den 5 Meert hebben de cruyssen van de toorens of kercken moeten afgedaen woorden.

Den 5 Meert zyn ook de Penetenten of genoempt Recolectinen door de Fransen uytgejaegt en behandelt geworden gelyck de andere cloosters.

Den 21 May is onze Minderbroeders kerck wederom op nieuw geslooten.

Den 10 July 's morgens om 4 ueren, zyn de gendarmen, housaeren en comiesen het Minderbroeders clooster komen omsingelen om de Paeters te vangen. Maer gewaerschouwd zynde hadden de geestelycken, Godt dank, allen de vlugt genoomen en niemant is geattrappeert, maer den Deken van Gratem en meer andere geestelycken in die omstreeken zyn door de Fransen gevangen, aen malkanderen gebonden en schruyven op hunne duymen gespannen, gelyck of zy de grootste misdadigers waeren. Gy kunt dencken wat hertzeer dat geweest is; zy zyn tot op een frans eylant gebrocht, omtrent „La Rochelle" zeer ver van hier, of naer Cayenne, alwaer de wilde menschen meester zyn, gelyk men hoort zeggen. Zoo dat wy nu van het H. Sacrifisie van de Mis berooft zyn. Als wy willen Mis hooren, moeten wy naer Maerhees of naer Buyl gaen.

1799.

Den 8 Januarius zyn de jonckmans in de requisitie genomen, om soldaet te worden, te dienen in den ouderdom van 20 tot 25 jaeren.

Digitized by Google

Die van 20 jaer zyn de Franssen komen soeken, maer geen gevonden.

Den 4 Februarius hebben de Fransche housaeren wederom de jonkmans van 21 jaeren komen soeken, maer geen gevonden. Maer zy hebben de vaders in plaets van de jongens vastgezet, en ter plaetsen de klocken uyt de toorens laten vallen en met genomen, en hebben, ook de execusie in de huysen daer waer de jongens niet te vinden en waeren, gelegt. Maer als de vaders van de jonge requisitioneers te Maestricht waeren gekomen, kregen zy eenige dagen daernaer wederom ordre om naer hun huys te keeren.

Den 6 Decembris hebben wy borgers en boeren wederom onze Paeters kerck geopent en den 10 dito hebben wy borgers ten 7 ure en 8 ure den Roosenkrans gebeeden, en ten 10 ure burgerlyke Hoogmissen gezongen, met het speelen van den orgel, als of eenen priester Gods voor den Autaer hadde gestaen, waerop wy als nieuwe catholyken van blydschap verheugt waeren.

1800.

Den 9 Novembris is hier eenen schromelycken wind geweest, duerde van middag tot omtrent savonds zeven uren; huyzen, mueren en boomen zyn te grond gegaen. Aen alle huyzen kwam schade en vele huyzen werden ontdeckt; het cruys van de parochie-toren was op zyde gezonken naby om te vallen. Men hoorde niemant eenen zoo schromelycken wint beleeft te hebben en zoo veele huysen te grond geworpen. Men hoort dat oude menschen eenen zulken vreeslycken wint nog nooit beleeft hebben.

1802.

Den 12 Meert 's morgens was het Minderbroeders clooster van gendarmen omsingelt, en 5 paeters waeren binnen, waervan 4 gevangen; Verhoeven, Püts, Dirrix, Lambrigs. Den 5den zich verborgen hebbende, namens Wilkens, is niet gevonden, naer dat de gendarmen het clooster ruymden. Van hier weggegaen zyn de 4 boven gemelden naer Maestricht den 13 Maert overgebracht, zooals ook den rector van de Witte Nonnen; zy zyn door de gendarmen eenige dagen daer nae tot aen of over den Ryn getransporteert geworden, de 4. Den 5de was den rector en is op Hoey getransporteert.

Digitized by Google

Gevangenneming

VAN

Pierre Jean Joseph Bernard STUERS,

Raad en Momboir in het Souvereine Hof van Gelderland,

DOOR

de Weertenaren in 1789.

Bij plakkaat van den 17 Maart 1783, beval keizer Joseph II de suppressie van vele kloosters in de Oostenrijksche Nederlanden. Als momboir bij het Souvereine Hof van Oostenrijksch Gelderland, was J. B. Stuers belast met de uitvoering van dit besluit in deze provincie. Hij ging daarbij met gematigdheid te werk. Dit blijkt o. a. uit de navolgende verklaring der kloosterlingen van Weert van 30 September 1793, berustende in het archief van Weert.

„Wy ondergeschrevene Canoniken Regulieren ende Capitulieren van 't clooster Maria-Haegen tot Weertd verclaeren hier meden, ter requisitie van Syne Majesteyts Raed en Momboir de Stuers voor de oprechte waerheyd, dat denselven Heere van wegens Hooghst gemelten gouvernement gechargeerdt zynde in den jaeren 1784 met de suppressie van ons voorss. clooster, wy die conservatie dyer moeten toeschryven aen desselfs iever voor ons en syne gonstige adviesen; dat alle die kosten van suppressie, inventarisatie en andere vacatiën ingevolg van die gedecreteerde suppressie gedaen, verbleven hebbende tot last van ons klooster, wel gemelten Heere eghter alle syne regten en devoiren daerin gedaen, zoowel als opsigtelyk tot syn adviesen, aen ons gratieuselyk ten volle geremitteerd heeft, zonder daarvoor te willen accepteeren de minste erkentenisse, dan alleenelyk die van

Digitized by Google

zigh ende syne familie te hebben gerecommandeert in de gebeden van onse gemeente, hetwelk wy aen hem als eenen oprechten weldoener van deselve ook voor altyt belooft hebben; in teeken dyer hebben wy dese eygenhandigh onderteekent binnen Weert, den 30 September 1793.

Fr. M. van Asten, prior.
Fr. G. H. Jaspers, sub prior.
Fr. Henricus Pellemans.
Fr. G. Boogaerts.
Fr. J. N. Meerts (1).

De suppressie van negen kloosters geschiedde dan ook in Oostenrijksch Gelderland zonder bezwaar, terwijl daarentegen in de overige Belgische provinciën vele moeilijkheden ontstonden, die ten slotte tot den Brabantschen opstand leidden.

Te Roermond was destijds burgemeester, zekere Johannes Baptista Syben, tevens syndicus en pensionaris van het Hertogdom, en sinds 18 jaren directeur van het Armengasthuis; in deze laatste betrekking werd hij bijgestaan door zijn zoon Marcellus Albertus als adjunct; deze was tevens kanunnik der cathedraal. Een ander familielid, zekere procureur Gerardus Antonius Syben, was rentmeester van het gasthuis. Eene familieregeering derhalve.

Sinds geruimen tijd waren klachten geopperd over de administratie van het gasthuis, zoodat de Regeering te Brussel den Momboir en Fiscaal Stuers gelastte een onderzoek in te stellen. Dit onderzoek bracht zeer groote misbruiken en wanordelijkheden en zelfs malversatiën aan den dag. Het gevolg was dat, tegelijk met de instelling eener nieuwe Directie, J. B. Syben en zijn zoon ontslagen werden, terwijl ook de rentmeester van zijne betrekking ontheven werd, deze laatste zelfs op eene minder eervolle wijze.

Johannes Baptista Syben trachtte toen zich van de in Belgie ontstane onlusten te bedienen om zich te wreken. Daartoe stelde hij zich in briefwisseling met Mr. van Leempoel, president van het College van Holland te Leuven, die destijds door het Brusselsch revolutionair bewind naar Den Haag gezonden was om er bij den

(1) Dit stuk werd op aanvraag van J. B. Stuers afgegeven, omdat de burgemeester J. B. Syben, te Roermond, in een lasterlyken brief van hem o. a. had gezegd: » d'être un de ceux qui se sont enrichis par la suppression des couvents ".

Digitized by Google

Prins van Oranje en de Staten-Generaal ten gunste der Belgische opstandelingen te werken.

Zoo schreef hij den 1en December 1789 aan van Leempoel een heftigen brief waarin hij er op aandrong, dat een aanslag op Roermond zou gedaan worden, dat alle „ vreemdelingen " en zij die bij de suppressie der kloosters gemoeid waren geweest zouden uitgesloten worden uit het Hof, de Magistraat en de directie van het Armengasthuis, hetgeen inzonderheid doelde op den te Turnhout geboren Fiscaal Stuers, die vooral moest worden getroffen („ pincé "), evenals de kanselier Luytgens.

Deze brief bereikte den geadresseerde echter niet. Om geen achterdocht te verwekken, gaf Syben zijne brieven aan zijne te Brussel vertoevende dochter, en deze zond die aan eene vriendin, zekere jufvrouw J. v. H. die met van Leempoel in Den Haag was en ze aan deze moest overhandigen. Deze jufvrouw met Mevrouw Stuers zeer bevriend, kreeg langzamerhand argwaan en begon te voorzien dat zij tot een of ander complot gebezigd werd. Zij ging er toe over den brief te openen, en ziende dat de Fiscaal Stuers bedreigd werd, zond zij dien den 3en December 1789 aan Mevrouw Stuers met een anonym schrijven, waarin zij haar smeekte haren echtgenoot te waarschuwen.

Intusschen werd aan het drijven van Syben gehoor gegeven en gaf de Generaal Van der Mersch last tot het uitvoeren van den beraamden aanslag, bij het volgend schrijven:

„ Nous soussigné donnons plains pouvoir et authorisation aux Messieurs de Heerma de se saisir des personnes du chancelier Luthgens, le fiscael Stuers, et le greffier Van der Renne, et de les faire conduire sous bon escorte en lieu de sureté, comme des personnes préjudiciables au repos et au bien être de la patrie; en foi de quoy j'ay signé les présentes; fait à Louvain le 14 Déc. 1789.

Van der Mersch, Lt-général.

Accordé par moi

J. B. Syben, sindic des Etats de Gueldre.

Het schijnt dat de grond dien men voorgaf voor dezen stap, de vrees was, dat de Kanselier Luytgens zich verzetten zou tegen het proclameeren te Roermond van het Brabantsch revolutionair manifest dat na het vertrek der Oostenrijksche troepen uit die stad, zou afgekondigd worden.

Digitized by Google

Gemelde lastgeving werd door Van der Mersch afgegeven aan Mr. de Heerma, superieur van het klooster van St. Geertruijd te Leuven, die zich haastte het over te brengen aan zijn vader Mr. de Heerma, Conseiller noble van Gelderland, die te Roermond woonde.

Daarop kwamen den 29 December 1789 ongeveer 700 Weertenaren voor de Venlosche poort te Roermond (1).

De burgemeester Syben begaf zich zijnerzijds met de Magistraat der stad daarheen en vroeg wat er gaande was. De Heerma vertoonde nu zijn lastbrief. Syben vreezende dat de burgerij zich tegen de oplichting der drie magistraatspersonen zoude verzetten, en terwijl de Weertenaren te kennen gaven de volgende dagen nog in grooter getale te zullen aanrukken, stelde aan de Magistraat voor een Commissie aan de Heeren te zenden om hun te vragen, zich ter wille van de rust der stad en tot voorkoming van wanordelijkheden, niet te verzetten tegen de uitvoering van het dwangbevel.

De drie magistraatspersonen verklaarden zich aan de overmacht te zullen onderwerpen, protesteerende dat zij steeds getrouw den Keizer gediend en nimmer in strijd met hun plicht gehandeld hadden.

Den volgenden dag werden zij in twee rijtuigen weggevoerd en over Weert naar Brussel gebracht (2).

Den 30 December des avonds om 10 ure kon Stuers, uit Weert aan zijne echtgenoote, die hij in zwangeren toestand had achtergelaten eenige woorden schrijven om haar te troosten. Uit dien brief zijn de volgende bijzonderheden getrokken:

„ Qu'avons nous à craindre, surtout où vous êtes persuadée que je me scais justifier en tout et que relativement à mes emplois je puis dire hardiment d'avoir la conscience nette et les mains pures. Tranquilisez-vous donc, mon cœur, et dissipez votre tristesse, en pensant que de cœur et d'âme je suis toujours près de vous, en vous voyant entourrée de vrais amis et de notre petit peuple. Apparemment je

(1) De reden dat bij deze gelegenheid de Weertenaren in het spel kwamen, ligt volgens den Chroniekschrijver Goofers daarin, dat Luytgens, Stuers en Van der Renne van gevoelen waren, dat de uitgestrekte heidegronden van Weert aan den prins de Chimay, Heer dier plaats en niet aan de stad toebehoorden. Zie *Publ.* etc. *du Limb.* XXV p. 374.

(2) Zie ook G. M. Poëll: Beschrijving van het Hertogdom Limburg 1851, pag. 322. Van der Aa: Geographisch woordenboek Art. Weert, en Mr. J. L. Geradts: Bijdrage tot de Gesch. van den Souv. Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde, p. 124.

Digitized by Google

serai plutôt de retour que vous ne pensez. Demain nous partons de grand matin pour arriver encore à Diest: peu d'hommes à cheval nous accompagneront seulement; mais ce jourd'hui nous avons été escortés d'une foule de monde, qui s'est accrue à mesure que nous avons approché Weert. Et dans la ville il y avait un monde si nombreux, accouru de toute part, que nous avons employé au-delà d'une heure avant d'être descendus à l'auberge. Toutes les maisons sont illuminées, et c'est au son des cloches et avec la musique, qu'on nous a régalés. Cependant je dois rendre justice à la bonne conduite des Wertois; personne ne nous a manqué, au contraire, nous devons nous louer de leurs attentions. Les signes de joie ne tendent que pour applaudir leur courage, et en effet pouvons-nous leur donner tort? Les Heerma père et fils ont été de l'escorte: cependant ils ont eu soin de ne pas se présenter à nous, et vous sentez bien que nous ne les chercherons point. Monsieur le chancelier se portait assez bien, vous adresse ses compliments, ainsi que Monsieur le greffier, dont la santé est inaltérable.

En sortant (de) Ruremonde, nous avons tenu un maintien courageux. Tout le monde semblait compâtir à notre injuste saisissement, et j'ai remarqué que plusieurs versaient des larmes, surtout Madame Splinter et les demoiselles Thérèse et Josèphe Simon. Ces observations n'ont pas peu contribué à ma tranquillité et satisfaction; ces deux Messieurs étant enlevés, je n'aurais pas voulu pour tout au monde, de ne pas avoir été du nombre des *élus*. Ah! que nous triompherons bientôt de nos persécuteurs; mais bannissons tout sentiment de haine, et prions Dieu pour eux, moyen qui contribuera infailliblement à obtenir la force dont nous avons besoin pour soutenir chrétiennement notre exil. . . . .

. . . A propos, Mr. Haex, commandant de notre escorte, m'a relevé avec une vraie cordialité, que connaissant votre état et attachement à moi, il n'a pas eu la force de nous venir faire une visite; nous ne pouvons assez louer sa douceur et affabilité, ainsi que la manière unique de conduire tant de monde indiscipliné. Pour prévenir le moindre désagrément, il avait eu la précaution d'envoyer en temps un courrier à Weert pour charger l'Ecoutette et le Curé de tenir bon ordre entre les présens. (Jugez combien) cette commission a été si ponctuellement exécutée, car je suppose qu'il y avait en ville

Digitized by Google

au-delà de 12000 personnes. Cependant le moindre bruit, le moindre cri ne s'est élevé; un morne et respectueux silence règnait pendant la musique et les sons des cloches, et nous avons été reçus à notre auberge par douze *jolies* filles habillées en blanc et tenant une verge blanche, symbole représentant le patriotisme. A peine étions-nous entrés que tout le monde est défilé avec une tranquillité extraordinaire. A propos de *jolies*, point d'inquiétude, mon cœur; badinons, puisque je prévois que l'affaire se terminera pour rire. Ma façon d'écrire ne vous assure-t elle pas de toute ma tranquillité."

Den volgenden dag, 31 December, schreef hij: „Nótre route vient d'être changée par rapport aux chevaux: nous partons aujourd'hui, 31 Décembre, pour Achelen, où nous trouvons des chevaux des postes. Cependant on nous dit que nous serons demain pas plus loin que Diest; ainsi si nous sommes conduits à Bruxelles, nous n'y arriverons que Samedi ou Dimanche. Le même ordre, qui a régné hier, continue aujourd'hui, c'est-à-dire, qu'on nous laisse tranquillement dans notre auberge, et personne se présente même devant nos fenêtres donnant sur la rue. Je me suis trompé en vous disant que c'est Heerma le père, qui nous accompagne, non ce sont ses deux fils, se tenant toujours éloignés de nous. . . . .

. . . Ici le Manifeste de Van der Noot a été lu Lundi. Voilà ce qui excuse encore la démarche de ceux de Weert, d'autant qu'on dit que celà n'est point fait par ordre des Brabançons. Peut-être la même cérémonie se fera bientôt à Ruremonde, et que c'est pour celà qu'on nous a éloignés. . . . ."

Te Brussel werden de gevangenen eerst naar de Hoofdwacht en daarna onder het getier van het gepeupel overgebracht in het vroeger klooster der Carmes Déchaussés, waar zij gevangen werden gehouden.

Den 7en Januari 1790 schreef Stuers aan zijne echtgenoote: „Nous sommes toujours encore confinés au couvent des Carmes Déchaussés, sans qu'il y ait question de nous avoir fait quelque interrogatoire jusqu'ici. Je ne puis donc rien vous dire de positif sur notre retour: dans cet état d'incertitude nous tâchons d'adoucir notre exil le plus possible. Les promenades dans le jardin que nous pouvons faire, la lecture des papiers publics et les visites de nos bonnes connaissances, qu'il est permis de recevoir librement, nous dissipent de temps en temps.... Aujourd'hui il y a ici une assemblée générale de tous les

Digitized by Google

Etats des Pays-Bas; on dit que le bourgmestre Syben est déjà ici, et que les avocats Janssens et Petit arriveront aussi.

Den 11en Januari kon hij hetzelfde schrijven. Er was nog geenerlei interrogatoire geweest, en de Heeren hadden geen commissaris gezien!

Intusschen kwamen onderscheiden personen ten gunste der drie heeren tusschen beide. Men wendde zich tot Generaal Van der Mersch om te vernemen op welken grond hij tot de gevangenneming last gegeven had. Hij bepaalde er zich toe te zeggen dat hij het had gedaan op aanzoek van verschillende lieden, en gaf voor dat het noodig was tot verzekering van de rust in het Land!

Doch de Staten van Brabant vonden niets ten laste der gevangenen, zoodat men moest besluiten hen weder in vrijheid te stellen; hierop heeft het navolgend stuk betrekking:

Bruxelles, le 1 Février 1790.

Messieurs,

Nous avons l'honneur de vous transcrire au pied des présentes la résolution des Seigneurs Etats de Brabant. L'original a été remis hier soir à ces trois Messieurs détenus aux Petits Carmes; nous vous prions de donner vos ordres pour que le commandant de la garde les laisse sortir sans bruit.

Nous sommes avec les sentiments de la plus haute considération

Messieurs,

Vos très humbles et obéissants serviteurs,
Ceux du Comité civil,
J. B. CLAESSENS,
Secrétaire du Comité.

Copie

Extrait des résolutions des Etats du Brabant.

Rapport fait de la déclaration des Etats de Gueldre résolu d'ordonner à ceux qui gardent les Srs Luytgens, Stuers et Van der Renne et de les mettre en liberté.

Plus bas était: ita est
Signé: DE JONGHE.

De heeren vroegen, voordat zij van hun vrijheid gebruik maakten, eene verklaring constateerende dat niets ten hunnen laste gevonden was, en hieraan werd voldaan.

Digitized by Google

Stuers begaf zich naar Beesel op Hollandsch gebied, waarheen zijne echtgenoote zich begeven had, (op het landgoed van zekeren Heer Le Blanc) om de onrust, die te Roermond heerschte, te ontvluchten.

In December 1790 keerde hij op aandrang van de ingezetenen van Roermond naar de stad terug. Eene Commissie, aan het hoofd waar van Baron van Bijlandt stond, ging hem te Beesel afhalen.

Pater Erix, een voormalig jesuiet, uit Roermond, vervaardigde te dezer gelegenheid de navolgende

Ode

ad ornatissimum virum
Senatorem ac tutorem regium
Josephum Bernardum Stuers.

Cum e villa Beselensi, qua Bruxellis redux, per annum exularat, triumphabundus in Urbem inveheretur.

—

Quis ille nostras, agmine militum
Nuper petitus, jam saliontium
Festo quadrigarum tumultu
Attonitas recreavit aedes.
Non indecorus Transfuga! Cernitis!
Est illé Joseph, invidia ut prior
Abductus; exsangues Amici,
Debilitata dolore conjux,
Parvique nati. Solus et impiger
Laetusque, quonam fata minacia
Mandante Bruxella vocabant,
Egregius properat Senator.
Videre Romam linquere Regulum
Videbar. O quam magnanimus! quasi
Tendat Venafranos in agros,
Aut Lacedemonium Tarentum.
Josephe, Prisci Nomina Regia
Si non reportes, reddet amabilem
Sincera Virtus, quae perennans
Assiduos pariet triumphos.

Accinebat tuorum non minimus
FRANCISCUS ERIX
Sacerdos, Professor Rhetorices et Poeseos.

Digitized by Google

VARIÉTÉS.

I. **Note sur le château de Rimbourg** (1).

Entre la Meuse et le Rhin, le duc de Brabant possédait une quantité de seigneuries qui relevaient de sa cour féodale nous nommons: Alsdorf, Argenteau, Bockholt, Bollant ou Bouland, Borcharen, Bredebempt sur la Roer, Brounshem, Bruynshoren, Charneux, Clermont, Cologne, Crève-Cœur-lez-Herve, Eynrode, Geleen, Gulpen ou Galoppe, Horbach, Herstal, Hoensbroeck, Homborch ou Hombourg, Housse, Kerpen, Kessenich, Kerckrade, Limborch ou Limbricht, Limiers, Lommersum, Macheren, Merckenstein, Meghem, Mobbertingen, Monson, Mortier, Nederhem ou Nederen, Neufchâteau, Oirsbeek, Peen, Petershem, Plénevaux, Roerdorff, Rutten ou Russon, Reulant, Reymersdael, Schaesberg, Schinne sur la Guele, Simpelvelt, Strivaux, Thimister, Trembleur, Ubach, Veltweseth, Wels, Witthem et Worcum.

Si l'on ajoute à ces seigneuries toutes celles qui étaient situées dans le Brabant actuel, dans la province d'Anvers et dans le Brabant Septentrional, avant sa séparation des Pays-Bas espagnols, on pourra se faire une idée de l'extrême importance qu'avait le ressort de l'ancienne cour féodale de Brabant.

Une des seigneuries les plus intéressantes inféodées au Brabant était celle de Rimbourg, près de Rolduc. Butkens a publié le texte d'une charte, datée du lendemain de l'Annonciation 1323, par laquelle Gérard de Mérode (2) déclare que son château de Ringelberge (Rimbourg) est ouvert et lige au duc de Brabant (apertum et legium) (3). La seigneurie de Rimbourg avait été apportée en mariage à Gérard de Mérode par sa femme Guillelmine (4). La charte précitée lui imprima donc le caractère de fief brabançon, assujetti aux reliefs et à la prestation du serment de fidélité par ses possesseurs. Les archives de la cour féodale ne fournissent pas de lumières sur les reliefs subséquents. Un rôle des

(1) Cette note est emprunté au compte-rendu des séances de la commission royale d'hist. de Belgique 1879, p. 206.

(2) Fils de Werner, seigneur de Mérode. La charte originale était conservée dans le chartrier de Brabant.

(3) Tome 1er p. 396. PREUVES, p. 158.

(4) Charte citée.

Digitized by Google

feudataires de Wenceslas et Jeanne, duc et duchesse de Brabant, dressé en 1374 (1), mentionne Werner de Mérode du chef de la seigneurie dont il s'agit. Puis nous avons une lacune considérable, vu qu'elle s'étend jusqu'à l'année 1544. Le 4 janvier de cette année (n. St.), Jean de Bronchorst de Battembourg, seigneur de Rimbourg, prêta serment, à Bruxelles, entre les mains de Henri de Witthem, chevalier de la Toison d'or, seigneur de Beersel, de Braine-l'Alleud, etc., lieutenant de la cour féodale (2) assisté de plusieurs hommes de fief ou pairs de cette cour. La teneur du serment de Jean de Bronchorst, en langue flamande, nous a été transmise (3) et n'était son étendue, j'en donnerais ici la traduction. Il suffira de savoir que celui qui le prêta s'engageait à se conduire en fidèle vasal et à remplir les devoirs auxquels il était tenu.

La seigneurie de Rimbourg avec sa „ maison et forteresse " fut relevée comme fief brabançon jusqu'à la chute des institutions féodales et sans interruption. La liste indicative qui suit en sera la meilleure preuve.

Le 7 juillet 1559, Guillaume de Bronchorst, baron de Gronsvelt, la relève au décès dudit Jean, son père.

Puis :

Le 3 avril 1562, Josse de Bronchorst, par indivis.

Le 23 décembre 1589, Jean de Bronchorst, comte de Gronsvelt, au décès de Josse, son frère.

Le 5 septembre 1617, Josse-Maximilien, comte de Bronchorst et Gronsvelt, au décès de Josse, son père.

Le 26 octobre 1640, Arnoul, baron de Boemer, et Cathérine de Splinter, sa femme, qui en avaient fait l'acquisition du comte susdit.

Le 22 décembre 1646, François-Guillaume, baron de Boemer, au décès d'Arnoul, son père.

Le 24 février 1673, Cathérine-Marie de Boemer et sa sœur, au décès du précédent, leur père.

Le 4 août 1725, Anne-Sophie-Elisabeth, baronne de Boemer, au décès de la précédente, sa sœur.

Le 1er avril 1728, Nicolas-Emmanuel, comte de Ligniville, et consorts, héritiers de la demoiselle qui précède.

Le 24 novembre 1752, au décès du précédent Elisabeth-Charlotte, comtesse de Taxis, née comtesse de Ligniville et du Saint-Empire et

---

(1) Par leur clerc Nicolas Specht, dont ce rôle porte le nom Spechtboek n° 4 de l'inventaire.

(2) Le lieutenant représentait le suzerain, c'est-à-dire le duc de Brabant.

(3) Registre n° 356, fol. 294.

Digitized by Google

ses frères et sœurs (1) héritiers testamentaires de la sudite baronne de Boemer, dont le testament fut passé le 16 mai 1726 (2).

Le 5 octobre 1785, Christophe comte de Ligniville, chambellan de l'empereur, major au régiment de Vierset, au décès du chanoine Pierre-Louis, comte de Ligniville (3). Le major de Ligniville ne possédait qu'un tiers de la seigneurie, pour lequel il fit deux reliefs: premièrement, pour „la haute seigneurie de la maison et forteresse de Rimbourg avec ses appartenances." Secondement, pour „la maison de Rimbourg, comme maison ouverte du duc de Brabant, avec la seigneurie, deux cens et autres appartenances."

Le même jour le major, comte de Ligniville releva les deux autres tiers de la seigneurie acquis par lui du baron de Westerholt et Giesenberg et de Frédéric-Charles, baron de Furstenberg, chanoine capitulaire de la cathédrale de Munster, comme tuteurs des pupilles de Galen d'Ermelinghoff (4).

Le 1er mars 1794, Sibille-Antoinette-Charlotte et Isabelle-Sophie, comtesses de Ligniville, au décès de leur frère précité, colonel au service de l'empire.

II. Une carte géographique de l'ancien évêché de Ruremonde.

Dans le tome XXIV de ces Publications, (p. 477—482) nous avons publié quelques documents relatifs à la rédaction d'une carte de l'ancien diocèse de Ruremonde.

Mr J. B. Sivré, archiviste de l'Etat et de la ville de Ruremonde nous communique une lettre de N. Leclercq S. J., qui était chargé de faire cette carte; elle est adressée à Ange d'Ongnies, comte d'Estrées, évêque de Ruremonde et de la teneur suivante:

„De Liége le 31 de May 1716.

Monseigneur,

J'ay reçu la lettre que Votre Grandeur m'a fait l'honneur de m'écrire. Mr. le comte de Kynigsegg a trop d'esprit pour avoir laissé la charte du païs de Gueldre entre les mains de Cadogan. Ces messieurs sçavent

(1) C'étaient Henri-Honoré, comte de Ligniville et du Saint-Empire, chanoine et grand écolâtre de la primacialité de Lorraine. Pierre-Louis, comte de Ligniville et du Saint-Empire, Claire-Sibille, marquise d'Aldégati, née comtesse de Ligniville et du Saint-Empire, Antoinette-Sophie, comtesse de Ligniville, chanoinesse du chapitre de Ponsay, en Lorraine.

(2) Le baron de Westerholt et le baron de Galen d'Ermelinghoff étaient héritiers pour les deux tiers des biens de la baronne de Boemer.

(3) La parenté n'est pas indiquée.

(4) Acte passé à Munster, le 4 février 1781, approuvé par l'électeur de Cologne, Maximilien-Frédéric, comme évêque de Munster et juge suprême.

Digitized by Google

trop combien il coute de faire une charte exacte du païs, et par conséquent combien elle est estimable quand elle est véritable: au reste elle appartenait à Votre Grandeur et vous pouviez toujours compter sûrement sur moy.

Je me souviens que quelque critique avait dit à Votre Grandeur que la longitude ou latitude marquée dans ma charte n'était pas exacte. Pour croire cet homme, je voudrais que dans une dissertation il s'explique en termes mathématiques, autrement j'ay sujet de me défier de luy.

Je vous advoue pourtant qu'il y avait quelque chose à dire mais fort peu considérable; je n'avais pas la hauteur du pole avec grande exactitude; je m'étais fié au calcul de nos Pères Anglais, qui sont bons mathématiciens et qui ont trouvé plus de 40 fois que la hauteur du pole à Liége était 50 degrez 40 minutes. Depuis que j'ai pris moi-même deux années de suite au solstice la hauteur du bord supérieur du soleil et de son centre avec un gnomon plus de 72 pieds romains de hauteur: je n'ay pas connaissance que dans le monde on l'ast jamais pris avec un gnomon si haut, mon exactitude à compter la hauteur et la projection de l'ombre a fait plaisir aux mathématiciens qui ont eu la curiosité de la voir de leurs yeux; et la supputation faite, il s'est trouvé que l'élévation du pole à Liége dans le chœur de notre église, est de 50 degrez, 37 minutes, 46 secondes, 35 troisiesmes. Nos pères Anglais m'ont avoué de bonne foy que mon exactitude était incomparable. Le diamètre du soleil au temps du solstice, la refraction, la parallaxe, la plus grande déclinaison du soleil ont été observé avec toute la précision possible; je scay le sentiment des anciens, et j'ay entre les mains toutes les observations qui ont été faites par tout le monde aux frais du Roy de France par des observateurs, surtout vers la ligne pour établir des règles sûres de refractions à notre hauteur et épaisseur de l'atmosphère, enfin il serait difficile de me dire quelque chose de plus sûre et de plus exacte.

Il ne faut pas que cet homme aille comparer ma charte à la charte de Mercator; il serait grossier mathématicien et pour ainsi dire païsan dans le pays d'astronomie, s'il ne sçavait pas qu'on a porté les choses à une plus grande précision et perfection depuis la mort de Mercator, d'Ortelius et de notre Riccioli.

Voici mon calcul:

Il est entendu de tout mathématicien.

Elevatio Poli Leody in choro templi Societatis Jesu, observata anno

Digitized by Google

1714 et 1715 per N. Leclercq, S. J. 15 diebus ante et totidem diebus post solsticium, quotidié quamdiu per solem licuit.

Gnomon 72. Pedes Romani $\frac{119\frac{1}{2}}{200}$ umbra solsticialis 36. Pedes Romani $\frac{159}{200}$.

umbra itaque solsticialis. ' " "'

Gnomon 29039. 14718 :: 10000000. 5068356. Tangens 26. 52. 39. 10.

Cum anguli ad verticam oppositi sunt æquales, distabit in nostro solsticio a nostro Zenith locus apparens disci superioris.

' " "'
26. 52. 39. 10.
' " " ' " "'
Centrum solis 27. 8. 23. 46. additis 15. 44. 30. Sole Apogæo.
' " "' '
Aequator 50. 37. 23. 40. additis 23. 29 declinatione solis.
' " "' "
50. 37. 19. 40. Substrata parallaxi 4.
' " "' " "
50. 37. 50. 35. addita refractione 30. 55.
' " "' '
50. 37. 46. 35. subtractis 4 pro centro vero solis in plano, jam vero quantum distat zenith ab aequatore tantum distat Horizon a polo.

La longitude de ma charte je la prends établissant le 1er méridien à l'île de Fer et sur le calcul fait à l'observatoire royal de Paris de plus de deux cents opérations par l'immersion et l'émersion des satellites de Jupiter, je conclus que notre église de Liége a de longitude 26. 30; pour la diminution des degrez des parallèles jusques à Nimègue, j'ay fait moy-même les démonstrations loxodromiques qui sont plus précises et plus exactes qu'elles ne se trouvent dans nulles tables.

Ces principes établis, il n'y a point de moyen plus sûr et plus exact de savoir les grandes distances que par la trigonométrie; or j'ay pris de grands triangles très sûres, de manière qu'avec 3 ou 4 triangles je vais droit à Ruremonde.

Je suis marry de n'avoir pas été sur la tour de Venraey; de là on voit Grave et Ruremonde et le moulin de Heringhen; par ce moyen j'iray avec trois triangles de Ruremonde à Nimègue. Les grands triangles remédient à quantité de petits abus, comme sçavent les habiles mathématiciens.

Il me manquent encore quelques horizons le long de la rivière de Gheul, pour placer quelques villages qui manquent à la charte que

Digitized by Google

Votre Grandeur avait; je tacheray de les tirer à la première occasion, cependant je vas travailler incessamment à la charte de Gueldre.

Je commenceray par Mastrecht, afin d'y faire entrer les villages du païs de Faucquemont, de manière qu'elle sera plus complette que celle que j'ay eu l'honneur de présenter à Votre Grandeur.

Je suppose que j'oseray bien montrer les pouvoirs que Votre Grandeur m'a donné par écrit pour deux ou trois horizons qui me manquent; j'auray soin d'être le moins qu'il me sera possible de charge aux curés.

Ma charte étant faite, j'auray l'honneur de la présenter moy-même, à Votre Grandeur dans un voyage que je médite dans ce pays-là, j'espère que mes supérieurs ne me refuseront pas ce congé; dans cet espoir je suis avec tout le respect et inclination possible,

Monseigneur,

de Votre Grandeur,

le très humble et très obéissant serviteur,

(signé) N. Leclercq, Societatis Jesu.

III. Een stuk over het sendgerecht te Maastricht.

In het register van zekeren Andreas Casen, kapellaan en onder-pastoor der kerk van St. Jan Maastricht en koninklijk notaris, in 1619 en 1645, vonden wij eene lijst van vragen die op het sendgerecht te Maastricht werden gedaan omtrent ketterij, bijgeloof, ongeloof enz. Deze vragen, zestien in getal, zijn door zijne hand geschreven; zij worden op den rug van het blad getiteld: *Articulen van de inqueste binnen Maestricht* en zijn volgens een ander opschrift, bestemd voor Nicolaus Kasen, oud-borgemeester van Maastricht, die wellicht zitting heeft gehad in de synodale vergadering, hetzij als fiscaal of anderszins. Nicolaas Kasen, Caesen of van Casen was brabandsch burgemeester in 1603 en 1604, schepen in 1586, 1589, 1592, 1595, 1600, 1601 en 1610, president schepen 1605 en 1606 en gezworen in 1597.

In onze: *Geschiedenis van het Bisdom Roermond* p. 423—427 hebben wij de samenstelling, den oorsprong en de attributen van dit tribunaal breedvoerig besproken en p. 601—603 de statuten dezer rechtbank uit het jaar 1407 medegedeeld. Wij verzenden den lezer daarheen. Zie hier nu de:

Articulen om die gemeyne inqueste te verhooren.

1° Oft sy niet en weten, gesien oft gehoort hebben ymanden die hem hiele oft leeffde anders dan nae die oude Catholycke Roomsche Religie,

Digitized by Google

als op sondagh ende geboden heylige dagen egheene Misse ende sermoene hoorden.

IJ. Oft sy ymants weten die daermede besmet ware, name oft fame droege.

IIJ. Oft sy ymant weten die heymelicke schole oft predicatie in synen huyse oft daerbuyten hiele.

IIIJ ende V. Oft sy ymants hebben hoeren spreecken scandaloese worden op die heylige Sacramenten, op dat lyden en wonden ons lieffs Heeren Jhesu, zyne gebenedide moeder ende maget Marie, oft op die heylige Santen, oock op eynige mans oft vrouwen.

VJ. Oft sy ymanden weten die in de heylige vaste verboden spyse hadden geeten.

VIJ. Oft sy buyten die vasten op vrydagen, saterdagen ende andere geboden dagen ymanden hadden zien verboden spyse eten.

VIIJ. Oft sy ymanden hebben zien stryden en vechten met lange oft corte geweere, met potten, kannen en andere instrumenten.

IX. Oft sy ymants weten die den anderen in zyn huys hadde opgelopen oft ymants geweechlacht, oft gedreych quaet te doen.

X. Oft sy ymanden hebben hooren scandelicke ende oneerbaerlickt spreken op die magistraten.

XJ. Oft sy ymants hebben hooren dreygen om des rechts wille, dat sy getuycht oft rechtveerdelick gesproken hebben.

XIJ. Oft sy ymanden weten die in overspel saten of leeffden of oneerbare state voerden.

XIIJ. Oft sy ymanden weten die tooverye bedreven oft met startelen te knopen over bruydt ende bruydegome als sy voor den pastoor worden getrouwet.

XIIIJ. Oft sy nymant kennen oft weten die omgaen met vaedemen, coorden oft snoeren die krancke personen te meten (1).

XV. Oft sy nymant kennen oft weten die het heefft doen dreyven.

XVJ. Oft sy ymanden weten binnen dese stadt die henne behelpen met waerseggen oft by die waerseggers gaen oft daermede hanteeren.

J. Habets.

---

(1) Een van zulke bijgeloovige maten, genaamd de lengte van Christus, is in mijn bezit. Het exemplaar is rijk beschilderd met allerhande spreuken en teekens.

Digitized by Google

IV. **Fontaine sur le Vrythof à Maestricht.**

Monsieur Van Heylerhoff a émis la supposition que déjà avant 1496 la place du Vrythof avait été ornée d'une fontaine. (Annuaire de la Province de Limbourg. Année 1829. Pag. 117). Cette supposition était fondée sur un ordre du magistrat de la ville du 20 juin 1496: à l'effet de démolir l'ouvrage en pierre de la fontaine qui se trouvait au milieu de cette place, et d'y construire un puits aux frais de la ville.

Monsieur le Dr P. Doppler a publié la résolution du magistrat (*De Maasgouw* 1, 15 et 29 septembre 1888, No 18, 19 et 20) et croit devoir en induire qu'il n'y a pas eu de fontaine au quinzième siècle, qu'il n'y a eu qu'un commencement d'exécution des travaux.

Nous partageons cet avis et nous allons reproduire, d'après le *Maasgouw* la résolution visée.

„ Op Maendag XXe Junii anno XIIIIcXCVImo wart verdragen in den gemeynen raedt alsoe in den Vrijthoff byneven den ellendigen Kirchoff ende heer Henric huis van den Dale eynen tyt leden eyn put gemaect is geweest, om eyn fonteyne daervan te maecken dewelck men nochthans alsoe niet toegebrengen en kost, dat men dat steynenwerck daerop noch staende aff doen sal van der Stadt wegen ende eynen bornputte daerop maecken gelyk sulcx behoeren sal om daer op te putten."

Ce texte paraît assez clair. On avait voulu ériger une fontaine. La maçonnerie était même déjà construite depuis quelque temps, mais on ne parvenait pas à faire arriver l'eau et, désespérant de la réussite, on avait abandonné le projet et les travaux. A la fin on décida de démolir la maçonnerie en pierre de taille et de forer un puits ordinaire. Le texte nous apprend en outre que la fontaine inachevée et démolie se trouvait à proximité, à côté (byneven) du cimetière des pauvres et de la maison du chanoine Henri Van den Dale.

Les pierres de taille enlevées, on ne paraît pas s'être empressé de donner suite complète à la décision du magistrat. Ce n'est qu'en 1503 qu'un arrêté subséquent prescrivit que le puits serait mis en état et couvert d'une toiture. Dans cet arrêté le puits est indiqué comme situé sur le Vrythof, près de la maison du chanoine Van den Dick, (in den Vrythoff by heer Jans huis Van den Dick).

Ce puits et par conséquent la fontaine démolie se trouvaient-ils à la place où fut érigée plus tard la fontaine dont Monsieur Doppler nous a donné l'histoire? Il paraît que le doute est permis, d'autant plus que la maison habitée (successivement?) par les chanoines Van den Dale et Van den Dick doit avoir occupé l'emplacement actuel de l'habitation

Digitized by Google

du doyen, à moins qu'elle ne fut située plus au nord, et qu'en outre une convention entre le magistrat de la ville et le chapitre, en 1505, porte que le puits sera comblé si les chanoines veulent faire construire un autre portail pour l'embellissement de leur église. Le cimetière s'étendait devant la façade orientale de l'église et l'on peut admettre qu'il empiétait sur les limites actuelles du Vrythof, mais on n'admettra pas sans quelque hésitation que le puits, indiqué comme situé au milieu du Vrythof, fut situé en même temps près d'une des maisons qui bordent le côté ouest de cette place et ait pu être considéré comme devant empêcher ou gêner l'acces d'un nouveau portail éventuel. Quoiqu'il en soit de ce doute, que des recherches ultérieures pourront élucider, les renseignements publiés par M. Doppler ont permis de restituer, du moins dans ses lignes principales, la fontaine, qui ornait le Vrythof au 17me siècle.

Construite en 1605 la fontaine présentait, d'après le contrat d'entreprise, une disposition intéressante parce qu'elle était raisonnée.

Elle était composée d'un enfoncement circulaire de 17 pieds de diamètre, dont le plafond, situé à 4½ pieds de profondeur, était raccordé au sol par 6 gradins circulaires, ayant chacun ¾ de pied de hauteur et 5/4 de pied de largeur, à l'exception du gradin inférieur qui avait une largeur de 1½ pieds et du gradin supérieur, dont la largeur au ras du sol était de 2 pieds. L'arête intérieure de ce gradin suivait le contour d'un cercle de 30 pieds de diamètre.

A 9 pieds en arrière de cette arête s'élevait une clôture ou balustrade (povière) concentrique, ayant une hauteur de 4¾ pieds et composée d'un soubassement à ras de terre, d'un socle de ¾ pieds de hauteur, portant 36 montants ou pilastres carrés de 3 pieds d'élévation, reliés par un couronnement de 1 pied de hauteur. Le couronnement et les pilastres avaient une largeur de 1 pied; la largeur du socle et du soubassement était de 2 pieds. Les panneaux carrés formés par le socle, les montants et le couronnement, étaient fermés par des dalles.

La clôture présentait trois entrées, munies de grilles tournantes en fer forgé et coupant le socle et le couronnement. Les six montants, qui bordaient ces entrées, avaient 4 pieds de hauteur, 1 pied de plus que les trente autres.

Chaque montant était orné d'un écusson ou de l'étoile à cinq pointes des armes de la ville.

Au centre de l'enfoncement circulaire enserré par les gradins s'élevait sur un piédestal de 1¼ pieds de hauteur et de 3 pieds de côté, une colonne carrée, pilier ou stèle, de 2 pieds de côté, de 3½ pieds de

Digitized by Google

hauteur et portant une pomme ou un épi de 5½ pieds de hauteur, accosté de trois figures d'anges ailés. La hauteur totale du pilier central était ainsi de 10¼ pieds, ne dépassant presque pas la hauteur du couronnement de la balustrade. Le tout était construit en pierre de taille.

La disposition générale était donc: une clôture à panneaux pleins, enserrant un cercle de 48 pieds de diamètre et coupée par trois entrées grillées, lesquelles donnaient accès à un espace annulaire de 9 pieds de largeur entourant un bassin de 30 pieds de diamètre, dans lequel on descendait par six marches, formant autant de gradins; au centre de ce bassin un stèle carré, portant un amortissement, lequel avait peut-être de l'analogie avec la pomme couronnant la colonne du perron liégeois, mais en différait en tout cas parce qu'il était accompagné de trois figures d'anges, qui sans doute faisaient face aux entrées et paraissent avoir été en rapport avec les bouches d'eau, — „où que la dite fontaine aura son cours."

C'était très simple, sans manquer de caractère.

Pas de moulures. En fait d'ornementation sculpturale l'amortissement du pilier central, la pomme et les anges héraldiques, et sur les montants de la clôture, les écussons alternant avec l'étoile à cinq pointes.

On avait enterré le bassin afin d'augmenter la différence d'altitude entre le niveau du réservoir de la source à Necum et celui du sol de la Place d'Armes. Par suite du manque de chute la dépense de la fontaine était de peu d'importance, même après qu'on eut remplacé par des tuyaux d'une section plus forte ceux qu'on avait mis dans le principe. Les minces filets d'eau ne jaillissaient pas, ce n'était pas une fontaine jaillissante, mais une simple distribution d'eau, qu'on venait puiser dans le bassin. Le but primitif du monument était plutôt un but d'utilité que d'agrément. Il remplaçait un puits ordinaire.

NOTES.

a. L'annuaire donne à l'ordre du magistrat de 1496 la date fautive du 10 juin.

b. Nous n'avons pas rencontré le texte de la Convention de 1505 entre le magistrat et le chapitre, relatée par l'annuaire 1829, p. 116.

c. Le plan de la ville publié par Braun et Hoefnagel, indique au nord de l'église une surface non bâtie d'une étendue assez considérable, et deux ou trois maisons contre l'emplacement de la Grande Société actuelle, (la maison à l'enseigne de l'Anneau d'Or).

d. La barrière près de cette maison (Annuaire 1829, p. 117), donnait

Digitized by Google

accès, d'après le plan cité, à une allée conduisant au portail de l'église et bordant le côté occidental du Vrythof, dont elle n'était pas séparée par une clôture. La double fonction de cette barrière explique les difficultés entre le chapitre et le magistrat auxquelles elle donna lieu.

e. Dans les Acta Capituli II, fol. 253, verso. 7 septembre 1590, il est question d'un puits, (toujours le même?), in atrio prope cimeterium pauperum extraneorum, preterea de clave ostii atrii prope annulum. On pourrait en induire que le cimetière des pauvres (ellendigen kerkhof, cimeterium miserum, exulum, pauperum), n'était pas: miserae plebi commune sepulcrum, mais était affecté à l'enterrement des étrangers nécessiteux.

f. Le cimetière s'étendait devant la façade orientale de l'église.

Annuaire 1828, p. 147... Arrivé aux degrés du cimetière devant le portail nord-est de l'église, le prévôt descendait de cheval et prenait l'habit ecclésiastique.

Annuaire 1829, p. 116. Le 4 juin 1594 on chargea les maîtres de la fabrique de faire construire une grille en fer pour empêcher les chevaux et autres animaux de pénétrer dans le cimetière qui était devant les portails orientaux de l'église.

Une bénédiction de l'église en 1575, à la suite d'un meurtre, est relatée comme suit: 29 December is door den wybisschop van Luyck de Sint-Servaas kercke herwyt op den ellendigen kirckhoff, dan in 't Panhuys en de omganck.

g. D'après le résultat de fouilles relatées dans l'annnaire 1829, p. 107, 148 et 149 et de celles exécutées de nos jours pour la construction d'égouts, etc. on peut admettre que le Vrythof a été exhaussé d'environ deux mètres.

V. Origine et développement de l'industrie des tresses en paille dans la vallée de la Geer, près Maestricht.

On raconte qu'un seigneur de Brus, près de Glons, Wauthier de Berlo, qui vivait au XIVme siècle, apporta l'art de tresser la paille, de l'Italie. En retournant d'un voyage de pénitence de Rome, il s'était fait faire un cilice de paille qu'il apporta à Glons. Sa femme Berthe d'Otrange, ayant examiné cette manière de tricoter, se fit un chapeau de paille et bientôt l'industrie de la paille tressée prit racine dans le pays. On fabriqua, puis on vendit, à Liége d'abord, ces nouvelles coiffures, qui eurent un grand succès, et quand le sire de Brus mourut, il put se dire que, grâce à lui, les habitants de la vallée du Geer étaient dotés d'une industrie riche et féconde.

Digitized by Google

Celle-ci cependant fit peu de progrès jusqu'à la fin du siècle dernier. En effet, jusqu'alors on ne fabriqua guère que des tresses grossières, faites de tronçons du chaume entier ou fendu au couteau et assoupli avec le dos de la lame.

Vers cette époque, un homme actif et intelligent fit de grands efforts pour perfectionner le tressage de la paille. Il étudia les procédés employés dans d'autres pays où existait cette industrie, et chercha à perfectionner l'outillage employé. C'est ainsi qu'il inventa ces petites machines destinées à fendre les tronçons de paille en quatre, six, sept et huit brins. Ce fut aussi lui qui donna l'idée de cet instrument en bois, dit moulin. Le bienfaiteur de cette contrée, appelé à juste titre par le baron Demousseaux, alors préfet de l'Ourthe le législateur de la vallée du Geer, fut un prêtre, nommé Gilles Joseph Evrard Ramoux, né à Liége en 1750. En 1784, le prince-évêque Velbruck le nomma à la cure primaire de Glons. Le digne pasteur consacra toute sa vie au bien-être moral et matériel de ses ouailles. En peu d'années, il changea un pays pauvre et tourmenté par des querelles intestines en une contrée prospère, paisible et industrielle. Il prévoyait si bien les ressources qu'on pouvait retirer du tressage de la paille qu'il se rendait lui-même dans les familles pauvres pour la leur apprendre. Il fut grandement aidé dans son entreprise par l'instituteur de Glons, Matthieu Delvenne, littérateur distingué et auteur d'un ouvrage recommandable intitulé: *Biographie des Pays-Bas.*

Grâce à l'initiative et aux efforts de ces hommes d'intelligence et de progrès, l'industrie du tressage de la paille se développa si rapidement que des centaines de fabricants de chapeaux fondèrent des établissements, qui prospérèrent bientôt dans les principales villes de la Belgique, de la Hollande, du Nord de l'Allemagne et de la France.

Quand une région se distingue par une production spéciale, c'est presque toujours dans les conditions géologiques du sol qu'il faut en chercher la cause, c'est du moins ici le cas. Les terrains crétacés de Maestricht se poursuivant dans la vallée du Geer et ses environs, donnent aux pailles des céréales certaines qualités de souplesse, de force et surtout de blancheur et de lustre qu'on ne peut obtenir nulle part ailleurs au même degré. Certes, la paille d'Italie, malgré la teinte jaunâtre qu'on lui connaît, est plus fine, plus résistante et plus belle, mais la tresse en est faite des brins d'un froment nain qu'on ne rencontre guère qu'en Toscane, et dont le chaume est assez flexible pour qu'on puisse l'employer entier, sans le fendre. La tresse belge, au contraire, est faite de brins de paille coupés et fendus comme celle qu'on

Digitized by Google

fabrique en Suisse, en Angleterre et en Allemagne. Le travail en est exécuté avec un soin merveilleux et suivant les dessins les plus variés; cette tresse est, en outre, d'une teinte si distinguée qu'elle obtient la préférence sur les principaux marchés étrangers. A Paris même, c'est la tresse belge qu'on choisit pour faire les chapeaux les plus fins.

Voici les procédés employés pour la confection des tresses belges.

La paille d'épeautre et de froment coupée avec soin et avant qu'elle soit trop mûre, puis blanchie et séchée au soleil, donne la matière première de la tresse. Cette paille mise en gerbes spéciales, appelées en patois *wâs di stouts*, est ensuite séparée de sa gaîne au premier et au deuxième nœud, en commençant par le haut, et liée en bottelettes d'environ vingt centimètres de circonférence. Ces bottelettes, appelées *pougneies*, sont coupées entre les nœuds et soigneusement triées; elles sont alors propres à être divisées en brins, dits *stouts*. La division du chaume se fait au moyen de petites machines nommées *porteux* ou *usteies*, qui coupent chaque tronçon en quatre, cinq, six, sept et huit brins, suivant la grosseur du chaume et la qualité de la tresse que l'on veut faire. Les brins ainsi divisés passent dans un instrument en bois appelé *molin a stouts*, composé de deux cylindres, d'une manivelle et d'une vis à pression. On les comprime entre les cylindres jusqu'à ce qu'ils aient acquis la souplesse nécessaire pour en former des tresses. On les réunit alors en petits paquets appelés *boirais di stouts*.

Les tresses sont généralement fabriquées par les femmes et les jeunes filles. La tresse, dont le dessin varie suivant le goût du fabricant et quelquefois suivant le génie inventif des tresseuses, est formée de sept à vingt et un brins, et même au-delà.

La tresse est simple ou double : simple, quand les brins qui la composent sont réunis sans être accouplés; double, lorsqu'ils sont accouplés ou doublés. Quelle que soit la composition des tresses elles sont rangées en cinq classes principales : 1° la *tresse paillasson;* 2° la *tresse unie;* 3° la *tresse jaspée*, où *les brins* sont teints avant d'être employés; 4° la *tresse blanchie façonnée;* 5° la *tresse jaspée façonnée.* Ces cinq grandes classes se subdivisent en un nombre infini de variétés.

Pour rendre aux tresses blanches le lustre et l'éclat légèrement ternis par la main-d'œuvre, on les passe au soufre. Cette opération se fait dans une grande caisse en bois appelée *teindreie*, hermétiquement fermée, ayant la forme d'une armoire. On dispose sur un double fond à claire-voie les tresses que l'on veut blanchir, et l'on place sous ce double fond un creuset nommé *lampe à soufre*, contenant du soufre en fusion, qu'on y laisse pendant vingt-quatre heures.

Digitized by Google

Ces tresses sont ensuite humectées, puis déroulées; alors on les mesure à l'aide d'un instrument nommé toise ou *tozen*, sur lequel elles restent et sèchent jusqu'au moment où on les livre au négociant.

Les tresses confectionnées au moyen de onze brins et plus, sont mises en paquets de six mètres, et se livrent par dix paquets. Les autres sont livrées en paquets de 56 mètres, en demi-paquets de 28 mètres, ou en quart de paquet de 14 mètres.

Il resterait encore à parler du tondage, qui consiste à débarrasser la tresse des bouts inutiles; mais cette opération est du domaine du négociant.

Le tressage de la paille apporte de grandes ressources à une population tout-à-fait agricole. En effet la tresse de paille ne se fait pas dans les ateliers du fabricant, mais au domicile de l'ouvrier. Chaque semaine, la maîtresse de la maison reporte au manufacturier le travail fourni par le ménage. Le prix payé pour la tresse de paille est librement débattu entre l'acheteur et le producteur, et subit toutes les fluctuations du marché. Les salaires des tresseuses et des couseurs de paille ne sont cependant pas très-élevés, surtout maintenant où il sévit en Europe une longue et pénible crise industrielle et commerciale. Mais à une population industrieuse et honnête ce salaire est suffisant; il permet de pourvoir aux nécessités de la vie.

En outre quatre à cinq mille chapeliers quittent annuellement, en Janvier et Février, leurs foyers et vont exercer leur métier pendant quelques mois dans les principales villes du pays, de France, d'Allemagne et de Hollande. Sobre, travailleur économe, chaque ouvrier reporte ordinairement à la fin de la campagne une large part de son salaire, qui répand une certaine aisance dans sa famille pendant le reste de l'année.

J. N. Defroidmont.

Digitized by Google

Nécrologie et Biographie.

I. Jean Nicolas Joseph de Warrimont.

Mr. de Warrimont, camérier secret du Pape Pie IX, provicaire apostolique de la Scandinavie et ancien curé de Stockholm, est né à Noorbeek, dans le duché actuel du Limbourg, le 9 août de l'année 1807. Après avoir étudié la théologie à l'Université de Bonn, il fut ordonné prêtre à Cologne en automne de l'année 1836. Il passa d'abord quelque temps dans le ministère sacré comme vicaire de paroisse et fut en cette qualité honoré de la confiance toute particulière de l'archevêque de Cologne, Clément Auguste de Droste Visschering. Mais après l'enlèvement de ce prélat et son emprisonnement par ordre du gouvernement Prussien, M. de Warrimont quitta ce diocèse pour se faire missionnaire dans le royaume de Suède, et fut nommé curé catholique à Stockholm.

Il passa sept ans dans ce poste difficile, toujours en butte à la persécution, car alors la religion catholique n'était pas encore tolérée en Suède. Ses travaux furent bénis par de nombreuses conversions, quand enfin l'intolérance, qui règna dans ce malheureux pays, le chassa de son poste. Il dut revenir dans son pays natal et se fixa à Aix-la-Chapelle. Notre Saint-Père le Pape reconnut le mérite du missionnaire persécuté et l'éleva à l'honneur de la prélature Romaine. Il fut ensuite pendant six ans chapelain de Mme la comtesse de Nassau, veuve du roi des Pays-Bas, Guillaume I. Cette grande dame, née comtesse d'Outremont de Wurfusée, avait fixé sa résidence au château de Rath, près d'Aix-la-Chapelle.

Quand il quitta le château de Rath, il se retira sans aucune charge à Aix-la-Chapelle et s'établit ensuite chez les frères Alexiens pour desservir leur église. C'est là qu'il fut accablé par une triste maladie, l'hydropisie, qui mina sa frêle santé et l'emporta le 30 mars 1858, à l'âge de 56 ans.

Digitized by Google

Mgr de Warrimont est auteur de l'ouvrage suivant:

Mémoires historiques sur la prétendue succession en Suède et détails peu connus sur la vie intime du Luthéranisme, avec pièces à l'appui. Liége, chez LARDINOIS, in 8°, de 143 pages.

De Warrimont était un homme très-correct dans ses manières, d'une humeur toujours égale, aimable dans la conversation et d'une grande piété. Tous ceux qui l'ont connu de près ont dit le plus grand bien de lui.

Jos. HABETS.

II. François van Afferden.

Dans une histoire manuscrite du Haut-Quartier de la Gueldre, composée par Gérard Van der Heyden, curé à Nykerk près de Gueldre, nous lisons une notice biographique d'un membre de la noble famille Van Afferden de Ruremonde, qui mérite d'être reproduite ici. Gérard Van der Heyden était natif de Venloo; il fit ses études au Séminaire de Ruremonde et reçut la prêtrise en cette ville le 14 mars 1699. En 1701 il était vicaire de l'autel du St. Esprit à Gueldre et en 1702 il eut la desserviture „ per interim " de la cure de Straelen. Il fut nommé à la cure de Nykerk le 20 février 1706 par les dames de l'abbaye noble du Munster, qui avaient le patronage de Nykerk. Van der Heyden y est mort le 8 Sept. 1756 à un âge avancé.

Son manuscrit, dont l'original fait partie des archives de la province de Limbourg, à Maestricht, est intitulé: *Historia Gelriae praesertim superioris;* c'est un in folio de 600 pages, partagé en livres et en digressions historiques sur les institutions diverses de la Gueldre; il s'arrête au partage du pays entre les puissances contractantes, après le traité d'Utrecht en 1713.

Voici maintenant le passage qui traite du prévôt François van Afferden. „ Hoc eodem anno (1689) Serenissima Marianna, Ducissa palatino Neoburga, Hispaniarum regi desponsata, iter Madritum versus per Hollandiam Angliamque arripuit. Huius servitio sub titulo capellani honorarii se addixit perillustris dominus Franciscus van Aefferden insignis ecclesie B. Mariae Virginis Brugensis praepositus. Cum autem viri huius memoria inciderit, non abs re duxi ipsius elogium brevibus referre.

Natus est Gelriae 17 Maii 1653 ex antiqua familia van Aefferden, quae per tria et fere medium saecula quaesturam domaniorum Ambachtiae Gelriensis, plerumque de patre in filium laudabiliter administravit.

Digitized by Google

Pater illi Adamus van Aefferden, primo domaniorum Gelriae quaestor, exin magister rationum in camera Ruraemundensi; mater Elisabetha Malioni. Postquam in patria humanioribus litteris vacasset, missus est Lovanium philosophiae et iurisprudentiae operam daturus et parentum votis ubique satisfecit.

In patriam redux abiit ad affinem suum D. Baronem de Prado, in aula Viennensi Hispaniarum regis legatum, ubi curiae Viennensis stylum aliaque ad ingenii culturam spectantia accurate didicit. Verum, affine suo post tres annos morte sublato, cum commendaticiis imperatricis Romam se contulit, ubi iuris utriusque laurea donatus politicae et linguarum studiis incubuit, donec anno 1676 eminentissimus D. Cardinalis Milini, aulae magister effectus, cum illo ad Hispaniarum nuntiaturam promoto, Madritum abiit, variis subdelegationibus per triennium ibidem honoratus. Tandem per commendatitias memorati cardinalis a principe Parmensi, quem Belgio suo gubernatorem generalem Hispaniarum rex prefecerat, in secretarium variorum idiomatum ac notarium assumptus est. Princeps omnes illi confidebat consultationes, reddebatque jussiones et rescripta in lingua vulgari, cumque ad statum ecclesiasticum aspiraret, brevi obtinuit praeposituram Brugensem, primam Brugensis Episcopatus dignitatem.

Vix eo pervenerat, cum prima Aprilis 1682 Parmensis princeps indignatus Marchionem de Grana adiungi sibi armorum generalem, e Belgio repente discessit, marchione interim vacuum Belgii gubernaculum assumente. Mox omnes Parmensis ministros capi iussit, inter quos et praepositus noster in loco, de Vrient dicto, reclusus fuit, mansitque ibidem usque ad mortem Marchionis de Grana, quando ab archi-episcopo Mechliniensi 16 Jan. 1685 libertati et honori est restitutus.

Interim innocentiam praepositi nostri testati sunt D. Marchio de Gastanaga, Belgii generalis gubernator, litteris datis 10 Febr. 1691; quod et 7 Jan. praecedenti fecerat Belgii Internuntius Apostolicus, declarans D. Praepositum, nedum de illo crimine fuisse convictum, sed nec etiam in individuo accusatum, ideoque ex huiusmodi infortunio nullum eius nomini ac honori detrimentum evenisse.

Post haec D. Praepositus, ut jam dictum, cum serenissima Regina Marianna in Hispaniam profectus est, ubi tantisper proprio aere vivens varias edidit lucubrationes idiomate Hispanico, veluti capacitatis suae testes; donec tandem opere commitissae de Berlepsch, quae favorem reginae potissimum possidebat, in locum amoti D. Baronis de Wieser, reginae factus sit ab epistolis, cum annuo 600 duplionum salario

Digitized by Google

Sic ergo in aula elevatus, mox etiam aemulorum, quin et gentilium invidia ceu turbine perculsus. Sed falsas criminationes, tum et vagas Jansenismi accusationes adeo diluit, ut reginae gratia post haec amplius potiretur. In hoc statu perdurans usque ad annum 1698 ampliori fortuna auctus fuit. Mortuo enim barone Tuldeno, Consilii Supremi Status Belgii assessore, in locum defuncti petiit subrogari. Et licet ei contrarius esset comes de Monterey, consilii huius praeses, tamen per reginae favorem, ne habito quidem consilii advisamento, ad eminentem hanc dignitatem a rege evectus est. Verum cum, declinante regis valetudine, regina Carolum Austriacum toto animo cuperet Hispaniarum successorem, praepositi nostri opera in magno hoc negotio et praecipue in litteris, hinc inde missis, legendis componendisque utebatur. Quod tandem illi exitio fuit. Cum enim rex 1 Novembris 1700 moreretur et paulo ante mortem per testamenti tabulas, inscia regina, Andegavensium ducem regnorum successorem declarasset, regimenque monarchiae Francis fore crederetur, praepositus noster, his invisus, primo dignitate sua dimotus, adhuc a° 1701 in summa gratia et confidentia apud reginam viduam permansit; sed nova contra illum excitata tempestate, quam sibi in Hispaniis agenti praevidebat fore continuam, a regina dimissionem suam petiit; et in amplissima forma, manu et sigillo eiusdem reginae munitam obtinuit. Quocum Madritum tendens, tum ut amicis valediceret, tum ut negotia domestica curaret, a° 1702 27 septembris nocte apprehensus et in custodiam missus fuit; sed post triduum libertati restitutus, iussus est Hispaniis quam primum discedere.

In patriam redux, Capitulum, (nam Capitulum vulgo mala bestia,) invenit aeque sibi infestum. Hinc perpetuis contra illud litibus vixit implicatus; nec minus contra Episcopum, illoque mortuo, vicariatum Brugensem agendum habuit. Dum enim Episcopus ob levem causam sententialiter declarasset eum incidisse in excommunicationem canonis: *si quis suadente diabolo*, ab hac iniusta sententia Mechliniam appellans, absolutus est, verum vicariatu rursus appellante, Episcopus Gandensis, ad hanc causam delegatus apostolicus, rursus ab eadem praepositum nostrum absolvit 8 Maii 1708.

Tandem circa initium anni 1709 in gravem et diuturnum morbum incidit; quo demum post magna patientiae, charitatis, etiam in persecutores, aliaque pietatis christianae exercitia, 22 Septembris 1709, S. S. Ecclesiae Sacramentis prius cum summa devotione susceptis, mortuus est, tam meritorum et virtutum dives quam inops pecuniarum, quas litibus insumpserat. Sepultus Gandavi in ecclesia parochiali S^ti^ Michaelis."

Digitized by Google

III. Martinus Wouters,

UIT SPAUBEEK.

Martinus Wouters, wiens werken in de katholieke godgeleerde wereld een zekeren naam hebben gehad en in verscheidene bisdommen nog hebben, is wat zijn persoon aangaat, geheel onbekend. Van dezen uitmuntenden schrijver, zegt de abbé Migne, weten wij niets dan alleen dat hij lid der Eremieten van den H. Augustinus in de helft der vorige eeuw is geweest en dat hij gedurende eenigen tijd aan de Hoogeschool van Leuven de H. Schrift heeft gedoceerd met zekeren lof en een werk heeft uitgegeven, bevattende: Uitleggingen op de voornaamste plaatsen der H. Schrift, welk werk hij in den geest der Heilige Vaders met zorg, nauwgezetheid en veel kennis van zaken heeft samengesteld. Zie hier de woorden van Migne betrekkelijk zijn werk: Ipsius opus: *Dilucidationes selectarum Sacrae Scripturae Quaestionum*, in quo praecipue S. S. librorum difficultates juxta communem Patrum mentem explanatae necnon elucidatae inveniuntur subtiliter, accurate solidissimeque elaboratum ac valde utile pronuntiarunt, tum eiusdem ordinis R. R. approbatores, tum etiam haud pauci Theologiae, Sacrarumque Litterarum professores Seminariorum, insuper usu potissimum celebratur, ac magno praesertim in pretio habetur in primo Gallorum Seminario (Parisiis) cujus imprimis placitis annuentes, praesertim in concordiam et historiam evangelicam elucidationem exhibemus, ejusdem etiam auctoris in Acta Apostolorum et in alios S. S. Bibliorum libros lucubrationes infra subdituri" (1).

Wouters werd den 20 Juni 1714 in dat gedeelte van de parochie en gemeente Spaubeek, hetwelk aan Schinnen grenst en de Spaubeeker-Hegge genoemd wordt, geboren (2). Als aandenken aan dit klein gehucht had hij den doren tot zijn geliefkoosd zinnebeeld en de woorden *Per dumos et sentes enitendum*, door heggen en dorens moet men heenbreken, tot zijn lijfspreuk genomen. Zijne eerste studiën in het Latijn voltrok de jongeling te Maastricht, alwaar hij een der uitmuntendste studenten van het collegie der Paters Jesuïeten was. Daarna trad hij in de orde der Eremieten van den H. Augustinus, studeerde

(1) Zie Migne, Sacrae Script. Cursus completus ex commentariis omnium perfectissimis... conflatus. Deel XXIII p. 770. Parijs 1840 in 8°.

(2) In de doopregisters te Spaubeek bevind zich volgende akte: Anno 1714 die 20 junii baptizatus est Martinus Wouters, filius Jacobi Wouters et Elisabethae Hansen. Susceptores Martinus Wouters et Maria Hansen, loco Meycken Dederen.

Conrardus Werner ab Amstenraede,
pastor in Spaubeek.

Digitized by Google

philosophie en Theologie in het klooster te Maastricht en werd dan naar Hasselt gezonden, om de letteren te onderwijzen in het beroemd collegie, dat de Eremieten aldaar bestuurden. Toen hij eenige jaren later de philosophie onderwees, werd hij tot licentiaat in de Theologie verheven. Van af 1749 tot 1764 was hij professor der H. Schrift aan de Universiteit van Leuven en tevens in 1759 regent der Theologische studiën. In 1764 werd hij provinciaal zijner orde in Vlaanderen en tegelijk visitator en historiograaf der kloosters.

Wouters overleed te Maastricht den 31 Januari 1775, en werd in de kerk zijner orde begraven. Toen deze in den loop onzer eeuw tot armenschool werd ingericht, werd de grafsteen, die zijne asch dekte, weggenomen en naar de kerk der Preekheeren, (nu Stadsmagazijn,) gevoerd en op het koor in den vloer gelegd. Deze steen is wel bewaard, goed leesbaar en voorzien met een wapen, dat zich Wouters zelf had gekozen. Een schuinbalk van keel op een veld van goud, vergezeld aan ieder kant door twee doornen takjes van sinopel. Wapenspreuk: *Per dumos et sentes enitendum.* Dit wapen zinspeelt niet alleen, zoo als wij hierboven zeiden op zijne geboorteplaats, maar ook op het blazoen der vorsten De Ligne, die Heeren van zijn dorp waren.

Het grafschrift luidt:

HIC JACET
ADMODUM R^dus^ AC ERUD. PATER,
P. MAGISTER MARTINUS WOUTERS,
ORD. F. F. EREM. S. P. AUGUSTINI,
IN ALMA UNIVERS. LOVANIENSI
SAC. THEOLOGIÆ LICENTIATUS
PROVINC. FLANDRO-BELGICÆ EX-PROVINCIALIS,
DEFINITOR, VISITATOR, SECRETARIUS, STUD.
THEOL. REGENS AC PROFESSOR,
ORDINIS HISTORIOGRAPHUS
CAPITULI PROVINC. PRÆSIDENS
AC HUJUS CONVENTUS FILIUS ETC. ETC.
OBIIT DIE 31 JAN.
1775.
R. I. P.

Wouters was een man, die bij het vorig geslacht in een gezegend aandenken was; in mijne jeugd werden zijne boeken nog in het Seminarie te Roermond gebruikt. In een dezer boeken vond ik op het eerste blad geschreven: „Pater Wouters statura erat brevis et obesus, optimae indolis, simplex, in eo neque fraus neque dolus, sanae doctri-

Digitized by Google

nae amator zelosissimus, perspicacis ingenii, stupendae memoriae, verae sanaeque doctrinae, probabilismi et laxismi aeque oppugnator, et conventus sui supelectilis et bibliothecae novis et multis libris benefactor singularis."

Wouters schreef onder anderen:

Dilucidationes selectarum sanctae Scripturae quaestionum, in quo delucidantur quaestiones in Genesin, Exodum, Levit. Numm. Deuteron. Josue, Judith, Esther, Machab. in historiam et concordantiam Evangeliorum, in acta apostolorum. Item in divi Pauli et catholicas epistolas et in apocalipsin sancti Joannis. Wurtsburg 1773—1774, in 6 deelen, in 8°. Item Maastricht, Jacobus Lekens 1778, 2 deelen in 4°. Item Leuven, bij Van Overbeke, 6 deelen in klein 8°.

Eindelijk vinden wij verscheidene tractaten van Wouters herdrukt bij Migne: Cursus completus Sacrae Theologiae, deel 23 en 25.

Andere boeken van hem zijn mij niet bekend.

Jos. HABETS.

IV. Joseph Russel.

Den 9 November 1888 overleed te Smeermaas, in de nabijheid van Maastricht, de Heer Joseph Russel, een man, die zich door het beoefenen der provinciale geschiedenis heeft verdienstelijk gemaakt.

Russel werd geboren te Sittard, waar zijn vader de betrekking van vrederechter bekleedde, den 19 Maart 1829. In deze stad ging hij ook ter school en leerde op het collegie aldaar onder de uitstekende leiding van den directeur Henssen en de professoren Frère, Phennings en Louis, die oude en nieuwe talen, welke de opvoeding van een jongen man aanvullen en volmaken. Dan vertrok hij naar het seminarie van Rolduc, waar hij zijne studiën voltooide.

Omstreeks het jaar 1858 werd hij rentmeester van den Heer baron de Loë d'Imstenrade, te Mheer, waarna hij in 1862 eene betrekking verwierf aan de redactie van het dagblad *Le Courrier de la Meuse*, te Maastricht. In 1864 richtte hij *L'ami des intérêts du Limbourg* op, die drie malen per week verscheen, aanvankelijk bij den drukker E. Roberts en sedert 1 Januari 1866, onder den titel van *L'Ami du Limbourg*, in zijne eigene drukkerij. Ook gaf de Heer Russel het weekblad: *De Nieuwsbode*, dat oorspronkelijk te Sittard, drukkerij Demarteau, verscheen, sedert 1 Januari 1873 voor eigen rekening uit.

De beslommeringen der journalistiek die hem onaaangename uren veroorzaakten en hem een groot gedeelte van zijn leven verbitterden,

Digitized by Google

dwongen hem, ten gevolge van een bekend drukpersdelict het vaderland te verlaten en zich in het naburige belgisch dorpje Smeermaas te vestigen. Voor den ijverigen, arbeidzamen en onvermoeiden man, sloeg hier het laatste uur. Hij overleed, diep betreurd door zijne vrouw en kinderen, aan de geelzucht, die hem in zijn negen en vijftigste jaar ten grave voerde. Zijn stoffelijk overschot werd den 12 November 1888 op het kerkhof te Lanaken ter aarde besteld.

Russel had in 1863 een groot aandeel in de oprichting der *Société d'Histoire et d'Archéologie du Limbourg*. Hij vervaardigde het ontwerp der eerste Statuten en fungeerde aanvankelijk als secretaris.

Op het gebied der Limburgsche Geschiedenis schreef Joseph Russel:

1. De Heerlijkheid Geleen, hare voormalige Heeren, inwoners, geregt, gebruiken enz., Sittard, Alberts. 1860. van 140 bl. in klein 8°. Achter dit werkje p. 120 etc. bevinden zich: Aanteekeningen over de voormalige Heerlijkheid Mheer en hare bezitters.

2. Kronyk of geschiedkundige beschrijving der stad en voormalige Heerlijkheid Sittard, met aanhangsel over Koning Zwentibold en de Heerlijkheid Borne. Maastricht, Van der Hoeven. 1862. in 8° van 214 bl.

3. De Auvermannetjes, historisch-romantisch verhaal uit de XVII^de^ eeuw. Maastricht, Ch. Hollman. 1863. in kl. 8° van 87 bl. Tweede uitgaaf, Antwerpen, J. Schuermans. 1878. 8°.

4. Recherches sur l'origine des noms de quelques endroits du Limbourg. Maestricht, Jos. Russel. 1865. in kl. 8° van 50 bl.

5. Geschiedkundige aanteekeningen over de stad Susteren en het adelijk maagdensticht aldaar. Maastricht, Jos. Russel. in 8° van 28 bl.

6. Notice historique sur le feldmaréchal Claude T'Serclaes comte de Tilly, gouverneur de Maestricht. 1867. in 4° de 16 p.

7. Histoire de l'ordre du St. Sépulchre, son origine, son but et sa destination par Lessurios (Jos. Russel). Maestricht, Jos. Russel. 1872. in 4° van 55 bl.

8. De Rooverbenden in de landen van Overmaas, Brabant en Holland en aan den Rijn in de vorige en in het begin der tegenwoordige eeuw. Maastricht, Jos. Russel. 1877. in 8° van 197 bl.

9. De Driekoningenkoek, Limburgsche gebruiken en misbruiken. Maastricht, Jos. Russel, 1877, in 8° van 76 bl.

10. Geschied- en Oudheidkundige Schets der stad Maastricht. Maastricht. 1883 en 1884. Twee deelen in 8° van 303 en 300 bl.

Buiten en behalve deze afzonderlijke boeken en brochuren schreef de Heer Russel in het eerste deel der *Publications de la Soc. d'hist. et d'archéol. du Limb.* „Recherches sur Atuatuca et Coriovallum" p. 38—48

Digitized by Google

en „Notice historique sur l'ancienne seigneurie et ammanie de Millen" p. 118—134.

Op litterarisch en polemisch gebied schreef Russel o. a. nog de volgende brochuren:

1. De herleving der letterkunde in het Hertogdom Limburg. Maastricht, Jos. Russel.

2. Schinderhannes, de Rooverhoofdman, blijspel in 4 bedrijven met zang. Maastricht, Jos. Russel, in kl. 8° van 58 bl.

3. Chlodwig de Frankenkoning, melodrama in 4 bedrijven. Maastricht, Jos. Russel, 1878, in kl. 8° van 35 bl.

4. Van Dijck aan het hof van Engeland, lustspel in 4 bedrijven. Maastricht 1878, in kl. 8° van 35 bl.

5. De Limburgsche coterie, bijdrage tot de politieke moraliteit in onze dagen, een hartelijk woord aan de Maastrichtenaren. Maastricht 1866, in kl. 8° van 56 bl. (1).

Jos. HABETS.

(1) Zie Maasgouw 1887 p. 168.

Digitized by Google

TABLE DES MATIÈRES.

NOTICES ET MÉMOIRES.

I. Beknopte Geschiedenis der Proostdij van Meerssen, door *Jos. Habets*, Rijksarchivaris in Limburg 1

I. Voorwoord 1

II. De proostdij van Meerssen 7

III. § I. Oudste bescheiden over Meerssen 7

IV. § II. Gerberga, koningin van Frankrijk, schenkt den palts van Meerssen aan de abdij van den H. Remigius te Reims. 13

V. § III. Afschaffing van het wereldlijk kapittel. De monniken van Reims nemen hunnen intrek in de koninklijke residentie en vestigen er eene proostdij hunner orde. Verdere bescheiden. 20

VI. § IV. Geschiedenis der proostdij gedurende de dertiende en veertiende eeuw. 31

VII. § V. Verdere bescheiden over de proostdij tot op den tijd der oprichting van het bisdom Roermond in 1561. 43

VIII. § VI. Inlijving der proostdij van Meerssen bij de dotatiegoederen van den bisschop van Roermond in 1561. De monniken van Reims komen weer in het bezit der proostdij. 48

IX. § VII. De abdij van Eaucourt wordt eigenares der proostdij van Meerssen in 1611. Latere voorvallen tot op het tijdstip der verdeeling van het Land van Valkenburg in 1661. 52

X. § VIII. De proostdij van Meerssen onder de Staten-Generaal 59

XI. § IX. Vernietiging der proostdij door de Franschen in 1797. 71

XII. Lijst der ons bekende proosten van Meerssen 76

XIII. § X. De tegenwoordige kerk van Meerssen 79

XIV. Lijst der ons bekende pastoors van Meerssen 94

Bijlagen 97

Digitized by Google

II. Legertochten tusschen Maastricht en Mook, sedert 1568 tot 1575, en gelijktijdige belastingen en inkwartieringen te Elsloo, door *J. L. Meulleners*, pastoor te Mook 161
I. Voorbericht 161
II. Eerste Hoofdstuk. Pogingen van het leenhof en van de Staten van het Land van Valkenberg om de Rijksheerlijkheden Elsloo, Ter Blijdt en Eckelrade te annexeeren. 163
III. Tweede Hoofdstuk. Tocht van Sanchez de Londono en van Sanchez d'Avila, van Maastricht naar Roermond. Slag van Dahlem bij Erkelents. 168
IV. Derde Hoofdstuk. De mislukte veldtocht van prins Willem van Oranje tegen Alva, in de laatste maanden van 1568. 177
§ 1. Wederzijdsche toebereidselen tot den strijd. 177
§ 2. Het Spaansch leger in, en ten zuid-oosten van Maastricht. 180
§ 3. Alva neemt maatregelen om Luik tegen een vijandelijken aanslag te beveiligen. 183
§ 4. Elsloo verkrijgt eene sauvegarde van Alva. 184
§ 5. Alva verlegt zijn hoofdkwartier naar Neerharen en slaat daar eene schipbrug over de Maas 186
§ 6. Elsloo krijgt inkwartiering en doet bij het hoofdkwartier van Alva aanvraag om de toezending van een paar trawanten en trompetters, ten dienste van schout en schepenen 187
§ 7. Leverantiën van Elsloo aan het hoofdkwartier te Neerharen. De tolk 189
§ 8. Uitgaven ten behoeve der trompetters 191
§ 9. Wat de trawant Jourgen aan Elsloo kostte. 191
§ 10. Welke onkosten de hoplieden te Elsloo veroorzaakten. 192
§ 11. Recapitulatie van de leverantiën en van de buitengewone onkosten der inkwartiering. 194
§ 12. Het hoofdkwartier van prins Willem van Oranje te Wittem 195
§ 13. Alva vestigt zijn hoofdkwartier te Lichtenberg, op den St. Pietersberg. 197
§ 14. Prins Willem van Oranje trekt met zijn leger over de Maas, even ten noorden van Stockheim. 198
§ 15. Alva verschanst zich met zijn leger op den Dousberg . 204

Digitized by Google

§ 16. Tocht van den prins van Oranje van Tongeren, over Borgloon en St. Truiden, naar Geldenaken. . . 208
§ 17. Alva's hoofdkwartier te Park, bij Leuven. De vereenigde legers van den prins van Oranje en van den heer van Genlis doen een aanslag op Luik. 211
§ 18. Alva ontzet Luik en achtervolgt de vijanden tot aan de fransche grenzen 212
§ 19. Godsdienstige verdraagzaamheid in de legers der katholieke vorsten, inzonderheid in dat van Alva . . 213
§ 20. Godsdiensthaat en onverdraagzaamheid in het leger van Willem prins van Oranje. 214
V. Vierde Hoofdstuk. Gelijkmatige verdeeling van de kosten der leverantiën en van de buitengewone onkosten der inkwartiering over de gezamenlijke ingezetenen te Elsloo 215
VI. Vijfde Hoofdstuk. Verklaring van het Valkenbergsch leenhof, dat Elsloo niet tot het rechtsgebied van voormeld hof behoort, en aanslag van Elsloo in de bede, door de Staten van Valkenberg, in 1570 220
VII. Zesde Hoofdstuk. Tocht van Alva's leger van Maastricht naar Mook 223
§ 1. Alva was geen ketterjager, maar een onhandig autocraat 223
§ 2. De nieuwe belastingen, niet de zucht naar de zoogenaamde vrijheid van geweten, verwekken den opstand van 1572 226
§ 3. Lodewijk graaf van Nassau overrompelt Bergen in Henegouwen. De prins van Oranje met een leger in het Overkwartier, neemt Roermond in, valt in het Land van Valkenberg, belegert het kasteel van Weert, trekt zijn broeder te hulp, lijdt de nederlaag voor Bergen en dankt zijn leger af. 229
§ 4. Alva bederft alweer als civiel gouverneur wat hij als veldheer had verbeterd. Schandelijke plundering van Mechelen. Samentrekking van Alva's leger te Maastricht. 232
§ 5. Inkwartieringen en requisitiën te Elsloo. 234
§ 6. Vervoer van Alva's artillerie van Maastricht naar Mook. 239
§ 7. Schets die Mendoça geeft over den legertocht van Maastricht naar Mook, in October 1572 245

Digitized by Google

VIII. Zevende Hoofdstuk. Inkwartieringen te Elsloo, in October en in November 1573 245
§ 1. Inkwartiering van Waalsche voetknechten in Spaanschen dienst, die van Elsloo naar Venloo trokken; October 1573 245
§ 2. „Berlaymont's volck tot Elsloe geweest XVa et XVIa Novembris, anno XVcLXXIII" 247
IX. Achtste Hoofdstuk. Veldtocht van graaf Lodewijk van Nassau tegen Sanchez d'Avila en nederlaag te Mook . 248
§ 1. Aankomst van Lodewijk van Nassau te Valkenberg. Verwoestingen die hij aanricht in den omtrek. . . . 248
§ 2. Oogmerk van Lodewijk van Nassau op Luik. Verweermiddelen aldaar 250
§ 3. Requesens zendt versterking naar Maastricht. . . . 251
§ 4. Sanchez d'Avila arriveert te Maastricht en dwingt den vijand zich op afstand te houden 252
§ 5. Te Elsloo beraamt men middelen ter afwering van militairen overlast. Eene sauvegarde wordt bij Lodewijk van Nassau aangevraagd en verkregen. 254
§ 6. Overrompeling van Bemelen door de Spanjaarden. . 257
§ 7. Graaf Lodewijk van Nassau en de Westphaalsche Kreits. 259
§ 8. Graaf Lodewijk van Nassau verlegt zijn leger naar Valkenberg en Gulpen. 260
§ 9. Sanchez d'Avila wil het offensief nemen; hij ontvangt de noodige versterking 261
§ 10. Graaf Lodewijk van Nassau trekt met zijn leger noordwaarts, langs den rechter oever der Maas . . . 262
§ 11. Sanchez d'Avila trekt, langs den linker oever der rivier, Lodewijk van Nassau voorbij en passeert de Maas te Grave. 264
§ 12. De slag van Mook. 266
§ 13. Uiteinde van de twee graven van Nassau en van den hertog Christoffel. 268
§ 14. Muiterij onder de Spaansche soldaten, na de overwinning. 270
X. Negende Hoofdstuk. Verblijf van 550 Waalsche voetknechten te Elsloo, op den 12en Mei 1574, en doortocht van Spaansche soldaten, op den 13en en 14en daaraanvolgend, waarvan de kosten later over de ingezetenen

Digitized by Google

verdeeld werden volgens de „Ordinantie om crychsvolck te billetten in deser Heerlicheyt Elsloe ende op die buytingen derselver Heerlicheyt." 272
XI. Tiende Hoofdstuk. Beraadslaging van den magistraat en der ingezetenen van Elsloo over den finantiëelen toestand der gemeente, den 2en Juni 1574. 276
XII. Elfde Hoofdstuk. Ruiters van Hans Walder te Elsloo, den 4en en 6en Januari 1575. 277
XIII. Twaalfde Hoofdstuk. Verblijf van de Tercio Spanjaarden van Francisco de Valdez in de vier Landen van Overmaas, sedert einde Januari 1575 tot in het begin van Maart daaraanvolgend 279
§ 1. Beknopte schets der muiterij. — Inkwartiering te Elsloo op den 30en Januari 1575 279
§ 2. De compagnie ruiters van den ritmeester Hortensius d'Armengol, ingekwartierd te Elsloo en te Stein, van den 17en tot den 21en Februari 1575 287
XIV. Dertiende Hoofdstuk. Gedwongen inkwartiering van eenige Spaansche voetknechten en ruiters te Elsloo, van den 27en Februari tot den 3en Maart 1575. Vlucht der meeste ingezetenen 294
XV. Veertiende Hoofdstuk. De ritmeester Christoffel Schenck van Toutenburg met zijne cornet hoogduitsche ruiters in de Landen van Overmaas. 303
XVI. Vijftiende Hoofdstuk. Bede, door de Landen van Overmaas toegestaan, ter betaling van het garnizoen te Maastricht, 1en December 1575. 309
XVII. Zestiende Hoofdstuk. De laatste afrekening van Joannes Rivius, en algemeene verarming, ten gevolge der inkwartieringen en oorlogskosten 316
Bijlagen. 323
III. Eenige bizonderheden omtrent Paulus Chimarrheus, pastoor te Sittard, door *Jos. Habets* 355
Bijlagen 363
IV. Chroniek der stad Weert, van 1784 tot 1802, geschreven door den ooggetuige *Lambertus Goofers*, en uitgegeven door *Jos. Habets* 365
I. Chroniek der stad Weert. 1784. 367
II. 1786. Nederlandsche Vaeder-ons tegen den keyser en konink Josephus den tweede, bij gelegenheid der suppressie der kloosters in Nederland 1787 367

Digitized by Google

III. 1788 372
IV. 1790 376
V. 1791 377
VI. 1792 378
VII. 1793 380
VIII. 1794 388
IX. 1795 398
X. 1796 404
XI. 1797 406
XII. 1798 en 1799 409
XIII. 1800 en 1802 410
V. Gevangenneming van Pierre Jean Joseph Bernard Stuers, Raad en Momboir in het Souvereine Hof van Gelderland, door de Weertenaren in 1789. 411

VARIÉTÉS.

I. Note sur le château de Rimbourg. 419
II. Une carte géographique de l'ancien évêché de Ruremonde. 421
III. Een stuk over het sendgerecht te Maastricht, door *Jos. Habets.* 424
IV. Fontaine sur le Vrythof à Maestricht. 426
V. Origine et développement de l'industrie des tresses en paille dans la vallée de la Geer, près Maestricht, par *J. N. Defroidmont*. 429

NÉCROLOGIE ET BIOGRAPHIE.

VI. Jean Nicolas Joseph de Warrimont, par *Jos. Habets* . . 433
VII. François van Afferden, par *Jos. Habets*. 434
VIII. Martinus Wouters, uit Spaubeek, door *Jos. Habets*. . . 437
IX. Joseph Russel, door *Jos. Habets*. 439

DIPLOMES ET AUTRES DOCUMENTS.

968. La reine Gerberge fonde et dote la prévôté de Meerssen et en fait donation à l'abbaye de St. Remi à Reims . . . 97
1134—1136. Alexandre I, administrateur de l'évêché de Liége, autorise Odon, abbé de St. Remi à Reims, de changer le chapitre de Meerssen en prévôté de moines de l'ordre de St. Benoît. 98

Digitized by Google

1136. Herman de Horne, archidiacre de la Campine, approuve la suppression du chapitre séculier de Meerssen et l'érection d'une prévôté de moines 99
1147. Donation de huit mansi, avec les dîmes, au curé de Herten, par Ludgarde de Merum 100
1160. Henri de Leijen, évêque de Liége, déclare que Godefroi III, duc de Brabant, a rendu à l'abbaye de Reims le village de Lith (Litoyen), occupé injustement par lui 100
1197. Des arbitres du Pape prononcent sur l'exercice du service divin à Meerssen et sur les revenus du clergé de la paroisse. 101
1200. La seigneurie de Lith, injustement détenue par des gens du duc de Brabant, est rendue par le duc Henri. 102
1222. Pierre, abbé de St. Remi à Reims, vend la ferme de Herten aux religieuses de l'abbaye du Munster à Ruremonde 103
Délimitation de la vouerie de la cour ou ferme de Herten, (13e siècle). 103
1244. Arrangement ultérieur des Kyrkeria à Meerssen, par l'évêque de Liége. 104
1245. Goswin Duker, chevalier à Bergh, près Fauquemont, déclare qu'il doit, hors de ses biens, situés à Bergh, des novalia au prévôt de Meerssen 105
1262. Thierry seigneur de Fauquemont, étant devenu propriétaire du moulin inférieur près de Fauquemont, grève son moulin de Meerssen du demi muid de seigle, dont il trouva grevé le moulin, dit inférieur. 105
1281. La chapelle de Fauquemont est détachée de la paroisse de Schin-sur-Geulle et érigée en église paroissiale, acte vidimé en 1319. 106
1331. Jean III, duc de Brabant, ratifie les franchises des moines de Meerssen et prend leurs biens sous sa protection . . 111
1335. Jean III, duc de Brabant, promet une seconde fois sa protection à la prévôté 112
1402. Le prévôt et les religieuses du couvent de St. Gerlach à Houthem déclarent, qu'ils doivent quelques rentes à la prévôté de Meerssen 114
1412. Antoine duc de Brabant ratifie le privilége, accordé en 1152 par l'empereur Frédéric. 116
1412. Antoine duc de Brabant ratifie le privilége, accordé en 1335 au prévôt de Meerssen par le duc Jean de Brabant . . 116

Digitized by Google

1414. Antoine duc de Brabant nomme un nouveau voué à la prévôté. 117
1415. Sentence sur les Kyrkeria de Meerssen 119
1434. L'accord fait en 1276 avec le seigneur de Fauquemont, touchant le bois de Hartert, est vidimé par l'official de Reims. 123
1472. Louis de Bourbon, évêque de Liége, autorise quatre prêtres de recueillir des aumônes pour la restauration de l'église de Meerssen 126
1516. Charles-Quint approuve que la prévôté de Meerssen soit incorporée dans l'abbaye de Reims et en confirme les droits et priviléges 128
1538. Charles-Quint approuve une seconde fois l'incorporation . . 131
1559. Aide de 11000 florins, accordée par les Etats du Pays de Fauquemont à Philippe II, roi d'Espagne, duc de Brabant 323
1559. Rapport de Paul Chimarrheus au gouvernement de Juliers sur les revenus de la cure de Sittard. 363
1560. Paul Chimarrheus nommé chanoine de la collégiale de St. Pierre de Sittard, par Guillaume IV, duc de Juliers. 364
1560. Supplique des habitants d'Elsloo aux échevins du Siége Royal d'Aix-la-Chapelle contre les empiètements de la Cour féodale et du sous-voué de Fauquemont, en matière de contributions 325
1560. Instructions données par les échevins d'Aix en réponse à la supplique précédente 328
1560. Supplique présentée par les manants d'Elsloo à Conrard de Gavre, leur seigneur 330
1560. Procuration donnée par ceux d'Elsloo à huit de leurs manants, pour défendre par voie légale l'indépendance de la seigneurie contre la Cour féodale et le sous-voué de Fauquemont 331
1560. Protestation des habitants d'Elsloo contre leur seigneur, Conrard de Gavre, qui s'était soustrait à son devoir de défendre ses sujets contre les empiètements de la Cour féodale et du sous-voué de Fauquemont. 334
1561. Deux délégués d'Elsloo rapportent l'enlèvement de quatre chevaux sur le territoire d'Elsloo, par ordre de Jean Koexs, sous-voué de Fauquemont, et demandent conseil aux échevins du Siége Royal d'Aix-la-Chapelle 342

Digitized by Google

1568. Lettre du prince d'Orange au prince-électeur de Saxe sur son passage de la Meuse à Stockheim. 343
1570. Déclaration des Etats du Pays de Fauquemont, que les fiefs étrangers ne ressortissent pas de la jurisdiction de la Cour féodale de Fauquemont et n'ont d'autre attache avec elle que la simple mouvance. 344
1574. Attestation de la justice d'Elsloo que cette seigneurie est une terre d'empire. 347
1574. Mémoire devant servir à formuler la demande au comte Louis de Nassau pour une sauvegarde en faveur des seigneuries d'Elsloo et de Geulle 348
1574. Règlement sur les logements militaires à Elsloo 350
1575. Protestation des Etats des pays d'Outremeuse contre la proposition, qui leur avait été faite par le gouvernement, de contribuer au payement de la garnison de Maestricht. . 352
1580. Le bénéfice de la chapelle d'Ulestraten uni à la cure de Meerssen, par Guillaume Lindanus, évêque de Ruremonde, prévôt de Meerssen 133
1599. Sauvegarde pour la prévôté et les biens de Meerssen, accordée par le cardinal André d'Autriche à Cuyckius, évêque de Ruremonde 135
1608. Décision provisoire des archiducs sur la part qu'auront l'évêque de Ruremonde et l'abbaye de Reims hors des revenus de la prévôté de Meerssen. 136
1613. Incorporation du bénéfice de Ste Agnès à la cure de Bunde, par Jacques à Castro, évêque de Ruremonde et prévôt de Meerssen 137
1620. Les archiducs mettent à charge du quartier supérieur de Gueldre la somme de dotation, affectée au profit de l'évêque de Ruremonde sur la prévôté de Meerssen. . . 138
1621. Philippe IV, roi d'Espagne, confirme, au profit de l'abbaye d'Eaucourt, le privilége de 1516 et celui de 1538, accordés par Charles-Quint à la prévôté de Meerssen 140
1626. Résolution du roi Philippe IV sur la perception des dîmes de la prévôté de Meerssen 144
1637. Placcard du roi Philippe IV concernant les dîmes de la prévôté de Meerssen 146
1642. Placcard du roi Philippe IV, concernant les censes et rentes de la prévôté de Meerssen. 147

Digitized by Google

1646. Lettres de maintenue, accordées par Philippe IV sur l'office de sergeant à Meerssen 148
1648. Le Conseil de Brabant de Bruxelles déclare qu'à Meerssen les actes d'achat et de vente doivent être passés par devant les échevins du prévôt 150
1721. Le sous-voué et les échevins de Houthem déclarent, que les terres du hameau de Strabach, à l'exception de celles de Koningswinkel, sont du domaine des échevins du prévôt de Meerssen 151
1797. Acte de vente des bâtiments et des biens de la ci-devant prévôté de Meerssen 155

Digitized by Google

TABLE ALPHABÉTIQUE.

Abérada, épouse de Raginer, 19.
Abraham, prévôt de Meerssen, 40, 41, 76.
Adrien (d'Etspach ?), prêtre à Elsloo, 173, 174, 191.
Aix-la-Chapelle, avis du Siége Royal aux échevins d'Elsloo, 328, 329.
Affenstein (N. N.), capitaine au service de Louis de Nassau, 254.
Afferden (le prévôt François van), sa biographie, 434—436.
Albe (le duc d'), *v.* Tolède.
Aldenhoven, quartier-général du Taciturne, 231.
Aldenkerk, 229.
Allardt (Z. ou G.), secrétaire de la justice d'Elsloo, 319, 321.
Alten (Jean d'), capitaine au service d'Espagne, 186, 187, 276.
Amstenrade (Conrard-Werner d'), curé de Spaubeek, 437. *v.* Huyn.
Angledura, *v.* Angleur.
Angleur, 14, 15, 18, 23, 26, 30, 91.
Anneau d'Or, (à l') maison sur le Vrythof à Maestricht, 181, 428, 429.
Ansfride, comte de Louvain, 20, 98.
Arenberg, *v.* Ligne.
Armengol (Hortensius d'), capitaine au service d'Espagne, 288; sa compagnie logée à Elsloo, 289—294.
Arnolds (Jean) d'Eersel, 81, 82, 127.
Arnould (le comte), 98.
Aspremont (Godefroi d'), prévôt de Meerssen, 77; abbé d'Echternach, ibid.
Assebourg (Jean d'), capitaine au service d'Espagne, 180, 181, 276.
Aussems (Jean-Lambert), curé de Meerssen, 4, 95.
Aventbruch, 104.
Avila (Sanchez d'), 168, 169, 171; défait les gueux à Dalhem, 172; prend des mesures contre Louis de Nassau, 248; arrive à Maestricht, 252, 253; surprend l'ennemi à Bemelen, 257—259; le harcelle près de Fauquemont, 260, 262; marche sur Cuyck, 264; passe la Meuse à Grave, 265; campe à Overasselt, ibid.; remporte la victoire de Mook, 266—268; mutinerie de ses soldats, 270, 271. — Hernandez, commandant du château d'Utrecht, 281.

Bac (Gauthier), 103.
Bade (Marc de), assiége Fauquemont, 44.
Barberini (Raphaël), 183.
Barkum, *v.* Berchem.
Batenbourg, *v.* Bronckhorst.
Baudart (Gérard de), prévôt de Meerssen, 46, 77, 128.
Bavière (Christophe duc de), fils de Frédéric comte Palatin du Rhin, est commandant de cavalerie dans l'armée de Louis de Nassau, 269: a son quartier à Maarland, 254, 259; périt à la bataille de Mook, 268, 269, 270.
Becha, *v.* Beek.
Becx (Renier), 346.
Beek (au pays de Fauquemont), 15, 17, 23, 26, 27; différent entre la commanderie des Vieux-Joncs et la prévôté de Meerssen, 36, 37. — La paroisse, 48; abolition du Simultaneum, 93. — Biens possédés par la prévôté de Meerssen, 72.
Beethem, 26.
Befoert (Jean de), prévôt de Meerssen, 76.
Bemelen (escarmouches à), 252, 253. — Massacre d'un régiment de Henri de Nassau, 257—259.
Bemelmans (Louis), curé-doyen de Meerssen, 96.
Bensenrade (Jean de), 346.

Digitized by Google

Berchem (la chapelle de) à Ulestraten, 18. — Le hameau, 50. — Goswin (de) 35.
Berclara, *v.* Berkelaer.
Berg (Urmond), cours de la Meuse, 300.
Berg-Terblijdt, 50.
Berghe (Regnier de), dit Trips, sous-voué de Meerssen, 32, 118. — Carsile, prévôt de Meerssen, 46, 47, 77, 128.
Berkelaer, 27, 28, 30, 31.
Berlaymont (Gilles de), seigneur d'Hierges, 183, 208, 247, 265; prend part à la bataille de Mook, 266, 271; s'oppose aux mutinés de Valdez, 280; les déclare rebelles, 281; les repousse d'Utrecht, ibid.
Berlo (Gauthier de), 429.
Bettecove, 27, 28.
Beusdal, *v.* Eis.
Bianco (Jean), chef des mutinés d'Utrecht, 281.
Bloem (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Bludt (Gérard), 35.
Blydt (Ter), terre d'empire, 163, 164, 165, 168, 223.
Boemer (Arnould de), seigneur de Rimbourg, 420. — François-Guillaume, ibid. — Cathérine-Marie, ibid. — Anne-Sophie-Elis., ibid.
Bois (Charles du) de Duissant, prévôt de Meerssen, 151.
Borgharen, 27, 28. — L'église, 86.
Borgloon, *v.* Looz.
Born (Goswin seigneur de), 34, 126.
Boscheuwer (J.), 346.
Bourgeois (Oudart), religieux de l'abbaye de Reims, 50.
Boxmeer, pris par les gueux, 176; délivré, ibid.
Bracamonte (Gonsalve de), 176, 249; occupe Ruremonde, 260, 261; se rend à Maestricht, ibid.
Brandt (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254, 262.
Bremen (Roger de), 100.
Brempt (Jean de), battu par le Taciturne, 231.
Brimeu (Charles de), comte de Megen, 171; ravitaille Boxmeer, 176, Grave, 177; dans l'armée espagnole à Maestricht, 183; à Neerharen, 184, 185, 190; sa mort, 247.
Broch (Werner de), échevin du Siége Royal d'Aix, 347.
Broekhem, 51, 58, 151.
Bronckhorst (Jean de), de Rimbourg, 420. — Guillaume, de R. et de Gronsveld, ibid. — Josse, ibid. — Josse-Maximilien, ibid. — Thierry et Gisbert, de Stein, décapités, 177. — Guillaume, seigneur de Stein, 179, 186. — Charles, seigneur d'Obbicht, 186, 199.
Brunswick (Eric duc de), 184.
Bryas (Jacques de), 183.
Bunde (Renaud de), 34. — Fils du précédent: 1° Gérard de Vieux-Fauquemont, 34, 35, 106; 2° Goswin, 34; 3° Gisilbert, ibid.; 4° Adam, 35.
Bunde (le village), biens possédés par la prévôté de Meerssen, 50. — La chapelle, 16, 18, 27, 28, 29, 39. — L'église, 49, 86, 137.
Bylandt (Adrien de), seigneur de Well, 186.

Caberg (le hameau de), quartier-général du duc d'Albe, 204, 205.
Calenberg (Herman), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Camargo (Antoine de), commissaire royal et quartier-maître au pays Fauquemont, 286; réside à Meerssen, ibid.; fait loger des soldats à Elsloo et Stein, 284, 285; fait saisie-arrêt sur des chevaux d'Elsloo, 286; ses menaces contre Elsloo et Stein, 289; ses mesures de violence contre Elsloo, 295-302. — Melchior, prévôt-général dans l'armée espagnole, 283.
Cambray (Isaac comte de), 20, 97, 98.
Canisius (Léonard), curé de Meerssen, 94.
Cantinpré (l'abbaye de), 54.
Capella, 26.

Digitized by Google

Cardenbeek, 44, 115.
Cardenberg, 71, 95.
Carondelet (Jacques de), seigneur de Marquès, 182, 185.
Carreto (Parceval de), 42, 110, 111.
Casen (André), 424. — Nicolas, bourgmestre à Maestricht, ibid.
Castro (Jacques à), évêque de Ruremonde et prévôt de Meerssen, 49, 78, 137.
Castro (Goswin de), curé de Meerssen, 44, 94, 119, 120, 122.
Champagny, *v.* Perrenot.
Chevraulx, *v.* Vienne.
Chêvremont, 12. — Emmo comte (de), 20, 97, 98.
Chimarrheus (Paul), humaniste, 355; son lieu de naissance, ibid.; sa carrière professorale, 356; est suspect d'hérésie, ibid.; veuf et père d'enfants il devient curé de Sittard, ibid.; chanoine, 357, 364; sa mort, 357; il est faussement réputé l'auteur de la Réforme à Sittard, 356, 357, 358, 359, 361; ses écrits, 360, 361. — Jacques, son fils, 359, 360.
Chirchere (Guillaume), 103.
Clant (Henri) de Gronyngen, 123.
Cluma, et Clummen, *v.* Klimmen.
Cluppe (Jean), 115.
Coelmont (Arnaud et François de), curés de Meerssen, 94.
Cortenbach (Goswin de), voué de Fauquemont, 32, 118. — Gérard, 346.
Cortils (Ivan de), 77.
Coslan, 26.
Cranenbourg, *v.* Caberg.
Creften (Nicolas), curé de Geulle, 95; de Meerssen, ibid.
Crépin (Philippe), sous-prévôt de Meerssen, 70, 78, 95.
Cressonnière (Jacques de la), 184.
Croon (in die), auberge à Maestricht, 235, 286.
Cruts-Colpin (N. N.), 74.
Cuyck (Henri de), 25, 103.
Cuyckius (Henri), évêque de Ruremonde et prévôt de Meerssen, 49, 78, 139; son séjour à la prévôté, 160; sa mort, 50.
Dadenborgh (Jean van), marchand de Meerssen, achète Litoyen, 17, 53; récupère la prévôté de Meerssen pour l'abbaye de Reims, 50, 64; vend sa rente viagère, 54, 64. — Henri, prévôt de Meerssen, 77.
Daelen (Nicolas), recteur à Sittard, 363.
Dale (Henri van den), chanoine à Maestricht, 426.
Dalhem, au pays de Juliers, 171; défaite des gueux, 172.
Dantart (Ghislain), prévôt de Meerssen, 78.
Darrenberg (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Davle (Otton de), prévôt de Meerssen, 77.
Debraye (Léonard), prévôt de Meerssen, 69, 78.
Deckher (Jean), secrétaire de la Cour féodale de Fauquemont, 222, 223, 346. — Conrard, 223.
Delbens (Pierre), clericus florentinus, 128.
Desprez (Pierre-Philippe), prévôt de Meerssen, 78.
Dick (Jean van den), chanoine à Maestricht, 426.
Diederen (le village de), 246.
Doenau (Maurice de), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Donepe (Maurice de), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 253.
Dousberg (la butte, appelée), occupée par le duc d'Albe, 204—208.
Dries (Bartholomée), recteur à Sittard, 363.
Dubois (Charles), prieur d'Eaucourt, 69.
Dubouille (Charlemagne), dernier prévôt de Meerssen, 4, 74, 79.
Ducker (Goswin), chevalier à Bergh, 33, 35, 36, 105.

Eaucourt (l'abbaye des Augustins d'), acquiert la prévôté de Meerssen, 52; les religieux de l'abbaye en 1618, p. 53, p. 54; dette envers l'évêché de Ruremonde, 55, 56, 60, 62—69; l'abbaye doit une rente

Digitized by Google

viagère à Jean van Dadenborgh, 54, 64; cède l'usufruit et l'administration de la prévôté de Meerssen aux archiducs Albert et Isabelle, 54, 64; s'arrange avec les archiducs, 55, 65; avec l'évêché de Ruremonde, 55, 56, 65-69, 138-140; obtient des lettres de maintenue pour la prévôté, 56, 140, 141; désarroi dans l'administration, *v.* Olislagers (Nicolas).

Eberstein (Philippe comte d'), colonel au service d'Espagne, gouverneur de Maestricht, 169; sa part au combat de Dalhem, 172; à la bataille de Jemgum, 214; colonel d'un régiment d'infanterie, 183, 214; est accompagné d'un ministre luthérien, 214, 224. — Otton, frère du précédent, 225.

Echternach (l'abbaye d'), 47, 77.

Eckelrade, terre d'empire, 163, 164, 165, 168, 223.

Eelen Mechtilde d'), 44, 115.

Eersel, *v.* Arnolds.

Eis (Guillaume-Adolphe d'), dit Beusdal, échevin à Aix, 347.

Elsloo, 10, 14; terre d'empire, 163—168; doit contribuer dans l'aide avec Fauquemont, 164—167, 222, 223, 302; doit loger des soldats espagnols, 168, 188, 235, 245—248, 263, 272—275, 277, 278, 282—294; y est contraint par force; fuite des habitants, 295—302; doit loger des cavaliers de Schenck, 306, 307, 308; des soldats de Louis de Nassau, 255, 263; obtient une sauvegarde du duc d'Albe, 184, 185, 236, 237, 238; de Louis de Nassau, 256; règlement sur les logements militaires, 272, 350—352; frais des logements militaires, 215—220, 243, 302, 308 et ruine des habitants, 316—321; transport de l'artillerie du duc d'Albe de Maestricht à Mook, 239—243. — Le château, 193, 237, 256, 274, 275, 278, 285, 294.

Erkelents, 171, 172, 173.

Ermelinghoff, *v.* Galen.

Etspach (Adrien ? d'), 191.

Everard (de Sittard), 237, 238.

Eijgenbilsen, le Taciturne y loge ses avant-postes, 206.

Eynde (Leopold-Martin van den), bourgmestre de Weert, 394.

Eijsden (procuspis Mosae), 11. — La seigneurie, 183, 197, 309, 310.

Fabritius (Etienne), écoutête de Ter-Blijdt, 163.

Falco, prévôt de Meerssen, 30, 31.

Fauquemont (Gérard de Vieux-), *v.* Bunde.

Fauquemont (Goswin de), 25, 26, 27, 29, 100, 102. — Otton, archidiacre de la Campine, 29, 102. — Thierry, 33, 34, 123. — Waleran, 33, 34, 123. — Thierry, 35, 105. — Waleran, 40, 41, 107, 108. — Renaud, 41, 109, 111. — Waleran, 42; campé à Voerendael, 43.

Fauquemont (la ville de), assiégée par Marc de Bade, 44; occupée par Louis de Nassau, 250; évacuée, 264. — La chapelle, 17, 18; détachée de Schin-sur-Geulle et érigée en église paroissiale. 40—42, 106—111. — Biens possédés par la prévôté de Meerssen, 50, 57, 146.

Fauquemont (le pays de); les Etats, 164, 165, 166, 167, 222, 223, 227, 308.

Fouron-St.-Martin, 10. — Entrevue de Louis-le-Bègue et Louis de Saxe, 11, 14.

Franckfort (Matthias de), Grand-Commandeur des Vieux-Joncs, 37.

Frédéric, abbé de Morbach, 11.

Frédéric, dernier prévôt du chapitre séculier de Meerssen, 76, 94, 99.

Fulta, 30, 31.

Furstenberg (Frédéric-Charles baron de), 421.

Galen (N. N. de) d'Ermelinghoff, 421.

Galoppe (Gulpen), 201. — Louis de Nassau y fait l'inspection de son armée, 260; défection d'une partie de ses soldats, ibid. — L'église: abolition du simultaneum, 93.

Digitized by Google

Gans (Gérard), 37.
Gavre (Conrard de), seigneur d'Elsloo, 182, 184, 215, 330, 334, 335, 341; sa mort, 220. — Jean, son fils, lui succède à Elsloo, 185, 220, 223, 235, 238, 243, 254, 255, 276, 278, 286, 287, 294, 298, 347, 352. — Nicolas, frère du dernier, devient seigneur de Geulle et de Peer, 220, 235, 261, 263.
Gavre (la Porte de), résidence des seigneurs d'Elsloo à Maestricht, 182, 254, 274.
Geer (la vallée de la). L'industrie des tresses en paille, 429—432.
Geistingen, 28, 30, 31, 51.
Gelder (la ville de), 229, 230.
Geleen, 37. — Vestiges d'un camp, 262. — Séjour de l'armée de Louis de Nassau, 263, 264. — *v.* Huyn.
Gembloux (Wibert de), 20, 97, 98.
Gen Op (In), 151.
Gérard, évêque de Toul, 20, 97, 98.
Gérard, curé de Schin-sur-Geulle, 40, 41, 107, 108.
Gerberge (la reine), 10, fille de Henri l'Oiseleur, 12; se marie 1° à Gisilbert, duc de Lorraine, 13, 2° à Louis d'Outre-Mer, ibid.; séjourne à Herten, 13, 18, 20, 98; cède le bien de St. Pierre de Meerssen et des domaines à l'abbaye de St. Remis à Reims, 13—20, 97, 98.
Gerlach (Saint), 19, 22.
Gerlach (le couvent de Saint) à Houthem, 43; ruiné, 180, 181; dévasté par Louis de Nassau, 249, 250.
Geulle (la seigneurie de), 220, 235, 236, 254, 261.
Geverich (Arnould de), 37.
Giesenberg, *v.* Westerholt.
Gisilbert, duc de Lorraine, 12; assiégé à Herberich, ibid.; réintégré dans ses biens, ibid.; épouse Gerberge, ibid., 19, 97; sa mort, 13.
Glana, 26.
Glons. L'industrie des tresses en paille, 429.
Gleissenberger (Zacharie), colonel dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Glymes (Arnaud de), prévôt de Meerssen, 47, 76.
Godden (Arnaud), 115.
Godsdal, *v.* Valdieu.
Goer (Daniel de), 346.
Goffin (Renier), curé-doyen de Meerssen, 96. — Gérard, son frère, curé-doyen de Meerssen, ibid.
Gomez (Gaspar), gouverneur de Grave, 245.
Gonzague (Camille de), 183.
Goofers (Lambert), auteur d'une chronique de la ville de Weert; sa biographie, 365, 366.
Gottfortt (N. N.), veut sauver Louis de Nassau à Mook, 270; y est tué, ibid.
Grammaye (Ydo), receveur-général de Gueldre, 139.
Grate (Graatheide), 36.
Grave, pris par les gueux, 176; délivré, 177, 245; Sanchez d'Avila y passe la Meuse, 265; les mutinés espagnols s'y rassamblent, 270.
Groesbeeck (Gérard cardinal de), prince-évêque de Liége, a une entrevue avec le duc d'Albe, 183; refuse le passage au Taciture, 198; défend Liége contre lui, 208, 209, contre Louis de Nassau, 250—253, 259. — Anne, sœur du précédent, mariée à Arnaud Huyn d'Amstenrade, 310, 314.
Grommen (Guillaume), desservant de la paroisse d'Elsloo, 191.
Gronsveld, quartier-général de Henri de Nassau, 254. — La seigneurie, 420.
Groot-Lith, 17.
Grouwels (Jean-Etienne), 95; curé-doyen de Meerssen, 96.
Gruter (Arnaud), chargé de collecter pour l'église de Meerssen, 81, 82, 127.
Grynchart, *v.* Westerholt.
Gueldre (Renaud comte de), 34, 38, 126.
Guillaume, prévôt de Meerssen, 76. — Curé, 29, 94.
Guillaume, recteur à Fauquemont, 42, 110.
Guillen (Jean), lieutenant de Mendoça, 265.

Digitized by Google

Habets (Jean-Guillaume), desservant de la paroisse de Meerssen, 95.
Hackfurth (N. N.), capitaine arrêté à Wittem, 259.
Haesdal, 50. — Biens possédés par la prévôté de Meerssen, 69. — Le château, 70.
Haex (Dr N. N.), 369, 370, 374, 378, 415.
Hagstadt (Nicolas de), 186.
Halle (la), hameau de Reckheim, 175, 274.
Hanonin (Pierre), prévôt de Meerssen, 78.
Hara, *v.* Borgharen.
Harburg, *v.* Herberich.
Harchies (Anne de) de Bellignies, mariée à Jean de Gavre, 220.
Harduin (Louis), prévôt de Meerssen, 78.
Haren (Adam de), 33, 34, 35, 126. — Ses frères : Goswin et Oger, 34, 126.
Harpenschlegers (Guillaume), chanoine à Sittard, 357, 364.
Hartelsteyn, 12.
Hartert (le bois de), 33, 34, 35, 223—226.
Haskesdael (Goswin de), 29. — Adélard, 33. — Jean, 34, 126.
Hatté (François), prévôt de Meerssen, 78.
Hattorp (Pierre de), 123.
Haustehegen (Renier de), 37.
Heeck, 44, 115, 250.
Heer (Philippine de), 44, 115.
Heerlen obtient une sauvegarde de Louis de Nassau, 255. — L'église : abolition du simultaneum, 93.
Heerma (N. N. baron de) de Holwinde, 366, 375, 414, 415.
Heiligerlée, 177, 179.
Hemcoven (Pierre de), 35.
Hengest (François de), seigneur de Genlis, 210, 212. — Jean, battu devant Mons, 232.
Henri, curé de Geleen, 76.
Heppen (Jean), 18.
Herberich, 12.
Herkenberg, à Meerssen, 16.
Herstal, 10, 11, 12, 14.
Herten appartient au domaine de St. Pierre à Meerssen, 14, 18, 97; la reine Gerberge y séjourne, 13, 20, 98; cédé à la prévôté de Meerssen, 23, 26, 27, 30, 31; vendu à l'abbaye de Ruremonde, 32, 103; délimitation, 32, 103, 104; droits du sire de Fauquemont, ibid. — La paroisse, 25, 100.
Hertingshausen (Ewalt de), prisonnier de guerre à Weert, 269. — Frédéric, ibid.
Hertra, *v.* Herten.
Hesse (Guillaume landgrave de) appuie le prince d'Orange, 178, 179.
Hex (Dominique-Pierre), curé de Meerssen, 95.
Heyden (Jean-Guillaume van der) de Blisia, seigneur de Borgharen, 69.
Hiabeke, *v.* Jabeek.
Hillenraedt (le château de), 230.
Hoho (Jean), curé-doyen de Meerssen, 96.
Holset (l'église de), 86.
Holstein (Adolphe duc de); son jugement sur la politique et les partisans du Taciturne, 230.
Hoogcruts (le couvent de), incendié par le Taciturne, 196.
Hoogstraten, *v.* Lalaing.
Horne (Herman de), archidiacre de la Campine, 21, 98.
Horr (Lambert de), 100. — Arnould, ibid.
Houthem (Gérard de), 44, 115.
Houthem (le village de), 16, 22. *v.* Gerlach (le couvent de Saint). — La justice, 59, 151. — Biens possédés par la prévôté de Meerssen, 28, 57, 143. — La chapelle, 19, 27, 28, 29, 36—39, 87, 105.
Houthemerberg (la cense de), 58, 151.
Hoyn (Jean), 44, 115. — Nicolas, ibid.
Hugues, prévôt de Meerssen, 42, 76, 110, 111.
Huigens (Pierre) collecte pour l'église de Meerssen, 81, 82, 127.

Digitized by Google

Hulsberg (Renier de), dit Schaluyn, 223, 346.
Hulsberg (le village de). Biens possédés par la prévôté de Meerssen, 50, 51, 57, 143, 146. — La paroisse, 16, 25, 27. — L'église, 86.
Huy (N. N. seigneur d'), 169; prisonnier à Dalhem, 172.
Huyn (Werner) d'Amstenrade, 223, 346. *Arnaud*, seigneur de Geleen et d'Eysden, 223, 346; gouverneur des Pays d'Outre-Meuse, 304, 307, 309, 313, 314.

Itter (Jean d'), 115.
Itteren, 50. — L'église, 86.

Jabeek (Arnaud de), 29.
Jacques (maître), instituteur français à Maestricht, 246.
Janssen (N. N.) curé de Weert, 369, 370, 374, 378, 415.
Jeger (Guillaume, dit), 115.
Jemgum, 177, 179, 181.
Jourgen (N. N.), 190, 191, 192, 237, 238.
Juliers (Otton de), archidiacre de la Campine, 40, 106, 107.
Jupille, 12.

Kefelen (Jean de), 44, 115.
Kerkhem (Renier de), 77.
Kesselt. Le duc d'Albe y explore les forces ennemies, 205, 207.
Ketzingen, quartier-général du duc d'Albe, 208.
Klimmen (Immo de), 29.
Klimmen (le village de), appartient au domaine de St. Pierre à Meerssen, 14, 16; cédé à la prévôté de Meerssen, 23, 26, 27, 30, 97. — Possessions de la prévôté, 50, 51, 57, 73, 143, 146. — La paroisse, 16, 25, 27, 48.
Kloosterrade, *v.* Rolduc.
Koch (Adam), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Koexs (Jean), sous-voué de Fauquemont et secrétaire de la Cour féodale, auteur de la politique d'annexion, 163—168, 222, 325—343. — Guillaume, échevin de Geulle, 163.
Koningswinkel, 59, 151.
Kruisdonk, *v.* Kruismolen.
Kruismolen, à Rothem, 16, 72, 158, 159.
Kuyk (la ville de), occupée par Sanchez d'Avila, 264.

Laer (Frédéric de), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Lalaing (Antoine de), comte de Hoogstraten, blessé à Pellaine, 210; sa mort, 214, 225. — Philippe, baron d'Escornaix, 184.
Lamarck (Guillaume de), seigneur de Lummen, 186, 201, 210, 211, 212; nommé gouverneur de la province de Hollande, 229, 233.
Lannoy (Philippe de), seigneur de Beauvoir, 183, 209. — Ferdinand, comte de La Roche, 280.
Larbre (Jean-Claude de), prévôt de Meerssen, 78, 88, 95.
Largilla (Charles de), 183.
Leau (Pierre-Hubert de), prévôt de Meerssen, 71, 79.
Leclercq (N.), géographe, 421—424.
Lecocq (Isambard), abbé d'Eucourt et prévôt de Meerssen, 53, 78.
Lemaire (Noël), abbé d'Eaucourt, 69.
Le Mayeur (Louis), 70.
Lespagnol (Jean), Grand-Prieur de l'abbaye de Reims, 50.
Leuth, 27, 28; terre d'empire, 168, 223.
Lichtenberg, quartier-général du duc d'Albe, 197.
Licques, *v.* Récourt.
Liége (la ville de), menacée par le Taciturne, 183, 197, 198, 211, 212; délivrée par le duc d'Albe, ibid.; menacée par Louis de Nassau, 250—253, 259.
Ligne (Jean de), comte d'Arenberg, tué à Heiligerlée, 177.
Ligniville (Nicolas-Emmanuel comte de), seigneur de Rimbourg, 420. — Elisabeth-Charlotte, comtesse de Taxis, ibid. — Henri-Honoré, ibid. — Pierre-Louis, ibid. —

Digitized by Google

Claire-Marie, marquise d'Aldégati, ibid. — Antoinne-Sophie, ibid. — Christophe, ibid.
Limbourg (la ville de), 259, 281, 282, 315.
Limbricht, terre d'empire, 168, 223, 315.
Limmel, 18. — L'église, 86.
Limminghe (Cathérine de), 278. — N. N., neveu de la précédente, ibid.
Lindanus (Guillaume), évêque de Ruremonde et prévôt de Meerssen, 48, 49, 78, 133—135; son séjour à Meerssen, 160.
Linden (N. N. de), 286.
Linne, 25, 100.
Lith (Litoyen), 12, 14, 15; appartient au domaine de St. Pierre à Meerssen, 14, 20; est cédé à l'abbaye de Reims, 17, 97; à la prévôté de Meerssen, 23. — Usurpations des ducs de Brabant, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 103. — Vendu à Jean van Dadenborgh, 53. — Possessions de la prévôté 51. — La paroisse, 25, 27, 48.
Litta major, *v.* Groot-Lith.
Litta minor, *v.* Lith.
Lodron (Albéric comte de), 183.
Loeff (Thierry), vicaire de Berchem, (Ulestraten), 18.
Loeff (Thierry), vicaire de Meerssen, 44, 119, 120, 122.
Lommersum, 250.
Londono (Sanchez de), 169, 170, 171; prend le château de Dalhem, 172—176.
Loo (Adam de), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Looz (la ville de), 209.
Lorraine (Louis de), prévôt de Meerssen, 78.
Lotto, *v.* Leuth.
Loz (Jean de), prévôt de Meerssen, 77.
Lumey, (Lummen), *v.* Lamarck.
Lutzraedt (Matthias de), prévôt d'Echternach, 77.
Luytgens (Guillaume-Joseph), chancelier de Gueldre, 366, 374, 378, 413—417.
Lyns (Roric de), 120, 122.
Maarland (Eysden), 251. — Quartier-général de Christophe de Bavière, 254, 259.
Maashees, 265.
Maestricht, résidence de Gisilbert, duc de Lorraine, 12. — Entrevue de Jean de Flandre et de Jean I de Brabant, 42. — Premier séjour du duc d'Albe, 180, 181, 182, 196, 197; deuxième séjour, 234, 236. Transport de l'artillerie espagnole à Mook, 239—243. La ville menacée par Louis de Nassau, 250, 251. — Avila y réunit une armée, 252, 261, 262 et la conduit à Mook, 264. Mesures contre les mutinés, 283. — Privilége en fait de contributions, 311; abus qui en résultent, 312. — La garnison rançonne les Pays d'Outremeuse, 313. — Fontaine sur le Vrythof, 426—429. — Refuge de la prévôté de Meerssen, 72.
Mandelsloe (André de), 190, 191.
Mandesloo (Ernest comte de), 191.
Marbaix (Philippe de), de Loverval, 186.
Margraten. L'église, 86.
Marouval (Hubert de), prévôt de Meerssen, 52.
Marquès, *v.* Carondelet.
Marsna, *v.* Meerssen.
Mechelen-sur-Meuse, 275.
Medina (Francisco de) Giraldo, tué près de Bemelen, 253.
Meerssen (Adam de), 11.
Meerssen (le village de). Dénominations, 7; substructions romaines, 7, 8; trouvailles 8, 9. — Traité de Meerssen, 11. — Le village dévasté par les Normands, 12; rendu au duc Gisilbert, ibid.; incendié par Herman de Wittem, 42, 43; occupé par Marc de Bade, 44, par Charles-le-Téméraire, 45; pillé et rançonné par Robert d'Arenberg, ibid., par les Gueldrois, 46; occupé par le duc d'Albe, 183, par Louis de Nassau, 251, 253; quartier-général de Louis de Nassau, 254, 258; résidence d'Antonio Camargo, 283, 285, 286, 289, 295, 298, 302.

Digitized by Google

Palais carlovingien. Le domaine romain, 10; le domaine franc, ibid.; le palais, ibid.; séjour de Lothaire I, Charles-le-Chauve, Louis-le-Germanique, Louis-le-Bègue, et Louis de Saxe, 10, 11.

La chapelle du palais, desservie par un chapitre, 14; le fonds, destiné à l'entretien du chapitre, s'appelle: le domaine de St. Pierre, ibid. — Donation de ce domaine, du palais et de la chapelle à l'abbaye de Reims, 13—18, 30, 31, 97, 98. — Mobile de la donation, 19, 97. — Etendue du domaine, 19, 97.

La prévôté. Abolition du chapitre et érection de la prévôté, 20—23, 26, 98, 99. — Accord entre la prévôté et l'église de Notre-Dame à Aix, 14, 32, 33. — Incorporation de la prévôté dans l'abbaye de Reims, 46, approuvée par Charles-Quint, 46, 47, 128—130. — Droits et franchises, 14, 49, 111—114, 135. — La prévôté incorporée dans la mense épiscopale de Ruremonde, 48; revendiquée par l'abbaye de Reims et recouvrée par elle, 49, 50, 63, 64, 136, 137. — La prévôté, à l'exception des biens de Litoyen, Angleur et Rétines, passe à l'abbaye d'Eaucourt, 52, 53, 54, 64. — Somme due à l'évêché de Ruremonde, 55, 56, 60, 62—69. — Engagère des archiducs sur la prévôté, 54; ils veulent la rétrocéder à l'évêché de Ruremonde, 54, 55; leur arrangement avec Eaucourt, 55; transaction entre Eaucourt et l'évêché de Ruremonde, 56, 62—69, 138—140. — Désarroi dans l'administration, *v.* Olislagers (Nicolas); ordonnance pour faire rentrer les arriérés, 57, 147, 148, pour sauvegarder les droits du prévôt, 58, 59, 148—151. — La prévôté sous les Etats-Généraux, 59, 61, 62. — Suppression, 71, 72.

Possessions de la prévôté, 30, 50, 51, 57, 72, 142, 143, 146. Confiscation des biens, 72, 73, 155—157. — Acquéreurs, 73, 74.

La résidence du prévôt à Meerssen, 44. 72, 152—155. — Le Refuge à Wyck, 72.

Disparition des archives de la prévôté, 4, 74, 75. — Sceau de la prévôté, 75.

Droits du prévôt, 16, 23, 28. Il est remplacé par un prieur, 35, 36. — Liste des prévôts, 76—79.

La vouerie de la prévôté. Règlement, 23, 26, 27; elle est confiée aux Sires de Fauquemont, 26, 27, 31; aux ducs de Brabant, 31, 32, 117.

L'église. Emplacement, 79; construction, ibid.; incendie, ibid.; le Saint Sacrement de miracle, ibid.; quête pour la reconstruction, 79—82, 126, 127; théothèque, 82, 83; l'église dévastée par un ouragan, 88; réparations, 89.

La paroisse. 18, 19, 22, 25, 27, 28, 99. — Accord entre les manants et les moines, 29, 101, 102; entre l'évêque de Liége et l'abbaye de Reims, 35, 36, 104, 105; entre le curé et les vicaires, 37, 38, 39, 40. Sentence en faveur du curé et des vicaires contre le prévôt, 44, 119—123. Leurs revenus, 48, 49, 133—135. — Le simultaneum, 61, 84, 85, 86, 87, 88; abolition, 92, 93, 94. — Liste des curés, 94—96.

Le presbytère, 70.

Meeswijk (le cours de la Meuse à) 300.

Megen (le comte de), *v.* Brimeu.

Meisenbach (N. N.), commandant dans l'armée de Louis de Nassau, 252.

Mendoça (don Bernardino de), 168, 183; commandant de cavalerie dans l'armée espagnole, arrive à Maestricht, 251, 252; son embuscade à Scharn, 253; il prend part au massacre de Bemelen, 257—259, à la bataille de Mook, 266, y décide de la victoire, 267, 268.

Merchquys (N. N. seigneur de), 181, 182, 184, 185.

Mercheym, *v.* Merum.

Mérode (Guillaume), châtelain de

Digitized by Google

Fauquemont, 32, 118. — Bernard, seigneur de Waroux, 170, 186, — Jean, seigneur de Limbricht, 315. — Gérard, seigneur de Rimbourg, 419. — Werner, ibid.
Merssen (Jean de), bourgmestre de Maestricht, 182, 184, 238, 275.
Merum (Ludgarde de), 25, 100. — Ses fils : Conrard, ibid., Roger, ibid., Thierry, ibid.
Merwele (Gilles de), 122.
Mesch, 10.
Meuse (cours de la), 300.
Meijers (Michel), curé de Meerssen, 70, 95. — Henri, curé de Gronsveld, 71.
Meys (Laurent), citoyen de Maestricht, 47.
Millemonte (Matthias de), prévôt de Meerssen, 76.
Mitloch (l'abbaye de), 77.
Moerveldt (Thierry de), 35.
Mondragon (Christophe de), 183, 209, 262.
Mons (la ville de), 229, 231, 232.
Montenaken (l'église de), 86.
Montesdoca (Francisco de), gouverneur de Maestricht, 250, 251, 252, 283.
Montfort, assiégé par Charles-le-Téméraire, 45.
Montigny (Jean de), seigneur de Villers, 169; attaque de Ruremonde, 170, 171, Erkelents, 171, est battu à Dalhem, 172.
Mont-St-Remis, 26.
Mook (le duc d'Albe débarque son artillerie à), 239—243, 245. — La bataille (de), 265—270. Transport de troupes espagnoles (à), 275.
Morbach (l'abbaye de), 11.
Morees (Jean), curé de Meerssen, 95.
Mosa (Godefroi de), 29.
Moylant (Jacques de), 42, 106, 109, 111.
Mulcken (Pierre van), aubergiste au Faucon, à Wyck, 254.
Mullet (François de), abbé d'Eaucourt, 70.
Mutinés (les) d'Utrecht, 280; sont logés dans les Pays d'Outremeuse, 281, 282, 283; dirigés sur leurs quartiers d'hiver, 284. *v.* Armengol, Berlaymont, Camargo, Valdez.

Nassau (Adolphe comte de), 169; tué à Heiligerlée, 177. — Louis, son frère, 169, 177, 179, 186, 229, 232. — Son invasion et ses dévastations dans le pays de Fauquemont, 248, 249; ses projets contre Liége, 251, 253; son quartier-général à Meerssen, 254; campements de son armée, 254, 260; escarmouches à Scharn, 253, à Bemelen, 257, à Fauquemont, 262; ses démêlées avec l'Empire, 259, 260; sa marche vers le nord, 263—265; sa défaite à Mook, 266—268; sa mort, 268—270. — Henri, frère des deux précédents, 249; son quartier-général à Gronsveld 254; son échec à Bemelen, 257, 258; sa défaite à Mook, 267, 268; sa mort, 270.
Nederheim, 208.
Neerharen. Le duc d'Albe y établit son quartier-général, 169, 184, 186, 189, 195; y construit un pont sur la Meuse, 186; son départ 195.
Neufchâteau, 10.
Nicolas, curé de Schin-sur-Geulle, 42, 110, 111.
Nivar (Dominique), 73. — Antoinette, ibid. — Anne-Marie, mariée à Clément Roemers, ibid.
Noorbeek, 196.
Nouten (Arnaud), curé d'Elsloo, 273.
Nova Villa (Gibodo de), prévôt de Meerssen, 76.
Numegen (Jean, dit), 115.
Nuth, possessions de la prévôté de Meerssen, 31.
Nydeggen (Martin Schenck de), 308. Jean, ibid.
Nyss (Bartholomée), recteur à Sittard, 363.

Obbicht, 199, 201.
Odon, abbé de Reims, 21, 22, 98, 99.

Digitized by Google

Olislagers (Jean), marchand de Maestricht, obtient en ferme les biens de la prévôté de Meerssen, 50, 51, 64; en devient régisseur, 51, 52. — Nicolas, régisseur et vice-gérant de l'abbé d'Eaucourt pour la prévôté de Meerssen, 57; autorisations qu'il obtient du roi d'Espagne pour les lettres de terrier, 57, 142, 143, pour les dîmes, 57, 144—146, pour les rentes, 57, 146, 147.

Orange (Guillaume comte de Nassau, prince d'), dit le Taciturne, 169, 178, 179; à Wittem, 195; ses contributions et ravages, 196; ses projets contre Maestricht et Liége, 196, 197, 198; passage de la Meuse, 199, 204, 343, 344; marche sur Veltwezelt, 207, *v.* Tolède; prise de Ruremonde, 229, 230; triomphe sur Jean de Brempt, 231; échec devant Mons, 232; licenciement de l'armée, 233; séjour en Hollande, 248, 261, 262, 269.

Ost-Frise (Jean comte d'), gouverneur des Pays d'Outremeuse, 222, 223, 333.

Oudaert (Nicolas), seigneur de Ranst, 222, 333.

Ourous (Goswin), écoutête de Meerssen, 35.

Outremeuse (les quatre Pays d'). Les Etats, 227; leur composition, 310; séances des Etats en dehors des limites des quatre Pays, 305, 313, 314. — Contributions des quatre Pays, 227, 312, 313, 314, 333—347, 352, 353. — Taxe du clergé dans les quatre Pays, 167, 168. — Les mutinés de la terce de Valdez dans les quatre Pays, 281; répartition des logements militaires, 281, 282, 305; des rètres de Schenck, 303—308. — Les quatre Pays mis à contribution par la garnison de Maestricht, 313, 314, 353.

Overasselt, occupé par l'armée espagnole, 265.

Papenhoven (Frédéric de), 37.

Paumen (Jean), aubergiste à Maestricht, 255.

Paz (Pedro de), 279, 280.

Peer (la seigneurie de), 220.

Peffemlibach, 26.

Pellaine (combat de), 210, 214.

Pels (Léonard), 255, 256, 257, 260, 261, 263, 276, 277.

Perrenot (Frédéric), seigneur de Champagny; son opinion sur la tolérance religieuse, 224; sur l'impôt du 10me et 20me denier, 227; sur les troubles de 1572, p. 229; sa mission aux mutinés d'Utrecht, 281.

Pillich (Thierry), curé de Lommersum, 250.

Pistoris (Henri), vicaire de Meerssen, 44, 119, 120, 122.

Pluymaeckers (N. N.), vicaire à Meerssen, 90.

Poisson (Bernard), 70.

Poort (de) van Gaver, *v.* Gavre.

Poortken (in dat), auberge dans la rue des Trois Frères à Maestricht, 255.

Posterholt, 25, 100.

Printhagen (André de), 37.

Proyart (Pierre), prévôt de Meerssen, 90.

Quadeverwe (Gérard), vicaire de Meerssen, 44, 119, 120, 122.

Quaedvlieg (Joseph), 90.

Raer, 44, 50, 115, 250.

Raginer, *v.* Regnier.

Ramoux (Gilles-Joseph-Evrard), curé de Glons, 430.

Ransdael, 44.

Rapa (Adélard), 103.

Reckheim, 14.

Récourt (Philippe de), baron de Liques, 245.

Regnier, comte de Hainaut, duc de Lorraine, 12, 19, 97. — Gisilbert, son fils, 12, 97.

Reims (l'abbaye de St. Remis à). Biens qu'elle possède dans le Mosagau, 15; elle obtient en outre le domaine de St. Pierre à Meerssen,

Digitized by Google

13, 97 ; elle acquiert la prévôté de Meerssen, 20, 21, 22, 23, 98, 99 ; elle vend le bien de Herten à l'abbaye de Ruremonde, 32, 103 ; elle échange la prévoté de Meerssen (à l'exception des biens de Lithoyen, Rétines et Angleur), contre des possessions de l'abbaye d'Eaucourt, 52 ; elle vend Litoyen, 53.
Remis (Saint), Abbaye de Bénédictins, *v.* Reims.
Remis (Nicolas de), 37. — Curé de Meerssen, 94.
Renesse (Henriette de) d'Elderen, mariée à Nicolas de Gavre, 220.
Renne (Henri-Antoine van der), greffier au Conseil de Gueldre, 366, 374, 413—417.
Reppo, abbé de Rolduc, 25, 100.
Requesens (don Louis de). Dans quel état il trouve les Pays-Bas, 248. Ses mesures contre Louis de Nassau, 248, 249, 251, 261, 264, 266, 268 ; sa part dans les affaires d'Outremeuse, 304, 305, 308.
Ressen (Jean), et Herman, son frère, chefs des gueux de Weert, 170.
Retersbeek, 50.
Rétines, 15, 18, 30, 51, 52.
Richard, prévôt de Meerssen, 25, 76, 103.
Rimbourg (le château de), 419, 420.
Rivius (Jean), secrétaire de la justice d'Elsloo, 161, 162. — Ses mérites pour l'histoire de notre province, 422.
Robles (Gaspar de), 180.
Rodder (Jean de) 115.
Roemers (Clément) achète la prévôté de Meerssen, 73.
Rolduc (l'abbaye de), 196, 249, 310.
Romero (Julien), 183.
Rothem, (hameau de Meerssen), 16, 51, 72, 158, 159.
Rothem (l'église de), pillée par les gueux, 201—204.
Routart (Augustin), prévôt de Meerssen, 78.
Ruckart (Thierry), 44, 115.
Ruremonde (la ville de), prise par Charles-le-Téméraire, 45 ; assiégée par Villers, 170 ; délivrée, 171—176 ; occupée par les Espagnols, 180 ; prise par le Taciturne, 230 ; rentre sous la domination espagnole, 233, 236. — Tentative de trahison, 263. — L'évêché et la prévôté de Meerssen, 55, 56, 60, 62—69.
Russel (Joseph). Nécrologie, 439.
Ruysschen (Pierre), de Malines, receveur aux Pays d'Outremeuse, 165, 168, 182, 184, 309, 311.

Saint-André-lez-Aire (le prieuré de), 54, 55.
Sainte-Gertrude (l'église de), 86.
Saint-Gerlach, *v.* le couvent de Gerlach (Saint), à Houthem.
Saint-Pierre (la montagne de), occupée par le duc d'Albe, 197, 199 ; évacuée, 204.
Saint-Trond, pillé par les soldats du Taciturne, 210.
Scapens (Thierry), recteur à Sittard, 363.
Scermus (Guillaume), 37.
Schaesberg (Jean de), 346.
Scharn (escarmouches à), 252, 253, 258, 259.
Schauenbourg (Bernard comte de), 183 ; (luthérien,) gouverneur de Maestricht, 197. — Josse, 186.
Schenck, *v.* Nydeggen, Tautenbourg.
Schenk (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Scherpenberg, *v.* Aspremont.
Schimorta, *v.* Schimmert.
Schimmert, 15, 27, 222. — La chapelle, 16, 17, 18, 19, 25, 26, 27, 28, 39. — Possessions de la prévôté de Meerssen, 30, 50, 51, 57, 73, 144, 146.
Schina, *v.* Schin-sur-Geulle.
Schin-sur-Geulle, 15, 27, 40. — La paroisse, 16, 17, 18, 25, 27. — La ville de Fauquemont est détachée de cette paroisse, 40—42, 106—111. — Possessions de la prévôté de Meerssen, 30, 50, 51, 72, 143, 146.
Schoonvorst (Conrard de), seigneur d'Elsloo, 163. — Conrard, son fils, ibid.
Schriflart (André), 37.

Digitized by Google

Schulken (Jean), recteur à Sittard, 363.
Schwartzenberg (Edmond comte de), gouverneur de Stockheim, 200, 201, 203.
Segen (Bernard de), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Sittard, 237, 261, 263, 291, 297.
Smeermaes, 185.
Somya (Arnaud-Godefroi), curé de Meerssen, 70, de Spaubeek, 95. — Nicolas, vicaire à Schinnen, 70.
Sonoy (Thierry), 186; gouverneur de la Frise occidentale, 229, 233.
Splinter (Cathérine de), dame de Rimbourg, 420.
Sprimont, 14.
Spull (Jean), 123.
Spynallo (Théobald), prévôt de Meerssen, 76.
Stein, terre d'empire, 168, 223; occupée par les gueux, 170, par la cavalerie espagnole, 186, 187; par diverses troupes espagnoles, 247, 275, 284, 285, 286, 289.
Stercken (Martin), curé de Meerssen, 94; doyen et official du pays de Fauquemont, ibid.; 133, 134, 135.
Stevens-Daems (Amédée), 74.
Stevens (Pierre), curé de Meerssen, 95.
Stocke, dépendance de Beek, 36.
Stockheim. Passage de la Meuse par l'armée du Taciturne, 199—205, 343, 344. — Le cours de la Meuse, 300.
Strabach (Thierry de), 223, 307, 308, 346.
Strabach (la cense de), 58, 151.
Strabeek (Thilman de), 115.
Straten (Nicolas van der), prévôt de Meerssen, 78.
Strucht, 50, 346.
Struver (Jean) de Hulsberg, 44, 115.
Stuers (Pierre-Jean-Joseph-Bernard), conseiller et mambour au Conseil Souverain de Gueldre, 366, 374, 378; son intégrité, 411, 412; récit de son emprisonnement, 411--418; sa réhabilitation, 417, 418.
Suetendael (Denis van), in die Croon, à Maestricht, 235, 286, 287.
Suniques (les), 9, 10.
Susteren. La ville, 12, 13. — L'abbaye, 18.
Syben (Jean-Baptiste), bourgmestre de Ruremonde, 412, 413, 414. — Marcelle-Albert, chanoine à Ruremonde, 412. — Gérard-Antoine, ibid.

Tautenbourg (Christophe Schenck de), capitaine de cavalerie allemande, au service d'Espagne, 264, 267, 271, 277, 278, 303. — Sa compagnie est assignée aux Pays d'Outremeuse, 304; répartition des troupes, 305; licenciement, 308. — Schenck au service des Etats-Généraux, 308.
Ter Blijdt, *v.* Blijdt.
Tesschenmacher (Pierre), recteur à Sittard, 363.
Theux, 10.
Thierry, bénédictin de Reims, prévôt de Meerssen, 76.
Thomas (maître), chirurchien dans l'armée espagnole, 173.
Tolède (Ferdinand-Alvarez de), duc d'Albe, gouverneur et capitaine-général des Pays-Bas, 169. — Son entrée à Bruxelles, 214. — Il déjoue les plans du prince d'Orange, 169—172; remporte la victoire de Jemgum, 177; concentre son armée à Maestricht, 180, 181; entre en cette ville, 181; loge son armée entre Meerssen et Eysden, 183; à Neerharen, 186; sur le plateau de St. Pierre, 195, 197; à Caberg, 204, 205; sur le Dousberg, 206, 207; à Ketzingen, 208; à Nederheim, ibid.; à Tongres, 209; à Pellaine, 210; à Parc, 211; à Lamine, 212; à Cateau-Cambrésis, 213. — Il refoule le Taciturne, 232; prend Mons, ibid.; fait piller Malines, 234; se rend à Maestricht, 234, 245; de là en bâteau à Mook, 236, 245; retourne à Bruxelles, 244, en Espagne, 248. — Frédéric, fils du duc d'Albe, 183; conduit l'armée de Maestricht à Mook, 236, 244,

Digitized by Google

245. — Ferdinand, fils naturel du duc d'Albe, 183, 231, 232.
Tongres (la ville de), prise par le Taciturne, 208.
Toul (Gérard, évêque de), 20, 97, 98
Toutenburg, *v.* Tautenbourg.
Trepoel, auberge à Maestricht, 185.
Trond, *v.* Saint-Trond.
Tumelers (Waleran), chanoine de Saint-Servais à Maestricht, 49; offre ses services à l'abbaye de Reims, 49, 50, 63. — Sa mort, 63.
Turnout (Gisbert de), collecte pour l'église de Meerssen, 81, 82, 127.
Tzevel (Henri de), dit le Vieux, 223, 308, 346. — Melchior, 308.

Ulestraten. Le village, 16. — La chapelle incorporée à l'église de Meerssen, 18, 49, 133—135; projet de séparation, 70. — Biens possédés par la prévôté, 50, 57, 146.
Ulloa (Alphonse d'), auteur d'un mémoire, 169; colonel dans l'armée espagnole, 183. — Juan Osorio, conduit les mutinés d'Utrecht aux Pays d'Outremeuse, 281.
Ulpis (Guillaume), 103.
Umkoven, 50.
Urdinghen (Jean d'), 123.
Urmond. Le cours de la Meuse, 300.

Valck (in den), au faucon, auberge à Wyck, 238, 254, 286.
Valdez (Francisco de), lève le premier siége de Leyde, 266; en reprend le siége, 278; le lève, 279; se retire à La Haye, ibid.; comprime une mutinerie, 280; est débordé et fait prisonnier, ibid.; délivré, ibid.
Val-Dieu (l'abbaye du), incendiée par Louis de Nassau, 249. — L'abbé, 310.
Vargas (Alonso de), 308.
Veerlings (Toussaint), son rôle dans la vente de la prévôté de Meerssen, 73.
Veltwezelt, occupé par le duc d'Albe, 205, 206; par le Taciturne, 207.
Venloo, châtié par Charles-le-Téméraire, 45. — 176, 229, 230, 246.
Vergy (François de), gouverneur du comté de Bourgogne, 179, 180.
Vienne (Henri de), baron de Chevraulx, 265, 271.
Vierlingsbeek, 265.
Vieux-Eberstein (Jacques de), abbé d'Echternach, 77; de Mitloch, ibid.
Vieux-Fauquemont (Gérard de), *v.* Bunde.
Villers, *v.* Montigny.
Visé, 183, 197.
Vitelli (Chiappino), signale au duc d'Albe les gués de la Meuse, entre Maestricht et Ruremonde, 180; est préfet de camp, 184.
Vlieck, hameau d'Ulestraten, 18, 50.
Vlodrop (Guillaume de), seigneur de Leuth, 186.
Voerendaal. Camp de Waleran de Fauquemont, 43. — L'église, 86.
Vollers (Guillaume), curé de Meerssen, 94.
Voncken (Thomas), curé de Geleen, 90.
Vryhern, occupé par le Taciturne, 208.
Vrythof, *v.* Maestricht.

Waelhem, 44, 115.
Walder (Jean), capitaine de cavalerie allemande au service d'Espagne, 277, 278, 303.
Wambach (N. N.), écuyer de Christophe de Bavière, 269; veut sauver Louis de Nassau sur le champ de bataille à Mook, 270; est fait prisonnier de guerre, ibid.; interné à Weert, ibid.; au château d'Anvers, ibid.
Warco (Nicolas de), prévôt de Meerssen, 44, 76, 119, 120, 122.
Warrimont (Jean-Nicolas-Joseph de), sa biographie, 433, 434.
Wassenberg. Les bandes de Villers s'y retirent, 171.
Weert, 30, 31. — La ville. Elle est prise par le Taciturne, 231; il assiége vainement le château, ibid.

Digitized by Google

— La ville, 269, 270. — La bourgeoisie se déclare pour les patriotes brabançons, 370—373; s'empare des autorités de Ruremonde, 366, 374, 375, 414. — La ville rentre sous la domination autrichienne, 377; française, 378; autrichienne, 382; française, 392.
Wees (Adam), lieutenant-colonel dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Welten. La chapelle, 86.
Werde (Godefroi de), 35. Tilman, 43.
Westerholt (Henri-Grynchart de), 119. — N. N. de Giesenberg, 421.
Westingue, 27, 28.
Wezemale (Guillaume de), 25, 103. — Arnaud, ibid.
Wibert (de Gembloux), 20, 97, 98.
Wido, prévôt de Meerssen, 25.
Wingartsberg, à Ulestraten, 16. — Roger (de), 35.
Winter, *v.* Chimarrheus.
Wittem (Herman de), 43. — Henri, seigneur de Beersel, 420.
Wittem. — Le château: quartier-général du prince d'Orange, 195, 198, 199, 200. — La seigneurie: arrestation du capitaine Hackfurth, 259—260.
Witte Vrouwe, 50.
Wolff (Jean), doyen du concile de Susteren, 45.
Wormbs (Jean), abbé de Rolduc, 196.
Wouters (Martin), religieux augustin, sa biographie, 437—439.
Wyck-lez-Maestricht, 238, 242, 251, 254, 257, 258, 286.
Wyers (Jacques), curé de Meerssen, 94. — Pierre, licencié-ès-droits, 95.
Wylré, 260.
Wyttenhorst (Jean de), amman de Kessel et de Montfort, 180.

Zellen (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.
Zoen (N. N.), capitaine dans l'armée de Louis de Nassau, 254.

SCEAUX ET ARMOIRIES.

Broch (H. Werner de), 347.
Chimarrheus, 360.
Eys (Guillaume-Adolphe d'), dit Beusdal, 347.
Meerssen. Sceau de la prévôté, 72, 75.
Meerssen. Sceau de la commune, 75, 76.

PLANCHES.

I. Deux planches, représentant deux façades de l'église de Meerssen.
Planche I, représentant la façade orientale 1
„ II, représentant la façade occidentale 74

Digitized by Google

VERBETERINGEN.

—o—

Bladz.	32	staat	bijlage	6,	*lees*	bijlage	8.
„	„	„	„	7,	„	„	9.
„	35	„	„	10,	„	„	12.
„	36	„	„	8,	„	„	10.
„	36	„	„	9,	„	„	11.
„	38	„	„	8,	„	„	10.
„	47	„	„	22,	„	„	23.
„	„	„	„	23,	„	„	24.
„	49	„	„	24,	„	„	25.
„	„	„	„	25,	„	„	26.
„	„	„	„	27,	„	„	28.
„	50	„	„	26,	„	„	27.
„	56	„	„	28,	„	„	29.
„	57	„	„	29,	„	„	30.
„	59	„	„	35,	„	„	37.
„	81	„	„	21,	„	„	22.

Bladz. 255 staat I gld , III st., III½ oort, *lees* I gld., XIII st., III½ oort.
„ 267 „ Antonia „ Antonio

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Dans la courant de chaque année une assemblée générale de tous les membres effectifs de notre Société est convoquée au local ordinaire, afin de contrôler les finances et d'élire des membres du Comité dont le terme expire.

L'auteur d'un Mémoire ou d'une Notice publiés par la Société, a droit à 50 tirés à part. Le comité n'assume pas la responsabilité des opinions émises dans les travaux publiés dans ces recueils : chaque auteur répond de son travail.

Les *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le duché de Limbourg* forment par an un volume d'environ 500 pages in 8°, orné de gravures ou de lithographies. Le prix du volume est de huit francs pour les non sociétaires. *Les membres effectifs de la Société les reçoivent gratis.* La contribution des membres effectifs est de trois florins ou six francs trente-quatre centimes par an. On s'adresse pour les publications à M. le docteur Schols, bibliothécaire de la Société, à Maestricht.

DE MAASGOUW,

ORGAAN VOOR

Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde.

Cette petite feuille Néerlandaise s'occupe, comme l'indique son titre, de l'Histoire, de la Langue et de la Littérature du Limbourg et des contrées voisines. Elle paraît à Maestricht, tous les quinze jours, sous le patronage de la *Société d'Histoire et d'Archéologie* de notre Duché et forme une annexe à nos *Publications.* Toutes les petites notices fugitives, tous les articles qui sont d'une actualité pressante et qui ne peuvent entrer dans le volume annuel, trouvent leur place naturelle dans le „ Maasgouw ". Nous recommandons cette petite feuille aux membres de notre Société et aux amateurs de l'histoire du Limbourg.

Prix de l'abonnement par année :

Pour la Néerlande . . . . . 2 florins.
Pour la Belgique. . . . . 5 francs.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Werz.

Digitized by Google